

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

**ULUSLARARASI HUKUK BAKIŞIYLA KOSOVA’NIN DEVLET
OLMA MÜCADELESİ VE MEŞRUIYET SORUNU**

Başar Emre SOYDAN

Doktora Tezi

Ankara, 2026

ULUSLARARASI HUKUK BAKIŞIYLA KOSOVA'NIN DEVLET OLMA MÜCADELESİ
VE MEŞRUIYET SORUNU

Başar Emre SOYDAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2026

KABUL VE ONAY

Başar Emre SOYDAN tarafından hazırlanan “ULUSLARARASI HUKUK BAKIŞIYLA KOSOVA’NIN DEVLET OLMA MÜCADELESİ VE MEŞRUIYET SORUNU” başlıklı bu çalışma, 29/09/2026 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Mehmet Emin AKGÜL (Başkan)

Doç.Dr. Erdem İlker MUTLU (Danışman)

Doç.Dr. Ertuğrul AKÇAOĞLU (Üye)

Dr.Öğr. Üyesi Yasin POYRAZ (Üye)

Dr.Öğr. Üyesi Onur URAZ (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

25/09/2026

Başar Emre SOYDAN

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.
* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Doç.Dr. Erdem İlker MUTLU** danışmanlığında tarafımdan retilildiđini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Başar Emre SOYDAN

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının hazırlanması sürecinde bilgi, deneyim ve destekleriyle bana katkı sağlayan birçok kişiye gönülden teşekkürü borç bilirim.

Öncelikle, tez danışmanım Sayın Doçent Doktor Erdem İlker MUTLU'ya yol göstericiliği, sabır ve değerleri katkıları için en içten teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili eşime, her zaman yanımda olduğu ve bana güç verdiği için sonsuz teşekkür ederim.

Sevgili çocuklarıma sabırları için teşekkür eder, bu çalışma için onlardan esirgediğim her an için özür dilerim.

TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB) 2211 – Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı kapsamında verdiği destek için TÜBİTAK'a şükranlarımı sunarım.

Başar Emre SOYDAN

ÖZET

SOYDAN, Başar Emre. *Uluslararası Hukuk Bakışıyla Kosova'nın Devlet Olma Mücadelesi ve Meşruiyet Sorunu*, Doktora Tezi, Ankara, 2026.

Kosova'nın bağımsız bir devlet olarak uluslararası sistemde yerini alması, uluslararası hukuk ve siyasi gerçeklik arasındaki uyumsuzlukları gözler önüne seren tartışmalı bir süreçtir. Bu çalışma, Kosova'nın bağımsızlık ilanı ve devlet statüsü kazanma sürecini, uluslararası hukuk perspektifinden ele alarak, bu sürecin meşruiyetine ilişkin derin boşlukları analiz etmektedir. Kosova'nın devletleşmesi, bir yandan insani müdahale ve kendi kaderini tayin hakkı gibi evrensel ilkelerle savunulurken, diğer yandan bu ilkelerin seçici ve çıkar odaklı uygulanmasının örneği olarak eleştirilmektedir. NATO'nun askeri müdahalesiyle başlayan süreç, uluslararası hukukun sınırlarını zorlayarak yeni hukuksal anlayışların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu bağlamda çalışma, Kosova'nın bağımsızlık serüveninin Batı merkezli politikalar ve emperyalist müdahaleler doğrultusunda şekillenen bir toplumsal oluşum olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, Kosova örneği, uluslararası hukukun güçlü devletler lehine dönüşümünü, devletler topluluğundaki yerinin sağlamlığını ve küresel düzen üzerindeki etkilerini irdeleyen önemli bir vaka olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler

NATO Müdahalesi (Müttefik Güç Harekâtı), İnsancıl Müdahale, BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı, Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova Danışma Görüşü, Self-Determinasyon Hakkı, Bağımsızlık İlanı, Tanıma, Belgrad Priştine Diyalogu, Meşruiyet Boşluğu.

ABSTRACT

SOYDAN, Başar Emre. *Kosovo's Struggle for Statehood and the Question of Legitimacy: An International Law Perspective*, PhD Dissertation, Ankara, 2026.

Kosovo's establishment as an independent state within the international system is a contentious process that reveals the contradictions between international law and political realities. This study examines Kosovo's declaration of independence and its statehood process from an international law perspective, analyzing the deep gaps in the legitimacy of this process. Kosovo's state-building efforts are defended on the basis of universal principles such as humanitarian intervention and the right to self-determination, while simultaneously criticized as examples of selective and interest-driven application of these principles. The process, initiated by NATO's military intervention, has pushed the boundaries of international law and led to the emergence of new legal frameworks. In this context, the study highlights that Kosovo's independence journey is a social construct shaped by Western-centered policies and imperialist interventions. Furthermore, the case of Kosovo is assessed as a significant example for understanding the transformation of international law in favor of powerful states, the solidity of its place within the community of states, and its broader implications for the global order.

Keywords

NATO Intervention (Operation Allied Force), Humanitarian Intervention, UN Security Council Resolution 1244, International Court of Justice Advisory Opinion on Kosovo, Right to Self-Determination, Declaration of Independence, Recognition, Belgrade-Pristina Dialogue, Legitimacy Gap.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KOSOVA'YA ULUSLARARASI MÜDAHALE VE HUKUKUN SINIRLARI	5
1.1. KOSOVA KRİZİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ.....	5
1.1.1. Krizi Hazırlayan Koşullar	6
1.1.1.1. Etnik ve Demografik Yapı.....	7
1.1.1.2. Anayasal Gelişmeler ve Özerklik (1974-1980 Dönemi Gelişmeleri)	8
1.1.1.3. Özerkliğin Kaldırılması ve Devamındaki Siyasi Gelişmeler (1980-1990 Dönemi Gelişmeleri)	11
1.1.1.4. Yugoslavya'nın Dağılması ve Kosova Cumhuriyeti'nin İlanı (1990-1995 Dönemi Gelişmeleri)	13
1.1.1.5. Dayton Antlaşması Sonrası Kosova, UÇK Eylemleri ve Çatışmaların Başlangıcı (1995-1998 Dönemi).....	17
1.1.2. Krizin Uluslararasılaşması	18
1.2. ULUSLARARASI TOPLUMUN KOSOVA'YA MÜDAHALESİ.....	19
1.2.1. NATO Müdahalesinden Önceki Süreç	20
1.2.1.1. Genel Bakış	20
1.2.1.2. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Faaliyetleri	21
1.2.1.3. Londra Yugoslavya Barış Konferansı Sürecinde Kosova.....	21
1.2.1.4. Dayton Antlaşması Süreci.....	22

1.2.1.5.	BM Genel Kurulu Kararları	22
1.2.1.6.	Temas Grubu Çalışmaları	23
1.2.1.7.	BM Güvenlik Konseyi Kararları (1160 ve 1199 sayılı Kararlar)	24
1.2.1.8.	Rambouillet Anlaşması	28
1.2.2.	NATO Müttefik Güç Harekâtı (Operation Allied Force)	31
1.2.2.1.	Harekâtın Siyasi Hedefleri.....	32
1.2.2.2.	Harekâtın İcrası	33
1.2.2.3.	Harekâtın Sonuçları	34
1.3.	NATO’NUN KOSOVA’YA MÜDAHALESİNİN ULUSLARARASI HUKUK	
	BOYUTU	35
1.3.1.	Kavramsal Çerçeve	36
1.3.1.1.	Meşru Müdafaa ve Kuvvet Kullanma Yasağı	36
1.3.1.2.	İnsancıl Müdahale.....	41
1.3.1.3.	NATO’nun Yetkileri ve BM ile İlişkisi.....	46
1.3.2.	Hukuk ve Etik Kapsamında Müdahalenin Meşruiyeti Üzerine.....	48
1.3.2.1.	Uluslararası Hukuk İhlalleri	49
1.3.2.2.	İnsancıl Müdahale Hakkında Hukuksal ve Etik Sorgulamalar	53
1.3.2.3.	Hukuka Aykırılığı Ortadan Kaldıran Haller ve NATO Müdahalesi.....	56
1.3.2.4.	Meşruiyet Tartışması	58
1.4.	SİLAHLI ÇATIŞMALARIN SONU: ASKERİ TEKNİK ANLAŞMA.....	59
1.4.1.	Müzakere ve İmza Süreci	59
1.4.2.	Çerçeve ve Özü.....	63
1.4.2.1.	Genel Yükümlülüklerin Özeti	64
1.4.2.2.	Husumetin Sonlandırılmasına İlişkin Tedbir Hükümleri.....	67
1.4.2.3.	Bildirim, Uygulama ve Yorum Hükümleri	68
1.4.2.4.	İdari Hudut Hattı (Administrative Boundary Line [ABL])	68
1.4.3.	Anlaşmanın Sonuçları, Süregiden Etkileri ve Önemi.....	70
1.5.	BM GÜVENLİK KONSEYİ’NİN 1244 SAYILI KARARI	71
1.5.1.	Genel Olarak Kararın Amacı ve Kapsamı	71
1.5.2.	Kararın İçeriği ve Benimsenen İlkeler.....	72
1.5.3.	Uluslararası Sivil ve Güvenlik Varlığı	76
1.5.3.1.	Uluslararası Sivil Varlık	76

1.5.3.2.	Uluslararası Güvenlik Varlığı (KFOR).....	78
1.6.	UÇK’NIN SİLAHSIZLANDIRILMASI VE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ	
	TAAHHÜDÜ	81
1.7.	ASKERİ TEKNİK ANLAŞMA VE BM GÜVENLİK KONSEYİ’NİN 1244 SAYILI	
	KARARINA İLİŞKİN ELEŞTİREL HUKUKSAL YAKLAŞIMLAR	82
1.8.	KOSOVA’DA GEÇİCİ BM YÖNETİMİ (UNMIK)	90
1.8.1.	Geçici Yönetim Yapısının İnşası	90
1.8.2.	Ortak Geçici Yönetim Yapısı	93
1.8.3.	2001 Anayasal Çerçevesi.....	94
1.8.4.	UNMIK Yönetimine Eleştiriler ve Nihai Çözüm Arayışı	97
1.9.	KOSOVA’NIN NİHAİ STATÜSÜNE İLİŞKİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ:	
	AHTISAARI PLANI	99
2.	BÖLÜM: KOSOVA’NIN BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ: AYRILIKÇI	
	HAREKETLERİN HUKUKSAL ZEMİNİ BAĞLAMINDA BAĞIMSIZLIK İLANI,	
	AYRILMA HAKKI VE MEŞRUIYET SORUNU	107
2.1.	BAĞIMSIZLIK İLANI.....	107
2.1.1.	Bağımsızlık İlanının İçeriği	109
2.1.2.	Bağımsızlık İlanını Takip Eden Gelişmeler.....	113
2.1.2.1.	Uluslararası Varlığın Teşkili ve Fonksiyonundaki Değişiklikler:	
	EULEX Kosova Misyonu’nun Göreve Başlaması.....	114
2.1.2.2.	Yeni Cumhuriyetin Doğası: Çeşitliliği Yönetmek	118
2.2.	ULUSLARARASI ADALET DİVANİ’NİN KOSOVA’YA İLİŞKİN DANIŞMA	
	GÖRÜŞÜNÜN İNCELENMESİ.....	119
2.2.1.	Divan’ın Görüş Verme ve Takdir Yetkisi.....	122
2.2.1.1.	Görüş Verme Yetkisi	122
2.2.1.2.	Takdir Yetkisi	125
2.2.2.	Divan’a Yöneltilen Sorunun Anlamı ve Kapsamı	128
2.2.3.	Olgusal Arka Plan.....	130
2.2.4.	Bağımsızlık İlanının Uluslararası Hukuka Uygun Olup Olmadığı	
	Sorunu	131

2.2.4.1.	Genel Uluslararası Hukuk	131
2.2.4.2.	BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı Kararı ve Bununla Oluşturulan UNMIK Anayasal Çerçevesi	133
2.2.4.2.1.	Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) Sayılı Kararının Yorumu	134
2.2.4.2.2.	Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) Sayılı Kararı'na ve Bu Karar Kapsamında Alınan Önlemlere Uygunluk Sorusu	134
2.2.4.2.2.1.	Bağımsızlık İlanının Yazarlarının Kimliği	135
2.2.4.2.2.2.	Bağımsızlık Bildirgesinin Yazarlarının 1244 (1999) Sayılı Güvenlik Konseyi Kararını veya Bu Karar Kapsamında Alınan Önlemleri İhlal Edip Etmediği Sorusu	136
2.2.5.	Genel Sonuç	137
2.3.	DANIŞMA GÖRÜŞÜNÜN ELEŞTİRİSİ	138
2.3.1.	Temel Bazı Eleştiri Konuları	138
2.3.1.1.	Görüş Verme Yetkisinin Sorgulanması	138
2.3.1.2.	Takdir Yetkisinin Görüş Vermeme Yönünde Kullanılması Gerekliği İddiası ...	139
2.3.1.3.	Lotus İlkesinin Üstü Kapalı Uygulaması	142
2.3.1.4.	Ülkesel Bütünlük İlkesinin Devletlerarası İlişkilerle Sınırlandırılması	145
2.3.1.5.	Bağımsızlık Bildirisinin Yazarları, Bunların Tâbi Olduğu Hukuksal Çerçeve ve Eylemlerinin İhlal Niteliği Sorunu	146
2.3.1.6.	Tek Taraflı Ayrılma Hakkını İncelemekten Kaçınılması	150
2.3.1.7.	Uluslararası Hukuka Uygunluk Analizindeki Yetersizlikler	151
2.3.1.8.	Yeni Bir Hukuk Düzeni Oluşturma Çabası ve Paralel Hukuk Düzenleri Paradoksu	152
2.3.2.	Kosova Danışma Görüşü: Hukuki Çerçevenin Siyasetle Gölgelendiği Bir Karar	154
2.4.	ULUSLARARASI HUKUKTA AYRILIKÇI HAREKETLERİN TANINMASI, KENDİ KADERİNİ TAYİN (SELF-DETERMİNASYON) HAKKI VE MEŞRUIYETİ	157
2.4.1.	Sorunun Çerçevesi	157
2.4.2.	Ayrılıkçı Hareketlerin Tanınması Teorisine Genel Bakış	158
2.4.3.	Ayrılıkçı Hareketlerin Genel Karakteri Bağlamında Kosova	159
2.4.3.1.	Uluslararası Hukukta Tanıma Kurumu Çerçevesinde Ayrılıkçı Hareketlerin Konumu, Tipik Özellikleri ve Hukukî Niteliği	160
2.4.3.2.	Kosova Ayrılıkçı Hareketinin Karakterine Dair Bir Önerme	166

2.4.3.3.	Ayrılıkçı Hareketler ve Savaşan (Muharip) Statüsü	168
2.4.3.4.	Ayrılıkçı Hareketler ve Asi (Ayaklanan) Statüsü	168
2.4.3.5.	Ayrılıkçı Hareketlerin Ulusal Bağımsızlık Hareketine Dönüşümü	169
2.4.3.6.	Kosova Ayrılıkçı Hareketinin 'Bağımsız Devlet Olarak Tanıma' Dışındaki Tanıma Statüleri Bağlamında Yorumu	170
2.4.4.	Kosova Ayrılıkçı Hareketinin Self-Determinasyon İddiası ve Talebin Meşruiyeti Tartışması	171
2.4.4.1.	Self-Determinasyon Hakkı Üzerine	171
2.4.4.2.	Self-Determinasyon Hakkı ve Ekonomi-Politik Dinamikler	178
2.4.4.3.	Telafi Edici Ayrılma (Remedial Secession) Hakkının Belirsiz Teorisi	181
2.4.4.4.	Kosova ve Self-Determinasyon Hakkı	187
3.	BÖLÜM: ULUSLARARASI HUKUKTA TANIMA KURUMU ÇERÇEVESİNDE KOSOVA'NIN BİR DEVLET OLARAK TANINMASI SORUNSAĞI VE EGEMENLİĞİ KISITLAYAN UNSURLAR	199
3.1.	ULUSLARARASI HUKUKTA DEVLETİN KURUCU ÖĞELERİ VE TANIMA KURUMU KAPSAMINDA KOSOVA MESELESİ.....	199
3.1.1.	Devlet Olgusuna İlişkin Genel Kabul Gören Öncüller ve Hukuki Kriterler	199
3.1.2.	Devletin Kurucu Unsurları, Self-Determinasyon İlkesi ile Yeni Devlet Oluşumu ve Tanıma İlişkisi	202
3.1.3.	Kosova Örneğinde Tanıma Sürecinin Hukuksal Temelleri ve Kriterlerin Karşılanmasına Yönelik Değerlendirme	206
3.1.3.1.	Kosova'nın Tanınma Sürecini Şekillendiren Olgusal ve Hukuksal Argümanlar	207
3.1.3.2.	Geleneksel Montevideo Kriterleri ve Kosova	208
3.1.3.3.	Temel Ek Kriterler Yönünden Kosova'nın Tanınmasına Bakış.....	211
3.1.3.4.	Uluslararası Hukukun Bazı Evrensel İlkeleri Çerçevesinde Kosova'nın Bağımsızlık İlanı ve Tanınmasının Meşruiyeti	216
3.2.	ÇATIŞAN PARADİGMALARIN YANSIMALARI VE MEŞRUIYET BOŞLUĞU	220
3.3.	BELGRAD PRİŞTİNE DİYALOĞU (BPD).....	225
3.3.1.	Diyalog Sürecinin Hukuksal Dayanakları ile Yetki ve Sorumluluklar	225
3.3.2.	Belgrad-Prishtine Diyalogu'nun Kökenleri ve Normalleşme Süreci.....	227

3.3.3.	Diyalog Çerçevesinde Yapılan Anlaşmalar	230
3.3.3.1.	Entegre Sınır Yönetimi Anlaşması (Agreement on Integrated Border/ Boundary Management) (2011)	233
3.3.3.1.1.	Öncesi	233
3.3.3.1.2.	Anlaşma ile Ortaya Çıkan Fiili ve Hukuki Durum	236
3.3.3.1.3.	Anlaşmanın Bazı Etkileri ve Neden Olduğu Tartışmalar	238
3.3.3.2.	Brüksel Anlaşması (First Agreement of Principles Governing the Normalisation of Relations) (2013)	239
3.3.3.2.1.	Anlaşmanın İçeriği	240
3.3.3.2.2.	Anlaşmanın Yorumu ve Önemi	241
3.3.3.2.3.	Anlaşmanın Etki ve Sonuçları	244
3.3.3.3.	Brüksel-Ohri Anlaşmaları (Agreement on the Path to Normalisation between Kosovo and Serbia and Implementation Annex) (2023).....	247
3.3.3.3.1.	Anlaşmaların Kapsamı	248
3.3.3.3.2.	Anlaşmaların Bağlayıcılık Sorunu ve Uygulanması	250
3.3.3.3.3.	Anlaşmaların Güncel Algılanış Biçimine Dair.....	252
3.3.4.	Diyaloğun Yarattığı Sonuçlar ve Geleceği.....	253
3.3.5.	Diyaloğun Kosova'nın Meşruiyetine ve Fiili Egemenliğine Tesiri	256
3.4.	GÜNÜMÜZDE KOSOVA'NIN ÖNÜNDEKİ BAZI EGEMENLİK ENGELLERİ	257
3.4.1.	Uluslararası Varlık ve Yetkileri (Tarafsızlık Yaklaşımı ve Uygulanabilir Uluslararası Hukuk Dairesinde).....	258
3.4.2.	Hava Sahası Kısıtları.....	260
3.4.3.	Kosova Güvenlik Kuvvetleri (KSF) Hakkındaki Kısıtlar	261
3.4.4.	1244 Hukuki Rejiminin Bağlayıcılığı Üzerine.....	265
3.4.5.	Kısıtların Sonuçları	266
SONUÇ		267
KAYNAKÇA		272
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU		308
EK 2. ETİK KURUL/KOMİSYON İZNİ YA DA MUAFİYET FORMU		310

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABL	: Administrative Boundary Line (İdarî Hudut Hattı)
ACO	: Allied Command Operations (Müttefik Harekât Komutanlığı)
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ASM	: Association/Community of Serb Municipalities (Sırp Belediyeleri Birliği)
ASZ	: Air Safety Zone (Hava Güvenlik Bölgesi)
BM	: Birleşmiş Milletler
BPD	: Belgrad Priştine Diyalogu
EEAS	: European Union External Action Service (AB Dış İlişkiler Servisi)
EULEX	: European Union Rule of Law Mission in Kosovo (AB Hukukun Üstünlüğü Misyonu)
GSZ	: Ground Safety Zone (Kara Güvenlik Bölgesi)
IBM	: Integrated Border/Boundary Management (Entegre Sınır Yönetimi)
KFOR	: Kosovo Force (Kosova Gücü)
KVM	: Kosovo Verification Mission (Kosova Denetim Misyonu)
KPC	: Kosovo Protection Corps (Kosova Koruma Birlikleri)
KSF	: Kosovo Security Forces (Kosova Güvenlik Kuvvetleri)
LDK	: Lidhja Demokratike e Kosovës (Kosova Demokratik Birliği)
MTA	: Military Technical Agreement (Askeri Teknik Anlaşma)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
SACEUR	: Supreme Allied Commander Europe (Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanı)

SACT	: Supreme Allied Command Transformation (Yüksek Müttefik Dönüşüm Komutanlığı)
SAF	: Serbian Armed Forces (Sırbistan Silahlı Kuvvetleri)
SHAPE	: Supreme Headquarters Allied Powers Europe (Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhı)
SOFA	: Status of Forces Agreement (Kuvvetlerin Statüsü Anlaşması)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UÇK	: Ushtria Çlirimtare e Kosovës (Kosova Kurtuluş Ordusu)
UNCHR	: United Nations High Commissioner for Refugees (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)
UNMIK	: United Nations Mission in Kosovo (BM Kosova Misyonu)
YFC	: Yugoslayva Federal Cumhuriyeti
YSFC	: Yugoslayva Sosyalist Federal Cumhuriyeti

GİRİŞ

Kosova'nın bağımsız bir devlet olarak uluslararası sistemde yerini alması, meşruiyet zemininde derin bir boşluk barındırmaktadır. Kosova'nın devlet statüsü, uluslararası hukukun merceğinden bakıldığında ne ayrılıkçı bir hareketin geçersiz bir ürünü olarak kesin bir reddi mümkün kılmakta, ne de meşruiyet boşluğunu doldurmaya yetecek sağlam bir zemin sunmaktadır.

Uluslararası sisteme uyarlanmış şekliyle meşruiyet, muhatapları üzerinde kurala uyma yönünde bir çekim gücü oluşturan bir hukuk kuralının veya kural koyucu kurumun niteliğidir.¹ Meşruiyet değişken, dinamik ve görelî bir ölçüt olup; yalnızca bir eylemi düzenleyen kuralların niteliği ile sınırlı değildir. Bir hukuk kuralına tabi olan kişilerin, söz konusu kuralın genel kabul görmüş ilkelere uygun biçimde oluşturulduğu ve bu ilkelere uygun şekilde işlediği yönündeki algısı da meşruiyet tanımının kapsamına dahildir.²

Bu bakış açısıyla uluslararası hukukta meşruiyet kavramı ise, bir eylemin veya kurumun hukuk kurallarına uygunluğunun ötesinde, küresel toplum nezdindeki kabul edilebilirliği ve haklılığıyla ilgilidir.³ Uluslararası aktörlerin uygulamalarının uluslararası hukuk kurallarından uzaklaştığı ölçüde de ortaya bir meşruiyet boşluğu çıkmaktadır.⁴

Meşruiyet boşluğu, uluslararası hukuktaki meşruiyet iddiasını destekleyen hukuksal ve olgusal gerçeklerin bu iddiayı objektif ve ikna edici bir şekilde temellendirememesi nedeniyle ortaya çıkan kuramsal ve pratik zemin eksikliğinin ifadesidir.⁵ Zira hukuki

¹ Thomas M. Franck, **The Power of Legitimacy Among Nations**, New York Oxford, Oxford University Press, 1990, s. 16.

² Franck, **a.g.e.**, s. 19.

³ Meşruiyet kavramının kapsamlı analizi için Bkz. Thomas M. Franck, "Legitimacy in the International System", **American Journal of International Law**, C. 82, No: 4, 1988, s. 705-759; Franck, **The Power of Legitimacy Among Nations**; Ian Hurd, "Legitimacy and Authority in International Politics", **International Organization**, C. 53, No: 2, 1999, s. 379-408.

⁴ Vesselin Popovski, Nicholas Turner, "Legality and Legitimacy in International Order", United Nations University, (2008), s. 2, (Çevrimiçi) https://www.files.ethz.ch/isn/89752/PB_08-05.pdf, 05.08.2026.

⁵ Bu çalışma, meşruiyet boşluğunu yalnızca hukuka uygunluk ile meşruiyet arasındaki boşluk (*gap between legality and legitimacy*) şeklinde ele alan yaklaşımdan (Popovski, Turner, "Legality and Legitimacy in International Order".) daha geniş bir anlamda ele almaktadır. **Bu çalışmada ifade edilen meşruiyet boşluğu meşruiyet iddiasının dayandığı temelin yetersizliğini ifade etmektedir.**

geçerliliği içermeyen bir meşruiyet anlayışı, eksik bir meşruiyet anlayışıdır.⁶ Uluslararası hukuk dairesinde oluşan beklenti ile uygulamadaki gerçeklik arasında hem olgusal hem de algısal bir uygunluk ilişkisi oluşmadığı durumda, meşruiyet boşluğu da derinleşmektedir.

Devlet davranışlarının kabul edilebilirliğini belirleyen tek ölçüt hukuka uygunluk değildir. İnsanlığın beklentilerinden ve fiili koşullardan kopuk şekilde uluslararası hukuka bağlı kalınmasının olumsuz sonuçlar doğurabileceği düşüncesi; insani, etik ve siyasi ölçütlerin de çağdaş uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla uluslararası hukuk tarafından yasaklanan bir eylem, ahlaki bakımdan güçlü biçimde gerekli görülerek uygulanabilmektedir. Buradan hareketle bazı durumlarda hukuka uygunluğun sınırlarını zorlamak amacıyla meşruiyet argümanına dayanılarak bir esneklik yaratılmaya çalışılabilmektedir. Ancak meşruiyet söyleminin, uluslararası hukuka aykırı eylemleri haklı göstermek amacıyla devletler tarafından kendi çıkarlarını meşrulaştıran bir araç olarak fırsatçı biçimde kullanılma riski de her zaman mevcuttur.⁷

Uygulanan uluslararası hukuk, Kosova'nın devletleşme sürecinde ortaya çıkan uluslararası hukuk ihlallerinin gölgesindeki tartışmalı meşruiyeti temellendirmeye yeterli hukuki dayanak sunamamaktadır. Bununla birlikte Kosova meselesinde devletler, siyasi tercihlerini ahlaki gerekçelerle harmanlayarak yerine göre uluslararası hukukun gelişimine yön verecek yeni ve dönüştürücü argümanlar ileri sürmekte, yerine göre de Kosova örneğini emsal teşkil etmeyecek bir istisna olarak göstermeye gayret etmektedirler.

Kosova'nın devletleşme dinamikleri, tatmin edici hukuksal gerekçelendirmelerden yoksun yapısıyla uluslararası hukukun sınırlarında bir vakadır. Kosova'nın bağımsızlık ilanı ve tanınması sürecinde, uluslararası hukuk ile siyasi gerçeklik arasındaki uyumsuzluk belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu durum, uluslararası sistemdeki güç dengesizliklerinin ve büyük devletlerin çıkarlarına uygun biçimde şekillenen hukuk anlayışlarının bir yansımasıdır.

Kosova'nın bağımsızlığı, bir yandan insani müdahale ve kendi kaderini tayin (self-determinasyon) hakkı gibi kavramlar üzerinden savunulurken, diğer yandan bu kavramlar etrafında yaratılan ilkelerin uluslararası hukukun genelliğine aykırı bir şekilde

⁶ Erla Thrandardottir, Vincent Charles Keating, "Bridging the Legitimacy Gap: A Proposal for the International Legal Recognition of INGOs", **International Politics**, C. 55, No: 2, 2018, s. 7.

⁷ Popovski, Turner, "Legality and Legitimacy in International Order", s. 2-3.

seçici uygulanmasının örneği olarak da eleştirilmektedir. Kosova, uluslararası hukukun temel ilkelerinin yeniden yorumlanması ve küresel düzenin normatif yapısının sorgulanması açısından kritik bir örnek olmayı sürdürmektedir.

Kosova'ya yönelik Batı merkezli politikalar, insancıl müdahale kavramına ilişkin saldırgan, kurban ve kurtarıcı metaforu ve insan haklarına ilişkin hâkim söylemlerin izlerini taşımaktadır. İnsancıl müdahale retoriğinin hassasiyetiyle örtülmüş ve bir anlamda dokunulmazlık kazanarak uluslararası kamuoyunda tartışılması zor bir hale gelmiş olan Kosova meselesi⁸, aynı zamanda son derece güçlü bir politik argüman olan soykırım isnadı ile de desteklenmiştir.⁹

NATO'nun hukuka aykırı ama meşru olarak nitelendirilen müdahalesi ile fiilen başlayan Kosova serüveni Birleşmiş Milletler Geçici Yönetimi'ni takip eden bağımsızlık bildirisi ile devam etmiş, 1945-1990 yılları arasında biçimlenen haliyle uluslararası hukukun sınırlarını zorlamıştır. Kosova'ya yönelik insancıl müdahale ile başlayan ve uluslararası hukukun pek çok katmanında yeni hukuksal anlayışlar yaratan bu süreç, öznesiz bir biçimde inşa edilmiş söylemler ve pratikler bütünü görünümündedir.¹⁰

Kosova'nın bağımsızlık ilanı ve devletler topluluğunun bir üyesi haline getirilmesi süreci, Batılı menfaatler doğrultusunda biçimlenen toplumsal bir oluşumdur. Bu oluşum, emperyalist müdahalelerin nesnesi olabildiği ölçüde destek bulmuş bir üründür. Merkezi devlet ekseninin parçalanmasına ve ulus devletlerin güçsüzleşmesine neden olan bu güç ilişkileri dinamiği, uluslararası menfaatler için küresel barışı tehlikeye sokacak bir keyfiyetle müdahalelere varan etkiler doğurmaktadır.¹¹

Bu çalışma, Kosova'ya uluslararası müdahale ile başlayan süreci bir bütün olarak uluslararası hukuk bakışıyla ele alarak, eleştirel bir yaklaşımla Kosova'nın bağımsızlık ilanı ile elde ettiği devlet statüsünün meşruiyetine dair boşluğu incelemektedir. Çeşitli boyutlardaki uluslararası hukuk ihlalleri ve uluslararası hukukun uygulanabilir

⁸ Yaşanan insanlık dramına tedbir getirilmesini haklı kılacak etik gereksinimler itibarıyla, soykırım inkarcılığına kadar varacak suçlamalara sebebiyet verecek düzeyde de eleştirilmesi zor bir süreç halini almıştır.

⁹ Berat Dövcü, "İnsani Müdahale Söylem ve Pratiğinin Kosova Bağımsızlık Sürecine Etkisi", Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022, s. 155.

¹⁰ Dövcü, a.y.

¹¹ İrem Alpözen, Ali Murat Özdemir, "1977 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası Bağlamında Kendi Kaderini Tayin Meselesi", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, No: 1, 2022, s. 12 ve 32; Tuncay Renk, "Kendi Kaderini Tayin Meselesi ve Mikro-Milliyetçilik", **Kırıkkale Hukuk Mecmuası**, C. 4, No: 2, 2024, s. 611.

normlarından sapma ile ortaya çıkan yeni devletin egemenlik kriterleri bakımından analizi ile devletler topluluğundaki yerinin sağlamlığını irdelemektedir.

Çalışmanın temel araştırma sorusu; insancıl müdahale gerekçesinden hareketle başlayan ve bağımsızlık ilanının ardından devlet statüsüne uzanan sürecin, uygulanan uluslararası hukuk normları ekseninde ne ölçüde kabul edilebilir meşru bir zemin sunduğu ve bu tartışmalı meşruiyetin barındırdığı boşluğun nedenleri ve nasıl anlaşılması gerektiğidir.

1. BÖLÜM

KOSOVA'YA ULUSLARARASI MÜDAHALE VE HUKUKUN SINIRLARI

1.1. KOSOVA KRİZİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Kosova¹² krizinin kökeni ve Kosova'yı bağımsızlık mücadelesine götüren sürecin tarihsel ve siyasi arka planı son derece derin ve sancılıdır. Bu süreci bir bütün olarak tarihsel ve siyasi bir perspektiften incelemek bu çalışmanın konusunu oluşturmamakla birlikte meselenin uluslararası hukuk bakış açısı ile tam olarak ele alınabilmesi, ancak krizin doğuş koşullarının belirli bir düzeyde anlaşılması ile mümkün olabilecektir. Bu nedenle 1990'ların başından itibaren Balkanlar coğrafyasında patlak veren bağımsızlık mücadelelerinin ve bunların ortaya çıkardığı çatışmaların Kosova'ya etkilerinin asgari düzeyde kavranması, bilhassa yerel ve uluslararası aktörlerin eylemlerinin uluslararası hukuk düzlemindeki meşruiyetine ilişkin tartışmaları temellendirebilmek için gereklidir. Bu itibarla evvela, eski Yugoslavya coğrafyasında siyasal istikrarsızlığın ve egemenlik arayışlarının billurlaştığı ve gerilimin etkilerinin kaçınılmaz sonu hissedilebilir kıldığı 1980 yılına kadar geri gitmek yerinde olacaktır.

1943'ten itibaren çeşitli ulusal liderlik pozisyonlarında görev yapan Yugoslav komünist devrimci ve siyasetçi *Josip Broz Tito*'nun 1980 yılındaki ölümü¹³ ile Yugoslavya'daki çözülme gözle görülür şekilde hız kazanmış ve Kosova krizine giden yolda da yadsınamaz gelişmeler meydana gelmiştir. Dolayısıyla esasen Kosova krizinin ivme

¹² Kosova üzerine yapılan incelemelerde; Sırbistan tarafından hazırlanan belgelerin, yapılan açıklamaların, akademik yazınların '*Metohija*' sözcüğünü de içerdiği ve Kosova'ya yapılan tüm atıfların '*Kosovo and Metohija*' adıyla gerçekleştirildiği görülür. '*Kosovo*' ve '*Metohija*' terimleri (Türkçe olarak: Kosova ve Metohiya), bölgeye ilişkin farklı politik ve kültürel söylemlerin yansıması olarak öne çıkar. Batı literatüründe ve Arnavut toplumu arasında yaygın olarak kullanılan '*Kosovo*' ifadesi, modern uluslararası tanınma ve bağımsızlık arayışını temsil ederken, Sırp söyleminde yer alan '*Kosovo and Metohija*' kullanımı, bölgenin tarihsel, kültürel ve dini mirasına vurgu yaparak Sırp ulusal kimliğinin korunması gerekliliğini ön plana çıkarır. Bu söylem farkı, yalnızca terminolojik bir tercih değil; aynı zamanda egemenlik, kimlik ve tarihsel hafıza gibi temel meseleler etrafında şekillenen, derin çatışmaları ve farklı uluslararası algıları da beraberinde getiren karmaşık bir tartışmanın parçasıdır. Zira Kosova ve Metohiya Özerk Bölgesi, resmîyette Sırbistan devlet yapısının bir idari birimidir. Bu çalışmada, Sırbistan'ın bir özerk bölgesine ilişkin resmi isimlendirmesine ve Kosova'nın bağımsızlık ilanına herhangi bir önyargı bulunmaksızın ve tarafsız yaklaşımın taraflardan biri lehine bozulması amaçlanmaksızın, yalnızca uluslararası akademik yazınındaki yaygın kullanımı takip ederek (ve kullanım kolaylığı gözetilerek) Kosova (Kosovo) isimlendirmesinin tek başına kullanımı tercih edilmiştir.

¹³ Ivo Banac, "Josip Broz Tito | Biography & Facts |", **Britannica**, Son Güncelleme.2024, (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/biography/Josip-Broz-Tito>, 17.11.2024; Wikipedia, "Josip Broz Tito", 13.11.2024, (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Josip_Broz_Tito, 16.11.2024.

kazandığı sürecin *Tito*'nun ölümü ile başladığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. *Tito*'nun güçlü iradesi etrafında bir arada kalan milletlerin kaderi bu andan itibaren değişmiş, milyonlarca insan yaklaşan felâketin ayak seslerini duymaya ve endişelenmeye başlamıştır. Onun ölümünün ardından ekonomik bunalım ve etnik çekişme ortamında federal birliği korumanın güçlüğü daha açık biçimde ortaya çıkmıştır.¹⁴

Bu bağlamda, öncelikle Kosova krizini hazırlayan koşulların 1980 yılından itibaren gelişimi ve neticelerinin kısaca incelenmesi isabetli ve faydalı görülmektedir. Zira bu süreçte yaşananlar, günümüzde hâlâ aktörlerin uluslararası hukuksal önermelerine ve iddialarına dayanak teşkil edecek şeklide argüman olarak ileri sürülmektedir.

1.1.1. Krizi Hazırlayan Koşullar

Stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca büyük güçlerin rekabetine sahne olan Kosova, 20. yüzyılda da Sırp ve Arnavutlar arasındaki üstünlük mücadelesinin odak noktası olmuştur. Bu durum, bölgenin etnik ve siyasi gelişmelerini şekillendirmiştir.¹⁵ Kosova, tarihsel ve kültürel önemi nedeniyle hem Arnavutlar hem de Sırp için kritik bir bölge olmuştur. 1980'li ve 1990'lı yıllarda Yugoslavya'nın siyasi ve ekonomik yapısında yaşanan değişimler, Kosova krizine giden yolu açmıştır. *Tito* döneminde, federal yönetimde görev yapan Sırp kökenli provokatörlerin kışkırtmaları sonucu ortaya çıkan şiddet olayları, yine *Tito*'nun siyasi hamleleri ile büyük ölçüde kontrol altında tutulmuştur.

Tito'nun 1980 yılında ölümüyle başlayan süreçte Yugoslavya'yı bir arada tutan dengeler bozulmuş, ekonomik sıkıntılar ve artan işsizlikle birlikte siyasi ve etnik gerilimler artmıştır. Bu dönemdeki ekonomik eşitsizlikler ve siyasi baskılar, Kosova'da bağımsızlık arayışını hızlandırmış ve Yugoslavya'nın parçalanmasına zemin hazırlamıştır.¹⁶

¹⁴ Giray Saynur Bozkurt, "Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, No: 2, 2010, s. 54; Sefa Sole, "Yugoslavya'nın Dağılışı: Bir Devrin Sonu", **Stratejik Ortak**, 16.12.2016, (Çevrimiçi) <https://stratejikortak.com/2016/12/yugoslavyanın-dagilisi-2.html>, 17.11.2024; Wikipedia, "Josip Broz Tito".

¹⁵ Ahmet Çevikbaş, "Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarında Değerlendirilmesi", **Savunma Bilimleri Dergisi**, C. 10, No: 2, 2011, s. 19.

¹⁶ M. Murat Taşar, "Kosova Arnavutlarının Bağımsızlık Mücadelesi", **Ülke Dergisi**, No: 33, 1999, s. 6-9.

Bu çerçevede 1980'den itibaren farklı katmanlardaki gelişmelerin ayrı ayrı tetkiki, sürecin siyasal ve hukuksal yönünün harmanlanması ve kavranması için kuvvetli bir bakış açısı kazandıracaktır.

1.1.1.1. Etnik ve Demografik Yapı

Balkanlar, coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca farklı insan topluluklarının göçlerine sahne olmuş, hem aynı hem de farklı dinlere mensup milletlere geçici veya kalıcı yerleşim fırsatı sunmuştur. Bu durum, bölgede çeşitli etnik kökenlere, dillere ve dinlere sahip devletlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Balkan ülkelerinin sınırları içinde, genellikle komşu ülkelerle aynı kökene sahip azınlık toplulukları bulunmaktadır. Aslında, bölgedeki sorunların temelinde bu durum yatmaktadır. Bir devletin içindeki azınlıklar, diğer ülkeler için müdahale, baskı aracı veya tahrik unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bu yapısal özellikler, Balkanların tarih boyunca etnik, dini ve siyasi çatışmalara sahne olmasına neden olmuş; aynı zamanda büyük güçlerin Avrupa'da üstünlük sağlama mücadelesinde bir rekabet alanı haline gelmesini sağlamıştır. Bu anlamda Kosova, burada tanımlanmaya çalışılan Balkan yapısının küçük bir modelini oluşturmaktadır.¹⁷

Kosova'nın etnik yapısı, Arnavutlar, Sırp, Türkler, Boşnaklar, Goraniler ve Romanlardan oluşmaktadır. Günümüzde Kosova bayrağında¹⁸ temsil edilen bu altı ana etnik grup dışında başkaca çok düşük nüfuslu etnik grupların da varlığı söz konusudur. Ancak bu diğer etnik grupların nüfus dağılımı ve temsile esaslı tesiri yoktur.¹⁹ Bu etnik gruplar arasında Arnavutlar, nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturmaktadır.²⁰ 1981, 1991 ve 2011 yılı seçim sonuçları kıyaslandığında, Sırp nüfusun 1980'lerden itibaren azalma

¹⁷ Çevikbaş, "Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarında Değerlendirilmesi", s. 19.

¹⁸ Mappr, "Kosovo Flag Unveiled: Colors, Meaning, Coat of Arms, Flag Map, and Similar Flags | Mappr", 31.01.2021, (Çevrimiçi) <https://www.mappr.co/flag-maps/kosovo/>, 18.11.2024.

¹⁹ John Petersen, "ECMI: Minority Figures in Kosovo Census to be used with Reservations", **European Centre for Minority Issues Kosovo**, (2013), (Çevrimiçi) <https://web.archive.org/web/20170528122213/http://www.infoecmi.eu/index.php/ecmi-minority-figures-in-kosovo-census-to-be-used-with-reservations/>.

²⁰ İskender Özbay, Rezzan Ünalp, Betül Turan, **Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 2009, s. 5.

eğiliminde olduğu izlenmektedir.²¹ Bununla beraber son iki sayımın Sırlar tarafından boykot edilmesi nedeniyle kesin demografik sonuçlara ulaşmak da mümkün değildir.²²

1980 ile 1999 tarihleri arasında Kosova'nın demografik ve etnik yapısı, bölgedeki krizin temel dinamiklerinden birini oluşturmuştur. Kosova'nın nüfusunun çoğunluğunu Arnavutlar oluştururken, Sırlar tarihsel ve kültürel bağlarına dayanarak Kosova üzerinde hak iddia etmişlerdir. Bu demografik dengesizlik, etnik kimlik üzerinden şekillenen gerilimleri derinleştirmiştir. Kosova'da 1980'lerden itibaren Arnavut nüfusunun hızla artması ve Sırp nüfusunun azalması, Sırp milliyetçileri tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve 'Kosova'nın Sırplaştırılması' yönünde politikaların benimsenmesine yol açmıştır. Özellikle *Slobodan Milošević* yönetimi, bu algıyı kendi milliyetçi politikalarını desteklemek için kullanmıştır. Bu durum, Kosova'daki etnik gerilimlerin artmasına ve bölgedeki çatışmaların daha da derinleşmesine neden olmuştur.²³

1.1.1.2. Anayasal Gelişmeler ve Özerklik (1974-1980 Dönemi Gelişmeleri)

Eski Yugoslavya'da Sırlar ile Arnavutlar arasındaki tarihsel anlaşmazlık ve Kosova'ya yönelik hak iddiaları, Yugoslavya'nın çeşitli anayasalarında hem yansımaları bulmuş hem de bu anayasalar tarafından şekillendirilmiştir. Yugoslavya, 1946, 1963 ve 1974 yıllarında üç önemli anayasa benimsemiştir. Bu anayasalara göre ülke 'ev sahipleri' ve 'tarihi misafirler' olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Ev sahipleri veya 'milletler'; Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonlar, Karadağlılar ve 1963'ten sonra Müslümanlar olarak tanımlanıyordu. Misafirler ise 'ulusal azınlıklar' veya 'milliyetler' olarak adlandırılmış ve başka bir ülkede ulusal vatani olan grupları kapsamıştır (örneğin Arnavutlar ve Macarlar).

²¹ Petersen, "ECMI: Minority Figures in Kosovo Census to be used with Reservations"; "Demographics of Kosovo", **Wikipedia**, 30.10.2024, (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Demographics_of_Kosovo, 18.11.2024.

²² 1981'de %77.2 olan Arnavut nüfusuna karşılık %13.2 Sırp nüfus mevcutken, bu oran 1991'de %81.6 Arnavut ve %9.9 Sırp şeklindedir. 2011 yılında yapılan nüfus sayımına göre Arnavutlar, nüfusun %92,9'unu oluştururken, Sırlar %1,5'luk kısmını oluşturmaktadır. Ancak, 2011 sayımı sırasında ülkenin kuzeyindeki Sırların boykotu nedeniyle bu bölgelerdeki nüfus tam olarak tespit edilememiştir. 2024 yılında gerçekleştirilen son nüfus sayımının sonuçları henüz resmi olarak açıklanmamıştır. Bu sayımın verilerine göre, Kosova'da yaşayan nüfusun büyük bir kısmı Arnavutlardan oluşmaktadır. Bununla birlikte, Sırların ağırlıklı olarak yaşadığı kuzey bölgelerde boykot nedeniyle kayıt dışı kalan bir nüfus olduğu belirtilmiştir. 2024 Census of Population, Family Economy and Housing (REKOS 2024), "Population and Housing Census in Kosovo 2024", 05.05.2024, (Çevrimiçi) https://ask.rks-gov.net/Rekos;https://unece.org/sites/default/files/2024-09/WS_1UNMIKENG.pdf; "Demographics of Kosovo"; Kosovo Online, "Preliminary Census Results in Kosovo: What Statistics Revealed and Concealed", 16.07.2024, (Çevrimiçi) <https://www.kosovo-online.com/en/news/analysis/preliminary-census-results-kosovo-what-statistics-revealed-and-concealed-16-7-2024>, 18.11.2024.

²³ Miranda Vickers, **Between Serb and Albanian: A History of Kosovo**, Columbia University Press, 1998, s. 223-245.

Vatani olmayan gruplar, örneğin Romanlar, bu anayasal düzenlemelere dahil edilmemiştir.²⁴

1946 ve 1963 anayasalarına göre Arnavutlar, 'milliyet' olarak sınıflandırılmış ve Kosova, Sırbistan Cumhuriyeti içinde 'özerk bir bölge' statüsüyle tanınmıştır. 1963 Anayasası, özerk bölgelerin "bu alanlardaki nüfusun iradesine dayalı olarak" yönetileceğini belirtse de²⁵, bu bölgelerin hak ve yetkileriyle ilgili detaylar bireysel cumhuriyetlerin anayasalarına bırakılmıştır. Oluşturulan diğer tek özerk bölge, Sırbistan'ın kuzeyinde Slav çoğunluğun büyük bir etnik Macar azınlıkla topraklarını paylaştığı bir bölge olan Voyvodina idi.²⁶

1974'te Yugoslav Anayasası, federal düzeyden cumhuriyetlere ve özerk bölgelere daha fazla siyasi özerklik sağlamak amacıyla değiştirilmiştir. Bu değişikliklerle Kosova, Yugoslavya federasyonunu oluşturan altı cumhuriyetle (Sırbistan, Bosna, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ ve Slovenya) neredeyse eşit düzeyde geniş bir öz yönetim kazanmıştır. Kosova, kendi merkez bankasına, eğitim ve sağlık sistemlerine, polis teşkilatına, mahkemelerine ve bağımsız kültürel kurumlarına sahip olmuştur. Ayrıca, Arnavut liderlerin taleplerine yanıt olarak, yeni anayasa Kosova'da Sırpça, Arnavutça ve Türkçe dillerine ve alfabelerine eşit statü tanımıştır. 1974 Anayasası, Kosova ve Voyvodina'nın statülerinde değişiklik yapılmasını her iki bölgesel meclisin onayına bağlayarak bu yeni statüyü güvence altına almıştır.²⁷

Hem Sırp'lar hem de Arnavutlar, 1974 Anayasası ile Kosova'ya tanınan özerklikten memnun olmamıştır. Sırp'lar bu düzenlemeleri kontrolü zayıflatan aşırı bir yetki devri olarak görmüştür. Arnavutlar ise bu düzenlemelerin, Arnavutlara bir millet veya cumhuriyet statüsü tanımaması nedeniyle yetersiz olduğunu düşünmüştür. Buna rağmen, 1970'ler boyunca Arnavutlar önemli eğitimsel ve kültürel başarılar elde etmiştir. Birçok kişi 1974 Anayasası'nın, Arnavutların Belgrad'dan kopma çabalarında önemli bir kilometre taşı olduğunu kabul etmektedir.²⁸

²⁴ Julie A. Mertus, **Kosovo: How Myths and Truths Started a War**, Berkeley (Calif.), University of California Press, 1999, s. xx.

²⁵ Vickers, **Between Serb and Albanian: A History of Kosovo**, s. 161.

²⁶ Julie A. Mertus, "Operation Allied Force: Handmaiden of Independent Kosovo", **International Affairs**, C. 85, No: 3, 2009, s. 463.

²⁷ Mertus, **a.y.**

²⁸ Mertus, **a.g.e.**, s. 464.

1974 Anayasası ile Kosova, resmîyetle olmasa da pratikte *de facto* bir cumhuriyete çok yakın bir konuma ulaşmıştır. Ancak komünist doktrine dayanan anayasa, ‘milletler’ ve ‘milliyetler’ arasında bir ayrım yaptığından, Yugoslavya içinde kendi devletine sahip olan milletler, ‘federasyondan ayrılma hakkına sahip cumhuriyet’ statüsünü elde etmişlerdir. Ancak, Kosova’daki Arnavutlar ve Voyvodina’daki Macarlar gibi milliyetlerin devletleri Yugoslavya’nın dışındaydı. Yani bu milliyetlerin Yugoslavya dışında Arnavutluk ve Macaristan gibi ana devletleri mevcuttu. Onlar için ‘cumhuriyet statüsü’, ayrılma ve ana devlete katılma gibi cazip bir perspektif sunduğu için imkansızdı. Bu nedenle bu milliyetler, ana devletleri Yugoslavya dışında bulundurdıklarından dolayı Cumhuriyet statüsü elde edememişlerdir. Bu nedenle Kosova ve Voyvodina, *de jure* özerk bölgeler olarak kalmışlar ve hukuken ayrı bir devlet olma hakkını elde edememişlerdir.²⁹

Buna rağmen, her iki bölge de tüm federal kurumlarda doğrudan ve eşit temsil hakkına ve federal yasalar için önerilerde bulunma yetkisine sahip olmuşlardı. Sırbistan Cumhuriyeti, Kosova üzerindeki kontrolünü kaybetmiş ve artık Priştine’deki parlamentonun onayı olmadan doğrudan müdahalede bulunamıyordu. Pratikte, cumhuriyetler ile özerk bölgeler arasındaki ayrım oldukça sınırlıydı. Kosova, kendi idari organlarına, ulusal bankasına, yargısına, eğitim ve kültürel kurumlarına sahipti. Televizyon ve radyo yayınları Arnavutça yapıyordu. Ayrıca, Arnavut bayrağı ile aynı olan Kosova bayrağı özgürce dalgalanabiliyordu.³⁰

Yine de *Tito*’nun dengeleme stratejisi tatmin edici bir çözüm olmamıştır. Arnavutlar için özerklik sağlanması, bir cumhuriyete sahip olma taleplerini karşılayacak kadar ileri gitmemiştir. Bu durum Arnavutların tatminsizliğin temel nedeni olmuştur. Sırplar ise sadece Sırbistan’da değil Yugoslavya’da da bölünmüş olduklarından, adaletsizlik duygusunun özerkliklerin verilmesindeki tutarsızlık nedeniyle arttığından şikâyet etmişlerdir.³¹ Kosova’nın Sırp nüfusu, Sırbistan’ın korumasından yoksun bir azınlık olarak giderek daha fazla ayrımcılığa uğradığını hissetmeye başlamış, Arnavutların şiddet eylemleri durumu daha da kötüleştirmiştir.³²

Bu anayasal gelişim ve özerkliğin genişletilmesi sürecinde cumhuriyetlerin ulus devletler olarak renklendirilmesi; ekonomik, sosyal, demografik ve diğer çıkar çatışmalarının

²⁹ Dick Leurdijk, Dick Zandee, **Kosovo: From Crisis to Crisis**, 1. bs, Routledge, 2018, s. 28.

³⁰ Leurdijk, Zandee, **a.y.**

³¹ Vickers, **Between Serb and Albanian: A History of Kosovo**, s. 178-181.

³² Leurdijk, Zandee, **Kosovo**, s. 28.

otomatik olarak etnik ve kültürel bölünmeler karakteri kazanması sonucunu doğurmuştur.³³ *Tito*'nun kurguladığı federasyon, birbirinden farklı dine ve millete mensup unsurların birlikte yaşayabileceği bir birliğin sağlandığı izlenimini verse de³⁴ Yugoslavya'nın dağılması *Tito*'nun milliyetçiliği teşvik eden kırılğan bir anayasal yapıya dayanan federasyonu zamanında başlamıştır.³⁵ Anayasa, Yugoslavya'da federalizmi pekiştirirken, hem Arnavutlar hem de Sırlar için tatminsizliğe ve gerginliklerin artmasına zemin hazırlamıştır. Esasen *Tito*, kurguladığı anayasal düzen de toplumların eşit haklara sahip olmalarını ve etnik ayrımcılığın yarattığı katmanlaşmayı dışlamayı amaçlamaktadır. Ancak *Tito*'nun kişisel karizmasına dayalı olarak ayakta kalan hassas denge, 1974 Anayasasının tarafların beklentilerini karşılamaması neticesinde yeni arayışlarla yitirilmiştir. Zira Sosyalist Yugoslavya'nın sembolü olan ve farklı kimlik özellikleri ile birlikte yaşaması neredeyse imkânsız olan toplulukları bir arada tutan faktör de *Tito*'dur.³⁶

Tito'nun mirasına yönelik eleştirilerin, ilerleyen aşamalarda Yugoslavya'nın merkezileşmesi / âdemi merkezileşmesi tartışmasının yeniden şekillenmesine yardımcı olacağı izlenecektir.³⁷

1.1.1.3. Özerkliğin Kaldırılması ve Devamındaki Siyasi Gelişmeler (1980-1990 Dönemi Gelişmeleri)

Tito'nun ölümü ve Sırp milliyetçisi *Slobodan Milošević*'in Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin (YFC)³⁸ başına gelmesi, Sırp ve Arnavut çatışmasının gelişimindeki önemli iki etkidir.³⁹

Bu dönemde Kosova, ekonomik açıdan Yugoslavya'nın en geri kalmış bölgelerinden birisidir. 1980-1989 arasında kişi başına düşen gelir %13,9 oranında düşüş göstermiş ve işsizlik oranı %38,8'e ulaşmıştır. Ekonomik zorluklar, halk arasında huzursuzluk yaratmış

³³ Raymond Detrez, **Kosovo: De Uitgestelde Oorlog (Kosovo: The Deferred War)**, Antwerpen, 1999, s. 73.

³⁴ Özbay, Ünalp, Turan, **Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri**, s. 31.

³⁵ Leuridijk, Zandee, **Kosovo**, s. 28-29.

³⁶ Çevikbaş, "Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarından Değerlendirilmesi", s. 23.

³⁷ Mertus, **Kosovo**, s. 12.

³⁸ Aynı zamanda bazı kaynaklarda sosyalist yönetim biçimi döneminde Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) olarak da anılır.

³⁹ Çevikbaş, "Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarından Değerlendirilmesi", s. 23.

ve milliyetçi söylemleri güçlendirmiştir.⁴⁰ Sırp elitleri, Kosovalı Sırp'ların Arnavutlar tarafından tehdit altında olduğu iddialarını yayarak Sırp milliyetçiliğini körüklemiştir. Bu söylemler, *Slobodan Milošević*'in siyasi kariyerini güçlendirmiş ve Kosova'ya yönelik baskıcı politikalarını meşrulaştırmasına zemin hazırlamıştır.⁴¹

Kosova'daki olaylar, 1981 yılında Priştine Üniversitesi öğrencilerinin protestolarıyla başlamıştır. Bu protestoların temelinde hem Kosova'da hem de Yugoslavya'nın diğer bölgelerinde iş bulma konusundaki ciddi zorluklar yatmaktadır. Ekonomik sorunların çözülmemesi ve giderek derinleşmesi, öğrencilerin siyasi bir çözüm arayışına yönelmesine neden olmuştur. Protestolar, iki hafta içinde Prizren'e yayılmış ve bir ay içinde neredeyse tüm Kosova'ya ulaşmıştır.⁴² 1981'de Priştine Üniversitesi'nde başlayan protestolar, kısa sürede bölge geneline yayılarak Kosova'daki hoşnutsuzluğu gözler önüne sermiştir. Gösteriler sırasında çok sayıda kişi tutuklanmış, bazıları hayatını kaybetmiştir. Sırp yönetimi, bu olayları milliyetçi bir tehdit olarak algılayarak baskıcı önlemler almıştır.⁴³

1982'den 1985'e kadar Kosova'daki durum kontrol altında olup 1986'dan sonra yeniden alevlenmeye başlamıştır. Bu sefer ilgi odağı Kosova'da yaşayan Sırp'lar olmuştur. Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti'nin politikacılarının desteği ile sadece Kosova'nın değil tüm YFC'nin statüsünü değiştirmek için siyasi-hukuki çeşitli girişimler başlatılmıştır. Bu dönemde Kosova'nın siyasi durumu belirsiz, Arnavutlar ise federasyonun geleceği için güvensiz ve tehlikeli olarak yansıtılmıştır.⁴⁴

Milošević'in 1988'den itibaren dillendirmeye başladığı Kosova'nın özerkliğini kaldırmaya yönelik anayasa değişikliği planı, 1989 yılının başında uygulamaya koyulmuştur. İlk adım olarak, Kosova'daki özerk yönetimin yetkileri sınırlandırılmış ve polis, mahkeme, eğitim ve sivil savunma gibi alanlardaki yetkiler Sırbistan'a devredilmiştir. Ardından, 1989'da Belgrad'daki Federal Meclis'te alınan kararla Kosova'nın özerkliği tamamen sona erdirilmiştir. Ancak bu düzenlemeler, Kosova'da büyük tepkilere yol açmış ve protestolar

⁴⁰ Vickers, **Between Serb and Albanian: A History of Kosovo**, s. 218-225.

⁴¹ James Ker-Lindsay, **Kosovo: The Path to Contested Statehood in the Balkans**, London New York, I.B. Tauris, 2009, s. 15-22.

⁴² Çevikbaş, "Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarında Değerlendirilmesi", s. 23.

⁴³ Noel Malcolm, **Kosovo: A Short History**, 1. Paperback Ed., London, Pan, 2002, s. 327-330; Vickers, **Between Serb and Albanian: A History of Kosovo**, s. 218-225.

⁴⁴ Amir Jakupi, "Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti İçindeki Kosova Özerk Bölgesi Sorunu (1980-1989)", **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi / Journal of Balkan Research Institute**, C. 6, No: 1, 2017, s. 201.

sırasında çok sayıda can kaybı gerçekleşmiş, hatta kimyasal gazlardan dolayı binlerce zehirlenme vakasından bahsedilmiştir.⁴⁵

Kosova 1974 Anayasası ile kazanılan özerkliğini korumak için mücadele ederken, *Slobodan Milošević* özerkliğin kaldırılmasını ve 1963 Anayasası'ndaki sınırlı özerkliğin geri getirilmesini hedeflemiş ve Kosova'nın özerkliğini kaldırmayı başarmıştır. Bu süreçte, YFC Anayasası ihlal edilmesine ve 1974 Anayasası değiştirilmeden YFC içindeki 'Cumhuriyetlerin' ve 'Bölgelerin' statüsü değiştirilemez olmasına rağmen diğer cumhuriyetler Kosova konusunda Sırbistan'a karşı gelmekten kaçınmış, Sırbistan Kosova'daki kurumları ele geçirerek olağanüstü önlemler almıştır. Kosova makamları bu önlemlere karşı çıktıkları için hapsedilmiş veya sürgüne gönderilmiş, uluslararası toplum ise 1989'a kadar Kosova'yı YFC ve Sırbistan'ın iç meselesi olarak görmüştür.⁴⁶

Milošević, 1989'da Kosova'nın anayasal özerkliğini kaldırarak bölgeyi Sırbistan'ın doğrudan kontrolüne almıştır. Bu süreçte yerel parlamento feshedilmiş, Arnavut kökenli binlerce polis ve işçi görevden alınmıştır. Eğitim ve kamu kurumlarında Arnavutça yasaklanmış, Sırp'ların bölgedeki hâkimiyeti artırılmıştır. Bu adımlar, Kosovalı Arnavutları daha da radikalleştirerek bağımsızlık taleplerini güçlendirmiştir.

1.1.1.4. Yugoslavya'nın Dağılması ve Kosova Cumhuriyeti'nin İlanı (1990-1995 Dönemi Gelişmeleri)

Federal Anayasaya aykırı olmasına rağmen, Sırbistan'ın kendi sınırları içerisinde bulunan iki bölge için aldığı özerkliğin kaldırılması kararı, Yugoslavya'nın dağılmasını tetiklemiştir. Federe Cumhuriyetlerde birbiri ardına yeni siyasal partiler kurulmuş, Komünist Partinin iktidar tekeli ve öncü rolü fiilen sona ermiştir.⁴⁷

Çoğu gözlemci savaşın Kosova'da başlayacağını öngörürken, çatışmalar beklenmedik şekilde önce Slovenya'da başlamış, ardından hızla Hırvatistan ve Bosna'ya yayılmıştır. SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerindeki sistem değişikliklerinin ardından sıra Yugoslavya'ya gelmiş ve 1991'de yapılan Lahey Konferansı'nda Yugoslavya'nın dağılması onaylanmıştır. Ancak bu konferansta Kosova, Yugoslavya'nın anayasal bir parçası

⁴⁵ Murat Yılmaz, **Kosova Bağımsızlık Yolunda**, İstanbul, İlke Yayıncılık, 2005, s. 42-43.

⁴⁶ Jakupi, "Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti İçindeki Kosova Özerk Bölgesi Sorunu (1980-1989)", s. 210.

⁴⁷ Valdrin Ferizi, "Kosova-Türkiye Diplomatik İlişkileri 1990-2015", Konya, Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 45.

olarak bile değerlendirilmemiştir. Bu durum karşısında Kosovalı Arnavutlar kendi siyasi girişimlerini başlatmışlardır. Bu doğrultuda Arnavutlar 1989-1990 yıllarında yasal partilerini kurmuşlar, Avrupa'nın bir parçası olarak haklarını demokratik yollarla arayabileceklerini ümit etmişlerdir. Nitekim bu süreçte eski Yugoslavya Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan etmişler, Kosova da bağımsızlığını barışçıl yollarla, bağımsızlık savaşı vermeden kazanabileceğini düşünmüştür.⁴⁸

Kosova'daki özerk yönetimin tasfiyesine yönelik bu çabalar, Kosova Meclisinin, 2 Temmuz 1990 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesi ile sonuçlanmıştır.⁴⁹ Bağımsızlık ilanı, 5 Temmuz 1990 tarihinde Kosova Meclisinin ve Hükümetinin feshedilmesine sebep olmuştur.⁵⁰ Kosovalı parlamenterler, 7 Eylül 1990 tarihinde Kaçanik kentinde gizlice toplanarak Kosova Cumhuriyeti'nin anayasasını ilan etme kararı almışlardır. Müteakip aşamada 1991 yılı Ekim ayında Kosova Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Ancak uluslararası toplum tarafından tanınmamıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Bakanlar Konseyi tarafından kurulan bir tahkim organı olarak 1991-1993 yılları arasında Yugoslavya'nın dağılması sürecinde ortaya çıkan hukuki sorunları inceleyen Badinter Tahkim Komisyonu⁵¹ Kosovalı Arnavutların kendi geleceklerini belirleme (self-determinasyon) hakkının **olmadığı** belirtilmiştir. Kosovalı Arnavutlar, bu durumdan etkilenmemiş, aksine kendi paralel devletlerinin kurulum sürecini devam ettirmişlerdir. Bu kapsamda, 1992 yılındaki Sırp seçimleri boykot edilmiş, kendi parlamenter ve devlet başkanlığı seçimlerini yapmışlardır. Yapılan seçimlerde Kosova'nın bağımsızlığı yönünde %99 oranında oy kullanılmış ve Kosova Demokratik Birliği'nin (Lidhja Demokratike e Kosovës, LDK)⁵² lideri

⁴⁸ Ferizi, a.g.e., s. 45-46.

⁴⁹ Yılmaz, **Kosova Bağımsızlık Yolunda**, s. 43.

⁵⁰ Mertus, "Operation Allied Force", s. 466.

⁵¹ **Yugoslavya Konferansı Tahkim Komisyonu** (genellikle **Badinter Tahkim Komitesi** olarak bilinir), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Bakanlar Konseyi tarafından 27 Ağustos 1991 tarihinde Yugoslavya konulu konferansa hukuki danışmanlık sağlamak amacıyla oluşturulan bir tahkim organıdır. Beş üyeden oluşan ve AET üyesi ülkelerin Anayasa Mahkemesi başkanlarından müteşekkil Komisyon'un başkanlığına, *Robert Badinter* atanmıştır. Tahkim Komisyonu, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) içindeki çeşitli cumhuriyetler arasındaki çatışmaların yol açtığı "önemli hukuki sorular" hakkında on beş görüş bildirmiştir. Alain Pellet, "The Opinions of the Badinter Arbitration Committee A Second Breath for the Self-Determination of Peoples", **European Journal of International Law**, C. 3, No: 1, 1992, s. 178-185.

⁵² **Kosova Demokratik Birliği** (Arnavutça: *Lidhja Demokratike e Kosovës*, LDK) Kosova'daki en eski ve en büyük siyasi partilerden biridir. 24 Ekim 2004 tarihinde yapılan milletvekili seçimlerinde parti, halk oylarının %45,4'ünü ve yedisi *Nexhat Daci* liderliğindeki Dardanya Demokratik Birliği'ne geçerken toplamda 120 sandalyenin 47'sini kazandı. Kurucu üyelerden *İbrahim Rugova*, 21 Ocak 2006'daki ölümüne kadar Kosova'nın Cumhurbaşkanı olarak partinin başkanlığını yaptı. 17 Kasım 2007'de yapılan son meclis seçimlerinde, parti yalnızca %22.6 oranla 25 sandalye kazanmasına karşın, *Hashim Thaçi*'nin Kosova Demokratik Partisi ile bir Koalisyon hükûmeti kurmaya devam etti. Ekim 2010'da KDB koalisyondan çekildi.

"Kosovo in Crisis After LDK Quits Government (setimes.com)", (30.11.2024), (Çevrimiçi) https://web.archive.org/web/20101022024337/http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2010/10/18/feature-01, 30.11.2024; "Kosova Demokratik Birliği", **Vikipedi**, 21.06.2024,

İbrahim Rugova başkan olarak seçilmiştir. Kosova Demokratik Birliği, sorunu uluslararası alana taşıma, Kosova Cumhuriyeti'nin devlet aygıtını ana hatlarıyla oluşturma ve Sırp yönetimini sistematik bir şekilde reddetme şeklinde üç boyutlu bir politika izlemeye çalışmıştır. Seçim sonucunda paralel bir devletin kurulması ile Kosova içerisinde paralel bir toplumun da oluşturulması süreci başlamıştır. Paralel toplumun oluşturulması süreci bir plan çerçevesinde gerçekleşmemiş, *Milošević* yönetiminin baskısına tepki olarak ortaya çıkmıştır.⁵³

Bu aşamada paralel bir devlet ve toplumun inşası konusuna kısaca değinmekte yarar vardır. Zira Kosova meselesi bakımından 'paralel yapı' terimi, bağımsızlık ilanının ardından bu kez de Sırp azınlık bakımından karşımıza çıkacaktır. Kosova'daki "paralel devlet" (bazen "gölge devlet" veya "paralel toplum" olarak da adlandırılır) 1990'ların büyük bir kısmında, Kosova Demokratik Birliği (LDK) ve lideri *İbrahim Rugova* tarafından yönetilen siyasi bir merkez tarafından nominal olarak koordine edilen eğitim ve kültürel kurumlar, sağlık hizmetleri, sosyal yardım ağları, siyasi partiler, yerel mali konseyler ve sürgündeki bir hükümetten oluşan gevşek bir yapılar bütünlüğünden ibaretti. Geleneksel, *Weberci* anlamda bir devlet olmayan bu yapı, burada, özerklik döneminden miras alınan temel devlet çerçevesini korumayı, sivil itaatsizlik yoluyla Sırp devletinin otoritesine meydan okumayı ve ayrılma (*secessio*) hedefi için uluslararası destek elde etmeyi amaçlayan bir ulusal hareket olarak kavramsallaştırılmıştır. Ancak, paralel devlete dair bu tanım, 1989 ile 1992 yılları arasındaki kurumsal gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan siyasi yapıya dayanmaktadır; burada analiz edilen ise bu sonuca yol açan dinamiklerdir. 'Arnavut hareketi' terimi ise, Kosova'da 1988-1992 döneminde ortaya çıkan, ayrılma (*secessio*) talebine dayalı ulusal olarak tanımlanmış toplumsal hareketi ifade eder. Bu, tek bir organizasyonu değil, Kosova'daki Arnavut toplumunun neredeyse tamamını kapsayan, ortak siyasi bir platform altında, paylaşılan ortak hedefler, deneyimler ve kültürel mücadele repertuarları üzerinden kolektif olarak organize olmuş kitle tabanlı hareketi tanımlar.⁵⁴

Avrupa'da, özellikle Doğu Avrupa'da yaşanan siyasi değişimler ve hareketlilik, bölgenin çalkantılı bir döneme girmesine neden olmuştur. Berlin Duvarı'nın yıkılması, tek partili

(Çevrimiçi) https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Kosova_Demokratik_Birli%C4%9Fi&oldid=33333685, 30.11.2024.

⁵³ Çevikbaş, "Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarında Değerlendirilmesi", s. 24-25.

⁵⁴ Besnik Pula, "The Emergence of the Kosovo 'Parallel State', 1988–1992", **Nationalities Papers**, C. 32, No: 4, 2004, s. 797-798.

rejimlerin sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, bu dönüşüm sürecinin temel unsurları arasında yer almıştır. Bu gelişmelerin ardından Yugoslavya'nın dağılması ve Cumhuriyetler arasında başlayan savaşlar, Kosova meselesinin siyasi olarak çözümsüz kalmasına yol açmıştır. Başkan *Rugova* liderliğindeki bağımsız Kosova kurumları, uluslararası kamuoyunda Kosova sorununa dikkat çekmek ve bu meselenin tanınmasını sağlamak için çeşitli çalışmalar yürütmüştür. Daha önce de belirtildiği gibi, Kosova'daki bu kurumlar, Sırp rejimine karşı mücadelede barışçıl yöntemleri benimsemiş ve Kosova'nın siyasi statüsü gibi sorunları barışçıl yollarla dünya kamuoyuna duyurmayı hedeflemiştir.⁵⁵

Bu dönemde Kosova Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ilan eden lideri *İbrahim Rugova*'nın temel hedefi, pasif direniş yöntemlerini kullanarak Batı ülkelerinin desteğini kazanmak ve öncelikle Yugoslavya Federasyonu içinde Kosova'ya cumhuriyet statüsü kazandırmaktır. Sonrasında ise referandum yoluyla tam bağımsızlığa ulaşmayı planlıyordu. Ancak 1995 yılı, *Rugova* için önemli bir kırılma noktası olmuştur. Bosna'daki savaşın sona ermesi için imzalanan Dayton Barış Antlaşması, Kosova meselesini kapsam dışında bırakmıştır. *Rugova*, bu süreçte kurmuş olduğu paralel hükümet için Batıdan destek almayı ummuş, ancak bu beklentisi gerçekleşmemiştir. Yugoslavya'nın parçalanmasıyla birlikte yaşanan çatışmalar, Kosovalı Arnavutlar arasında yeni bir düşüncüyü tetiklemiştir: "Batının dikkatini çekmek için şiddet kaçınılmazdır." Bu yaklaşım, Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UÇK)⁵⁶ ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. UÇK, *Rugova*'nın pasif direniş yöntemlerinden farklı olarak silahlı mücadeleyi tercih edecek ve bu yeni strateji, Kosova'nın bağımsızlık mücadelesinde belirleyici bir faktör haline gelecektir.⁵⁷

⁵⁵ Ferizi, "Kosova-Türkiye Diplomatik İlişkileri 1990-2015", s. 49.

⁵⁶ **Kosova Kurtuluş Ordusu** (Arnavutça: **Ushtria Çlirimtare e Kosovës, UÇK**), büyük çoğunluğu Arnavutların yaşadığı Kosova'nın 1990'larda Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve Sırbistan'dan ayrılmasını amaçlayan etnik Arnavut ayrılıkçı bir milisti (Arnavutlara göre). Arnavut milliyetçiliği UÇK'nın temel ilkelerinden biriydi ve saflarındaki pek çok kişi, Arnavut kültürünü, etnik kökenini ve ulusunu vurgulayarak Balkanlar'daki tüm Arnavutları kapsayacak bir Büyük Arnavutluk'un kurulmasını destekledi. Varlığı boyunca UÇK, Yugoslavya tarafından bir terörist grup olarak belirlendi.

"Kosova Kurtuluş Ordusu", **Vikipedi**, 01.05.2024, (Çevrimiçi) https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Kosova_Kurtulu%C5%9F_Ordusu&oldid=32655576, 30.11.2024.

⁵⁷ Numan Baş, "Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkanlar Üzerine Etkileri", Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 24.

1.1.1.5. Dayton Antlaşması Sonrası Kosova, UÇK Eylemleri ve Çatışmaların Başlangıcı (1995-1998 Dönemi)

Kosovalı Arnavutlar, 1995'te imzalan Dayton Antlaşmasında kendilerine yönelik bir beklenti içerisinde olmuşlardır. Ancak, *Milošević*'in söz konusu antlaşmada Kosova'ya değinilmemesi şartını koşması nedeniyle Kosova ile ilgili bir husus, Dayton Antlaşmasına dâhil edilememiştir.⁵⁸ Milošević'i bir an önce antlaşma masasına oturtmak ve Bosna'daki savaşı sona erdirmek isteyen uluslararası toplum da Dayton görüşmelerinde pürüz yaratabilecek Kosova konusunu gündeme getirmekten kaçınmışlardır.⁵⁹ Dayton Antlaşması'nda Kosova meselesinin ele alınmaması, Kosovalı Arnavutlar arasında hayal kırıklığı yaratmış ve barışçıl yöntemlerden sonuç alınamayacağını düşünen gruplar silahlı mücadeleye yönelmiştir.

Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK), 1996 itibarıyla Sırp güvenlik güçlerine karşı silahlı eylemler düzenlemeye başlamış, bu da bölgedeki gerilimi daha da artırmıştır. Bu eylemler arasında Sırp polis ve paramiliter güçlerine yönelik saldırılar, Sırp yönetimiyle iş birliği yapan Arnavut 'işbirlikçilere' yönelik eylemler ve bazen Sırpların sosyal amaçlı gittiği yerler gibi Sırp sivil kuruluşlarına yönelik saldırılar yer alıyordu. Bu tür faaliyetler, UÇK'nın geniş çapta kınanmasına yol açmış ve birçok hükümet tarafından terörist bir örgüt olarak nitelendirilmiştir.⁶⁰ Sırbistan'ın yanıtı ise oldukça sert olmuş, hem UÇK'ya hem de daha geniş bir şekilde Arnavut nüfusa yönelik güvenlik operasyonlarını artırmış, bu da bölgedeki gerilimlerin yükselmesine neden olmuştur.⁶¹ *Milošević* yönetimi, Arnavut nüfusa karşı ayrımcı politikalar ve şiddet yöntemlerini kullanarak bölgedeki gerginliği körüklemiştir.

1997 yılında UÇK ile Sırplar arasındaki gerilim artmıştır. Özellikle Drenica bölgesinin Llausha köyünde bir öğretmen öldürülmesi, UÇK'nın halkı Sırp işgaline karşı ayaklanmaya çağırmasına yol açmıştır. Bu durum, Sırbistan'ın şiddetini daha da artırmasına neden olmuştur. Sırp birlikleri, UÇK'nın merkez karargâhına saldırılar düzenlemiş ve sivilleri hedef alarak bazı köylerde katliamlar gerçekleştirmiştir. Bunun en

⁵⁸ Yılmaz, **Kosova Bağımsızlık Yolunda**, s. 48.

⁵⁹ Çevikbaş, "Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarında Değerlendirilmesi", s. 25.

⁶⁰ Chossudovsky'ye göre UÇK'nın faaliyetleri ve ilişkili olduğu terör yapıları ABD yönetimi tarafından göz ardı edilmiş ve toplumdaki büyük ölçüde gizlenmiştir. Dövecü, "İnsani Müdahale Söylem ve Pratiğinin Kosova Bağımsızlık Sürecine Etkisi", s. 136.

⁶¹ Marc Weller, "The Outbreak of Violence and the Hill Negotiations", **Contested Statehood: Kosovo's Struggle for Independence**, Oxford University Press, 2009, s. 1-20.

belirgin örneği olarak 5-7 Mart 1998 tarihlerinde Sırp güçleri, UÇK'nın lideri *Adem Jashari* ve ailesini hedef almıştır. *Jashari*'nin evi üç taraftan kuşatılmıştır. Üç gün süren çatışmaların ardından, tank atışlarıyla bodrum katına sığınan *Jashari* ve ailesinden 56 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu katliam, uluslararası kamuoyunda büyük yankı uyandırmış ve Kosova sorunu dünya gündemine taşınmıştır. *Adem Jashari*'nin öldürülmesinden sonra UÇK, tüm Kosova'ya hızla yayılmıştır. UÇK, düzenli komutanlıklara sahip bir gerilla yapısına dönüşmüştür. Kosova halkı ve diasporadaki topluluklar, UÇK'ya her geçen gün daha fazla destek vermeye başlamıştır. UÇK liderleri ve *Rugova*'nın barışçıl politikalarını izleyen temsilciler, Kosova sorununun yalnızca bağımsızlıkla ve doğrudan ABD'nin müdahil olmasıyla çözülebileceğini ifade etmişlerdir. Bu süreç, Kosova halkının mücadelesini ve direnişini güçlendirmiştir.⁶²

UÇK'nın eylemleri, Kosova sorununu uluslararası toplumun gündemine taşımış ve müdahale taleplerini artırmıştır. UÇK liderlerinden *Adem Jashari* ve birçok sivilin katledilmesi Kosova'daki bahse konu olayların iç savaşa evrilmesi yönünde kırılma noktası olmuştur.⁶³ Arnavutlar barış ortamında kazanamadıkları bağımsızlıklarını, eylemler yürüterek ve uluslararası toplumun dikkatini çekerek kazanmak istemişlerdir.⁶⁴

1.1.2. Krizin Uluslararasılaşması

Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) ile Sırp/Yugoslav güçleri arasındaki çatışmalar Kosova genelinde genişlemekte ve Arnavut siviller Sırp güçlerinin ayırım gözetmeyen muamelesine maruz kalmaktaydı. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) belgelerine göre, Ekim 1998 itibarıyla 1.500'den fazla Kosovalı Arnavut öldürülmüş, yerinden edilenlerin sayısı 300.000'e ulaşmış ve bu durum Kosova sınırlarını aşacak bir insani felaket tehlikesi yaratmıştır. Çeşitli uluslararası kuruluşlar, Kosova'daki dayanılmaz insan hakları ihlallerine giderek daha fazla dikkat çekmeye çalışmıştır⁶⁵.

⁶² Ferizi, "Kosova-Türkiye Diplomatik İlişkileri 1990-2015", s. 56-57.

⁶³ Hatice Kübra Ecemiş Yılmaz, Ali Said Çimen, "NATO'nun Kosova ve Aktif Gayret Operasyonlarının Silahlı Çatışma ve Kuvvet Kullanma Yasağı Kavramları Perspektifinden Değerlendirilmesi", **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 17, No: 2, 2022, s. 488.

⁶⁴ Tunahan Oduncu, "1999 Kosova Krizi ve NATO'nun Kosova Müdahalesi", **MAKÜ-BİFD**, C. 2, No: 1, 2019, s. 9.

⁶⁵ Armend R. Bekaj, **The KLA and the Kosovo War: From Intra-State Conflict to Independent Country**, Berlin, Berghof-Stiftung für Konfliktforschung, 2010, s. 22-23.

Etkili bir grup yabancı sivil toplum kuruluşu Kosova'da müdahalede bulunmaya çalışmıştır.⁶⁶

Sivil ölümler, ABD liderliğini güç kullanma tehdidini kullanmaya ve UÇK'ya yönelik söylemlerini güncellemeye itmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı Sırp yetkililerin Kosova'da, Bosna'da yaşananların benzerlerini yapmalarına seyirci kalmayacaklarını ifade etmiştir. 1998'in başlarında ABD'nin artık Belgrad lehine bir 'ağırlıklı görüş' benimsediğini savunmak zordur. Başlangıçta UÇK'yı terörist bir örgüt olarak tanımlayan ABD yönetimi kısa bir süre sonra açıklamasını değiştirerek, grubun 'terörist eylemler' gerçekleştirdiğini ancak ABD hükümeti tarafından yasal olarak terörist bir örgüt olarak sınıflandırılmadığını belirtmiştir. Haziran 1998'de bir ABD yetkilisi bölgeye yaptığı ziyarette isyancılarla bir araya gelmiş ve bir UÇK savaşçısının yanında, üniforma giymiş ve otomatik bir saldırı tüfeği taşıyan bir fotoğraf çekirmiştir.⁶⁷

Amaç hasıl olmuş, Kosova meselesi uluslararasılaşmaya başlamıştır. Kosova Arnavutlarının siyasi liderliğinin yakın gelecekte bağımsızlık hedefini vurgulamayı azaltması, uluslararası müdahalenin meseleye Kosova Arnavutları lehine dahil olmasına yardımcı olmuştur.⁶⁸

Kosova krizine ilişkin uluslararası farkındalığın artmasındaki temel etken, ayırım gözetmeksizin sivilleri hedef alan katliamlar ve insan hakları ihlalleridir. Uluslararası toplum bu aşamadan sonra çeşitli diplomatik angajmanlarda meseleyi dillendirmeye başlamış ve uluslararası çözüm yöntemleri üzerinde arayışlara girişmiştir.

1.2. ULUSLARARASI TOPLUMUN KOSOVA'YA MÜDAHALESİ

Uluslararası toplumun Kosova'ya müdahalesi belirli bir süreç içerisinde gerçekleşen çeşitli araç ve metotlarla olmuştur. Bunların 1990'ların başından itibaren artarak devam eden girişimler olduğunu ifade etmek gerekir. NATO'nun Müttefik Güç Harekâtı ile gerçekleştirdiği askerî harekât ve akabinde Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyinin 1244 sayılı Kararı ile uluslararası varlığın Kosova'daki etkinliği en üst seviyede sağlanmış olmakla birlikte, bu iki esaslı gelişmenin öncesinin de incelenmesi gereklidir.

⁶⁶ Mertus, **Kosovo**, s. 234-239.

⁶⁷ Selver B. Şahin, "The Use of the 'Exceptionalism' Argument in Kosovo: An Analysis of the Rationalization of External Interference in the Conflict: Themes", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, C. 11, No: 3, 2009, s. 241.

⁶⁸ Şahin, **a.g.e.**, s. 242.

Dolayısıyla Kosova'ya uluslararası müdahaleden bahsederken 1990 yılını takip eden on yıllık bir süreci ele almak gerekir. Bu nedenle başlık yalnızca Müttefik Güç Harekâtı ve sonrasında gerçekleşen majör gelişmelere özgülenmemiş, uluslararası müdahalenin her seviyede gelişimini sunacak bir kapsam tercih edilmiştir.

1.2.1. NATO Müdahalesinden Önceki Süreç

1.2.1.1. Genel Bakış

1990'ların başında, uluslararası toplum pasif bir gözlemci rolü benimsemiş, Kosova krizini Hırvatistan ve Bosna'daki daha dikkat çekici savaşların arka planı olarak görmüş ve temelde Sırbistan'ın ya da Yugoslavya'nın kalan kısmını çözmesi gereken bir iç mesele olarak değerlendirmiştir. Avrupa Topluluğu (daha sonra Avrupa Birliği), Balkan çatışmalarını çözmek için adımlar atmış ancak etkisiz kalmıştır.⁶⁹ Bu süreçte tam Amerikan müdahalesi, Kosova'daki insani krizi durdurma ve tarafları müzakere masasına getirme konusunda daha etkili bir rol oynamıştır. Aralık 1992'de Başkan *George Bush*, *Milošević*'e gönderdiği mektupla Kosova'da Sırp eylemleri nedeniyle bir çatışma çıkması durumunda ABD'nin askeri güç kullanmaya hazır olduğunu bildirmiştir.⁷⁰ Bu uyarı daha sonra *Clinton* yönetimi tarafından yeniden hatırlatılmıştır. Ancak, 1990'ların başından ortalarına kadar, Kosova meselesi Hırvatistan ve Bosna'daki çatışmaların gölgesinde kalmıştır.⁷¹

Ancak, on yılın sonuna gelindiğinde uluslararası müdahale kapsamlı ve güçlü bir hale gelmiştir. 1990'ların sonlarında, sözde 'uluslararası faktör', siyasi sahnede önemli bir paydaş haline gelmiştir. Başlangıçta uluslararası platformlarda genellikle marjinal bir konu olarak tartışılan Kosova meselesi, 1999'a gelindiğinde uluslararasılaşmanın zirvesine ulaşmıştır.⁷²

⁶⁹ Avrupa Komisyonu'nun eski başkanı *Jacques Delors*'un "Avrupa'nın vakti geldi" ifadesi, sonradan ironik bir şekilde anımsanmıştır.

⁷⁰ Bu uyarı 'Christmas warning', Türkçe çevirisiyle 'Noel uyarısı' olarak anılır.

⁷¹ Bekaj, *The KLA and the Kosovo War*, s. 23.

⁷² Bekaj, a.y.

1.2.1.2. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Faaliyetleri

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), 14 Ağustos 1992 tarihli kararı ile Kosova, Sancak ve Voyvodina'da görev yapmak üzere 'Uzun Süreli Misyon' teşkil etmiştir.⁷³ Misyonun amacı taraflar arasındaki diyalogu desteklemek; insan hakları ihlallerini araştırmak; çözüme ilişkin temas noktaları oluşturmak; insan hakları, azınlıkların korunması, basın özgürlüğü ve demokratik seçimlere ilişkin yasama faaliyetleri için bilgi desteği sağlamak olarak belirlenmiştir. 1993 yılının Haziran ayında YFC, AGİK faaliyetlerine katılımının askıya alınması nedeniyle Misyon'un görev süresini uzatmamıştır. BM Güvenlik Konseyi 855 (1993) sayılı Kararı'nda⁷⁴ YFC otoritelerini Kosova'nın AGİK misyonlarının faaliyetlerinin devam ettirilmesine izin vermeye ve gözlemcilerin görev kapsamındaki erişimlerini engellenmeyerek güvenliklerini sağlamaya davet etmiştir. YFC yetkilileri yeniden değerlendirme ve tedbir alma çağrısına olumlu yanıt vermemiştir.

1.2.1.3. Londra Yugoslavya Barış Konferansı Sürecinde Kosova

1990'ların başında Yugoslavya'daki uluslararası müdahale yoğunlaşırken, Kosova'nın Kosova Demokratik Birliği (LDK) liderliğindeki paralel kurumları Batılı güç merkezlerinde lobi faaliyetlerini artırmıştır. Ancak, üst düzey politikacılara ve diplomatik etkinliklere erişimleri genellikle sınırlı kalmış ya da marjinal etkiler yaratmıştır. Örneğin, Ağustos 1992'de düzenlenen Londra Yugoslavya Barış Konferansı'nda Kosova delegasyonunun konferans salonuna erişim kibarca reddedilmiş, ancak bitişikteki bir 'dinleme odasında' katılmaları uygun görülmüştür. Bu odadan konferansın resmi oturumları canlı olarak aktarılmıştır.⁷⁵ Kosova heyetinin görüşleri ve iddiaları burada dinlenmiş olsa da esaslı bir angajman sağlamamıştır. Konferans tarafından Kosova hususunda özel bir çalışma yürütmek üzere Alman Büyükelçi *Gert Ahrens* başkanlığında bir 'Özel Grup' kurulmuş olsa da çalışmaları beklenen etkinliği sağlayamamıştır.⁷⁶

⁷³ "Decisions of the CSCE Committee of Senior Officials", Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE), 14.08.1992.

⁷⁴ United Nations Security Council, "Resolution 855 (1993)", UN Doc. S/RES/855, 09.08.1993.

⁷⁵ Bekaj, *The KLA and the Kosovo War*, s. 23.

⁷⁶ Marc Weller, "Initial Settlement Attempts", *Contested Statehood: Kosovo's Struggle for Independence*, Oxford University Press, 2009, s. 8-15.

1.2.1.4. Dayton Antlaşması Süreci

Bosna Savaşını sona erdiren Dayton Antlaşması'nda⁷⁷ Kosova meselesi genellikle yüzeysel şekilde ele alınmış ve yalnızca bazı Batılı aktörler insan hakları ihlalleri konusundaki endişelerini dile getirmiştir. Ancak bu tartışmalar, Kosova'nın Sırbistan'ın çözmesi gereken bir iç meselesi olarak değerlendirilmiştir. *Milošević* rejimi, insan hakları ihlalleri suçlamalarını reddetmiş ve 'egemenliğin iç meseleleri' ilkesine dayanmıştır. Buna rağmen, uluslararası kuruluşlar Kosova'daki insan hakları ihlallerine giderek daha fazla dikkat çekmeye çalışmıştır.⁷⁸

Kosova sorununa gereken önemin verilmemesi, Kosova içinde *Rugova* hükümetinin yöntemlerinin sorgulanmasına neden olmuştur. 1993 ortalarından 1995 sonuna kadar uluslararası toplumun ana odağı, Bosna-Hersek ve Hırvatistan'daki silahlı çatışmalar üzerine yoğunlaşmıştır. Dayton Antlaşması'nın imzalanmasının ardından 'Barışı Uygulama Konseyi' kurulmuştur. Eski Yugoslavya Hakkında Uluslararası Konferans'ın görevlerini de devralan Konsey, Dayton Antlaşması'nın uygulanmasına odaklanmıştır. Bu süreçte, eski Yugoslavya'nın diğer bölgeleri, özellikle Kosova, büyük ölçüde ihmal edilmiştir.⁷⁹

1.2.1.5. BM Genel Kurulu Kararları

BM Genel Kurulu Kosova konusunda harekete geçmiş, 1995 ve 1999 yılları arasında, Kosova'da insan haklarına yönelik olarak beş farklı karar çıkarmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Kosova'ya ilişkin 49/204⁸⁰, 50/190⁸¹, 51/111⁸², 52/139⁸³ ve 53/164⁸⁴ sayılı Kararları, Kosova'daki insan hakları ihlallerine son verilmesi ve bölgedeki insani krizle ilgili önlemlerin alınmasını vurgulamaktadır. Bu kararlar, özellikle etnik Arnavutlara yönelik sistematik baskı ve şiddetin sona erdirilmesi, siyasi mahkumların serbest bırakılması, zorla yerinden edilenlerin evlerine güvenli bir şekilde dönmesi ve demokratik

⁷⁷ "General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina", 14.12.1995 (Türkçe Adı: Bosna-Hersek'te Barış için Genel Çerçeve Antlaşması).

⁷⁸ Weller, "The Outbreak of Violence and the Hill Negotiations", s. 1-3.

⁷⁹ Ender Kuzu, "Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova'nın Tanınması Sorunu", İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011, s. 62.

⁸⁰ United Nations General Assembly, "Resolution 49/204", UN Doc. A/RES/49/204, 23.12.1994.

⁸¹ United Nations General Assembly, "Resolution 50/190", UN Doc. A/RES/50/190, 22.12.1995.

⁸² United Nations General Assembly, "Resolution 51/111", UN Doc. A/RES/51/111, 12.12.1996.

⁸³ United Nations General Assembly, "Resolution 52/139", UN Doc. A/RES/52/139, 03.03.1998.

⁸⁴ United Nations General Assembly, "Resolution 53/164", UN Doc. A/RES/53/164, 25.02.1999.

kurumların kurulması çağrısında bulunmaktadır. Ayrıca, Kosova'da insan haklarının korunmasını sağlamak ve bölgedeki insani ihtiyaçlara yanıt vermek için uluslararası gözlemci ve insani yardım misyonlarının güçlendirilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Kararlar, Sırbistan ve Karadağ'ın (Federal Yugoslavya Cumhuriyeti) uluslararası insani hukuk kurallarına uyması gerektiğini ve Kosova'daki durumun sürdürülebilir bir siyasi çözüm çerçevesinde ele alınmasının önemini belirtir. Bu bağlamda, söz konusu kararlar, Kosova'daki insani krizle ilgili olarak Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)⁸⁵, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)⁸⁶ ve diğer uluslararası aktörlerin aktif katılımını teşvik ederken, bölgedeki barış ve güvenliği sağlamak için çok taraflı çabaları desteklemektedir.

1.2.1.6. Temas Grubu Çalışmaları

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde kurulan ve *ad hoc* bir diplomatik platform olarak ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya, İtalya ve Rusya'dan oluşan 'Temas Grubu', Kosova krizine yönelik uluslararası müdahalede merkezi bir rol üstlenmiştir.⁸⁷ Grup, Kosova'daki çatışmanın tırmanmasını önlemek ve bölgedeki krizi siyasi yollarla çözmek için çeşitli adımlar atmıştır. Eylül 1997'de şiddet olaylarının artması üzerine Temas Grubu bağımsızlığı ve statükoyu desteklememekle beraber, Kosova'nın YFC içerisinde iyileştirilmiş bir statüye kavuşmasını arzuladıklarını ifade etmiştir.⁸⁸ Özellikle, 9 Mart 1998 tarihinde Londra'da düzenlenen toplantısında, Kosova'daki şiddetin sona erdirilmesi ve bir diyalog sürecinin başlatılması için Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ne çağrıda bulunmuştur, özel polis birimlerinin geri çekilmesi, insani yardım kuruluşlarının erişimine izin verilmesi ve Kosova'nın siyasi statüsüne ilişkin bir çözüm sürecinin başlatılması gibi önlemler önerilmiştir. Krizin derinleştiği 1998-1999 yıllarında müzakereleri yürüten ana uluslararası organ Temas Grubu olmuştur. ABD Büyükelçileri *Christopher Hill* ve *Richard Hallbrooke* arabuluculuk çalışmaları yürüttülerse de bu girişimler başarısız olmuştur. Bu dönemde Kosova'daki gelişmeleri takip etmek amacıyla, Belgrad'da bulunan diplomatların yer aldığı 'Kosova Diplomatik Gözlem Misyonu' kurulmuştur.⁸⁹ Temas Grubu'nun bu çalışmaları, 1998 tarihli 1160 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararına zemin hazırlamış ve bu kararın içeriğinde yer alan, Kosova'ya daha geniş özerklik ve anlamlı

⁸⁵ Organization for Security and Co-operation in Europe - OSCE

⁸⁶ United Nations High Commissioner for Refugees

⁸⁷ Bekaj, *The KLA and the Kosovo War*, s. 24-25.

⁸⁸ "Statement of the Contact Group Foreign Ministers", New York, 24.09.1997.

⁸⁹ Kuzu, "Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova'nın Tanınması Sorunu", s. 65.

bir özyönetim sağlama hedefini şekillendirmiştir. Grup ayrıca uluslararası toplumun Kosova'yı daha aktif bir şekilde ele alması gerektiğini savunmuş ve bölgedeki insani yardım ve diplomatik izleme çabalarının artırılmasını önermiştir. Bu girişimler, Kosova'daki gerilimi yatıştırmaya yönelik ilk büyük uluslararası müdahalelerden biri olmuştur.⁹⁰

1.2.1.7. BM Güvenlik Konseyi Kararları (1160 ve 1199 sayılı Kararlar)

Tüm bu gelişmeler yaşanırken BM Güvenlik Konseyi, Kosova'ya ilişkin ilk kararını 31 Mart 1998 tarihinde almıştır. BM Güvenlik Konseyi'nde alınan bu karar, Fransa, Almanya, İtalya, Rusya, İngiltere ve ABD Dışişleri Bakanlarından oluşan Temas Grubu'nun önerisi doğrultusunda kabul edilmiştir.⁹¹ BM Güvenlik Konseyi'nin 1160 sayılı Kararı, Kosova krizine barışçıl bir çözüm bulunması amacıyla alınmış ve Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nden özel polis birliklerini geri çekmesini, sivillere yönelik şiddeti durdurmasını ve Kosovalı Arnavut liderlerle diyalog başlatmasını talep etmiştir. Karar, Kosova'nın daha fazla özerklik ve anlamlı özyönetimle 'geliştirilmiş bir statü' kazanması gerektiğini vurgulamış ve Federal Yugoslavya'ya kapsamlı bir silah ambargosu uygulanmasını öngörmüştür. Uluslararası izleme ve insani yardım faaliyetlerinin artırılması gerektiğini belirten karar, BM Genel Sekreteri'ne ve AGİT'e bu çabaları destekleme çağrısında bulunmuştur. İnsan hakları ihlallerine dair kanıtların toplanması için Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni harekete geçmeye teşvik etmiş ve uluslararası toplumun aktif katılımını talep etmiştir. Bu karar, Kosova'daki durumun uluslararası barış ve güvenlik için bir tehdit oluşturduğunu açıkça ifade etmemiş, ancak üstü kapalı olarak ima etmiştir ve daha geniş ölçekli müdahalelere zemin hazırlamıştır.⁹²

1160 sayılı Karar içeriğinde Sırbistan'ın sivillere yönelik eylemlerinin 'aşırı güç kullanımı' ve UÇK'nın faaliyetlerinin 'terörist eylem' olarak vasıflandırıldığı ve Arnavut liderlere terörist faaliyetlerin kınanması hususunda çağrıda bulunulduğu hususuna dikkat çekmek gerekmektedir. Yani BM Güvenlik Konseyi yalnızca Sırp güçlerinin insan hakları ihlalleri

⁹⁰ Office of the High Representative and EU Special Representative, "Reports on Kosovo Crisis", 1998, s. Art.8; United Nations Security Council, "Resolution 223 (1998)", UN Doc. S/1998/223, 12.03.1998, s. 3-4; United Nations Security Council, "Resolution 1160 (1998)", UN Doc. S/RES/1160(1998), 31.03.1998; "Contact Group Statements", 09.03.1998.

⁹¹ Oduncu, "1999 Kosova Krizi ve NATO'nun Kosova Müdahalesi", s. 9.

⁹² United Nations Security Council, "Resolution 1160 (1998)".

üzerinde durmakla yetinmemekte, Arnavut eylemlerinin terörizm niteliğini de vurgulayarak meseleye tarafsız bir perspektiften bakmaya gayret etmektedir.⁹³

BM'nin, YFC'nin parçalanmasına Haziran 1991'den itibaren verdiği ilk tepkinin, toprak bütünlüğünün korunması ilkesine dayandığı hatırlanacaktır. Aynı ilkeyi benimseyen Güvenlik Konseyi, 1160 sayılı Kararı kullanarak, 'Kosova için geliştirilmiş bir statü' fikrine destek verdiğini ifade etmiş ve bu kavramın, 'önemli ölçüde genişletilmiş özerklik' ve 'anlamli özyönetim' anlamına geldiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Konsey, 1975 Helsinki Nihai Senedi'ne⁹⁴ ve 1945 Birleşmiş Milletler Antlaşması'na⁹⁵ atıfta bulunmuş, ancak bu pozisyonun, taraflar arasında yürütülen diyalogun sonucuna herhangi bir ön yargı veya dayatma oluşturmadığını ifade etmiştir.⁹⁶

1975 Helsinki Nihai Senedi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK, şimdiki AGİT) tarafından kabul edilen ve Avrupa'da güvenlik, insan hakları ve işbirliği standartlarını belirleyen bir temel belge olarak uluslararası hukukta önemli bir yer edinmiştir. Kosova ile ilgili BM Güvenlik Konseyi'nin 1160 sayılı Kararı'nda, Helsinki Nihai Senedi'ne atıf yapılmıştır. Bu atıf, Kosova'nın 'geliştirilmiş statü' ile daha fazla özerklik ve anlamli özyönetim kazanması gerektiğini ifade eden uluslararası normlarla uyumlu bir çözüm arayışını yansıtmaktadır. Helsinki Nihai Senedi'nin insan haklarının korunması, devletlerin egemenliğine saygı ve sınırların barışçıl yollarla değiştirilmesi ilkeleri, Kosova'daki sorunun çözümüne yönelik uluslararası çabaların normatif çerçevesini oluşturmuştur. Kosova'da yaşanan insan hakları ihlallerine dair uluslararası tepkiler, Helsinki Nihai Senedi'nde belirtilen insan hakları standartlarının ihlal edildiği vurgusuyla güçlendirilmiştir. Bu bağlamda Helsinki Senedi, BM'nin Kosova krizindeki kararlarında insan hakları ve güvenlik arasında bir denge sağlamaya çalıştığı bir dayanak noktası olarak öne çıkmıştır.⁹⁷

Bu karar aracılığıyla Konsey, taraflar arasında siyasi diyalogu kolaylaştıran bir yapı olarak ortaya çıkmış ve insan hakları ile insancıl hukuk standartları çerçevesinde hareket etmiştir. Bu doğrultuda Konsey, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Eski

⁹³ United Nations Security Council, **a.g.e.**, arts. 2-3.

⁹⁴ Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), "Helsinki Final Act", 1975, (Çevrimiçi) OSCE Helsinki Final Act.

⁹⁵ United Nations, "United Nations Charter", San Francisco: United Nations, 1945.

⁹⁶ Dino Kritsiotis, "The Kosovo Crisis and NATO's Application of Armed Force Against the Federal Republic of Yugoslavia", **International and Comparative Law Quarterly**, C. 49, No: 2, 2000, s. 333.

⁹⁷ United Nations Security Council, "Resolution 1160 (1998)"; Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), "Helsinki Final Act"; Marc Weller, **Contested Statehood**, Oxford University Press, 2009.

Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne desteğini ifade etmiş, YFC'yi Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ile işbirliği yapmaya zorlamış ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Savcılığı'na, Kosova'da meydana gelen şiddetle ilgili bilgi toplamaya başlaması çağrısında bulunmuştur.⁹⁸

1160 sayılı Karar'da Kosova'daki 'siyasi ve insan hakları sorunlarının' ciddiyeti kabul edilmiştir, ancak bu durumun barış ve güvenlik için bir tehdit oluşturduğu açıkça belirtilmemiştir. Bununla beraber, Konsey'in bu kararda bir silah ambargosu uygulamış olması, bunun yalnızca BM Antlaşması'nın VII. Bölümü uyarınca yapılabileceği düşünüldüğünde, dolaylı olarak böyle bir tehdidin kabul edildiği anlamına gelir. Bu resmî belirleme ancak Eylül 1998'de, yaz boyunca Kosova'daki şiddetin yoğunlaşmasının ardından, 23 Eylül 1998 tarihli 1199 sayılı Karar ile yapılmıştır.⁹⁹

BM Güvenlik Konseyi'nin 23 Eylül 1998 tarihinde kabul ettiği 1199 sayılı Karar, Kosova'daki çatışmaların yoğunlaşması ve insani kriz tehdidinin artması nedeniyle uluslararası müdahalenin gerekliliğini vurgulayan önemli bir dönüm noktası olmuştur. Karar, Kosova'daki durumun yalnızca yerel bir sorun olmadığını, aynı zamanda bölgesel barış ve güvenlik için ciddi bir tehdit oluşturduğunu açıkça ifade etmiştir. BM Şartı'nın VII. Bölümü temel alınarak hazırlanan bu karar, YFC'den sivil halka yönelik tüm şiddet eylemlerini durdurmasını ve güvenlik güçlerini geri çekmesini talep etmiştir. Ayrıca taraflardan, derhal bir ateşkesi yürürlüğe koymaları ve çatışmaların tekrar başlamasını önlemek için somut adımlar atmaları istenmiştir. Karar, BM Genel Sekreteri *Kofi Annan*'ın raporlarına dayanarak, bölgede 230.000'den fazla kişinin yerinden edildiğini ve insani durumun hızla kötüleştiğini vurgulamıştır. Mültecilerin güvenli ve onurlu bir şekilde evlerine dönebilmeleri için gerekli önlemlerin alınması gerektiği belirtilmiş, tüm tarafların uluslararası insancıl hukuk ve insan haklarına saygı göstermesi talep edilmiştir. Güvenlik Konseyi, Yugoslav güvenlik güçlerinin orantısız ve ayırım gözetmeyen güç kullanımı nedeniyle ağır kayıplar yaşandığına dair raporlara dikkat çekmiş ve tarafları uluslararası normlara uymaya çağırmıştır.¹⁰⁰

Belgrad'ın 'aşırı ve ayırım gözetmeyen' güç kullanımını kınayan ve özerklik temelli bir çözüm çağrısını yineleyen Konsey, bölgede bir ateşkesi denetlemek üzere bir gözlemci

⁹⁸ Kritsiotis, "The Kosovo Crisis and NATO's Application of Armed Force Against the Federal Republic of Yugoslavia", s. 333-334.

⁹⁹ Kritsiotis, *a.g.e.*, s. 334.

¹⁰⁰ United Nations Security Council, "Resolution 1199 (1998)", UN Doc. S/RES/1199(1998), 23.09.1998.

misyonunun kurulmasını önermiştir. Bu, iki hafta sonra Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) çatısı altında Kosova Denetim Misyonu [Kosovo Verification Mission (KVM)] kurulmasıyla hayata geçirilmiştir. Önemli bir şekilde, ana rolüne ek olarak KVM, insan haklarını izleme, mültecilerin geri dönüşünü kolaylaştırma ve siyasi bir çözümün uygulanmasına yardımcı olma görevlerini de üstlenmiştir. Ancak bu aşamada bile hedef özerkliktir. ABD Dışişleri Bakanı *Madeleine Albright*, bu durumu şöyle vurgulamıştır: "*Milošević'e ve Kosovalılara, Kosova'nın bağımsızlığını desteklemediğimizi, Kosova'nın Sırbistan'dan değil, Sırbistan'ın Kosova'dan çıkmasını istediğimizi açıkça belirttik.*"¹⁰¹

Ancak, karar metninde zorlayıcı bir müdahaleye izin veren bir ifade yer almamış ve bunun yerine taraflar arasında anlamlı bir diyalog başlatılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu durum, Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeleri arasında askeri müdahale konusunda yaşanan görüş ayrılıklarını yansıtmaktadır. **Zorlayıcı müdahale yahut silahlı bir tedbirden kaçınılmış olması veto tehdidi ile de açıklanabilir.**¹⁰²

Kararın ardından, 12 Ekim 1998 tarihinde ABD'li diplomat *Richard Holbrooke* ile *Milošević* arasında yapılan bir dizi görüşme sonucunda; Kosova'daki Sırp asker ve polis birliklerinin sayısının eski seviyesine indirilmesi ve Sırp birliklerinin geri çekilişini gözlemlemek üzere AGİT'in 2000 kişilik bir gözlemci heyetini Kosova'ya göndermesi ve NATO'nun da Hava Denetim Misyonu (NATO Air Verification Mission) oluşturması hususlarında anlaşmalar yapılmıştır.¹⁰³ Bu anlaşmalar, AGİT ile NATO'nun Kosova'da izleme görevlerini üstlenmesine zemin hazırlamıştır. Ancak, kararın uygulamadaki etkisi sınırlı kalmış, çatışmalar devam etmiş ve bölgedeki insani kriz derinleşmiştir. Karar, uluslararası toplumun Kosova'da daha aktif bir rol üstlenmesine katkıda bulunsa da yeterli askeri müdahale yetkisi verilmediği için sorunun çözümünde tam anlamıyla etkili olamamıştır.

BM Güvenlik Konseyi'nin 1203 sayılı kararı, Kosova'daki krizle ilgili önceki kararlar (1160 ve 1199) ile bağlantılı bir şekilde kabul edilmiş¹⁰⁴ ve çatışmaların çözümü için önemli bir adım oluşturmuştur. 24 Ekim 1998 tarihinde kabul edilen karar, Kosova'daki çatışmaların ve insani krizin bölgesel barış ve güvenlik için tehdit oluşturduğunu açıkça belirtmiştir.

¹⁰¹ Ker-Lindsay, **Kosovo**, s. 13.

¹⁰² Kritsotis, "The Kosovo Crisis and NATO's Application of Armed Force Against the Federal Republic of Yugoslavia", s. 335.

¹⁰³ Yılmaz, **Kosova Bağımsızlık Yolunda**, s. 50.

¹⁰⁴ 1203 sayılı karar ile aynı zamanda ABD'li diplomat *Richard Holbrooke* ile *Milošević* arasında yapılan anlaşmaların olumlu karşılandığı belirtilmiş ve bir an önce anlaşmaların hayata geçirilmesi istenmiştir.

Bu kapsamda, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC) ve Kosova Arnavut liderliğinin tam iş birliği içinde hareket etmesi ve tarafların uluslararası gözlem misyonlarıyla iş birliğini sağlaması talep edilmiştir. 1203 sayılı karar, Kosova'da anlamlı bir siyasi çözümün geliştirilmesi gerektiğini ve bu çerçevede AGİT Denetim Misyonu (KVM) ile NATO Hava Denetim Misyonu'nun önemini vurgulamıştır. Karar metninde, bu gözlem misyonlarının bölgedeki insan hakları ihlallerini izlemek, mültecilerin güvenli dönüşünü kolaylaştırmak ve çatışmaları izlemek gibi kritik roller üstlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Aynı zamanda, YFC'nin ve Kosova Arnavut liderliğinin, çatışmaları sona erdirmek ve insani kriz tehdidini hafifletmek için ön koşulsuz bir diyalog başlatması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak karar, zorlayıcı askeri müdahaleye yönelik bir yetki ıçermemiştir ve bu durum yine Güvenlik Konseyi'ndeki görüş ayrılıklarını yansıtmaktadır. Karar ayrıca, tüm taraflardan uluslararası insancıl hukuk ve insan haklarına tam saygı göstermelerini talep etmiş, insani yardım girişimlerinin daha iyi koordine edilmesi ve gözlem misyonlarının güvenliğinin sağlanması gerekliliğini vurgulamıştır. YFC'nin bağımsız medya kuruluşlarını yeniden açması ve terörist faaliyetlere yönelik tüm desteklerin sona erdirilmesi gerektiği de kararın dikkat çektiği noktalardan biridir.¹⁰⁵

AGİT Kosova Denetim Misyonu, YFC'nin BM Güvenlik Konseyi'nin 1160, 1199 ve 1203 sayılı kararlarına uymasını ve ateşkesin uygulanmasını takip etmek ve askeri birliklerin hareketlerini gözlemek amacıyla Ekim 1998-Mart 1999 ayları arasında görev yapmıştır. Ancak, Ocak 1999 ayından itibaren silahlı çatışmaların tekrar başlaması ve olayların ö- çözüksüz bir hal alması üzerine 20 Mart 1999'da Kosova'dan çekilmiştir.¹⁰⁶

1.2.1.8. Rambouillet Anlaşması

Ocak 1999'da Batılı ülkelerin sabrı tükenmiştir. Racak köyünde 45 Arnavut'un cesetlerinin bulunması, uluslararası alanda öfke ve kınamalara yol açmıştır. Londra'da toplanan Temas Grubu, Kosova'da devam eden çatışmaları çözmek için resmi bir konferans düzenlemenin zamanı geldiğine karar vermiştir. Taraflar, UÇK da dahil olmak üzere, Paris'in dışındaki Rambouillet kasabasına davet edilmiştir. Bosna'daki çatışmayı sona erdiren baskıcı diplomasi modeline benzer şekilde, taraflara *Richard Hill* tarafından hazırlanan barış planının detayları üzerinde anlaşmaları için iki hafta süre verilmiş, aksi

¹⁰⁵ United Nations Security Council, "Resolution 1203 (1998)", UN Doc. S/RES/1203(1998), 24.10.1998.

¹⁰⁶ Çevikbaş, "Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarında Değerlendirilmesi", s. 28.

takdirde bunun sonuçlarına katlanmaları gerektiği söylenmiştir.¹⁰⁷ Bu dönemde *Milošević*, BM Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararlarına uyulmaması durumunda NATO tarafından hava saldırılarına maruz kalacağı şeklinde uyarılmıştır.¹⁰⁸

1999 yılının 23 Şubat'ında, 'Kosova'da Barış ve Özyönetim için Geçici Anlaşma' (Rambouillet Anlaşması) olarak adlandırılan taslak, uzun süren müzakerelerin ardından sunulmuştur.¹⁰⁹ Anlaşmanın önsözünde, bu taslağın, 29 Ocak 1999'da Londra'da yapılan Temas Grubu Bakanlar Toplantısında kabul edilen ilkelere dayandığı belirtilmiştir. Anlaşmanın temel içeriği, Kosova vatandaşlarının 'yasama, yürütme, yargı ve diğer kurumlar aracılığıyla demokratik özyönetim hakkına' sahip olacağını öngören 'Çerçeve' bölümünde özetlenmiştir. Ayrıca, uluslararası toplumun Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin (YFC) egemenliğine ve toprak bütünlüğüne olan bağlılığı da önsözde vurgulanmıştır. Çerçeve, eyaletteki ulusal toplulukların yasal eşitliğini sağlamakta ve bu hakların, diğer ulusal toplulukların veya vatandaşların haklarını, YFC'nin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü ya da Kosova'daki temsilci demokratik yönetimin işleyişini tehlikeye atmak için kullanılamayacağını eklemektedir.¹¹⁰

Anlaşma, paramiliter grupların, özellikle UÇK'nın silahsızlandırılmasını ve YFC'nin Kosova'daki askeri varlığını 1.500 askere indirmesini de içermektedir. Şubat ayı sonunda Rambouillet'den ayrılan taraflar, Geçici Anlaşmayı imzalamamışlardır. Ancak, Kosovalı Arnavutlar, başlangıçtaki isteksizliklerini aşarak, özerklik paketini 'adil bir anlaşma' olarak değerlendirmiş ve prensipte kabul etmeye hazır olduklarını bildirmişlerdir. 8 Mart'ta, UÇK komutanlarının da Rambouillet barış planını desteklemeye hazır oldukları açıklanmıştır. Ancak, *Milošević* yönetimi, *Richard Holbrooke*'un yürüttüğü yoğun diplomatik çabalara rağmen, 12 Mart'ta bu planı reddetmiştir.¹¹¹

¹⁰⁷ Ker-Lindsay, **Kosovo**, s. 13-14.

¹⁰⁸ Mark Webber, "The Kosovo War: A Recapitulation", **International Affairs**, C. 85, No: 3, 2009, s. 449.

¹⁰⁹ Rambouillet Interim Agreement, "Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo (Rambouillet Accords)", 1999. (Initial Draft, 6 February 1999; 2nd Draft, 18 February 1999; 3rd Draft, 23 February 1999)

¹¹⁰ Kritsotis, "The Kosovo Crisis and NATO's Application of Armed Force Against the Federal Republic of Yugoslavia", s. 338.

¹¹¹ Kritsotis, **a.g.e.**, s. 338-339.

Rambouillet Anlaşması, Fransa Daimî Temsilcisi *Alain Dejammet* tarafından imzalanan 4 Haziran 1999 tarihli yazı ilişkisinde Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri'ne gönderilmiştir.¹¹²

Rambouillet Anlaşması, Kosova'nın YFC'ye bağlı kalmasını öngörmüş ancak Kosova'ya **anlamlı bir özyönetim hakkı** tanımıştır. Bu düzenleme, Kosova'nın Federal Cumhuriyet yapısı içinde *de facto* olarak üçüncü bir cumhuriyet statüsüne ulaşmasını sağlamıştır.¹¹³ 15 Mart'ta Paris'teki Kleber Konferans Merkezi'nde tarafların anlaşmaya varması için bir girişim daha yapılmış, ancak bu da başarıya ulaşamamıştır. 22 ve 23 Mart'ta *Holbrooke*'un barış sağlama çabaları da sonuçsuz kalmıştır. YFC, 1999 Mayıs ayında Uluslararası Adalet Divanı önünde, Rambouillet'te sunulan teklifin "asgari bir özsaygısı olan hiçbir devlet tarafından kabul edilemeyeceğini" belirtmiştir. YFC'ye göre, Temas Grubu üyeleri, federal birimlerin ötesinde egemenlik ve yargı yetkilerini kapsayan, dünya genelinde eşi benzeri olmayan bir özyönetim projesini dayatmaya çalışmıştır.¹¹⁴ Öte yandan *Milošević* ret gerekçesinde, NATO birliklerinin yalnızca Kosova'ya girişine değil, aynı zamanda ülke genelinde serbestçe hareket etmesine olanak tanıyan ekleri kabul edemeyeceğini de öne sürmüştür.¹¹⁵

Rambouillet Anlaşması, Yugoslavya bakımından, egemenlik ve toprak bütünlüğü açısından kabul edilemez bir öneri olarak değerlendirilmiştir. Anlaşma, Kosova'ya geniş bir özerklik tanırken, bölgenin Federal Cumhuriyet ile yalnızca sözde bir bağlılık içinde olmasını ve NATO'nun Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC) topraklarında serbest hareket edebilmesini öngörmüştür. Yugoslavya yönetimi, bu düzenlemeleri, uluslararası normların ötesine geçen ve federal birimlerin sahip olduğu yetkilerin üzerinde egemenlik unsurları barındıran bir yapı olarak değerlendirmiş ve 'hiçbir egemen devletin kabul edemeyeceği bir plan' olarak nitelendirmiştir.

Öte yandan, anlaşma Kosova'ya kapsamlı bir özerklik tanısa da, Arnavutların talep ettiği tam bağımsızlık hedefini karşılamamıştır. Kosova Arnavutları başlangıçta bu durumu eleştirmiş ve anlaşmayı kabul etmek istememiştir. Ancak, uluslararası toplumun ve özellikle Temas Grubu'nun yoğun baskısı, Arnavut delegasyonunu anlaşmayı

¹¹² UN Security Council, "Letter Dated 4 June 1999 from the Permanent Representative of France to the United Nations Addressed to the Secretary-General", UN Doc. S/1999/648, 07.06.1999.

¹¹³ Çevikbaş, "Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarında Değerlendirilmesi", s. 28.

¹¹⁴ Kritsotis, "The Kosovo Crisis and NATO's Application of Armed Force Against the Federal Republic of Yugoslavia", s. 339.

¹¹⁵ Ker-Lindsay, **Kosovo**, s. 14.

imzalamaya ikna etmiştir. Bu baskı, Rambouillet sürecinde NATO'nun askeri müdahale tehditleri ve uluslararası desteğin geri çekilmesi gibi unsurları da içermiştir. Kosova delegasyonu 18 Mart 1999'da anlaşmayı imzalarken, Milošević yönetimi, özellikle NATO'ya tanınan sınırsız hareket yetkisini gerekçe göstererek anlaşmayı reddetmiştir.

Sonuç olarak, Rambouillet Anlaşması, Kosova krizinde tarafların temel taleplerine cevap veremeyen bir taslak olarak kalmıştır. Kosova'ya özerklik tanıyan bu düzenleme, Arnavutların bağımsızlık hedeflerini gerçekleştiremeyen ve YFC'nin egemenlik kaygılarını derinleştiren bir çözüm önerisi sunmuştur. Anlaşmanın başarısızlığı, diplomatik çabaların sona ermesi ve NATO'nun 24 Mart 1999'da Yugoslavya'ya yönelik hava harekâtını başlatmasıyla sonuçlanmıştır. Bu süreç, Kosova krizinde barışçıl çözüm arayışlarının yerini çatışmalara ve insani bir felaketin yine güç kullanımı ile çözülmeye çalışılmasına yol açmıştır.

Sonraki aşamada *Milošević*, Kosovalı Arnavutları kitlesel göçe zorlamayı ve NATO'yu müdahaleden caydırabilecek bir askeri varlığı Kosova'ya konuşturmayı amaçlayan girişimlerde bulunmuştur.¹¹⁶ Son olarak, *Richard Holbrooke*'un 21 Mart 1999'da *Milošević*'e anlaşmayı kabul etmemesi durumunda NATO'nun hava bombardımanıya karşı karşıya kalacağını bildirmesi de etkili olmamış ve 24 Mart 1999'da Müttefik Güç Harekâtı başlatılmıştır.¹¹⁷

1.2.2. NATO Müttefik Güç Harekâtı (*Operation Allied Force*)

1989 yılından itibaren Sırp lar ile Kosovalı Arnavutlar arasında artan gerilim ve şiddet dalgaları; *Milošević* yönetiminin etnik temizlik politikaları ise yüzbinlerce mültecinin ve yerinden edilmiş kişinin ortaya çıkması; 1998 yılı sonuna gelindiğinde 300.000'den fazla Kosovalının evlerini terk etmiş, yapılan ateşkes anlaşmalarının sürekli ihlal edilmiş ve müzakerelerin çıkmaza girmiş olması uluslararası toplumu silahlı müdahale seçeneğine yöneltmiştir.¹¹⁸

1999 yılının Mart ayında NATO, Kosova'da yaşanan insani felaketi durdurmak amacıyla Müttefik Güç Harekâtı (*Operation Allied Force*) adıyla bir hava harekâtı başlatmıştır. Bu

¹¹⁶ Webber, "The Kosovo War: A Recapitulation", s. 450.

¹¹⁷ Çevikbaş, "Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarında Değerlendirilmesi", s. 29.

¹¹⁸ NATO, "Kosovo Air Campaign – Operation Allied Force (March - June 1999)", **NATO**, (05.12.2024), (Çevrimiçi) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49602.htm, 05.12.2024.

müdahale, Kosova'da bir yıldan uzun süren çatışmaların ardından, uluslararası diplomatik çabaların başarısız olması üzerine gerçekleştirilmiştir.¹¹⁹

1.2.2.1. Harekâtın Siyasi Hedefleri

1999 yılında Kosova'daki insani krizi durdurmak ve bölgeyi istikrara kavuşturmak amacıyla başlatılan NATO'nun Müttefik Güç Harekâtı (*Operation Allied Force*), belirli siyasi hedefler doğrultusunda planlanmıştı. Bu hedefler, yalnızca çatışmaları sonlandırmayı değil, aynı zamanda kalıcı bir barış ve siyasi çözümün zeminini hazırlamayı amaçlıyordu. Operasyonun başlıca siyasi hedefleri şunlardı:¹²⁰

- *Tüm askeri eylemlerin, şiddetin ve baskıların doğrulanabilir şekilde sona erdirilmesi:* Kosova'da özellikle Sırp güvenlik güçleri tarafından uygulanan şiddet ve baskı politikalarının sonlandırılması, harekâtın temel önceliklerinden biriydi. NATO, bu hedefe ulaşarak, etnik temizlik politikalarını ve sivillere yönelik insan hakları ihlallerini durdurmayı amaçlamıştır.
- *Kosova'dan askeri, polis ve/veya paramiliter güçlerin çekilmesi:* Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne bağlı askeri ve güvenlik güçlerinin tamamen çekilmesi, bölgenin güvenliğini sağlamak ve çatışmaların yeniden başlamasını önlemek için kritik bir adım olarak belirlenmiştir. Bu güçlerin Kosova'da kalması, etnik Arnavutlar üzerinde sürekli bir tehdit oluşturmaktaydı.
- *Kosova'ya uluslararası bir askeri gücün konuşlandırılması:* NATO liderliğindeki bir barış gücünün bölgeye yerleştirilmesi, hem güvenliği sağlamak hem de anlaşmaların uygulanmasını denetlemek için hayati önem taşıyordu. Bu güç, aynı zamanda mültecilerin güvenli dönüşünü destekleyecek ve bölgedeki insani yardım faaliyetlerini kolaylaştıracaktı.
- *Mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin koşulsuz ve güvenli bir şekilde geri dönüşünün sağlanması:* 1998 sonuna kadar 300.000'den fazla Kosovalı, çatışmalar nedeniyle evlerini terk etmişti. Operasyon, bu insanların güvenli bir şekilde geri dönebilmeleri için gerekli ortamı oluşturmayı ve insani yardım kuruluşlarının bölgeye engelsiz erişimini sağlamayı amaçlamıştır.

¹¹⁹ NATO, a.y.

¹²⁰ NATO, a.y.

- *Kosova için uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler Antlaşması'na uygun bir siyasi düzenlemenin sağlanması:* Harekâtın nihai hedeflerinden biri, Kosova'nın özerklik kazandığı, uluslararası normlara uygun bir siyasi çözümün geliştirilmesiydi. Bu, yalnızca çatışmaların sona erdirilmesi için değil, aynı zamanda Kosova'nın yeniden yapılandırılması ve gelecekteki istikrarı için de gerekiyordu.

Bu hedefler, NATO'nun müdahalesini yalnızca askeri bir operasyon olmaktan çıkarıp, bölgenin insani ve siyasi sorunlarına kapsamlı bir çözüm arayışı haline getirmiştir. Harekât süresince NATO, uluslararası hukuka uygunluğu ve sivil kayıpların en aza indirilmesini öncelik olarak belirlemiştir. Bu hedefler doğrultusunda, Kosova'da kalıcı barış ve istikrarın sağlanması için NATO'nun yalnızca bir askeri güç olarak değil, aynı zamanda insani müdahale sorumluluğunu üstlenen bir aktör olarak hareket ettiği görülmektedir.

1.2.2.2. Harekâtın İcrası

Kosova krizine yönelik müzakere edilmiş bir siyasi çözüm için tüm çabaların başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, askerî harekât dışında bir seçenek kalmamıştır. NATO Genel Sekreteri, Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanı'na (SACEUR), Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nde hava operasyonlarını başlatması talimatını vermiştir. Hava operasyonları, 24 Mart 1999 tarihinde "Müttefik Güç Harekâtı" adı altında başlamıştır.¹²¹

Müttefik Güç Harekâtı, NATO tarafından gerçekleştirilen ilk yüksek yoğunluklu hava harekâtıdır. Zirvede, 14 ülkeden gelen ve 40'tan fazla farklı noktadan faaliyet gösteren 900'den fazla NATO uçağıyla etkileyici bir güç oluşturmuş ve toplamda 38.000'den fazla sorti yapılmıştır. Bu sortiler, genellikle zayıf görüş koşullarında ve 600'den fazla karadan havaya füzenin ateşlendiği oldukça sağlam bir entegre hava savunma sistemine karşı gerçekleştirilmiştir. Deniz kuvvetleri de hava harekâtına deniz havacılığı unsurları, seyir füzeleri ve çeşitli destek görevleriyle katkıda bulunmuştur. NATO, hem sivillere zarar vermemeye hem de kendi pilotlarını gereksiz risklere maruz bırakmamaya büyük özen göstermiştir. Sonuç olarak, 'Müttefik Güç', tarihteki en hassas şekilde icra edilen askeri operasyonlardan biri olmuştur. Sivillerdeki kayıplar en aza indirilmeye çalışılmış ve

¹²¹ Allied Joint Force Command Naples (JFCNP) / NATO, "Operation Allied Force", **JFCNP**, (05.12.2024), (Çevrimiçi) <https://jfcnaples.nato.int/page6322744/16-operation-allied-force-.aspx>, 05.12.2024.

NATO hiçbir pilotunu kaybetmemiştir. İki kez NATO uçakları Yugoslavya üzerinde kaybedilmiş ancak her iki durumda da mürettebat başarılı 'Arama ve Kurtarma Operasyonları' sayesinde güvenli bir şekilde kurtarılmıştır.¹²²

1.2.2.3. Harekâtın Sonuçları

9 Haziran 1999'da, hava harekâtının 78. gününde, NATO ve Yugoslav askeri yetkilileri bir Askeri Teknik Anlaşma (MTA)¹²³ imzalamıştır. Bu anlaşma, Yugoslav Güvenlik Güçleri'nin Kosova'dan tam olarak çekilmesine yönelik usulleri ve prosedürleri belirlemiştir. 10 Haziran 1999'da, NATO Genel Sekreteri, Yugoslav güvenlik güçlerinin çekilme sürecinde olduğuna dair raporları aldıktan sonra hava operasyonlarının askıya alınması talimatını vermiştir. Bu kapsamda Müttefik Güç Harekâtı fiilen sona ermiştir.¹²⁴

NATO tarafından yürütülen Müttefik Güç Harekâtı, Kosova'daki insani krizi durdurmayı ve Sırp'ları barışa zorlamayı hedefleyen bir hava taarruzudur. 78 gün süren operasyon sırasında tüm tedbirlere rağmen NATO, Sırp askeri hedeflerini vururken, bazı durumlarda sivil yerleşim alanlarını da etkileyen istenmeyen hasarlara yol açmıştır. Bu durumun başlıca nedenleri arasında askeri tesislerin sivil yapıların yakınında bulunması, hatalı mühimmat kullanımı ve hava harekâtındaki sistemsiz zorluklar yer almıştır.¹²⁵ NATO'nun sivil altyapıya yakın stratejik hedeflere taarruz etmesi ve operasyonel hatalar, Müttefik Güç Harekâtının eleştirilen yönleri arasında öne çıkmıştır.

Operasyon sürecinde, NATO'nun oybirliği esasına dayalı karar alma süreçleri nedeniyle planlama ve uygulamada gecikmelerle karşılaşmış, ABD ile Avrupa müttefikleri arasındaki kapasite farklılıkları önemli bir sorun oluşturmuştur. Yetersiz iletişim altyapısı ve müttefikler arası teknoloji farkları operasyonel etkinliği sınırlamış; buna karşın ortak eğitim ve uzun vadeli işbirliği, dost ateşi olaylarını önlemede etkili olmuştur.¹²⁶

¹²² Allied Joint Force Command Naples (JFCNP) / NATO, **a.y.**

¹²³ "Military Technical Agreement (MTA)", UN Doc. S/1999/682, 09.06.1999 Askeri Teknik Anlaşma (Military Technical Agreement) içeriği ilerleyen bölümlerde ayrı bir başlık altında teferruatı ile ele alınmıştır. Bu anlaşma halen NATO liderliğinde Kosova'da bulunan askeri varlığın yetki ve sorumluluklarının esas dayanaklarından birini teşkil etmekte olup yürürlüktedir. Bu bölümde, anlaşmanın sadece silahlı çatışmaları sonlandıran yönünün vurgulanması ile yetinilecektir.

¹²⁴ NATO, "Kosovo Air Campaign – Operation Allied Force (March - June 1999)"; Allied Joint Force Command Naples (JFCNP) / NATO, "Operation Allied Force".

¹²⁵ Global Security, "Operation Allied Force - Collateral Damage Incidents", (05.12.2024), (Çevrimiçi) https://www.globalsecurity.org/military/ops/allied_force-damage.htm, 05.12.2024.

¹²⁶ Patricia A. Weitsman, **Waging War: Alliances, Coalitions, and Institutions of Interstate Violence**, Stanford University Press, 2013, s. 74-93.

Sonuç olarak, operasyon NATO'nun Sırp güçlerini Kosova'dan çekme ve bir barış gücü konuşlandırma hedeflerine ulaşmış, ancak hızlı tepki ve etkinlik açısından önemli zorluklar yaşanmıştır. Bu deneyim, ittifakın harekâtlarda karar alma süreçlerini ve kapasite geliştirme ihtiyaçlarını yeniden gözden geçirmesine zemin hazırlamıştır.¹²⁷

Askeri Teknik Anlaşma'nın imzalanmasını takip eden gün, BM Güvenlik Konseyi 1244 sayılı Kararı'nı¹²⁸ yürürlüğe koyarak Kosova'da geçici bir yönetim ihdas etmiş ve hareketin meşruiyetini de sağlama gayreti içinde uluslararası güvenlik varlığının Kosova'da konuşlanmasına hukuksal dayanak yaratmıştır. 1244 sayılı Karar ile birlikte Kosova'da uluslararası sivil varlık tarafından sağlanacak geçici bir yönetim kurulmuş, yeni bir dönem başlamıştır.

NATO Müdahalesi, harekâtı sona erdiren Askeri Teknik Anlaşma ve devamında yayınlanan 1244 sayılı karar, uluslararası hukukun uygulanabilir kuralları bağlamında meşruiyet yönünden kapsamlı tartışmaları beraberinde getirmiştir.

NATO'nun, sınırları dışında, esasen insani amaçlarla egemen bir ulusa karşı askeri operasyonlar yürütme konusundaki bu deneyimi ve Kosova'daki performansı, 21. yüzyıl dünyasında bu rolün uygulanabilirliği ve arzu edilirliliği tartışmalarında esaslı bir referans olmuştur.¹²⁹ Takip eden başlık altında, NATO müdahalesinin hukuksal boyutu ve niteliği incelenerek meşruiyet tartışmaları bağlamında birtakım sonuçlar üretilmiştir.

1.3. NATO'NUN KOSOVA'YA MÜDAHALESİNİN ULUSLARARASI HUKUK BOYUTU

Uluslararası toplum, Kosova'da yaşanan krizin insani boyutuna vurgu yaparak yaygınlaşmış ve belirli bir vahamet düzeyine ulaşmış insan hakları ihlalleri ve vahşetin kuvvet kullanmayı zorunlu kıldığı iddiası ile NATO müdahalesine imkân yaratmıştır. Öyle ki; uluslararası barış ve güvenliğin korunması için BM organlarından karar çıkarılamaması durumu, insancıl müdahale adı altında bir harekâtın hukuka uygun hale getirilmesi çabasını doğurmuştur. Bu aşamada insancıl müdahalenin uluslararası hukuktaki yerini araştırmak zarurîdir.

¹²⁷ Weitsman, **a.g.e.**, s. 97-98.

¹²⁸ United Nations Security Council, "Resolution 1244 (1999)", UN Doc. S/RES/1244, 10.06.1999.

¹²⁹ Tom Fedyszyn, "Winning Ugly: NATO's War to Save Kosovo", **Naval War College Review**, C. 55, No: 1, 2002, s. 154.

Bu kapsamda; NATO'nun Müttefik Güç Harekâtına uluslararası hukuk perspektifinden yaklaşımla, 'Kuvvet Kullanma Yasağı', 'Meşru Müdafaa' ve 'İnsancıl Müdahale' kavramları üzerinden bir incelemeyle müdahalenin meşruiyetine ilişkin sonuçlara ulaşmak mümkündür.

1.3.1. Kavramsal Çerçeve

1.3.1.1. Meşru Müdafaa ve Kuvvet Kullanma Yasağı

BM Antlaşması'nın 2. maddesinin 4. paragrafında ilke olarak bir üye devletin başka bir üye devletin ülke bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı veya BM Antlaşması'na aykırı diğer herhangi bir tarzda kuvvet kullanması yasaklanmaktadır.¹³⁰ Bu sistem içinde üye devletler kuvvet kullanmaya ilişkin yetkilerinden Güvenlik Konseyi lehine vazgeçmişlerdir. Daha da ötesi, uluslararası hukukta kuvvet kullanmayı yasaklayan ilkenin artık bir uluslararası teamül hukuku kuralı halinde geldiği ve bu sıfatla tüm devletleri bağladığı kabul edilmektedir.¹³¹

Antlaşmada yasaklanan kuvvet kullanımının 'silahlı kuvvet' olduğu genellikle kabul edilmektedir. Bu bağlamda bir devletin başka bir devlete karşı silahlı kuvvet kullanması yahut bu şekilde kuvvet kullanan bir devlete yardım etmesi de kuvvet kullanma yasağının ihlali niteliğindedir. Doğrudan kuvvet kullanımı dışında askeri malzeme temini, eğitim tesisi ve üs sağlama gibi eylemler de kuvvet kullanma yasağının kapsamındadır.¹³² Buna karşılık, siyasi ve ekonomik baskılar (boykot, diplomatik ilişkilerin kesilmesi vb.) madde 2/4 kapsamına giren yasaklardan değildir.¹³³

BM Antlaşması'nda kuvvet kullanma yasağının dört açık istisnası belirtilmiştir¹³⁴. Bunlar:

- Meşru müdafaa halinde kuvvet kullanma,
- BM kararları uyarınca kuvvet kullanma,

¹³⁰ United Nations, "United Nations Charter", art. 2/4.

¹³¹ Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk**, ed. Reşat Volkan Günel, 11. Baskı, Ankara, Savaş Yayınları, 2021, s. 122.

¹³² Bu hususta Nikaragua kriterlerine göz atmakta ve nelerin kuvvet kullanımı sayılmayacağını bu bağlamda da incelemekte yarar vardır.

¹³³ Gündüz, **a.y.**

¹³⁴ Enver Bozkurt, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı**, Ankara, Asil Yayınevi, 2007, s. 20.

- BM Güvenlik Konseyi faaliyeti geçmeden beş daimî üyenin kuvvet kullanması,
- 2. Dünya Savaşı'ndaki düşman devletlere karşı kuvvet kullanılmasıdır.

Son iki istisnaya burada değinilmesinin sebebi BM Antlaşması'nda yer almalarından dolayı¹³⁵ olup belirgin ve önemli bir nitelikleri yoktur. BM Antlaşması'nın 42. maddesi Güvenlik Konseyi'ne silahlı kuvvetlerin kullanılması konusunda karar alma yetkisi tanıdıktan sonra 43. maddesi bu amaçla yapılacak özel anlaşmalarla bir özel askeri kuvvet oluşturulmasını öngörmektedir. BM Antlaşması'nın 'Güvenliğe İlişkin Geçici Hükümler' başlıklı XVII. bölümünün 106. maddesi, 43. maddede öngörülen bu özel anlaşmaların yürürlüğe girişine kadar beş daimî üyeye kuvvet kullanma yetkisi tanımaktadır. Geçici bir dönem için öngörülen bu hüküm, 43. madde kapsamında özel bir askeri kuvvetin oluşturulamaması sebebiyle hukuksal açıdan halen geçerli görünmekle birlikte fiilen hiçbir zaman uygulamaya konulmamıştır.¹³⁶ İkinci Dünya Savaşı İtilaf Devletlerine karşı Müttefiklerin tekrar kuvvet kullanma ihtimaline karşı saklı tutulan kuvvet kullanımı istisnası ise BM Antlaşması'nın 107. maddesi ile düzenlenmekte olup İtilaf Devletlerinin BM'ye üye olarak kabul edilmelerinin ardından anlam ve geçerliliğini yitirmiştir.¹³⁷ Dolayısıyla son iki istisnaya, inceleme konumuz ile de doğrudan bağlantısı olmaması hasebiyle yalnızca bu seviyede değinilmekle yetinilecektir. Zira bu istisnaların kullanımı uygulama açısından ne Kosova krizi döneminde ne de günümüzde imkân dahilinde görülmemektedir.¹³⁸

'Meşru müdafaa' ve 'BM Güvenlik Konseyi yetkisinde kuvvet kullanılması' durumlarından müteşekkil ilk iki istisna ise kuvvet kullanımı bakımından hukuka uygun iki açık ve kesin yoldur.¹³⁹

BM Antlaşması'nın 51. maddesi ile düzenlenen meşru müdafaa hakkı kapsamında Güvenlik Konseyi'nin ferdi veya toplu meşru müdafaa için karar alması gerekmemektedir.¹⁴⁰ Uluslararası örf ve âdet hukukunda var olan meşru müdafaa hakkı, her devlete kendini savunmak için silahlı kuvvete müracaat edip etmeyeceği hususunda karar verme hakkı tanır. Ortak meşru müdafaa kavramının içeriği tartışmalı olmakla

¹³⁵ United Nations, "United Nations Charter", arts. 42, 43, 106, 107.

¹³⁶ Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri. 4. Kitap**, Gözden geçirilmiş 3. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2016, s. 137.

¹³⁷ Pazarıcı, **a.g.e.**, s. 136.

¹³⁸ Bozkurt, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı**, s. 23.

¹³⁹ Bozkurt, **a.y.**

¹⁴⁰ United Nations, "United Nations Charter", art. 51.

birlikte, devletler kural olarak kendi savunmalarını başka devlet veya devletlerin savunmalarıyla birleştirebilirler. Sonuç olarak NATO gibi BM Antlaşması ile bağdaşan savunma ittifakları oluşturulmuştur.¹⁴¹

Meşru müdafaa hakkının, bugün uluslararası hukukta geçerli tek hüküm olan BM Antlaşması'nın 51. maddesinde düzenlendiği şekilde hedef devletin bir silahlı saldırıya maruz kalmasını gerekli kıldığında ilişkin görüşlerin yanı sıra, doğal hukukta var olan meşru müdafaa hakkını sınırlamak ve yeniden tanımlamak gibi bir amaç gütmeyi öne sürüp 'önleyici meşru müdafaa' yaklaşımını temellendirmeye çalışan görüşler de mevcuttur.¹⁴² Öğretide görüş birliği bulunmayan bu hususta tartışmayı derinleştirmeden yazarların çoğunluğunun 51. maddedeki silahlı bir saldırı aranması ana koşulunu, fiili bir silahlı saldırının varlığı biçiminde yorumlama eğiliminde olduğunu belirtmek kâfi görülmektedir.¹⁴³ Kosova meselesi bakımından bu konunun tartışılmasını gerektiren bir husus yoktur.

Meşru müdafaa hakkının kullanımında silahlı saldırıya uğrayan devlet bunu tek başına karşılayabileceği gibi yardıma çağıracağı başka devletlerle birlikte karşılama hakkında da sahiptir. Ortak meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için saldırıya uğrayan devletin silahlı saldırıya uğradığını değerlendirmesi ve diğer devletlere yardım için çağrıda bulunması gerekmektedir.¹⁴⁴

Dolayısıyla üçüncü bir devletin saldırıya uğrayan devletten çağrı almadan kendiliğinden ortak müdafaa hakkını kullanmaya yeltenmesi hukuksal olarak olanaklı değildir. Kimi durumlarda ortak meşru müdafaa hakkı BM Güvenlik Konseyi'nin bu yönde üçüncü devletlere izin vermesi üzerine kullanılmış olsa da, saldırıya uğrayan devletin çağrıda bulunmuş olması yeterli ve gerekli olup izin bir zorunluluk değildir. Meşru müdafaa hakkının kullanılmasında bir diğer kural da meşru müdafaa kapsamında alınan önemlerin gecikmeksizin Güvenlik Konseyi'ne bildirilmesi koşuludur.¹⁴⁵

BM Antlaşması'nın VII. bölümünde düzenlenen uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve tartışmalı olmakla birlikte Uluslararası Adalet Divanı kararlarının

¹⁴¹ Bozkurt, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı**, s. 56.

¹⁴² Gündüz, **Milletlerarası Hukuk**, s. 126.

¹⁴³ Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri. 4. Kitap**, s. 131; Bozkurt, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı**, s. 56.

¹⁴⁴ Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri. 4. Kitap**, s. 135.

¹⁴⁵ Pazarıcı, **a.g.e.**, s. 136.

uygulanması sağlamak maksadıyla 94. madde çerçevesinde BM organlarının kararları uyarınca kuvvet kullanılması hukuka uygun bir kuvvet kullanımı olarak vasıflandırılmaktadır. Bu türden bir kuvvet kullanımı, devletler arasındaki silahlı çatışmalardan bir uluslararası zorlama yöntemi niteliği ile ayrılmaktadır.¹⁴⁶

BM sisteminde, Genel Kurul'un dünya barışının korunmasındaki rolü ikincildir. Güvenlik Konseyi işe vaziyet ettiği sürece Genel Kurul bir uyuşmazlık hakkında karar veremez. Güvenlik Konseyi'nin talebi üzerine 'Barış için Birleşme Kararı' dairesinde olağanüstü durumlarda tavsiye kararı alabilen Genel Kurul, Dünya barışının tehlikede olduğu ancak Güvenlik Konseyi'nin 'veto hakkı' nedeniyle görevini yapamadığı hallerde Konsey talebi ile yahut kendi inisiyatifi ile barışın korunması ve ihyası için gerekli tedbirleri tavsiye edebilir. Eğer devletler bu tavsiyeye uyup saldırganlara karşı kuvvet kullanırsa, bu kuvvet kullanımı hukuka uygun olacaktır. Genel Kurul'un 'Barış için Birleşme Kararı' kapsamında kuvvet kullanımına cevaz vermesi, kuvvet kullanmaya meşruiyet kazandırır ancak devletleri bunu yapmaya zorlayacak bağlayıcılık arz etmeyecektir.¹⁴⁷ Bunun dışında barışa ve barışın bozulmasına yönelik her türlü tehdidi ve saldırganlığı belirleyip buna ilişkin tedbir ve filleri belirleme yetkisi BM Antlaşması'nın VII. bölümü uyarınca Güvenlik Konseyi'ne aittir.¹⁴⁸ Zorlayıcı tedbirlerle ilgili 41. ve 42. maddeler¹⁴⁹ uyarınca alınacak kararların bağlayıcılığı da genellikle kabul edilmektedir.¹⁵⁰

BM Güvenlik Konseyi'nin veto nedeniyle işlevsiz duruma geldiği hallerde Genel Kurul'un 'Barış için Birleşme' kararı istikametinde hareket etmesi her zaman mümkün değildir. 1950 yılında Kore krizine ilişkin olarak, Genel Kurul, uluslararası barış ve güvenliği korumak için harekete geçme gerekliliği olduğunda, Güvenlik Konseyi'nde veto sorununu bir dereceye kadar aşmaya çalışmıştır. Bunun sonucu olarak 'Barış için Birleşme' kararı ortaya çıkmıştır.¹⁵¹ Bu kararda, Genel Kurul, Güvenlik Konseyi'nin, daimî üyelerin oybirliği eksikliği nedeniyle, uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusundaki birincil sorumluluğunu yerine getiremediği durumlarda, barışa tehdit, barışın ihlali veya saldırı eylemi söz konusu olduğunda, konuyu derhal ele alarak üyelere toplu tedbirler önermeye karar vermiştir. Bu tedbirler, gerektiğinde, barışın ihlali veya saldırı eylemi

¹⁴⁶ Pazarıcı, **a.g.e.**, s. 137.

¹⁴⁷ Gündüz, **Milletlerarası Hukuk**, s. 124.

¹⁴⁸ Bozkurt, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı**, s. 25-37.

¹⁴⁹ United Nations, "United Nations Charter", arts. 41-42.

¹⁵⁰ Bozkurt, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı**, s. 39.

¹⁵¹ United Nations General Assembly, "Resolution 377 (V)", UN Doc. A/RES/377 (V), 03.11.1950.

durumunda, uluslararası barış ve güvenliği korumak veya yeniden tesis etmek için silahlı kuvvet kullanımını içerebilir. Genel Kurul oturumda değilse, talep edildiği takdirde, yirmi dört saat içinde acil özel oturum düzenleyebilir.¹⁵²

Ancak, 'Barış için Birleşme Kararı', BM Antlaşması'nın yapısını değiştirmemiştir. Genel Kurul, yalnızca, devletlerin Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın bu tür bir eylemde bulunma hakkına sahip olduğu durumlarda askeri eylem önerebilir. Genel Kurul, bir devlet silahlı saldırının kurbanı olduğunda, toplu meşru müdafaa önerebilir. Ancak, barışın diğer ihlalleri veya tehditleri için, Genel Kurul'un, yaptırım amaçlı silahlı güç kullanımını önermesi tartışmalı bir konudur.¹⁵³

BM'nin silahlı tedbirleri uygulamak için askeri gücü bulunmamaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi BM Antlaşması'nın 43. maddesine göre üyelerin ikili anlaşmalarla askeri güç tahsis etmesi öngörüsü gerçekleşmediğinden, BM barışın ihlal edildiğini saptayıp kuvvet kullanma ihtiyacını belirlediğinde üye ülkelerin kuvvet kullanımına izin vererek devletlerin işbirliğine güvenmek durumunda kalmaktadır.¹⁵⁴ Bu kapsamda uluslararası örgütlerinde BM Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilmesi cihetine gidildiği uygulamada görülmektedir.

BM Antlaşması'nın VIII. bölümüne göre çalışmaları Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkeleri ile bağdaşır olmak kaydıyla bölgesel anlaşma ya da kuruluşların varlığına engel bir sınırlama yoktur ve Güvenlik Konseyi, gerekirse kendi yetkisi altında alınan zorlayıcı önlemlerin uygulanması için bölgesel anlaşma ya da kuruluşlardan yararlanır. **Bununla birlikte, Güvenlik Konseyi'nin izni olmaksızın bölgesel anlaşmalar uyarınca ya da bölgesel kuruluşlar tarafından hiçbir zorlama eylemine girişilmeyecektir.**¹⁵⁵

Bu durumda, kolektif savunma örgütlerinin BM Güvenlik Konseyi kararı ile uygulanacak zorlayıcı tedbirler bakımından izne ihtiyaç duyduğu kuşkusuzdur. Bununla birlikte bölgesel anlaşmalar yoluyla kurulan kolektif savunma örgütlerinin, üye devletlerinden birine karşı gerçekleşen hukuka aykırı kuvvet kullanımını karşılamak için, BM Güvenlik Konseyi yapılan bildirimle alınacak tedbirleri belirleyene kadar ortak meşru müdafaa kapsamında BM Güvenlik Konseyi izni bulunmaksızın meşru müdafaaya iştirak edip

¹⁵² Mary Ellen O'Connell, "The UN, NATO, and International Law after Kosovo", **Human Rights Quarterly**, C. 22, No: 1, 2000, s. 71-72.

¹⁵³ O'Connell, **a.g.e.**, s. 72.

¹⁵⁴ Gündüz, **Milletlerarası Hukuk**, s. 124.

¹⁵⁵ United Nations, "United Nations Charter", art. 52,53.

edemeyecekleri hususu uluslararası hukuk yazınında bazen hatalı anlamalara sebebiyet verebilmektedir. BM Antlaşması'nın 51. maddesinin antlaşma içeriğine dahil edilmesinin o tarihte Latin Amerika devletlerinin sahip oldukları bölgesel nitelikli teşkilatların meşru müdafaa hakkının muhafaza edilmesi endişesinden kaynaklandığını düşünen yazarların perspektifinin, bölgesel teşkilatların BM Güvenlik Konseyi izni olmadıkça hiçbir surette kuvvet kullanımının mümkün olmadığı anlamına gelebilecek çıkarımlara sebebiyet verdiği görülmektedir.¹⁵⁶ **Ancak devletler bakımından meşru savunmayı kısıtlamayan uluslararası sistemin devletler topluluğunca teşkil edilen örgüt bakımından bunu sınırladığını ileri sürmek mümkün değildir.** Bölgesel güvenlik örgütlerinin ortak (kolektif) meşru müdafaa kapsamında bir devletin yanında meşru müdafaaya girişi konusundaki kısıtlayıcı bir uluslararası hukuk normu bulunmamaktadır. Bu husustaki kısıt, esasen ortak meşru müdafaa tedbirlerinin BM Güvenlik Konseyi'ne derhal bildirilmesi ve Konsey'in olaya el atıp yeni tedbirleri belirlemesinden sonra artık BM tarafından belirlenen yöntemin tatbik edilmesi ile ilgilidir. BM Güvenlik Konseyi yetkisi dahilindeki zorlayıcı tedbirler yönünden izne tabi hareket etmeleri hususunda kuşku yoktur. Bu husus aşağıda BM ve NATO'nun ilişkisinin açıklandığı bölümde detaylı olarak ele alındığından, bu kısımda ilgili bölüme gönderme ile yetinilmiştir.

1.3.1.2. İnsancıl Müdahale

BM sisteminde genel olarak yasaklanmış olan kuvvet kullanma meselesine, Güvenlik Konseyi'nin veto yetkisi bağlamında sistemi kilitleme gücüne binaen, öğretilerde ve uygulamada 'insancıl müdahale' adı altında kuvvet kullanımını içeren ayrıksı bir yol tartışılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda ileri sürülen görüşler, sözgelimi soykırım yasağı veya işkence yasağı gibi tüm egemen devletleri bağlayan uluslararası hukukun emredici kuralları (*jus cogens*) halinde gelmiş normların ihlali halinde dünya barışı ve güvenliğini korumak için BM yanında tek bir devletin dahi duruma müdahale edebileceği fikrine dayanmaktadır. Bu kapsamda **insancıl müdahale; genel olarak herhangi bir devlet tarafından insan haklarının veya insancıl hukuk kurallarının ağır ve yaygın bir biçimde ihlal edilmesini veya devlet otoritesinin çökmesi sonucunda ortaya çıkan insancıl nitelikli krizleri önlemek veya engellemek maksadıyla, ihlal ve krizden sorumlu devletin izni olmaksızın, ona karşı, bir başka devlet veya devletler**

¹⁵⁶ Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, s. 126.

topluluğu yahut uluslararası bir örgüt tarafından gerçekleştirilen askeri kuvvet kullanımı olarak tanımlanmaktadır.¹⁵⁷

Tarafları son derece açık, ihlal ise ağır ve kesin olmadıkça siyasi saiklerle istismara açık bu yaklaşım öğretide oldukça eleştiri bulmuş olmakla beraber 2001 yılından itibaren uluslararası hukuk yazınına giren 'koruma sorumluluğu' ile birlikte bahis konusu olmaya başlamıştır. Sınırlı sayıda olmakla beraber, 2. Dünya Savaşı'ndan beri insancıl müdahale iddiasını içeren kuvvet kullanma eylemleri mevcut olup Kosova'da bu örneklerden birini teşkil etmektedir.¹⁵⁸

Modern uluslararası hukuk literatüründe 'insancıl müdahale' veya insani gerekçelerle kuvvet kullanımı olarak kabul edilen bazı örnekler mevcuttur.

Uluslararası hukuktaki insancıl müdahale örneklerine genel bir bakış atacak olursak aşağıdaki örnekleri kronolojik sıra ile özetlemekte fayda görülmektedir¹⁵⁹:

- **1971 Doğu Pakistan (Bangladeş) Müdahalesi:** Hindistan, iddiaya göre Pakistan ordusunun Doğu Pakistan'daki (günümüz Bangladeş'i) sivil halka yönelik kitlesel katliamlarını ve Hindistan sınırlarına dayanan milyonlarca mültecinin yarattığı insani krizi durdurmak gerekçesiyle askeri müdahalede bulunmuştur. BMGK onayı olmamasına rağmen, kitlesel mezalimi durdurması yönüyle modern doktrinde ilk erken dönem insancıl müdahale örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir.¹⁶⁰

- **1978 Kamboçya Müdahalesi:** Vietnam, Kızıl Kmerler (Pol Pot) rejiminin kendi halkına uyguladığı ve yaklaşık 2 milyon kişinin ölümüyle sonuçlanan soykırımı durdurmak amacıyla Kamboçya'ya askeri müdahalede bulunmuştur. Müdahale her ne kadar büyük bir insani trajediyi sonlandırmış gibi görünse de dönemin uluslararası

¹⁵⁷ Gündüz, **a.g.e.**, s. 131.

¹⁵⁸ Gündüz, **a.y.**

¹⁵⁹ Bu paragrafın altında madde işaretleri halinde alt başlıklar içerisinde insancıl müdahale örnekleri kronolojik sıralamasına uygun şekilde özetlenmiştir. Kosova müdahalesi öncesi ve sonrasında insancıl müdahale örneklerinin izlenmesi ve genel bir fikir edinilmesi amaçlanmıştır. Bununla beraber Kosova müdahalesi ilerleyen bölümlerde teferruatlı olarak tetkik edilmiştir.

¹⁶⁰ N. J. Wheeler, *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford: Oxford University Press, 2000, s.55-77.

toplumu (BM dahil), eylemi insani başarısından ziyade Soğuk Savaş dinamikleri içinde bir egemenlik ihlali olarak görmüş ve Vietnam'ı kınamıştır.¹⁶¹

- **1979 Uganda Müdahalesi:** Tanzanya, diktatör *Idi Amin* rejiminin uyguladığı kitlesel katliamlar, işkenceler ve sınır ihlalleri üzerine Uganda'ya askeri olarak müdahale etmiş ve rejimi devirmiştir. Müdahale uluslararası alanda resmi bir BMGK onayı almamış olsa da uluslararası toplum tarafından sessiz bir kabul görmüş ve egemenlik ilkesine yönelik insani kaynaklı radikal bir pratik olarak kayda geçmiştir.¹⁶²

- **1991 Kuzey Irak:** Körfez Savaşı sonrasında Saddam Hüseyin rejiminin Kürt nüfusa yönelik katliamları ve Türkiye ile İran sınırlarına yönelen büyük göç dalgası üzerine, ABD, İngiltere ve Fransa öncülüğündeki koalisyon 36. paralelin kuzeyinde uçuşa yasak bölge ilan etmiştir. BMGK'nın 688 sayılı kararı doğrudan askeri güç yetkisi vermese de "insani krizlerin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği" tespitiyle bu müdahaleye zemin hazırlamıştır.¹⁶³

- **1992 Somali Müdahalesi (UNITAF):** İç savaş, devlet otoritesinin çöküşü ve baş gösteren kıtlık nedeniyle yüz binlerce sivilin hayatını kaybettiği Somali'ye, BMGK'nın 794 sayılı kararıyla ("tüm gerekli araçların kullanılması" yetkisiyle) ABD öncülüğünde askeri müdahale yapılmıştır. Bu operasyon, ortada işleyen bir devlet rızası olmaksızın BMGK tarafından tamamen yasal zeminde yetkilendirilen saf bir insancıl müdahale örneğidir.¹⁶⁴

- **1994 Ruanda Müdahalesi:** Ruanda'da 800 binden fazla Tutsi ve ılımlı Hutu'nun katledildiği soykırım sırasında, BMGK'nın 929 sayılı kararı ile Fransa liderliğindeki çok uluslu güce insani güvenliği sağlamak üzere askeri yetki verilmiştir. Müdahale hukuken yasal (BMGK onaylı) olsa da uluslararası toplumun çok geç kalması ve Fransa'nın bölgedeki siyasi bagajları nedeniyle etkinliği yoğun şekilde eleştirilmiştir.¹⁶⁵

- **1999 Kosova Müdahalesi:** NATO, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin Kosovalı Arnavutlara yönelik etnik temizlik hareketini ve insani krizi durdurmak amacıyla BMGK kararı olmaksızın 78 gün süren bir hava harekâtı düzenlemiştir. Bu hamle, BMGK'nın

¹⁶¹ Wheeler, **a.g.e.**, s.79-110.

¹⁶² Wheeler, **a.g.e.**, s.111-137.

¹⁶³ D.Güdekli, "Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 11(44), 2014, s.121-153.

¹⁶⁴ Wheeler, **a.g.e.**, s.172-207.

¹⁶⁵ Wheeler, **a.g.e.**, s. 208-241.

felç olduğu durumlarda kuvvet kullanımının sınırlarını tartışmaya aarak insancıl müdahale teorisinde yeni bir dönemin kapısını açmıştır.¹⁶⁶

- **2011 Libya Müdahalesi:** Muammer Kaddafi rejiminin Bingazi'deki sivil halka yönelik katliam tehdidi üzerine, BMGK 1973 sayılı kararı ile sivil halkı korumak amacıyla "tüm gerekli önlemlerin alınması" yetkisini onaylamıştır. NATO liderliğindeki bu müdahale, klasik insancıl müdahale tartışmalarından evrilen "Koruma Sorumluluğu" (R2P) doktrininin BMGK çatısı altındaki ilk açık askeri uygulamasıdır.¹⁶⁷

Kosova öncesinde uluslararası hukuk düzeni, devletlerin iç işlerine karışmama ve mutlak egemenlik ilkelerine (Westphalia modeli) sıkı sıkıya bağılıydı. Devletler, insani gerekçelerle başka bir ülkeye müdahale ettiklerinde dahi (1971 Hindistan veya 1978 Vietnam gibi), uluslararası tepkilerden ve egemenlik ihlali suçlamalarından çekindikleri için hukuki savunmalarını "insancıl müdahale" kavramından ziyade BM Şartı Md. 51 kapsamındaki meşru müdafaa ya da sınır güvenliği kılıfına oturtmaya çalışıyorlardı. Doktrin ve devletler hukuku uygulaması, BMGK onayı dışındaki her türlü askeri müdahaleyi kesin birer norm ihlali olarak görmekteydi.¹⁶⁸ Kosova krizinin yarattığı hukuki boşluk ve devletlerin tek taraflı güç kullanma riski, BM çatısı altında yeni bir normatif çerçevenin doğmasını zorunlu kıldı ve müdahale kavramı revize edilerek ve sonradan "Koruma Sorumluluğu" (Responsibility to Protect - R2P) doktrini ile birlikte ele alınarak uluslararası hukuka yeni bir yaklaşım kapısı açmıştır.

Devletler, etnik veya dini ayrımcılık yahut muhalifleri yok etme gerekçeleriyle halk üzerinde şiddet uygulayabilmekte yahut soykırım gibi ağır insan hakkı ihlallerine sebebiyet vermektedir. Bu halde, bireylerin güçlü ve yıkıcı devletin egemenliğine terk edilmesi, temel hak ve özgürlükler ve dünya barışı üzerine kurulu uluslararası toplumda tepkiyle karşılanmıştır. Buna bir çözüm önerisi olarak da, meşru müdafaa hakkının BM Antlaşması Md.51 düzleminde insancıl müdahaleyi de kapsayacak şekilde genişletilmesi kuvvet kullanma yasağına ilişkin hukuksal düzenlemelerin bir istisnası olup olamayacağı tartışılmıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Kosova müdahalesi, insancıl müdahale girişimlerinin kronolojik sıralamasında tarihsel yerine uygun olarak bu özete eklenmiş olmakla beraber esasen zaten konu başlığının ana konusu olup ayrıca detaylandırılmamıştır.

¹⁶⁷ Güdekli, **a.g.e.**, s.135-142.

¹⁶⁸ Wheeler, **a.g.e.**, s. 285-289.

¹⁶⁹ Yağmur Ekim Yılmaz, "Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı Kapsamında Rusya'nın Ukrayna'ya Müdahalesi", **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi**, C. 5, No: 2, 2022, s. 68-69.

İnsancıl müdahalenin, egemenliğe saygı ve devletlerin iç işlerine karışmama ilkesiyle çeliştiği yaygın olarak kabul edilmekle birlikte, BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla bu tür müdahalelere hukuki bir zemin kazandırıldığı da ileri sürülmektedir. Ancak, bu tür müdahaleler, uluslararası hukukta genel bir kural değil, istisnai bir durum olarak değerlendirilmektedir.¹⁷⁰ Özü itibarıyla insancıl müdahale, ahlaki bir gerekçelendirme gerektiren siyasi bir karar ve askeri bir eylemdir. İnsanların maruz kaldığı acıları hafifletme ve yardım sağlama amacı, insancıl müdahaleye ahlaki bir zemin oluşturmuştur.¹⁷¹

İnsancıl müdahalelerin meşru olduğunu kabul edenler, bunun bazı şartları taşımasını da gerekli görmektedirler. Bunlar özetle; BM Güvenlik Konseyi'nin insancıl müdahalenin yetkilendirilmesi konusunda çıkmaza girmiş, ancak müdahaleyi yasaklayıcı bir karar vermemiş olması; alternatif çözümlerin tüketilmiş olması; insan hakları ihlallerinin şiddetli şekilde artmış olması; müdahaleci gücün farklı aktörlerden oluşmasına çalışılması; insani müdahalenin zarardan ziyade fayda sağlayacağına yönelik inanç olması; müdahalede bulunulacak devletin egemenliğine uzun vadede zarar gelmemesine dikkat edilmesi, olarak sıralanabilir.¹⁷²

İnsancıl müdahale karşısındaki görüşte olanlar ise, BM'nin uluslararası çatışmalara çekilmek istendiğini ve böylece geleneksel egemenlik kavramları sorgulanır hale geldiğini vurgulayarak¹⁷³, *Hobbes*'un mutlak egemenlik anlayışına atıfla egemenliğin, gönüllü ancak geri dönülmez bir sözleşmeye dayanan, bölünmez ve devredilemez bir otorite olduğunu, egemene herhangi bir siyasi veya kurumsal kısıtlama olmaksızın sınırsız eylem özgürlüğü tanındığını ileri sürmektedirler.¹⁷⁴

İnsancıl müdahale karşıtlarının en dikkat çekici tespiti, çoğulcu bir uluslararası toplum anlayışı çerçevesinde şekillenen uluslararası politikada, insancıl müdahalenin hangi

¹⁷⁰ Segah Tekin, **İnsani Müdahale Kavramı ve Libya'nın Geleceği**, Ankara, Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2011, s. 7.

¹⁷¹ Tekin, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁷² Hasan Duran, "Yeni Bir Müdahale Şekli: İnsani Müdahale", **SDÜ İİBF Dergisi**, C. 6, No: 1, 2001, s. 91.

¹⁷³ Duran, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁷⁴ Nermin Yavlal, "İnsancıl Müdahale, Etik, Hukuksal ve Siyasal Sorunlar", Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011, s. 10.

ciddi insani konular ya da hak ihlalleri sonucunda yapılacağı ve hangi etik kurallar temelinde yürütüleceği konularında bir uzlaşma olmaması sorunudur.¹⁷⁵

1.3.1.3. NATO'nun Yetkileri ve BM ile İlişkisi

Kuzey Atlantik Antlaşması, 4 Nisan 1949'da Washington'da imzalanan ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nü (NATO) kuran antlaşmadır.¹⁷⁶ Kuzey Atlantik Antlaşmasının giriş kısmında ittifakın taraflarının, BM Antlaşması'nın amaç ve ilkelerine olan inançları teyit edilmektedir.¹⁷⁷ Antlaşma'nın 1. maddesinde taraflar, BM Antlaşması'nda belirtildiği şekilde, tarafı oldukları uluslararası anlaşmazlıkları uluslararası barış ve güvenliği ile adaleti tehlikeye atmayacak şekilde barışçıl yollarla çözmeyi ve uluslararası ilişkilerinde BM'nin amaçlarıyla bağdaşmayan bir şekilde kuvvet tehdidinde bulunmaktan veya kuvvet kullanmaktan kaçınmayı taahhüt ederler.¹⁷⁸

Antlaşma'nın 5. maddesinde ise taraflar, Avrupa ya da Kuzey Amerika'da bir ya da birden fazla tarafa karşı yapılan silahlı bir saldırının hepsine yapılmış bir saldırı olarak değerlendirileceği ve bu nedenle, böyle bir silahlı saldırı durumunda, BM Antlaşması'nın 51. maddesiyle tanınan bireysel veya kolektif meşru müdafaa hakkını kullanarak, saldırıya uğrayan taraf veya taraflara, Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğini yeniden sağlamak ve korumak için gerekli gördükleri tedbirleri, diğer taraflarla bireysel ya da ortak bir şekilde derhal alacaklarını kabul ederler. Bu tür bir silahlı saldırı ve bunun sonucunda alınan tüm önlemler derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilir. Bu tür önlemler, Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği yeniden sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri almasıyla sona erdirilecektir.¹⁷⁹

Bu maddelerin birlikte yorumlanması ile görüleceği üzere, BM Antlaşması, Konsey tarafından uluslararası barış ve güvenliği yeniden sağlamak ve korumak için gerekli önlemler alınıncaya kadar NATO'nun ortak meşru müdafaa eylemleri gerçekleştirmesine engel değildir. Yani NATO, antlaşmanın taraflarından birine karşı yapılan silahlı bir saldırının hepsine yapılmış bir saldırı olarak değerlendirilerek meşru savunmaya başlayabilecektir. BM Antlaşması'nın 51. maddesinin buna engel bir yönü yoktur.

¹⁷⁵ Çağatay Oğuzhan Aytoğlu, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları Doğrultusunda İnsani Müdahale", İstanbul, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 14.

¹⁷⁶ North Atlantic Treaty Organization (NATO), "The North Atlantic Treaty", 04.04.1949.

¹⁷⁷ North Atlantic Treaty Organization (NATO), **a.g.e.**, loc. Preamble.

¹⁷⁸ North Atlantic Treaty Organization (NATO), **a.g.e.**, art. 1.

¹⁷⁹ North Atlantic Treaty Organization (NATO), **a.g.e.**, s. 5.

Bununla beraber alınan tüm önlemler derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilecek ve Konsey tedbirleri belirledikten sonra meşru müdafaa kapsamında alınan NATO önlemleri sonlandırılacaktır.

Bunun yanı sıra NATO, BM Antlaşması'nın amaç ve ilkelerine bağlılıkla ve bu amaçlar doğrultusunda hareket edecek, BM'nin amaçlarıyla bağdaşmayan bir şekilde kuvvet tehdidinde bulunmaktan veya kuvvet kullanmaktan kaçınacaktır.

Dolayısıyla, üyelerine yönelen bir saldırının Konsey tedbirleri belirlenene kadar bertaraf edilmesi ile sınırlı kuvvet kullanma yetkisi, yine BM amaç ve ilkeleri kapsamında tatbik edilebilir. Buradan hareketle, NATO'nun kolektif bir savunma örgütü olarak ortak meşru müdafaa dışında BM Güvenlik Konseyi izni olmadan zorlayıcı tedbirlere müracaat etmesi mümkün değildir.

Zira Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 7. maddesinde¹⁸⁰ de BM Antlaşması'na atıf söz konusu olup, bu maddeye göre, aynı zamanda BM üyesi olan taraflar, BM Antlaşması çerçevesinde sahip oldukları hak ve sorumlulukları devam ettirmektedir. BM Antlaşması'nın VIII. Bölümü uyarınca Güvenlik Konseyi'nin izni olmaksızın bölgesel anlaşmalar uyarınca ya da bölgesel kuruluşlar tarafından hiçbir zorlama eylemine girişilmemesi, üyeleri aynı zamanda BM üyesi olan NATO'nun açık bir sorumluluğudur.

BM ve NATO antlaşmaları, uluslararası barış ve güvenliği tesis etme sorumluluğunun öncelikli olarak BM Güvenlik Konseyi'ne ait olduğunu vurgulamaktadır. Meşru müdafaa hakkı ise istisnai bir tedbir olarak, Konsey karar alana kadar uygulanabilir. BM Antlaşması'nın VII. bölümü uyarınca, Konsey önce ekonomik ve diplomatik yaptırımları devreye sokar. 1949'dan günümüze, NATO ve BM arasındaki resmi bağlar sabit kalmış, ancak 1992'deki Yugoslavya krizinden sonra bu ilişki derinleşmiştir. NATO'nun uluslararası ve bölgesel sorunlarda daha aktif rol oynamasına rağmen, BM'nin kuralları NATO için bağlayıcılığını sürdürmektedir. Bu bağlamda, NATO'nun güç kullanımı ancak BM Antlaşması'nın 51. maddesi kapsamında meşru müdafaa veya Konsey'in yetkilendirmesi ile mümkündür. NATO'nun BM ile bu bağlantısını anlayarak Müttefik Güç Harekâtını değerlendirmek önem arz etmektedir.¹⁸¹

¹⁸⁰ North Atlantic Treaty Organization (NATO), **a.g.e.**, s. 7.

¹⁸¹ Ecemiş Yılmaz, Çimen, "NATO'nun Kosova ve Aktif Gayret Operasyonlarının Silahlı Çatışma ve Kuvvet Kullanma Yasağı Kavramları Perspektifinden Değerlendirilmesi", s. 486-487.

1.3.2. Hukuk ve Etik Kapsamında Müdahalenin Meşruiyeti Üzerine

Birçok nedeni olan Müttefik Güç Harekâtı, NATO'nun önceki politika ve uygulamalarından önemli bir kopuşu temsil etmiştir. Yarı yüzyıl boyunca caydırıcılık ve savunma yoluyla Avrupa'da barışın korunmasında başarı elde eden dünyanın en etkili askeri ittifakı, prestijini ve kuvvetlerini, Balkanlar'daki bir devlet içinde büyük ölçüde iç savaş niteliği taşıyan bir çatışmanın sonucunu etkilemek için stratejik bir zorlayıcılık girişimine adanmıştır. Daha da dikkat çekici olanı, bunu BM Güvenlik Konseyi'nin açık onayı olmadan yapmış olmasıdır.¹⁸²

NATO'nun 1999'daki Kosova müdahalesi, BM Güvenlik Konseyi'nin açık bir onayına dayanmasa da, insani, siyasi ve stratejik gerekçelerle meşrulaştırılmıştır. Müdahale, Arnavut sivilleri koruma ve bölgesel istikrarsızlığı önleme amacıyla 'koruma sorumluluğu' doktrini çerçevesinde savunulmuş, Bosna ve Ruanda'daki başarısızlıkların dersleri öne çıkarılmıştır. Hukuki dayanak, BM Güvenlik Konseyi'nin 1160, 1199 ve 1203 sayılı kararlarının geniş yorumlarına ve uluslararası insan hakları hukuku ilkelerine dayandırılmıştır.¹⁸³

Güvenlik Konseyi on ikiye karşı üç oyla NATO'nun kuvvet kullanımını kınamayı reddetmiştir.¹⁸⁴ NATO harekâtına resmî bir onay gelmediği gibi, kınama da yapılmamıştır.¹⁸⁵

Müdahale, NATO liderleri tarafından 'istisnai' bir durum olarak nitelendirilmiş, uluslararası hukukun 'müdahale etmeme ilkesine' bir istisna yaratmış, ancak insani gerekçelerin yanı sıra siyasi ve stratejik çıkarlar da belirleyici olmuştur. NATO, müdahalenin emsal teşkil etmemesi gerektiğini savunmuş ve bunu diğer insani krizlere müdahale yükümlülüğünden kaçınmak için kullanmıştır. Büyük bir insani kriz yaşanmış olması ve yüz binlerce kişi yerinden edilmiş olması, insani ölçekte müdahalenin uluslararası kamuoyunda benimsenmesini sağlamıştır. Müdahale, NATO'nun insani ve siyasi hedeflerini gerçekleştirmekteki etkinliği kadar, uluslararası hukukun sınırlarını zorlayan bir örnek olarak öne çıkmıştır.¹⁸⁶

¹⁸² Adam Roberts, "NATO's 'Humanitarian War' over Kosovo", *Survival*, C. 41, No: 3, 1999, s. 103-104.

¹⁸³ Şahin, "The Use of the 'Exceptionalism' Argument in Kosovo", s. 242-243.

¹⁸⁴ UN Security Council, "3989th meeting", UN Doc. S/PV.3989, 26.03.1999.

¹⁸⁵ Kuzu, "Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova'nın Tanınması Sorunu", s. 69.

¹⁸⁶ Şahin, "The Use of the 'Exceptionalism' Argument in Kosovo", s. 243.

Kosova müdahalesi insani, siyasi ve stratejik gerekçelerle savunulmuş olsa da, insani faktörlerin bu kararı şekillendiren tek motivasyon olduğunu söylemek zordur. Müdahale, Arnavut sivilleri koruma ve bölgesel istikrarsızlığı önleme amacını taşısa da, müdahaleyi gerçekleştiren NATO liderleri bize göre bu eylemi yalnızca insani gerekçelere dayandırmaktan kaçınmıştır. Çünkü bu durum, dünya genelindeki diğer ciddi insan hakları ihlallerine müdahale etme yükümlülüğü yaratabilirdi. Gelişmiş devlet liderlerinin NATO'nun itibarı, Avrupa'nın istikrarı, insan hakları ve hukuk devleti değerlerini yarma ve ahlaki gerekliliklerle çeşitli platformlarda temellendirmeye çalıştıkları harekât, NATO Genel Sekreteri *Javier Solana* tarafından da 'insani bir felaketi önlemek ve 'bölgeye barış ve istikrarı yeniden getirmek için ahlaki bir görev' şeklinde nitelendirilmiştir. Genel Sekreter hava harekâtının insani, stratejik ve siyasi hedeflerini vurgulamış ancak hukuki bir gerekçe sunmamıştır.¹⁸⁷

NATO'nun 11 hafta süren geniş çaplı bombalamaları Sırbistan ve Kosova'nın altyapısını yok ederken, Sırp ordusunun saldırılarını yoğunlaştırmasına ve etnik Arnavutların zorla yerinden edilmesine yol açmıştır. NATO müdahalesi sonucunda ölü sayısı 1.000'den 10.000'e yükselmiş ve yaklaşık 590.000 Kosovalı yerinden edilmiş, 850.000'den fazla kişi ise komşu ülkelere sığınmıştır.¹⁸⁸ Görünen o ki insancıl bir müdahalenin de insanlığa dair sonuçları kaçınılmazdır.

NATO'nun Kosova'ya müdahalesi ile var olan uluslararası hukukun prensipleri arasında birtakım ihtilaflar meydana gelmiştir. Ağır insan hakları ihlallerine son vermek gayesi ve halihazırdaki uluslararası hukuka aykırı kuvvet kullanımı arasında ikilem yaşanmıştır.¹⁸⁹ Bu uluslararası hukuksal ihtilaflara bir bütün olarak aşağıda değinilmiştir.

1.3.2.1. Uluslararası Hukuk İhlalleri

Genel kural olarak ortak meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için saldırıya uğrayan devletin silahlı saldırıya uğradığını değerlendirmesi ve diğer devletlere yardım için çağrıda bulunması gerekmekte olduğundan üçüncü bir devletin saldırıya uğrayan

¹⁸⁷ Şahin, **a.g.e.**, s. 244-246.

¹⁸⁸ Şahin, **a.g.e.**, s. 244.

¹⁸⁹ Ecemiş Yılmaz, Çimen, "NATO'nun Kosova ve Aktif Gayret Operasyonlarının Silahlı Çatışma ve Kuvvet Kullanma Yasağı Kavramları Perspektifinden Değerlendirilmesi", s. 496.

devletten çağrı almadan kendiliğinden ortak müdafaa hakkını kullanmaya yeltenmesi hukuksal olarak olanaklı değildir.¹⁹⁰

Bir kolektif savunma örgütü olarak NATO'nun bir üye devlet lehine ortak (kolektif) meşru müdafaaya iştirak edebilmesi için, Kuzey Atlantik Antlaşmasının taraflarından birine yönelen silahlı bir 'saldırının' bulunması gerekmektedir.¹⁹¹ Aksi taktirde mevcut olmayan bir saldırıyı diğer taraf devletlerin kendilerine yapılmış sayması mümkün değildir.

Dolayısıyla NATO, aslında bir ortak savunma örgütü olarak kendi kuruluş antlaşmasından doğan yetki ile Güvenlik Konseyi'nin herhangi bir iznine tabi olmaksızın harekete geçebilme hakkına sahipse de bunu ancak üyelerinden biri ya da tamamına yönelik bir silahlı saldırı olduğunda ya da saldırıya uğrayan bir devlet meşru müdafaa yardımı talep ettiğinde gerçekleştirebilecektir.¹⁹²

Silahlı saldırının kapsamı ve niteliğinden bağımsız olarak Kosova meselesinde YFC tarafından herhangi bir NATO üyesi devlete yahut genel anlamda herhangi bir devlete yönelen silahlı saldırı bulunmamaktadır. Zira ortada NATO müdahalesine dayanak teşkil edecek uluslararası bir silahlı çatışma da mevcut değildir. Dolayısıyla Kosova meselesinde kuvvet kullanma yasağının meşru savunma istisnası için gerekli koşullar mevcut değildir.

Müdahale herhangi bir BM organının kararına dayanmamaktadır. İnsan hakları ihlallerine tedbiren ve insancıl kaygılarla olsa dahi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin bir zorlayıcı müdahale için, birincil olarak BM Güvenlik Konseyi'nin ülke içerisindeki insan hakları ihlallerinin barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu saptamasının yanı sıra, bu ihlalleri sona erdirecek bir zorlayıcı gücü yetkilendirmesi gereklidir.¹⁹³ Güvenlik Konseyi'nin veto sorunu nedeniyle sistemin işlevsizleşmesine tedbir olarak somut meselede Genel Kurul'un bir alternatif olarak karar alma ihtimali akla gelebilir. 'Barış için Birleşme Kararı' çerçevesinde Genel Kurul, yalnızca, devletlerin Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın bu tür bir eylemde bulunma hakkına sahip olduğu durumlarda, yani bir devlet silahlı saldırıya maruz kaldığında, toplu meşru müdafaa önerebilir.¹⁹⁴ Kosova konusu için

¹⁹⁰ Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri. 4. Kitap**, s. 135.

¹⁹¹ North Atlantic Treaty Organization (NATO), "The North Atlantic Treaty".

¹⁹² Erdem İlker Mutlu, **Savaşın ve Barışın Hukuku: Modern Dönem Etik İlkeleri**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2016, s. 206.

¹⁹³ Ecemiş Yılmaz, Çimen, "NATO'nun Kosova ve Aktif Gayret Operasyonlarının Silahlı Çatışma ve Kuvvet Kullanma Yasağı Kavramları Perspektifinden Değerlendirilmesi", s. 501.

¹⁹⁴ O'Connell, "The UN, NATO, and International Law after Kosovo", s. 71-72.

bir silahlı saldırıya maruz kalarak eylemde bulunma hakkı elde eden bir devlet ya da devletler topluluğu mevcut değildir. O halde zaten Genel Kurul'un bu hususta bir karar alması beklenmez.

Kaldı ki 'Barış için Birleşme' gibi yaratıcı ve aktivist bir yaklaşım hiçbir zaman Güvenlik Konseyi'ne bir alternatif yaratamamıştır ve Genel Kurul hiçbir zaman böyle bir amaç da benimsememiştir.¹⁹⁵

Müdahalenin BM Güvenlik Konseyi'nin 1160 ve 1199 sayılı Kararları'na dayandırılıp meşrulaştırılmaya çalışıldığı gözlenirse de her iki karar içeriğinde de zorlayıcı tedbirlerin uygulanmasına yönelik bir yetkilendirme yoktur.¹⁹⁶ O kadar ki, 1160 sayılı Karar'da uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit dahi açıkça ifade edilmemiş, bu tehdit yalnızca 1199 sayılı Karar'da yer bulmuştur.¹⁹⁷ NATO Genel Sekreteri *Javier Solana*, müdahale olasılığına karşı yaptığı basın konferansında, 1199 sayılı Karar'ın ittifakın güç kullanma tehdidinde bulunmasında ve gerekirse güç kullanmasında meşru zemin hazırladığını ileri sürerek olası bir müdahalenin meşruluğunu 1199 sayılı Karar'a dayandırmaya çalışmıştır.¹⁹⁸ Ne yazık ki bu yaklaşım, BM Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilmeden yapılan müdahalenin hukuksal dayanakları konusunda ikna edici değildir.

Yukarıda yer alan tüm değerlendirmeler kapsamında; 1160, 1199 ve 1203 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararları ile ulusal egemenliği tahdit edecek uluslararası askeri müdahaleye açık bir yetki verilmemiş olup BM'nin kabul edilebilir bir yetkilendirmesinden yoksun müdahalenin hukuksallığı şüphelidir. Önceki tarihli BM Güvenlik Konseyi Kararları'nın bazı kısımlarında, taleplerin karşılanamaması durumunda sadece daha ileri adımlar atma olasılığını hatırlatmıştır. Dolayısıyla NATO'nun askeri eylemi için bir BM Güvenlik Konseyi kararı ve yetkilendirmesi mevcut değildir. NATO'nun Kosova'daki önceki askeri müdahalesi, YFC hükümetinin Rambouillet Anlaşması'nı imzalamayı reddetmesi nedeniyle kışkırtılmış ve meşru / hukuki olarak onaylanmamış bir eylemdir.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Mutlu, **Savaşın ve Barışın Hukuku: Modern Dönem Etik İkilemleri**, s. 189.

¹⁹⁶ Weitsman, **Waging War**, s. 96.

¹⁹⁷ United Nations Security Council, "Resolution 1160 (1998)", s. 11; United Nations Security Council, "Resolution 1199 (1998)".

¹⁹⁸ Javier Solana, "NATO SecGen Press Conference", 13.10.1998, (Çevrimiçi) <https://www.nato.int/docu/speech/1998/s981013b.htm>, 06.12.2024.

¹⁹⁹ Igor Janev, "Legal Aspects Related to the Termination of the Kumanovo Agreement (1999) and Possibilities for Serbian Armed Forces to Return to Kosovo in case of Termination of that Agreement", **Journal of Political Science and International Relations**, C. 5, No: 2, 2022, s. 58-60.

NATO müdahalesinin ardından BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı ile *ex post facto*²⁰⁰ bir onay sağladığı ileri sürmekte olsa da, bu Karar'ın saldırgan eylemler için sonradan zımni bir onay olarak görülebileceği hususu tartışmalıdır. Bu husustaki tartışmalar, Askeri Teknik Anlaşma ve BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı'nın tetkik edildiği ileriki bölümlerde teferruatı ile yer almaktadır. Bu aşamada, yalnızca *ex post facto* bir onaylamanın müdahalenin meşruiyetini tek başına sağlamaya yeterli görülmediğinin tespiti ile yetinerek ilgili bölüme gönderme yapılmıştır.

1999'da Yugoslavya'ya yapılan NATO müdahalesinin gerekçesi olarak ileri sürülen 'insani askeri müdahale' hakkı, özellikle de bu eylemin egemen bir devlete karşı dış askeri müdahale, saldırı veya müdahaleyi onaylayan herhangi bir BM Güvenlik Konseyi kararına sahip olmadığı göz önüne alındığında, ikna edici bir gerekçe sağlamamaktadır.²⁰¹

Ayrıca NATO'nun, kurucu antlaşmasının²⁰² BM Antlaşması'na yaptığı atıflar, iki örgütün ilişki biçimi ve NATO üye devletlerinin aynı zamanda BM üyesi sıfatıyla BM Antlaşması yükümlülükleri ile bağlılığı perspektifinde, NATO'nun BM Antlaşması'nın 2/3 ve 2/7 maddeleri ile tanımlanan 'uluslararası ihtilafların barışçıl yöntemlerle çözülmesi' ve 'devletlerin içişlerine karışılmaması' ilkelerini uygulamakla yükümlü olduğu kuşkusuzdur. NATO'nun silahlı müdahaleden evvel barışçıl çözüm yollarını tükettiği hususuna da kesin bir kanaat getirmek mümkün olmayıp²⁰³, egemen bir devletin sınırları içerisinde başka bir devletin iç işlerine karışmak suretiyle harekât icra ettiği ileri sürülebilir. Bu yaklaşımı, sorunu güvenliği tehlikeye düşürmeyecek biçimde, barışçı yollarla çözme yükümlülüğünün ihlali olarak gören görüşe göre NATO, egemen bir devletin sınırları içine askeri operasyonda bulunarak, 'BM'nin gayeleri ile ters düşecek bir şekilde güç kullanma tehdidinde bulunmama ya da güç kullanımına başvurmama' yükümlülüğünü de ihlal etmiştir.²⁰⁴ Öte yandan insani krizin sona erdirilmesinin de müdahalenin amaçlarından biri olduğu dikkate alındığında, esasen NATO müdahalesinin BM'nin amaç ve ilkeleri ile zıt düştüğünü söylemek bir bakıma da haksızlık olacaktır. Bu anlamda NATO'nun

²⁰⁰ Makabline şamil, daha önceki olaya uygulanabilen, olayın vuk'uundan sonra yürürlüğe girmesinden önceki olaylara uygulanabilen.

²⁰¹ Janev, "Legal Aspects Related to the Termination of the Kumanovo Agreement (1999) and Possibilities for Serbian Armed Forces to Return to Kosovo in case of Termination of that Agreement", s. 59-60.

²⁰² North Atlantic Treaty Organization (NATO), "The North Atlantic Treaty".

²⁰³ Javier Solana, Müttefik Gücün birden var olmadığını, tüm diplomatik yolların tükenmesi ile gündeme gelmiş bir oluşum olduğunu ifade etmekle esasen BM nezdinde de barışçıl çözüm yollarının denendiğini ima etmektedir. Javier Solana, "NATO's Success in Kosovo", **Foreign Affairs**, C. 78, No: 6, 1999, s. 117.

²⁰⁴ Ecemiş Yılmaz, Çimen, "NATO'nun Kosova ve Aktif Gayret Operasyonlarının Silahlı Çatışma ve Kuvvet Kullanma Yasağı Kavramları Perspektifinden Değerlendirilmesi", s. 498.

güvenliği tehlikeye düşürdüğü iddiası tartışmadan uzak şekilde ileri sürülemeyeceğinden, BM amaç ve ilkelerine uygun davranma yükümlülüğünün ihlali hususuna daha temkinli yaklaşmak ve bu ihlali kısmî kabul edip sınırlandırmak isabetli mütalaa edilmektedir.

Öyleyse müdahalenin kuvvet kullanma yasağına ilişkin BM Antlaşması'nda yer alan açık ve kesin istisnalar kapsamında olmadığı sonucuna ulaşılabilecektir. Dolayısıyla buraya kadar yapılan değerlendirme ışığında uluslararası hukukun istisnalarla donatılmış bir *jus cogens* normu olan²⁰⁵ kuvvet kullanma yasağının ihlal edildiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

NATO müdahalesi ile ilgili kaynaklarda, BM Antlaşması'nın 2/4. maddesinde tarif edilen bir devletin toprak bütünlüğüne yahut siyasi bağımsızlığına karşı bir kuvvet kullanımının mevcut olmadığı ve müdahalenin amacının egemenliğe kastetmediği değerlendirilmesiyle meşruiyet argümanlarının güçlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu yaklaşım temelden hatalı olmasa da, müdahale ve akabinde kurulan özyönetim hukuksal rejiminin neticede engelleyemediği bağımsızlık ilanı ve günümüzde Sırbistan etkin denetiminden yoksun kamusal otorite itibarıyla müdahalenin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığın kaybolmasına dolaylı olarak etki eden bir kuvvet kullanımı olarak yorumlanması de mümkün görülmektedir. Haliyle, NATO'nun YFC'nin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığını doğrudan hedef almamış olmasının, eylemi tek başına meşru hale getirmeye yeterli olmayacağı değerlendirilmektedir.

1.3.2.2. İnsancıl Müdahale Hakkında Hukuksal ve Etik Sorgulamalar

Yukarıda sayılan hukuksal ihtilafların aşılması bağlamında son derece büyük bir etik ikileme sebebiyet veren insancıl müdahale doktrini, NATO harekâtının en güçlü meşruiyet argümanını teşkil etmektedir. İnsancıl müdahale doktrini, içişlerine karışma ilkesinin bir istisnası olarak insanlığa karşı suç, soykırım, toplu öldürme veya silahlı çatışma hukuku kurallarının ağır ihlalinin tespiti halinde bütün devletlere müdahale yetkisi veren bir yöntemle BM Antlaşması'nın geleneksel istisnalarını genişletmektedir.²⁰⁶

Harekâtın meşruiyeti, insani krizle mücadele ihtiyacına yönelik etik değerlere dayandığından, müdahaleye hukuksal eleştiri de sınırlı olmuştur. Ancak insancıl

²⁰⁵ Mutlu, **Savaşın ve Barışın Hukuku: Modern Dönem Etik İkilemleri**, s. 118.

²⁰⁶ Mutlu, **a.g.e.**, s. 206.

müdahalenin etik tartışmaları çokça yapılmıştır. BM'nin Rusya ve Çin kaynaklı veto tehdidi sebebiyle onayı olmaması ve kullanılan yöntemler bu meşruiyeti sınırlamıştır. NATO'nun insani amaçları gerçekleştirme çabaları genel olarak uluslararası toplum tarafından kınanmamış olsa da, harekâtın gerçekleştirilme şekli eleştirilmiştir.²⁰⁷ Harekâtın yöntemleri, insancıl müdahale kavramıyla önemli ölçüde çelişkilidir. Burada modern ve son derece güçlü silahların kentsel alanlarda kullanılması, genel olarak bir ülkenin tüm ekonomisini hedef alan saldırılar ve msket bombalarının kullanımı kastedilmektedir. Bu operasyonlar sonucunda birçok sivil ölmüş veya sakat kalmış, hastaneler zarar görmüş ve iç mülteci akışları oluşmuştur. Askeri operasyonların hukuki değerlendirilmesinde karşılaşılan zorluklardan biri, savaşın gerçek amacına dair önemli şüphelerin varlığıdır. İnsani müdahalenin hukuki olduğu varsayılsa bile, savaşın asıl amacını tartışmaya açacak pek çok neden vardır.²⁰⁸

Örneğin *Noam Chomsky*, NATO müdahalesinin temel amacının Yugoslavya'yı Batı'nın neo-liberal sosyal ve ekonomik sistemine entegre etmek olduğunu, zira 1999 öncesinde bölgede Batı hegemonyasına karşı çıkan tek ülke olduğunu ileri sürmüştür. NATO müdahalesinin aslında YFC'nin Rambouillet Anlaşmasını imzalamayı reddetmesinin ardından, yani YFC ve Sırbistan'ın NATO tarafından silahlı saldırı ile tehdit edilmesinin ardından başladığı ileri sürülmüştür.²⁰⁹

Bununla beraber, NATO'yu uluslararası hukuku ihlal ettiği için kınayanların sayısı az olduğu gibi bölgesel güvenlik örgütlerinin artık Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirme gerekliliğine bağlı olmadığını savunanların sayısı da oldukça azdır.²¹⁰ Uluslararası toplumun eğilimi, bu müdahaleyi uluslararası teamül hukuk haline getirip insancıl müdahale yönünden bir zorunluluk yaratmaktan kaçınarak istisnai bir meşruiyet düzleminde tutmaktır.

Bilhassa insani krizlerin yarattığı vicdani hassasiyet ve etik sorgulamalar; sözelimi insanlık felaketi niteliğindeki acil hallerde insancıl müdahale ilkesinin kendisini rahatlıkla savunabilmesine imkân yaratmaktadır. Zira bu şüphesiz ahlaki, erdemli, barış ve güvenliğe hizmet eder niteliktedir. Ancak diğer taraftan da *Oppenheim*'dan beri

²⁰⁷ Weitsman, **Waging War**, s. 98.

²⁰⁸ Ian Brownlie, C. J. Apperley, "Kosovo Crisis Inquiry: Further Memorandum on the International Law Aspects", **The International and Comparative Law Quarterly**, C. 49, No: 4, 2000, s. 910.

²⁰⁹ Janev, "Legal Aspects Related to the Termination of the Kumanovo Agreement (1999) and Possibilities for Serbian Armed Forces to Return to Kosovo in case of Termination of that Agreement", s. 58.

²¹⁰ O'Connell, "The UN, NATO, and International Law after Kosovo", s. 88-89.

devletlerin rıza göstermedikleri kurallardan sorumlu kabul edilmemeleri anlamına gelen egemen eşitliğin, evvelce kodifiye edilmemiş yeni kuralların yine egemen bir devlete uluslararası topluluğun çıkarı olarak zorla kabul ettirilmesi suretiyle hukukun esnetilmesi ve siyasal eğilimli bir hukuk yaratılması endişesi görmezden gelinemeyecek kadar önemlidir.²¹¹ Zira insani müdahalenin içerdiği varsayılan insan haklarına bağlılık, dünya genelinde hak eşitliği anlamına gelmeyebilecektir. Tüm bu olaylar, altında yatan ilkeleri açık bir şekilde ifade etmeksizin veya şu anda bu ilkeleri savunanların gelecekte bunları kabul edeceğine dair bir güvence sunmaksızın, BM Antlaşması'nı keyfi ve seçici bir temelde zayıflatmaktadır. Kosova örneği, insan hakları söylemi ile gerçeklik arasındaki süregelen uçurumu vurgulamış olabilir, ancak bu uçurumun nasıl kapatılabileceği konusunda bir çözüm sunmamaktadır.²¹²

Uluslararası hukukun uygulanabilir hükümlerinin müdahaleye cevaz vermemesinin kabulü halinde de etik sorgulamalar gün yüzüne çıkmaktadır. *Javier Solana*, böylesi bir insanlık dramı karşısında harekete geçmemenin de Atlantik topluluğunun hemen yakınında gerçekleşen etnik temizliği meşrulaştırması anlamına geleceğini ifade etmiştir.²¹³ Hukukun siyasallaşmasını ve keyfiyetle esnetilmesini engellemek için bilhassa uluslararası arenada hukuk normlarının yorumunda gösterilen titizliğin, çekilen acılar karşısında hareketsiz kalarak insanlığa dair bin türlü imbikten süzülegelmiş değer yargılarını temelden sarsmayı ve görmezden gelmeyi gerektirip gerektirmeyeceği hususu da başka bir ahlaki tartışmadır.

Uluslararası hukukta 'insani müdahale hakkı' olarak adlandırılan hakkın varlığına ilişkin tartışmalar, farklı şekillerde de olsa, yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Ancak Kosova krizi bu konuyu keskin bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Kosova'daki müdahaleyi BM Antlaşması çerçevesine oturtmanın zorluğu karşısında, NATO üyesi bazı gelişmiş devletler ve bazı yazarlar, insani amaçlarla tek taraflı güç kullanımına izin veren yeni bir uluslararası teamül hukuku kuralının varlığını ya da ortaya çıkışını (kristalleşmesini) ileri sürerek müdahalenin yasallığını savunmuşlardır. Ancak böyle bir kuralın Kosova krizinin meydana geldiği sırada ortaya çıktığını ya da bu eylemle birlikte harekete geçen ve tepki gösteren devletler tarafından buna ilişkin uygulama ve görüşlerin birleştirilmesi yoluyla kristalleştiğini iddia etmek zordur. İnsani müdahaleyi savunanların göstermesi gereken

²¹¹ Mutlu, **Savaşın ve Barışın Hukuku: Modern Dönem Etik İkilemleri**, s. 208-209.

²¹² Christine M. Chinkin, "Kosovo: A 'Good' or 'Bad' War?", **American Journal of International Law**, C. 93, No: 4, 1999, s. 847.

²¹³ Solana, "NATO's Success in Kosovo", s. 117-118.

şey, ya BM Antlaşması Madde 2/4'ün 'yeniden yorumlanması' yoluyla bu müdahalenin istisnalar kapsamında olduğunun izahı ya da Madde 2/4 kapsamındaki yasağa yeni bir istisna getiren bir teamül örneği olarak devletlerin uygulamaları yoluyla yeni bir uluslararası teamül hukuku kuralının geliştiğinin somut delilleridir. Bu, kuvvet kullanma yasağının, en azından özüne ilişkin olarak, yaygın bir şekilde *jus cogens* normu olarak kabul edilmesi ve dolayısıyla yeni istisnanın da bu statüyü kazanması gerekeceği gerçeği nedeniyle özellikle zorlaşmaktadır.²¹⁴

1.3.2.3. Hukuka Aykırılığı Ortadan Kaldıran Haller ve NATO Müdahalesi

Uluslararası hukukun kurgusunda da hukuka aykırılığı ortadan kaldıran haller yer bulmaktadır. Belirli koşulların varlığı halinde meydana gelen hukuka aykırı eylemlerin haklı görülebilmesi mümkün olmaktadır. Bu durumda hukuka aykırı bir eylemden dolayı sorumluluğun doğmayacağından da söz edilebilmektedir.²¹⁵

Hemen hemen bütün hukuk sistemlerince kabul edilmiş bu türden hukuka aykırılığı ortadan kaldıran haller²¹⁶, uluslararası hukuk tarafından da kabul edilmiştir. Hukuka aykırılığı ortadan kaldıran haller; iç hukuk sistemlerinde benimsenen sistematik benzer nitelikte olmakla birlikte uluslararası hukukun tabiatı itibarıyla özel görünümde karşımıza çıkabilmektedir.²¹⁷

Uluslararası hukuk öğretisi ve pratikleri hukuka aykırılığı ortadan kaldıran halleri tanımaktadır. Esasen uluslararası hukukta devletin sorumluluğu ve bu sorumluluk bakımından hukuka aykırılığı ortadan kaldıran haller örf ve âdet hukuku kuralları ile düzenlenmiştir. Söz konusu örf ve âdet hukuku kuralları; BM Genel Kurulu'nun bir alt organı olan Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan 2001 tarihli 'Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Sorumluluğuna İlişkin Taslak

²¹⁴ Daniel Franchini, Antonios Tzanakopoulos, "The Kosovo Crisis—1999", **The Use of Force in International Law**, ed. Tom Ruys, Olivier Corten, Alexandra Hofer, 1. bs, Oxford University Press, 2018, s. 613-614.

²¹⁵ Elif Uzun, **Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu**, 2. bs, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016, s. 62.

²¹⁶ 'Hukuka aykırılığı ortadan kaldıran haller' olarak kullanılan bu ifade konuyu inceleyen farklı kaynaklarda 'Hukuka uygunluk nedenleri' olarak da isimlendirilmektedir. Bkz. Uzun, a.g.e., 2016, dipnot 186 (s.63). Bu iki kullanımdan herhangi birinin tercih edilmesi mümkün olup uluslararası hukuk bağlamında içeriği itibarıyla herhangi bir özellik arz etmemektedir. Her iki kavramında hukuka aykırılığı gideren ve eylemi hukuka uygun hale getiren halleri tarif ettiğinin kabul edilmesi yerinde olacaktır.

²¹⁷ Uzun, **Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu**, s. 63.

Maddeler²¹⁸ dokümanı ile kodifiye edilerek hukuka aykırılığı ortadan kaldıran altı durum tespit edilmiştir. Bunlar; rıza, meşru müdafaa, karşı önlem, mücbir sebep, zaruret hali ve tehlikedir.²¹⁹

İnsani müdahale hakkı iddiasına ek olarak, bazıları NATO'nun Kosova'da güç kullanmasının hukuka aykırılığı ortadan kaldıran haller bağlamında mazur görülebileceğini savunmuştur. Kosova krizinde birçok NATO üyesi, Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi olmadan güç kullanımını haklı çıkarmak için zaruret hali (*state of necessity*) kavramına başvurmuştur. Ancak Komisyon tarafından tasarlanan zaruret hali savunmasının, hukuka aykırı güç kullanımını mazur göstermesi pek olası görünmemektedir. Bir devlet, zaruret halini, uluslararası bir yükümlülüğe aykırı olan bir eylemin haksızlığını ortadan kaldıracak bir gerekçe olarak öne süremez. Ancak; eylem Devletin temel çıkarlarını ciddi ve yakın bir tehlikeden korumanın tek yolu ise ve eylem bu yükümlülüğün yöneldiği Devletin temel çıkarlarına ciddi şekilde zarar vermemişse zaruret halinden bahsedilebilir.²²⁰

Bununla birlikte, tehlike (*distress*)²²¹ halinde zamanın kritik olduğu bir durumda güç kullanımına izin verebilmesi mümkündür. Bir Devletin, uluslararası yükümlülüğüne aykırı bir eyleminin haksızlığı, söz konusu eylemi gerçekleştiren kişinin, kendi hayatını veya sorumluluğundaki kişilerin hayatını kurtarmak için aşırı bir zor durumda kalma/tehlike durumunda başka bir seçeneği yoksa ortadan kalkar. Eğer ilgili Devlet aşırı tehlike durumunun ortaya çıkmasına katkıda bulunmuşsa veya söz konusu eylem benzer veya daha büyük bir tehlike yaratma olasılığı taşıyorsa uygulanmaz.²²²

Komisyon, tehlike hali savunmasının örnekleri arasında askeri güç kullanımına yer vermemektedir. Bunun yerine, batmayı önlemek için gemilerin petrol, atık veya diğer

²¹⁸ United Nations General Assembly, "Report of the International Law Commission on the Work of its Fifty-Third Session (Draft Articles on State Responsibility)", UN Doc. A/56/10, 2001.

²¹⁹ James Crawford, Pierre Bodeau, "Second Reading of the ILC Draft Articles on State Responsibility Further Progress", *International Law Forum Du Droit International*, C. 2, No: 1, 2000, s. 50.

²²⁰ O'Connell, "The UN, NATO, and International Law after Kosovo", s. 72.

²²¹ Tehlike (*distress*) / (*bazı kaynaklarda zor durumda kalma*) ve zaruret (*necessity*) kavramlarının ayrıştırılması bakımından belirgin bazı farklılıkların ifade edilmesinde yarar vardır. Tehlike hali, bir kişinin ya da sorumluluğundakilerin, başka türlü bir davranış biçimi benimsemeleri halinde hayatları ile ilgili ciddi risk faktörü barındıran durumu ifade eder. Tehlike durumunda devlet adına eylemde bulunacak kişinin uygulayacağı hareket tarzları bakımından seçimlik bir iradesinin varlığından bahsetmek mümkündür. Serbest iradeyi uluslararası hukuka aykırı şekilde kullanmaya zorlayan etken; kişinin veya sorumluluğundakilerin hayatıdır. Bu serbest iradeyi hukuka aykırı eylemleri gerçekleştirmeye yönlendiren güdü eğer devletin çıkarı ise burada artık tehlikeden değil zaruret halinden bahsedilecektir. Uzun, *a.g.e.*, 2016, s.71.

²²² O'Connell, "The UN, NATO, and International Law after Kosovo", s. 73.

yasaklı maddeleri denize boşaltması gibi durumlara atıfta bulunmaktadır. Bu nedenle, tehlike hali savunması, zamanın kritik olduğu ve ihlal eden tarafın başka türlü hareket etme fırsatı olmadığı durumlarda ihlalleri mazur göstermeyi amaçlar (Örneğin önceden Güvenlik Konseyi'nden yetki alma imkânı olmadığı durumlarda).²²³

İnsani müdahale hakkı ya da başka bir savunma olmaksızın, kuralları ihlal ederek güç kullanan devletler veya uluslararası örgütler için teorik olarak hukuka aykırılığı ortadan kaldıran haller savunmasından yararlanmak mümkündür. Güvenlik Konseyi'nin güç kullanımına yetki vermediği devam eden bir soykırım gibi aşırı bir durumda, binlerce ya da milyonlarca insanın hayatını kurtarmak için formel hukuk ihlal edildiği takdirde harekete geçen devlet ya da örgüt, evrensel kınama ve yaptırım riskini tartmak zorunda kalacaktır. Bu nedenle, askeri eylemin sadece bir bahane olmadığı ve etkili ve orantılı olacağı konusunda ikna edici bir gerekçe sunması gerekecektir. Buna rağmen, bu tür bir eylem yine de bir ihlal olarak sınıflandırılacak ve yukarıda belirtilen BM Antlaşması kurallarını değiştirmeyecek veya örf ve âdet hukukunda bir değişiklik yaratmayacaktır.²²⁴ Yalnızca ihlalin hukuka aykırılığı ortadan kaldırılacaktır.

Kosova'ya yapılan NATO müdahalesi bakımından, Komisyon'un çizdiği çerçevede hukuka aykırılığı ortadan kaldırmaya yetecek şekilde kriterlerin karşılandığını iddia etmek zordur. İnsanlık dramının bir tehlike veya zaruret hali olarak vasıflandırılmasına yetecek gerekçelendirme ve somut olgu, Komisyon kriterleri bağlamında mevcut görülememektedir. Bu açıdan insani müdahale doktrini daha olası bir seçenek olarak görülmektedir.

1.3.2.4. Meşruiyet Tartışması

Güvenlik Konseyi, uluslararası toplumun isteklerine duyarlı bir organ olmalıdır. Bu hayati bir gerekliliktir. Veto hakkının toplumun iradesini engelleyebileceği bir Güvenlik Konseyi, etkisini kaybetmeye devam edecektir. Konseyin, birkaç ülkenin gücünü denetleyen bir veto-aşma mekanizması ile reforme edilmesi, Konseyin meşruiyetini yeniden tesis edebilir. NATO gibi bölgesel güvenlik örgütlerinin güç kullanımını düzenleyen kuralların incelenmesi ile Kosova'da silahlı kuvvet kullanımı için Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesinin gerektirdiği sonucuna varılmaktadır.²²⁵ Öte yandan; uluslararası

²²³ O'Connell, **a.y.**

²²⁴ O'Connell, **a.y.**

²²⁵ O'Connell, **a.g.e.**, s. 88-89.

toplumun modern çağda insanlık dramlarına seyirci kalmasının da etik anlamda izahatı mümkün değildir. O halde meşruiyet tartışmalarının uluslararası hukukun uygulanabilir kuralları ile ahlaki gereksinimler arasına sıkıştırmadan insancıl müdahale seçeneğinin gelecekteki uygulanabilirliğini sağlamak için, Güvenlik Konseyi'ni reforme etme çabalarının yenilenmesi ve insancıl müdahalenin koşul, kapsam ve sınırlarının tanımlanması gerekmektedir.²²⁶

NATO'nun Müttefik Güç Harekâtı ile Kosova'ya gerçekleştirdiği müdahale, uluslararası hukukun uygulanabilir normları kapsamında hukuka aykırıdır. Aynı zamanda, insani ve etik gereksinimlerin karşılanamadığı uluslararası hukuk düzenin boşluklarını, ideal bir noktadan oldukça uzak bir biçimde olsa da doldurmaya çalışarak kendi meşruiyetini belirli bir düzeyde yaratabilecek ve savunabilecek argümanlara da sahiptir. Fakat bu argümanları üretilen uluslararası sistemin yarattığı sorunları ortadan kaldırmaya çalışırken, hukukun sınırlarının zorlandığı da yadsınamaz bir gerçektir.

İnsancıl müdahalenin geleneksel normlara meydan okuyarak kendinden emin olmayan bir şekilde gelişmesi, hazmedilmiş uluslararası hukuk kurallarının tahrip edilmesine tercih edilmemelidir. Bunun yerine, realite ile ideal arasında bir fenomen olan uluslararası hukuk sisteminin, gereksinimleri engelleyen kendi tikanıklarını aşması gerekmektedir.

1.4. SİLAHLI ÇATIŞMALARIN SONU: ASKERİ TEKNİK ANLAŞMA

1.4.1. Müzakere ve İmza Süreci

NATO'nun hava gücünün oluşturduğu sürekli baskıya direnemeyen ve uluslararası arenada giderek yalnızlaşan *Milošević* teslim olmaya ikna olmuştur. Özellikle Kosova'daki Sırp güçlerinin gerçekleştirdiği vahşet, *Milošević*'in uluslararası destekçilerini, hatta Moskova'daki en güçlü müttefiklerini bile kaybetmesine yol açmıştır. *Milošević*'in teslimiyeti, NATO'nun hava saldırılarının yoğunluğu ve sürekliliğiyle birleşen siyasi baskılar ve kara istilası tehdidi algısıyla şekillenmiştir.²²⁷

²²⁶ O'Connell, a.y.

²²⁷ Benjamin S. Lambeth, **NATO's Air War for Kosovo: A Strategic and Operational Assessment**, Santa Monica, RAND Corporation, 2001, s. XIV-XXIV.

İnsancıl müdahale niteliğinde gerçekleşen uluslararası askerî harekât²²⁸; 9 Haziran 1999 tarihinde, ‘uluslararası güvenlik gücünü’²²⁹ teşkil eden NATO Kosova Gücü (Kosovo Force [KFOR]) ile Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ve Sırbistan Cumhuriyeti Hükümetleri arasında, bugünkü Kuzey Makedonya’nın Komanova şehrinde imzalanan ‘Askeri Teknik Anlaşma (Military Technical Agreement [MTA])’ veya diğer bilinen adıyla ‘Kumanova Anlaşması’²³⁰ ile fiilen sona ermiştir. Anlaşma ile belirlenen Sırp kuvvetlerinin Kosova’dan çekilme takviminin tamamlanmasına kadar geçici olarak askıya alınan harekât, tamamen çekilmenin tamamlanmasına kadar resmi olarak devam etmiştir.²³¹

Askeri Teknik Anlaşma’ya giden süreç, yalnızca Yugoslavya ve Sırbistan arasında değil, aynı zamanda NATO ve Rusya arasında da yoğun müzakereleri içermiştir. Anlaşma, Rusya’nın da çatışmaların durdurulmasına taraf olması ve müzakereci olarak devreye girmesi ile sağlanmıştır.

Sürece ilişkin olarak G-8 ülkeleri²³² 6 Mayıs 1999 tarihinde bir araya gelmiş ve Kosova krizinin çözümüne yönelik bazı prensipler belirlemişlerdir. Bu prensipler Almanya Daimî Temsilcisi *Dieter Kastrup* tarafından bir mektupla Güvenlik Konseyi’ne sunulmuştur.²³³ YFC ve Sırbistan Hükümetleri 29 Mayıs 1999’da bu prensipleri kabul etmiş ve 1 Haziran 1999’da kabul kararı Güvenlik Konseyi’ne bildirilmiştir.²³⁴

Müzakereleri devam eden Askeri Teknik Anlaşma’nın ilkeleri üzerinde durulurken, G-8 ülkelerinin siyasal çözüme ilişkin belirledikleri ilkeler de esas alınarak süreç yürütülmüştür.

²²⁸ Hatırlatmak gerekirse, bir egemen devlete karşı askerî harekâtın meşru kabul edilebilmesi için gerekli olan BM Güvenlik Konseyi onayı olmadan, NATO, Kosova Arnavutlarının insan haklarını ihlal ettiği iddiasıyla 24 Mart 1999’da Yugoslavya’yı bombalamaya başladı.

²²⁹ Askeri Teknik Anlaşma (MTA) içeriğinde ‘uluslararası güvenlik kuvveti (international security force)’ olarak isimlendirilen KFOR, sonradan BMGK 1244 sayılı kararı içerisinde ‘uluslararası güvenlik varlığı (international security presence)’ olarak anılacaktır.

²³⁰ “Military Technical Agreement (MTA)” Aynı zamanda Kumanova Anlaşması olarak da bilinir.

²³¹ Lajos F. Szászdi, **Russian Civil-Military Relations and the Origins of the Second Chechen War**, Lanham, University Press of America, Inc, 2008, s. 78.

²³² **Sekizler Grubu** veya kısa kullanımıyla **G8**, bir uluslararası hükümetler formu olup, günümüzde üyeleri olan Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Rusya, Birleşik Krallık ve ABD ülkeleri, dünya ekonomisinin yaklaşık %65’ini temsil ederler. “G8”, **Vikipedi**, 03.11.2024, (Çevrimiçi) <https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=G8&oldid=34166176>, 12.12.2024.

²³³ United Nations Security Council, “Letter Dated 6 May 1999 from the Permanent Representative of Germany to the United Nations Addressed to the President of the Security Council”, UN Doc. S/1999/516, 06.05.1999.

²³⁴ Letter Dated 1 June 1999 from Yugoslavia to the President of the Security Council, UN Doc. S/1999/631’den aktaran Kuzu, “Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova’nın Tanınması Sorunu”, s. 70.

Bu aşamada 14 Mayıs 1999 tarihinde BM Güvenlik Konseyi 1239 sayılı Kararı kabul ederek Kosova krizinde insani yardımın öncelikli olduğunu vurgulamış, uluslararası topluma bu konuda harekete geçme çağrısı yapmıştır. Bu karar, aynı zamanda bölgedeki insani durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden boyutlarına da dikkat çekmektedir.²³⁵ 1239 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı, 1999 Kosova krizi sırasında ortaya çıkan ciddi insani durumu ele alarak, mültecilere ve yerinden edilmiş kişilere yönelik insani yardımın artırılması için uluslararası iş birliği çağrısında bulunmaktadır. Karar, insani yardım kuruluşlarının faaliyetlerini desteklerken taraflardan insancıl hukuk kurallarına uygun hareket etmelerini talep etmektedir.²³⁶

Askeri Teknik Anlaşma, *Slobodan Milošević*, *Marti Ahtisaari* ve *Viktor Çernomirdin* arasındaki görüşmeler sırasında Belgrad'da kabul edilen 10 maddelik bir siyasi belgeye dayanmaktadır. Barış planı önerisi, dönemin Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC) Başkanı *Slobodan Milošević*'e, Avrupa Birliği (AB) temsilcisi ve Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri adına Finlandiya Cumhurbaşkanı *Martti Ahtisaari* tarafından Belgrad'da sunulmuştur. Anlaşmanın imzalanmasından önce, *Milošević* ile dönemin Rusya Devlet Başkanı *Boris Yeltsin*'in kişisel elçisi olan Rus diplomat *Viktor Çernomirdin* arasında bir dizi müzakere gerçekleştirilmiştir. Yani esasen anlaşma planı ön mutabakatla taraflarca imzalanmıştır. Barış planı, 3 Haziran 1999'da Sırbistan Parlamentosu ve dönemin Federal Hükümeti tarafından onaylanmıştır.²³⁷

Federal Hükümet adına YFC Federal Dışişleri Bakanı *Zivadin Jovanovic* tarafından 4 Haziran 1999 tarihli bir mektupla barış planı önerisinin kabul edildiği BM Güvenlik Konseyi Genel Sekreterine hitaben gönderilmiş, bu mektup 5 Haziran 1999'da BM YFC Daimi Temsilciliği Maslahatgüzarı *Vladislav Jovanovic* ayrı bir yazıya ek yapılarak Genel Sekretere sunulmuştur.²³⁸ Üzerinde 3 Haziran 1999'da uzlaşılan barış planı (imzalanacak anlaşmaya ilişkin temel ilkeleri belirleyen 10 maddelik siyasi belge),

²³⁵ United Nations Security Council, "Resolution 1239", UN Doc. S/RES/1239, 14.05.1999.

²³⁶ United Nations Security Council, **a.y.**

²³⁷ Ivona Ladjevac, "Serbia Political Briefing: Twenty Five Years of the Military-Technical Agreement and the Resolution 1244", **China-CEE Institute**, C. 74, No: 1, 2024, s. 2-3.

²³⁸ United Nations Security Council, "Letter Dated 5 June 1999 from the Chargé D'affaires A.i. of the Permanent Mission of Yugoslavia to the United Nations Addressed to the Secretary-General", UN Doc. S/1999/646, 07.06.1999.

Almanya Daimî Temsilcisi *Dieter Kastrup* tarafından BM Güvenlik Konseyi Başkanı'na 7 Haziran 1999 tarihli bir mektupla ayrıca resmi olarak da gönderilmiştir.²³⁹

Askeri Teknik Anlaşma (MTA), 9 Haziran'ı 10 Haziran'a bağlayan gece, Kumanovo yakınlarındaki askeri havaalanında beş günlük teknik müzakerelerin ardından imzalanmıştır.²⁴⁰ NATO adına imza atan kişi²⁴¹, dönemin KFOR Komutanı (Ekim 1999'a kadar) olan İngiliz General *Michael Jackson*, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve Sırbistan Cumhuriyeti Hükümetleri adına imza atan kişiler ise Yugoslav Ordusu Genelkurmay Başkanlığından²⁴² General *Svetozar Marjanović* ve İçişleri Bakanlığından General *Obrad Stevanović*'dir.²⁴³

YFC heyeti, Yugoslavya Ordusu ve Polisine bağlı kuvvetlerin geri çekilmesinin, Kosova bölgesine uluslararası güvenlik güçlerinin konuşlandırılmasıyla eşzamanlı olması gerektiği konusunda ısrar etmiştir. Bunun amacı, güvenlik boşluğunu önlemek, istikrarlı bir çevre sağlamak ve Kosova'daki tüm vatandaşların güvenliğini temin etmektir. YFC temsilcileri, uluslararası güvenlik varlığının yalnızca BM himayesinde olması gerektiği yönünde kesin bir duruş sergiledi. Bu, Sırbistan Ulusal Meclisi'nin yetki belgesi ve Federal Hükümetin açıklamaları doğrultusunda belirlenmişti.²⁴⁴

Dönemin NATO Genel Sekreteri *Javier Solana*, 10 Haziran 1999'da YFC'ye karşı saldırının hava operasyonlarını geçici olarak askıya alınması talimatını vermiştir.²⁴⁵

²³⁹ United Nations Security Council, "Letter Dated 7 June 1999 from the Permanent Representative of Germany to the United Nations Addressed to the President of the Security Council", UN Doc. S/1999/649, 07.06.1999.

²⁴⁰ Ladjevac, "Serbia Political Briefing", s. 1-2.

²⁴¹ NATO'da uluslararası hukuk kişiliği; Kuzey Atlantik Örgütü (NATO) Karargâhı, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün Müttefik Harekât Komutanlığı'nın (ACO) karargâhı olan Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhı (SHAPE/Supreme Headquarters Allied Powers Europe) ve Yüksek Müttefik Dönüşüm Komutanlığı Karargâhı (HQ SACT/ *Supreme Allied Command Transformation*) tarafından temsil edilmektedir. Uluslararası anlaşmalar bu birimler tarafından müzakere ve imza edilebilir. NATO'nun alt birlik ve karargahlarının uluslararası anlaşma ilişkisine girip imzacı olabilmesi için hem müzakere hem de imza yönünden ayrı ayrı yetki devri yapılması gerekmektedir. **NATO Legal Deskbook**, Second Edition, 2010, s. 129; NATO, "Bi-SC Directive 15-3 on the Preparation and Control of International Agreements", t.y. (Dolayısıyla KFOR tarafından imzalanabilecek bir uluslararası anlaşma, o tarihte müstakilen ayrı bir BM yetkilendirmesi de bulunmadığı göz önüne alınarak, ancak NATO uluslararası hukuk kişiliğini temsil eden makamların yetki devri ile mümkün olabilecektir. KFOR Komutanı, imza yetkisini bu surette kazandıktan sonra anlaşmanın tarafı olabilir.)

²⁴² Anlaşmanın imza bloğunda 'General Staff of VJ' yazılıdır. VJ: Vojska Jugoslavije / Army of Yugoslavia / Yugoslav Ordusu anlamına gelir.

²⁴³ JFCNP / NATO, "Conflict Background", **Jfcnaples.Nato.Int**, (08.12.2024), (Çevrimiçi) <https://jfcnaples.nato.int/kfor/about-us/history/conflict-background.aspx>, 08.12.2024.

²⁴⁴ Ladjevac, "Serbia Political Briefing", s. 2.

²⁴⁵ Ladjevac, **a.y.**

1.4.2. Çerçeve ve Özü

Askeri Teknik Anlaşma; anlaşmanın tarafları olan KFOR ile YFC ve Sırbistan Cumhuriyeti Hükümetlerinin yetki ve sorumluluklarını belirleyerek müteakip silahlı angajmanlarını engellemeyi amaçladığı gibi uluslararası güvenlik kuvveti olan KFOR'un YFC Güçleri²⁴⁶ ile uzun yıllar birlikte yürütecekleri koordinasyonu, işbirliğini ve karşılıklı beklentileri de şekillendirmektedir.

Askeri Teknik Anlaşma, BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı'nın yayımlanmasından bir gün önce yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın imzalandığı tarihte halen bir Konsey Kararı mevcut değildir. Dolayısıyla bir BM yetkilendirmesi resmî olarak bulunmamasına rağmen NATO'ya bağlı uluslararası güvenlik gücünün (KFOR) egemen bir devletin topraklarında konuşlanması hususunda anlaşmaya varılmıştır. Anlaşmaya göre uluslararası varlık, BM Güvenlik Konseyi kararının onaylanmasından sonra fiilen konuşlanacaktır. Askeri Teknik Anlaşma içeriğinde sonradan yürürlüğe girecek Konsey Kararı'na atıf bulunmaktadır. Ancak bu atfın mevcudiyeti, BM'nin bir organının konuşlanmayı sonradan yetkilendirmesi suretiyle meşruiyet sağlamaya yeterli de görülmemektedir. Bu husus, ayrıca 1244 sayılı Karar ile ilgili takip eden ana başlıkta incelenmiş olup burada sadece ilgili başlığa gönderme ile yetinilmiştir.

²⁴⁶ Anlaşmanın imzalandığı tarihte Yugoslavya Federal Cumhuriyeti Ordusu adıyla anlaşmada yer alan silahlı kuvvet, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti döneminde sosyalist rejim altındaki Yugoslav Halk Ordusu'nun (JNA) kalıntılarından oluşturulmuş olup 1992'den 2003'e kadar literatürde Yugoslavya Ordusu (*Yugoslavian Army, Vojska Jugoslavije, VJ*) olarak anılmıştır. Daha sonra Yugoslavya Federal Cumhuriyeti adını alan bu devlet, Yugoslav Savaşlarına kendi silahlı kuvvetlerinin sınırlı doğrudan müdahalesi ile katılmıştır. Savaşların sona ermesi ve 2003 yılında yapılan anayasal reformlarla devletin adının 'Sırbistan ve Karadağ' olarak değiştirilmesinin ardından ordu da adını değiştirmiş ve Sırbistan ve Karadağ Ordusu (*Armed Forces of Serbia and Montenegro, Vojska Srbije i Crne Gore, [BCJG / VSCG]*) olarak anılmaya başlanmıştır. Karadağ'ın 2006 yılındaki bağımsızlık referandumu ile Sırbistan ve Karadağ'ın dağılması üzerine, ortak ordunun bir kısmı Karadağ'a verilmiş ve kuvvetin büyük kısmı Sırbistan'a kalmıştır. Bu kuvvet artık Sırbistan Silahlı Kuvvetleri (*Serbian Armed Forces [SAF], Vojska Srbije*) olarak isimlendirilmektedir. Sırbistan artık Yugoslavya Federal Cumhuriyetinin halef devleti olarak kabul edildiğinden, Askeri Teknik Anlaşmanın günümüzdeki tarafı da Sırbistan Cumhuriyeti, YFC Güçleri olarak tarif edilen silahlı kuvvet ise Sırbistan Silahlı Kuvvetleri (SAF) olarak kabul edilmektedir. Askeri Teknik Anlaşmanın uygulama komisyonları, KFOR ve Sırbistan Silahlı Kuvvetleri mensubu birimlerden müteşekkildir. Çalışmanın bu safhasında Askeri Teknik Anlaşma bakımından YFC Güçleri ifadesi, ilerleyen safhalarda (bilhassa 2006 tarihinden sonra) Sırbistan Silahlı Kuvvetleri (*Serbian Armed Forces, SAF*) olarak değiştirilip kullanılacaktır. Günümüzde NATO tarafından da anlaşmanın muhatabı Sırbistan Cumhuriyeti ve Sırbistan Silahlı Kuvvetleri ile Sırbistan İçişleri Bakanlığı olarak kabul edilmektedir. Zira anlaşma, imzalandığı tarihteki YFC idare yapısı bakımından İçişleri Bakanlığı açısından da sorumluluklar ihtiva etmektedir. Tim Judah (ed.), **The Serbs: History, Myth, and the Destruction of Yugoslavia**, 2nd ed, New Haven, Conn, Yale University Press, 2000, s. 325; U.S. Department of State (Office of Historian), "A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Serbia", (10.12.2024), (Çevrimiçi) <https://history.state.gov/countries/serbia>, 10.12.2024; Biljana Vankovska, "Civil-military Relations in the Third Yugoslavia", **Copenhagen Peace Research Institute**, C. 19, 2000.

Anlaşma içeriğinin tetkiki ile KFOR Komutanı'na çok geniş yetkiler sağlandığı, bu yetkilerin anlaşmanın uygulanması ve müteakip çatışmaların önlenmesi bağlamında güvenliğe ilişkin geniş yetkilerin yanı sıra anlaşmanın yorumlanması ile ilgili de güçlü bir takdir yetkisi sağladığı görülmektedir.

Anlaşmanın kapsamı, içeriği ve taraflara ihdas ettiği yetki ve sorumluluklar ile konu bağlamında kritik önem atfedilen hususlar aşağıda sunulmuştur:

1.4.2.1. Genel Yükümlülüklerin Özeti

Taraflar, *Ahtisaari* tarafından *Milošević*'e sunulan ve 3 Haziran 1999 tarihinde Sırp Parlamentosu ve Federal Hükümet tarafından onaylanan belgeyi teyit etmişlerdir. Bu belge yukarıda açıklandığı gibi anlaşmanın bir ön taslağı ve alınacak tedbirlerin ön mutabakatı görünümündedir. Bu belge, Kosova'ya BM himayesinde etkili uluslararası sivil ve güvenlik güçlerinin konuşlandırılmasını içermektedir. Taraflar ayrıca, bu güçlere ilişkin olarak bir karar tasarısının BM Güvenlik Konseyi'ne sunulduğunu²⁴⁷ ve Konsey'in bu kararı kabul etmeye hazır olduğunu belirtmektedir.²⁴⁸

Burada görüleceği üzere, henüz BM Güvenlik Konseyi tarafından yürürlüğe konulmuş bir zorlayıcı tedbir bulunmamaktadır. Haliyle uluslararası bir askeri gücün YFC topraklarında konuşlanmasını kabul edilebilir kılacak bir BM organı kararının varlığından söz edilememektedir. Anlaşma, esasen uluslararası güvenlik gücünün fiilen konuşlanması hususunu BM Güvenlik Konseyi kararını takiben olacak şekilde kodifiye etmektedir. Ancak 3 Haziran 1999 tarihinde onaylanan belge ile evvelce Sırbistan Cumhuriyeti'nin uluslararası sivil ve askeri varlığın konuşlanması hususunda müzakerelerle ikna edilerek onayının alındığı, akabinde bu irade uyuşmasının Konsey'e sunulduğu ve Konsey'in buna ilişkin kararı kabul etmeye hazır olduğunun bildirildiği izlenmektedir.²⁴⁹ Yani Konsey, egemen devletin onayladığı bir planın bir teknik anlaşma ile teyidinden sonra, uluslararası varlığın bir ülkede ifa edeceği misyona ilişkin karar çıkaracaktır. Konsey'in

²⁴⁷ United Nations Security Council, "Letter Dated 7 June 1999 from the Permanent Representative of Germany to the United Nations Addressed to the President of the Security Council".

²⁴⁸ "Military Technical Agreement (MTA)", art. 1/1.

²⁴⁹ Bkz. Letter dated 4 June 1999 from the Federal Minister for Foreign Affairs of the Federal Republic of Yugoslavia addressed to the Secretary-General, Annex of United Nations Security Council, "Letter Dated 5 June 1999 from the Chargé D'affaires A.i. of the Permanent Mission of Yugoslavia to the United Nations Addressed to the Secretary-General".

buradaki durumu, müzakere sürecine dolaylı dahli bulunsa da, görünüşte bir karar alıcıdan ziyade onaylayıcı pozisyonu görünümündedir.

YFC ve Sırbistan Cumhuriyeti devlet otoriteleri, uluslararası güvenlik gücünün (KFOR) BM Güvenlik Konseyi Kararı'nın kabul edilmesinin ardından konuşlandırılacağını, bu askeri gücün Kosova'da engelsiz bir şekilde faaliyet göstereceğini ve Kosova'daki tüm vatandaşlar²⁵⁰ için güvenli bir ortam oluşturmak ve sürdürmek ile diğer görevlerini yerine getirmek için gerekli tüm tedbirleri almak yetkisine sahip olacağını anladıklarını ve kabul ettiklerini beyan etmektedirler. Ayrıca, bu Anlaşmanın tüm yükümlülüklerine uymayı ve bu gücün konuşlandırılmasını ve faaliyetlerini kolaylaştırmayı taahhüt etmektedirler.²⁵¹

Anlaşma ile Sırbistan'ın Kosova ili²⁵² ile arasında bulunan idari sınır hattının Sırbistan tarafına uzanacak şekilde 25 km derinliğinde bir 'Hava Güvenlik Bölgesi (Air Safety Zone / ASZ)' ve 5 km derinliğinde bir 'Kara Güvenlik Bölgesi (Ground Safety Zone / GSZ)' oluşturulmuştur. Bu bölgeler, YFC Güçlerinin geri çekileceği ve tekrar girişinin yasaklandığı güvenlik tedbir bölgeleri olarak tanımlanmıştır.²⁵³

Husumetin kalıcı olarak sona erdirilmesini sağlamak amacıyla, YFC ve Sırbistan Cumhuriyeti'ne ait herhangi bir güç, hiçbir koşulda, uluslararası güvenlik gücü (KFOR) komutanının önceden açık onayı olmaksızın, Kosova topraklarına veya tanımlanan güvenlik bölgeleri (GSZ ve ASZ) içine girmeyecektir. Yalnızca bölgede kolluk hizmeti yürüten yerel polisin Kara Güvenlik Bölgesinde kalmasına izin verilecektir.²⁵⁴

Uluslararası güvenlik gücünün (KFOR) desteklenmesi ve yetkilendirilmesini sağlamak, özellikle bu güce, bu Anlaşmaya uyumun sağlanması ve uluslararası güvenlik gücünün

²⁵⁰ Anlaşmada 'Kosova vatandaşları (citizens of Kosovo)' sözcüğü tercih edilmiş olmakla birlikte, kullanım (belki de bilinçsiz olarak) hatalıdır. Zira Kosova vatandaşları değil o tarihte Kosova'da yaşayan YFC ve Sırbistan Cumhuriyeti vatandaşları kastedilmektedir. Zira Kosova o tarihte bir devlet niteliğinde olmadığından bu kullanım, gelecekte (bilhassa bağımsızlık ilanından sonra) Sırbistan vatandaşı olup Kosova'da yaşayanlar için de farklı manalarda yoruma açık olabilecektir. Nitekim ertesi gün çıkarılan 1244 sayılı BMGK Kararı'nda 'vatandaş (citizen)' sözcüğünün kullanımından kaçınılmış, yerine 'people of Kosovo' ve 'inhabitants of Kosovo' terimleri tercih edilmiştir. 1244 sayılı karardan sonra şekillenen NATO dokümanlarında da vurgu 'Kosova'da yaşayan bütün insanlara' yöneliktir. Zira bu, anlaşmanın ve 1244 sayılı kararın ruhu ile de uyumlu olup vatandaşlık bağı ve devlet olma / özyönetim yetkileri vb. tartışmalardan ırak olarak uluslararası varlığın tüm insanlar için konuşlu bulunduğu vurgulanması bağlamında yerindedir.

²⁵¹ "Military Technical Agreement (MTA)", art. 1/2.

²⁵² Kosova'nın Sırbistan açısından statüsü, Sırbistan'ın resmi tutumuna göre **bir il (bazı kaynaklarda eyalet)** (Türkçe'deki karşılığıyla "bölge" veya "özerk bölge") olarak kabul edilir. Sırbistan Anayasası'na göre Kosova, **"Kosova ve Metohija Özerk Bölgesi"** (Autonomous Province of Kosovo and Metohija) adıyla ülkenin bir parçasıdır. Bu bağlamda, Sırbistan Kosova'yı bağımsız bir devlet olarak tanımamış ve onu kendi topraklarının özerk bir bölgesi (province) olarak görmeye devam etmiştir.

²⁵³ "Military Technical Agreement (MTA)", art. 1/3.

²⁵⁴ a.g.e., art. 1/4.

(KFOR) korunması için gerekli tüm eylemleri, gerekirse güç kullanımını da içerecek şekilde, gerçekleştirme yetkisi vermek; ayrıca uluslararası sivil uygulama varlığı, diğer uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları için güvenli bir ortam oluşturulmasına katkıda bulunmak amacıyla yetki verilmiştir.²⁵⁵

KFOR yetkilerine ilişkin detaylar Anlaşmanın Ek-B'sinde yer almakta olup özetle şöyledir²⁵⁶:

- Askeri Teknik Anlaşma'nın genel yükümlülüklerine uygun olarak, YFC ve Sırbistan Cumhuriyeti'nin devlet idari makamları, uluslararası güvenlik gücünün (KFOR) Kosova'da engellenmeden konuşlanacağını ve faaliyet göstereceğini, Kosova'daki tüm vatandaşlar için güvenli bir ortam oluşturmak ve sürdürmek amacıyla gerekli tüm eylemleri gerçekleştirme yetkisine sahip olacağını anlar ve kabul ederler.
- Uluslararası güvenlik gücü (KFOR) komutanı, uluslararası güvenlik gücünü (KFOR), uluslararası sivil uygulama varlığını korumak ve bu Askeri Teknik Anlaşma ile desteklediği barışın sağlanması sürecinin doğasında bulunan sorumlulukları yerine getirmek için gerekli ve uygun gördüğü her şeyi, askeri güç kullanımı da dahil olmak üzere, herhangi bir müdahale veya izin gereksizsin yapma yetkisine sahiptir.
- Uluslararası güvenlik gücü (KFOR) veya personeli, bu Anlaşmanın uygulanmasıyla ilgili görevlerini yerine getirirken neden olabilecekleri kamu veya özel mülk hasarlarından sorumlu tutulmayacaklardır. Taraflar, mümkün olan en kısa sürede bir Kuvvetlerin Statüsü Anlaşması (Status of Forces Agreement / SOFA) üzerinde anlaşacaklardır.²⁵⁷
- Uluslararası güvenlik gücü (KFOR) Anlaşmaya uyumu izlemek ve sağlamak, ihlallere hızla yanıt vermek ve gerektiğinde askeri güç kullanarak uyumu yeniden sağlamak için; YFC güçlerinin geri çekilmesini zorla uygulamak, askeri veya polis kapasitesine sahip olduğunu ya da bu kapasitenin kullanımıyla ilişkili olduğunu

²⁵⁵ a.y.

²⁵⁶ a.g.e., app. B.

²⁵⁷ Böyle bir SOFA hiçbir zaman yapılmamış, bunun yerine 1244 sayılı BMGK Kararı ile geçici yönetim rejiminden sorumlu BM Kosova Misyonu (UNMIK) tarafından yapılan düzenlemeler kapsamında KFOR'un statüsü, ayrıcalıkları ve bağımsızlıkları belirlenmiştir. Bu husus 1244 sayılı Karar'a ilişkin kısımda detaylı olarak açıklanmıştır.

düşündüğü veya bu Anlaşmaya uyum açısından ilgili gördüğü tüm tesis ve faaliyetleri gözlemlemek, izlemek ve denetlemek, Anlaşmanın uygulanması ile ilgili her türlü koordinasyonu sağlamak ve uluslararası kuruluşların güvenliğini sağlamakla yetkilendirilmiştir.

- Bu Anlaşma'nın diğer herhangi bir hükmüne bakılmaksızın, uluslararası güvenlik gücü (KFOR) komutanı, potansiyel bir tehdit oluşturduğuna karar verdiği herhangi bir faaliyetlerin durdurulmasını emretme hakkına ve yetkisine sahip kılınmıştır. Bu kapsamda KFOR Komutanı belirli güçlerin ve silahların kaldırılmasını, geri çekilmesini veya yerlerinin değiştirilmesini zorlayacak tedbirler de dahil olmak üzere her türlü tedbiri alabilecektir. KFOR tarafından yapılan bu tür taleplere uymayan ve yeniden konuşlanmayan, geri çekilmeyen, yer değiştirmeyen ya da tehdit oluşturan veya potansiyel tehdit oluşturan faaliyetleri durdurmayan güçler, KFOR Komutanı tarafından uyumu sağlamak için askeri müdahaleye, gerekli güç kullanımını da içerecek şekilde, tabi tutulacaktır.

1.4.2.2. Husumetin Sonlandırılmasına İlişkin Tedbir Hükümleri

YFC Güçleri, bu Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte, Kosova'daki herhangi bir kişiye karşı her türlü düşmanca veya kışkırtıcı eylemden derhal kaçınacak ve silahlı kuvvetlere bu tür tüm faaliyetleri durdurmaları talimatını verecektir. Ayrıca, düşmanca veya kışkırtıcı gösterileri teşvik etmeyecek, organize etmeyecek veya desteklemeyeceklerdir.²⁵⁸

Tüm YFC Güçlerinin Kosova'dan Sırbistan'daki belirlenmiş bölgelere aşamalı olarak çekilmesi kararlaştırılmıştır. Çekilme sırasında mayınlar, tuzaklar ve engeller temizlenecek, iletişim hatları güvenli hale getirilecektir. Bu takvime uyulması NATO hava saldırılarının durdurulmasını sağlayacaktır. Takvim uygulanana kadar NATO hava taarruzları yalnızca geçici olarak durdurulmuştur. KFOR, anlaşmanın uygulanmasını sağlamak ve uyumu denetlemek için gerekli tüm askeri önlemleri alma yetkisine sahiptir. Bu düzenlemeler, geçiş sürecinde güvenliğini sağlamak ve boşluk oluşmasını engellemek amacıyla tasarlanmıştır.²⁵⁹

²⁵⁸ "Military Technical Agreement (MTA)", art. 2/1.

²⁵⁹ a.g.e., art. 2/2,3.

1.4.2.3. Bildirim, Uygulama ve Yorum Hükümleri

Anlaşma ile taraflara askeri birliklerin çekilmesine ilişkin faaliyetleri ve müteakip süreçte güvenlik bölgelerinde bulunan askeri birliklerin varlıkları ile ilgili birtakım bildirim yükümlülükleri getirilmiştir. Uluslararası güvenlik gücünün (KFOR) Kosova'ya konuşlanmasıyla birlikte, KFOR Komutanı tarafından yönlendirilerek bir 'Ortak Uygulama Komisyonu' kurulacaktır. İşte bu komisyon, yıllara sair olarak geri çekilme sürecinden sonra dahi anlaşmanın uygulanması ve tesis edilen kara ve hava güvenlik bölgelerindeki askeri varlığın denetlenmesi kapsamında faaliyetler yürütmüş ve halen yürütmektedir.²⁶⁰

Bu anlaşmanın yorumlanması ve desteklediği barış çözümünün güvenlik yönleriyle ilgili nihai yetki KFOR komutanına aittir. Komutanın kararları tüm taraflar ve kişiler için bağlayıcıdır.²⁶¹

1.4.2.4. İdari Hudut Hattı (Administrative Boundary Line [ABL])

Anlaşma imzalanırken güvenlik bölgelerinin başlangıç hattı ve taraflar arasındaki ayrımı sağlayacak bir hat belirlenmiştir. Bu hat, açık kaynakta erişim bulunmayan bir koordinatlar grubunun birleşimi ile çizilen bir çizgidir. Esasen bu çizgi YFC döneminde Kosova il sınırı çizgisi ile kabaca aynı olmakla birlikte birebir eşleşmemektedir. Askeri Teknik Anlaşma imzalanırken Kosova İl Sınırı olarak tanımlanan bu hat, sonradan ortak harekât prosedürlerinin belirlendiği 17 Ağustos 2001 tarihli anlaşmada 'İdari Hudut Hattı' olarak tanımlanıp bir 'ateş yasak hattı' şeklinde vasıflandırılmıştır.²⁶²

Yani bu hat belirlenirken yalnızca askeri bir ateş yasak hattı düşünülmüş, direkt ve dolaylı ateşlerin önlenmesi ve YFC Güçlerinin Kosova'ya girişinin engellenmesi maksadıyla kullanılan bu hat sonradan politik bir nitelik kazanmış olsa da Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanına doğrudan referans değildir.²⁶³

²⁶⁰ a.g.e., arts. 3, 4.

²⁶¹ a.g.e., art. 5.

²⁶² "Agreement on Temporary Operating Procedures for Cooperation and Coordination Astride the Kosovo Administrative Boundary", 17.08.2001.

²⁶³ Bu il (bazı kaynaklarda eyalet) idari sınırı anlaşmada 'Kosovo Province Border' olarak anılmakla birlikte, 1244 sayılı BMGK Kararı ile teşkil edilecek özyönetim sisteminin ardından 17 Ağustos 2001 tarihli ortak prosedürlerin belirlenmesine ilişkin anlaşma ile (*Bkz. Bir önceki dipnot*) 'Administrative Boundary Line / ABL (İdari Hudut/ Hattı)' terimi tercih edilmeye başlanmıştır. Burada 'border (sınır)' sözcüğünden kaçınılarak yeni bir terim seçilmesi, 'border (sınır)' kavramının bir ülke sınırına işaret etmesi, tek taraflı bağımsızlık ilanının tanınmaması ve BM'nin ileride açıklanacak tarafsızlık yaklaşımı nedeniyle bilinçli olarak sınır tanımlamasından kaçınılmış ve idari ayrıma vurgu yapılmıştır.

Bu hattın tam koordinatları yalnızca anlaşmanın taraflarında mevcuttur. Dolayısıyla günümüz Kosova otoritelerine resmî olarak bildirilmiş değildir. İlk aşamada Askeri Teknik Anlaşma ile kabaca Kosova il sınırı olarak belirlenen hat, tam koordinatları bakımından ne tam olarak idari il sınırı, ne de YFC dönemi kayıtlarındaki kadastro hattı ile birebir eşleşmektedir. Bu husus, Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanında belirlediği ve Sırbistan tarafından tanınmayan ülke sınırının belirlenmesinde de karmaşalara yol açmıştır. Dolayısı ile Sırbistan tarafından tanınan Kosova il sınırı, kadastro hattı ve bir ateş yasak hattı niteliğindeki ABL (İdari Hudut Hattı) ile Kosova tarafından deklare edilen ülke sınırı arasında metrik farklar bulunmaktadır. Bunlar, güvenliğin sağlanması bakımından yetkilerin belirlenmesinde de boşluklara ve zafiyete sebep olmaktadır.

Anlaşmada tanımlanan Kara Güvenlik Bölgesi (GSZ) ve Hava Güvenlik Bölgesi (ASZ), Askeri Teknik Anlaşmayı takip eden sonraki tarihli bir anlaşmalar ve ek düzenlemeler serisi ile rahatlatılmıştır. Halihazırda bu bölgeler hukuksal geçerliliğini korumakla beraber, tarafların askeri kara ve hava unsurları için ayırıcı hat İdari Hudut Hattı'dır (Administrative Boundaru Line / ABL).²⁶⁴

Askeri Teknik Anlaşma ve devamındaki anlaşma ve ek düzenlemeler serisi, anlaşmanın uygulanmasının denetlenmesi ve taraflar arasındaki yükümlülük ve prosedürlerin belirlenmesi ile istenmeyen angajmanların önlenmesi bakımından son derece önemli olup güncel gerçekler bakımından pek çok soruna ve yorum farkına neden olmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde yalnızca bu düzeyde bilgi verilmesi kâfi olup ilerleyen safhalarda konunun ilgisine göre anılan anlaşmalar serisinin detaylarından istifadeyle tespit ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

²⁶⁴ "Agreement on Temporary Operating Procedures for Cooperation and Coordination Astride the Kosovo Administrative Boundary"; "Agreement on Temporary Operating Procedures Defining the Regulations Concerning the Air Safety Zone After Its Partial Relaxation", 27.12.2001; "Amendment of the Agreement on Temporary Operating Procedures for Cooperation and Coordination Astride the Kosovo Administrative Boundatry Line dated 17 August 2001", 21.02.2002; "Directions for Implementation of the Temporary Operating Procedures Agreement Astride the Kosovo Administrative Boundary", 14.03.2002; "Agreement on Temporary Operating Procedures Defining the Regulations Concerning the Air Safety Zone After Its Partial Relaxation", 10.01.2003; "Agreement on Temporary Operating Procedures Concerning the Air Safety Zone After Its Full Relaxation", 19.11.2015.

1.4.3. Anlaşmanın Sonuçları, Süregiden Etkileri ve Önemi

Askeri Teknik Anlaşma halihazırda yürürlükte olup BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı ile birlikte KFOR'un uluslararası güvenlik gücü olarak gerçekleştirdiği görevin iki esas hukuksal dayanağından birini teşkil etmektedir.

KFOR, sonradan BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı ile müdahalenin görünüşte meşrulaştırılması suretiyle uluslararası güvenlik varlığı sıfatıyla gerçekleştirdiği görevlerin yanı sıra, sırf Askeri Teknik Anlaşma ile düzenlenen ayrık teknik askeri vazifeleri de ifa etmektedir. Bu iki esas uluslararası hukuk kaynağı birbirlerine atıf yapmakta ve bu suretle tabiatıyla ilişkilidir. Kosova'da yaşayan tüm insanların güvenliğinin sağlanması ortak paydasında buluşan iki hukuk kaynağından Askeri Teknik Anlaşma, durdurulmuş askeri aktivitelere ilişkin koşulların muhafazası ve anlaşmanın uygulanmasına ilişkin görevleri de taraflara yüklemektedir.

Görüleceği üzere anlaşma KFOR Komutanı'na egemen bir devletin topraklarında çok geniş yetkiler sağlamakta, anlaşmanın yorumlanmasında dahi yine bir egemen devlete göre üstün ve bağlayıcı bir yetki atfetmektedir.

Anlaşma kapsamında, yazım tekniği itibarıyla sadece geri çekilme dönemi ile sınırlı olarak değil, KFOR'un varlığı müddetince güvenliğe ilişkin her türlü tedbiri alma hususunda neredeyse sınırsız yetkiler tanımlanmıştır. Bu denli geniş yetkilerin egemen devlete karşı uygulanabilecek tedbirler bakımından sağladığı imkanlar, dolaylı olarak da olsa egemen yetkilerin fazlaca kısıtlandığı sonucunu çıkarmaya elverişlidir.

Anlaşma özü itibarıyla yalnızca tarafları bakımından bağlayıcıdır. Dolayısıyla Kosova'nın halihazırda BM ve NATO tarafından tanınan geçici özyönetim kurumları yahut bağımsızlık ilanını tanıyan devletler bakımından, yahut Kosova otoritelerinin kendilerini tanımladığı biçimiyle Kosova Cumhuriyeti açısından bağlayıcılığı tartışma konusudur. Zira anlaşma kapsamında KFOR Komutanı'nın Kosova içerisinde güvenliğin sağlanması ve anlaşmanın amaçları kapsamında Kosova otoritelerine karşı kullanabileceği yetkileri de söz konusudur. Söz gelimi KFOR Komutanı Kosova otoritelerinden güvenlik durumunu etkileyen faaliyetlerini kesmelerini talep edebilecektir. Anlaşmanın tarafı olmayan bir özerk yapıya, özyönetim birimine yahut bir devlete bu anlaşmadan doğan yükümlülüklerin nasıl dayatılacağı hususu, ancak BM Antlaşması'na yapılacak bir atıfla ayakta tutulabilir. Askeri Teknik Anlaşma ve BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı'nın halihazırdaki Kosova otoriteleri bakımından bağlayıcılığı ve bunlara karşı ileri

sürülebilirliği hususuna ilerleyen aşamalarda teferruatlı olarak değinilmiştir. Bu aşamada şunu ifade etmek gerekir ki, anlaşmanın uygulanabilmesi ve tanımlanan yetki ve sorumlulukların yerine getirilebilmesi, Kosova'nın halihazırdaki özyönetim birimleri yahut bağımsızlık perspektifinin kabul edildiği bakış açısından Kosova Cumhuriyeti Devlet otoriteleri tarafından KFOR Komutanı'nın alacağı tedbirlere uyumu ve işbirliğini gerektirir. Bağlayıcılık tartışmasından hareketle bulunun hilafındaki hareketler, uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturabilecek şekilde yorumlanabilir. Aksi bir değerlendirme KFOR'un Kosova'daki mevcudiyetinin hukuki dayanaklarını işlevsiz kılar ve meşruiyetini sorgulama konusu yapar.²⁶⁵

1.5. BM GÜVENLİK KONSEYİ'NİN 1244 SAYILI KARARI

1.5.1. Genel Olarak Kararın Amacı ve Kapsamı

Askeri Teknik Anlaşma'nın imzalanmasından bir gün sonra, 10 Haziran 1999'da BM Güvenlik Konseyi, 1244 (1999) sayılı Kararı kabul etmiştir.²⁶⁶ Karar, BM Antlaşması²⁶⁷ ile 1160 (1998), 1199 (1998), 1203 (1998) sayılı ve 1239 (1999) sayılı Kararlara atıf yaparak²⁶⁸, bu kararların gereklerine tam olarak uyulmadığını belirtmiş, YFC'nin Kosova bölgesindeki ciddi insani durumu çözmeye kararlılığını açıklayarak Kosova halkına yönelik tüm şiddet eylemlerini ve herhangi bir tarafça gerçekleştirilen tüm terör eylemlerini kınamıştır.²⁶⁹

BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 Sayılı Kararı'nın önsözünde, bu kararın 'bölgedeki durumun uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmaya devam etmesi' nedeniyle kabul edildiği vurgulanmıştır. Ayrıca kararın amacı, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nde, Kosova'daki ciddi insani durumu çözmek ve tüm mülteciler ile yerinden edilmiş kişilerin güvenli ve serbest bir şekilde evlerine dönmelerini sağlamak olarak belirtilmiştir.²⁷⁰

²⁶⁵ Detaylı bilgi için bu hususun tartışıldığı başlığı gözden geçiriniz.

²⁶⁶ United Nations Security Council, "Resolution 1244 (1999)".

²⁶⁷ United Nations, "United Nations Charter".

²⁶⁸ United Nations Security Council, "Resolution 1160 (1998)"; United Nations Security Council, "Resolution 1199 (1998)"; United Nations Security Council, "Resolution 1203 (1998)"; United Nations Security Council, "Resolution 1239". Karar içeriklerine ilişkin detaylı bilgiler için ilgili bölümlere bakınız.

²⁶⁹ United Nations Security Council, "Resolution 1244 (1999)", loc. Preamble.

²⁷⁰ Ladjevac, "Serbia Political Briefing", s. 4.

Bu karar, hava harekâtını yürüten NATO devletleri ile YFC arasında bir tür barış antlaşması veya kalıcı ateşkese takip eden kurucu bir belge olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda bu karar, Kosova'nın statüsünün belirlenmesi gereken çerçeveyi oluşturan anayasal bir belge niteliğindedir ve bu çerçeve, bu amaçla başka bir Güvenlik Konseyi kararı kabul edilmedikçe değiştirilemez.²⁷¹ 1244 sayılı Karar, uluslararası yönetimin ne zaman sona ermesi gerektiğini açıkça belirtmemektedir. Karar, başlangıçta 12 aylık bir süre için yürürlüğe girmiş ve bununla beraber yürürlük maddesi Güvenlik Konseyi aksini kararlaştırmadığı sürece devam edecek şekilde yazılmıştır.²⁷² Bu durum, yönetimin ancak kararın hedeflerine ulaşıldığında sona ereceği anlamına gelmektedir.²⁷³

1244 sayılı Karar, Kosova'da NATO liderliğindeki güvenlik varlığı ile desteklenen sivil bir geçici yönetim oluşturmuştur ve bir bölgenin 'uluslararası yönetiminin' örneğini teşkil etmektedir. Bu tür bir uluslararası yönetim bazen bir BM himayesi (protektorası) olarak tanımlansa da, bu doğru değildir. Çünkü himaye (protektorat), sömürge dönemine ait bir kurum olup iki uluslararası hukuk öznesini içerir: korunan devlet ve koruyucu devlet. Ayrıca, himaye, sömürgeci gücün çıkarlarını gözetten bir kurumken, Kosova'nın uluslararası yönetimi bölgenin çıkarlarına hizmet etmek amacıyla tasarlanmıştır.²⁷⁴

1.5.2. Kararın İçeriği ve Benimsenen İlkeler

Kararın önsözünde, G-8 ülkeleri tarafından 6 Mayıs 1999'da kabul edilen Kosova krizine siyasi bir çözüm için belirlenen genel ilkelere²⁷⁵, 2 Haziran 1999'da Belgrad'da sunulup 3 Haziran 1999'da YFC ve Sırbistan Cumhuriyeti tarafından onaylanan belgede²⁷⁶ belirtilen ilkelerin anlaşılmasına ve bu ilkelerin YFC tarafından kabul edilmesine²⁷⁷ ilişkin memnuniyet dile getirilmiştir. Aynı zamanda 6 Mayıs 1999 tarihli siyasi bir çözüm için

²⁷¹ Natalino Ronzitti, "Options for Kosovo's Final Status", *The International Spectator*, C. 35, No: 2, 2000, s. 103.

²⁷² United Nations Security Council, "Resolution 1244 (1999)", art. 19.

²⁷³ Ronzitti, "Options for Kosovo's Final Status", s. 103-104.

²⁷⁴ Ronzitti, *a.g.e.*, s. 103.

²⁷⁵ United Nations Security Council, "Letter Dated 6 May 1999 from the Permanent Representative of Germany to the United Nations Addressed to the President of the Security Council".

²⁷⁶ United Nations Security Council, "Letter Dated 7 June 1999 from the Permanent Representative of Germany to the United Nations Addressed to the President of the Security Council" Bkz. 2 Haziran'da Belgrad'da sunulup 3 Haziran'da Sırp ve YFC Parlemlentolarınca onaylanan ilkeler bu mektubun ekinde Konsey'e sunulmuştur.

²⁷⁷ United Nations Security Council, "Letter Dated 5 June 1999 from the Chargé D'affaires A.i. of the Permanent Mission of Yugoslavia to the United Nations Addressed to the Secretary-General".

belirlenen genel ilkeler (S/1999/516) bu kararın Ek-1'ini, Belgrad'da sunulup kabul edilen ve barış planına ilişkin ilkeler (S/1999/649) ise bu kararın Ek-2'sini oluşturmuştur.²⁷⁸

BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı'nın Ek-2'sini teşkil eden ilkeler ise Askeri Teknik Anlaşma'nın imzalanmasından evvel 2 Haziran 1999'da Belgrad'da sunulup 3 Haziran 1999'da YFC ve Sırbistan Cumhuriyeti tarafından onaylanan ilkeleri²⁷⁹ kapsamakta olup bu ilkeler de esasen Askeri Teknik Anlaşma (Kumanova Anlaşması)²⁸⁰ içerisinde yer almıştır.

BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı, Kosova krizi için Ek-1 ve Ek-2'sinde bulunan bazı prensipler çerçevesinde politik bir çözüm öngörmektedir.²⁸¹ Bu prensiplerin Kosova'da kurulacak yönetim sisteminin tasarımı ve nitelikleri ile ilgili kısmı aşağıdaki kapsamda özetlenebilir:

- Kosova'da yaşayan herkes için barışçıl ve normal yaşam koşullarının sağlanması amacıyla BM Güvenlik Konseyi tarafından kararlaştırılacak Kosova için geçici bir yönetimin kurulması.²⁸²
- Rambouillet Düzenlemeleri ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ile bölgedeki diğer ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkelerini tam olarak dikkate alan ve Kosova için esaslı bir özyönetim sağlayan geçici bir siyasi çerçeve anlaşmasının oluşturulmasına yönelik siyasi bir süreç yaratılması ve Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UÇK) silah ve askerden arındırılması.²⁸³
- BM Güvenlik Konseyi tarafından kararlaştırılmak üzere, Kosova halkının Yugoslavya Federal Cumhuriyeti içinde önemli ölçüde özerklikten yararlanabileceği uluslararası sivil varlığın bir parçası olarak kurulan geçici BM yönetiminin (uluslararası sivil varlığı teşkil edip konuşlandırarak), geçici

²⁷⁸ United Nations Security Council, "Resolution 1244 (1999)", app. Annex 1 and Annex 2.

²⁷⁹ United Nations Security Council, **a.g.e.**, app. Annex 2; United Nations Security Council, "Letter Dated 7 June 1999 from the Permanent Representative of Germany to the United Nations Addressed to the President of the Security Council"; United Nations Security Council, "Letter Dated 5 June 1999 from the Chargé D'affaires A.i. of the Permanent Mission of Yugoslavia to the United Nations Addressed to the Secretary-General".

²⁸⁰ "Military Technical Agreement (MTA)".

²⁸¹ United Nations Security Council, "Resolution 1244 (1999)", art. 1.

²⁸² United Nations Security Council, **a.g.e.**, app. Annex 1 Art.4.

²⁸³ United Nations Security Council, **a.y.** Art.6.

demokratik özyönetim kurumlarının kurulmasını ve gelişimini denetleyen bir geçiş dönemi yönetimi sağlaması.²⁸⁴

Bu prensipler, yukarıda detaylı olarak açıklandığı üzere BM Güvenlik Konseyinin 1244 sayılı kararının yürürlüğe girişinden evvel Yugoslavya Federal Cumhuriyeti tarafından kabul edilmiştir ve bu kabul Karar'ın 2. maddesinde teyit edilerek YFC'den tam bir işbirliği beklenmektedir.²⁸⁵ Yani esasen BM'nin bir üye devleti olarak Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (günümüzde halef devlet olarak Sırbistan)²⁸⁶ bu karara egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı koşulu ile rıza göstermiştir. Başka bir perspektiften ise mecbur kalmıştır.²⁸⁷ Federal Yugoslavya Cumhuriyeti bakımından kabul gören husus, Kosova'da kurulup geliştirilebilecek olan demokratik özyönetim kurumları ve bu surette vücut bulacak özerkliktir. Öyle ki, 1244 sayılı Kararın önsözünde²⁸⁸, tüm üye devletlerin Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin ve bölgedeki diğer devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne olan bağlılıkları teyit edilmektedir.²⁸⁹ Aynı şekilde yine önsöz içerisinde, önceki kararlarda yer alan Kosova'ya esaslı özerklik ve anlamlı özyönetim çağrısı teyit edilmektedir.²⁹⁰

Bu bağlamda yukarıdaki prensipler ve teyitler ekseninde 1244 sayılı Kararla geçici bir yönetim sağlamak üzere 'uluslararası sivil varlık' yetkilendirilmiştir.²⁹¹ Uluslararası sivil varlığın görevleri tanımlanırken '*BM geçici yönetimi*'²⁹², '*demokratik ve özerk özyönetim*

²⁸⁴ United Nations Security Council, **a.g.e.**, app. Annex 2 Art.5.

²⁸⁵ United Nations Security Council, **a.g.e.**, art. 2.

²⁸⁶ "Legal Framework", **UNDP**, (12.12.2024), (Çevrimiçi) <https://www.undp.org/serbia/legal-framework>, 12.12.2024.

²⁸⁷ 1244 sayılı Karar içerisinde anlaşıldığı üzere Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin bu kararı kabulü, BM üye devleti sıfatıyla Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı ilkesine dayanmaktadır. Başka görüşlerde, bunun bir dayatma olduğu ve politik zorlama ile kabul edildiği belirtilse de bu durum kararın çerçevesinde yer almadığından hukuken tartışmalıdır.

²⁸⁸ BM organlarının kararlarının önsöz bölümünde, organlar tarafından ilgili soruna/konuya dair gerçekleştirilen geçmiş tarihli eylemler, bu organların geçmiş beyanları, konuyla ilgili genel bilgiler, gerekçeler ve konunun önemine dair genel bilgiler yer alır. Çağlayan, "BM Güvenlik Konseyi Rezolüsyonları Nedir? Nasıl Okunur?", **TAAD**, C. 12, No: 46, 2021.

²⁸⁹ United Nations Security Council, "Resolution 1244 (1999)" Preamble, para 10.

²⁹⁰ United Nations Security Council, **a.y.** Preamble, para 11.

²⁹¹ United Nations Security Council, **a.g.e.**, art. 10.

²⁹² Interim Administration of UN (United Nations Mission in Kosovo [UNMIK] vasıtasıyla) for Kosovo.

*için geçici kurumlar*²⁹³ ve *'geçiş dönemi yönetimi'*²⁹⁴ kavramsal çerçevesi dahilinde aşağıdaki bazı açık görevlere yer verilmiştir²⁹⁵:

- 1244 sayılı Kararın Ek-2'si ve Rambouillet Anlaşması²⁹⁶ tam olarak dikkate alınarak, nihai bir çözüme kadar Kosova'da esaslı bir özerklik ve özyönetim kurulmasını teşvik etmek.²⁹⁷
- Seçimlerin yapılması da dahil olmak üzere, siyasi bir çözüme kadar demokratik ve özerk özyönetim için geçici kurumların geliştirilmesini organize etmek ve denetlemek.²⁹⁸
- Kosova'nın yerel geçici kurumlarının konsolidasyonunu ve diğer barış inşası faaliyetlerini denetleyip desteklerken, bu kurumlar kurulduğunda idari sorumluluklarını devretmek.²⁹⁹
- Rambouillet Anlaşması'nı dikkate alarak Kosova'nın gelecekteki statüsünü belirlemek üzere tasarlanmış bir siyasi süreci kolaylaştırmak.³⁰⁰
- Son aşamada, Kosova'nın geçici kurumlarından siyasi bir çözüm çerçevesinde kurulan kurumlara yetki devrini denetlemek.³⁰¹

Görüleceği üzere BM Güvenlik Konseyinin 1244 sayılı kararı ile Kosova için teşkil edilen 'geçici yönetimin' (BM Kosova Misyonu³⁰² tarafından temsil edilen / *Interim Administration for Kosovo*) bir 'geçiş dönemi yönetiminin' (*Transitional Administration*) ardından yetkilerini 'Kosova'nın geçici demokratik özyönetim kurumlarına' (*Provisional Democratic Self-Governing Institutions*) devretmesi öngörülmektedir. Burada ifade edilen geçiş dönemi yönetimi, BM Genel Sekreteri tarafından yetkilendirilen ve uluslararası sivil varlığı temsil eden BM Kosova Misyonu (UNMIK) tarafından ifa edilen

²⁹³ Provisional Democratic Self-Governing Institutions.

²⁹⁴ Transitional Administration.

²⁹⁵ United Nations Security Council, "Resolution 1244 (1999)", art. 11.

²⁹⁶ UN Security Council, "Letter Dated 4 June 1999 from the Permanent Representative of France to the United Nations Addressed to the Secretary-General".

²⁹⁷ United Nations Security Council, "Resolution 1244 (1999)", art. 11/a.

²⁹⁸ United Nations Security Council, **a.g.e.**, art. 11/c.

²⁹⁹ United Nations Security Council, **a.g.e.**, art. 11/d.

³⁰⁰ United Nations Security Council, **a.g.e.**, art. 11/e.

³⁰¹ United Nations Security Council, **a.g.e.**, art. 11/f.

³⁰² United Nations Mission in Kosovo (UNMIK).

yönetim fonksiyonunu belirtmektedir. Kosova'nın geçici demokratik özyönetim kurumları ise, mevcut yerel Kosova kurumlarının BM Kosova Misyonu (UNMIK) tarafından kurulan kurumlarla entegrasyonu sonucunda ortaya çıkan özerk yapıyı ifade etmektedir. İşte BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı'nın ruhu, BM Kosova Misyonu (UNMIK) geçici yönetiminin ardından yetkilerin Kosova geçici demokratik özyönetim kurumlarına aktarılması suretiyle kalıcı bir siyasi çözüme kadar geçici özerk Kosova yönetimini öngörmektedir. Son aşamada ise Kosova'nın geçici demokratik özyönetim kurumlarından siyasi çözüm çerçevesinde kurulan nihai kurumlara bir yetki aktarımı tasarlanmıştır. **Ancak Kosova'nın nihai statüsü politik uzlaşuya tabi kılınmış ve nihai statünün ne olacağı hususunda kesin bir sonuca varılmamıştır. Politik uzlaşuya tabi bu nihai statü bir egemen devlet olabileceği gibi özerk bir yapı olarak da kalabilecektir. Bu hususta bırakılan bilinçli boşluk, nihai statünün ve politik uzlaşının akıbetinin önceden tespit edilememesinden kaynaklanmaktadır.**

Bu anlamda; 1244 sayılı kararın yürürlüğe girdiği tarihte BM açısından Kosova'ya ilişkin somutlaştırılmış açık hedef, BM geçici yönetiminden Kosova'nın geçici özyönetim kurumlarına yetki devridir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi ile BM Kosova'yı nihai siyasi çözüme kadar 'özerk yönetim sağlayan geçici demokratik özyönetim kurumları' olarak tanımakla yetinecektir. Kosova için egemen bir devlet yaratma sonucuna açıkça varılmamıştır. Kosova, YFC ve Sırbistan Cumhuriyeti'nin bir eyaleti yahut ili olarak değerlendirilmiştir.

1.5.3. Uluslararası Sivil ve Güvenlik Varlığı

1.5.3.1. Uluslararası Sivil Varlık

BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı ile Genel Sekreter'e, ilgili uluslararası kuruluşların yardımıyla, Kosova'da uluslararası bir sivil varlık oluşturma yetkisi verilmiştir. Bu varlık, Kosova'ya geçici bir yönetim sağlayacak ve bu yönetim altında Kosova halkının Federal Yugoslavya Cumhuriyeti içinde esaslı bir özerklikten faydalanmasını mümkün kılacaktır. Aynı zamanda, geçici bir yönetim sağlayarak, tüm Kosova sakinleri için barışçıl ve normal bir yaşam koşullarını temin etmek amacıyla, geçici demokratik özyönetim kurumlarının kurulmasını ve geliştirilmesini denetleyecektir.³⁰³

³⁰³ United Nations Security Council, "Resolution 1244 (1999)", art. 10.

BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı'nın 11. maddesi ile uluslararası sivil varlığa verilen temel sorumluluklar belirlenmiştir. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir³⁰⁴:

- Nihai bir çözüme kadar, Kararı'nın Ek-2'si ve Rambouillet Anlaşmaları'nı (S/1999/648) tam olarak dikkate alarak, Kosova'da önemli bir özerklik ve özyönetim sisteminin kurulmasını teşvik etmek;
- Gerektiği sürece temel sivil idari işlevleri yerine getirmek;
- Demokratik ve özerk bir özyönetim sistemi için geçici kurumların geliştirilmesini organize etmek ve denetlemek, siyasi bir çözüm bulunana kadar seçimlerin yapılması da dahil olmak üzere;
- Bu kurumlar kurulduğunda idari sorumluluklarını devrederken, Kosova'nın yerel geçici kurumlarının pekiştirilmesini ve diğer barış inşa faaliyetlerini gözetmek ve desteklemek;
- Rambouillet Anlaşmaları'nı (S/1999/648) dikkate alarak Kosova'nın gelecekteki statüsünü belirlemek amacıyla bir siyasi süreci kolaylaştırmak;
- Son aşamada, Kosova'nın geçici kurumlarından siyasi bir çözüm kapsamında oluşturulmuş kurumlara yetki devrini denetlemek;
- Önemli altyapının yeniden inşasını ve diğer ekonomik yeniden yapılanma faaliyetlerini desteklemek;
- Uluslararası insani yardım kuruluşlarıyla koordinasyon içinde insani ve afet yardımını desteklemek;
- Yerel polis güçlerinin kurulması da dahil olmak üzere sivil hukuk ve düzeni sağlamak, bu süre zarfında uluslararası polis personelinin Kosova'da görev yapması yoluyla;
 - İnsan haklarını korumak ve teşvik etmek,
 - Tüm mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin güvenli ve engelsiz bir şekilde Kosova'daki evlerine dönmelerini sağlamak.

³⁰⁴ United Nations Security Council, a.g.e., art. 11.

Birleşmiş Milletler (BM), Kosova'da demokratik özyönetim kurumları inşa etme ve bu süreçte bölgeyi geçici olarak yönetme görevini üstlenmiştir. Bu görev BM için yeni bir sorumluluktur ve beklenildiği gibi ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Kosova'daki BM Geçici Yönetim Misyonu (UNMIK)³⁰⁵, güvenlik, hukuk ve düzen, etnik ve siyasi kutuplaşma, ekonomik yeniden yapılanma ve reform alanlarında kalıcı sorunlarla mücadele etmek üzere bölgede uluslararası sivil varlığı temsilen göreve başlamıştır.³⁰⁶

1.5.3.2. Uluslararası Güvenlik Varlığı (KFOR)

Birleşmiş Milletler'in (BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı) yetkisi altında NATO, 12 Haziran 1999'dan bu yana Kosova'da barış ve istikrar inşa etmeye yönelik daha geniş uluslararası çabalara destek vermek amacıyla bir barışı destekleme harekâtı yürütmektedir.³⁰⁷

NATO, Haziran 1999'dan bu yana Kosova Gücü (Kosovo Force / KFOR) barışı destekleme harekâtına liderlik etmektedir. Bu harekât, 78 gün süren ve Kosova'daki şiddeti sona erdirmeyi amaçlayan hava harekâtının ardından başlatılmıştır.³⁰⁸

Başlangıçta KFOR'un hedefleri arasında düşmanlıkların yeniden başlamasını önlemek, güvenliği ve kamu düzenini sağlamak, Kosova Kurtuluş Ordusu'nu (UÇK) silahsızlandırmak, insani yardım çabalarını desteklemek ve uluslararası sivil varlık ile koordinasyon sağlamak yer alıyordu. Günümüzde KFOR, Kosova'da güvenliği sürdürülmesi ve yetkisi dahilindeki serbest hareket kabiliyetinin idamesinden

³⁰⁵ United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK), BM tarafından Kosova'da geçici yönetimi sağlamakla görevlendirilmiş bir misyondur. Etkinliği Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanından sonra azalmış, bazı yetkilerini geçici özyönetim kurumlarına, bazı yetkilerini ise diğer uluslararası kuruluşlara devretmiştir. Görevin öncelikleri, Kosova ve bölgede barış, güvenlik, istikrar ve insan haklarına saygıyı teşvik etmeye devam etmektir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı kararı doğrultusunda Misyon, stratejik hedefine ulaşmak için topluluklar arası güven inşasını teşvik etmek; insan hakları ve hukuk devleti alanlarında destek sağlamak; koordinasyon ve kolaylaştırıcı rollerini yerine getirmek; kadınlar ve gençlerle ilgili barış ve güvenlik gündemlerini iletirmek; ve Belgrad ile Priştine arasındaki ilişkilerin normalleşmesine yönelik AB tarafından kolaylaştırılan diyaloga destek olmak için çaba göstermektedir. "Mandate", **UNMIK**, 17.02.2016, (Çevrimiçi) <http://unmik.unmissions.org/mandate>, 21.12.2024.

³⁰⁶ Florian Bieber, Zidas Daskalovski (ed.), **Understanding the War in Kosovo**, Portland, Oregon, Frank Cass Publishers, 2003, s. 196-197.

³⁰⁷ "Mission", **Jfcnaples.Nato.Int**, (21.12.2024), (Çevrimiçi) <https://jfcnaples.nato.int/kfor/about-us/welcome-to-kfor/mission.aspx>, 21.12.2024.

³⁰⁸ NATO, "NATO's Role in Kosovo", **NATO**, (23.12.2024), (Çevrimiçi) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48818.htm, 23.12.2024.

sorumludur. NATO, KFOR'un BM yetkisini tarafsız bir şekilde yerine getirmesini sağlamak amacıyla geçici olarak ek birlikler konuşlandırmıştır.³⁰⁹

KFOR'un yetkisi, 1999 tarihli BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı³¹⁰ ve KFOR ile Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve Sırbistan arasındaki Askeri Teknik Anlaşma'dan³¹¹ kaynaklanmaktadır.³¹² KFOR'un yetkisi, bu iki esas uluslararası hukuk kaynağı ile sağlanan görev sorumlulukların, NATO harekât planları ile sistematik bir şekilde tanımlanması ve detaylandırılması sonucunda belirlenmektedir. Bu harekât planları, KFOR'un açık ve kapalı görevlerini esas uluslararası hukuk kaynaklarının çizdiği çerçeveye sadık kalacak şekilde belirlemektedir.

1244 sayılı Karar ile KFOR'a tevdi edilen görev sorumluluklar aşağıya çıkarılmıştır³¹³:

- Husumetin (düşmanlıkların) yeniden başlamasını caydırmak, ateşkesi sürdürmek ve gerektiğinde uygulamak, karar ile belirtilen durumlar haricinde Federal ve Cumhuriyet askeri, polis ve paramiliter güçlerinin Kosova'dan çekilmesini sağlamak ve geri dönmelerini önlemek;
- Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) ve diğer silahlı Kosovalı Arnavut grupları silahsızlandırmak;
- Sığınmacıların ve yerinden edilmiş kişilerin güvenli bir şekilde evlerine dönebileceği, uluslararası sivil varlığın faaliyet gösterebileceği, bir geçiş yönetiminin kurulabileceği ve insani yardımların ulaştırılabileceği güvenli bir ortam oluşturmak;
- Uluslararası sivil varlık bu görevi devralana kadar kamu güvenliği ve düzenini sağlamak;
- Uluslararası sivil varlık bu görevi uygun şekilde devralana kadar mayın temizleme çalışmalarını denetlemek;

³⁰⁹ NATO, a.y.

³¹⁰ United Nations Security Council, "Resolution 1244 (1999)".

³¹¹ "Military Technical Agreement (MTA)".

³¹² NATO, "NATO's Role in Kosovo".

³¹³ United Nations Security Council, "Resolution 1244 (1999)", art. 9.

- Uygun olduğu şekilde uluslararası sivil varlığın çalışmalarını desteklemek ve bu çalışmalarla yakın koordinasyon sağlamak;
- Gerektiğinde sınır gözetleme görevlerini yürütmek;
- Kendisi, uluslararası sivil varlık ve diğer uluslararası organizasyonların korunmasını ve serbest hareketini sağlamak.

1244 sayılı Karar ve Askeri Teknik Anlaşma ile belirlenen yetki ve sorumluluklar, KFOR'un uluslararası güvenlik varlığı sıfatıyla görev tanımını, sınırlarını, takdir yetkisinin ana esaslarını ve misyonun nihaî amaçlarını belirlemektedir. Bunlara bağlı olarak hazırlanan NATO'nun diğer tüm operasyonel dokümanları, bu asıl yetkiyi açıklamakta ve bu esas yetki tanımının kısıtları ile sınırlandırılmaktadır.

KFOR başarılı bir şekilde konuşlandırılmış ve Yugoslav güçleri planlandığı şekilde Kosova'dan çekilmiştir. BM, bir sivil yönetim ve polis gücü kurarak sivil toplumu yeniden inşa etmeye başlamıştır. Arnavut aşırılık yanlılarının Kosovalı Sırlara yönelik ilk intikam saldırılarına rağmen, KFOR Kosova'da 'güvenli ve emniyetli' bir ortam kurmayı başarmış; en azından büyük çaplı şiddet sona ermiştir.³¹⁴

KFOR'un Kosova'daki varlığının meşruiyetinin kaynağı olan 1244 sayılı Karar ve Askeri Teknik Anlaşma'nın tüm hükümlerinin KFOR'a tanımladığı sorumluluğun sentezi ile KFOR'un esas ve en genel vazifesi aşağıdaki şekilde tanımlanabilir.

- Kosova'da yaşayan tüm insanlar için güvenli ve emniyetli bir ortamı sağlamak ve idame ettirmek.
- KFOR, uluslararası sivil varlık ve diğer uluslararası örgütler için serbest hareket imkânı temin etmek.

Burada dikkat edilmesi gereken iki husus mevcuttur. Birincisi, serbest hareket imkânı (*freedom of movement*) sorumluluğu Kosova'daki tüm sivil halk için değil, yalnızca uluslararası varlık içindir. İkincisi ise KFOR, etnik ayrım gözetmeksizin Kosova'daki tüm insanlar için emniyetli ve güvenli bir ortamı (*safe and secure environment*) temin etmek ve korumakla görevlidir.

³¹⁴ Mark W. Corson, Clemson G. Turregano, "Spaces of Unintended Consequences: The Ground Safety Zone in Kosovo", *GeoJournal*, C. 57, No: 4, 2002, s. 273-282.

KFOR tarafından bu yetki kapsamında harekât planları ile çerçeve harekât türleri belirlenmiştir. Şu anda icra edilen birçok çerçeve operasyon ve organizasyonun kökeni Askeri Teknik Anlaşma'dan kaynaklanan sorumluluklara ve 1244 sayılı Karar'ın görev kapsamına dayanmaktadır.³¹⁵

1.6. UÇK'NIN SİLAHSIZLANDIRILMASI VE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ TAAHHÜDÜ

BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı, Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) ve diğer silahlı Kosovalı Arnavut grupların derhal tüm saldırı eylemlerine son vermelerini ve Genel Sekreter'in Özel Temsilcisi ile istişare içinde uluslararası güvenlik varlığının komutanı tarafından belirlenen silahsızlanma gerekliliklerine uymalarını talep etmektedir.³¹⁶

Bu talep doğrultusunda Konsey, aynı zamanda uluslararası güvenlik varlığına (KFOR), Kosova Kurtuluş Ordusu'nu (UÇK) ve diğer silahlı Kosovalı Arnavut grupların silahsızlandırılması görevini vermiştir.³¹⁷

Bu silahsızlandırma ve UÇK'nın dönüşümünün sağlanması, Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UÇK) tek taraflı olarak düşmanlıkların (husumetin) durdurulmasına uyma taahhüdü ile sağlanmıştır.³¹⁸ Bu taahhüt kapsamında, UÇK güçleri silahsızlanmayı ve sivil topluma yeniden entegre olmayı kabul etmektedir.³¹⁹ Bu taahhüt, 20 Haziran 1999'da imzalanarak 21 Haziran 1999'da *Hashim Thaçi* tarafından sunulmuş ve Korgeneral *Michael Jackson* tarafından kabul edilmiştir.³²⁰

1244 sayılı Karar ve Askeri Teknik Anlaşma'dan sonra Kosova'daki koşulları belirleyen üçüncü ve son anlaşma niteliğindeki bu taahhüt, UÇK'nın ateşkes ilan etmesini, çatışma bölgelerinden çekilmesini, ardından silahsızlandırılmasını ve sivil topluma yeniden entegre olmasını sağlamıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı hükümlerine

³¹⁵ Fadil Lekaj, Ragip Ramadani, "Military Presence in Kosovo Since 1999", t.y., s. 371.

³¹⁶ United Nations Security Council, "Resolution 1244 (1999)", art. 15.

³¹⁷ United Nations Security Council, **a.g.e.**, art. 9/b.

³¹⁸ "Undertaking of Demilitarisation and Transformation by the UCK", 20.06.1999, (Çevrimiçi) <https://peacemaker.un.org/node/9379>, 23.12.2024.

³¹⁹ **a.y.**

³²⁰ **a.y.**

uygun olarak, eski Kosova Kurtuluş Ordusu silahsızlandırılmış ve KFOR'un gözetimi altına alınmıştır.³²¹

'Taahhüt' olarak bilinen bu anlaşma, silahlı grupların komşu ülkelere geçmesini de yasaklamıştır. Bu yasağın amacı, Sırbistan ve Makedonya'da isyan veya ayaklanmaların teşvik edilmesini önlemektir. UÇK dağıldıktan sonra, örgütün mensuplarına Kosova Koruma Birlikleri (Kosovo Protection Corps / KPC) adı altında bir yapı kurma izni verilmiştir.³²² Bu yapı esasen bir sivil acil müdahale birliği yahut koruma gücü niteliğinde olup yapısı, fonksiyonu ve görevi UNMIK tarafından belirlenmiştir.³²³

Kosova Koruma Birlikleri'nin (KPC) savunma, kolluk kuvvetleri, ayaklanma kontrolü, iç güvenlik veya diğer herhangi bir hukuk ve düzen görevi bulunmamaktaydı.³²⁴ KPC, büyük acil durumlara müdahale eden ve insani projeler yoluyla ülkenin yeniden inşasına yardımcı olan sivil, yerli ve çok etnik yapıları bir acil müdahale gücüdür. KPC liderleri bu yeni misyonu kabul etmekle birlikte, aslında kendilerinin bağımsız ve özgür bir Kosova'nın gelecekteki ordusunun temeli olduklarına inanıyorlardı.³²⁵

Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UÇK) deneyimi, Kosova'daki savaş sonrası siyaseti şekillendirdi. UÇK'nın faaliyet göstermesini sağlayan popülerite, örgütün kendisi varlığını sona erdirdiğinde yok olmadı.³²⁶ UÇK dağıldığında, bazı üyeler yeni Kosova Polis Teşkilatı'na katıldı, bazıları ise büyük ölçüde silahsız olan Kosova Koruma Birlikleri'ne üye oldu ve liderliğinin bir kısmı yeni siyasi partiler kurmaya başladı.³²⁷

1.7. ASKERİ TEKNİK ANLAŞMA VE BM GÜVENLİK KONSEYİ'NİN 1244 SAYILI KARARINA İLİŞKİN ELEŞTİREL HUKUKSAL YAKLAŞIMLAR

Uluslararası Güvenlik Gücü (KFOR) ile Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC) ve Sırbistan Cumhuriyeti Hükümetleri arasında imzalanan, Kumanova Anlaşması olarak

³²¹ Corson, Turregano, "Spaces of Unintended Consequences", s. 275.

³²² Corson, Turregano, **a.y.**

³²³ United Nations Mission in Kosovo (UNMIK), "UNMIK Regulation 1999/8, On the Establishment of the Kosovo Protection Corps", UNMIK/REG/1999/8, 20.09.1999.

³²⁴ United Nations Security Council, "Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo", UN Doc. S/1999/779, 12.07.1999.

³²⁵ Corson, Turregano, "Spaces of Unintended Consequences", s. 275.

³²⁶ Henry H. Perritt, Jr., **Kosovo Liberation Army: The Inside Story of an Insurgency**, Urbana, University of Illinois Press, 2008, s. 152.

³²⁷ Perritt, Jr., **a.g.e.**, s. 9.

bilinen Askeri Teknik Anlaşma yapılırken **gerçek rızanın olmaması** ve **iyi niyetin (*bona fides*) gücün kötüye kullanılması suretiyle (*abuse of force*) ihlal edilmesi** yönünden anlaşmayı algılayan görüşler, anlaşmanın dayatmayla imzalatıldığı iddiası ile *jus cogens* normların açık bir ihlalden bahsetmektedir. Bu yaklaşım, ne ‘uluslararası eylemin etkinliği’ ne de ‘insani kaygılar’ altındaki genel ‘meşruiyet’ argümanının, Askeri Teknik Anlaşma’nın hukukiliğini tek başına haklı çıkaramayacağını ve düzeltmeyeceğini kabul etmektedir.³²⁸

Bu anlaşma bağlamında, barışı koruma anlaşmaları için gerekli olan rıza unsurunun eksik olduğunu ileri süren yaklaşıma göre, anlaşmanın rıza unsurunun eksikliği, Askeri Teknik Anlaşma’nın hukuksal temelini ve dolayısıyla hukuki geçerliliğini zayıflatmaktadır, çünkü bu anlaşma 1999 yılında açık bir zorlamayla yapılmıştır.³²⁹

Askeri Teknik Anlaşma’nın, gerekli rıza unsurunun olmaması nedeniyle, özellikle Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 52. maddesi çerçevesinde tartışmalı bir işlem olarak yorumlanabileceği, bu eleştirel yaklaşımının hareket noktalarından birisidir. Zira Birleşmiş Milletler Antlaşması’na geçirilmiş olan uluslararası hukuk ilkelerini ihlal edecek şekilde kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak veya kuvvet kullanmak suretiyle yapılması sağlanan bir andlaşma batıldır. Yine kuvvet kullanma yasağının *jus cogens* bir norm olarak kabul edilmesi ve Kosova müdahalesinin kuvvet kullanma yasağının bir ihlali niteliğinde olduğunun kabul edilmesi halinde, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 53. maddesi bağlamında da anlaşmanın dayatılmasının kaynak etkeni olan hukuka aykırı müdahaleden bahisle geçerliliği tartışma konusu olabilecektir. Zira bir andlaşma yapılması sırasında uluslararası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa batıldır.³³⁰ Bu nedenle *Janev*’e göre, Askeri Teknik Anlaşma, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi açısından geçersiz bir işlem olarak değerlendirilebilir. *Janev*, Kosova makamlarının Sırp nüfusa karşı büyük çaplı insan hakları ihlalleri gerçekleştirmesi durumunda, Sırp Hükümetinin, Askeri Teknik Anlaşma’yı feshetme yoluna gidebileceğini düşünmektedir.³³¹

³²⁸ Janev, “Legal Aspects Related to the Termination of the Kumanovo Agreement (1999) and Possibilities for Serbian Armed Forces to Return to Kosovo in case of Termination of that Agreement”, s. 68.

³²⁹ Janev, *a.g.e.*, s. 61-64.

³³⁰ United Nations, “Vienna Convention on the Law of Treaties”, United Nations Treaty Series, Vol.1155, 23.05.1969, art. 53.

³³¹ Janev, “Legal Aspects Related to the Termination of the Kumanovo Agreement (1999) and Possibilities for Serbian Armed Forces to Return to Kosovo in case of Termination of that Agreement”, s. 65-68.

KFOR'un hem BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı, hem de Askeri Teknik Anlaşma bakımından Kosova'da yaşayan tüm insanlar için güvenli ve emniyetli bir ortamı sağlama ve sürdürme sorumluluğu mevcuttur. Dolayısıyla KFOR'un Kosova'da bulunan Sırp azınlığa yönelik olası Arnavut kaynaklı insan hakları ihlallerini ve şiddet eylemlerini engelleme yükümlülüğü açıktır. Ancak Sırbistan'ın anlaşmayı fesih hakkı bulunup bulunmadığı, Sırp azınlığa yönelik eylemlerden bağımsız olarak ele alınmalıdır. Yani *Janev*'in tasvir ettiği koşullara bağlı fesih hakkının doğacağı yaklaşımı, özünde belirli bir şarta özgülenmesi yönünden isabetli değildir. **Zira bir anlaşmanın uluslararası hukuka aykırılığı Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 52 ve 53. maddelerine dayanmakta ise, bu hukuka aykırılığa bağlı olarak fesih hakkının kullanımının azınlık haklarının ihlal düzeyine indirgenip ayrı bir bozucu koşul göstererek meşru sayılması şeklindeki görüşe katılmak mümkün değildir.**

Bununla beraber, Askeri Teknik Anlaşma'nın sonuçlandırılması hususunun NATO müdahalesini sonlandırmak amacıyla anlaşmayı imzalamaya zorlayan bir ultimatoma niteliğinde oluşu ve NATO'nun bu süreçte güç kullanma tehdidi altında YFC ve Sırbistan'ı anlaşmayı imzalamaya zorladığı argümanı ile anlaşmanın hukuka aykırılığını ileri sürmek dayanaksız bir yaklaşım da değildir. Hakeza, NATO askerî harekâtının BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi olmaksızın başlatılmasını da bir güç suistimali ve kuvvet kullanma yasağının ihlali boyutunda bir saldırı suçu olarak gören yaklaşımın *jus ad bellum* ve *jus cogens* normların ihlali tartışmasını başlatması şaşılacak bir durum değildir.

Daha önce de belirtildiği gibi 1160, 1190 ve 1203 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararları, ulusal egemenliği engelleyecek uluslararası zorlayıcı müdahaleye açık bir yetki vermemiştir. Kararların bazı kısımlarında, taleplerini karşılamaması durumunda sadece daha ileri adımlar atma olasılığını hatırlatmıştır. Dolayısıyla ne NATO'nun askeri eylemi ne de müdahalenin sona erdirilmesinin ön koşulu olarak bir antlaşma imzalanması süreci için bir BM Güvenlik Konseyi kararı ve yetkilendirmesi mevcut değildir. Batılı yazarlar 1244 sayılı bu Kararın NATO'nun eylemlerine *ex post facto*³³² bir onay sağladığını ileri sürmekte olsa da, KFOR ile YFC ve Sırbistan Cumhuriyeti Hükümetleri arasında Askeri

³³² Makabline şamil, daha önceki olaya uygulanabilen, olayın vukuundan sonra yürürlüğe girmesinden önceki olaylara uygulanabilen.

Teknik Anlaşma (ya da Kumanova Anlaşması) imzalanması *Janev* tarafından uluslararası hukuk ilkelerine aykırı görünmektedir.³³³

Askeri Teknik Anlaşma'nın imzalanmasından bir gün sonra 1244 sayılı Karar'ın Ek-2'si haline gelen barış anlaşmasına ilişkin ilkeler, esasen Askeri Teknik Anlaşma'nın özünü teşkil etmektedir. Bu yolla 1244 sayılı Karar Askeri Teknik Anlaşmaya gönderme yapmaktadır. Özellikle 1244 sayılı Karar'ın önsözünde yer alan genel hükümlerinin devletin toprak bütünlüğünü ve egemenliğini garanti altına aldığı göz önünde bulundurulduğunda, uluslararası hukukun bir dayanağı olarak BM Antlaşması Md.2/1³³⁴ ile düzenlenen devletlerin egemen eşitliği ilkesi akılda tutularak, saldırgan eylemler için sonradan zımnî bir onay olarak görülebileceğini iddia etmek görünüşe göre doğru değildir.³³⁵

Uluslararası hukuka aykırı bir müdahalenin, sonradan bir BM Güvenlik Konseyi kararı ile meşrulaştırılması fikri, BM Anlaşması'nın ruhu bakımından kolayca kabul edilebilecek bir fikir değildir. Dolayısıyla *ex post facto* bir onaylamanın müdahaleyi ancak sonradan görünüşte meşru kılabilmesini ifade etmek gerekmektedir. BM tarafından zorlayıcı tedbirlerin uygulanması usul ve esaslarına aykırı bir müdahale, yine sonradan bir BM işlemi meşru hale gelemmez. Bu müdahalenin tek meşruiyet kaynağı, çalışmanın birinci bölümünün sonunda da açıklandığı gibi insancıl müdahale doktrindir. Bu da ancak zorlama bir hukuki argüman niteliğinde yaygın şekilde kabul edilmiş, uluslararası hukuk yazınında içselleştirilememiştir.

Açıkçası, 1244 sayılı Karar içeriğinde Askeri Teknik Anlaşmaya yapılan atıf (kararın Ek-2'si), özellikle anlaşmanın diğer tarafının (Sırbistan/YFC) rızası bulunmadığı ön kabulü ile ele alınacak olursa, yine böyle bir niyetin açık bir kanıtı ortaya konulamayacağından 1244 sayılı Karar'ın meşruiyeti bakımından şüphe yaratmaktadır.³³⁶ Ancak, Askeri Teknik Anlaşma'nın açık rıza bulunmaksızın dayatmayla imzalatıldığı hususundaki sübjektif ön kabul bir kenara bırakılsa dahi, kararın Ek-2'si ile anlaşmaya yapılan atfın *ex post facto* bir onaylamayı ayakta tutacak güçte olmadığı sonucuna varılmaktadır.

³³³ Janev, "Legal Aspects Related to the Termination of the Kumanovo Agreement (1999) and Possibilities for Serbian Armed Forces to Return to Kosovo in case of Termination of that Agreement", s. 59.

³³⁴ United Nations, "United Nations Charter", art. 2.

³³⁵ Janev, "Legal Aspects Related to the Termination of the Kumanovo Agreement (1999) and Possibilities for Serbian Armed Forces to Return to Kosovo in case of Termination of that Agreement", s. 59.

³³⁶ Janev, **a.y.**

Rambouillet Anlaşması, YFC tarafından kabul edilemez ve onur kırıcı bulunarak açıkça reddedilmesine rağmen, bu belge YFC güçlerinin Kosova'ya geri dönmesini sınırlandıran ve KFOR'a YFC silahlı kuvvetlerinin geri çekilmesini veya varlığını önleme ve kontrol etme yetkisi veren 1244 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'na dâhil edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi kararının bu kısmı bazı yazarlar tarafından, **devletlerin hukuki eşitliği ve uluslararası hukuk kapsamında ayrımcılıkla ilgili temel *jus cogens* normlarına**, özellikle de BM Antlaşması³³⁷ ve Devletlerin Evrensel Nitelikteki Uluslararası Örgütlerle İlişkilerinde Temsili Hakkında Viyana Sözleşmesi³³⁸ tarafından sağlanan BM üyelerine yönelik ayrımcılık yasağına açıkça aykırı değerlendirmiştir. Öyle ki bu durum, Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesine (2022) benzer bir şekilde BM Antlaşması normları ihlal edilerek BM kararı olmaksızın YFC'nin işgali olarak öne sürülmektedir.³³⁹

BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı'nın Ek-1'ini teşkil eden ve G-8 Dışişleri Bakanları'nın 6 Mayıs 1999'da düzenlenen toplantısında üzerinde mutabakata varılan Kosova'ya ilişkin siyasi bir çözüm için belirlenen genel ilkelerin, 'Rambouillet Anlaşması' ile belirlenen ilkeler ile paralellik arz ettiği yukarıda ifade edilmişti. Yani 1244 sayılı Karar bir bakıma Rambouillet Anlaşması'nı hemen hemen bir ek olarak benimsemektedir. Ayrıca Karar içeriğinde farklı yerlerde de Rambouillet Anlaşması'na atıflar mevcut olup bunlara yukarıda yer alan bölümlerde yer verilmiştir. İşte bu noktada 1244 sayılı Karar ve Rambouillet Anlaşması ilişkisinden kaynaklı eleştiriye açık bir husus daha doğmaktadır. Rambouillet Anlaşması, bir iç silahlı çatışmayı çözmek için uluslararasılaştırılmış bir barış anlaşması müzakere ve uygulama sürecinin bir örneğidir.³⁴⁰

Rambouillet Anlaşması, YFC ve onun bileşeni Sırbistan Cumhuriyeti ve Kosova temsilcilerinin yanı sıra, Avrupa Birliği (AB), Rusya Federasyonu (RF) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından imzalanacaktı. Bu ülkeler, sözde Temas Grubu'nun üyeleri olarak, anlaşmanın uluslararası tanıkları olarak görev yapacaklardı. Kosova'nın *de facto* temsilcileri anlaşmayı imzaladıkları gibi, AB ve ABD delegasyonları da imzaladı. Ancak,

³³⁷ BM Antlaşması Madde 2 (1), BM'ye üye her devletin egemen ve diğer üye devletlerle eşit haklara sahip olduğunu öngörmektedir. Bu, her türlü eşitsiz muamele veya ayrımcılığı yasaklar.

³³⁸ United Nations, "Vienna Convention on the Representation of States in their Relations with International Organizations of a Universal Character", UN Doc. Doc. A/CONF.67/16, 14.03.1975.

³³⁹ Janev, "Legal Aspects Related to the Termination of the Kumanovo Agreement (1999) and Possibilities for Serbian Armed Forces to Return to Kosovo in case of Termination of that Agreement", s. 59.

³⁴⁰ Cindy Wittke, **Law in the Twilight: International Courts and Tribunals, the Security Council and the Internationalisation of Peace Agreements Between State and Non-State Parties**, First paperback edition, Cambridge New York, NY Port Melbourne New Delhi Singapore, Cambridge University Press, 2019, s. 6.

RF delegasyonu ve YFC ile Sırbistan Cumhuriyeti Başkanı *Slobodan Milošević* imzalamayı reddetti. Sonuç olarak, Rambouillet Anlaşması onaylanmadı ve yürürlüğe girmedi, şiddetli çatışma devam etti ve bu durum, NATO tarafından tartışmalı bir askeri müdahaleye yol açtı.³⁴¹

BM, Rambouillet Anlaşması'nı yeniden gündeme getirerek 1244 sayılı Karar'da açıkça referans almış ve ona yarı-etki (*quasi-effect*) sağlamıştır. Rambouillet Anlaşması'nı, Karar'ın yürütme kısmına dahil ederek Konsey; Rambouillet Anlaşması'nın statüsünü, bir devletle bir devlet dışı taraf arasında bir çatışmayı çözmeye yönelik imzalanmamış bir barış anlaşmasından, UNMIK'i ve dolayısıyla Kosova için uluslararasılaştırılmış siyasal-hukuki dönüşüm sürecini yönlendiren önemli bir hukuki ve siyasi çerçeveye yükseltmiş gibi görünüyordu. Sonuç olarak, 1244 sayılı Karar ile Güvenlik Konseyi, Kosova'nın statüsü nihayet çözülene kadar uygulanmasını kolaylaştırarak imzalanmamış bir barış anlaşmasına *de facto* ve *de jure* etki sağlamıştır. Geriye dönüp bakıldığında, bu Güvenlik Konseyi önlemi, sadece şiddetli çatışmadan barışa dönüşüm için hukuki ve siyasi bir çözüm belirlemekle kalmamış, aynı zamanda Güvenlik Konseyi'nin Rambouillet Anlaşması'na yaptığı atfın, etkili bir şekilde Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanına giden yolu açan yeni bir uluslararasılaştırılmış anayasal düzenin oluşturulmasında kilit rol oynadığını söylemek mümkündür.³⁴²

NATO müdahale tedbirinin BM Güvenlik Konseyi tarafından bir kararla onaylanmamış olması bir kenara bırakılsa ve bölge için 'güvenliğin sağlanmasına yönelik hükümleri' açısından 1244 sayılı kararın önemi kabul edilse bile; BM sivil yönetiminin Kosova'da konuşlandırılmasının ve egemen devlete ait yetkileri (yasama, yürütme ve yargı) bir Sırp vilayetinde kullanmaya başlamasının hukuksallığı da ayrıca tartışma konusudur. Toprak bütünlüğü ve egemenlik BM Antlaşması'nda yer alan temel bir ilke olduğu için bu formülasyon da hukuki açıdan şüphelidir. BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı, her ne kadar özyönetim kurumlarının oluşturulması için açık bir hukuki dayanak

³⁴¹ Wittke, **a.g.e.**, s. 5.

³⁴² Wittke, **a.g.e.**, s. 6.

sağlamakta olsa da³⁴³; zorlayıcı askeri müdahale ve Sırbistan'ın Anayasal organlarının değiştirilmesi için herhangi bir onay sağlamamıştır.³⁴⁴

BM Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletlere herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi üyeleri de bu türden konuları işbu Antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke VII. Bölümde öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez.³⁴⁵ O halde zorlayıcı müdahalenin dahi ön şartları ve usulleri belirli olduğundan, bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yasağı bakımından da 1244 sayılı Karar eleştiriye açıktır.

1244 sayılı Karar, kesinlikle uluslararası bir işgal (*occupatio bellica*) eylemini temsil etmemektedir. BM ile herhangi bir devlet (veya BM üyesi) arasında bir koruma düzenlemesine ilişkin bir anlaşma bulunmadığı ve Kosova'nın o tarihte bir devlet (ya da *protektora*³⁴⁶ olma koşullarını karşılayan bir varlık) olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, Kosova'nın 'himaye statüsü' altında olmadığı ve olamayacağı açıktır. Ancak 1244 sayılı Karar ile Kosova, bir tür BM koruması altına alınmış görünmektedir.³⁴⁷

Silahlı güç tehdidi ve zorlaması altında, isteksizce ve zorla dayatılarak *bona fides* kriterlerine ve *jus cogens* olarak kabul edilebilecek devletlerin egemen eşitliği normlarına uymadığı ileri sürülen Askeri Teknik Anlaşma bakımından, bu Anlaşmanın temel ilkelerine ilişkin 1244 sayılı Karar içeriğinde yer alan atıflar itibarıyla 1244 sayılı Karar'ın da kısmen hukuki dayanaktan yoksun kalacağı değerlendirilmesi anlaşılabilir. Askeri Teknik Anlaşma bir 'barışı koruma anlaşması' olup bir teslim olma ya da işgal (anlaşması) eylemi olmadığı gibi, devletin (YFC/Sırbistan) siyasi statüsünün değiştirilmesi ya da topraklarının kaybedilmesine yönelik bir eylem de değildir. Sırp

³⁴³ Bu paragraf için atıf yapılan kaynak, 1244 sayılı Karar'ın BM sivil yönetiminin konuşlanması ve bazı fonksiyonları üstlenmesi hususlarında da meşru dayanak sağlamadığını ve bir bütün olarak BM geçici yönetiminin hukuka aykırılığını ileri sürer görünmektedir. Yazarın yaklaşımının bu kısmına katılmıyor ve özyönetim kurumlarının inşası bakımından BM sivil yönetiminin konuşlanmasını temelden reddetmiyoruz. Ancak bazı egemen anayasal fonksiyonların bir bütün olarak devralınması bakımından konuya şüpheli yaklaşımı benimsiyoruz.

³⁴⁴ Janev, "Legal Aspects Related to the Termination of the Kumanovo Agreement (1999) and Possibilities for Serbian Armed Forces to Return to Kosovo in case of Termination of that Agreement", s. 59.

³⁴⁵ United Nations, "United Nations Charter", art. 7/2.

³⁴⁶ Uluslararası ilişkilerde, bir sözleşme ya da tek taraflı bir karar uyarınca güçlü devletin zayıf bir devleti koruma ve denetim altına aldığı hukuksal rejim.

³⁴⁷ Janev, "Legal Aspects Related to the Termination of the Kumanovo Agreement (1999) and Possibilities for Serbian Armed Forces to Return to Kosovo in case of Termination of that Agreement", s. 60.

hükümeti adına Sırpların Kosova vilayeti üzerindeki egemenliğini sınırlandıracak herhangi bir geçerli belgeyi imzalamak veya sonuçlandırmak için gerekli herhangi bir Anayasal yetkiye veya yargı yetkisine sahip olmadıkları da belirtilmelidir.³⁴⁸ Dolayısıyla anlaşılacağı üzere, 1244 sayılı Karar'ın kabulü, herhangi bir BM organının yasal yetkilendirmesinden yoksun *ultra vires* bir eylem olarak görülen NATO müdahalesinin yarattığı 'fiili durumdan' yola çıkarak 'BM Güvenlik Konseyi'nin otoritesini yeniden tesis etmeyi' amaçlamış, 'bu askeri eylemi yasallaştırmayı ve meşrulaştırmayı' hedeflememiştir.³⁴⁹

1244 sayılı Karar ile Kosova'da konuşlandırılan KFOR'un yol açtığı sonuçlar bakımından da Konsey kararı eleştirilmektedir. 1244 sayılı Karar ile askeri ve güvenlik konularında sağlanan hukuksal çerçeve, Kosova'daki uluslararası askeri varlık ve küresel ölçekte jeopolitik aktörler arasında sık sık tartışmalara yol açmaktadır. Bunun nedeni, NATO öncülüğündeki uluslararası askeri varlığın Kosova üzerindeki sivil kontrolü de değiştirmiş olması ve bir bakıma Kosova'yı Sırp polis-asker kontrolünden çıkararak Kosovalı temsilcilerin devletin bağımsızlığını ilan etmesini mümkün kılmış olmasıdır.³⁵⁰ Doğrudan bu çıkarımı isabetli görmek fazlaca ön yargılıdır. Bununla beraber KFOR'un tarafsızlık yaklaşımını gerçek anlamda koruyamaması durumunda, özyönetim birimlerinin egemenliği genişletmek için uygun atmosferi bulabileceği de bir gerçektir. Bu hususa ilerleyen bölümlerde detaylı temas edilmiştir.

Esasen NATO müdahalesinin meşruiyet tartışması ve bunun devamı olarak birbiri ardına gerçekleşen Askeri Teknik Anlaşma ve Konsey Kararı ekseninde ortaya çıkan uluslararası sorunları hukukçular tarafından yerleşik bir kabulle anlaşılmaktadır. **Fakat büyük ölçekli insan hakları ihlallerini önlemek için müdahalenin bazen gerekli olduğuna dair yeni yeni oluşmaya başlayan siyasi ve ahlaki mutabakat, genel uluslararası hukuk ve Avrupa bölgesinde geçerli özel kuralların bir kombinasyonuna dayanarak müdahale için yeni hukuksal kurallar geliştirmenin mümkün olduğu argümanını öne çıkarmaktadır.** Kosova'nın özel bir durum olduğu ve emsal teşkil etmemesi gerektiği varsayımını peşinen kabul eden bu yaklaşım, özünde *erga omnes* yükümlülükler getiren temel insan haklarının (işkencenin, soykırımın, toplu katliamların vb. yasaklanması) ihlal edilmelerini yasaklayan ve evrensel geçerliliğe sahip

³⁴⁸ Janev, a.g.e., s. 60-64.

³⁴⁹ E. Milano, "Security Council Action in the Balkans: Reviewing the Legality of Kosovo's Territorial Status", *European Journal of International Law*, C. 14, No: 5, 2003, s. 999-1022.

³⁵⁰ Lekaj, Ramadani, "Military Presence in Kosovo Since 1999", s. 370.

kuralların Avrupa'da başka yerlerden daha güçlü bir şekilde korunması gerektiğine de kanaat etmiş görülmektedir. Bilhassa Avrupa'da yerleşik insan hakları ilkelerinin devletlerin birbirlerinin işlerine genel uluslararası hukukun izin verdiğinin çok ötesinde müdahale etmelerine izin verdiği iddia edilebilir.³⁵¹

Diğer yandan; NATO müdahalesini acımasız bir saldırı, anlaşma önerilerini birer şantaj aracı, Konsey kararını da egemen yetkilerin gaspı olarak gören ve ekseriyetle Sırp perspektifi ile kaleme alınan eleştirel yaklaşımların ise, Kosova'da sivil halka yönelen insanlık dışı şiddeti genelde görmezden geldiğini ve önyargı ile analizlere başladığını ifade etmek gerekir. Bu eleştirel yaklaşımlar, daha ziyade NATO müdahalesinin *jus in bello* kapsamındaki ihlallerine ve bir bütün olarak haklı savaş bakış açısı ile *jus ad bellum* noksanlıklarına odaklanmaktadırlar.

1.8. KOSOVA'DA GEÇİCİ BM YÖNETİMİ (UNMIK)

1.8.1. Geçici Yönetim Yapısının İnşası

Kosova'da sivil bir geçici yönetim kurulmasına yönelik çalışmalar, BM Genel Sekreteri'nin 12 Haziran 1999 tarihli raporunda sivil varlığın kapsamlı organizasyonu için bir konsepti belirlemesiyle şekillenmiştir.³⁵² Bu rapora kapsamında, BM Genel Sekreteri tarafından Güvenlik Konseyi ile istişare edilerek atanacak bir özel temsilci (Special Representative of the Secretary-General / SRSG) Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu (United Nations Mission in Kosovo / UNMIK)'nin başında bulunacaktır. 2 Temmuz 1999'da *Bernard Kouchner*, Genel Sekreter tarafından ilk özel temsilci olarak atanarak göreve başlamıştır. Özel temsilcinin dört yardımcısı marifetiyle 'sütun (pillar)' olarak adlandırılacak, dört temel alandan birinden sorumlu olacağı belirtilmiştir.³⁵³

Sivil tarafta, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (United Nations High Commissioner for Refugees / UNHCR) 'Birinci Sütun' olarak bilinir hale gelmiştir. Bir Özel Temsilci Yardımcısı tarafından yönetilen Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Kosova'daki tüm insani yardım programlarının koordinasyonundan ve denetlenmesinden sorumlu olmuştur. Bu, Kosova'ya sel gibi insani yardım akışı olduğu

³⁵¹ C. Guicherd, "International Law and the War in Kosovo", *Survival*, C. 41, No: 2, 1999, s. 29-30.

³⁵² United Nations Security Council, "Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, UN Doc. S/2008/354", UN Doc. S/2008/354, 12.06.2008.

³⁵³ Kuzu, "Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova'nın Tanınması Sorunu", s. 74.

için muazzam bir görev halini almıştır. 400'den fazla sivil toplum kuruluşu (STK) hızla Kosova'da faaliyet göstermeye başlamıştır.³⁵⁴

'İkinci Sütun' olan Sivil Yönetim, Birleşmiş Milletler'e (BM) devredilmiştir. Kosova'daki yönetişimin temel taşı olan bu sütun, tüm Kosovalılara temel hizmetlerin sağlanmasından sorumluydu. Bu, çöp toplama, doğum ve ölüm kayıtlarının tutulması, yolların onarılması, kamu hizmetlerinin sağlanması, mahkeme sisteminin (hapisaneler dahil) işler hale getirilmesi, iş lisanslarının verilmesi ve vergi toplanması gibi görevleri içeriyordu. Bu, uluslararası toplum için en zorlu görevlerden biri olarak kabul edilmiştir.³⁵⁵

AGİT, Kosova'da 'Üçüncü Sütunu' üstlenerek kurum inşası, insan haklarının izlenmesi ve raporlanmasına odaklanmıştır. AGİT, seçimlerin düzenlenmesi ve yürütülmesinde lider rol oynamıştır. AGİT, görevini yerine getirmek için çeşitli birimler oluşturmuştur. Demokratikleşme birimi, yerel siyasi partilerin ve sivil toplum kuruluşlarının (STK) kapasitesini geliştirmeye odaklanmıştır. AGİT, Kosova için yeni bir polis gücü eğitmek amacıyla bir polis okulu kurmuştur. Bu, klasik bir kurum inşası faaliyeti olarak değerlendirilmiş ve polis okulu, Kosova'daki uluslararası toplumun başarı hikayelerinden biri haline gelmiştir. AGİT'in Hukukun Üstünlüğü ve İnsan Hakları Departmanı'nda yaklaşık elli uluslararası personel görev yapmıştır. Hukukun Üstünlüğü Birimi, hâkimler ve savcılarının eğitimine odaklanırken, başlangıçta yargı süreçlerini izlemiştir. Aynı zamanda bir ombudsman ofisi oluşturulması, Kosova için yeni yasalar tasarlanması ve mevcut yasaların uluslararası insan hakları standartlarına uygun olup olmadığının incelenmesi için çalışmıştır. Hukukun Üstünlüğü Birimi'nin çalışmaları, İkinci Sütunun Yargı İşleri Departmanı ile örtüşen bir fonksiyona sahip olmuştur. Bu çakışma, Kosova'daki yargı sistemini yeniden inşa etme çabaları üzerinde olumsuz etkiler de yaratmıştır. İnsan Hakları Birimi, insan hakları ihlallerini toplamak, doğrulamak ve raporlamak konusunda birincil sorumluluğu üstlenmiştir.³⁵⁶

Avrupa Birliği (AB), 'Dördüncü Sütunu' oluşturmaktadır. Bu sütun, ekonomik yeniden yapılanma üzerine çalışmaktadır. Kosova, NATO'nun bombalamalarının en ağır kısmından etkilenmemiş olsa da, Sırp hükümeti Kosova'ya yatırım yapma konusunda sürekli tasarrufa gitmiştir. Bölgede çok az sanayi vardır, nüfus artmaktadır ve doğal

³⁵⁴ William G. O'Neill, **Kosovo: An Unfinished Peace**, Boulder, Co, Lynne Rienner Publishers, 2002, s. 37-38.

³⁵⁵ O'Neill, **a.g.e.**, s. 38.

³⁵⁶ O'Neill, **a.g.e.**, s. 38-39.

kaynaklar oldukça sınırlıdır. Kosova, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin (YFC) açık ara en yoksul bölgesidir. Kendi destekçileri arasında bile yavaş, hantal ve bürokratik bir yapı olarak bilinen AB, özellikle ilk günlerde Kosova için kötü bir seçenektir. Konuşlanmada gecikmeler yaşanmış, fonlar nadiren erişilebilir kılınmıştır.³⁵⁷

BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı, Kosova krizinden etkilenen bölgenin ekonomik kalkınması ve istikrarına yönelik kapsamlı bir yaklaşım geliştirilmesi için Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kuruluşlar tarafından yürütülen çalışmaları memnuniyetle teşvik etmektedir. Bu çalışmalar, geniş uluslararası katılımı Güneydoğu Avrupa için bir İstikrar Paketi'nin uygulanmasını da içermekte olup, demokrasinin, ekonomik refahın, istikrarın ve bölgesel iş birliğinin daha da teşvik edilmesini amaçlamaktadır.³⁵⁸ Uluslararası örgütlerin bu yapıya dahil olarak uluslararası sivil varlığın bir parçası haline gelmesi ve Kosova'da göreve başlaması, işte 1244 sayılı Karar'ın 17. maddesinde yer alan bu düzenleme ile hukuksal dayanağını bulmaktadır.

BM Genel Sekreteri'nin 12 Temmuz 1999 tarihli ikinci raporu³⁵⁹, UNMIK'in yetkilerini, yapısını ve faaliyetlerini daha ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Bu raporda, Kosova'daki yasama ve yürütme yetkilerinin (yargının yönetimi de dahil olmak üzere) Güvenlik Konseyi tarafından UNMIK'e verildiği ifade edilmiştir. Ayrıca, uygulamadaki geçiş sürecini kolaylaştırmak amacıyla sağlık, eğitim, kültür, yerel ve merkezi yönetim, posta, telekomünikasyon ve enerji alanlarında Ortak Sivil Komisyonlar (JCCs) kurulduğu belirtilmiştir. Siyasi düzeyde ise Genel Sekreter, UNMIK ile Kosova halkı arasında bir iş birliği mekanizması oluşturmak, topluluklar arasındaki güveni yeniden tesis etmek ve geçici yönetim yapısının her seviyesinde görev alacak adayları belirlemek amacıyla Kosova Geçici Konseyi'nin kurulmasına yönelik çalışmaların sürdüğünü açıklamıştır. Kosova Geçici Konseyi, ilerleyen süreçte açıklanacak olan Ortak Geçici Yönetim Yapısı (JIAS)'na dahil edilecektir.³⁶⁰

25 Temmuz 1999'da 1999/1 No'lu ilk UNMIK Düzenlemesi Özel Temsilci *Kouchner* tarafından yürürlüğe konulmuştur.³⁶¹ Bu düzenleme ile Kosova'daki tüm yasama ve

³⁵⁷ O'Neill, **a.g.e.**, s. 40.

³⁵⁸ United Nations Security Council, "Resolution 1244 (1999)", art. 17.

³⁵⁹ United Nations Security Council, "Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo".

³⁶⁰ Kuzu, "Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova'nın Tanınması Sorunu", s. 75.

³⁶¹ United Nations Mission in Kosovo (UNMIK), "UNMIK Regulation 1999/1, On the Authority of the Interim Administration in Kosovo", UNMIK/REG/1999/1, 25.07.1999.

yürütme yetkisinin, yargının idaresi de dâhil olmak üzere, UNMIK'e verildiğini ve Özel Temsilci tarafından kullanılacağını ortaya koyan ilk hukuki metin olmuştur.³⁶²

1.8.2. Ortak Geçici Yönetim Yapısı

"UNMIK yönetiminin ilk aşamalarında, Kosova'daki farklı siyasi gruplar arasında özyönetim konusunda rekabet yaşanmıştır.³⁶³ Bu rekabeti yönetmek ve siyasi grupları meşru yönetime dahil edebilmek amacıyla, UNMIK 15 Aralık 1999'da 'Kosova-UNMIK Ortak Geçici Yönetim Yapısı Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşma, UNMIK tarafından 2000/1 sayılı Düzenleme ile yasal bir zemine oturtulmuştur.³⁶⁴

2000/1 sayılı Düzenleme'nin Ortak Geçici Yönetim Yapısı'nın (OGYY) temel ilkelerini belirleyen birinci bölümünde, Kosova'daki yasama, yürütme ve yargı organlarının (Kosova Geçici Hükümeti ve Kosova Cumhuriyeti Başkanlığı gibi) 31 Ocak 2000 tarihinden itibaren OGYY çatısı altına alınacağı ve bu tarihten sonra önceki yapıların varlıklarının sona ereceği ifade edilmiştir. Aynı Düzenleme'de, Kosova'daki tüm toplulukların geçici yönetimde adil temsil esasına dayalı olarak yer alacağı ve bu katılımın belirtilen prosedürlere uygun şekilde sağlanacağı vurgulanmıştır.³⁶⁵

BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı doğrultusunda, siyasi bir anlaşma sağlanana kadar demokratik ve özerk bir özyönetim için kurumlar oluşturmayı hedefleyen BM Genel Sekreteri'nin Özel Temsilcisi, yasama, yürütme ve yargı organlarının yanı sıra özyönetim için gerekli diğer yapılar konusunda da bir 'sözleşme' yapmayı amaçlamıştır. Bu sözleşme kapsamında kurulacak yapılar, mevcut OGYY yapılarının temeli üzerine inşa edilecektir. Bu sözleşmenin temel hedefi, Kosova'daki tüm tarafların barış ve istikrar sürecinde sorumluluk üstlenmesini sağlamaktır. Ancak, böyle bir sözleşme hayata geçirilememiştir. Bunun yerine, Özel Temsilci, Kosova'daki büyük siyasi partiler ve

³⁶² Kuzu, "Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova'nın Tanınması Sorunu", s. 75.

³⁶³ Genel Sekreter 23 Aralık 1999 tarihli raporunda, UNMIK'in bölgelerdeki ve belediyelerdeki sınırlı mevcudiyetinin Misyon'un ilk aşamasında bazı yerlerde paralel yerel yapıların oluşumuna yol açtığını belirtmiştir. Genel Sekreter raporunda, eski UÇK ile bağlantılı olan bu yapıların UNMIK ile geçici yönetim konusunda rekabet halinde olduğunu, vergi toplamak gibi yasadışı faaliyetlerde bulunduklarını belirtmiş, bu durumu önlemek için ve UNMIK'in Kosova'daki tek meşru otorite olduğunun anlaşılması için Özel Temsilcisi'nin önlemler aldığını ifade etmiştir. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, UN Doc. S/1999/1250 (23 December 1999), para. 35.'den aktaran Kuzu, **a.g.e.**, s. 76.

³⁶⁴ United Nations Mission in Kosovo (UNMIK), "UNMIK Regulation 2000/1, On the Kosovo Joint Administrative Structure", UNMIK/REG/2000/1, 14.01.2000.

³⁶⁵ Kuzu, "Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova'nın Tanınması Sorunu", s. 76.

toplulukların temsilcilerinin katılımıyla bir Çalışma Grubu kurarak geçici özyönetim için yeni bir yasal çerçevenin taslağını hazırlamaya odaklanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, 15 Mayıs 2001'de geçici özyönetim için Anayasal Çerçeve oluşturulmuştur.³⁶⁶

1.8.3. 2001 Anayasal Çerçevesi

Kosova'nın geçici özyönetimi için hazırlanan anayasal çerçeve, 15 Mayıs 2001 tarihli ve 2001/9 sayılı UNMIK Düzenlemesi ile yürürlüğe konmuştur.³⁶⁷

Anayasal çerçeve Kosova'nın özerkliği ve özyönetimi için önemli bir adımı teşkil etmekteydi. Anayasal Çerçeve, Kosova'yı halkıyla birlikte kendine özgü tarihi, hukukî, kültürel ve dilsel özellikleri olan geçici yönetim altındaki bir birim olarak tanımlamakta ve geçici özyönetim kurumlarının sorumluluklarını yerine getirecekleri bölünmez bir toprak olarak nitelendirmektedir. Bu çerçevede yer yönünden yerinden yönetim kuruluşları teşkil ederek temel yönetim birimleri belediyeler olarak belirlenmiştir. Meclis, gizli oyla seçilen başkanlık, hükümet, mahkemeler ve öngörülen diğer organ ve kurumlar kurulmuştur. Özerkliğin önemli sınırlamalarla kısıtlandığı, para politikası, gümrük kontrolü, sınır ötesine geçişler, dış ilişkiler ve yargıçların atanmasındaki nihai yetki gibi bir dizi yetki ve sorumluluk münhasıran Genel Sekreter'in Özel Temsilcisi'ne verilmiştir. Anayasal Çerçeve'nin Özel Temsilci'nin 1244 sayılı Karar'ın uygulanmasına yönelik yetkisini etkilemeyeceği ve azaltmayacağı öngörülmüştür. Anayasal Çerçeve'de değişiklik yapılması için ise ya Özel Temsilci'nin kendisinin harekete geçmesi ya da Meclis'in 2/3'ünün talebi gerekmektedir. Özel Temsilci ayrıca, bütün toplulukların haklarının ve çıkarlarının korunmasını, Meclis'i feshetme yetkisini ve geçici kurumların 1244 sayılı Karar'a aykırı davrandıkları durumlarda yeniden seçim düzenleme yetkisini elinde bulundurmaktaydı. Anayasal Çerçevesi hükümleri uyarınca toplulukların kendi kurumları bulunmamakta, ancak kamu kurumlarında işe alınmada adil dağılım gibi koruyucu nitelikteki bir dizi genel hak yer almaktaydı.³⁶⁸

Meclis'teki temsile ilişkin yapılan Arnavutlar dışındaki toplulukların temsili için tedbirler alınmış, bazı bakanlıkların azınlık topluluklarca yürütülmesi planlanmıştır. 2002 yılı başında partiler arasında meclis sandalye sayıları ve yönetimin paylaşılması hususunda

³⁶⁶ Kuzu, **a.g.e.**, s. 76-77.

³⁶⁷ United Nations Mission in Kosovo (UNMIK), "UNMIK Regulation 2000/47, on the Status, Privileges and Immunities of KFOR and UNMIK and Their Personnel in Kosovo", UNMIK/REG/2000/47, 18.08.2000.

³⁶⁸ Kuzu, "Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova'nın Tanınması Sorunu", s. 78.

uzlaşmaya varılsa da, ilerleyen yıllarda, özellikle 2004 sonrasında Kosova Sırp topluluğunun siyasî kurumlara katılımındaki isteksizliği Anayasal Çerçeve'nin uygulanmasını zorlaştırmıştır.³⁶⁹

Anayasal Çerçeve, Kosova genelinde seçimlerin yapılması ve 1244 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'nda³⁷⁰ öngörülen geçici özyönetim dönemi için temel adımları atmaktadır. Yani özetle; 1244 sayılı Karar ile uluslararası sivil varlığa tevdi edilen Kosova'nın yerel geçici kurumlarının ve diğer barış inşa faaliyetlerinin konsolidasyonunun denetlenmesi ve desteklenmesiyle birlikte idari sorumlulukların devredilmesi tasarısını hayata geçirmektedir. Anayasal Çerçeve, Kosova'nın siyasi liderleri arasında, Kosova Arnavutları, Kosova Sırpı ve Kosova Türkleri topluluğunun katılımıyla yapılan yoğun tartışmaların bir sonucudur. Bu belge, Kosova Arnavutlarının en büyük üç siyasi partisinin, azınlık temsilcilerinin, sivil toplum temsilcilerinin, bağımsız uzmanların ve uluslararası üyelerin yer aldığı bir 'Ortak Çalışma Grubu' tarafından hazırlanmıştır. Kosova'nın gelecekteki statüsü hakkındaki farklı görüşler ile 1244 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'nın gerekleri göz önünde bulundurulduğunda, nihai belgenin, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC), Kosova'daki farklı etnik topluluklar ve UNMIK'in çıkarlarını dengeleyen dikkatle hazırlanmış bir uzlaşma olduğu şaşırtıcı değildir.³⁷¹

Özellikle Arnavut perspektifli bazı kaynaklar, Kosova'nın uluslararası bir yönetim altına alınmasını, 1244 sayılı Karar'a göre, Kosova'nın '*de facto*' bağımsız hale gelmesini sağladığını ve nihayetinde 1912'den itibaren süren uzun süreli Sırp egemenliğini sona erdirdiğini ileri sürmektedirler. Bu fiili bağımsızlığın, Kosova'nın statüsü meselesini tam olarak çözmeyp açık bıraktığını, bu nedenle bağımsızlığın resmîyet kazanmadığını ancak *de facto* bağımsızlığın gerçekleştiğini değerlendirmektedirler.³⁷²

Kosova Arnavutları topluluğunun iddialarının aksine, Anayasal Çerçeve, bağımsız bir devletin kurulmasına doğrudan atıfta bulunmaz ve bununla doğrudan ilişkili terimleri kullanmaktan kaçınır. Ancak, aynı zamanda, YFC tek bir kelimeyle bile anılmamaktadır. UNMIK, belgedeki yerel kurumlara yasama, yürütme ve yargı alanlarında önemli sorumluluklar devretmiştir. Ancak dış ilişkiler, kolluk kuvvetleri, azınlık topluluklarının

³⁶⁹ Kuzu, **a.g.e.**, s. 78-79.

³⁷⁰ United Nations Security Council, "Resolution 1244 (1999)", art. 11/d.

³⁷¹ Carsten Stahn, "Constitution Without a State? Kosovo Under the United Nations Constitutional Framework for Self-Government", **Leiden Journal of International Law**, C. 14, No: 3, 2001, s. 542-543.

³⁷² Sylë Ukshini, "Kosovo: From the Ottoman Empire through Yugoslavia to Independence", **Journal of Balkan and Black Sea Studies**, No: 6, 2021, s. 265.

korunması veya bütçe denetimi gibi kritik alanlar BM Özel Temsilcisi'nin doğrudan yetkisi altında kalmaya devam etmektedir. Ayrıca, Özel Temsilci, geçici öz yönetim kurumlarının 1244 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'na aykırı olduğuna inandığı herhangi bir eylemi müdahale ederek düzeltebilme yetkisine sahiptir. Hukuki açıdan bakıldığında, Anayasal Çerçeve'nin kabulü, belgenin niteliği, tarihsel geçmişi ve Kosova'nın BM denetimindeki yönetimi açısından bir dizi önemli soruyu gündeme getirmektedir.³⁷³

Anayasal Çerçeve'nin en dikkat çekici özelliklerinden biri, kavramsal olarak belirli bir devletle bağlantılı olmamasıdır. 2001/9 sayılı UNMIK Düzenlemesi, Kosova'nın geçici özyönetim kurumlarının işleyişini yönetmek amacıyla tasarlanmış ve 'anayasal karakter' taşıyan bir belge oluşturur. Ancak, Rambouillet Anlaşması uyarınca Kosova için öngörülen anayasadan farklı olarak, geçici özyönetim için bu 'anayasal çerçeve' herhangi bir devlet varlığına doğrudan bağlı değildir. Kosova ne YFC ne de Sırbistan Cumhuriyeti'nin bir bileşeni olarak açıkça ilan edilmemektedir. Aksine, Anayasal Çerçeve, Kosova ile YFC arasındaki ilişkiyi konu alan tek bir paragraf bile içermemektedir. Bunun yerine, belgenin 1. Maddesi³⁷⁴, Kosova'yı geçici uluslararası yönetim altında bir varlık olarak tanımlar, ki bu varlık, halkı ile birlikte kendine özgü tarihi, hukuki, kültürel ve dilsel özelliklere sahiptir. Dahası, YFC'nin onayı, yeni düzenleyici çerçevenin yürürlüğe girmesi için gerekli bir ön koşul olarak kabul edilmemiştir. UNMIK, Anayasal Çerçeve'yi YFC ile uluslararası bir anlaşma yolu ile sonuçlandırmaktan kaçınmış ve bunu YFC yetkilileri için 'kabul edilemez' olsa da tek taraflı olarak yürürlüğe koymuştur. Kosova uluslararası hukuk altında bir devlet olarak nitelendirilmediği için, BM belgesinin aslında "uluslararasılaştırılmış bir bölge için anayasal çerçeve" oluşturduğunu söylemek gerekir.³⁷⁵

Anayasal Çerçeve, BM yönetimi altındaki Kosova'ya bağlıdır ve böylece BM'nin münhasır yönetim yetkileriyle karakterize edilen bu bölgenin özel statüsünü yansıtır. Bu çözüm, 1244 sayılı Karar ile uyumludur çünkü 2001/9 sayılı Düzenleme tarafından oluşturulan hukuki çerçeve, Kosova'nın statüsünü yalnızca BM yönetimi altında olduğu süreci yöneten geçici bir belgeyi oluşturur. Ancak, 1244 sayılı Kararın şartlarına göre, yalnızca Kosova'nın gelecekteki statüsünü belirlemeye yönelik siyasi süreçte YFC'nin katılımı gereklidir. Dahası, geçici bir nitelikte olan Anayasal Çerçeve Kosova için nihai

³⁷³ Stahn, "Constitution Without a State?", s. 542-543.

³⁷⁴ United Nations Mission in Kosovo (UNMIK), "UNMIK Regulation 2000/47, on the Status, Privileges and Immunities of KFOR and UNMIK and Their Personnel in Kosovo", art. 1.

³⁷⁵ Stahn, "Constitution Without a State?", s. 544.

bir siyasi çözümü hiçbir şekilde önceden belirlememektedir. Ancak doktrin açısından bakıldığında, UNMIK 2001/9 sayılı Düzenleme tarafından oluşturulan hukuki çerçevenin, anayasa teorisi anlamında bir anayasa olarak kabul edilip edilemeyeceği tartışmalıdır.³⁷⁶

Kosova'nın uluslararası hukuk altında devlet olma kriterlerini karşılamaması, 'anayasa' kavramının Anayasal Çerçeve'ye uygulanmasına engel teşkil etmez. Teorik olarak, anayasa terimi, devlet olma kavramından katı bir şekilde ayrılabilir. Gerçekten de, bazı durumlarda, uluslararası bir organizasyonun veya bir grup devletin otoritesi altındaki uluslararasılaştırılmış bölgeler için anayasa hazırlanmıştır. En belirgin örneklerden bazıları, Milletler Cemiyeti'nin onayı olmadan değiştirilemeyen Danzig Serbest Şehri Anayasası, Trieste Serbest Bölgesi için önerilen 'Sürekli Statü' ve BM'nin denetim rejimi altında şehri yönetmesi gereken Kudüs Şehri için Birleşmiş Milletler Denetim Konseyi'nin Taslak Anayasasıdır. Dolayısıyla, 'anayasa' kavramı sonsuz bir şekilde genişletilerek doğrudan *de facto* bir devletin olduğu şeklinde yorumlanamaz.³⁷⁷

Anayasal Çerçeve'nin hem kabulü hem de normatif içeriği analiz edildiğinde, bunun henüz tam anlamıyla bir anayasa olarak nitelendirilemeyeceği sonucuna varılmalıdır. Bunun yerine, bu dokümanın BM tarafından, çatışma çözümü sürecinde kabul edilen uluslararasılaştırılmış bir bölge için geçici bir statü belirlediğini kabul etmek gerekir. Anayasal Çerçeve, bağımsızlığa erişim meselesini doğrudan ele almamaktadır. Dışsal self-determinasyon ve bağımsız devlet olma gibi konulardan, BM tarafından dikkatle kaçınılmıştır ve belge yalnızca Kosova'nın BM yönetimi altındaki statüsüne bağlanmıştır.³⁷⁸

1.8.4. UNMIK Yönetimine Eleştiriler ve Nihai Çözüm Arayışı

UNMIK'in Kosova'daki yönetimini tanımlayan üç ana faaliyet alanı vardır: yönetim, siyasi irade ve çatışma çözümü. UNMIK yönetimi, BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı ile kurulmuş, Kosova için *de facto* bir uluslararası hükümetti³⁷⁹. Güç transferi aşamalı olarak gerçekleşmiştir. Ancak bu Arnavut kesimi için tatmin edici değildir. Arnavutlar, Mayıs 2001'de başlayan güç transferinin yetersiz ve çok yavaş olduğunu

³⁷⁶ Stahn, a.y.

³⁷⁷ Stahn, a.g.e., s. 544-545.

³⁷⁸ Stahn, a.g.e., s. 560.

³⁷⁹ 1244 sayılı Karar'ın *de facto* bir bağımsız devlet yarattığı kabul edilemez ancak *de facto* bir uluslararası yönetim yarattığını ifade etmek hatalı değildir.

düşünmüştür. Uluslararası yönetim, para politikası, dış ilişkiler, gümrük gibi belirli alanlarda belirli sorumlulukları saklı tutmuştur.³⁸⁰

Bu durum, yalnızca Kosovalılar arasında bir güçsüzlük duygusuna yol açmakla kalmadı, aynı zamanda Kosova Parlamentosu ile uluslararası yöneticiler arasında, Makedonya sınırı gibi konularda derin görüş ayrılıklarına yol açtı. UNMIK'in saklı tutulan yetkileri, Kosova'nın çözülmemiş nihai statüsünün bir sonucuydu. Bununla birlikte, bu durum hoşnutsuzluk yarattı ve böylece UNMIK'in meşruiyetini erozyona uğrattı. Sırplar da, UNMIK ve genel olarak uluslararası topluma yönelik şikayetlerde bulundular. 'Statüden önce standartlar' politikasında belirlenen standartların yerine getirilmesinde ilerleme kaydedilmemesini eleştirdiler.³⁸¹

UNMIK ayrıca etkisiz ekonomik yönetim, ekonomik sıkıntılar ve bozulmuş kalkınma nedeniyle de eleştirildi. UNMIK'in meşruiyeti, gizli suç yapılarıyla yüzleşme konusundaki isteksizliğiyle de sorgulandı. Bu yapılar, çatışmadan önce başlamış ve çatışma sırasında daha da pekişmişti. Arnavutlar ve Sırplar, UNMIK'in, güçlendirilmiş ve tarafsız bir yönetici olarak, bu yapılarla mücadele etmesini beklemişti. Ancak UNMIK'in bunu başaramaması, 'savaş ağalarının mantığını' güçlendirdi. Bu durum UNMIK'in kendi kapasite eksikliklerine, örneğin suç yapılarının içine girememeye yeteneğine bağlamaktadırlar. Buna karşılık, UNMIK'in Kosova halkı için stratejisi, bir yetenek meselesi değil, siyasi irade meselesiydi: UNMIK, yerel suç yapılarıyla tolerans göstererek siyasi istikrar sağlamakla itham edildi. Kosova'daki Arnavut siyasi partileri tarafından kontrol edilen gölge istihbarat operasyonlarının ve Belgrad'ın Kosova'daki Sırp topluluklarında kurduğu gölge güvenlik yapılarının engellenmeden faaliyetlerine devam etmesi, UNMIK'in siyasi istikrar çabası ile ilişkilendirilmiştir. Son olarak, UNMIK dönemi Kosova'da etnik çatışmanın çözülmemesiyle de eleştirilmiştir. Etnik yapılar arası şiddet olayları, kalıcı bir çatışma hissi yaratmıştır.³⁸² Nihai statü sorusu beklemede iken, sürecin hızlandırılması çabaları bu gelişmelerle artmıştır.

³⁸⁰ Denisa Kostovicova, "Legitimacy and International Administration: The Ahtisaari Settlement for Kosovo from a Human Security Perspective", **International Peacekeeping**, C. 15, No: 5, 2008, s. 636.

³⁸¹ Kostovicova, **a.g.e.**, s. 637.

³⁸² Kostovicova, **a.y.**

1.9. KOSOVA'NIN NİHAİ STATÜSÜNE İLİŞKİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: AHTISAARI PLANI

UNMIK geçici yönetimi altında Kosova'nın geçici kurumlarının anlamlı ve esaslı bir özyönetimi inşa edilmiş ancak Kosova'nın nihai statüsü, özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı ile uzlaşa sağlanamaması nedeniyle tanımsız kalmıştır. UNMIK ve KFOR'un uluslararası varlığı altında Kosova kendi kendini yönetecek özerk kurumlarını kurma yolunda ilerlerken, uluslararası varlıktan yerel halka güç aktarımı süreci de yavaş yavaş gerçekleşmiştir.³⁸³

Amaç, tüm vatandaşların ve toplulukların kanun önünde eşit haklara ve fırsatlara sahip olacağı çok etnikli, demokratik ve istikrarlı bir toplum inşa etmektir. Ancak çatışma sonrası toplum oldukça bölünmüştü. En büyük zorluklardan biri, özellikle Kosovalı Arnavutlar ve Kosovalı Sırlar arasındaki farklılıkların nasıl uzlaştırılacağıydı. Kosovalı Arnavutlar bağımsızlığı tercih ederken, Kosovalı Sırlar vilayetin Sırbistan'a geri döndüğünü görmek istiyordu. Sonuç olarak, Arnavutlar Sırları sadece bir azınlık, Kosova'yı kendi vatanları olarak görmeyi kabul ederken, Sırlar bu entegrasyon sürecine katılmayı reddetmiştir. Kosovalı Sırlar ve Kosovalı Arnavutlar arasındaki anlaşmazlığı çözmek amacıyla farklı girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimlerin hiçbirisi nihai statü konusuna değinmemiştir. Ekim 2005'te *Ahtisaari*, 1999'daki NATO müdahalesinden bu yana ilk kez nihai statü konusunu ele almak üzere BM Genel Sekreteri'nin Özel Elçisi olarak görevlendirilmiştir.³⁸⁴

Şubat 2006'da *Ahtisaari*'nin arabuluculuğunda nihai statünün belirlenmesi süreci başladı. Kosova'nın kaderinin belirlenmesini erteleme şansı kalmamıştı. Mart 2004 olayları³⁸⁵ Arnavutların belirsizlik içinde yaşamaya devam etmeye hazır olmadıklarını

³⁸³ Natalia Andrea Peral, "Civic Nation Building as a Tool for Conflict Transformation: An Analysis of the Ahtisaari Plan and the Independence Process in Kosovo", İstanbul, Sabancı University, Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 41.

³⁸⁴ Peral, *a.g.e.*, s. 42.

³⁸⁵ 2004'te Kosova'daki karışıklık, bölünmüş Mitroviça şehrinde gerçekleşen ve 1999'da Kosova Savaşı'ndan sonra yüzlerce yaralı ve en az 19 kişinin öldüğü Kosova'nın en kötü etnik şiddet olayıdır. Karışıklık, Kosovalı Arnavut medyasında üç Kosovalı Arnavut çocuğun bir grup Kosovalı Sırp tarafından Ibar Nehri'ne kadar kovalandıktan sonra boğulduğunu iddia eden yanıltıcı raporlarla tetiklendi. UNMIK görevlileri ve KFOR birlikleri, Sırlar ve etnik Arnavutlar arasındaki şiddetli çatışmalarla mücadele ettiler. Sırbistan'da olaylara Mart Kıyımı (Sırpça:Мартовски порпом/*Martovski pogrom*) da denirken, Kosova'da Mart Huzursuzluğu (Arnavutça:*Trazirat e marsit*) olarak adlandırılıyor. OSCE Mission in Kosovo, "Assembly Support Initiative Newsletter", (2004); Miklós Haraszti, "The Role of the Media in the March 2004 Events in Kosovo", Organization for Security and Co-operation in Europe, Vienna, 2004, s. 2004; "2004 Unrest in Kosovo", **Wikipedia**, 13.12.2024, (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=2004_unrest_in_Kosovo&oldid=1262973310, 27.12.2024.

göstermiştir. Kosova ve Sırbistan temsilcileri ortak bir zemin bulmak amacıyla müzakerelerde bulunulmuş ancak 14 ay süren başarısız müzakerelerin ardından süreç tükenmiştir. Tüm bu gerçekler ışığında *Ahtisaari*, 2007 yılının Mart ayında BM Güvenlik Konseyi'ne 'Ahtisaari Planı' olarak bilinen ve uluslararası gözetim altında bağımsız bir Kosova'nın kurulmasını öngören 'Kosova Statüsü Çözümü için Kapsamlı Teklifi'³⁸⁶ sundu. Aynı zamanda, Sırlara beş belediye ve dini mekanlar için koruma bölgeleri de dahil olmak üzere gelişmiş azınlık hakları tanınacaktı. Ancak Sırbistan bu planı kabul etmeyi reddetmiştir.³⁸⁷

'Ahtisaari Planı', 'Kosova Statüsü Çözümü için Kapsamlı Teklifi (Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement)' adı altında, 'Genel Sekreterin Özel Elçisinin Kosova'nın Gelecekteki Statüsü Hakkındaki Raporu' ilişkisinde BM Genel Sekreterine sunulmuştur. Akabinde Genel Sekreter *Ban Ki-moon* tarafından bir yazı ile BM Güvenlik Konseyine gönderilmiştir.³⁸⁸

Dolayısı ile 'Genel Sekreterin Özel Elçisinin Kosova'nın Gelecekteki Statüsü Hakkındaki Raporu' ayrı bir doküman, 'Kosova Statüsü Çözümü için Kapsamlı Teklifi' ise bu raporun ekinde gönderilen ayrı bir dokümandır. Yani bunlardan biri diğerinin eki olarak ilişkide yer almaktadır. Genelde bu ayrıma dikkat edilmeksizin aynı Güvenlik Konseyi dokümanına atıf yapılarak Ahtisaari Planı inceleme konusu yapılır. Fakat bu iki belge arasında önemli bir nüans farkı mevcuttur: Genel Sekreterin Özel Elçisinin Kosova'nın Gelecekteki Statüsü Hakkındaki Raporu açıkça bağımsızlığı Kosova'nın nihaî statüsü için bir çözüm olarak sunmaktadır.³⁸⁹ Oysa bu raporun ekinde gönderilen ve sonradan anayasal bir nitelik kazanacak olan Kosova Statüsü Çözümü için Kapsamlı Teklifi içeriğinde bağımsızlıktan açıkça hiç söz edilmemiştir.³⁹⁰ Bu belge, denetimli bağımsızlık lehine

³⁸⁶ Martti Ahtisaari, "Martti Ahtisaari's Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement", UN Doc. S/2007/168/Add.1, 2007.

³⁸⁷ Peral, "Civic Nation Building as a Tool for Conflict Transformation: An Analysis of the Ahtisaari Plan and the Independence Process in Kosovo", s. 42-43.

³⁸⁸ United Nations Security Council, "Letter dated 26 March 2007 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council", UN Doc. S/2007/168, 26.03.2007.

³⁸⁹ United Nations Security Council, **a.y.**

³⁹⁰ Ahtisaari, "Ahtisaari Planı (The Ahtisaari Plan)" Raporun eki olup bu belgede bağımsızlık (independence) terimi yalnızca yargı erkinin bağımsızlığı ile ilgili olarak kullanılmakta olup bağımsız devlet kavramına vurgu yoktur.

Özel Elçinin önerisiyle birlikte Güvenlik Konseyi'ne iletilmiş olsa da, ne çerçeve metni ne de ekler bu konuyu ele almamıştır. Yani bu belge nihaî statü hakkında sessizdir.³⁹¹

'Genel Sekreterin Özel Elçisinin Kosova'nın Gelecekteki Statüsü Hakkındaki Raporu' kapsamında Kosova'nın statüsü ile ilgili öneri, uluslararası toplum tarafından denetlenen bağımsızlıktır.³⁹² Özel Elçi *Ahtisaari*; Belgrad'ın, Kosova'nın Sırbistan içinde özerkliğini talep ettiğini, Priştine'nin ise bağımsızlık dışında hiçbir şeyi kabul etmediğini ifade ettikten sonra³⁹³, Kosova statüsü çözümü için teklifini uluslararası denetim altında bağımsız Kosova olarak açıklamaktadır.³⁹⁴ *Ahtisaari* Sırbistan'a yeniden entegrasyonu veya BM geçici yönetimini sürdürülebilir görmemektedir. Hemen ifade etmek gerekir ki, uluslararası toplum burada uluslararası yönetim modelini artık bir devlet inşasına evirme yoluna gitmektedir.

Bu önerinin temel unsurları arasında, yönetimin etkin bir şekilde âdem-i merkezileştirilmesi yoluyla başta Kosovalı Sırplar olmak üzere toplulukların ve üyelerinin haklarının geliştirilmesi ve korunmasının yanı sıra kültürel ve dini mirasın korunması ve muhafaza edilmesini sağlamaya yönelik tedbirler yer almaktadır. Plan ayrıca, çok etnikli, demokratik ve müreffeh bir Kosova'nın gelişimine katkıda bulunmayı amaçlayan anayasal, ekonomik ve güvenlik düzenlemelerini öngörmektedir. Önerinin önemli bir unsuru, planın uygulanmasını denetleyecek ve Kosova'da barış ve istikrarın sağlanmasında Kosova makamlarına yardımcı olacak Kosova'daki gelecekteki uluslararası sivil ve askeri varlığa verilen roldür. Somut olarak, KFOR'un görev alanı değişmezken, uluslararası varlığın yeni unsurları, hukukun üstünlüğü alanında, özellikle de polis, yargı ve gümrük alanlarında Kosova makamlarına yardımcı olmak ve destek

³⁹¹ Marc Weller, "The Contents of the Ahtisaari Package", Negotiating the Final Status of Kosovo, European Union Institute for Security Studies (EUISS), 2008, s. 47.

³⁹² United Nations Security Council, "Letter dated 26 March 2007 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council" ilişigindeki raporun ilk cümlesi.

³⁹³ United Nations Security Council, **a.g.e.**, app. Md.2.

³⁹⁴ United Nations Security Council, **a.g.e.**, app. Md.5.

vermek amacıyla Uluslararası Sivil Temsilci (ICR)³⁹⁵ ve Kosova'daki Avrupa Birliği Hukukun Üstünlüğü Misyonu (EULEX)³⁹⁶ olmak üzere iki bileşeni içermektedir.³⁹⁷

Bağımsız Kosova'da yönetimde yasal ve kurumsal pekiştirme, Ahtisaari Planı'na ve bu planın uygulanmasının uluslararası denetimine dayanmaktadır. Ahtisaari Planı'nın Kosova bir Anayasa kabul edilmesini öngörmektedir. Kosova Anayasası, en yüksek demokratik standartlara göre yönetimi ve tüm sakinlerinin barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak için gerekli yasal ve kurumsal mekanizmaları belirler ve güvence altına alır.³⁹⁸ Kosova, yasama, yürütme ve yargı kurumları aracılığıyla kendisini demokratik bir şekilde ve hukukun üstünlüğüne tam saygı göstererek yönetecek çok etnikli bir toplum olacaktır.³⁹⁹

Ahtisaari Planı'nın işleyen çok etnisiteli bir demokrasi için bir çerçeve sunduğunu belirtmek doğru olacaktır. Plan, topluluklara dillerini ve kültürlerini ifade etme, sürdürme ve geliştirme; kendi dillerinde okul öncesi, ilk ve orta kamu eğitimi alma; kendi özel okullarını kurma ve sürdürme (kamu finansmanı ile); topluluk sembollerini sergileme ve kendi medyalarına (TV dahil) sahip olma hakkı sağlamaktadır. Plan içeriğinde çifte vatandaşlığın sürdürülebilmesine imkân yaratılmıştır. Yerel yönetim, âdemi merkeziyetçilik ve Belgrad arasındaki bağlantılar tanımlanmış ve özellikle Sırp azınlık hakları hususunda hassasça düzenlemeler yapılmıştır. Belediyelere yerel ekonomik

³⁹⁵ Kosova Uluslararası Sivil Temsilcisi (ICR / International Civil Representative), Ahtisaari Planı çerçevesinde, Avrupa Birliği Özel Temsilcisi (EUSR / European Union Special Representative) tarafından atanmış ve Uluslararası Sivil Ofis (ICO / International Civilian Office) tarafından desteklenmiştir. ICR, Kosova'daki nihai otorite olarak, Kosova makamlarının kabul ettiği kararları veya yasaları iptal etme veya Plandan sapma gösteren kamu görevlilerine yaptırım uygulama yetkisine sahipti. Ahtisaari Planı kabul edilmese de bu planı esas alarak bağımsız anayasasını ilan eden Kosova, denetimli bağımsızlığa bir süre devam etmiştir. Temsilci bu süreçte faaliyet göstermiştir. Eylül 2012'de uluslararası denetim sona erdi ve Kosova, kendi yönetiminden sorumlu hale geldi. "International Civilian Representative for Kosovo", **Wikipedi**, 22.12.2024, (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=International_Civilian_Representative_for_Kosovo&oldid=1264450040, 27.12.2024.

³⁹⁶ Kosova'daki Avrupa Birliği Hukukun Üstünlüğü Misyonu (EULEX / The European Union Rule of Law Mission in Kosovo), 2008 yılında Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası çerçevesinde başlatılan en büyük sivil misyon olarak hayata geçirilmiştir. EULEX'in genel misyonu, Kosova'daki seçilmiş yargı ve kolluk kuruluşlarını, politik müdahalelerden bağımsız olarak, uluslararası insan hakları standartlarına ve en iyi Avrupa uygulamalarına uygun şekilde, çok kültürlülük, hesap verebilirlik, sürdürülebilirlik ve etkinlik yönünden desteklemektir. EULEX'in mevcut görev süresi, 2023/1095 sayılı Konsey Kararı'na dayanarak 14 Haziran 2025'e kadar uzatılmıştır. Bu görev süresi içinde, Misyon izleme, rehberlik yapma ve danışmanlık faaliyetleri yürütmekte olup sınırlı yürütme işlevlerine sahiptir. Misyon, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı 1244 çerçevesinde faaliyet göstermektedir. "What is EULEX? - EULEX - European Union Rule of Law Mission in Kosovo", (27.12.2024), (Çevrimiçi) <https://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,16>, 27.12.2024.

³⁹⁷ Peral, "Civic Nation Building as a Tool for Conflict Transformation: An Analysis of the Ahtisaari Plan and the Independence Process in Kosovo", s. 43.

³⁹⁸ Ahtisaari, "Ahtisaari Planı (The Ahtisaari Plan)", art. 1.3.

³⁹⁹ Ahtisaari, **a.g.e.**, art. 1.1.

kalkınma, arazi kullanımı, kentsel düzenleme, kamu hizmetleri, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler, toplu konut, yerel hizmetlerin ruhsatlandırılması ve sokakların isimlendirilmesi konularında tam ve münhasır yetkiler vermektedir. Sırp çoğunluklu belediyelere kolluk kuvveti amirlerinin atanmasında gelişmiş katılım hakları vermekte ve Kuzey Mitroviça'ya üniversite eğitimi ve bir hastane için genişletilmiş yetkiler sağlamaktadır. Kadastro ve nüfus kayıtları, seçmen kaydı, iş kaydı ve ruhsatlandırma, sosyal yardım ödemelerinin dağıtımı, ormanların korunması, yerel okullarda Sırbistan'dan gelen eğitim materyallerini kullanması dahil pek çok alanı düzenlemektedir. Kosova yargı kurumlarının yetki alanlarının etnik yapısını yansıtmaması, ulusal düzeyde merkezi hükümete ayrılmış ve korunan azınlık katılımını öngörmektedir. Ulusal Meclis'te Kosovalı Sırp'lar için etkin temsil sağlanmaktadır.⁴⁰⁰

Planın kendisi iki temel özelliğe sahiptir. Birincisi, toplumsal ve bölgesel yaklaşım, ikincisi ise denetimin niteliğidir. Toplumsal ve bölgesel yaklaşım, Kosova'daki Sırp sorununu ele almak için, Arnavut çoğunluğa karşı Sırp'lar için kurumsal ve bölgesel düzenlemeler yapma yoluyla ifade edilir.⁴⁰¹ Sırp çoğunluklu belediyelerin oluşturulması, Sırp çoğunluklu belediyeler arasındaki işbirliğini ve Sırbistan'daki kurumlarla işbirliğinin onaylanması ve Sırp Ortodoks mirasının korunması tedbirleri bu kapsamda değerlendirilebilir.⁴⁰²

İkinci özellik, Kosova'daki Uluslararası Sivil Ofis'e (ICO) verilen yetkide somutlaşan Kosova'nın bağımsızlığının denetlenmesinin niteliğidir. Uluslararası Sivil Temsilcinin (ICR), anlaşmanın uygulanmasını denetlemenin bir parçası olarak, 'sivil yönlerin yorumlanması konusunda nihai otorite' olmak, Kosova yetkilileri tarafından çıkarılan mevzuatı iptal etmek ve hatta herhangi bir kamu görevlisini görevden almak veya cezalandırmak şeklinde yetkileri tanımlanmıştır.⁴⁰³ Aslında, Uluslararası Sivil Ofis'in yerel yasama kararlarını geçersiz kılma ve kararnamelerle yönetme yetkileri 1995'ten beri

⁴⁰⁰ Gerard M. Gallucci, "The Ahtisaari Plan and North Kosovo", 2011.

⁴⁰¹ Kostovicova, "Legitimacy and International Administration", s. 635-636.

⁴⁰² Ahtisaari Plan, 'Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement', Annex II: The Rights of Communities and their Members and Annex III: Decentralization. pp.18–21,22–31. 34 Annex V: Religious and Cultural Heritage, pp.38–43.

⁴⁰³ Kostovicova, "Legitimacy and International Administration", s. 636.

demokrasiyi demokratik olmayan yollarla inşa etmenin tuzaklarını gösteren Bosna-Hersek'teki Yüksek Temsilci Ofisi örnek alınarak oluşturulmuştur.⁴⁰⁴

BM Güvenlik Konseyi'nin 2007 baharında *Ahtisaari* paketini kabul etmesi, Rusya'nın müzakere edilmeyen ve dayatılan bir çözüme karşı çıkmasıyla engellenmiş; bu da nihayetinde Kosovalı Arnavutlar tarafından 17 Şubat 2008'de gelen 'koordineli' bir bağımsızlık bildirgesi alternatifinin yolunu açmıştır.⁴⁰⁵

Sırbistan'ın planı reddetme gerekçesinde elbette yalnızca Sırp azınlığın çıkarları ve hakları değil, esasen Kosova'da kurumların oluşturulmasını ve bağımsız bir devlet olarak yönetimin tesis edilmesini engellemektir. Sırbistan'ın engellerini ve sorunun gerçek çözümünü sağlamak, Sırbistan ve müttefiklerinin Kosova'nın bağımsızlığına karşı müdahaleci politikalarını değiştirmekle mümkündür. Aksi takdirde 2007'de planın sunulmasının ardından Sırbistan'ın ısrarlı şekilde Kosova'nın bağımsızlığına yönelik her türlü girişimi reddetmesi beklenen bir politik bir sonuçtur. Bu açmazın ve buna bağlı politikaların etkileri yönetişime yansımış ve bir bütün olarak Kosova halkının refahını da etkilemiştir. Küresel etkiler, uzun zaman dilimlerine yayılan geniş bir sorunlar bütünü ve çevre ülkelerin politikaları, özellikle de baskın Sırp politikası nedeniyle Kosova'da daha da belirgin hale gelmiş ve güçlü bir yürütme işlevini kısıtlamıştır.⁴⁰⁶

Ahtisaari önerisi nihayet yayımlandığında, birçok yönden taraflarla yapılan kapsamlı tartışmaların ardından arabulucular tarafından sunulan maddi uzlaşmaları yansıtıyordu. Ancak plan daha ileri gitmişti. Viyana'da güç paylaşımı sorunları dışında 'anayasal' meseleler üzerine derinlemesine bir tartışma yapılmadığı için, Kosova'nın gelecekteki siyasal yapısını ele alan bazı hükümler sunulmuştur. Bu hükümler, bölgenin çok etnikli karakterini, demokrasiyi, insan haklarını ve diğer genel ilkeleri yansıtmayı ve pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu hükümlerinin çoğu, doğrudan devlet olma meselesini ele almamaktadır. Örneğin, kapsamlı teklifin açılış paragrafında, Kosova bir 'toplum' olarak tanımlanmıştır, bir devlet veya özerk bir birim olarak değil.⁴⁰⁷

Öte yandan, kapsamlı teklifin genel bölümleri, Kosova'nın sahip olacağı kamu gücünün bazı yönlerini de ele almaktadır. Kosova'ya atanan bazı işlevler, genellikle sadece

⁴⁰⁴ Susan L. Woodward, "Compromised Sovereignty to Create Sovereignty: Is Dayton Bosnia a Futile Exercise or an Emerging Model?", **Problematic Sovereignty**, ed. Stephen D. Krasner, Columbia University Press, 2001, doi:10.7312/kras12178-011.

⁴⁰⁵ Kostovicova, "Legitimacy and International Administration", s. 636.

⁴⁰⁶ Kostovicova, **a.g.e.**, s. 640-642.

⁴⁰⁷ Weller, "The Contents of the Ahtisaari Package", s. 54-55.

devletler tarafından yerine getirilen işlevlerdir. Bunlara örnek olarak, ‘uluslararası anlaşmalar yapma ve sonuçlandırma hakkı’ ve ‘uluslararası organizasyonlara üyelik başvurusu yapma hakkı’ ve ‘hava sahası üzerinde tam mülkiyet, sorumluluk ve hesap verebilirlik’ verilebilir. Bu nedenle, planın genel hükümlerinin bazı öğelerinin artık tamamen *status neutral* olmadığı söylenebilir.⁴⁰⁸

Sonuçta Belgrad, bağımsızlığa yol açacak bir çözüme razı olmadı. Bu durumda, BM Güvenlik Konseyi, Özel Elçinin önerisini takip edemedi ve denetimli bağımsızlığı onaylayamadı. Bu seçeneği uygulamak mümkün olamazdı. Kosova'nın statüsü hakkında bir açıklama yapılmadan kapsamlı öneriye evet oyu verilmesi de engellenmişti, çünkü bu, Moskova ve Güvenlik Konseyi'nde temsil edilen bazı diğer hükümetler tarafından bağımsızlığın dolaylı bir onayı olarak görülüyordu. Bu nedenle, yeni yaklaşımlar arayışı başladı.

Kosova 17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilan etti ve üç ay sonra *Ahtisaari*'nin planı temelinde tasarlanan bir Anayasa kabul etti. Anayasa, sivil devlet kavramını benimsemekte ve bireyin haklarının tanınmasının yanı sıra toplulukların ve özellikle de Sırp toplumunun hakları için güçlü güvenceler sağlamaktadır. Kısacası *Ahtisaari*'nin önerisi, Kosova için uluslararası denetim altında bir bağımsızlık sağlayarak Kosovalı Arnavutlar ve Kosovalı Sırlar arasındaki farklılıkları uzlaştırmayı amaçlasa da bu girişim başarısız olmuş, bunun üzerine aynı planın ilkelerine dayanan tek taraflı bağımsızlık ilanı gelmiştir. Bu bağımsızlık Arnavut çoğunluğu tatmin ederken Kosovalı Sırlara yeni devlet içinde güvenli ve müreffeh bir gelecek vaat etmektedir.⁴⁰⁹

Ancak elbette Sırbistan ve Kosovalı Sırlar bu kararı kabullenmemiştir. Kosova krizine müdahaleye özyönetim ve özerklik ekseninde başlayan uluslararası toplum, 1244 sayılı Karar içeriğinde açıkça öngörülmeven ve uzlaşya tâbi nihaî statü için *Ahtisaari*'nin denetimli bağımsızlık formülünü BM'nin gündemi halinde getirmekle, bir bakıma da Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanını tetiklemiştir.

‘İnsancıl müdahale’ etik meşruiyet argümanı ile başlayan ve çatışmaları durdurup barış ve güvenliği tesis etmek gibi görünüşte son derece masum bir amaçla başlatılan uluslararası müdahale, geline aşamada özyönetim eşliğini de aşarak bir bağımsızlık ilanına çanak tutmuş, hatta bu manevranın kavramsal temellerini ve şartlarını

⁴⁰⁸ Weller, **a.g.e.**, s. 55.

⁴⁰⁹ Peral, “Civic Nation Building as a Tool for Conflict Transformation: An Analysis of the Ahtisaari Plan and the Independence Process in Kosovo”, s. 43.

hazırlamıştır. Görünen o ki, artık çatışmaların durdurulması hedefi yeterli gelmemekte, Kosova'nın batı merkezci bir kurgu ile neo-liberal, sosyal ve ekonomik sisteme entegrasyonun hızlanmasına lüzum görülmektedir.

2. BÖLÜM

KOSOVA’NIN BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ: AYRILIKÇI HAREKETLERİN HUKUKSAL ZEMİNİ BAĞLAMINDA BAĞIMSIZLIK İLANI, AYRILMA HAKKI VE MEŞRUIYET SORUNU

2.1. BAĞIMSIZLIK İLANI

17 Şubat 2008’de Kosova parlamentosu, Kosova Devlet Başkanı ve Başbakanı’nın da katıldığı tarihi bir oturumla oturumda bağımsızlık ilan etmiştir.⁴¹⁰ İlanın ardından uluslararası toplum kendi perspektiflerinden konuyu farklı bağlamlarda ele almıştır.⁴¹¹ Elbette bağımsızlık ilanı, uluslararası toplum için beklenmeyen bir sürpriz de değildir. Bağımsızlığın alt yapısı ve formülasyonu, uluslararası müdahalenin hemen ardından şekillenmeye başlamış ve Ahtisaari Planı ile ifadesini bulmuştur.

Eski Yugoslavya’dan bağımsızlığını ilan eden yedinci ülke olan Kosova, dünyanın en genç egemen varlığı olma yolunda bir başlangıç yapmıştır. Kosovalı Arnavutlar için ayrılık, onlarca yıl süren şiddetli mücadelelerin, bombardımanların, cinayetlerin, tecavüzlerin, yağmaların ve fedakarlıkların başarılı bir şekilde sona ermesi anlamına gelmektedir. Kosova’nın bağımsızlığına karşı çıkan uluslar bakımından ise, Kosova’daki bağımsızlık ilanının gelecekteki ayrılıkçı hareketler için bir emsal teşkil etme tehlikesi vardır. Toplumlari, uluslari ve liderlerini saran korkular, Kosova’nın bağımsızlığının kabulünün dünyadaki diğer yüksek riskli ulusların istikrarını ve toprak bütünlüğünü baltalayabileceği inancına dayanmaktadır. Çok etnikli ve çok uluslu devletler yüksek riskli uluslardır. Uluslararası toplum için ayrılık, derin bölünmelerin ve diplomatik savaşın başlangıcını simgelemektedir. Kosova’nın bağımsızlığını destekleyen çok sayıda uluslararası ve bölgesel paydaş, birçok benzer mevcut ayrılıkçı hareketin bu denli parçası değildir. Kosova’nın ayrılmasına giden yol, devletler topluluğunun hareketi

⁴¹⁰ “Kosovo MPs Proclaim Independence”, (17.02.2008), (Çevrimiçi) <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/7249034.stm>, 08.01.2025.

⁴¹¹ Kosova parlamentosu tarafından onaylanan bildiri üzerine, ABD, İngiltere ve diğer büyük ülkeler de dahil olmak üzere birçok AB ülkesi süratli bir tanıma sürecine girişmiştir. Rusya Dışişleri Bakanlığı, Batı’nın bağımsız bir Kosova’yı tanımasının, Gürcistan’ın ayrılıkçı bölgeleri olan Abhazya ve Güney Osetya için sonuçlar doğurabileceğini belirtmiştir.

destekleyen büyük güçleri tarafından, dünyanın geri kalanındaki örneklerden açıkça ayrılan bir dizi benzeri görülmemiş olayla işaretlenmeye çalışılmıştır.⁴¹²

Sırbistan⁴¹³, Kosova'nın bağımsızlık bildirisinin ilanının ardından Devlet Başkanı *Boris Tadić* marifetiyle, BM Genel Sekreteri'ne bu bildirinin Sırbistan topraklarının bir bölümünün zorla ve tek taraflı olarak ayrılması anlamına geldiğini bildirerek bu bildirinin ne Sırbistan'da ne de uluslararası hukuk düzeninde herhangi bir hukuki geçerlilik taşımayacağını ifade etmiştir.⁴¹⁴ Sırbistan'ın talebiyle 18 Şubat 2008'de toplanan olağanüstü Güvenlik Konseyi toplantısında *Boris Tadić*, bağımsızlık bildirisinin Sırbistan parlamentosu tarafından geçersiz ve hükümsüz ilan edildiğini dile getirmiş, bildirinin hukuka aykırı bir girişim olduğunu vurgulayarak bu durumu kınamıştır.⁴¹⁵

Bu bildirinin ardından, ABD ve birçok Avrupa ülkesi Kosova'nın bağımsızlığını resmen tanımıştır. 1999'daki NATO müdahalesinin ardından Kosova'nın uluslararası denetimini düzenleyen 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı, ayrıca uluslararası hukukta kendi kaderini tayin (*self-determinasyon*) hakkı, ayrılma (*secession*) ve tanıma ilkeleri çerçevesinde, Kosova'nın bağımsızlık bildirisi ve çeşitli devletler tarafından tanınmasının mevcut uluslararası hukuk çerçevesinde gerekçelendirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

⁴¹² "The History Behind a Declaration of Independence: Kosovo and Its Impact on the World", **Ruwanthika Gunaratne and Public International Law**, 01.06.2013, (Çevrimiçi) <https://ruwanthikagunaratne.wordpress.com/2013/06/02/kosovo-declaration-of-independence/>, 08.01.2025.

⁴¹³ Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılmasının ardından Sırbistan ve Karadağ, bir arada kalan son iki parça olarak bir devlet birliği oluşturdu. 27 Nisan 1992'de Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan ettiler. Bu nedenle, Askeri Teknik Anlaşma'nın imzalandığı ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı'nın yürürlüğe girdiği tarihte Sırbistan, uluslararası alanda Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve Sırbistan Cumhuriyeti olarak faaliyet göstermiş ve ilişkilerini yürütmüştür. Yeni devletin bu adı alması, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin yasal mirasçısı olduğu izlenimini doğurdu. Ancak, Yugoslavya SFC'den ayrılan diğer devletlerin bu duruma itiraz etmeleri üzerine Birleşmiş Milletler, bu yeni devletin üyelik talebini reddetti. 4 Şubat 2003'te, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin adı Sırbistan ve Karadağ olarak değiştirildi ve iki cumhuriyet arasında daha gevşek bir devlet birliği oluşturuldu. Bu yapı, her iki cumhuriyete de belirli bir özerklik tanıyordu. Sırbistan-Karadağ, 2006 yılında barışçıl bir şekilde ayrıldı. Bu tarihten itibaren Sırbistan olarak adlandırılan devlet, bu çalışmanın ilgili bölümünde 2008'deki bağımsızlık ilanı sırasındaki resmî adıyla anılmaktadır. Jan Nijman, Michael Shin, Peter O. Muller, **Geography: Realms, Regions, and Concepts**, 18th Edition, 2020; "Sırbistan-Karadağ", **Wikipedi**, 01.05.2024, (Çevrimiçi) <https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=S%C4%B1rbistan-Karada%C4%9F&oldid=32646285>, 08.01.2025; "FR Yugoslavia Investment Profile", **EBRD Annual Meeting**, t.y.; "Yugoslav Agreement on Succession Issues (2001) | Public International Law", (08.01.2025), (Çevrimiçi) <https://web.archive.org/web/20120526192918/http://www.dipublico.com.ar/english/yugoslav-agreement-on-succession-issues-2001/>, 08.01.2025.

⁴¹⁴ United Nations Security Council, "Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo.", UN Doc. S/2008/211, 28.03.2008.

⁴¹⁵ United Nations Security Council, "5839th Meeting Report", UN Doc. S/PV.5839, 18.02.2008.

Bu net ve kesin olmayan hukuksal gerekçe arayışlarına⁴¹⁶ çalışmanın müteakip bölümlerinde değinilmiştir.

Kosova, uluslararası hukukun uygulanışında devletlerin siyasi çıkarlarının nasıl etkili olduğunu gösteren klasik bir ‘zor durum’ örneği sunmaktadır. Kosova’nın uluslararası hukukta benzersiz bir durum mu olduğu ya da diğer ayrılıkçı hareketler için bir emsal mi teşkil ettiği, farklı devletlerin bu bildirinin dayandığı hukuki ve fiili koşulları nasıl yorumladığına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Kosova’nın uluslararası örgütlerdeki statüsü ve Sırbistan’ın hak ve yükümlülüklerine halef olup olmayacağı konusundaki sorular ise halen belirsizliğini korumaktadır.⁴¹⁷

2.1.1. Bağımsızlık İlanının İçeriği

Bildiri metni konumuz bakımından gelecekteki devletin kendini bağlı saydığı kısıtlar ve ilkelerin hukuksal önemi açısından özellik arz etmekte ve yeni kurulan cumhuriyetin temel niteliklerini ortaya koymaktadır.⁴¹⁸ Bu nedenle metin bir bütün olarak aşağıya çıkarılmıştır. Metnin tam olarak analizi oldukça önemli olup bu metnin kapsamlı olarak anlaşılması Kosova’nın bugün dahi hangi hukuksal temellerde hareket ettiğini kavrayabilmek için önemlidir. Bağımsızlık ilanının meşruiyet argümanlarının ve yeni kurulan devletin uluslararası arenada kabul görmesini hızlandıracak medenî değerlerin ne kadar özenle metne ithal edildiğini fark etmek, uluslararası destekle modern devlet inşası modelinin de mimarisini ana hatlarıyla ortaya koymaktadır.

Kosova meclisi;

- *17 Şubat 2008’de, Kosova’nın başkenti Priştine’de olağanüstü bir oturumla toplanarak,*
- *Halkın insan onurunu yücelten, vatandaşlarının gurur ve amaçlarını teyit eden bir toplum inşa etme çağrısına yanıt vererek,*
- *Yakın geçmişin acı verici mirasıyla uzlaşma ve bağışlama ruhu içinde yüzleşmeye kararlı olarak,*

⁴¹⁶ Christopher J. Borgen, “Kosovo’s Declaration of Independence: Self-Determination, Secession and Recognition”, **The American Society of International Law (Online Ed.)**, 2008.

⁴¹⁷ Borgen, **a.y.**

⁴¹⁸ Jakup Krasniqi, “Kosovo Declaration of Independence”, Assembly of Kosova, 17.02.2008.

- *Halkımızın çeşitliliğini korumaya, geliştirmeye ve onurlandırmaya adanmış olarak,*
- *Kosova'nın Avrupa-Atlantik demokrasiler ailesine tam olarak entegre olma isteğimizi yeniden teyit ederek,*
- *Kosova'nın, Yugoslavya'nın rızaya dayanmayan dağılmasından kaynaklanan özel bir durum olduğunu ve başka hiçbir durum için emsal teşkil etmediğini gözlemleyerek,*
- *Kosova'daki çatışma ve şiddet dolu yılların tüm uygar insanların vicdanını rahatsız ettiğini hatırlayarak,*
- *1999 yılında dünyanın müdahale ettiğini, bu müdahale sonucunda Belgrad yönetiminin Kosova'dan uzaklaştırıldığını ve Kosova'nın Birleşmiş Milletler geçici yönetimi altına alındığını minnettarlıkla anarak,*
- *Kosova'nın o tarihten bu yana vatandaşlarımızın iradesini özgürce ifade eden işleyen, çok etnik yapılı demokratik kurumlar geliştirmiş olmasından gurur duyarak,*
- *Belgrad ve Priştine arasında gelecekteki siyasi statümüz hakkında yıllarca süren uluslararası müzakereleri hatırlayarak,*
- *Liderlerimizin iyi niyetli çabalarına rağmen karşılıklı kabul edilebilir bir statü sonucuna ulaşılamamasından üzüntü duyarak,*
- *BM Özel Temsilcisi Martti Ahtisaari'nin önerilerinin Kosova'nın gelecekteki gelişimi için kapsamlı bir çerçeve sunduğunu ve bunların en yüksek Avrupa insan hakları ve iyi yönetim standartlarıyla uyumlu olduğunu teyit ederek,*
- *Statümüzün çözüme kavuşturulmasının halkımıza geleceğe dair netlik kazandıracağına, geçmişin çatışmalarının ötesine geçip toplumumuzun tam demokratik potansiyelini gerçekleştirmesine olanak tanıyacağına kararlı olarak,*
- *Kosova için daha iyi bir gelecek inşa etmek adına büyük fedakarlıklar yapan tüm kadın ve erkekleri onurlandırarak,*

KOSOVA BAĞIMSIZLIK BİLDİRİSİ'Nİ kabul eder.

1. Biz, halkımızın demokratik olarak seçilmiş liderleri, Kosova'nın bağımsız ve egemen bir devlet olduğunu burada ilan ederiz. Bu bildiri halkımızın iradesini yansıtmakta olup, BM Özel Temsilcisi Martti Ahtisaari ve onun Kosova Statüsü Çözümüne İlişkin Kapsamlı Önerileri doğrultusundadır.

2. Kosova'nın demokratik, laik ve çok etnik yapılı bir cumhuriyet olduğunu ilan ederiz. Ayrımcılığın yasaklanması ve hukukun eşit korunması ilkeleri doğrultusunda hareket edeceğiz. Kosova'daki tüm toplulukların haklarını koruyacak, geliştirecek ve onların

siyasi ve karar alma süreçlerine etkili katılımını sağlamak için gerekli koşulları oluşturacağız.

3. Kosova'nın Ahtisaari Planı'nda belirtilen tüm yükümlülüklerini tam olarak kabul ederiz ve bu planın Kosova'yı önümüzdeki yıllarda yönlendirecek bir çerçeve sunduğunu memnuniyetle karşılıyoruz. Planın tüm yükümlülüklerini, özellikle toplulukların ve üyelerinin haklarını koruyup geliştiren Ek XII'de yer alan yasaların öncelikli olarak kabul edilmesi yoluyla eksiksiz bir şekilde uygulayacağız.

4. İnsan hakları ve temel özgürlükleri, özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde tanımlandığı şekliyle, vatandaşlarımızın tümü için koruma altına alan bir Anayasa'yı en kısa sürede kabul edeceğiz. Bu Anayasa, Ahtisaari Planı'nın tüm ilgili ilkelerini içerecek ve demokratik, katılımcı bir süreçle yürürlüğe girecektir.

5. 1999 tarihli BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı temelinde Kosova'da kurulan uluslararası varlığın, demokratik gelişimimize verdiği desteği memnuniyetle karşılıyoruz. Ahtisaari Planı'nın uygulanmasını denetlemek üzere uluslararası bir sivil varlığı davet eder ve memnuniyetle karşılıyoruz. Ayrıca, Avrupa Birliği liderliğindeki hukuk misyonunu ve NATO'nun uluslararası askeri varlığın liderliğini sürdürmesini talep ederiz. Bu misyon, Kosova kurumları bu sorumlulukları üstlenmeye hazır olana kadar görevde kalacaktır. Kosova'nın barış, refah ve istikrarını güvence altına almak için bu varlıklarla tam iş birliği yapacağız.

6. Kültür, coğrafya ve tarih açısından geleceğimizin Avrupa ailesi içinde olduğuna inanıyoruz. Avrupa Birliği'ne tam üyelik yolunda gerekli adımları atacağımızı ve Avrupa-Atlantik entegrasyonu için gerekli reformları gerçekleştireceğimizi ilan ederiz.

7. Birleşmiş Milletler'e, savaştan sonra toparlanmamıza ve demokrasi kurumları inşa etmemize yaptığı yardımlar için derin şükranlarımızı sunarız. BM ile yapıcı bir şekilde çalışmaya devam edeceğiz.

8. Bağımsızlıkla birlikte uluslararası toplumun sorumlu bir üyesi olma görevi de gelir. Bu görevi tam olarak kabul ediyor, BM Şartı, Helsinki Nihai Senedi ve uluslararası hukukun temel ilkelerine uygun hareket edeceğimizi taahhüt ediyoruz.

9. Kosova'nın uluslararası yükümlülüklerini üstleniyoruz ve UNMIK tarafından bizim adımıza imzalanan tüm anlaşmalara uyacağız.

10. Kosova, Güneydoğu Avrupa'da barış ve istikrara katkı sağlamayı taahhüt eder.

11. Komşularımız, özellikle Sırbistan ile iyi ilişkiler kurmaya devam edeceğiz.

12. Bu bildirinin hükümlerine tam olarak uyacağımızı açık ve kesin bir şekilde taahhüt ederiz.⁴¹⁹

⁴¹⁹ "Kosovo Declaration of Independence", Refworld, (17.02.2008), (Çevrimiçi) <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2008/en/56552>, 08.01.2025.

Metnin en dikkat çekici ve kritik hususları aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir.

- Ahtisaari Planı'nı benimseme, kabul etme ve tam uyum,
- Uluslararası müdahaleye insancıl meşruiyet vurgusu,
- UNMIK, KFOR ve AB liderliğindeki EULEX Hukuk Misyonu'ndan müteşekkil⁴²⁰ uluslararası varlığın ülkede bulunmasının ve göreve devam etmesinin kabulü, Ahtisaari Planı'nın uygulanmasına ilişkin uluslararası denetimin onaylanması,
- Kosova'nın *sui generis* durumuna vurgu,
- Çok etnikli, laik, demokratik, ayrımcılığı kabul etmeyen, bağımsız ve egemen cumhuriyet yapısı,
- Uluslararası örgütlere üyelikle uluslararası toplumun bir parçası olma beklentisi.

Kosova Meclisi, yayınladığı Bağımsızlık Bildirisi'nde Kosova Cumhuriyeti'ni bağımsız ve egemen bir devlet olarak ilan etmiştir. Ahtisaari Planı'nın ilkelerini kabul eden Kosova, 1244 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı temelinde uluslararası toplumun desteğini memnuniyetle karşılamıştır. NATO ve Avrupa Birliği'nin Kosova Hukukun Üstünlüğü Misyonu (EULEX) Kosova Cumhuriyeti'nde görev yapmaya davet edilmiştir.⁴²¹

Bildiri, Kosova'nın bu ilanda belirtilen hükümlere, özellikle Ahtisaari Planı kapsamındaki yükümlülüklerle uymayı yasal bir zorunluluk olarak kabul ettiğini vurgulamaktadır. **Ayrıca, Kosova'nın tüm uluslararası hukuk ve BM Güvenlik Konseyi kararlarına, özellikle 1244 sayılı Karara uygun hareket edeceği belirtmiştir.** Bu belge, tek taraflı ve tüm devletlere karşı bağlayıcı bir nitelik taşıyan olağanüstü bir açıklama niteliğindedir.⁴²²

İlk bakışta görüleceği üzere, yeni cumhuriyet kendisini 1244 sayılı Karar ile bağlı saymaktadır. Bu husus Kosova'nın anayasal rejimine de dahil olmuştur.⁴²³ Bu hususa,

⁴²⁰ Bildiride AGİT sayılmamış olmakla birlikte uluslararası sivil varlığa dahildir.

⁴²¹ Colin Warbrick, "I. Kosovo: The Declaration of Independence", **International and Comparative Law Quarterly**, C. 57, No: 3, 2008, s. 679.

⁴²² Warbrick, **a.y.**

⁴²³ Sonraki yıllarda yapılacak anayasa değişiklikleri ile uluslararası sivil yönetimin etkileri anayasa metninden arındırılmaya çalışılacak, ancak uluslararası varlığın Kosova'da bulunması ve bilhassa güvenlik varlığının bazı yetkilere muhafaza edilmeye devam edilecektir.

ileriki aşamada Kosova'nın 1244 sayılı Karar ile bağlı olup olmadığı tartışmasında destekleyici bir argüman olacak ayrıca değinilecektir.

Diğer bir esaslı unsur ise, Kosova'nın meşruiyetini perçinlemek için Ahtisaari Planı ile uluslararası aktörler tarafından belirlenen konsepti iktisap ederek uluslararası destekli hareketi yine uluslararası standartlarda tutmaktır. Zira egemenliği daha baskın şekilde vurgulayıp 1244 sayılı Karar çerçevesini dışlayacak bir bildiri içeriğinin uluslararası hukuka aykırılığının ileri sürülmesi çok daha olasıdır. BM Güvenlik Konseyi'nin bir kararı, ancak Konsey tarafından ortadan kaldırılabilir. Konsey'in belirlediği tedbirleri tek taraflı olarak ortadan kaldırır görünen Kosova'nın bu durumu daha ılımlı şekilde yansıtması sürece yönelik tepkileri de kontrol altında tutmak için ayrıca önemlidir.

Bağımsızlık bildirisi, kilit hükümetlerle iş birliği içinde hazırlanmış ve onların denetiminden geçmiştir. Bildiri, Kosova için önemli hukuki sonuçlar doğuracak şekilde kaleme alınmıştır. Uluslararası hukuktaki 'tek taraflı bildiri' kavramı kullanılarak, tüm devletlerin güvenilebileceği ve yerine getirilmesini talep edebileceği *erga omnes* nitelikli hukuki yükümlülükler oluşturulmuştur. Bu anlamda, Kosova'nın egemenliğine Ahtisaari Planı'nda öngörülen sınırlamalar getiren BM Güvenlik Konseyi'nin VII. Bölüm altındaki bağlayıcı kararlarının yerine, Kosova'nın kendi kendine dayattığı bir egemenlik sınırlaması getirilmek istenmiştir. Kosova'nın bağımsızlık ilanı sırasında, Ahtisaari Planı'na uygun yeni anayasasını henüz kabul etmemiş olması, bu durumu özellikle önemli hale getirmiştir.⁴²⁴

2.1.2. Bağımsızlık İlanını Takip Eden Gelişmeler

Kosova, Şubat 2008'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra, Nisan 2008'de yeni bir anayasa imzalayarak kendi kendini yönetme yolunda bir adım daha atmıştır. Bu anayasa Haziran 2008'de yürürlüğe girerek Kosova üzerindeki BM yetkisini fiilen sona erdirmiştir. BM'nin 'denetimli bağımsızlık' olarak adlandırdığı Kosova'nın yeni statüsü, UNMIK geçici yönetiminin varlığını sonlandırmamış ancak yönetim yetkilerinden feragat etmesine neden olmuştur. Belgrad için 'Kosova Vilayeti' terimi, Kosova'nın Sırp ulusunun 'atalarının yurdu' olarak derin sembolik önemini yansıtmaktadır. Bu bağ, Batı yanlısı ve reformcu Sırp lar arasında bile büyük anlam taşımaktadır. Sırbistan'ın Kosova'nın

⁴²⁴ Marc Weller, "Negotiating the Final Status of Kosovo", Paris, European Union Institute for Security Studies, 2008, s. 70-71.

bağımsızlığına karşı güçlü tutumu, *Milošević* dönemi izolasyonizmi ile açıklanamaz. 1999 NATO bombardmanı sırasında Sırp'ların hissettiği öfke gerçektir ve sadece milliyetçilerle sınırlı değildir. Belgrad'daki bazı yorumcular, Kosova'nın kaybını 'anestezisiz bir amputasyon' olarak nitelendirmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Kosova'nın bağımsızlığı lehine bir karar alamaması, birçok Sırp vatandaş tarafından Kosova'nın bağımsızlık ilanının gayrimeşru ve geçersiz olduğunun kanıtı olarak görülmektedir.⁴²⁵

Arnavutların Kosova üzerindeki tarihsel hak iddiaları ve onların İlliryalıların torunları ve Dardanya kabilesinin mensupları olduğuna dayanan tarihsel teoriye göre ise, Dardanya'nın kadim topraklarının bir parçası olarak görülen Kosova'da Arnavutlar tarafından bir devlet kurulması büyük bir başarıdır.⁴²⁶

2.1.2.1. Uluslararası Varlığın Teşkili ve Fonksiyonundaki Değişiklikler: EULEX Kosova Misyonu'nun Göreve Başlaması

Kosova'daki Avrupa Birliği Hukukun Üstünlüğü Misyonu (EULEX)⁴²⁷, 2008 yılında Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası kapsamında başlatılan en büyük sivil misyon olarak kurulmuştur. EULEX'in genel misyonu, Kosova'daki yargı ve kolluk kuruluşlarını, siyasi müdahaleden bağımsız olarak, etkinlik, sürdürülebilirlik, çok etnikli yapı ve hesap verebilirlik açısından güçlendirme yolunda desteklemektir. Bu süreç, uluslararası insan hakları standartlarına ve Avrupa'nın en iyi uygulamalarına uygun

⁴²⁵ Jens Bastian, "Kosovo's Independence and International Repercussions", **European Institute of Mediterrenian**, (2009), (Çevrimiçi) <https://www.iemed.org/publication/kosovos-independence-and-international-repercussions/>, 08.01.2025.

⁴²⁶ Bu teoriye göre, Arnavutlar Slavların 7. yüzyıldaki göçlerinden önce bölgenin yerli halkıdır. Kosova, Arnavutlar için Dardanya'nın kadim topraklarının bir parçası olarak görülürken, Sırp'lar bu iddiaları tarih tahriyatı olarak değerlendirmektedir. 1913 Londra Konferansı'nda Kosova'nın Sırbistan'a bırakılması, Arnavutlar tarafından komşu ülkelerin topraklarını "çalması" olarak yorumlanmış ve Kosova, Arnavut kimliğinin korunması için önemli bir mücadele alanı olmuştur. Peral, "Civic Nation Building as a Tool for Conflict Transformation: An Analysis of the Ahtisaari Plan and the Independence Process in Kosovo", s. 29-30; "Arnavutluk Tarihi | Sırbistan, Bayrak, Harita, Ülke ve Kosova | Britannica", (08.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/topic/history-of-Albania>, 08.01.2025.

⁴²⁷ Misyon İngilizce 'Rule of Law Mission' olarak ifade edilmektedir. Bu türden bir kuruluşun fonksiyonu Türkçe'de 'kolluk' veya 'yargı' kurumları içerisinde tarif edilebilecekken, iç içe geçmiş bu iki fonksiyonu birlikte karşılayacak tam bir Türkçe terim de mevcut değildir. Bu nedenle 'rule of law' teriminin 'hukukun üstünlüğü' olarak çevrilmesinde isabet görülmüştür. Bununla beraber; kastedilen fonksiyon alanı yargı ve kolluktur. Bazı kaynaklar (Ör: Vikipedi) EULEX'i 'Avrupa Birliği Hukuk Misyonu' olarak da çevirmektedir. Bu çeviri, anlamın tam karşılığı olmadığı düşüncesiyle bu çalışmada benimsenmemiştir.

şekilde yürütülmektedir. Misyon, BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı çerçevesine tâbidir.⁴²⁸ Bu kapsamda uluslararası sivil varlığın bir parçası haline gelmiştir.

Avrupa Birliği (AB), bağımsızlık ilanından evvel Ahtisaari Planı'nın uygulanmasındaki sorumluluğu üstlenmeye, planın yayımlanmasından itibaren hazırlanmaya başlamıştır. Bu nedenle EULEX'in Kosova'da hukukun üstünlüğü ve diğer olası alanlarda operasyon yürütmesine ilişkin hazırlıklar 2006 yılından itibaren başlamıştır.⁴²⁹ 2007'de, Kosova'nın nihaî statüsüne ilişkin arabuluculuk sürecinin sona ermesinin ardından Avrupa Konseyi, Kosova'ya Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Misyonu aracılığıyla ve uluslararası varlığın bir parçası olarak uluslararası bir sivil ofise katkı sağlayarak destek verme konusunda hazır olduğunu açıklamıştır. 16 Şubat 2008'de, Kosova'nın bağımsızlık ilanından bir gün önce, Konsey, hukukun üstünlüğü alanında geniş kapsamlı bir AB misyonu olan EULEX Kosova Misyonu'nu başlatmaya karar vermiştir.⁴³⁰

EULEX misyonunun yetkisi, Ahtisaari Planı'nda öngörüldüğü gibi, Kosova makamlarına hukuk, yargı, kolluk ve gümrük alanlarında destek sağlamak ve bu kurumların Avrupa'daki en iyi uygulamalara uygun şekilde çalışmasını sağlamaktır. Misyon, başlatıldıktan 120 gün sonra tam olarak operasyonel hale gelecekti.⁴³¹ Ancak EULEX'in göreve başlaması, bazı diplomatik ve hukuksal sorunlarla gecikmiştir.

15 Haziran 2008'de yürürlüğe giren Kosova Anayasası ile UNMIK'in geçici sivil bir yönetim olarak mevcut yetkilerini fiilen ortadan kaldırılmıştır. Kosova Hükümeti, geri kalan sınırlı görevleri üstlenmesi kaydıyla BM varlığının devamını memnuniyetle karşılayacağını ifade etmiştir.⁴³² Bu çerçevede UNMIK'in görevleri oldukça sınırlı bazı fonksiyon alanlarına indirgenmiştir.⁴³³

Bu süreçte, BM Kosova Misyonu'nun (UNMIK) rolü ve yetkilerinin Kosova yerel kurumlarına veya AB Misyonu'na (EULEX) devredilmesi tartışmalara neden olmuştur.

⁴²⁸ "What is EULEX? - EULEX - European Union Rule of Law Mission in Kosovo".

⁴²⁹ Official Journal of the European Union, "Council Joint Action", Doc.No. 2006/304/CFSP, 10.04.2006.

⁴³⁰ Weller, "Negotiating the Final Status of Kosovo", s. 74.

⁴³¹ Weller, **a.y.**

⁴³² BM Genel Sekreteri, Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanının ve yaklaşan Kosova Anayasası'nın kabul edilmesinin, UNMIK'in geçici sivil yönetim olarak sahip olduğu mevcut yetkilerini fiilen ortadan kaldıracağını belirtmiştir. United Nations Security Council, "Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, UN Doc. S/2008/354", par. 7.

⁴³³ United Nations Security Council, "Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, UN Doc. S/2008/354"den aktaran; Kuzu, "Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova'nın Tanınması Sorunu", s. 90.

Rusya, Güvenlik Konseyi'nde, yeni bir yetki olmaksızın UNMIK'in bu yetkileri devredemeyeceğini savunmuştur. AB ülkeleri arasında ise bazıları Kosova Anayasası yürürlüğe girer girmez misyonun devam edebileceğini düşünürken, diğerleri daha temkinli yaklaşmıştır. BM Genel Sekreteri, sürecin sonunda taraflarla yapılan istişarelerde uluslararası varlığın devam etmesi gerektiği konusunda mutabık kalındığını belirtmiştir.⁴³⁴ Ancak bu mutabakat süreci sancılı geçmiştir.

Kosova Hükümeti, BM'nin kısıtlı bir rol üstlenmesine sıcak bakarken, Kosovalı Sırp lar protestolar düzenleyerek, Sırbistan sınırındaki gümrük noktalarına saldırmış ve Mitroviça'daki bir mahkemeyi zorla ele geçirmiştir. Kosovalı Sırp lar, polis, yargı ve belediye yönetimleri de dahil olmak üzere Kosova kurumlarını boykot etmiştir. Bu sırada AB, UNMIK'in ekonomik yeniden yapılandırma ayağına finansman sağlamayı durdurmuş ve bu kararın UNMIK ile koordineli olmadığı anlaşılmıştır. Genel Sekreter, Kosova'daki uluslararası sivil varlığın operasyonel yönlerini düzenleyeceğini açıklamış ve AB'nin hukuk alanındaki rolünü artıracağını belirtmiştir. Bu, polis, adalet ve gümrük gibi alanlarda aşamalı olarak devreye girecektir. AGİT, demokratik değerlerin teşviki ve topluluk haklarının korunması görevine devam edecektir. UNMIK ise Kosova'nın uluslararası anlaşmalarına yardımcı olma, Belgrad-Priştine diyalogunu kolaylaştırma ve bazı fonksiyonları yerine getirme rolünü sürdürecektir. Bu süreçte Kosova'daki Sırp çoğunluklu bölgelerde polis operasyonları BM yetkisi altında kalmış ve Sırp Ortodoks Kilisesi'nin Belgrad'daki dini merkeziyle doğrudan bağlantısı korunmuştur. Kosova, bu adımları belirli bir süreyle ve statüsüne zarar vermeden kabul etmiştir. Ancak, Sırbistan ve Rusya, UNMIK'in yeniden yapılandırılması için Konsey kararının gerekli olduğunu savunmuştur.⁴³⁵

Konsey bu konuda bir karar almamıştır. BM Genel Sekreteri, önerisinin 1244 (1999) sayılı Karar çerçevesinde geliştirilen dengeli bir çözüm sunduğunu bir kez daha belirtmiştir. Genel Sekreter, bu önerinin kapsamlı istişarelerden faydalanan bir uzlaşma çabası sonucu ortaya çıktığını ifade etmiştir. BM Antlaşması ve 1244 sayılı Kararın kendisine sağladığı geniş yetkilere vurgu yaparak, toplantının Konsey'e konuyu değerlendirme fırsatı sunduğunu dile getirmiştir. Bu şekilde, Konsey'in öneriyi kabul etmesi yönünde zemin hazırladığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 1244 (1999) sayılı Karar

⁴³⁴ Weller, "Negotiating the Final Status of Kosovo", s. 74-75.

⁴³⁵ Weller, **a.g.e.**, s. 75-76.

çerçevesinde EULEX Misyonu'nun genişleyip operasyonel işlevlere geçmesine olanak sağlanmıştır.⁴³⁶

Sonuç olarak, 1244 sayılı Karar yürürlükte kalmış ve UNMIK, AB'nin Kosova'da artan rolüyle birlikte görevlerini sürdürmüştür. Ancak, Kosova'nın egemen bir devlet olarak kendini konumlandığı bu dönemde, UNMIK yönetiminin fiilen devam etmesi ve Kosova'nın kuzey bölgelerinde bölünme riskinin sürmesi tartışmaları beraberinde getirdiği Kosova bakımından da memnuniyet verici olmamıştır.

Bağımsızlık ilanından sonra EULEX'in Kosova'daki etkinliği oldukça fazladır. EULEX, 2008'de Kosova'nın bağımsızlık ilanından sonra, hukukun üstünlüğünü sağlamak amacıyla geniş yargı yetkileriyle görevlendirilmiştir. Bu yetkiler, ceza davaları, mülkiyet anlaşmazlıkları ve organize suçlarla mücadele gibi kritik alanları kapsamıştır. EULEX, yerel yargı sisteminin kapasitesini geliştirmek için doğrudan müdahale etmiş, davaları bizzat yürütmüş ve yargı süreçlerini yönetmiştir. Ancak, Haziran 2018'de EULEX'in yürütme yetkisi sona ermiş ve yargı yetkileri kademeli olarak Kosova'daki yerel mahkemelere devredilmiştir. Bu süreçle birlikte EULEX'in rolü, dava izleme, rehberlik ve danışmanlık gibi denetleyici bir çerçeveye indirgenmiştir. Misyon, günümüzde Kosova yargı organlarının bağımsızlığını teşvik etmeye ve yerel adalet sisteminin güçlenmesine odaklanmaktadır.⁴³⁷

EULEX, Kosova'da hukukun üstünlüğünü sağlamaya yönelik misyonunun bir parçası olarak, Kosova Polisi'nin kapasitesini güçlendirmeye önemli katkılarda bulunmuştur. Bağımsızlık sonrası dönemde, EULEX, Kosova Polisi üzerinde doğrudan yetkilere sahip olmuş ve özellikle kuzeydeki Sırp nüfusun yoğun olduğu bölgelerde güvenliği sağlama ve kamu düzenini koruma konusunda aktif rol oynamıştır. EULEX'in polis gücü üzerindeki yetkisi, Kuzey Kosova'daki polis karakollarına danışmanlık ve rehberlik sağlamak, kritik olaylara müdahale etmek ve uluslararası polis işbirliğini kolaylaştırmak gibi alanları kapsamıştır. Bu süreçte EULEX, Interpol ve Europol gibi uluslararası kuruluşlarla Kosova Polisi arasındaki bilgi alışverişini ve operasyonel iş birliklerini geliştirmiştir. Ancak, EULEX'in yürütme yetkilerinin 2018'de sona ermesiyle birlikte, Kosova Polisi ilk müdahale kuvveti (*first responder*) konumuna getirilmiş, EULEX ise ikinci müdahale kuvveti (*second responder*) rolüne indirgenmiştir. Bu, Kosova Polisi'nin

⁴³⁶ Weller, **a.g.e.**, s. 75-77; "Council of the European Union, Press Release, S223/08", 21.06.2008.

⁴³⁷ "EULEX Resmi Web Sitesi - European Union Rule of Law Mission in Kosovo", (09.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,1>, 09.01.2025.

bağımsız hareket etmesini teşvik eden bir adımdır. EULEX günümüzde, Kosova Polisi'nin operasyonel kapasitesini artırmaya yönelik danışmanlık, izleme ve rehberlik faaliyetleri yürütmektedir. Özellikle, polis teşkilatında etnik çeşitliliği artırma, insan haklarına saygılı bir güvenlik yapısı oluşturma ve kamu düzeni konusunda yerel otoritelere destek olma hedeflenmektedir.⁴³⁸

NATO liderliğindeki KFOR ise pratikte üçüncü müdahale kuvveti (*third responder*) olarak görev yapmaya devam etmektedir. Ancak bu durum, KFOR'un Askeri Teknik Anlaşma ve BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı kapsamında gerekli gördüğü hallerde ilk müdahale kuvveti (*first responder*) rolünü üstlenmesine engel teşkil etmemekte olup KFOR'un genel güvenlik kuvveti sorumluluğu ve güvenlik garantörü rolü devam etmektedir. Bu rol, görev tanımının kaynağı belgelerin tespit ettiği yetki ve sorumluluğunun doğal ve şüpheden uzak sonucudur.⁴³⁹

Günümüzde EULEX'in mevcut yetkisi, 2023/1095 sayılı Konsey Kararı temelinde 14 Haziran 2025 tarihine kadar geçerli olacak şekilde belirlenmiştir. Bu yetki kapsamında Misyon, izleme, rehberlik ve danışmanlık faaliyetleri yürütmekte ve sınırlı yürütme yetkilerine sahiptir.⁴⁴⁰

2.1.2.2. Yeni Cumhuriyetin Doğası: Çeşitliliği Yönetmek

Kosova, 2008 yılında bağımsızlığını ilan ettiğinde, kendini bir ulus-devlet olarak değil, 'topluluklar devleti' olarak tanımlamış ve çok etnikli, çeşitli bir yapıya ve azınlıklar için geniş haklara bağlılık göstermiştir. Bu yaklaşım, iki yönlü bir meşruiyet sorunu çözme çabası olarak anlaşılmaktadır. Kosova, bir yandan uluslararası alanda tartışmalı devlet statüsü nedeniyle dış meşruiyet sorunuyla, diğer yandan Sırp azınlığıyla ilgili iç meşruiyet

⁴³⁸ a.y.

⁴³⁹ EULEX, yetkisinin kaynağı belgeler itibarıyla ikinci müdahale kuvveti olarak sıralamasını değiştirememektedir. Ancak EULEX açısından birinci müdahale kuvvetinin kim olduğu fark yaratmamaktadır. Eğer KFOR, göreceği lüzum üzerine güvenlik olaylarına müdahale etmek üzere belirli kriterlere göre Kosova Polisi'nin müdahalesinin güvenliği sağlamada yetersiz kalacağı yahut olayı daha vahim bir hale getireceğine karar verirse ilk müdahale kuvveti rolünü benimseyebilecektir. Bu karar KFOR Komutanı'na aittir. Böylesi bir durumda, KFOR ikincil kuvvet olan EULEX'in desteğini talep ederse bu kuvvet devreye girecektir. Bu husus iç güvenlik risklerine ve kolluk harekâtına ilişkin bir müdahale sıralamasıdır. KFOR; Askeri Teknik Anlaşma kapsamında Sırbistan tarafından yönetilebilecek tüm risklerde ilk müdahale kuvvetidir. Yani askeri operasyonlar bakımından EULEX'in vazifesi bulunmayıp ne Kosova Polisi ne de EULEX askeri bir sorumluluk üstlenemez. Bu oldukça karmaşık bir ayrım olup bu açıklamada yalnızca kısaca ele alınmıştır. Ancak Kosova'daki güvenlik risklerinin kapsam ve türünün analizi ile hangi kuvvetin müdahale edeceğinin belirlenmesi hususu, yetki kaynağı uluslararası hukuk belgelerinin tetkiki ile KFOR Hukuk Biriminin esas vazifelerinden biridir.

⁴⁴⁰ "Council Decision (CFSP) 2023/1095", ST/8603/2023/INIT, 05.06.2023.

sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Çeşitlilik ve azınlık haklarına yapılan vurgu, devletin hem uluslararası hem de ulusal düzeyde meşruiyet kazanmasını amaçlamıştır.⁴⁴¹

Ancak bu strateji, Kosova'nın Arnavut çoğunluğu arasında yeni bir iç meşruiyet sorunu ortaya çıkarmıştır. Bu dinamik, Kosova'yı öncelikle çok etnikli bir devlet olarak çerçevelemeyi reddeden '*Vetëvendosje Hareketi*' (Kendi Kaderini Tayin Hareketi) gibi muhalif hareketlerle örneklenmiştir.⁴⁴² Bu hareketin karşı anlatısı, yeni devletin iç meşruiyetine yönelik ek bir meydan okuma teşkil etmektedir. Bu durum, uluslararası toplumun desteklediği azınlık hakları yoluyla 'çeşitliliği yönetme' stratejisinin, çatışma sonrası bir yapının meşruiyet sorunlarına çözüm getirmediğini ortaya koymaktadır. Aksine, 'topluluklar devleti' hem Kosova'daki çoğunluk hem de azınlık grupları tarafından tartışılmaya devam etmektedir.⁴⁴³

2.2. ULUSLARARASI ADALET DİVANI'NIN KOSOVA'YA İLİŞKİN DANIŞMA GÖRÜŞÜNÜN İNCELENMESİ

Kosova'nın bağımsızlık ilanı, uluslararası toplumda farklı tepkilere yol açmış, ancak bölgede hukuken egemenliğini sürdürdüğünü iddia eden Sırbistan, bu durumu tanımayacağını açıkça belirtmiştir. Sırbistan, bağımsızlık ilanının hukuki sonuç doğurmaması için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimler sonucunda, BM Güvenlik Konseyi olağanüstü toplanmış, ancak daimî üyeler arasındaki görüş ayrılıkları nedeniyle bağımsızlık ilanına karşı herhangi bir karar alınamamıştır. Daha sonra Sırbistan'ın talebiyle konu BM Genel Kurulu'na taşınmış ve BM Genel Kurulu tarafından

⁴⁴¹ Dana M. Landau, "The Quest for Legitimacy in Independent Kosovo: The Unfulfilled Promise of Diversity and Minority Rights", **Nationalities Papers**, C. 45, No: 3, 2017, s. 442.

⁴⁴² Vetëvendosje (Kendi Kaderini Tayin Hareketi), Kosova'da sol eğilimli, sosyal demokrat bir siyasi partidir ve 2005 yılında tabandan gelen, düzen karşıtı ve bağımsızlık yanlısı bir hareket olarak kurulmuştur. İlk olarak UNMIK'e (BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu) karşı protestolarıyla öne çıkan hareket, Kosovalıların kendi kaderini tayin hakkının Sırbistan'ın onayına bağlı olmaması gerektiğini savunmuştur.

Vetëvendosje, Kosova'nın çok etnikli bir devlet olduğu fikrine karşı çıkarak, sosyoekonomik kalkınma yoluyla azınlıkların entegre edilmesini savunmaktadır. Parti, güçlü bir devlet yapısını desteklerken, Kosova'nın Arnavutluk ile birleşmesini referandum yoluyla gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Popülist ve milliyetçi duruşuyla tanınan Vetëvendosje, Kosova'nın bağımsızlığını tanıyan azınlıklarla iş birliğine açıktır.

Vetëvendosje, ekonomik kalkınmayı ve sosyal adaleti önceliklendiren bir program izler. Kamu varlıklarının korunmasını savunur, özelleştirme sürecini eleştirir ve enerji, tarım ile madencilik sektörlerine yatırım yapar. Ayrıca, yolsuzlukla mücadele, liyakat sisteminin güçlendirilmesi ve şeffaf yönetim hedeflerini taşır.

2021 seçimlerinden sonra en büyük siyasi parti olarak iktidara gelmiş ve *Albin Kurti* liderliğinde Kosova başbakanlığını üstlenmiştir. NATO ile iş birliği ve Kosova'nın uluslararası alanda tanınması için çalışmalarını sürdürmektedir. "Self-Determination Movement", **Vikipedi**, 05.01.2025, (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Self-Determination_Movement&oldid=1267517064#External_links, 09.01.2025.

⁴⁴³ Landau, "The Quest for Legitimacy in Independent Kosovo", s. 442.

kabul edilen 8 Ekim 2008 tarihli ve 63/3 sayılı Kararla⁴⁴⁴, Kosova'nın 17 Şubat 2008 tarihli bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygun olup olmadığının değerlendirilmesi için Uluslararası Adalet Divanı'ndan danışma görüşü talep edilmiştir.⁴⁴⁵

Uluslararası Adalet Divanı (UAD), BM Genel Kurulu tarafından talep edilen danışma görüşünü 22 Temmuz 2010 tarihinde açıklamıştır⁴⁴⁶. Bu görüşün ardından, özellikle karardan memnuniyet duyan çevreler, Divan'ının Kosova Devleti'nin varlığını ve meşruiyetini teyit ettiği yönünde bir algı yaratmıştır. Ancak UAD, kendisine yöneltilen soruyu dar bir çerçevede ele alarak yalnızca yasaklayıcı kurallara odaklanmış ve bağımsızlık bildirisini sonuçlarından bağımsız, izole bir işlem olarak değerlendirmiştir. Divan, 4'e karşı 10 oyla Kosova'nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuku ihlal etmediği sonucuna ulaşmıştır. Divanın bu süreçte izlediği yöntem ve vardığı sonuçlar kendi içinde tutarlı olmakla birlikte, ayrılma (*secession*) ve kendi kaderini tayin (*self-determination*) konularında hukuki rehberlik sunma fırsatını değerlendiremediği yönünde eleştiriler de sıkça dile getirilmiştir.⁴⁴⁷

BM Genel Kurulu'nun 8 Ekim 2008 tarihli ve 63/3 sayılı Kararı⁴⁴⁸ ile Divan'a yöneltilen sorunun içeriği ve kapsamı aşağıda sunulmuştur:

" Genel Kurul,

BM amaç ve ilkelerini dikkate alarak,

Kendisinin BM Şartı çerçevesindeki yetki ve işlevlerini göz önünde bulundurarak,

17 Şubat 2008 tarihinde Kosova Özyönetim Geçici Kurumlarının Sırbistan'dan bağımsızlıklarını ilan ettiklerini hatırlatarak,

Bu işlemin, mevcut uluslararası hukuk düzeni ile uyumluluğu açısından BM'ye üye devletlerce farklı tepkilerle karşılandığının farkında olarak,

⁴⁴⁴ United Nations General Assembly, "Resolution 63/3", UN Doc. A/RES/63/3, 08.10.2008.

⁴⁴⁵ Uğur Samancı, "Uluslararası Adalet Divanının Kosova'nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, No: 2, 2009, s. 124.

⁴⁴⁶ International Court of Justice, "Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion", Un Doc. A/64/881, 22.07.2010.

⁴⁴⁷ Samancı, "Uluslararası Adalet Divanının Kosova'nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü", s. 124-125.

⁴⁴⁸ United Nations General Assembly, "Resolution 63/3"; Detaylı bilgi için kararın tartışıldığı toplantı tutanağını tetkik ediniz United Nations General Assembly, "Request for an Advisory Opinion of the International Court of Justice on Whether the Unilateral Declaration of Independence of Kosovo Is in Accordance with International Law (22nd plenary meeting)", UN Doc. A/63/PV.22, 08.10.2008.

BM Şartının 96. maddesine uygun olarak Uluslararası Adalet Divanından, Divan Statüsünün 65. maddesine göre aşağıdaki soruya ilişkin bir danışma görüşü istemeye karar vermiştir:

‘Kosova Özyönetim Geçici Kurumları tarafından tek taraflı bağımsızlık ilanı uluslararası hukuka uygun mudur?’”

Uluslararası Adalet Divanı (UAD), danışma görüşünü hazırlarken, BM Genel Kurulu tarafından yöneltilen soruyu dar bir çerçevede yorumlamış ve Kosova’nın devlet statüsüne kavuşup kavuşmadığı, tanınmasının geçerliliği ya da hukuki etkileri gibi konuların sorunun kapsamı dışında olduğunu kabul etmiştir. Divan, kendisine yöneltilen “Kosova Özyönetim Geçici Kurumları tarafından tek taraflı bağımsızlık ilanı uluslararası hukuka uygun mudur?” sorusunun açık ve net bir şekilde formüle edilmiş, sınırlı ve spesifik bir soru olduğuna karar vermiştir. Bu nedenle Divan, yalnızca bağımsızlık bildirisinin uluslararası hukuka uygunluğu hakkında görüş bildirmekle yetinmiştir. Böylece Divan, kendi kaderini tayin (*self-determinasyon*), ayrılma (*secession*) hakkı ve devlet statüsü gibi somut olay bağlamında tartışmalı olan hukuki meselelere girmekten kaçınmıştır.⁴⁴⁹

Bu başlık altında UAD’nin Danışma Görüşü, yine Divan’ın perspektifinden, alt-başlıklandırma ve gerekçelendirme sistemine uyularak incelenmiştir. Danışma Görüşü’nün eleştirisi ise, incelemenin ardından farklı bir başlık altında yapılacaktır. UAD yaklaşımını tam olarak kavrayıp Danışma Görüşü’nün içeriğine bir bütün olarak hâkim olmadan, bunun Kosova meselesinin meşruiyetine dair etkisini anlamak da bir hayli güçtür. Bu nedenle öncelikle Görüş’ün kapsamı bir bütün olarak özömsenecek, ardından ise eleştirel yaklaşımlar tetkik edilecektir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁹ Samancı, “Uluslararası Adalet Divanının Kosova’nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü”, s. 145-146.

⁴⁵⁰ Uluslararası hukuk akademik yayınlarında genellikle Danışma Görüşü, Divan’ın yaklaşımı ve buna yönelik eleştiriler iç içe geçmiş şekilde sunulmaktadır. Bu yöntemin, okuyucunun Danışma Görüşü içeriğini eleştirmenin yaklaşımından algılamasına neden olduğu, hele ki Danışma Görüşü ayrıca okunmıyorsa Divan’ın gerekçelendirme sistematığının ve ele alınan unsurlarının anlaşılmasına neden olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle; bu çalışmada Görüş’ün evvela Divan bakışıyla, ardından ise eleştirel yaklaşımlarla farklı bir başlık altında irdelenmesi bilinçli olarak tercih edilmiştir.

2.2.1. Divan'ın Görüş Verme ve Takdir Yetkisi

Divan, 'Nükleer Silahlar'⁴⁵¹ ve 'Duvar'⁴⁵² görüşlerine atıfla, bir danışma görüşü talebiyle karşılaştığında, öncelikle talep edilen görüşü verme yetkisine sahip olup olmadığını değerlendirmekle işe başlamıştır. Divan, eğer yetki bulunduğu sonucuna varılırsa, ayrıca kendi takdirine bağlı olarak, bu yetkiyi mevcut davada kullanmaktan kaçınması için herhangi bir neden olup olmadığını incelemek durumunda olduğunu da belirtmiştir.⁴⁵³

2.2.1.1. Görüş Verme Yetkisi

BM Antlaşması'nın XIV. Bölümü (92-96. Maddeler) UAD'nin yetki görev ve sorumluluklarını belirlemektedir.⁴⁵⁴ BM Antlaşması'nın ayrılmaz bir parçası olan Uluslararası Adalet Divanı Statüsü de⁴⁵⁵ UAD'nin hukuki temellerini ve yetkilerini açıklar, yargı yetkisi, işleyişi ve prosedürleriyle ilgili temel hükümleri içerir ve uluslararası hukukta bağlayıcı bir metin olarak kabul edilir.

Divan'ın iki tür yetkisi bulunmaktadır. Birincisi, devletler arasındaki hukuki uyuşmazlıkların çözümlenerek karara bağlanması, ikincisi ise danışma görüşü verilmesidir. Ancak danışma görüşleri, Divan'ın devletler arasındaki hukuki uyuşmazlıklar hakkında verdiği kararların aksine, bağlayıcı nitelikte değildir.⁴⁵⁶

Divan'ın bir danışma görüşü verme yetkisi, UAD Statüsü'nün 65. maddesinin 1. paragrafında, "*Divan, Birleşmiş Milletler Antlaşması gereğince ya da bu Antlaşma hükümlerine uygun olarak görüş istemeye yetkili kılınmış her organ ya da kuruluşun isteği üzerine her türlü hukuksal sorun konusunda görüş verebilir.*" şeklinde düzenlenmiştir. Divan, bu hükmün uygulanmasıyla ilgili olarak; "*Divan'ın yetkisine ön koşul, danışma görüşü talebinin Antlaşma uyarınca yetkilendirilmiş bir organ tarafından yapılmış olması, hukuki bir konuya ilişkin olması ve Genel Kurul veya Güvenlik Konseyi*

⁴⁵¹ International Court of Justice, "Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion", I.C.J. Reports 1996, 08.07.1996, p. 232, para. 10.

⁴⁵² International Court of Justice, "Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion", I.C.J. Reports 2004, 09.07.2004, p. 144, para. 13.

⁴⁵³ International Court of Justice, "Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion", s. 13, para 17.

⁴⁵⁴ United Nations, "United Nations Charter", arts. 92-96.

⁴⁵⁵ "Statute of the International Court of Justice (ICJ Statute)", United Nations, 1945.

⁴⁵⁶ Seçil Şahin, "Kosova'nın Bağımsızlık İlanının Uluslararası Adalet Divanı Kararı ve Self Determinasyon İlkesi Çerçevesinde İncelenmesi", **Ankara Barosu Dergisi**, No: 3, 2015, s. 527.

dışında, bu konunun talepte bulunan organın faaliyet kapsamına giren bir konu olmasıdır." ifadelerini kullanmaktadır.⁴⁵⁷

Divan, bir danışma görüşü talebinin, BM'nin bir organından veya bu yetkiye sahip uzman bir kuruluştan geldiğinden emin olmalıdır. Genel Kurul, BM Antlaşması'nın 96. maddesi uyarınca danışma görüşü talep etme yetkisine sahiptir. 96. madde şu şekilde düzenlenmiştir:

"1. Genel Kurul veya Güvenlik Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı'ndan herhangi bir hukuki konuda danışma görüşü talep edebilir.

*2. Genel Kurul tarafından bu yetkiyle donatılmış Birleşmiş Milletler'in diğer organları ve uzman kuruluşları da, kendi faaliyet kapsamlarına giren hukuki konularda Divan'dan danışma görüşü talep edebilir."*⁴⁵⁸

Divan, 96. maddenin 1. paragrafının, Genel Kurul'a 'herhangi bir hukuki konuda' danışma görüşü talep etme yetkisi verdiğini (bazı geçmiş içtihatlarına atıfla) tespit ettikten sonra⁴⁵⁹, BM Antlaşması'nın 10. maddesine değinmiştir. Madde metni şöyledir: *"Genel Kurul, bu Antlaşma kapsamındaki veya bu Antlaşma'da belirtilen herhangi bir organın yetki ve görevleriyle ilgili herhangi bir konuyu veya meselesini tartışabilir ve 12. maddede belirtilen durumlar haricinde, bu tür konular veya meseleler hakkında Birleşmiş Milletler üyelerine veya Güvenlik Konseyi'ne ya da her ikisine birden tavsiyelerde bulunabilir."* Ayrıca, Antlaşma'nın 11. maddesinin 2. paragrafı, Genel Kurul'a, *"Birleşmiş Milletler'in herhangi bir üyesi tarafından kendisine getirilen uluslararası barış ve güvenliğin korunmasıyla ilgili herhangi bir konuyu"* tartışma yetkisi vermiş ve yine 12. maddede belirtilen sınırlamalara tabi olarak bu konularda tavsiyelerde bulunma yetkisi tanımıştır.⁴⁶⁰

BM Antlaşması'nın 12. maddesinde yer alan sınırlamalar bu süreçte tartışma konusu olmuştur. 12. maddenin 1. paragrafı şu şekildedir: *"Güvenlik Konseyi herhangi bir uyuşmazlık ya da duruma ilişkin olarak işbu Antlaşma'nın kendisine yüklediği görevleri*

⁴⁵⁷ International Court of Justice, "Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion", par. 18-19.

⁴⁵⁸ United Nations, "United Nations Charter", art. 96/1.

⁴⁵⁹ International Court of Justice, "Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion", par. 21.

⁴⁶⁰ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 22.

*yerine getirdiği sürece Genel Kurul, Güvenlik Konseyi bunu kendisinden istemedikçe, bu uyuşmazlık ya da durum konusunda herhangi bir tavsiyede bulunamaz."*⁴⁶¹

Mevcut davada, Güvenlik Konseyi'nin Kosova durumuyla ilgilenmesi nedeniyle, 12. maddenin 1. paragrafının Genel Kurul'un danışma görüşü talebini Antlaşma'ya aykırı hale getirdiği ve dolayısıyla 96. maddenin 1. paragrafının verdiği yetki kapsamında olmadığı ileri sürülmüştür. Ancak Divan daha önce 'Duvar' görüşünde bulunduğu tespiti atfı yaparak⁴⁶² *"Danışma görüşü talebi, Genel Kurul tarafından bir ihtilaf veya durum hakkında yapılan bir 'tavsiye' olarak değerlendirilemez."* şeklinde tespiti bulunmuştur. Dolayısıyla, 12. madde, Genel Kurul'un Divan'dan danışma görüşü talep etme yetkisini sınırlamaz.⁴⁶³

Divan ayrıca, kendisinden görüş istenen sorunun Antlaşma'nın 96. maddesi ve Statü'nün 65. maddesi anlamında 'hukuki bir soru' olup olmadığını belirlemek zorundadır. Bu davada Genel Kurul, Divan'a, bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygun olup olmadığını sormuştur. Divan'a göre bir eylemin uluslararası hukukla uyumlu olup olmadığını sormak, doğal olarak hukuki bir sorudur. Divan daha önce de 'Batı Sahra' görüşünde⁴⁶⁴ yer alan ifadesine gönderme ile, *"hukuk terimleriyle ifade edilen ve uluslararası hukuku ilgilendiren problemleri ortaya koyan sorular, doğaları gereği hukuki bir yanıtla karşılanabilir"* belirlemesinde bulunmuştur.⁴⁶⁵

Ancak bazı katılımcılar, Genel Kurul'un sorduğu sorunun aslında hukuki bir soru olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu iddiaya göre, bağımsızlık ilanı eylemi uluslararası hukuk tarafından düzenlenmemekte, yalnızca siyasi bir eylem olarak değerlendirilmelidir. Ancak Divan, kendisinden yerel hukuka göre değil, yalnızca uluslararası hukuka uygunluk açısından bir görüş talep edildiğini tespit etmiştir. Divan, yerel hukuku incelemeyen, uluslararası hukuk temelinde bu soruyu yanıtlayabileceği sonucuna varmıştır. Ayrıca Divan, bir sorunun siyasi boyutlarının bulunmasının, onu hukuki bir soru olmaktan çıkarmadığını tekrar etmiştir. Divan, hukuki bir soruyu yanıtlamaktan

⁴⁶¹ United Nations, "United Nations Charter", art. 12/1.

⁴⁶² International Court of Justice, "Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion" p. 148, para. 25.

⁴⁶³ International Court of Justice, "Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion", par. 24.

⁴⁶⁴ International Court of Justice, "Western Sahara, Advisory Opinion", I.C.J. Reports 1975, 16.10.1975 p. 18, para. 15.

⁴⁶⁵ International Court of Justice, "Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion", par. 25.

kaçınamaz; bu davada da esasen, uluslararası hukuk temelinde bir eylemin değerlendirilmesi istenmektedir. Bu nedenlerle Divan, Genel Kurul tarafından yapılan talebe yanıt olarak bir danışma görüşü verme yetkisine sahip olduğu sonucuna varmıştır.⁴⁶⁶

2.2.1.2. Takdir Yetkisi

Divan'ın yetkiye sahip olması, yine Divan'a göre bu yetkiyi kullanmak zorunda olduğu anlamına gelmemektedir. Divan, daha önceki kararlarında, Statüsünün 65. maddesinin 1. paragrafında yer alan ve "Divan danışma görüşü verebilir..." ifadesini içeren hükmün, yetki şartlarının sağlanmış olmasına rağmen Divan'ın danışma görüşü vermekten kaçınma konusunda takdir yetkisine sahip olduğu anlamına geldiğini birçok kez vurgulamıştır. Bu takdir yetkisi, Divan'ın yargısal işlevinin bütünlüğünü ve BM'nin ana yargı organı olarak doğasını korumak amacıyla bulunmaktadır.⁴⁶⁷

Bununla birlikte, Divan, danışma görüşü talebine verdiği cevabın, BM'nin faaliyetlerine katılımını temsil ettiğini ve bu talebin prensipte olarak reddedilmemesi gerektiğini kabul etmektedir. Dolayısıyla, Divan'ın istikrarlı içtihatlarına göre, yalnızca 'zorlayıcı nedenler (*compelling reasons*)' Divan'ın yetkisi kapsamındaki bir talebe yanıt vermeyi reddetmesine yol açabilir. Divan, mevcut davada yargısal işlevini yerine getirmenin uygunluğu konusunda kendisini tatmin etmek zorundadır. Bu nedenle, Divan, önceki içtihatlarına dayanarak, Genel Kurul'un talebine yanıt vermeyi reddetmesi için zorlayıcı nedenlerin bulunup bulunmadığını dikkatlice incelemiştir.⁴⁶⁸

Danışma görüşü sürecinde, talebin gerekçelerine ilişkin argümanlar öne sürülmüş ve Genel Kurul'un Divan'dan görüş istemesinin, Divan'ın yetkisini Genel Kurul'a yardım etmek için değil, belirli bir devletin çıkarlarına hizmet etmek amacıyla kullanırmayı hedeflediği savunulmuştur. Ancak Divan, bu tür argümanların Divan'ın takdir yetkisini kullanmasını etkilemeyeceği sonucuna varmıştır. Danışma yetkisi, devletler için bir yargı yolu olmayıp, Genel Kurul, Güvenlik Konseyi veya BM Antlaşması'nın 96. maddesi 2. paragrafı uyarınca yetkilendirilmiş diğer organların kendi işlevlerini yerine getirebilmelerine yardımcı olmak için Divan'dan görüş alma yoludur. Danışma görüşü devletlere değil, talepte bulunan organa sunulmaktadır. Bazı görüşler, Genel Kurul'un

⁴⁶⁶ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 25-28.

⁴⁶⁷ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 29.

⁴⁶⁸ International Court of Justice, **a.g.e.**, s. 29-31.

63/3 sayılı Kararı doğrultusunda Divan'dan bir görüş talep etmesinin, talebin amacını açıkça belirtmediğini ve bu görüşün hukuki bir etkisi olmayacağını öne sürmüştür. Ancak Divan, danışma görüşü isteme ihtiyacını değerlendirme sorumluluğunun talepte bulunan organa ait olduğu ve Divan'ın bu konuda değerlendirme yapma yetkisine sahip olmadığı sonucuna varmıştır. Ayrıca, Divan'ın danışma görüşü vermesinin siyasi sonuçlar doğurabileceği gerekçesiyle görüş vermekten kaçınması gerektiği de öne sürülmüştür. Ancak Divan, bu tür iddiaların görüş talebine yanıt verilmesini engelleyemeyeceği sonucuna varmıştır.⁴⁶⁹

Kosova'daki durum, 1998'den itibaren Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik sorumluluğu kapsamında ele alınmıştır. Güvenlik Konseyi, bu süreçte 1244 (1999) sayılı kararla Kosova'da uluslararası askeri ve sivil bir varlık oluşturmuş ve bölgenin yönetimine ilişkin çerçeveyi belirlemiştir. Genel Kurul da insan hakları durumu ve UNMIK'in finansmanı gibi konularda kararlar almıştır. Danışma görüşünün tartışılması aşamasında bazı görüşler, Kosova'nın bağımsızlık ilanının hukuka uygunluğuna ilişkin danışma görüşü talebinin Güvenlik Konseyi tarafından yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu argümana göre, Güvenlik Konseyi'nin bu meseleye yönelik müdahalesi ve Divan'ın bu soruyu yanıtlamak için 1244 (1999) sayılı kararı yorumlayıp uygulaması gerekliliği, Genel Kurul'un talebine yanıt verilmemesi için 'zorlayıcı bir neden' teşkil etmektedir. Ancak Divan, Genel Kurul'un uluslararası barış ve güvenlik meselelerini tartışma yetkisine sahip olduğunu ve bu yetkinin Güvenlik Konseyi'nin birincil sorumluluğunu ihlal etmediğini belirtmiştir.⁴⁷⁰

Ayrıca Divan'a göre, Antlaşma'nın 12. maddesi, Güvenlik Konseyi'nin gündeminde olan uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditler konusunda Genel Kurul'un herhangi bir eylemde bulunmasını tamamen yasaklamamaktadır. Divan, *Duvar* Danışma Görüşü'nde bu konuyu detaylı bir şekilde incelemiş ve Genel Kurul ile Güvenlik Konseyi'nin aynı konuyu paralel olarak ele alma eğiliminde olduğuna dikkat çekmiştir. Divan, bu tür durumlarda Güvenlik Konseyi'nin genellikle uluslararası barış ve güvenlik boyutlarına

⁴⁶⁹ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 32-35.

⁴⁷⁰ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 37-40 Divan, Genel Kurul'un bu soruya yönelik meşru bir ilgisinin olmadığını iddia etmenin mümkün olmadığını değerlendirmiştir. Antlaşma'nın 10. ve 11. maddeleri, Genel Kurul'a Birleşmiş Milletler'in faaliyetleri kapsamındaki konuları, uluslararası barış ve güvenlik ile ilgili meseleler de dahil olmak üzere, tartışma yetkisi vermektedir. Bu yetki, Antlaşma'nın 24. maddesinin 1. paragrafında yer alan, uluslararası barış ve güvenliğin korunması sorumluluğunun Güvenlik Konseyi'ne verilmesine ilişkin hükümle sınırlı değildir. Divan, İşgal Altındaki Filistin Topraklarındaki Duvarın İnşasının Hukuki Sonuçları ile ilgili Danışma Görüşü'nde (2004), 24. maddenin "birincil ancak münhasır olmayan bir yetki" ifade ettiğini açıkça belirtmiştir. Bkz. International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 40; International Court of Justice, "Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion".

odaklandığını, Genel Kurul'un ise insani, sosyal ve ekonomik yönleri dikkate aldığını ifade etmiştir. Bu analiz, bir meselenin uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusunda birincil sorumluluğa sahip olan Güvenlik Konseyi'nin yetkisi altında olmasının, Genel Kurul'un bu durumu tartışmasını ya da sınırlı ölçüde tavsiye kararı almasını engellemediğini göstermektedir. Ayrıca, Genel Kurul'un 'Barış için Birleşme' başlıklı 377A (V) sayılı Kararı⁴⁷¹, Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin oybirliği sağlayamaması durumunda Genel Kurul'a uluslararası barış ve güvenliğin yeniden sağlanmasına yönelik kolektif önlemler önerme yetkisi tanımaktadır. Mevcut durumda Kosova'daki mesele esasen Güvenlik Konseyi'nin gündeminde olmuştur. Konsey, Kosova'nın gelecekteki statüsünü ve bağımsızlık ilanını tartışmıştır. Bununla birlikte, danışma yetkisinin amacı, Birleşmiş Milletler organlarının ve diğer yetkilendirilmiş kuruluşların, kendi işlevlerini daha etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri için Divan'dan görüş almasını sağlamaktır. Divan, Genel Kurul'un Divan'dan görüş aldıktan sonra hangi adımları atacağını ya da bu görüşün bu adımlara nasıl bir etkisi olacağını belirleyemez. Ancak Genel Kurul, bağımsızlık ilanını tartışma ve 42. paragrafta belirtilen sınırlar dahilinde tavsiyelerde bulunma hakkına sahiptir. Bu durumda, bağımsızlık ilanının şimdiye kadar yalnızca Güvenlik Konseyi'nde tartışılmış olması ve Konsey'in Kosova'daki duruma ilişkin eylemleri, Divan'ın Genel Kurul'un talebine yanıt vermemesini gerektirecek zorlayıcı bir neden oluşturmaz. Genel Kurul'un gelecekteki tartışma ve eylemlere yönelik kapsamı belirleyici bir faktör olsa da, Divan aynı zamanda Genel Kurul'un geçmişte Kosova ile ilgili bazı adımlar attığını da tespit etmektedir. Genel Kurul da insan hakları durumu ve UNMIK'in finansmanı gibi konularda kararlar almıştır. Divan, bu nedenle, Genel Kurul'un Kosova'daki duruma ilişkin kendi işlevlerini yerine getirdiğini gözlemlemektedir. Divan'ın, 1244 (1999) sayılı kararın hükümlerini yorumlaması ve uygulaması gerekliliği, Genel Kurul'un talebine yanıt vermemesi için bir gerekçe oluşturmaz. BM'nin ana yargı organı olarak Divan, daha önce hem danışma hem de çekişmeli yargı yetkisi çerçevesinde Güvenlik Konseyi kararlarının yorumlanması ve hukuki etkileriyle ilgilenmiştir. Divan, Genel Kurul'un meşru bir çıkarı olduğu sürece, yanıtının Güvenlik Konseyi kararlarına dayanmasının, Genel Kurul'a görüş vermeyi reddetmek için yeterli bir gerekçe oluşturmadığını değerlendirmiştir. Divan, mevcut talep kapsamında yetkisini kullanmayı reddetmesi için zorlayıcı bir neden bulunmadığı sonucuna varmıştır.⁴⁷²

⁴⁷¹ United Nations General Assembly, "Resolution 377 (V)".

⁴⁷² International Court of Justice, "Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion", par. 41-48.

2.2.2. Divan’a Yöneltilen Sorunun Anlamı ve Kapsamı

Divan, Genel Kurul tarafından kendisine yöneltilen sorunun kapsamını ve anlamını değerlendirmiştir. Genel Kurul, bu soruyu şu şekilde ifade etmiştir: “Kosova Geçici Özyönetim Kurumları tarafından yapılan tek taraflı bağımsızlık ilanı uluslararası hukuka uygun mudur?”⁴⁷³

Divan, önceki bazı davalarda⁴⁷⁴, kendisine yöneltilen sorunun dilinden ayrılarak, sorunun yeterince doğru bir şekilde formüle edilmediği, talebin gerçekten tartışmalı olan hukukî soruları yansıtmadığı sonucuna vardığı veya yöneltilen sorunun belirsiz veya muğlak olduğu durumlarda farklı bir yaklaşım benimsediğini hatırlatmaktadır.⁴⁷⁵

Bununla beraber Kosova meselesinde Divan; Genel Kurul tarafından yöneltilen sorunun açık, dar ve spesifik şekilde ifade edildiğine karar vermiştir.⁴⁷⁶ Soru, bu bildirimin hukuki sonuçlarına ilişkin herhangi bir değerlendirme talep etmemektedir. Özellikle, Kosova’nın devlet statüsü kazanıp kazanmadığı veya Kosova’yı bağımsız bir devlet olarak tanıyan devletlerin bu tanınmasının geçerliliği ya da hukuki etkileri hakkında bir soru içermemektedir. Buna bağlı olarak Divan, Genel Kurul tarafından yöneltilen soruyu yanıtlamak için bağımsızlık ilanının bir devletin oluşumuna yol açıp açmadığı veya tanıma işlemlerinin statüsü gibi konulara değinmenin gerekli olmadığını değerlendirmektedir. Bu nedenle Divan, sorunun kapsamını yeniden formüle etmeye gerek görmemektedir.⁴⁷⁷

Bununla birlikte Divan, soruya ilişkin bir diğer hususu da detaylı olarak değerlendirmiştir. 8 Ekim 2008 tarihli Genel Kurul’un 63/3 sayılı Kararı’nın üçüncü paragrafı ‘17 Şubat 2008 tarihinde Kosova Özyönetim Geçici Kurumlarının Sırbistan’dan bağımsızlıklarını ilan

⁴⁷³ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 49.

⁴⁷⁴ International Court of Justice, “Interpretation of the Greco Turkish Agreement of 1 December 1926 (Final Protocol, Article IV), Advisory Opinion”, P.C.I.J., Series B, No. 16), 1928; International Court of Justice, “Interpretation of the Agreement of 25 March 1951 between the WHO and Egypt, Advisory Opinion”, I.C.J. Reports, 1980; International Court of Justice, “Application for Review of Judgement No. 273 of the United Nations Administrative Tribunal, Advisory Opinion”, I.C.J. Reports, 1982.

⁴⁷⁵ International Court of Justice, “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion”, par. 50.

⁴⁷⁶ Tıpkı *Güney Afrika ve Duvar* danışma görüşleri örneklerinde olduğu gibi. International Court of Justice, “Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion”, I.C.J. Reports, 1971; International Court of Justice, “Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion”.

⁴⁷⁷ International Court of Justice, “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion”, par. 51.

*ettiklerini hatırlatarak, (...)’ ifadesini içermektedir. Dolayısıyla tek taraflı bağımsızlık ilanının Kosova’nın Geçici Özyönetim Kurumları’dır. O halde bağımsızlık ilanının yazarlarının kimliği, bu ilanının uluslararası hukuka uygun olup olmadığı sorusunun yanıtını etkileyebilecek bir husustur. Divan, bu konuyu Genel Kurul tarafından karara bağlanmış bir mesele olarak ele almamıştır.*⁴⁷⁸

Bu belirlemenin ardından Divan, Genel Kurul’un, Divan’ın yargı işlevlerini yerine getirmesini engellemek veya bu işlevlere müdahale etmek amacı güttüğünün varsayılmasını doğru bulmayarak Genel Kurul tarafından kısıtlanmadığını, danışma görüşü için kendisine yöneltilen bir soruyla ilgili bir görüş oluştururken, elindeki tüm ilgili verileri değerlendirme konusunda tam bir özgürlüğe sahip olması gerektiği sonucuna varmıştır. Dolayısıyla bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygun olup olmadığını değerlendirirken, tüm kayıtları inceleme ve bu ilanı Geçici Özyönetim Kurumları tarafından mı yoksa başka bir varlık tarafından mı yapıldığını kendisi belirleme konusunda özgür olduğu sonucuna varmıştır.⁴⁷⁹

Bu Danışma Görüşü oluşturulurken, Genel Kurul tarafından Kosova’ya ilişkin sorulan soru, *Quebec’in Kanada’dan ayrılmasına ilişkin olarak Kanada Yüksek Mahkemesi’ne yöneltilen soru ile kıyaslanmıştır. Divan’a göre Kanada Yüksek Mahkemesi’ne yöneltilen soru, ‘ayrılmayı gerçekleştirme hakkının olup olmadığını’ ve belirtilen organlardan herhangi birine ‘uluslararası hukuk tarafından olumlu bir hak tanıyıp tanımadığını’* sorgulamaktaydı. Buna karşılık, Genel Kurul Kosova’ya ilişkin olarak, bağımsızlık ilanının *‘uluslararası hukuka uygun olup olmadığını’* sormuştur. Bu soruya verilecek yanıt, uluslararası hukukun bağımsızlık ilanını yasaklayıp yasaklamadığına bağlıdır. Eğer Divan, uluslararası hukukun bu ilanı yasakladığı sonucuna varırsa, Genel Kurul’un sorduğu soruya bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygun olmadığını belirterek yanıt vermesi gerekecektir. Bu durumda Divan, üstlenmesi gereken görevi, bağımsızlık ilanının uluslararası hukuku ihlal edip etmediğini belirlemek şeklinde ortaya koymuştur. Divan, kendisine yöneltilen soru kapsamında, uluslararası hukukun Kosova’ya tek taraflı olarak bağımsızlık ilan etme hakkı tanıyıp tanımadığı veya daha geniş bir ifadeyle, uluslararası hukukun bir devlet içinde yer alan oluşumlara tek taraflı olarak ayrılma hakkı tanıyıp tanımadığı konusunda bir pozisyon alması gerektiği sonucuna varmıştır. Aslında, tek taraflı bağımsızlık ilanı gibi belirli bir eylemin uluslararası hukuku ihlal

⁴⁷⁸ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 52.

⁴⁷⁹ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 53-54.

etmemesi, mutlaka bu eylemin uluslararası hukuk tarafından tanınan bir hakkın kullanımı olduğu anlamına gelmez. Divan'dan yalnızca birinci noktada, yani ihlal olup olmadığı konusunda görüş bildirmesi istendiğini belirterek; ikinci noktaya ilişkin görüş belirtmekten itinayla kaçınmıştır.⁴⁸⁰

Dolayısıyla sorunun anlam ve kapsamının belirlenmesinde Divan kararında eleştirilen iki temel öğeden bahsedebiliriz. Bunlardan birincisi, Divan'ın, yazarların kimliğini bu ilanının uluslararası hukuka uygun olup olmadığı sorusunun yanıtını etkileyebilecek bir husus olarak kabul ederek bunu belirleme konusunda özgür olduğuna karar vermesidir. İkincisi ise, Divan'ın kendisine yöneltilen soru kapsamında, uluslararası hukukun Kosova'ya tek taraflı olarak bağımsızlık yahut daha geniş bir şekilde tek taraflı ayrılma hakkı tanıyıp tanımadığı konusunda bir tespitten kaçınarak soruyu 'yasaklayıcı bir kural bulunup bulunmaması' ile sınırlamasıdır.

Divan'ın bu belirlemeleri, müteakip aşamalarda yapacağı analizlerde ulaşacağı sonuçlar bakımından önemli olup, hem bildirinin yazarlarının kimliği yönünden, hem de sorunun kapsamının yasaklayıcı bir kural araştırması ile sınırlandırılması yönünden ne türden etkiler doğurduğu ve kararı nasıl şekillendirdiği aşağıda ilgili kısımlarda açıklanacaktır.

2.2.3. Olgusal Arka Plan

Danışma Görüşü'nün III. Bölümünde Divan, bağımsızlık ilanına yol açan olgusal bağlamı teferruatı ile incelemektedir. Bu çerçevede Divan, Kosova'nın geçici yönetimini sağlamak amacıyla Güvenlik Konseyi tarafından oluşturulan çerçevenin, yani Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı Kararı ile bu karar uyarınca Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu (UNMIK) tarafından çıkarılan düzenlemelerin ilgili özelliklerini kısaca açıklamaktadır. Ardından Divan, bağımsızlık ilanının kabulünden önceki yıllarda sözde 'nihai statü süreci' ile ilgili gelişmeleri özetleyerek son olarak 17 Şubat 2008 tarihinde meydana gelen olaylara değinmektedir.⁴⁸¹

Görüş'ün bu bölümündeki içerik, olgusal gerçeklere ilişkin olup hukuki bir belirleme yahut analiz içermemektedir. Ayrıca çalışmanın önceki bölümlerinde burada yer alan kapsam teferruatı ile alındığından, Danışma Görüşü'nün III.Bölümü ayrıca analiz edilmeyecektir.

⁴⁸⁰ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 55-56.

⁴⁸¹ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 57-77.

2.2.4. Bağımsızlık İlanının Uluslararası Hukuka Uygun Olup Olmadığı Sorunu

Divan bu aşamada, Genel Kurul tarafından kendisine sunulan talebin esasına girmektedir. Öncelikle, genel uluslararası hukuk kapsamında bağımsızlık ilanlarının hukuka uygunluğuna ilişkin bazı sorulara odaklanmış, bu bağlamda Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı Kararı'nın nasıl anlaşılması ve uygulanması gerektiğini ele almıştır. Bu genel çerçeve belirlendikten sonra, Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı Kararı'nın hukuki önemine değinerek, mevcut talebin ortaya koyduğu sorunlarla ilgili olarak uluslararası hukukta özel kurallar ve bunlara bağlı yükümlülükler yaratıp yaratmadığını ve bunların bağımsızlık ilanının hukuka uygunluğuna etkisini değerlendirmiştir.⁴⁸²

2.2.4.1. Genel Uluslararası Hukuk

Divan on sekizinci, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın başlarında çoğu zaman bağımsızlık ilan edilen devlet tarafından şiddetle karşı çıkılan birçok bağımsızlık ilanı örneği bulunduğunu, devletlerin genel uygulamalarında, bağımsızlık ilanı eyleminin uluslararası hukuka aykırı olarak değerlendirilmediğini ifade etmektedir. Aksine, bu dönemdeki devlet uygulamaları, uluslararası hukukun bağımsızlık ilanlarını yasaklayan bir kural içermediği sonucuna açıkça işaret etmektedir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, uluslararası hukukun kendi kaderini tayin (self-determinasyon) ilkesi kapsamında ayrılmalar meydana gelmiştir. Ancak, bu bağlam dışında gerçekleşen bağımsızlık ilanı örnekleri de bulunmaktadır. Bu durumlarda, devlet uygulamaları, uluslararası hukukta bağımsızlık ilanını yasaklayan yeni bir kuralın ortaya çıktığını göstermemektedir.⁴⁸³

Tek taraflı bağımsızlık ilanlarını yasaklayan bir kuralın, toprak bütünlüğü ilkesine zımni olarak dahil olduğunu ileri süren yaklaşıma karşılık olarak Divan, toprak bütünlüğü ilkesinin uluslararası hukuk düzeninin önemli bir parçası olduğunu ancak bu toprak bütünlüğü ilkesinin kapsamının devletler arası ilişkilerle sınırlı kaldığını belirtmektedir.⁴⁸⁴

Güney Rodezya, Kuzey Kıbrıs, Republika Srpska gibi BM Güvenlik Konseyi'nin kınadığı bağımsızlık ilanı kararlarıyla kıyaslama neticesinde Divan, bu durumların tamamında

⁴⁸² International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 78.

⁴⁸³ International Court of Justice, **a.g.e.**, s. 79.

⁴⁸⁴ International Court of Justice, **a.g.e.**, s. 80.

Güvenlik Konseyi'nin, söz konusu bağımsızlık ilanlarının yapıldığı zamandaki somut durumu değerlendirdiğini kaydetmektedir. Bağımsızlık ilanlarının hukuka aykırı niteliği, bu ilanların tek taraflı karakterinden değil, uluslararası hukuka aykırı kuvvet kullanımı veya özellikle *jus cogens* (emredici hukuk normları) niteliğindeki genel uluslararası hukuk normlarının diğer ağır ihlalleriyle bağlantılı olmasından kaynaklanmıştır. Divan'a göre Kosova bağlamında Güvenlik Konseyi, hiçbir zaman bu tür bir tutum benimsememiştir. Divan'a göre, Güvenlik Konseyi'nin kınama uygulamalarından tek taraflı bağımsızlık ilanlarına karşı genel bir yasağın çıkarılması mümkün değildir.⁴⁸⁵

Divan, yirminci yüzyılın ikinci yarısında uluslararası hukukun en önemli gelişmelerinden birinin kaydedildiği self-determinasyon hakkının, mevcut bir devletin bir bölümüne o devletten ayrılma hakkı verip vermediği konusunda yargılamalara katılanların görüşleri arasında büyük farklılıklar bulunduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde, uluslararası hukukun bir 'telafi edici ayrılma (*remedial secession*)' hakkı sağlayıp sağlamadığı ve sağlıyorsa hangi koşullarda sağladığı konularında da farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Devletler topluluğunda, Kosova'da 'telafi edici ayrılma (*remedial secession*)' hakkının doğduğunu ortaya koyacak koşulların mevcut olup olmadığı konusunda da keskin bir görüş ayrılığı vardır. Divan, mevcut Danışma Görüşü içeriğinde bu soruları çözümlemeye gerek olmadığını düşünmektedir. Genel Kurul, Divan'dan yalnızca bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygun olup olmadığına dair bir görüş talep etmiştir. Ancak Divan'a göre, kendi kaderini tayin (self-determinasyon) hakkının kapsamı ve bir 'telafi edici ayrılma' hakkının varlığına ilişkin tartışmalar, bir devletten ayrılma hakkıyla ilgilidir ve Genel Kurul tarafından yöneltilen sorunun kapsamının dışındadır. Bu soruyu yanıtlamak için Divan, yalnızca bağımsızlık ilanının genel uluslararası hukuku veya Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı Kararıyla oluşturulan *lex specialis* normlarını ihlal edip etmediğini belirlemelidir.⁴⁸⁶

Bu nedenlerle, Divan genel uluslararası hukukun bağımsızlık ilanlarına ilişkin herhangi bir uygulanabilir yasağı içermediği görüşündedir. Buna göre Divan, 17 Şubat 2008 tarihli bağımsızlık ilanının genel uluslararası hukuku ihlal etmediği sonucuna varmıştır. Bu sonuca ulaştıktan sonra, Divan şimdi 10 Haziran 1999'da kabul edilen 1244 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'nın hukuki önemine yönelmektedir.⁴⁸⁷

⁴⁸⁵ International Court of Justice, **a.g.e.**, s. 81.

⁴⁸⁶ International Court of Justice, **a.g.e.**, s. 82-83.

⁴⁸⁷ International Court of Justice, **a.g.e.**, s. 84.

2.2.4.2. BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı Kararı ve Bununla Oluşturulan UNMIK Anayasal Çerçevesi

1244 sayılı Karar, Güvenlik Konseyi tarafından Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın VII. Bölümü temelinde açıkça kabul edilmiştir ve bu nedenle uluslararası hukuk kapsamında açıkça yükümlülükler getirmektedir. **Divan, 1244 sayılı Karar'ın, özellikle Kosova'daki durumla ilgilendiği ve mevcut durumda geçerli hukuk kapsamında olduğunu ifade etmektedir.**⁴⁸⁸

Genel Sekreter'in Özel Temsilcisi tarafından UNMIK adına kabul edilen düzenlemelerin, özellikle Anayasal Çerçeve'nin⁴⁸⁹ Genel Kurul'un talebi kapsamında geçerli uluslararası hukukun bir parçası olup olmadığı sorusuna gelince, Divan önünde Anayasal Çerçeve'nin uluslararası hukuk niteliğinden ziyade bir iç hukuk eylemi olduğu iddia edilmiştir. Bu argümana göre, Anayasal Çerçeve mevcut durumda geçerli olan uluslararası hukukun bir parçası olmayacak ve bu nedenle bağımsızlık ilanının Anayasal Çerçeve ile uyumlu olup olmadığı sorusu Genel Kurul'un talebinin kapsamı dışında kalacaktır. Divan bu argümanı benimsememektedir. Divan'a göre, UNMIK düzenlemelerinin, özellikle Anayasal Çerçeveyi ilan eden 2001/9 sayılı UNMIK Düzenlemesi'nin yetki kaynağı nihayetinde Birleşmiş Milletler Antlaşması'ndan türemektedir. Anayasal Çerçeve, bağlayıcılığını 1244 (1999) sayılı Karar'ın bağlayıcı niteliğinden ve dolayısıyla uluslararası hukuktan almaktadır. Bu anlamda, uluslararası hukuki bir karaktere sahiptir. Bu yaklaşımdan hareketle, Divan Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı Kararı'nın ve Anayasal Çerçeve'nin 17 Şubat 2008 itibarıyla hâlâ yürürlükte ve geçerli olduğunu belirlemiştir. Ne Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı Kararı ne de Anayasal Çerçeve, bu düzenlemelerin sona erdirilmesine ilişkin bir madde içermemektedir ve hiçbirini yürürlükten kaldırılmamıştır. Dolayısıyla, bu düzenlemeler 17 Şubat 2008'de Kosova'da geçerli olan uluslararası hukuku teşkil etmektedir. Sonuç olarak Divan, bu iki uluslararası hukuk belgesinin Genel Kurul'un danışma görüşü talebinde bulunduğu soruya yanıt verirken dikkate alınması gereken uluslararası hukukun bir parçası olduğunu sonucuna varmaktadır.⁴⁹⁰

⁴⁸⁸ International Court of Justice, *a.g.e.*, s. 85-86.

⁴⁸⁹ United Nations Mission in Kosovo (UNMIK), "UNMIK Regulation 2000/47, on the Status, Privileges and Immunities of KFOR and UNMIK and Their Personnel in Kosovo".

⁴⁹⁰ International Court of Justice, "Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion", par. 87-93.

2.2.4.2.1. Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) Sayılı Kararının Yorumu

Güvenlik Konseyi kararları, tek bir kolektif organ tarafından alınır ve bir antlaşma sonuçlandırma sürecinden farklı bir süreçle hazırlanır. Bu kararlar, BM Antlaşması'nın 27. maddesi uyarınca yapılan bir oylama sürecinin ürünüdür ve bu kararların nihai metni, Güvenlik Konseyi'nin bir organ olarak görüşünü yansıtır. Dahası, Güvenlik Konseyi kararları, kararın hazırlanmasında görüş bildirmeyenler de dahil tüm Üye Devletler için bağlayıcı olabilir. 1244 (1999) sayılı Karar, Kosova için önemli ölçüde özyönetim sağlayan geçici bir siyasi çerçeve anlaşmasının oluşturulmasına yönelik bir siyasi süreç başlatmayı hedeflemektedir. Ayrıca Karar, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin egemenliği ve toprak bütünlüğüne saygı ilkesi çerçevesinde yazılmıştır.⁴⁹¹

1244 (1999) sayılı Karar, Kosova'da tam sivil ve siyasi yetkiye sahip bir uluslararası sivil ve güvenlik varlığını tesis eder ve Kosova'nın yönetimi konusunda tek sorumluluğu üstlenir. 1244 (1999) sayılı Karar ve UNMIK'in 1999/1 sayılı Düzenlemesi, o dönemde Kosova'da yürürlükte olan hukuk düzenini geçersiz kılmış ve bir uluslararası bölgesel yönetim tesis etmiştir. Bu nedenle, 1244 (1999) sayılı Karar temelinde Kosova'da konuşlandırılan sivil ve güvenlik varlıklarının kurulması, 1999'da bu bölgede mevcut olan krizi ele almayı amaçlayan olağanüstü bir tedbir olarak anlaşılmalıdır.⁴⁹²

Divan, bu nedenle, 1244 (1999) sayılı kararın amacının ve hedefinin, Sırbistan'ın hukuki düzenini açıkça muhafaza edilen ölçü dışında geçersiz kılarak Kosova'nın istikrarını sağlamaya yönelik geçici ve istisnai bir hukuki rejim oluşturmak olduğu ve bunu geçici bir temelde yapmayı amaçladığı sonucuna varmıştır.⁴⁹³

2.2.4.2.2. Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) Sayılı Kararı'na ve Bu Karar Kapsamında Alınan Önlemlere Uygunluk Sorusu

Divan sorunun anlam ve kapsamını tartıştığı bölümde, yazarların kimliğini bu ilanının uluslararası hukuka uygun olup olmadığı sorusunun yanıtını etkileyebilecek bir husus olarak kabul ederek bunu belirleme konusunda özgür olduğuna karar vermişti.

Şimdi ise Divan, 1244 (1999) sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'nın veya bu karar kapsamında alınan önlemlerin, 17 Şubat 2008'de bağımsızlık ilanını kabul edenlere

⁴⁹¹ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 94-95.

⁴⁹² International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 96-97.

⁴⁹³ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 100.

uygulanabilir bir şekilde, bağımsızlık ilanına dair özel bir yasak getirip getirmediği sorusuna cevap aramaktadır. Bu soruyu yanıtlamak için, Divan'ın önce bağımsızlık ilanını kimin yaptığına kesin olarak karar vermesi gerekmektedir.⁴⁹⁴

2.2.4.2.2.1. Bağımsızlık İlanının Yazarlarının Kimliği

Divan'ın bağımsızlık ilanının yazarlarının kimliğini belirleme çabası, 17 Şubat 2008 tarihli bağımsızlık ilanının, Geçici Özyönetim Kurumlarından biri olan 'Kosova Meclisi'nin' bir eylemi olup olmadığını veya ilanı kabul edenlerin farklı bir kapasitede hareket edip etmediğini belirlemektir.⁴⁹⁵

Divan önündeki işlemler sırasında, bağımsızlık ilanının kabul edildiği toplantının Anayasal Çerçeve sınırları içinde bir Geçici Öz Yönetim Kurumu olarak işleyen Kosova Meclisi'nin bir oturumu olduğu öne sürülmüştür. Karşıt görüşler ise belgenin dili ve kabul edildiği koşulların, 17 Şubat 2008 tarihli ilanının Geçici Öz Yönetim Kurumlarının bir çalışması olmadığını ve bu ilanının Kosova hükümeti için oluşturulan yasal çerçeve içinde etkili olmadığını açıkça gösterdiğini belirtmiştir.⁴⁹⁶

Divan, bağımsızlık ilanının yapıldığı 17 Şubat 2008 tarihli toplantıyı açarken, Kosova Meclisi Başkanı ve Kosova Başbakanı'nın Kosova Meclisi ve Anayasal Çerçeve'ye atıfta bulunduğunu tespit etmiş olsa da, bağımsızlık ilanının daha geniş bir bağlamda dikkate alınarak görülmesi gerektiğini düşünmektedir. Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı Kararı, esasen Kosova için geçici bir özyönetim çerçevesi oluşturulmasıyla ilgilidir. Bu kararın kabul edildiği dönemde, Kosova'nın nihai statüsünün bu çerçeve içinde gelişeceği beklenmekte olsa da bu sürecin kesin hatları ve sonucu, Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı Kararı ile açıkça belirtilmemiştir. Bağımsızlık ilanı, yazarlarının nihai statü müzakerelerinin başarısız olduğunu ve Kosova'nın geleceği için kritik bir dönemece gelindiğinin farkında olduğunu yansıtmaktadır. İlanın önsözünde, nihai statü müzakerelerinin başarısızlığına yapılan vurgudan da hareketle Divan, bağımsızlık ilanını yazarlarının, Kosova'nın statüsünü 'çözme' ve Kosova halkına 'gelecekleri hakkında netlik sağlama' kararlılığında olduğu çıkarımını yapmaktadır. Bu dil, ilanı yazarların Kosova'nın geçici özyönetim çerçevesinde hareket etmeyi amaçlamadığını, aksine Kosova'yı 'bağımsız ve egemen bir devlet' olarak kurmayı hedeflediğini göstermektedir.

⁴⁹⁴ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 101.

⁴⁹⁵ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 102.

⁴⁹⁶ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 103.

Bu nedenle Divan, bu ilanın yazarlarının, bu yasal düzen tarafından yaratılan bir kurum olarak hareket etmediklerini veya bu kapasitede hareket etmeyi amaçlamadıklarını, bunun yerine, anlamı ve etkileri bu düzenin dışında olan bir önlem benimsemeye çalıştıklarını düşünmektedir. Divan'ın nihai yorumu, yazarların Geçici Özyönetim Kurumları dışında, Kosova halkının temsilcileri sıfatıyla hareket ettiği şeklindedir.⁴⁹⁷

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Özel Temsilcisi'nin 17 Şubat 2008 tarihli bağımsızlık ilanına karşı sessizliği de, bu bildirinin, kendisinin sorumluluğunda olan denetim çerçevesi içinde etkili olması amaçlanan Özyönetim Geçici Kurumları'na ait bir eylem olarak değerlendirilmediğini düşündüğünü göstermektedir. Divan, Özel Temsilci'nin sessizliğini, yazarların özyönetim kurumlarından sayılmayacağına dair bir işaret saymıştır.⁴⁹⁸ Buna dayanak olarak da geçmişte Özel Temsilci'nin bağımsızlık ilanı girişimlerine hukuka aykırılıklarından bahisle karşı çıkmasını göstermiştir. Yani daha iyi bir anlatımla, eğer bağımsızlık ilan edenler 1244 sayılı Karar ve Anayasal Çerçeve'ya tabi geçici öz yönetim birimleri olsalardı, Divan'a göre Özel Temsilci bu hususa tepki gösterirdi. Dolayısıyla bağımsızlık ilan edenler özyönetim birimlerinden sayılamaz.

2.2.4.2.2.2. Bağımsızlık Bildirgesinin Yazarlarının 1244 (1999) Sayılı Güvenlik Konseyi Kararını veya Bu Karar Kapsamında Alınan Önlemleri İhlal Edip Etmediği Sorusu

Divan, bağımsızlık ilanını yapanların eyleminin, 1244 (1999) sayılı Güvenlik Konseyi Kararı veya bu karar uyarınca benimsenen Anayasal Çerçeve'ye aykırı olup olmadığını değerlendirmiştir. Bazı taraf Devletler, bu ilanın, yalnızca Güvenlik Konseyi'nin kararıyla sona erdirilebilecek bir uluslararası varlığı tek taraflı olarak sonlandırma girişimi olduğunu iddia etmişlerdir. Diğerleri ise kararın yalnızca geçici yönetimi düzenlediğini, nihai statüye dair bir yasak içermediğini ileri sürmüşlerdir.⁴⁹⁹

Divan, 1244 (1999) sayılı Karar'ın, bağımsızlık ilanını yasaklayıcı bir hüküm içerip içermediğini belirlemek için kararı dikkatlice incelemiştir. Karar'ın, Kosova için geçici bir yönetim düzeni oluşturmayı amaçladığı, nihai statüye dair bir hüküm veya yasak içermediği görülmüştür. Divan, kararın dilinin, bağımsızlık ilanını yasakladığını açık bir şekilde ifade etmediğini ve kararın amacının Kosova'nın nihai statüsünü belirlemek

⁴⁹⁷ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 104-109.

⁴⁹⁸ International Court of Justice, **a.g.e.**, s. 108-109.

⁴⁹⁹ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 110-112.

olmadığını tespit etmiştir. Ayrıca, kararın dili ve bağlamı dikkate alındığında, yazarların bağımsızlık ilanı yapmasını engelleyen bir yasak içermediği sonucuna varılmıştır.⁵⁰⁰

Divan, bu nedenle, 1244 (1999) sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'nın, 17 Şubat 2008 tarihli bağımsızlık bildirgesinin yazarlarının bu bildirgeyi yayımlamasını engellemediği ve bu bildirgenin bu Kararı ihlal etmediği sonucuna varmıştır.⁵⁰¹

Divan, bildirgenin UNMIK kapsamında oluşturulan Anayasal Çerçeve'yi ihlal edip etmediği konusunu da değerlendirmiştir. Divan, bildirgenin Geçici Özyönetim Kurumları tarafından çıkarılmadığını ve bu kurumların yetki çerçevesi içinde olmadığını tespit etmiştir. Dolayısıyla, bildirgenin bu çerçeveyi ihlal etmediği sonucuna varılmıştır.⁵⁰²

Özetle Danışma Görüşü'ne göre; 17 Şubat 2008 tarihli bağımsızlık bildirgesi, 1244 (1999) sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'nı ihlal etmemiştir. Bildirge, Geçici Özyönetim Kurumları'nın yetki çerçevesinin dışında olduğu için UNMIK Anayasal Çerçevesi'ni de ihlal etmemiştir.

2.2.5. Genel Sonuç

Divan, 17 Şubat 2008 tarihli bağımsızlık bildirgesinin genel uluslararası hukuku, 1244 (1999) sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'nı veya Anayasal Çerçeve'yi ihlal etmediği sonucuna varmıştır. Dolayısıyla, Divan'a göre bu bildirgenin kabul edilmesi, uluslararası hukukun uygulanabilir herhangi bir kuralını ihlal etmemektedir.⁵⁰³

Bu nedenlerle Divan;

1. Talep edilen danışma görüşünü verme yetkisine sahip olduğuna;
2. Danışma görüşü talebine uyulmasına;
3. 17 Şubat 2008'de kabul edilen Kosova'nın bağımsızlık bildirgesinin uluslararası hukuku ihlal etmediğine; karar vermiştir.⁵⁰⁴

⁵⁰⁰ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 113-118.

⁵⁰¹ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 119.

⁵⁰² International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 120-121.

⁵⁰³ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 122.

⁵⁰⁴ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 123.

2.3. DANIŞMA GÖRÜŞÜNÜN ELEŞTİRİSİ

Danışma Görüşü'nün UAD tarafından hazırlanması sürecinde ve sonrasında akademik yazında Görüş'e yönelik ayırık görüşlerin ve ana eleştirilerin konu bazında derlenerek alt başlıklar halinde incelenmesi faydalı görülmüştür. Bu ana eleştiri konularının içeriği ve yorumlanması sonucunda ulaşılan sonuçlar ise ayrı bir alt başlık olarak sunulmuştur.

Burada tespit edilen belirgin eleştirel çerçevenin genişletilmesi de mümkündür. Nihayet, bu eleştirilerin bir sınırlama içermediği, ancak esaslı bazı kuşkular yaratan ana konulara odaklandığını bilmekte yarar vardır.

2.3.1. Temel Bazı Eleştiri Konuları

2.3.1.1. Görüş Verme Yetkisinin Sorgulanması

Görüş içeriğinde Genel Kurul'un, BM Antlaşması kapsamındaki veya bu Antlaşma'da belirtilen herhangi bir organın yetki ve görevleriyle ilgili herhangi bir konuyu veya meseleyi tartışabileceği ve Antlaşma'nın 12. maddesinde belirtilen durumlar haricinde, bu tür konular veya meseleler hakkında BM üyelerine veya Güvenlik Konseyi'ne ya da her ikisine birden tavsiyelerde bulunabileceği tespit edilmiştir.⁵⁰⁵

BM Antlaşması'nın 12. maddesinde yer alan sınırlama ise, Güvenlik Konseyi kendisine yüklenen görevleri yerine getirdiği sürece ve Güvenlik Konseyi bunu kendisinden istemedikçe, Genel Kurul'un bu uyuşmazlık ya da durum konusunda herhangi bir tavsiyede bulunamayacağına ilişkindir.⁵⁰⁶

Öncelikle kısıtlamanın 'tavsiye verme' terimine ilişkin olduğuna dikkat çekmek gerekir. Görüş'ün bu kısmında Güvenlik Konseyinin Kosova ile ilgili görevleri yerine getirebiliyor olduğuna dair anlamlı bir tartışmaya girilmemiştir.⁵⁰⁷ Kosova meselesinde Divan,

⁵⁰⁵ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 22.

⁵⁰⁶ United Nations, "United Nations Charter", art. 12/1.

⁵⁰⁷ Görüşün başkaca kısımlarında ise bu yönde bir inceleme mevcuttur. Ancak bu müteakip incelemeler de Güvenlik Konseyi'nin görevini noksan yaptığına yönelik değildir. Yalnızca Genel Kurul'un da meseleyle ilgilendiği ve bu ilgiyi ortaya koymaya elverişli karar ve işlemlerle ilgilidir. Danışma Görüşü'nde teorik olarak Konsey'in karar alma mekanizmasının çalışmaması halinde 'Barış için Birleşme' olasılığı ele alınsa da bu kavramsal bir tartışma olarak kalmaktadır. Görüş'ün hiçbir yerinde Konsey'in görevini yerine getiremediği yahut bu hususta eksik kaldığı noktasında bir tespit mevcut değildir. Bizim kanaatimiz de aynı yönde olup Kosova meselesinde 1244 uluslararası hukuksal rejimi ve yönetsel düzeninin kurulmasının ardından Konsey'in görevini yerine getiremediğini ileri sürecektir düzeyde zaaf ortaya koyacak bir belirleme mevcut değildir.

danışma görüşü talebinin, Genel Kurul tarafından bir ihtilaf veya durum hakkında yapılan bir 'tavsiye' olmadığını belirlemekle yetinmiştir. Bu da 12. Madde kısıtlamalarının danışma görüşü talep etme yetkisini sınırlamayacağını belirlemede yeterli görülmüştür.⁵⁰⁸

Diğer bir eleştiri konusu da, Genel Kurul'un sorduğu sorunun aslında hukuki bir soru olmadığı önermesidir. Divan, bir sorunun siyasi boyutlarının bulunmasının, onu hukuki bir soru olmaktan çıkarmadığını belirtip bunu danışma görüşü vermeye engel saymamıştır.

Divan'ın görüş verme yetkisi yönünden ulaştığı sonuçlar, bazı eleştirilerek rağmen isabetli görülmektedir. Sorunun hukuksal bir boyutta kaldığı açıktır ve Genel Kurul'un görüş talebinin 12. madde sınırlarını aştığını söylemek fazlaca kısıtlayıcı bir yaklaşım olacaktır. Zaten Divan'ın kendini görüş vermeye yetkili saydığı karar da oy birliği ile alınmıştır.⁵⁰⁹

2.3.1.2. Takdir Yetkisinin Görüş Vermeme Yönünde Kullanılması Gerektiği İddiası

Divan'ın takdir yetkisini görüş vermeme yönünde kullanması gerektiğini ifade eden görüşlerin temel argümanı, görüş sorma amacının siyasallığı ve Güvenlik Konseyi'nin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmekte olduğudur. Yargıç *Keith*'in ayrık görüşünde⁵¹⁰ ileri sürdüğü gibi, görüşü talep eden organ Güvenlik Konseyi olsaydı talebi geri çevirmeye yol açacak bir sebep bulunmazdı. Zira meseleyi yürüten organ Güvenlik Konseyi'dir. Konsey, 1998 - 1999 yılları arasında hepsi BM Antlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde dört karar kabul etmiş, son olarak da kabul ettiği 1244 sayılı karar ile de uluslararası bir idare kurmuştur. Süreç boyunca Genel Kurul'un işlevi ise insan hakları durumuna ilişkin kararlar kabul etmek ve Kosova'daki BM Misyonu'nun (UNMIK) bütçesini onaylamak ile sınırlı kalmıştır.⁵¹¹

⁵⁰⁸ International Court of Justice, "Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion", par. 24.

⁵⁰⁹ International Court of Justice, *a.g.e.*, par. 123.

⁵¹⁰ Separate Opinion of Judge Keith, para. 6.

⁵¹¹ Ender Kuzu, "Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'ya İlişkin Danışma Görüşü'nün Değerlendirilmesi", **Milletlerarası Hukuk Ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C. 30, No: 1-2, 2012, s. 6.

Bu noktada BM Antlaşması'nın 24. maddesi gündeme gelir ve Güvenlik Konseyi'nin üstün yetkiye sahip olsa da münhasır yetkiye sahip olmadığı ileri sürülebilir.⁵¹² Gerçekten de Antlaşma'nın 24. maddesi uyarınca uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesinde birincil sorumluluk Güvenlik Konseyi'ne ait olsa da bu hüküm münhasır bir yetki vermez.⁵¹³ Dolayısıyla Güvenlik Konseyi'nin yetkisi münhasır değildir. Genel Kurul, meselelere yerine göre müdahil olabilir.

Danışma Görüşü'nün takdir yetkisine ilişkin kısmındaki itirazlar iki esaslı noktaya dayanır. Birincisi görüş talep amacının hukuki değil siyasi bir çözüm üreteceği ve bu nedenle Divan'ın görüş vermekten kaçınması gerekliliğine temas etmektedir. İkincisi ise Divan'ın Genel Kurul'un görev alanını dar yorumlaması gerektiği fikrine dayanır. Yani Divan takdir yetkisini görüş verme yönünde kullanırken, Genel Kurul'un konuya vaziyet etmesinin kabul edilebilir olduğunu düşünmektedir. Aksi görüşler ise, Konsey meseleye vaziyet etmekte olup Genel Kurul'un müdahale etmemesi gerekirken Divan'ın bu tespiti yapması gerektiği yönündedir.

İtirazların ilk kısmını değerlendiren Divan, uyuşmazlığın çözümüne ilişkin görüşün siyasi bir etki mi yoksa hukuki bir etki mi yaratacağı sorununun, görüş soran organa ait olduğunu ifade ederek işin içinden çıkmıştır. Hakeza, görüş sorma amacının bir varlık lehine siyasi avantaj yaratıp yaratmadığı meselesinin Divan'ın negatif yönde bir takdir yetkisi kullanmasına yeterli olmayacağını savunmuştur. Bu hususta gerçekten de Divan'ın, görüş sorma amacının siyasal etkilerini göz önüne alması, bu sorunun siyasal amacını önceden kestirip bir organın hareket tarzını görüş vermekten kaçınarak engellemeye çalışması, kendisinden beklenemeyecek bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Bize göre, Genel Kurul'un soruyu, bir (yeni) devlet çıkarına sorduğu varsayımı ile Divan'ın bunu bir zorlayıcı neden olarak belirleyip görüş vermekten kaçınması mümkün değildir.

İtirazların ikinci kısmında ise konu biraz daha tartışmalıdır. Divan'ın görüş talebini reddetmesi gerektiğini değerlendiren görüşe göre Kosova meselesine ilişkin olarak Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesine yönelik birincil sorumluluğunu yerine getirmediği iddiası tartışmalıdır. Kosova'nın nihai statüsüne ilişkin Güvenlik Konseyi'nin çözüm çabalarının bir süredir başarısız kaldığı doğru olsa da sonuca ulaşmak için kesin bir takvim tayin edilmiş değildir. 377 (V) sayılı Karar'ın amacı

⁵¹² United Nations, "United Nations Charter", art. 24.

⁵¹³ Kuzu, "Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'ya İlişkin Danışma Görüşü'nün Değerlendirilmesi", s. 6.

barışa yönelik yakın bir tehlikenin önlenmesidir. Kosova'daki durumda söz konusu karara başvurmayı ve Güvenlik Konseyi'nin ele aldığı bir meseleyi Genel Kurul'a taşımayı gerektirecek yakın bir tehlike mevcut değildir. Bu görüşe göre, meseleyi Genel Kurul'a taşımayı gerektirecek yakın bir tehlike bulunmadığı gerekçesiyle takdir yetkisini kullanmak suretiyle Divan'ın meseleye ilişkin danışma görüşü talebini geri çevirmesi uluslararası hukuk bakımından yerinde olurdu.⁵¹⁴

Divan'ın takdir yetkisine ilişkin değerlendirmesini yerinde bulan bir görüşe göre ise, BM Antlaşması'nın 24. maddesi çerçevesinde uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında sorumluluğun öncelikli olarak Güvenlik Konseyi'ne verilmesinin nedeni, Konsey'in uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturabilecek acil durumlar karşısında derhal ve etkili biçimde yanıt verecek şekilde tasarlanmış organ olmasıdır. Ancak BM Antlaşması'nda öngörülen kolektif güvenlik sisteminin tam olarak işlememesi ve giderek tür ve nitelik değiştiren çatışmalara cevap verme ihtiyacı, Güvenlik Konseyi'nin geniş kapsamlı ve uzun soluklu faaliyetleri üstlenmesini beraberinde getirmiştir. BM Antlaşması hazırlanırken açıkça öngörülmemeyen ve temelde uygulamadan kaynaklanan bu tür bir etkin görev üstlenme, örgütün diğer organlarının da dışlanması ve kendi görev ve yetkileri bağlamında bu süreçte yer almalarının yersiz bulunması anlamına gelmez. Bu açıdan Divan'ın danışma görüşü verme konusunda aldığı kararın yerinde olduğu söylenebilir.⁵¹⁵

Danışma Görüşü'nün hiçbir yerinde Divan, Güvenlik Konseyi'nin Kosova konusundaki görevini gerektiği şekilde yerine getirmediğini, bu nedenle Genel Kurul'un vaziyete el attığını ileri sürmemektedir. Divan'ın bu husustaki tartışması, Genel Kurul'un, Konsey'in çözüm ihtimallerini kitlemesi halinde konuyu ele almasına ilişkin teorik imkanları belirlemesinden ibarettir. 377 (V) sayılı Karar'a atıfla, Güvenlik Konseyi'nin daimî üyelerinin oybirliği sağlayamaması durumunda Genel Kurul'a uluslararası barış ve güvenliğin yeniden sağlanmasına yönelik kolektif önlemler önerme yetkisi, Genel Kurul'un sorunları ele alabilmesine yönelik bir yöntem olarak tartışılmıştır. Divan'ın Danışma Görüşü içeriğindeki iddiası, Genel Kurul'un da Kosova'ya yönelik meselelerde kararlar çıkardığı ve konunun içinde olduğu, dolayısı ile Güvenlik Konseyi'nin birincil yetkisi sürse de görüş istemesinin reddedilmeyi gerektiren bir talep olmadığıdır.

⁵¹⁴ Kuzu, **a.g.e.**, s. 7-8.

⁵¹⁵ Samancı, "Uluslararası Adalet Divanının Kosova'nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü", s. 154.

Bu tartışma da her iki yaklaşımın da kabul edilebilir yönleri olsa da, Genel Kurul talebinin reddedilmesini gerektiren zorlayıcı bir nedenin varlığını ileri sürmek zordur. Genel Kurul'un bu çok bilinmeyenli Kosova denkleminde çeşitli şekillerde konuyu gündemine aldığı açıktır. Bu aşamada Genel Kurul müdahalesinin ancak yakın bir tehlike halinde mümkün olacağı, Konsey'in yetersizliği dışında Kurul'un meseleyle iştigal etmesinin mümkün olamayacağı yaklaşımı çok da sağlam bir temele dayanmamaktadır. Neticede Genel Kurul, örgütün en geniş yetkili organı olarak Konsey tarafından açıklığa kavuşturulamamış bir meselede görüş talep etmiştir.

Bununla beraber; Genel Kurul'un Konsey tarafından yürütülen bir sürece bu denli aktif müdahale ile görüş sorması ve verilecek görüşün siyasi etkilerinin öngörülebilir olması, Divan'ın bu kararının siyasallaşmış bir niteliği olabileceğine dair şüphe yaratmıştır. Bu algı da Kosova'nın bağımsızlık ilanının meşruiyeti hususunda oluşan boşluğa katkı sunmuştur.

2.3.1.3. Lotus İlkesinin Üstü Kapalı Uygulaması

Uluslararası hukukta '*Lotus İlkesi*' olarak bilinen ilke, 1927 yılında Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nın (*Permanent Court of International Justice*) 'Bozkurt-Lotus Davası' olarak bilinen Türkiye ile Fransa arasındaki davada verdiği kararla uluslararası hukuk literatürüne girmiştir.⁵¹⁶ Bu ilke, devletlerin egemenlik yetkilerini kullanırken, uluslararası hukuk tarafından açıkça yasaklanmayan her türlü eylemi gerçekleştirebileceklerini öne sürer. Yani, devletlerin eylemlerine ilişkin bir yasak bulunmadığı sürece, bu eylemler meşru kabul edilir. Yani, uluslararası hukukta bir eylem açıkça yasaklanmamışsa, devletler o eylemi yapma özgürlüğüne sahiptir.⁵¹⁷

⁵¹⁶ Bozkurt-Lotus Davası, 2 Ağustos 1926 tarihinde Ege Denizi'nde Türk gemisi Bozkurt ile Fransız gemisi Lotus'un çarpışması sonucu meydana gelmiştir. Bu kazada Bozkurt batmış ve sekiz Türk denizci hayatını kaybetmiştir. Olayın ardından, Lotus gemisinin nöbetçi kaptanı İstanbul'da tutuklanmış ve yargılanmıştır. Fransa, Türkiye'nin bu yargılama yetkisine itiraz ederek konuyu Uluslararası Daimî Adalet Divanı'na taşımıştır. Divan, 7 Eylül 1927 tarihinde verdiği kararda, uluslararası hukukun devletlerin yetkilerini açıkça sınırlamadığı durumlarda, devletlerin egemenlik haklarını kullanabileceğine hükmetmiştir. Bu karar, literatürde "Lotus İlkesi" olarak anılmaktadır. Bu ilke, devletlerin uluslararası hukukta açıkça yasaklanmayan eylemleri gerçekleştirme özgürlüğüne sahip olduğunu belirtir. Ayrıca, bu ilke "açık denizlerin serbestliği ilkesi" adı altında 1958 tarihli "Cenevre Açık Deniz Sözleşmesi"nde de yer almıştır. Lotus İlkesi, uluslararası hukukta devletlerin egemenlik hakları ve yetkileri konusunda önemli bir referans noktasıdır. Bu ilke, devletlerin uluslararası hukukta açıkça yasaklanmayan alanlarda serbestçe hareket edebileceğini vurgular. Ancak, zamanla uluslararası hukukta yeni normların ve yasakların ortaya çıkmasıyla birlikte, Lotus İlkesi'nin uygulanabilirliği ve kapsamı da tartışmalara konu olmuştur.

⁵¹⁷ Konuyla ilgili detaylı bilgi için Bkz. Barış Çiftçi, "Bozkurt-Lotus Davası'nın Hukuki Değerlendirmesi ve Türkiye Açısından Önemi", *Journal of Political Administrative and Local Studies*, C. 6, No: 1, 2023, s. 43-55; Elçin Yılmaz, "Genç Cumhuriyetin İlk Deniz Hukuku Zaferi Bozkurt Lotus Davası ve Uluslararası

İşte uluslararası hukukta güncel geçerliliği tartışmalı bu ilke, Danışma Görüşü içeriğinde açıkça zikredilmese de üstü kapalı olarak uygulama alanı bulmuştur.

Divan sorunun anlam ve kapsamını incelediği bölümde, bağımsızlık ilanının ‘uluslararası hukuka uygun olup olmadığı’ sorusuna verilecek yanıtı, uluslararası hukukun bağımsızlık ilanını yasaklayıp yasaklamadığına bağlamıştı.⁵¹⁸ Buna göre eğer Divan, uluslararası hukukun bu ilanı yasakladığı sonucuna varırsa, Genel Kurul’un sorduğu soruya bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygun olmadığını belirterek yanıt vermesi gerekecekti. O halde *a contrario* olarak Divan uluslararası hukukun bu ilanı yasaklayan bir kuralı olmadığı sonucuna varırsa da, bu durumda ilanın uluslararası hukuka uygun olduğunu söyleyecektir. Görüleceği üzere Divan, soruyu ‘bir yasak bulunup bulunmadığı’ incelemesine indirgemştir.

Divan esasen sorunun kapsamının yeniden formüle edilmesine gerek bulunmadığı sonucuna varmıştı.⁵¹⁹ Sorunun yeniden formülasyonuna gerek duymamasına rağmen ve açık olduğunu ifade etmesine rağmen Divan, sorunun işaret ettiği araştırmayı ve sorudan anlaşılması gereken alt metni formüle etmiştir. Soruyu ayrılma hakkının dayanağının araştırılmasından ayırıştırıran Divan, ‘herhangi bir yasak var mıdır?’ şeklinde bir anlama ile harekete geçmiştir. Kanada Yüksek Mahkemesi’ne sorulan ‘Quebec ayrılması’ konusundaki ‘ayrılmayı gerçekleştirme hakkı’ sorusuna kıyasla akıl yürütme yapan divan iki sorunun farklılığı hususunda haklıdır. Ancak bu farklılığın kendiliğinden “uygun mudur?” şeklindeki sorunun “yasaklayıcı bir kural var mıdır?” şeklinde anlaşılmasına yetmeyeceği belirtilerek çeşitli eleştiriler yapılmıştır.⁵²⁰

Yargıç *Simma*, *Lotus* ilkesini üstü kapalı olarak uygulayan Divan’ı eleştirerek⁵²¹, tek taraflı bağımsızlık ilanının genel uluslararası hukuk tarafından yasaklanmadığından bahisle uluslararası hukuka aykırı olmadığı neticesine varılmasına itiraz etmiştir. Bu görüş, açıkça yasaklanmamış olan her şeyin izin verilebilir olduğunu belirten *Lotus* ilkesinin uygulanmasında iki noktaya dikkat çekmektedir.

Yankıları Üzerine Örnekler”, **Recent Period Turkish Studies**, No: 44, t.y., s. 101-121; “Bozkurt-Lotus Davası”, (12.01.2025), (Çevrimiçi) <https://mahmutesatbozkurt.com/bozkurt-lotus-davasi>, 12.01.2025.

⁵¹⁸ Bakınız; International Court of Justice, “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion”, par. 52.

⁵¹⁹ International Court of Justice, **a.g.e.**, par. 51.

⁵²⁰ Kuzu, “Uluslararası Adalet Divanı’nın Kosova’ya İlişkin Danışma Görüşü’nün Değerlendirilmesi”, s. 9.

⁵²¹ Declaration of Judge Simma.

- Birinci olarak, Divan'ın yaklaşımı, *Lotus* ilkesinin Kosova'ya uygulanabilir olduğunu kabul edemez, çünkü *Lotus* yaklaşımı devletlerin eylemlerine uygulanır. Bu ilke, bir devlet olmayı ya da bir devlet haline gelmeyi iddia eden veya bunu amaçlayan bir varlığa uygulanamaz.
- İkinci olarak, Divan, Kosova'nın bağımsızlık ilanının *ratione personae* (kişi bakımından uygulama) genel uluslararası hukukla çelişmediğini açıkça belirtmiştir.⁵²² Divan, tek taraflı bağımsızlık ilanının terimlerinin ve hedeflediği sonuçların *ratione materiae* (konu bakımından uygulama) uluslararası hukukla uyumlu olduğunu ifade etmemiştir. Divan, genel uluslararası hukuk açısından bildirinin özünü yargılamamış ve bağımsızlık ilanının maddi hukuki geçerliliğini incelememiştir.⁵²³

Üçüncü devletlerin eylemleri ve pozisyonlarının hukuki durumu, uluslararası hukukun devletlerarası sisteminde yer almaktadır. Ancak Kosova yetkilileri tarafından yapılan tek taraflı bağımsızlık ilanının uluslararası hukuk çerçevesinde hukuki temele dayandırılması Divan'ın bu davada ele alabileceği yargısal yetki kapsamını aşmaktadır. Bu bağlamda Divan, *Lotus* yaklaşımını Kosova meselesine uygulayamaz.⁵²⁴

Kosova'ya ilişkin görüşünde Divan'ın söz konusu ilkeye devlet egemenliği aleyhine bir durum için başvurması, ilkenin temel mantığı bakımından çelişkilidir. Zira ilkenin kaynağı olan Bozkurt-Lotus Davası egemenlik yetkilerine ilişkindir.⁵²⁵

Kanaatimizce Divan'ın kararının **en kritik meşruiyet açığı** burada gizlidir. Divan, önce Genel Kurul'un sorusunu yasaklayıcı bir norm araştırmasına indirgemiş, ardından da güncel geçerliliği tartışmalı *Lotus* ilkesini bir devletin egemenlik ve toprak bütünlüğü aleyhinde üstü kapalı olarak uygulamak suretiyle bu ilkeye sığınmıştır. Bu yaklaşım yalnızca, bildirinin özünü ve maddi hukuki geçerliliğini inceleyerek ayrılma (*secession*)

⁵²² Kosova'ya ilişkin kararında Divan sorunun nasıl okunması gerektiğine ilişkin yaptığı belirleme neticesinde genel uluslararası hukuk bakımından ve *lex specialis* bakımından bağımsızlık bildirisinin yasaklanıp yasaklanmadığını incelemekle yetinmiştir. Kuzu, "Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'ya İlişkin Danışma Görüşü'nün Değerlendirilmesi", s. 10.

⁵²³ Alexander Orakhelashvili, "The International Court's Advisory Opinion on the UDI in Respect of Kosovo: Washing Away the 'Foam on the Tide of Time'", **Max Planck Yearbook of United Nations Law Online**, No: 15, 2011, s. 77.

⁵²⁴ Orakhelashvili, **a.y.**

⁵²⁵ Theodore Christakis, "The ICJ Advisory Opinion on Kosovo: Has International Law Something to Say about Secession?", **Leiden Journal of International Law**, C. 24, No: 1, 2011, s. 79'den aktaran; Kuzu, "Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'ya İlişkin Danışma Görüşü'nün Değerlendirilmesi", s. 10.

hakkının hukuksallığına ilişkin tespitler yapılabilecek tarihsel bir fırsatı kaçırmak⁵²⁶ değildir. Bu aynı zamanda, bir bilinçli kaçınma ile uluslararası hukukun siyasallaşmasına fırsat vermektir.

2.3.1.4. Ülkesel Bütünlük İlkesinin Devletlerarası İlişkilerle Sınırlandırılması

Divan'a görüşlerini bildiren devletlerden bazıları, ülkesel bütünlük ilkesinin örtülü olarak tek taraflı bağımsızlık ilanlarına dair bir yasaklama içerdiğini ileri sürmüşlerdir.⁵²⁷ Divan, ülke bütünlüğü ilkesini devletlerarası ilişkilere indirgeyen bir yaklaşım sergilemiştir.⁵²⁸

Bununla birlikte, çağdaş uluslararası hukukun yalnızca devletler arasındaki ilişkileri düzenlemekle sınırlı olmadığı, giderek artan bir biçimde devlet dışı aktörlerin ve hatta bireylerin faaliyetlerini kapsayan kurallar içerdiği bilinmektedir. Bu durum, uluslararası hukukun kapsamının genişlediğini ve çok aktörlü bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir.⁵²⁹ Ülkesel bütünlük ilkesi⁵³⁰, bir devletin topraklarının bölünmezliğini ve egemenliğini koruma esasına dayanırken, tek taraflı ayrılma hakkı bu ilkeyle doğrudan ilişkilidir ve ondan ayrı düşünülemez. Uluslararası hukukta, ülkesel bütünlük ilkesi genellikle devletler arası ilişkilerde geçerli olmakla birlikte, iç meselelerde ayrılma taleplerine karşı da bir engel olarak yorumlanabilir.

Bu bakımdan Divan'ın belirli bir örgütlenme düzeyine ulaşmış devlet dışı aktörleri ülkesel bütünlük ilkesinin uygulamasından muaf tutarak bu ilkeye saygı yükümlülüğü yokmuş gibi değerlendirmesi eleştiriye açıktır.⁵³¹

⁵²⁶ Uğur Bayıllıoğlu, "Uluslararası Adalet Divanı Kosova'nın Kendi Kaderini Tayin Hakkını Onayladı mı?", **TBB Dergisi**, No: 92, 2011, s. 306.

⁵²⁷ Örneğin Romanya'ya göre, "Tek taraflı ayrılma yasağı, ülkesel bütünlüğün iki unsurundan biridir." Bkz. CR 2009/32, s. 20. Aynı yönde bkz. Çin, CR 2009/29, s. 33; İspanya, CR 2009/30 (translation), s. 15. (Samancı, "Uluslararası Adalet Divanının Kosova'nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü", s. 158 Dipnot 128.)

⁵²⁸ International Court of Justice, "Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion", par. 80.

⁵²⁹ Samancı, "Uluslararası Adalet Divanının Kosova'nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü", s. 159.

⁵³⁰ Abdelhamid El Ouali, **Territorial Integrity in a Globalizing World: International Law and States' Quest for Survival**, Berlin, Heidelberg, Springer Berlin Heidelberg, 2012; Stuart Elden, "Contingent Sovereignty, Territorial Integrity and the Sanctity of Borders", **SAIS Review of International Affairs**, C. 26, No: 1, 2006, s. 11-24; Jure Vidmar, "Territorial Integrity and the Law of Statehood", **George Washington International Law Review**, C. 44, 2013.

⁵³¹ Mindia Vashakmadze, Matthias Lippold, "Nothing But a Road Towards Secession'? – The International Court of Justice's Advisory Opinion on Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo", **Goettingen Journal of International Law**, C. 2, No: 2, 2010, s. 632.

Bu uyumsuzluk ayrıca Sırbistan için toprak bütünlüğü ilkesinin 1244 sayılı Karar'a ilişkin analizde eksik kalmasıyla belirginleşmiştir. 1244 sayılı Karar, söz konusu devletin, yani önce Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (FRY) ve ardından Sırbistan'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesine ilişkin önemli güvenceler içermektedir. Dolayısıyla, 1244 sayılı Karar'ın metinsel bir yorumu, bu metinde yer alan toprak bütünlüğü güvencelerinin analiz edilmesini gerektirmektedir. Nitekim, Sırbistan'ın toprak bütünlüğüne saygı garantisi hem kararın kabulünden önce hem de sonrasında Konsey üyeleri tarafından açıkça belirtilmiştir.⁵³² Bununla birlikte, Divan, 1244 sayılı Karar'daki Sırbistan'ın toprak bütünlüğü güvencelerini yorumlamamış ve bu nedenle, bildirinin 1244 sayılı Kararı ihlal etmediği sonucuna varmıştır. Divan, Kosova Danışma Görüşü'nde toprak bütünlüğü ilkesine yalnızca genel uluslararası hukuk bağlamında ve oldukça genel terimlerle değinmiştir.⁵³³

Kosova örneğinde bağımsızlık bildirisi Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılma niyetini ortaya koymaktadır. Tek taraflı ayrılmanın ülkesel bütünlük bakımından hukuka uygun olup olmadığını tespit etmeksizin Divan'ın Genel Kurul'un sorusuna tatmin edici bir cevap vermesi mümkün değildir.⁵³⁴

2.3.1.5. Bağımsızlık Bildirisinin Yazarları, Bunların Tâbi Olduğu Hukuksal Çerçeve ve Eylemlerinin İhlal Niteliği Sorunu

Divan Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı Kararı'nın ve Anayasal Çerçeve'nin bağımsızlık ilanı itibarıyla hâlâ yürürlükte ve geçerli olduğunu belirlemiştir. Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı Kararı'nı ve Anayasal Çerçeve'yi sona erdiren ayrı bir madde bulunmamakta olup bu düzenlemeler yürürlükten kaldırılmamıştır. Dolayısıyla, bu düzenlemeler 17 Şubat 2008'de Kosova'da geçerli olan uluslararası hukuku teşkil etmektedir.⁵³⁵ Burada Divan 1244 (1999) sayılı Kararı'nın ve UNMIK Düzenlemeleri dairesinde ortaya çıkan Anayasal Çerçeve'nin Kosova bakımından uygulanabilir özel

⁵³² Çin'in, kararın oylamasında çekimser kalmasını ve kararın kabul edilmesine izin vermesini sağlayan ön koşul, bu garantiydi.

⁵³³ Marcelo G. Kohen, Katherine Del Mar, "The Kosovo Advisory Opinion and UNSCR 1244 (1999): A Declaration of 'Independence from International Law'?", **Leiden Journal of International Law**, C. 24, No: 1, 2011, s. 123-124.

⁵³⁴ Kuzu, "Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'ya İlişkin Danışma Görüşü'nün Değerlendirilmesi", s. 14.

⁵³⁵ Divan'ın bu tespiti son derece önemli olup halihazırda Kosova'da görev yapan uluslararası varlık bakımından da uygulanabilir hukuk rejimi, 1244 ile kurulan hukuk rejimidir. Bu yaklaşım, uluslararası varlığı Kosova'yı bir ev sahibi ülke olarak kabul etmek zorunluluğundan arındırmakta ve tabi olunacak hukuk düzeninin niteliğini tespit etmektedir.

hukuk yani *lex specialis* olduğunu belirlemiş⁵³⁶, bunların da iç hukuka değil uluslararası hukuka ait bir düzenleme alanı olduğunu ortaya koymuştur.

Bu belirlemenin ardından Divan, bu ilanın yazarlarının, 1244 ve Anayasal Çerçeve ile yaratılan hukuk rejimi tarafından yaratılan bir kurum olarak hareket etmediklerini veya bu kapasitede hareket etmeyi amaçlamadıklarını, bunun yerine, anlamı ve etkileri bu düzenin dışında olan bir önlem benimsemeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Divan'ın nihai yorumu, yazarların Geçici Özyönetim Kurumları dışında, Kosova halkının temsilcileri sıfatıyla hareket ettiği şeklindedir.⁵³⁷

Divan'ın bildirinin yazarlarının niteliğine ilişkin bu tanımlaması, bağımsızlık ilan edenlerin 1244 hukuk rejimini ihlal etmedikleri sonucuna varılmasına sebep olmuştur ki bu hususta ziyadesiyle eleştiri konusu olmuştur.

BM Genel Kurulu'nun 8 Ekim 2008 tarihli ve 63/3 sayılı kararında Divan'a "*Kosova Öz-Yönetimi'nin Geçici Kurumları'nın bağımsızlık bildirisinin uluslararası hukuka uygun olup olmadığı*" sorusu yöneltilmiştir. Divan'a göre ise bağımsızlık bildirisinin yazarları 1244 sayılı Karar ve Anayasal Çerçeve içinde kurulan geçici yönetimin kapsamı dışında kalan Kosova halkının temsilcileri olarak hareket etmişlerdir ve bu nedenle geçici bir dönem için düzenleme yapan ve farklı bir zeminde yer alan 1244 (1999) sayılı Kararı ihlal etmemişlerdir. Başka bir anlatımla, 1244 (1999) sayılı Karar ile bağlı bulunmayan, yani uluslararası yönetimin gözlemlediği geçici özyönetimin bir parçası olmayan farklı bir varlığın 1244 ve Anayasal Çerçeve hukuki rejimini ihlali mümkün görülmemiştir.⁵³⁸

Görünen o ki, Divan yazarların kimliğine ilişkin bir tanımlamayla bunları 1244 hukuksal rejiminin bağlayıcı sonuçlarından arındırmıştır. Yargıç *Bennouna*'nın karşı görüşünde ifade ettiği eleştirisinde ise, Genel Kurul'un sorusu oldukça açık olup ilgilendiği tek konunun, yazarların kim olduğuna bakmaksızın, bildirinin uluslararası hukuka uygun olup olmadığı öne sürülmektedir.⁵³⁹

⁵³⁶ Michael Ioannidis, "Kosovo's Declaration of Independence and the Creation of a New Legal Order: Can a Revolution Against International Law Be Legal?", **EUI Working Papers**, No: LAW 2011/07, 2011, s. 4.

⁵³⁷ International Court of Justice, "Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion", par. 104-109.

⁵³⁸ Kuzu, "Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'ya İlişkin Danışma Görüşü'nün Değerlendirilmesi", s. 10.

⁵³⁹ Dissenting Opinion of Judge Bennouna, para. 29.

Bildiriyi kaleme alanların dile getirdiği amaçlar (nihaî çözüm sürecinin tıkanması)⁵⁴⁰ ve süreçteki kurallara aykırılıklar (bağımsızlık bildirisinin normal bir özyönetim işleminden farklı bir usulle gerçekleştirilmesi), bir işlemi hukuken geçerli kılmak için yeterli değildir. **Bir kurumun yetki sınırlarını aşarak (*ultra vires*) gerçekleştirdiği bir işlem, bağlı bulunduğu hukuk kurallarına riayet etme zorunluluğundan muaf tutulması için yeterli bir dayanak oluşturmaz.** Bu tür bir durumda, kurumun faaliyet gösterdiği yasal çerçeveyi ihlal ettiği sonucu doğar. Divan'ın çoğunluk görüşü, hukuki çerçevenin dışında hareket etmek ile bu çerçeveyi ihlal etmek arasındaki farkı net bir şekilde ortaya koyamamaktadır.⁵⁴¹

“Divan, bildirinin yazarlarının aslında Özyönetim Geçici Kurumu olarak tasarrufta bulunmadığı tezini desteklemek üzere, Özel Temsilci'nin bağımsızlık bildirisi karşısındaki tutumuna dikkat çekmiştir. 1244 sayılı Karar ve Anayasal Çerçeve ile kurulan geçici hukuk düzeninin denetiminden BM Genel Sekreteri'nin Özel Temsilcisi sorumlu olup, Anayasal Çerçeve Özel Temsilciye, Özyönetim Geçici Kurumları'nın tasarruflarını denetleme ve belirli durumlarda iptal etme yetkisi vermiştir. Nitekim Kosova Meclisi'nin bağımsızlığı sağlamaya yönelik önceki bir girişimlerinde⁵⁴², Özel Temsilci söz konusu tasarrufu “Meclisin yetkilerinin kapsamı dışında (*ultra vires*)” olduğu gerekçesiyle Anayasal Çerçeveye aykırı olarak nitelendirmiştir. Oysa 17 Şubat 2008 tarihinde ilan edilen bağımsızlık bildirisi karşısında Özel Temsilci sessiz kalmıştır. Divana göre bu iki husus bir arada düşünüldüğünde, Özel Temsilci bildiriyi, 1244 sayılı Karar çerçevesinde kurulan hukuk düzeni içinde yürürlüğe girmesi tasarlanmış bir Özyönetim Geçici Kurumu tasarrufu olarak değerlendirmemiştir. Aksi takdirde önceki uygulamada da görüldüğü

⁵⁴⁰ Nihai statü meselesinin 1244 rejimi altında çözülememesini bir argüman olarak kabul eden UAD'ın görüşüne göre 1244 sayılı karar Kosova'nın nihai statüsünün belirlenmesi amacına matuf değildir. 1244 sayılı karar, Kosova'nın gelecekteki nihai statüsünü belirleme amacına matuf müzakere sürecini kolaylaştırmak üzere Kosova'da istikrarın ve yeniden yapılanmanın geçici bir rejim çerçevesinde sağlanması maksadıyla kabul edilmiştir. UAD'ın anlayışı bu yolda olmasına rağmen, 1244 sayılı kararın metnini okuduğumuz zaman, kararda Kosova krizinin siyasî çözümüne ilişkin genel ilkelerden de söz edildiğini ve bu ilkelerin kararın ekinde yer alan G-8 Devletleri'nin Dışişleri Bakanlarının 6 Mayıs 1999 tarihinde yaptığı toplantının sonucunda yayınlanan Bildiri'de yer aldığını görmekteyiz. Bu ilkelerden biri de Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin ve bölgedeki diğer ülkelerin egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün dikkate alınmasıdır. 1244 sayılı kararın içeriğinde de bu ilkeye bağlılık teyit olunmaktadır. Ayrıca, 1244 sayılı kararlarda atıfta bulunulan 1160, 1199, 1203 ve 1239 sayılı kararların tümünde anılan ilke vurgulanmaktadır. Tugay Uluçevik, “Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova Hakkındaki Kararı ve KKTC Gerçeği”, **TÜRKSAM**, 2010.

⁵⁴¹ Dissenting Opinion of Judge Skotnikov, para. 15.'den aktaran Kuzu, “Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'ya İlişkin Danışma Görüşü'nün Değerlendirilmesi”, s. 12.

⁵⁴² Özellikle 2002-2005 yılları arasında Kosova Meclisi'nin bağımsızlık ilanına yönelik girişimlerinde.

üzere, Özel Temsilci Kosova Meclisi'nin *ultra vires* olduğunu düşündüğü tasarrufları hakkında önlem alma yükümlülüğü altında olurdu.⁵⁴³

Ancak Divan'ın, Özel Temsilci'nin bu bağlamda sessiz kalışını değerlendirmede hatalı bir sonuca vardığını düşünen görüşler mevcuttur. Bu perspektife göre, Özel Temsilci'nin sessizliği, BM'nin benimsemiş olduğu ve 12 Haziran 2008 tarihinde Sırbistan Devlet Başkanı *Tadić*'e yazdığı mektupta açıkça dile getirdiği 'tarafsızlık (*status-neutral*)' ilkesinden kaynaklanmaktadır.⁵⁴⁴ Genel Sekreter'in Özel Temsilci'nin sessizliği, bu bağlamda bildirinin onaylandığı şeklinde yorumlanamaz. Sessizliğin nedeni, ne bildirinin Geçici Özyönetim Kurumları dışında bir organ tarafından yayımlandığı ne de ilgili organın yetkilerini aşarak bir işlem gerçekleştirdiği inancıdır. Bu doğrultuda, Özel Temsilci bildiriye ne desteklemiş ne de eleştirmiştir. Danışma Görüşü'nden sonra gerçekleştirilen Güvenlik Konseyi toplantısında da Özel Temsilci, BM'nin tarafsızlık politikasını yinelemiştir.⁵⁴⁵ Ayrıca, Genel Sekreter ve Özel Temsilci'nin BM organlarına yaptıkları bilgilendirmelerde, bildirinin Geçici Özyönetim Kurumları tarafından yayımlandığı ifade edilmiş olsa da, Divan bu açıklamalara hukuki bir değer atfetmemiştir. Divan, Özel Temsilci'nin sessizliğini hukuki sonuçlarla ilişkilendirirken, Temsilci'nin harekete geçmeyerek görevini ihmal ettiğine dair herhangi bir tespit yapmamıştır.⁵⁴⁶

Bağımsızlık ilan edenlerin aslında özyönetim kurumlarının temsilcileri sayılması gerektiği, bunların nihaî çözüm sürecinin tıkanmasına yaptıkları atıfların, bağımsızlık bildirisinin normal bir özyönetim işleminden farklı bir usulle gerçekleştirmelerinin yahut Özel Temsilci'nin sessizliğinin sonucu değiştirmeyeceğini düşünen eleştirel bir yaklaşım vardır.

Divan, bağımsızlık ilanı yazarlarının bu bildiriye yayımladıklarında 'Geçici Özyönetim Kurumları' sıfatıyla hareket etmediklerini kanıtlamak için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Ancak başlangıçta belirtilmelidir ki, yazarların Özyönetim Kurumları'nın parçası olup olmadıkları önemli değildir; çünkü Kosova'daki siyasi sürece katılan tüm aktörler, BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı'na bağlıdır ve bu bağlayıcılık devam etmektedir. Bu karar, BM'nin Kosova üzerindeki yetkisini belirleyen uluslararası hukuki yapının en

⁵⁴³ Samancı, "Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü", s. 177.

⁵⁴⁴ Annex I (Letter dated 12 June 2008 from the Secretary-General to His Excellency Mr. Boris Tadić) United Nations Security Council, "Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, UN Doc. S/2008/354".

⁵⁴⁵ United Nations Security Council, "6367th Meeting", UN Doc. S/ PV.6367, 03.08.2010.

⁵⁴⁶ Kuzu, "Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'ya İlişkin Danışma Görüşü'nün Değerlendirilmesi", s. 11-13.

üst noktasında yer alır. Dolayısıyla bu hukuki rejime tabi olan herkes, bu kurallara saygı göstermek zorundadır.⁵⁴⁷

Bağımsızlık ilanı yazarlarının Geçici Özyönetim Kurumları olduğu gerçeği, ilanın uluslararası hukuka uygunluğuna yönelik aşılması güç bir engel teşkil etmektedir. Nitekim, BM Genel Kurulu tarafından Divan’a yöneltilen sorunun kendisi, “Kosova Öz-Yönetimi’nin Geçici Kurumları’nın bağımsızlık bildirisinin uluslararası hukuka uygun olup olmadığı” hakkındadır. BM Genel Kurulu’nun 63/3 sayılı Kararı’nın üçüncü giriş paragrafında, bağımsızlık ilan edenlerin kimliklerini tespit etmiş olsa da, Divan bunun BM Genel Kurulu tarafından ‘belirlenmediğini’ değerlendirmiştir. Oysa bağımsızlık ilanının sahipleri oldukça belirgindir. Bu eylem, BM Güvenlik Konseyi’nin 1244 sayılı Kararı’na açıkça aykırıdır. Dolayısıyla Divan tarafından belirlenen *lex specialis* aslında ihlal edilmiştir. Böyle bir eylem, hem Güvenlik Konseyi’nin oluşturduğu yönetim düzenini değiştirme hem de Kosova’nın statüsüne dair siyasi süreci sona erdirmeye girişimi olarak yorumlanabilir ve ayrıca Sırbistan’ın toprak bütünlüğünü ihlal etmeyi amaçladığından, *ultra vires* (yetki aşımı) bir işlem teşkil eder.⁵⁴⁸

2.3.1.6. Tek Taraflı Ayrılma Hakkını İncelemekten Kaçınılması

Divan’a göre, ‘kendi kaderini tayin (self-determinasyon)’ hakkının kapsamı ve bir ‘telafi edici ayrılma (*remedial secession*)’ hakkının varlığına ilişkin tartışmalar, bir devletten ayrılma hakkıyla ilgilidir ve Genel Kurul tarafından yöneltilen sorunun kapsamının dışındadır.

UAD, uluslararası hukukun *secession* (ayrılma) süreçlerini ne yasakladığını ne de zorunlu kıldığını belirtmiştir. Ancak bu tutum, Kosova’nın bağımsızlık ilanının meşruiyetine dair net bir rehberlik sunmamıştır. UAD, özellikle Kosova’nın durumu gibi hassas konularda, uluslararası hukukun belirsiz alanlarını açıklığa kavuşturma sorumluluğunu üstlenmemiştir.⁵⁴⁹

Divan’ın bağımsızlık ilanının hukuka uygunluğu incelemesi esnasında muhakkak tek taraflı ayrılma hakkının varlığı ve koşullarına dair bir inceleme yapması gerekirdi. ‘Tek taraflı bağımsızlık bildirisi’, bir grubun ayrıldığını ve yeni bir devlet kurduğunu ilan ettiği

⁵⁴⁷ Kohen, Del Mar, “The Kosovo Advisory Opinion and UNSCR 1244 (1999)”, s. 115.

⁵⁴⁸ Kohen, Del Mar, *a.g.e.*, s. 115-117.

⁵⁴⁹ Michael Bothe, “Kosovo – So What? The Holding of the International Court of Justice Is Not the Last Word on Kosovo’s Independence”, *German Law Journal*, C. 11, No: 7-8, 2010, s. 837-839.

tek taraflı bir işlemi tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Bu bağlamda, bağımsızlık bildirisi kendi başına bir anlam taşımaz; temel amacı, yeni bir devletin kurulduğunu ilan etmektir. Kosova örneğinde bu bildiri, Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılma niyetini ifade etmektedir. Tek taraflı ayrılmanın uluslararası hukuka uygunluğunu değerlendirmeden, Divan'ın Genel Kurul'un sorusuna tatmin edici bir yanıt vermesi mümkün değildir.⁵⁵⁰

Divan, bağımsızlık bildirisiyle bağlantılı olarak dış self-determinasyon ve ayrılma hakkı konularını ele almaktan kaçınmıştır. Divan, bu durumun gerekçesini, söz konusu meselelerin bir devletten ayrılma hakkıyla ilgili olmasına dayandırmıştır. Ancak, Divan'ın dar bakış açısı, bağımsızlık bildirisini yalnızca basit bir beyan olarak görmesine neden olmuştur. Oysa, bağımsızlık bildirisi, mevcut bir devletten ayrılarak yeni bir devlet kurma amacı taşımaktadır. Divan, soruyu bu hukuki amaç doğrultusunda ele almış olsaydı, bu konulara ilişkin yanıtlar sunabilirdi.⁵⁵¹

2.3.1.7. Uluslararası Hukuka Uygunluk Analizindeki Yetersizlikler

Divan'ın bağımsızlık bildirgesini hukuki bir eylem olarak incelemeyi reddetmesi, uluslararası toplumun meşruiyetini koruma görevini tam olarak yerine getirememesi anlamına gelmektedir. Kosova Danışma Görüşü, uluslararası ilişkilerde hukukun rolünü küçültmüştür. Bu görüş, bir Birleşmiş Milletler organının ilk kez bir üye devletin topraklarında gerçekleştirilen bir ayrılık girişimine zımni destek verdiği bir durumu işaret etmektedir.⁵⁵²

Divan, tek taraflı ayrılma hakkının mevcut olup olmadığına ilişkin bir değerlendirmede bulunmamıştır. Kosova Danışma Görüşü, Kosova'nın devlet statüsüne ilişkin bir yargıda bulunmamış ve uluslararası hukukta, bağımsızlık hakkının sömürgecilik bağlamı dışındaki durumlarda uygulanabilirliğine ilişkin herhangi bir yasal kriter belirlememiştir.⁵⁵³

Divan'ın yanıtını oldukça dar bir çerçevede formüle ettiği, ancak bu sınırlı yaklaşımın ayrılma, devlet olma ve self-determinasyon gibi daha büyük sorulara değinmediği

⁵⁵⁰ Kuzu, "Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'ya İlişkin Danışma Görüşü'nün Değerlendirilmesi", s. 14.

⁵⁵¹ Kuzu, **a.g.e.**, s. 19.

⁵⁵² Kohen, Del Mar, "The Kosovo Advisory Opinion and UNSCR 1244 (1999)", s. 124-125.

⁵⁵³ Kohen, Del Mar, **a.g.e.**, s. 125.

eleştirilmektedir. Bu durum, bu konuların uluslararası hukuk çerçevesinde daha geniş bir bağlamda ele alınmasını zorlaştırmıştır.⁵⁵⁴

Genel uluslararası hukuk bağlamında Divan'ın yasaklayıcı bir norm bulunmaması yönündeki tespiti yüzeyseldir. Lotus ilkesinin özensiz tatbiki ile tek taraflı ayrılma hakkı ve toprak bütünlüğü kavramsal zemininden uzak olarak yapılan tespit derinlikten yoksun kalmıştır.

Kosova Danışma Görüşü, 1244 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'na dayanan *lex specialis* rejiminin hâlâ yürürlükte olduğunu açıkça belirtmiştir. Bu durum, yalnızca Güvenlik Konseyi'nin yeni bir karar almasıyla değiştirilebilir.⁵⁵⁵ Bu, Kosova'nın bağımsızlık statüsünü belirleme girişiminin başarısız olduğunu göstermektedir. Divan'ın bağımsızlık ilanının *lex specialis* ihlali yaratmadığı şeklindeki tespiti de, bağımsızlık ilan edenlerin kimliğinin hatalı belirlemesine dayanmaktadır. Bağımsızlık ilan edenleri özyönetim mekanizmasının ve 1244 yasal rejiminin dışında tutarak yapılan bu tespit noksandır. Bağımsızlık ilan edenleri *lex specialis* kapsamından soyutlamak, 1244 hukuksal rejiminin gerçekliği ile bağdaşmamaktadır.

2.3.1.8. Yeni Bir Hukuk Düzeni Oluşturma Çabası ve Paralel Hukuk Düzenleri Paradoksu

Divan'ın hem 1244 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı ve Anayasal Çerçeve kapsamında oluşan hukuk düzenini uluslararası karaktere sahip ve Kosova bakımından *lex specialis* sayan tutumu anlaşılabilir. Ancak bununla beraber bağımsızlık ilanını uluslararası hukuka aykırı görmeyip aynı zamanda Kosova'yı egemen bir devlet olarak uluslararası aktör haline getiren çelişkili kabulü bir sorun betimlemektedir. Divan her ne kadar Kosova'nın ayrılma hakkı, devlet statüsü ve tanınması meseleleri ile uğraşmaktan kaçınsa da, salt bağımsızlık ilanını hukuka uygun sayması bu sonuçları haliyle birer tartışma konusuna dönüştürmektedir.

Bağımsızlık Bildirgesi, Kosova'da yeni bir hukuk düzeni oluşturmayı amaçlayan bir eylem olarak değerlendirilmiştir. Bildirge ve ilan edilen 'Kosova Anayasası' birlikte, Kosova'da

⁵⁵⁴ Richard Caplan, "The ICJ's Advisory Opinion on Kosovo", **United States Institute of Peace (Peace Brief)**, No: 55, 2010, s. 2.

⁵⁵⁵ Kohen, Del Mar, "The Kosovo Advisory Opinion and UNSCR 1244 (1999)", s. 125.

geçerli hukuk için yeni bir geçerlilik nedeni ve meşruiyet standardı oluşturmayı hedeflemiştir.⁵⁵⁶

Kosova'nın 17 Şubat 2008 tarihli bağımsızlık bildirgesine ilişkin Divan'ın değerlendirmesi, Kosova'nın hem bağımsızlık bildirgesinden kaynaklanan bir egemenlik iddiasına sahip olduğu hem de BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı kapsamında belirlenen uluslararası hukuk düzenine tabi olmaya devam ettiği şeklinde bir paradoks yaratmıştır. Kosova hem bağımsız bir devlet iddiasında bulunmakta hem de hâlâ UNMIK yönetiminde bir bölgesel varlık olarak kabul edilmektedir. Divan'ın bildirgenin uluslararası hukuku ihlal etmediği sonucuna varması, bağımsızlık ilanının uluslararası hukuki düzen üzerindeki etkileri hakkında belirsizlik yaratmıştır. Kosova örneğinde, aynı bölgesel varlık için çelişen iki hukuk düzeni (bağımsızlık ve BM çerçevesi) paralel olarak varlığını sürdürmektedir. Bu durum, hem hukuki hem de siyasi olarak çözülmesi gereken bir ikilem yaratmaktadır. Bu ikilem, Divan'ın yetersiz gerekçelendirmesinin bir sonucu olarak görülmektedir.⁵⁵⁷

1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı, daha önce açıklandığı üzere, Kosova için yeni bir hukuk düzeninin temelini oluşturmuştur. Bu hukuk düzeni, Bağımsızlık Bildirgesi'nin ilan edildiği gün hâlâ yürürlüktedir. Bildirge Kosova için yeni bir anayasal düzen kurma girişimi olarak ele alındığında, kritik soru, bu girişimin eski rejim perspektifinden nasıl hukuki olarak değerlendirileceğidir. UAD, Bildirge'nin 1244 sayılı Karar temelinde kurulan hukuk düzenine dahil olmadığı ve olamayacağı görüşünü benimsemiştir.⁵⁵⁸

Ancak fiili durum ortaya bir paradoks çıkarmış, UNMIK 2008'den itibaren düzenleme yürürlüğe sokmamaya başlamış, Kosova yasama organı düzenlemeleri, mevcut uluslararası yönetim düzenlemeleri ile çeşitli çelişkilere gebe olan ve gelecekte farklı kapsamlarda ortaya çıkacak sorunlara ortam sağlamıştır.

⁵⁵⁶ Ioannidis, "Kosovo's Declaration of Independence and the Creation of a New Legal Order: Can a Revolution Against International Law Be Legal?", s. 9-10.

⁵⁵⁷ Alexandros X. M. Ntovas, "The Paradox of Kosovo's Parallel Legal Orders in the Reasoning of the Court's Advisory Opinion", **Statehood and Self-Determination (Reconciling Tradition and Modernity in International Law)**, ed. Duncan French, 1. bs, Cambridge University Press, 2013, s. 149-154, doi:10.1017/CBO9781139248952.009.

⁵⁵⁸ Ioannidis, "Kosovo's Declaration of Independence and the Creation of a New Legal Order: Can a Revolution Against International Law Be Legal?", s. 11.

2.3.2. Kosova Danışma Görüşü: Hukuki Çerçevenin Siyasetle Gölgelediği Bir Karar

Bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygun olup olmadığı sorusu, uluslararası hukukun çerçevesinde tek taraflı bir bağımsızlık ilanının meşruiyeti hakkında temel bir hukuki sorgulamayı ifade eder. Özellikle, böyle bir ilanının, toprak bütünlüğü ve self-determinasyon (kendi kaderini tayin) gibi yerleşik ilkelere veya uluslararası hukukun diğer kurallarına aykırı olup olmadığını incelemeyi içerir. Böyle bir sorunun yanıtında; bağımsızlık ilanının maddi hukuki geçerliliğinin, hukuksal sonuçlarının, uluslararası hukukun bir devlet içinde yer alan oluşumlara tek taraflı olarak ayrılma hakkı tanıyıp tanımadığı tartışmasının ve hukuki belirlemelerinin, ilanı takip eden süreçteki tanıma işlemlerinin hukuksal yönlerinin bulunması beklenir.

Kosova Danışma Görüşü, dolaylı olarak '*Lotus İlkesine*' dayandırılarak ve sorunun özüne ilişkin diğer meselelerde sessiz kalınarak oluşturulmuştur. Bu durum, kararın Divan tarihine bu soruya verdiği yanıt nedeniyle değil, aksine dile getirmediği hususlar nedeniyle geçmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, Divan'ın gerekçelendirmesinin '*hukuki pozitivizm ile siyasi realizmi birleştiren bir argüman*' olduğu son derece öngörülü bir şekilde ifade edilmiştir. Bu zorlu kombinasyon kimilerince, 'karmaşık ve zorlu hukuki meselelere yorum yapmaktan kaçınmaya yönelik, sadece *non liquet* tuzağına düşmemeyi amaçlayan dolambaçlı bir çaba' olarak görülmüş, 'beceriksiz gerekçelendirme' olarak tasvir edilmiştir.⁵⁵⁹

Hukuki meselelerin siyasi risklerle birleştiği böylesine çok taraflı bir uluslararası etkileşimde, siyasi alandan hukuki alana taşınan argümanları adeta uyarlanmıştır. UAD'nin soruyu yorumlama şeklinin Görüş'ün kapsamını hayli değiştirdiği Danışma Görüşü çeşitli paydaşları için tatmin edici olamamıştır.⁵⁶⁰

Danışma Görüşü'nün 'ayrılma hakkının sınırlarını net bir şekilde belirleyememesi' nedeniyle talihsiz sonuçlara yol açabileceği açıktır. Bu eksiklik nedeniyle, Danışma

⁵⁵⁹ Ntovas, "The Paradox of Kosovo's Parallel Legal Orders in the Reasoning of the Court's Advisory Opinion", s. 139-140.

⁵⁶⁰ Stella Georgiadou, "The Law and Politics of the Kosovo Advisory Opinion", *Europe-Asia Studies*, C. 68, No: 6, 2016, s. 1100-1101.

Görüşü bulgularına dayalı emsal ayrılıkçı hareketlerin bu örneği referans göstermesi kolaylıkla engellenemeyecektir.⁵⁶¹

Kosova Danışma Görüşü, yalnızca Kosova ile sınırlı kalmayıp, bağımsızlık veya devlet olma iddialarını sürdüren diğer gruplar üzerinde de etkili olabileceği yönünde kaygılar yaratmıştır. Danışma Görüşü'nün etkileri, Kosova örneğinin self-determinasyon hakkı ekseninde bir emsal teşkil edebileceğini ve özellikle 'telafi edici ayrılma (*remedial secession*)' kavramının süreçteki vurgusu bağlamında önem kazanabileceğini işaret etmektedir. Divan bu argümanı değerlendirmekten kaçınsa da, telafi edici ayrılma fikrinin gelecekteki toprak ihtilaflarında bir gerekçe olarak öne sürülmesi bu aşamadan sonra daha fazla beklenebilecektir.⁵⁶²

Kosova Danışma Görüşü'nde Divan'ın, zengin bir meseleler mozağini temel hukuki argümanları oldukça sistematik bir şekilde ele alarak çözdüğünü ve Görüş'ün makul yargısal muhakeme sınırlarının dışında kalmadığını bildiren olumlu eleştiriler mevcuttur. Bu bakış açısından Divan; belirsiz bir karar, bölünmüş bir Konsey ve tamamen zıt görüşlere sahip devlet bloklarıyla karşı karşıya olmasına rağmen, sorumluluğunu üstlenmiş ve soruyu net bir şekilde yanıtlamıştır. Bu süreç; Birleşmiş Milletler'e, Balkanlar'a veya uluslararası hukuk alanına herhangi bir bariz olumsuz sonuç doğurmamıştır.⁵⁶³

Bir diğer pozitif bakış açısına göre, Görüş, Kosova üzerindeki gerilimin azalmasına ve durumun normalleşmesine katkıda bulunmuş, bazı kesimlerin korktuğu gibi, dünyada ayrılıkçı kampanyaların çoğalmasına neden olmamış, Divan self-determinasyon ve bağımsızlık hukuku hakkında daha iyi bir anlayışa katkıda bulunmuştur. Bu perspektiften bakıldığında, Divan bir BM organı olarak barış ve güvenliği sağlama ya da yeniden tesis etme hedefine katkı sağlamıştır. Mahkeme, self-determinasyon gibi bölücü olabilecek zorlu hukuki alanlardan kaçınarak, bildirgenin uluslararası hukuku ihlal etmediğini güçlü ve güvenilir bir çoğunlukla ilan etmiştir. Kosova Danışma Görüşü, sonuçları açısından garip bir şekilde başarılı olmuştur. Görüş talebi, Sırbistan kamuoyu için bir 'soğuma dönemi' sağlamıştır.⁵⁶⁴

⁵⁶¹ Georgiadou, a.y.

⁵⁶² Caplan, "The ICJ's Advisory Opinion on Kosovo", s. 3-4.

⁵⁶³ Sean D. Murphy, "Reflections on the ICJ Advisory Opinion on Kosovo", **The Law and Politics of the Kosovo Advisory Opinion**, kitap editörü Marko Milanovic, Oxford University Press, 2015, s. 26.

⁵⁶⁴ Marc Weller, "The Sounds of Silence", **The Law and Politics of the Kosovo Advisory Opinion**, kitap editörü Marko Milanovic, Oxford University Press, 2015, s. 25-26; Papić Tatjana, "The Political Aftermath of

Kosova Danışma Görüşü, uluslararası hukuk doktrinine katkı sunmak için kolay bir vakayı ele almamıştır. Sahadaki siyasi çıkmaz nedeniyle, Divan'ın ihtilafın çözümüne katkı sunma ihtimali gerçekçi değildi. Ayrıca, sorulan sorunun arkasında yatan hukuki meseleler o kadar siyasi açıdan hassastı ve devletlerin tutumları ve uygulamaları o kadar bölünmüş durumdaydı ki, Divan'ın genel uluslararası hukukun gelişimine faydalı bir katkı sunabilmesi pek olası değildi.⁵⁶⁵

Divan, Kosova'nın bağımsızlık ilanı ile Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı arasında bir çelişki olduğunu açıkça ortaya koysaydı, Kosova'nın statüsüyle ilgili daha geniş siyasi gelişmelerden kendini uzaklaştırmış olacaktı. Bu, hukuki açıdan doğru bir yol olabilirdi ancak böyle bir duruş, Mahkeme'nin uluslararası siyasi söylemdeki etkisini azaltabilir ve uzun vadede hem Mahkeme'nin hem de paydaşlarının çıkarlarına zarar verebilirdi. Bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygun olup olmadığına dair daha geniş bir tartışma, Divan'ı ayrılıkçılık ve self-determinasyon gibi tartışmalı konulara girmek zorunda bırakabilirdi. Bu durum, Divan'ın ana paydaşları arasında daha fazla bölünmeye yol açabilir ve Divan'ın birleştirici bir yasal kurum olarak konumunu zayıflatabilirdi.⁵⁶⁶

Şunu kesin bir şekilde söylemek mümkündür ki, hangi tarafta olurlarsa olsunlar ve kimi temsil ederlerse etsinler, Kosova süreci, çok taraflı uluslararası davaların nasıl yürütüleceği konusunda tüm taraflara önemli dersler sunmuştur. Hukuki meseleler potansiyel olarak büyük önem taşısa da Divan sonunda bunların çoğundan kaçınmayı başarmıştır. Siyasi çıkarlar yüksek ve sonuçların tahmini zor bir profil sergilemiştir. Her ne kadar Kosova'nın statüsünün koşulları tam anlamıyla böyle tanımlanmasa da sürecin kendisi *sui generis* (kendi türünde benzersiz) niteliktedir.⁵⁶⁷

Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova ile ilgili danışma görüşü, uluslararası hukukun karmaşık meselelerini çözmek yerine çoğunlukla görmezden gelmesi, hukuki meseleleri siyasal etkilerle şekillendiren kaçamak çözümler getirmesi ve verilen kararın doğurduğu kapsamlı eleştiriler, Kosova'nın bağımsızlığı üzerinde oluşan meşruiyet boşluğunu daha da derinleştirmiştir. Divan, bağımsızlık ilanını uluslararası hukukun sınırları içinde

the ICJ's Kosovo Opinion", **The Law and Politics of the Kosovo Advisory Opinion**, kitap editörü Marko Milanovic, Oxford University Press, 2015, s. 8-9.

⁵⁶⁵ André Nollkaemper, "The Court and its Multiple Constituencies", **The Law and Politics of the Kosovo Advisory Opinion**, kitap editörü Marko Milanovic, Oxford University Press, 2015, s. 16.

⁵⁶⁶ Nollkaemper, **a.g.e.**, s. 17.

⁵⁶⁷ Qudsi Rasheed, "The Practicalities of Representing a Client in Complex Multiparty Proceedings", **The Law and Politics of the Kosovo Advisory Opinion**, kitap editörü Marko Milanovic, Oxford University Press, 2015, s. 12.

değerlendirmekten ziyade, konuyu dar bir çerçevede ele alarak, siyasi hassasiyetleri ön planda tutmuş ve bu süreçte uluslararası hukuk açısından önemli soruları yanıtsız bırakmıştır. Sonuç olarak, Divan'ın yaklaşımı, Kosova'nın bağımsızlığına dair tartışmaları daha fazla körüklemiş ve meşruiyet zeminine katkı sunmaktan ziyade, mevcut boşluğun sürekliliğine hizmet etmiştir.⁵⁶⁸

2.4. ULUSLARARASI HUKUKTA AYRILIKÇI HAREKETLERİN TANINMASI, KENDİ KADERİNİ TAYİN (SELF-DETERMİNASYON) HAKKI VE MEŞRUIYETİ

2.4.1. Sorunun Çerçevesi

Ayrılıkçı hareketlerin tanınması oldukça sorunlu ve karmaşık bir süreçtir. Ayrılıkçı bir hareketin tanınmasından bahsedildiğinde doğrudan 'bağımsız bir devlet olarak tanıma' anlaşılmamalıdır. Bu genellikle belirli aşamalardan geçerek gelişen bir süreci ifade eder. Bir ayrılıkçı harekete yönelik olarak süreç içinde uluslararası hukukta tanımlanan farklı tanıma işlemleri yapılabilir. Bu durum genellikle en düşük ve sınırlı kişilik unsurları barındıran tanıma türlerinden başlayarak devlet olarak tanımaya doğru birikimli olarak seyreder.

Ayrılıkçı hareketin eylem yoğunluğuna paralel olarak asilik, savaştan taraflık (muhariplik), ulusal kurtuluş hareketi olarak tanıma şeklinde farklı nitelikteki tanımalara tabi tutulması mümkündür. Bu süreç sonunda hareketin meşruiyeti ve gelişimi ile paralel olarak bağımsız bir devlet olarak tanıma aşamasına gelinmektedir.⁵⁶⁹ Bu süreçteki her çeşit farklı tanıma işlemi, devlet olarak tanıma sonucuna varan akışta birer belirti, dayanak veya gerekçe oluşturabilmektedir.

Bu nedenle çalışmanın bu bölümü; uluslararası hukukta tanıma müessesesinin farklı nitelik, tür ve boyutlarına ilişkin teorik incelemeler ve bu doktrinel tartışmanın hemen

⁵⁶⁸ UAD'nin Kosova'ya dair görüşünün, bağımsızlık ilanının hukuki yönlerini ele almadaki yetersizliği ve belirsizlikleri nedeniyle eleştirilmesi son derece normal görülmektedir. Bu durum, Kosova'nın bağımsızlık sürecine dair uluslararası meşruiyet arayışında ek bir yük oluşturmuştur. Bothe, "Kosovo – so What?", s. 837-839.

⁵⁶⁹ Aksi örnekler elbette mevcut olup makalenin konusunu teşkil eden tanıma işleminin de kendine özgü ayrık bir karakteri bulunduğu çalışmanın devamında görülecektir. Burada ifade edilmek istenen, devlet pratiklerinin bu yönde bir genel eğilim gösterdiği ve klasik anlamda tanıma sürecine ilişkin algının ne olduğu hususudur.

ardından, ele alınan konu kapsamında Kosova ayrılıkçı hareketine özgü değerlendirmeleri içerek şekilde kurgulanmıştır.

Ayrılıkçı hareketlerin tanınması hususundaki kavramsal çerçevenin tüm boyutları ile analiz edilmesi ve analiz edilen kısmın Kosova örneği bağlamında yorumlanması amaçlanmıştır. Bu şekilde; Kosova'nın tanınması yahut tanınmaması işlemine yönelik yapılacak değerlendirmelerin öncelikle teorik altyapısı oluşturulmuş, bu tanınmanın uluslararası hukuka uygun olup olmadığı yönünde varılacak sonuçlara ilişkin temel kavramsal zemin hazırlanmış, ardından ise bu kavramsal ön hazırlık somut olayın ele alınışında kullanılarak çeşitli önermeler yapılmıştır.

Ayrılıkçı hareketlerin tanınması meselesinin kavramsal çerçevesi; üç farklı boyutta ele alınmıştır. Bunlardan birincisi; ayrılıkçı hareketlerin karakterinin tasvir edilmesi suretiyle uluslararası hukukta bu hareketlere atfedilebilecek hukuki değerin ve yüklenecek anlamın ortaya çıkarılmasıdır. İkinci boyut; uluslararası hukukta ayrılıkçı hareketler lehine kabul gören tanıma çeşitlerinin analizi ve koşullarının belirlenmesine yöneliktir. Üçüncüsü ise; self-determinasyon hakkı bağlamında ayrılıkçı hareketlerin kabul edilebilirliği ekseninde Kosova'nın bağımsızlık ilanının tanınmasının meşruiyetine ilişkindir.

Bu bölüm, özel olarak Kosova ayrılıkçı hareketinin tanınması ile sınırlandırılmış olup, Kosova ve Sırbistan arasındaki siyasi ve askeri gelişmeler yalnızca bu tanıma işlemine etkisi yönüyle ele alınmıştır.

2.4.2. Ayrılıkçı Hareketlerin Tanınması Teorisine Genel Bakış

Ayrılıkçı hareketlerin devlet-merkezli uluslararası sisteme direkt bir tehdit oluşturduğu durumlarda, uluslararası hukukun bu alandaki normlarının yetersiz kaldığı bilinen bir gerçektir. Uluslararası hukukta hem devlet egemenliği doktrini vurgulanmış hem de halkların kendi kaderini tayin hakkı tanınmıştır. Çelişkili bu iki yaklaşımın yarattığı tereddütlerin giderilmesi için, ayrılıkçı taleplerin meşruiyetini değerlendirecek bir takım ölçütlerin belirlenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Ancak belirlenen bu ölçütler, son derece muğlaktır ve bu ölçütlerin karşılanıp karşılanmadığına karar verecek üstün bir otorite de mevcut değildir. Dolayısıyla ayrılıkçı hareketlere tanınacak statü ve bu hareketlerin hangi kapsamda tanınabileceğine ilişkin tartışma, hukuki olduğu kadar siyasi bir boyuta da

sahiptir. Ayrılıkçı hareketlerin bu niteliğinin, konuyu siyasal eksenli ve sancılı bir süreç taşıdığının kabul edilmesi gerekmektedir.⁵⁷⁰

Ayrılıkçı hareketlerin genellikle devlet otoritesine karşı başlatılan silahlı mücadeleler şeklinde öne çıktığını ifade etmek hatalı olmayacaktır. Devlet otoritesine karşı başlatılan silahlı mücadelelerin bir türü olarak ayrılıkçı hareketleri genel anlamda; kendi kaderini tayin etme gayesiyle, kurulu devlet otoritesine karşı başlatılan ve silahlı çatışma içeren halk hareketleri olarak tanımlamak mümkündür.⁵⁷¹

Uluslararası hukukta, ayrılıkçı hareketlerin bir takım statüler altında tanınma beklentisi içerisine girdikleri yahut bunlara devletlerce bazı statülerin tanındığı uygulamada görülmektedir. Ayrılıkçı hareketlere tanınabilecek statüler; hareketin etkisi, kapsamı ve niteliğine göre değişkenlik göstermektedir.

Bu nedenle; ayrılıkçı hareketlerin tipik özelliklerinin tahlili ve bu hareketlerin hukuki niteliğinin tespiti son derece önemlidir. Bunun ardından, uluslararası hukukun imkân verdiği tanıma şekilleri bakımından ayrılıkçı grupların kazanabileceği statülerin belirlenmesi mümkün olabilecektir. Zira tanımaya ilişkin kazanılabilecek statüler, temel olarak tanıyan devletin tanıma iradesinin kapsam ve içeriği ile şekillenmektedir. Bir diğer önemli nokta ise, ayrılıkçı hareketin temellendirilme biçimidir. Zira hareketin meşruiyeti, ekseriyetle kaynağındaki motivasyon ile belirlenmektedir. Bu itibarla; ayrılıkçı hareketin self-determinasyon talepleri ile temellendirilmesi hususunun tetkiki ayrıca anlam ifade etmektedir.

2.4.3. Ayrılıkçı Hareketlerin Genel Karakteri Bağlamında Kosova

Ayrılıkçı hareketler tabiatıyla silahlı çatışmayı beraberinde getirmektedir. Ayrılıkçı hareketlerin tanınma çeşitlerinin bir kısmı siyasi çıkarlara, bir kısmı ise silahlı çatışmaya uygulanacak kurallar ve ayrılıkçı kuvvete karşı öne sürülebilecek sorumluluklara ilişkindir. Bu çalışmada incelenen ayrılıkçı hareketin tanınması hususu, tüm tanıma türleri bakımından ele alınmıştır. Tanıma işlemi ise ayrılıkçı hareketin vücut verdiği çatışmanın niteliği ve yoğunluğu ile doğrudan ilişkilidir. Bu anlamda, öncelikle çatışmanın

⁵⁷⁰ Ümmühan Elçin Ertuğrul, Tuğba Sarıkaya Güler, "Ayrılıkçı Hareketlerin Ulusal Kurtuluş Hareketi Statüsü Kazanması: Hukuki ve Siyasi Boyutlar", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, No: 129, 2017, s. 323.

⁵⁷¹ Ertuğrul, Güler, **a.g.e.**, s. 324.

tarifi, ayrılıkçı hareketin vasıflandırılması ve çatışma aşamasında tanınabilecek statülere yönelik bir inceleme ile işe başlanmalıdır.

2.4.3.1. Uluslararası Hukukta Tanıma Kurumu Çerçevesinde Ayrılıkçı Hareketlerin Konumu, Tipik Özellikleri ve Hukukî Niteliği

Ayrılıkçı hareketin tanınması ve bu harekete statüler verilerek uluslararası hukukta kişilik kazandırılmasına dair meselenin nedenlerinden biri ayrılıkçı kuvvet ile girişilen silahlı çatışma eylemidir. ‘Silahlı çatışma’ kavramının evrensel düzeyde kabul edilen bir tanımı henüz mevcut değildir. Fakat Cenevre Hukuku kapsamında yapılan ‘uluslararası’ ve ‘uluslararası olmayan’ silahlı çatışmalar ayrımı yoluyla, ortaya çıkan silahlı çatışmalarda hukuk kurallarının uygulama çerçevesi önemli ölçüde çizilmekte ve bazı esaslı sonuçlara ulaşılabilmektedir.⁵⁷² Bu çerçevede ayrılıkçı hareketin meydana getirdiği çatışmanın niteliğinin tespiti ile bu hareket lehine uygulanabilecek uluslararası tanıma işlemlerinin neler olabileceği de ortaya konulabilecektir.

Uluslararası düzenlemelerde; uluslararası ve iç silahlı çatışma kavramlarının tanımları kesin olarak yapılmamış, kavramsal bir çerçeve çizilmiştir.⁵⁷³ Yaratılan bu kavramsal perspektif dâhilinde uluslararası silahlı çatışma kavramı, ‘savaş hali’ ilan yahut kabul edilse de edilmese de, iki veya daha fazla egemen devlet arasındaki silahlı çatışma durumunu ifade etmek için kullanılır.⁵⁷⁴

Klasik yaklaşımda silahlı çatışmalar hukukunun yürürlükte olabilmesi; çatışmanın her iki tarafının da bir uluslararası hukuk süjesi olmasını gerektirmektedir. Devlet dışı silahlı unsurlar genel olarak bir uluslararası hukuk süjesi değildir.⁵⁷⁵

Bu yönüyle geleneksel uluslararası hukuk yaklaşımında savaşın esas aktörleri devletler olup, silahlı çatışmaları düzenleyen hukuk kuralları da esasen devletleri bağlayacak şekilde tasarlanmıştır.

⁵⁷² Fatma Taşdemir, “İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk Açısından Türkiye’nin Ayrılıkçı Terör Örgütü PKK ile Mücadelesi”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 16, No: 1, 2021, s. 126.

⁵⁷³ Ali İbrahim Akkutay, “Silahlı Çatışmalar Hukukunda İç Silahlı Çatışmaların Uluslararasılaşması”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 65, No: 1, 2016, s. 2-3.

⁵⁷⁴ Emily Crawford, “Armed Conflict, International”, **The Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Oxford University Press (Onl.Ed.), 2008.

⁵⁷⁵ Başar Emre Soydan, **Silahlı Çatışmalar Hukukunda Askeri Gereklilik İlkesi**, 1. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2021, s. 16.

Bu kapsamda ayrılıkçı hareketlerin uluslararası silahlı çatışma niteliği bulunmadığının tespiti gerekir. Bir ayrılıkçı hareketin mücadelesinin uluslararası bir nitelik kazanması (uluslararasılaşması) teorik olarak çok istisnai hallerde mümkün olmakla beraber çalışmanın konusu olan Kosova ayrılıkçı hareketinin uluslararası bir karakteri bulunmadığı oldukça açık olduğundan bu aşamada bilhassa çalışma konusu özelinde ayrılıkçı hareketin uluslararası bir silahlı çatışma olarak kabul edilemeyeceğinin tespiti ile yetinilecektir. Kosova'ya yapılan NATO müdahalesi ile gerçekleşen askeri hareketin uluslararası bir niteliği bulunmakta olup uluslararası silahlı çatışma olarak vasıflandırılması mümkün olsa da bunun öncesinde Kosovalı Arnavutlar ile YFC Güçleri arasındaki şiddet olaylarının uluslararası bir silahlı çatışma olarak kıymetlendirilmesi için geçerli ve kabul edilebilir bir neden yoktur. Uluslararası toplumun insan hakları ekseninde konuya dahil olması, tek başına çatışmanın uluslararasılaşması için yeterli değildir. Kosova meselesi bir sorun olarak uluslararasılaşmış ve uluslararası toplumun gündeminde yer etmiş olsa da etnik ve siyasi temelli silahlı çatışmaların uluslararasılaşmış olduğundan bahsetmek mümkün görülmemektedir.

O halde ayrılıkçı hareketleri iç silahlı çatışma boyutuyla da ele almak gerekmektedir. Uluslararası hukukta devletlerarası silahlı çatışmalar ile devlet niteliğinde olmayan silahlı grupların birbirleriyle veya bir devletle olan çatışmaları arasında ayırım yapılmıştır.⁵⁷⁶ “İç silahlı çatışmalar geleneksel uluslararası hukukta, devletlerin iç sorunları olarak kabul edilmiş ve diğer devletler o devletin iç işlerine karışmamak adına bu durumu uluslararası hukukun konusu olarak ele almamışlardır.”⁵⁷⁷

Ancak devlet niteliği taşımamakla beraber günümüzde; tanınmayan devletler, silahlı çatışmalara müdahale yetkisi kabul edilen uluslararası örgütler, organize asi gruplar gibi bazı aktörler çatışmanın tarafı statüsünü kazanabilmektedir. Bu aktörlerin niteliği, ortaya çıkan silahlı çatışmanın seviyesi ve diğer birtakım kıstaslarla çatışmanın hukuki vasıflandırması yapılmaktadır. Bu kapsamda devlet dışındaki aktörlerin dâhil olduğu bir silahlı çatışma; konu, kişi, yer, zaman ve ağırlık düzeyi gibi çeşitli kriterler nispetinde ‘iç silahlı çatışma’ niteliğini taşıyabilir. Yani uluslararası hukuk, ayrılıkçı kuvvetler tarafından yaratılan bir silahlı çatışmanın uluslararası nitelikte olmamasına dayanarak o silahlı

⁵⁷⁶ Andrew Clapham, **Brierly's Law of Nations: An Introduction to the Role of International Law in International Relations**, Seventh Ed., Oxford University Press, 2012, s. 494.

⁵⁷⁷ Akkutay, “Silahlı Çatışmalar Hukukunda İç Silahlı Çatışmaların Uluslararasılaşması”, s. 9.

çatışmaya tamamen kayıtsız kalmamaktadırlar.⁵⁷⁸ Peki, ayrılıkçı hareketleri bir iç silahlı çatışma olarak tanımlamak mümkün müdür?

Uluslararası nitelik arz etmeyen iç silahlı çatışmalara ilişkin ilk uluslararası düzenlemeler, 1949 Cenevre Sözleşmeleri⁵⁷⁹ ortak üçüncü maddesi ile yapılmıştır.⁵⁸⁰ Günümüzde maddenin; eşkıyalık, sokak hareketleri ve terörizm gibi münferit ve öngörülme-yen şiddet olaylarını aşan fakat ‘savaşan taraf’ statüsünün tanınması ölçüsüne varmayan, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma durumlarına uygulanması konusunda bir uzlaşma oluşmuştur.⁵⁸¹

Ortak madde 3/2’nin içeriği konusunda üzerinde durulması gereken önemli bir hususta, *“Yukarıdaki hükümlerin uygulanması anlaşmazlık halinde bulunan tarafların hukuki durumları üzerinde bir tesir icra etmeyecektir”* şeklindeki ‘etkisizlik’ paragrafıdır. Devletler bakımından hayati önem arz eden bu son paragraf çerçevesinde, ortak 3. maddenin uygulanması, asilerin herhangi otoriteye sahip olduğunun hükümet tarafından tanınması anlamına gelmemekte yani muhalif silahlı grupların hukuksal statüsünü etkilememektedir.⁵⁸²

Bu durumda; ortak madde 3 kapsamında bir iç silahlı çatışmadan bahsedebilmek için aranan kriterleri özetle şu şekilde ifade edebiliriz: Silahlı grubun belirli düzeyde teşkilatlanmış olması, uluslararası silahlı çatışmalar hukuku kapsamında getirilen yükümlülükleri uygulama kabiliyetinin bulunması, silahlı asi grubun belirli bir ülke parçasının kontrolünü elinde bulundurması. Bu şartların varlığı halinde bir iç silahlı çatışmadan söz edilebilmekle ve devlet dışı silahlı gruba taraf statüsü tanınabilmekle beraber; bu kabul çatışmanın taraflarının hukuki durumlarına tesir etmeyecektir. Yani bu kapsamda bir iç çatışmaya taraf sayılan ayrılıkçı grubun statüsü değişmeyecek, bu gruba

⁵⁷⁸ Akkutay, **a.g.e.**, s. 3.

⁵⁷⁹ Geneva Conventions, “Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field”, Geneva, 12.08.1949, (Çevrimiçi) <https://ihl-databases.icrc.org>, 13.12.2024; Geneva Conventions, “Convention (II) for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea”, Geneva, 12.08.1949, (Çevrimiçi) <https://ihl-databases.icrc.org>, 13.12.2024; Geneva Conventions, “Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War”, Geneva, 12.08.1949, (Çevrimiçi) <https://ihl-databases.icrc.org>, 13.12.2024; Geneva Conventions, “Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War”, Geneva, 12.08.1949, (Çevrimiçi) <https://ihl-databases.icrc.org>, 13.12.2024.

⁵⁸⁰ Laura Lopez, “Uncivil Wars: The Challenge of Applying International Humanitarian Law to Internal Armed Conflicts”, **NYU Law Review**, C. 69, 1994, s. 925.

⁵⁸¹ Anthony Cullen, “Key Developments Affecting the Scope of Internal Armed Conflict in International Humanitarian Law”, **Military Law Review**, C. 183, 2005, s. 85.

⁵⁸² Taşdemir, “İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk Açısından Türkiye’nin Ayrılıkçı Terör Örgütü PKK ile Mücadelesi”, s. 128.

başkaca bir statü tanındığı peşinen kabul edilmeyecektir. Bunlara ilave olarak bir de ‘görece yüksek yoğunluklu çatışma’ kriteri II numaralı Ek Protokol⁵⁸³ ile gündeme getirilmiş olup bu husus aşağıda ayrıca tetkik edilecektir.

II Numaralı Ek Protokol madde 1, ‘göreceli olarak yüksek yoğunluktaki’ silahlı çatışmalara uygulanmaktadır. Yani ‘savaşan taraf statüsünün’ tanınmasından farklı olarak, madde 1’in uygulanması için ayaklananlar, denetimleri altındaki ülke üzerinde *de facto* egemen yetkiler kullanan bir hükümet teşkil etmek zorunda değildir. Protokol, yalnızca bir Yüksek Akit tarafın silahlı kuvvetleri ile ayrılıkçı silahlı kuvvetler ya da örgütlenmiş silahlı gruplar arasındaki silahlı çatışmalara uygulanmaktadır.⁵⁸⁴

1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ile bu sözleşmeye Ek II Numaralı protokolün birlikte değerlendirilmesi ile ‘sorumlu komutanlık’ altında bir dereceye kadar teşkilatlanmış ve düzenli bir ordudaki hiyerarşik askeri sistem kadar olmasa da ‘sürekli ve düzenli askeri harekât planlayabilecek ve icra edebilecek’, öte yandan *de facto* otorite namına ‘disiplin uygulayabilecek’ imkân ve kabiliyete sahip bir ayrılıkçı kuvvetin çatışmanın çeşitli şekillerde tarafı olabileceği ve bunlara uluslararası hukukta tanımlanan bazı statülerin tanınabileceği sonucuna varılmaktadır.⁵⁸⁵

‘Savaşan’ ya da ‘asi’ gibi çeşitli kavramlar altında tanınabilecek bu statülere ilişkin kriterler oldukça belirsiz olmakla beraber muhtelif terörist örgütler, düşük yoğunluklu çeşitli iç muhalif hareketler ya da bu kriterlerle ifade edilmeye çalışılan olgunluğa erişememiş silahlı girişimlere bu statülerin tanınamayacağı genel olarak kabul görmektedir.⁵⁸⁶

Uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı çatışmanın olup olmadığı hakkındaki kararlar ilgili devletin kendisi tarafından verilmektedir. Uygulamada, devletlerin ortak 3. maddeyi uygulamaktan genellikle kaçındıkları gözlemlenmektedir. Hükümetler sıklıkla silahlı çatışmanın varlığını resmi olarak tanımaktan ziyade buna yalnızca bir iç karışıklık veya huzursuzluk olarak muamele etmeyi, şiddetle bunu bastırmayı daha uygun görmektedir.

⁵⁸³ Geneva Conventions, Additional Protocol II, “Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)”, Geneva, 08.06.1977, (Çevrimiçi) <https://ihl-databases.icrc.org>, 13.12.2024.

⁵⁸⁴ Taşdemir, “İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk Açısından Türkiye’nin Ayrılıkçı Terör Örgütü PKK ile Mücadelesi”, s. 132.

⁵⁸⁵ Hilaire McCoubrey, Nigel D. White, **International Organizations and Civil Wars**, Aldershot, Hants, Eng. ; Brookfield, Vt., USA, Dartmouth Pub. Co., 1995, s. 65-66.

⁵⁸⁶ McCoubrey, White, **a.g.e.**, s. 66.

Bu durum, ortak madde 3 hükmünün, ister düşük düzeyde ister yüksek düzeyde olsun, *de facto* iç silahlı çatışmaların tümünde ve otomatik (*ipso jure*) uygulanması gerekliliğinin pratikte kolaylıkla kabul edilmediğini kanıtlamaktadır.⁵⁸⁷

II numaralı Ek Protokol madde 1/2⁵⁸⁸ bağlamında sözleşmeden ayrık tutulan, “*İşbu Protokol, silahlı çatışma olarak kabul edilmeyen, ayaklanma, münferit ve düzensiz şiddet eylemleri ve benzer nitelikteki diğer eylemler gibi iç gerginlik ve iç karışıklık durumlarında uygulanmaz.*” ifadesine uygun düşen kuvvet kullanma biçimlerinin uluslararası hukuktaki tanıma biçimlerinden yararlanamayacağı açıktır. Bu eylemler ayrılıkçı amaçlar benimseseler dahi tanınmaları ve bir ‘ulusal kurtuluş hareketi’ gibi muamele görmeleri mümkün değildir.

Terör eylemleri bunun tipik bir örneğidir. Uluslararası insancıl hukuk kurallarını uygulama kabiliyeti olmayan bu terörist organizasyonların örgütlü bir yapısı bulunsa dahi, bu yapı uluslararası hukuka uygun yükümlülükleri sağlayacak ve denetleyecek bir düzeni tesis edecek disiplinli bir yapı olarak da kabul edilemez.

O halde; iç gerginlik, iç karışıklık, muhtelif protesto ve direniş ya da terörizm olarak nitelendirilen eylemlerin Cenevre Sözleşmeleri ortak madde 3 ve II numaralı Ek Protokol madde 1/1 anlamında iç silahlı çatışma olarak kabulü yahut bu eylemleri ifa eden örgütlerin ayrılıkçı silahlı kuvvetler olarak veya örgütlü silahlı gruplar olarak adlandırılması hatalı olacaktır.

II Numaralı Ek Protokoldeki⁵⁸⁹, ‘silahlı çatışmanın unsurları’ çerçevesinde uluslararası statü tanınmaya elverişli bir ayrılıkçı hareketin ‘yüksek yoğunlukta bir silahlı çatışma’ teşkil etmesi beklenir. Zira ‘savaşan taraf’ veya ‘asilik’ gibi kayda değer bir statüye sahip olabilmesinin en önemli şartı, belirli ve yeterli bir coğrafyada etkin ve sürekli bir denetim oluşturmastır. Bunun ön şartı ise yeterli imkân ve kabiliyette, komuta-kontrol ve iç disiplin düzenine sahip silahlı bir kuvvet olunmasıdır. Aynı zamanda silahlı çatışmalar hukuku kurallarına saygı gösterme yeteneğine sahip olma koşulu aranır.⁵⁹⁰

⁵⁸⁷ Taşdemir, “İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk Açısından Türkiye’nin Ayrılıkçı Terör Örgütü PKK ile Mücadelesi”, s. 129.

⁵⁸⁸ Melike Batur Yamaner vd., **12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri**, C. 42, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2009, s. 266.

⁵⁸⁹ Türkiye II numaralı Ek Protokole taraf değildir.

⁵⁹⁰ Sadi Çaycı, “Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları Hukuku Açısından Güneydoğu Olayları”, Ankara, Doçentlik Tezi, 1997, s. 46.

Düşük düzeyde bir yoğunluk gösteren silahlı çatışma olarak kabul edilebilecek bir hareketin, ayrılıkçı bir karaktere sahip olması veya bağımsızlık arayışı içinde olması dahi kayda değer statü tanınmasına yeterli olmayacaktır.⁵⁹¹

Yukarıda açıklanan kriterleri sağlayan ayrılıkçı hareketlere 'savaşan' veya 'asi' statüsü verilmesi mümkündür. Çatışmanın tarafı olan devlet bu statüyü tanırsa bazı sorumluluk ve beklentileri olacaktır. Çatışma halinde olunan devlet tarafından yakalanan ayrılıkçı hareket mensupları savaş esiri olarak muamele görme hakkına kavuşurlar. Çatışmaların yürütülmesi bakımından taraflar arasında eşitlik yaratılmış olur. Ayrıca devlet dışı silahlı aktörün eylemlerinin de silahlı çatışmalar hukuku kurallarına uygun icrası zorunluluğu ortaya çıkar. Bu durumda bu gruplar hem ulusal hem de uluslararası düzeyde gerçekleştirdikleri silahlı çatışmalar hukuku ihlallerinden dolayı daha kapsamlı bir şekilde sorumlu tutulurlar.⁵⁹² Ayrılıkçı hareketlere üçüncü devletler tarafından bu türden statülerin tanınması halinde ise, bu devletle olan ilişkileri ile sınırlı olmak üzere yine benzer hak ve yükümlülüklerin doğduğundan bahsetmek mümkün olacaktır.

Sonuç olarak; Cenevre Hukuku ve bu hukuk sistemini de kapsayacak şekilde uluslararası örf ve adet hukuku çerçevesinde, belirli kriterleri sağlayan ve belirli bir yoğunluk eşiğini aşan hareketlere uluslararası kişilik tanınması teorik olarak mümkündür. Bu türden tanımlar nadiren tercih edilmektedir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde pek örneği de mevcut değildir.

Ulusal bağımsızlık hareketleri ve halkların kendi kaderini tayin hakkı kapsamındaki direniş ve silahlı mücadele hareketleri, bu hakka sahip halk kavramının açıkça tanımlanmamış olması, istikrarsızlık ve kaosu besleyen ayrılıkçı hareketleri teşvik edecek niteliği ve ülkelerin toprak bütünlüğünü bozmaya işaret eden güvelik endişeleri yaratması nedeniyle uluslararası sistem tarafından oldukça sınırlı yorumlanmaktadır. Uluslararası sistem, mevcut ulus devletlerin toprak bütünlüğüne saygıyı öncelemekte ve ulus devletlerin kozmopolit yapısı itibarıyla istismar edilebilir nitelikteki bu hakkın kullanımını, ayrılıkçı hareketlerin bağımsızlık yönünde özendirilmesini engelleyecek kapsamda yorumlamaktadır.

⁵⁹¹ Çaycı, **a.g.e.**, s. 51-52.

⁵⁹² Akkutay, "Silahlı Çatışmalar Hukukunda İç Silahlı Çatışmaların Uluslararasılaşması", s. 3.

Birleşmiş Milletler, bu hakkın uygulanmasını sadece sömürgelerle, bağımsız devletlerdeki ırkçı rejime maruz kalan yurttaşlarla ve yabancı işgalindeki halklarla sınırlamaktadır.⁵⁹³

Devletlerin ayrılıkçı hareketleri ortak madde 3 kapsamında yorumlamaktan geri durmalarının siyasal nedenlerinden biri de, bu hakkın varlığı iddiasıyla insancıl hukukun gereklerinden öte emellerin ileri sürülmesi endişesidir. Zira ayrılıkçı grupların taraf statüsü kazanmaları, savaş esirliği talebi ile ulusal cezaî kovuşturmalardan bağışıklık iddia etmeleri gibi neticeleri gündeme getirecektir. Bu tür tanıma işlemleri, devletin bu çatışmalara tedbir getirmedeki yetersizliği veya ayrılıkçı grubun ülke topraklarının bir kısmında denetim kurduğu şeklinde yorumlanabileceğinden bu anlamaların gelecekte 'devlet olarak tanınma' gibi başkaca talepleri ve kabulleri beraberinde getirmesi kaygısı ortaya çıkmaktadır.

2.4.3.2. Kosova Ayrılıkçı Hareketinin Karakterine Dair Bir Önerme

Kosova'da yaşanan gelişmeleri 1980'lerin başında patlak veren krizden itibaren, bilhassa da 1990'lardan itibaren artarak devam eden şiddet eylemlerine odaklanarak bir bütün olarak ele almak gereklidir. Anayasal hak ve özgürlükler ile ekonomik darboğazın etkilerinin giderilmesi arayışları ile başlayan ve ayrılıkçı girişime dönüşen Kosova hareketinin, Sırbistan ve Kosovalı Arnavutlar adına UÇK arasında bir dizi silahlı çatışmayı beraberinde getirdiği görülmektedir.

1995 yılında Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UÇK) kuruluşundan 1999 yılına kadar etnik çatışma tırmanmış ve bunun sonucunda ciddi insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. Çatışma sırasında birçok sivil de mağdur olmuş; Yugoslav ordusu, Sırp polisi ve Sırp paramiliter güçleri ile UÇK arasındaki çatışmalar nedeniyle yaklaşık 10.000-12.000 etnik Arnavut ve 3.000 Sırp hayatını kaybetmiştir. Hâlâ 400 Sırp, 100 Roman ve 2.500 Arnavut kayıp durumdadır.⁵⁹⁴

1997-1998 yıllarında Sırp güvenlik güçlerine karşı bir gerilla harekâtı başlatan UÇK'nın, Arnavutluk'tan ve özellikle ABD'deki diaspora Arnavutlarından destek alarak 1998 yazında 30.000 kişilik bir silahlı güce sahip olduğu iddia edilmiştir. UÇK ile Sırp güvenlik

⁵⁹³ Hüseyin Kalaycı, "Kendi Kaderini Tayin Kimlerin Hakkı?", **Kış Bahar**, No: 52-53, 2009, s. 187-189.

⁵⁹⁴ Pantelis Sklias, Spyros Roukanas, "Development in Post-Conflict Kosovo", **South-Eastern Europe Journal of Economics**, C. 2, 2007, s. 270.

güçleri arasındaki çatışmalar, UÇK saldırıları ve Sırp güvenlik güçlerinin sert misillemeleri şeklinde bir model oluşturmuştur. Etnik Arnavutlar, güvenlik güçlerinden kaçarak ormanlara sığınmıştır. Birkaç yüz bin iç mültecinin olduğu tahmin edilmekle bir insani felaket ihtimali gündeme gelmiştir.⁵⁹⁵

Öyle ki, ateşkese dair acil anlaşmalar cihetine gidilmiş, ayrılıkçı hareketle mücadele eden devlet, uluslararası toplumun katılımı ve teşvikiyle ayrılıkçı bölge liderleri ile anlaşma görüşmelerinin ve diplomatik temasların bir parçası olmuştur. Bir anlamda; ayrılıkçı liderler uluslararası toplum ve kısmen YFC ve Sırbistan Hükümeti tarafından resmi olarak muhatap almıştır.

Burada özetlenmeye çalışılan çerçevede olayların vahamet düzeyi ve devlet egemenliği ile mücadelenin ağırlığı nazara alındığında, esasen Sırbistan (Dönemin Federal Yugoslav otoriteleri ile beraber) ve ayrılıkçı hareket arasında yaşanan çatışmaları bir iç silahlı çatışma olarak kabul etmek mümkündür. Elbette yaşanan silahlı eylemlerin niteliğini belirleme hususu uygulamada çoğunlukla ilgili devletin inisiyatifinde olmaktadır. YFC ve Sırbistan Cumhuriyeti'nin o tarihte Kosova Bölgesi ayrılıkçı hareketini bir iç silahlı çatışma olarak kabul ettiğini gösterir açık bir kaynak yoktur. Sırbistan'ın bu kuvveti isyancı olarak nazara aldığı anlaşılmaktadır. Zaten yukarıda açıklanan gerekçelerle yaşananları iç silahlı çatışma olarak tanımlamak istememesi de normaldir. Fakat bu olayda Sırbistan'ın vasıflandırmasından ziyade meselenin uluslararası bir perspektiften ele alınmaya başlandığı da gözlenmektedir. Öyle ki krizin uluslararası kamuoyunca bir iç savaş boyutunda kabul görmeye başladığı dikkat çekmektedir.

Bu noktada; Kosova'da gün yüzüne çıkan ayrılıkçı hareketin bir iç silahlı çatışma olduğunu net olarak tespit etmek mümkün değildir. Bu hareketin iç silahlı çatışma sayılması halinde ayrılıkçılara uygulanacak hukuk bakımından YFC'nin egemenlik hakları da dezavantajlı konuma geçecektir. Ancak bunun toplumsal bir iç karışıklık ile açıklanamayacak düzeye eriştiğinin kabulü de gerekmektedir. YFC'nin ve günümüz halef devleti Sırbistan'ın yaşanan gelişmeleri bir terör eylemi yahut isyancı gösteri olarak kabul etmesi mümkündür. Bununla beraber, objektif bir yaklaşımla bu çatışmaların karakterinin bir iç silahlı çatışma olarak kabulünün mümkün olabileceğini ifade etmek gerekir.

⁵⁹⁵ J. B. A. Bailey, Richard Iron, Hew Strachan (ed.), **British Generals in Blair's Wars**, London, Routledge, 2016, s. 42-43.

2.4.3.3. Ayrılıkçı Hareketler ve Savaşan (Muharip) Statüsü

Bazı hallerde; tanınmış bulunan bir devlete başkaldırarak ayrılma ya da hükümet olma iradesiyle mücadele veren kuvvetlerin, bir takım koşulları yerine getirmeleri halinde üçüncü devletlerce yalnızca bu kuvvet kullanma dönemiyle sınırlı olmak koşuluyla tanınmaları uluslararası hukuk bağlamında imkân dâhilindedir.⁵⁹⁶ Başkaldıran kuvvetin tanınması, genel olarak sorumlu ve düzenli bir komutanlık altında bulunmasına ve ülkenin bir bölümünde denetim sağlamasına bağlıdır.⁵⁹⁷

Savaşan statüsünü tanımanın hukuksal etkisi, statüyü tanıyan devlet tarafından başkaldıran kuvvetlere karşı silahlı çatışmalar hukuku kurallarının uygulanması zorunluluğudur. Diğer bir hukuksal etki ise, devlet ile savaşan statüsü tanınan kuvvetler arasında sınırlı bir hukuksal ilişkinin doğmasıdır. Bu tanıma şekli ile, savaşan statüsünü kazanan kuvvetlerin denetimindeki ülke parçası üzerinde 'savaşan kuvvetlerin' yetkileri geçerli olmakta ve tanıyan devlete karşı gerçekleştirdikleri eylemlerden bu kuvvetlerin sorumluluğu doğmaktadır. Üçüncü devletler ise belirli bir ülke parçası üzerinde fiilen otorite kurmuş olan başkaldıran kuvvetlere savaşan statüsü tanıyarak bu ülke üzerindeki çıkarlarını sağlamayı hedeflemektedirler.⁵⁹⁸

Savaşan statüsü, geçici bir statüyü ifade eder. Bu statü, yalnızca silahlı çatışmanın devam ettiği süre ile sınırlıdır. Başkaldıran kuvvetlerin mücadeleyi kaybetmesi halinde statü kendiliğinden sona ermektedir. Ancak başkaldıran kuvvetin mücadeleden başarıyla çıkması durumunda yeni hükümet ya da devletin tanınması konusu gündeme gelebilmektedir. Üçüncü devletlerin kendi siyasi amaçları çerçevesinde savaşan statüsünün gerekli koşullarını sağlamayan ayrılıkçı hareketleri tanınması durumunda 'erken tanıma' söz konusu olup, öteki devletlerin iç işlerine karışma yasağının ihlalden bahisle uluslararası sorumlulukları ortaya çıkabilecektir.⁵⁹⁹

2.4.3.4. Ayrılıkçı Hareketler ve Asi (Ayaklanan) Statüsü

İsyan, bir iç savaş niteliği taşımayan fakat devletler arasındaki ilişkileri bozacak düzeyde devlet ya da yasal hükümete karşı gerçekleşen bir silahlı başkaldırı olayını ifade

⁵⁹⁶ Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2019, s. 20.

⁵⁹⁷ Eibe H. Riedel, "Recognition of Belligerency", **Encyclopedia of Public International Law**, C. 4, Amsterdam/New York/Oxford, North-Holland Publishing Company, 1982, s. 168.

⁵⁹⁸ Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap**, s. 21.

⁵⁹⁹ Pazarıcı, **a.y.**

etmektedir.⁶⁰⁰ Ayaklanan statüsünün tanınması, isyan sırasında ayrılıkçı hareketin kuvvetlerine belirli düzeyde hak ve yetkilerin tanınmasını ifade etmektedir.⁶⁰¹ Bu statünün tanınmasının iki temel amacından bahsetmek mümkündür. Birincisi, statü tanınan kuvvetin tanıyan devlet vatandaşlarına karşı gerçekleştirdiği eylemlerinden sorumlu tutabilmek ya da özetle devletin menfaatlerini koruyabilmektedir. İkincisi, asi statüsü tanınan kişilere insancıl hukuku tatbik edebilmenin yolunu açarak bu kuralların çatışmanın taraflarınca uygulanması yükümlülüğünü ortaya çıkarmaktır.

Başkaldıran kuvvetlere, geçici nitelikte de olsa uluslararası düzeyde bir kimlik kazandıran ‘savaşan statüsü’ verilmek istenmediğinde, ‘asi’ statüsünün tanınması bir seçenek olarak ortaya çıkmaktadır.⁶⁰² “Bunun yanında, üçüncü devletler geçici olmakla birlikte, asilerin denetimi altındaki bölgede, vatandaşlarını ve kendi menfaatlerini korumak amacıyla başvuracak bir otorite bulmuş olmaktadır. Bunun sonucu olarak da, gerçekleşen haksız fiillerden ötürü bu otoritenin sorumluluğu söz konusu olmaktadır.”⁶⁰³

2.4.3.5. Ayrılıkçı Hareketlerin Ulusal Bağımsızlık Hareketine Dönüşümü

Ulusal kurtuluş hareketi, uluslararası bir silahlı çatışma sonucunda işgal altında bulunup bağımsızlık mücadelesi veren ya da bir iç savaş sonunda var olma ve bağımsızlık ilan etme çabası içindeki topluluklara verilen bir statüyü ifade eder. Savaşan statüsünü kazanmaya yetecek derecede fiili otorite kurmayan ve ülkenin anlamlı bir parçası üzerinde denetim sağlayamayan kuvvetlerin üçüncü devletlerce tanınmasına bir alternatif de teşkil etmektedir.⁶⁰⁴

Devletler bazı hallerde bir grubun bağımsızlığını kazanma mücadelesini siyasi olarak destekleyebilmek adına bu topluluklara ara statüler atfetme yolunu tercih etmektedirler. Böylece; çatışmanın yoğunluk eşiği düşük olsa da (savaşan niteliği kazanamayan) ve asi olarak vasıflandırılması tercih edilmeyen bir topluluğun eylemlerinin ulusal kurtuluş hareketi altında kabul edilebilir hale getirilmeye çalışılmaktadır.⁶⁰⁵

⁶⁰⁰ Seha Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, C. 1, Ankara, 1968, s. 266.

⁶⁰¹ Selcen Erdal, “Uluslararası Hukukta Tanıma Kurumu ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 13, No: 1, 2005, s. 180.

⁶⁰² Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap**, s. 21-22.

⁶⁰³ Erdal, “Uluslararası Hukukta Tanıma Kurumu ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği”, s. 181.

⁶⁰⁴ Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap**, s. 23.

⁶⁰⁵ Erdal, “Uluslararası Hukukta Tanıma Kurumu ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği”, s. 181.

Bir ayrılıkçı hareketin ulusal bağımsızlık hareketi haline gelebilmesi için öncelikle ayrılıkçı grubun bir ulus olarak tanımlanması gerekmektedir. Bu tanımlama üçüncü ülkeler tarafından yapıldığında, ayrılıkçı grubun yabancı bir güçten kurtulma mücadelesi halinde olduğunun kabulü ile eylemlere uluslararası bir kişilik kazandırılması amaçlanmaktadır. İşgal altında bulunmayan ulus devletler bakımından ayrılıkçı grup eylemlerinde bu gruba mensup kişilerin ulus olarak tanımlanması, kendi içinde çok ciddi çelişki ve sorunlar barındırmaktadır.

2.4.3.6. Kosova Ayrılıkçı Hareketinin 'Bağımsız Devlet Olarak Tanıma' Dışındaki Tanıma Statüleri Bağlamında Yorumu

Kosova'da yaşanan şiddet olaylarının belirli bir yoğunluk eşiğini aştığı ve iç silahlı çatışma olarak kabul edilebilir bir niteliği bulunduğu yukarıda açıklanmıştır. Bu tanılamadan sonra teorik olarak Kosova ayrılıkçı hareketine niteliğine göre uluslararası hukukun öngördüğü bazı statülerin tanınabileceği şüphesizdir.

Bu statülerin tanınması için aranan koşulların Kosova ayrılıkçılarınca sağlanıp sağlanmadığı konusu gri bir alandır. Esasen Kosova Bölgesi ayrılıkçı hareketinin belirli bir yönetim kademesinin himayesinde geliştiği ve girişimin fiziki kuvvetinin belirli bir komuta altında hareket ettiği görülebilmektedir. Ayrılıkçı hareketin, YFC Devletinin kontrolünden çıkan ve engelleyemediği bir harekete dönüşüp dönüşmediği bu aşamada belirleyicidir.

1990-1999 yıllarında ayrılıkçı hareketin ülkenin bazı bölgelerinde denetimi ele geçirdiği hatta bağımsızlık ilanı ile bir oluşum yaratma cihetine gittiği yukarıda izah edilmiştir. Bu gelişmeler, ayrılıkçı hareketin eylemlerinin yoğunluk düzeyini ortaya koymakla beraber YFC hükümetinin bu gayretleri bastırmadaki etkinliği de statüsel tanımlar bakımından dikkate alınmak durumundadır.

Ayrılıkçı hareketin, ülkenin belirli bir bölümünde fiili bir otorite kurduğunu, etkin ve süregelen bir denetim sağladığını, bu eylemlerinde belirli bir örgütsel yapı içerisinde ve uluslararası hukuk kurallarının gereklerini yerine getirebilecek şekilde hareket ettiğini ifade edebildiğimiz taktirde bu statülerin tanınmasına imkân bulunduğunu söylememiz de mümkün olabilecektir.

YFC Devleti'nin 1990'lar boyunca Kosova Bölgesi'nin bir bölümünde devlet otoritesini korumakta aciz içine düştüğünü, uzun süre otorite tesis edemediğini ve fiili kontrolü

yitirdiğini ortaya koyan bir bilimsel kanıt mevcut değildir. Bununla beraber bu sonuca varmaya yetecek nitelikte argüman da mevcut olup YFC'nin fiili otoriteyi tesis etmek için insan hakları ihlallerine başladığı da ileri sürülebilmektedir. UÇK'nın faaliyetlerinin BM tarafından terörist eylem niteliğinde vasıflandırılmış olması dahi devlet eliyle gerçekleştirilen insan hakları ihlallerini ve Cenevre Sözleşmesi ile düzenlenen kuralların ağır ihlallerini meşrulaştırmaya yeterli değildir. Şiddetin sistematik veya kronik olduğu kanısına varmak, Kosova bakımından mümkündür. Bir an için ayrılıkçı hareketin asi veya savaşan olarak tanınabileceği düşünüldüğünde, bu tanımaya dayanak teşkil edecek fiili durumun kalıcı nitelik kazandığı ve YFC Devleti'nin fiili otoriteyi yitirdiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu tanıma türlerine ilişkin koşulların sağlandığı varsayımında dahi, YFC'nin resmi olarak ayrılıkçı güçlere asi ya da savaşan statüsü tanımadığı, bu statülerin uluslararası toplum tarafından da açıkça tanınmadığı, yine uluslararası örgütler tarafından bu ayrılıkçı girişimin ulusal kurtuluş hareketi olarak da tanınmadığı değerlendirilmektedir. Bununla beraber UÇK mensuplarının bazı kaynaklarda 'milis' olarak isimlendirildiği bilinmektedir. Milis vasfının açıkça asi veya savaşan statüsünün tanınmasına ilişkin bir zorunluluk teşkil etmeyeceği açıktır.

Sonuç olarak; YFC'nin ayrılıkçı güçlere savaşan ya da asi statüsü vermesi, üçüncü devletlerin ayrılıkçı hareketi bu şekilde tanımları hallerinde dahi ayrılıkçı harekete tanınan bu statülerin zaman ve etki bakımından sınırlı olduğu ve bağımsız bir devlet olarak tanınma anlamına gelmeyeceği kuşkusuzdur. Bu sınırlı etkisine rağmen bu türden tanımların, Kosova ayrılıkçı bölgesi için mevcut olmadığı, koşulların sağlanıp sağlanmadığının da nesnel ve şüpheden uzak şekilde tespiti mümkün olmadığı kanaatine ulaşılmaktadır.

2.4.4. Kosova Ayrılıkçı Hareketinin Self-Determinasyon İddiası ve Talebin Meşruiyeti Tartışması

2.4.4.1. Self-Determinasyon Hakkı Üzerine

Ayrılıkçı hareketlerin hak iddiaları değerlendirilirken devlet egemenliği ile self-determinasyon hakkı gerilim hattı hızlıca gün yüzüne çıkmakta ve bütün belirsizlikleriyle

kesin sonuçlara varmaya bir engel teşkil etmektedir.⁶⁰⁶ Devletlerin varlığını devam ettirmek için başvurduğu egemenlik kavramı, ayrılıkçı hareketlerin eylemlerini meşrulaştırmak için ileri sürdüğü self-determinasyon hakkı ile karşı karşıya gelmektedir.⁶⁰⁷

Devletler, varlığını sürdüreceğine dair makul beklenti olan bir topluluğun bağlı bulunduğu devletinden ayrılmasını ve bağımsızlık elde etmesini meşru görerek bunları tanıyabilmekte ya da *de facto* var olan bağımsızlığın *de jure* tanınmasını gerçekleştirebilmektedir.⁶⁰⁸

Bir toprak parçası üzerinde hak iddiasında bulunmak; hak talep edenin bu topraklar üzerinde hâkim otorite gibi hareket etme amaç ve kararlılığının yanı sıra egemen otorite kurduğuna dair azımsanmayacak miktarda kanıt göstermesini gerektirmektedir. Fakat çoğu zaman bu iddia sahibinin fiili otoritesi, ayrılma iddiasında bulunduğu devletin otoritesinden çok daha cılız kaldığından devletin üniter yapısına tercih edilebilir bir durum olarak kabul görmemektedir.⁶⁰⁹

'Halkların geleceklerini kendilerinin saptaması hakkı (kendi kaderini tayin hakkı)' ya da kısaca 'self-determinasyon hakkı' olarak anılan bir ilkenin, uluslararası hukukta birtakım koşullar altında kabul gördüğü izlenmektedir. Bu ilkenin uluslararası hukuktaki anlamının ve kapsamının belirlenmesi büyük ölçüde 1960 tarihli ve 1514 (XV) sayılı 'Sömürge Yönetimi Altındaki Ükelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri'⁶¹⁰ ile olmuştur.⁶¹¹

Self-determinasyon ya da başka bir yorumuyla ayrılma hakkı, ayrı devlet olma hususunda klasik anlamda sömürgeliklerin sona erdirilmesi şeklinde kabul görmüştür. 1960 yılında, BM Genel Kurulu'nun 1514 sayılı Sömürge Yönetimi Altındaki Ükelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildirisi⁶¹², her halk için self-determinasyon

⁶⁰⁶ Ertuğrul, Güler, "Ayrılıkçı Hareketlerin Ulusal Kurtuluş Hareketi Statüsü Kazanması: Hukuki ve Siyasi Boyutlar", s. 328.

⁶⁰⁷ Alexis Heraclides, **The Self-Determination of Minorities in International Politics**, London, Frank Cass, 1991, s. 21.

⁶⁰⁸ Alexis Heraclides, "Secession, Self-Determination and Non-Intervention: In Quest of a Normative Symbiosis", **Journal of International Affairs**, C. 45, No: 2, 1992, s. 399-420.

⁶⁰⁹ Raymond Taras, Rajat Ganguly, **Understanding Ethnic Conflict**, 4th Ed., New York, Longman, 2010, s. 37-38.

⁶¹⁰ United Nations General Assembly, "Resolution 1514 (XV)", UN Doc. A/RES/1514 (XV), 14.12.1960 Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples.

⁶¹¹ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap**, 12. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2021, s. 7.

⁶¹² United Nations General Assembly, "Resolution 1514 (XV)".

hakkını öngörse de, bir devletin ulusal bütünlüğünü tehdit eden durumların, BM Antlaşmasının amaç ve ilkeleriyle bağdaşmadığı vurgulanmıştır. Sömürge yönetimindeki halkların bu hakkı, sömürgecinin toprak bütünlüğüne zarar vermeden kullanması makul görülmüş, devletin egemenliğine yönelen saldırıları meşrulaştırma amacını taşıyan self-determinasyon iddialarının savunulmasının mümkün olmadığı ifade edilmiştir.⁶¹³

Self-determinasyon hakkı, modern uluslararası sistemde devlet olmanın popüler meşru kaynaklarından biri olarak belirmektedir. Birleşmiş Milletler Antlaşması ve 1966 tarihli Birleşmiş Milletlerin Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi⁶¹⁴ ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi⁶¹⁵ kapsamında halkların uluslararası hukukta self-determinasyon hakkının kabul edildiği görülmektedir.

Yukarıda yer alan ikiz sözleşmeler dairesinde, self-determinasyon halklara tanınmış bir hakken, azınlıkların korunmasına ilişkin düzenlemelerin devletin egemenliği ve toprak bütünlüğüne zarar verebilecek şekilde okunması mümkün değildir. Bu sözleşmelerin azınlık ve etnik grupların ayrılma hakkı taleplerine doğrudan dayanak teşkil etmeyeceği Kosova meselesinde de teyit edilmiştir. Kosova örneğindeki ayrılma, Arnavutlar lehine sonuçlanmakla beraber devletler topluluğu tarafından bu sözleşmeler kapsamında değerlendirilmemiştir. Her ne kadar bu çerçevede tek taraflı genel bir yasaklamanın bulunduğu sonucuna varılamayacak olsa da ayrılma hakkının yalnızca ikiz sözleşmelerle temellendirilmesi mümkün değildir.⁶¹⁶

Self-determinasyon hakkından, BM Antlaşması ve bu ikiz sözleşmeler dışında 1975 Helsinki Nihaî Senedi⁶¹⁷ ve 1970 tarihli BM Antlaşmasına Uygun Olarak Devletler Arasındaki İşbirliğine ve Dostça İlişkilere İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi⁶¹⁸ gibi uluslararası belgelerde de bahsedilmiştir. Ancak bu belgeler de etnik gruplar ve azınlıklar açısından ayrılma hakkına temel oluşturacak nitelikte değildir.⁶¹⁹

⁶¹³ Ertuğrul, Güler, "Ayrılıkçı Hareketlerin Ulusal Kurtuluş Hareketi Statüsü Kazanması: Hukuki ve Siyasi Boyutlar", s. 332-333.

⁶¹⁴ United Nations, "International Covenant on Civil and Political Rights", 1966.

⁶¹⁵ United Nations, "International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights", 1966.

⁶¹⁶ Cavid Abdullazade, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2013, s. 175.

⁶¹⁷ Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), "Helsinki Final Act".

⁶¹⁸ United Nations General Assembly, "Resolution 2625(XXV)", UN Doc. A/RES/2625(XXV), 24.10.1970 Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations.

⁶¹⁹ Abdullazade, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, s. 175.

Self-determinasyonun uygulama alanı sömürge ülkeler dışında genişletilmekle birlikte, bu hakkın devletlerin egemen eşitliği ve ülke bütünlüğünün ihlal edilmemesi ilkelerine uygun olarak kullanılması esastır. Self-determinasyona hukuksal zemin hazırlayan yukarıda sayılı tüm uluslararası hukuk belgelerinden aynı sonuca ulaşılmaktadır.⁶²⁰

Self-determinasyon hakkının süjesi olan 'halklar' kavramının devletler topluluğu tarafından tam ve açık bir biçimde tanımlanmamış olması, BM Antlaşması'nın hazırlık aşamasında üye devletlerin temsilcilerinin başka herhangi bir kavram üzerinde uzlaşamamalarından kaynaklanmaktadır.⁶²¹ Bunun muhtemel sebebi, tanıma uygun insan topluluklarının egemenlik iddialarında bulunabilme olasılığını sakınmaktır.⁶²² Bu da 'halklar' kavramının istenmeyen sonuçlar yaratacak şekilde geniş yorumlanmasına yol açmaktadır.

Azınlık topluluğun müşterek bir kimliğe sahip olması, sahip olduğu kolektif kimliği koruma arzusu taşıması, belirli bir toprak parçası üzerinde çoğunluğu oluşturması ve bu topluluğu temsil etme yetkinliğinde örgütlü bir yapıya sahip olması gibi kriterler, halk olmanın temel koşulları olarak belirlenmiştir. Ancak halk niteliği gösteren her topluluğun da self-determinasyon hakkında sahip olacağının peşinen kabulü mümkün değildir. Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol; self determinasyon hakkının ancak, sömürgeci güç, yabancı işgali ya da ırkçı rejimler karşısında kullanılabileceğinden bahsetmiştir.⁶²³

Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol'ün 1/4'üncü maddesinde ırkçı rejimlere ilişkin belirleme, sömürge ve işgal altındaki halklar açısından yukarıda ifade edilen belgeler dairesinde şüpheden uzak şekilde kabul gören hakkın kapsamında bir genişleme gibi görülmektedir. Ek I No'lu Protokol; genel ilkeler ve sözleşmenin uygulama alanına girecek silahlı çatışma türlerini belirlerken, 1970 tarihli BM Antlaşmasına Uygun Olarak Devletler Arasındaki İşbirliğine ve Dostça İlişkilere İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi'ne atıf yaparak, bu bildiri ile hüküm altına alınan self-determinasyon hakkını kullanan halkların, sömürgeci tahakküme, yabancıların işgaline ve ırkçı rejimlere

⁶²⁰ Abdullahzade, a.g.e., s. 176-177.

⁶²¹ Abdullah Uz, "Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 3, No: 9, 2007, s. 66-67.

⁶²² Erol Kurubaş, "Kuzey Irakta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determinasyon Sorunu", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 59, No: 3, 2004, s. 155.

⁶²³ Geneva Conventions, Additional Protocol I, "Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)", Geneva, 08.06.1977, art. 1/4, (Çevrimiçi) <https://ihl-databases.icrc.org>, 13.12.2024.

karşı mücadele ettiği silahlı çatılmaları da kapsama dahil etmiştir. Yani aslında ek protokol, self-determinasyon hakkının tarifi ve anlamı hususunda 1970 tarihli Dostça (Dostane) İlişkiler Bildirisi'ne gönderme ile yetinmektedir.

1970 tarihli BM Antlaşmasına Uygun Olarak Devletler Arasındaki İşbirliğine ve Dostça İlişkilere İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi'nin self-determinasyon hakkına değinen ilgili bölümleri tetkik edildiğinde ise ırkçı rejimlere karşı kullanılabilecek self-determinasyona ilişkin açık bir belirlemeden bahsetmek mümkün değildir. Bildiri; halkların eşit hakları ve self-determinasyon ilkesinin çağdaş uluslararası hukuka önemli bir katkıda bulunduğu ve mutlak eşitlik ilkesi üzerine inşa edilmiş bir biçimde bu ilkenin etkin olarak uygulanmasının devletler arasında dostça ilişkilerin tesisinde başlıca önem taşıdığına vurgu yapmaktadır. Her devlet, eşit haklar ve self-determinasyon ilkelerinin işlenmesi sırasında sözü edilen halkları, kendi geleceklerini tayin etme, özgürlük ve bağımsızlık haklarından yoksun bırakan herhangi bir zora dayalı eylemden kaçınma yükümlülüğüne sahiptir. Egemen ve bağımsız bir devlet kurma, bağımsız bir devletle serbest birleşme ya da bütünleşme ya da bir halk tarafından özgürce belirlenmiş herhangi başka bir siyasal statüye sahip olma o halkın self-determinasyon hakkını kullanmasının şekilleri olarak Bildiri'de belirlenmiştir. Yine Bildiri ile hüküm altına alındığı üzere yukarıda yer alan hiçbir şey, halkların eşit hakları ve self-determinasyon ilkesine uygun olarak kendilerini yöneten ve böylece ırk, inanç ya da renk ayrımı yapmadan ülkede yaşayan bütün halkı temsil eden bir yönetimi bulunan egemen ve bağımsız devletlerin toprak bütünlüğü ya da siyasal birliğini tamamen ya da bir kısmı ile parçalayacak ya da bozacak olan herhangi bir harekete izin veriyormuş ya da bunu teşvik ediyormuş gibi yorumlanamaz.⁶²⁴

Görüleceği üzere 1970 Dostça (Dostane) İlişkiler Bildirisi, ırk, inanç ya da renk ayrımı yapmadan ülkede yaşayan bütün halkı temsil eden bir yönetimi bulunan egemen ve bağımsız devletlerin toprak bütünlüğü ya da siyasal birliğini koruyacak şekilde tasarlanmıştır. Burada toprak bütünlüğü ilkesi; ırk, inanç ve renk ayrımı yapmayan yönetimler bakımından korunmaktadır. Bu hükmün *a contrario* yorumu; ırk, inanç ve renk ayrımı yapan bir yönetime karşı self-determinasyon talebinin meşru sayılabileceği anlamına gelecek şekilde yorumlanmaya müsaittir. Açıkça Bildiri lafzında yer almamakla

⁶²⁴ United Nations General Assembly, "Resolution 2625(XXV)" Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations.

birlikte Bildiri'nin bu yönde bir ima veya üstü kapalı bir hak yaratma çabası bulunduğu öne sürülebilecektir.

1973 yılında BM Genel Kurulunun, 3103 sayılı Sömürge ve Yabancı Üstünlüğüne Karşı Mücadele Veren Savaşçıların Hukukî Statüsüne İlişkin Kararı⁶²⁵ sömürge tahakkümüne, yabancı işgaline ve ırkçı rejimlere karşı mücadele eden halkların kendi kaderini tayin hakkı kullanması ve bağımsızlık için mücadele etmesinin uluslararası hukuk ilkelerince meşru olduğunu belirtmiştir.⁶²⁶

İşte bu ırkçı rejimlerle mücadeleye ilişkin durum, self-determinasyon hakkı konusunda kuşkulu ve son derece belirsiz bir bağlam sunmaktadır. Zira ırkçı rejimlerin karakteri ve tanımlanması son derece zor olduğu gibi, temel hakları ihlal eden egemen otoritelerin ırkçı saiklerle hareket ettiği her aşamada iddia edilebilecek kadar görecelidir. O kadar ki, örneği Kosova meselesinde Sırp egemen yapının Kosovalı Arnavutlara yönelik ırkçı bir rejim karakteri izlediği öne sürülecek olursa, UÇK'nın mücadelesinin ırkçı rejimlere karşı bir müdahale olduğu dahi öne sürülebilecektir.

Ancak bu ırkçı rejimler meselesinin self-determinasyon hakkının kapsamında olup olmadığına ilişkin de ikna edici bir uzlaş bulunmadığını söylemek gerekmektedir. Self-determinasyon hakkının kullanımı kural olarak sömürge altındaki halkların bağımsızlık ilanı ve işgal altındaki ülkeler ile ırkçı rejime maruz halkların bağımsızlık mücadelesi bakımından uygulamada meşru bir yöntem olarak benimseyen görüşler oluşmuştur.⁶²⁷

Bununla beraber; devletin ülkesel bütünlüğü ilkesine aykırı bir biçimde bağımsızlık ilan edilmesini, ırkçılık ve benzeri maksatlarla bağımsızlık elde edilmesini hukuken geçersiz sayan akademisyenler de mevcuttur.⁶²⁸ Ancak burada kastedilenin, ırkçı rejimlerle mücadele eden halklar değil, ırkçı saiklerle bağımsızlık ilanına çalışan ve ırk unsurunu bağımsızlığın dayanağı haline getiren halklar olduğu düşünülmektedir.⁶²⁹

⁶²⁵ United Nations General Assembly, "Resolution 3103 (XXVIII)", UN Doc. A/RES/3103(XXVIII), 12.12.1973.

⁶²⁶ Tam metin: The struggle of peoples under colonial and alien domination and racist regimes for the implementation of their right to self-determination and independence is legitimate and in full accordance with the principles of international law. Türkçe çevirisi: Sömürgeci ve yabancı egemenlik ile ırkçı rejimler altında bulunan halkların, self-determinasyon ve bağımsızlık haklarını gerçekleştirmek için verdikleri mücadele meşrudur ve uluslararası hukukun ilkeleriyle tam uyum içindedir.

⁶²⁷ Kalaycı, "Kendi Kaderini Tayin Kimlerin Hakkı?", s. 187-189.

⁶²⁸ Yücel Acer, İbrahim Kaya, **Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı**, 13. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2022, s. 126.

⁶²⁹ Zira devlet olmanın gerekliliklerine ilişkin geleneksel Montevideo kriterlerine ilave olarak gelişen yeni kriterler de bağımsızlığın ırkçı politikaların izlenmesi suretiyle gerçekleştirilmemesi hususunu aramaktadır.

Yani bağımsızlık ilanına hareket noktasını ırk unsuru kabul eden ayrılıkçı iddiaların kabulü mümkün değilken, ırkçı rejimlere karşı mücadele bakımından bir self-determinasyon iddiasının meşruiyet olasılığı görülmektedir.

Temel insan hakları ihlallerinin yaygın olduğu devletlerde yaşayan halkların da self-determinasyon hakkı olduğu konusunda uluslararası toplumda bir uzlaşa sağlanmamıştır.⁶³⁰ Bu bağlamda ırkçı rejimlerle mücadele eden halklar yönünden de self-determinasyon hakkının varlığı hususunda kesin bir sonuca varılamamıştır. Bununla beraber ırkçı rejimlerle mücadele için bazı hukuksal düzenlemelerin bulunduğu da yadsınamaz bir gerçektir.

Soğuk savaş sonrası dönemde, bu ilkenin sömürgeler dışında uygulanması gündeme gelmişse de toplumun tüm kesimlerinin temsil edilmediği demokratik olmayan devletlerdeki halkların böyle bir hakka sahip olduğu, bağlayıcı uluslararası hukuk kuralları ile teyit edilmemiştir. Ancak uygulamada, ayrılıkçı hareketlere ulusal kurtuluş hareketi statüsü tanınması genelde devletin egemenliği ilkesi gereği sakıncalı bulunmuştur. Bu durum sebebiyle, kendi kaderini tayin hakkının devletin egemenliği ilkesiyle taban tabana çakışan dış yönü uluslararası toplumca güvence altına alınmazken, bu hakkın iç (siyasi) yönü “ulusun özyönetimin herhangi bir biçimine sahip olması” (konfederasyon, federasyon, ortaklık demokrasisi, ulus-altı siyasal özerklikler gibi) şeklinde yorumlanarak nispeten garanti altına alınmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımla içsel bir self-determinasyona işaret edilmektedir.⁶³¹

Uluslararası hukukun süjeleri, bilhassa da devletlerin uygulamaları ve *opinio juris sive necessitatis* olarak adlandırılan hukuki inanç unsurlarından oluşan uluslararası örf ve adet hukukunda, etnik grupların ve azınlıkların ayrılma hakkı bakımından bir kuralın oluştuğundan söz etmek güçtür. Özellikle devletlerin hukuki bağlayıcılık yönündeki inançları anlamında ciddi eksiklikler mevcuttur. Tek tip hukuki inancın (*opinio juris*) yokluğu, devletlerin ayrılma hakkı konusunda ortak bir görüşe sahip olmadığını göstermektedir.⁶³²

Jure Vidmar, “International Legal Responses to Kosovo’s Declaration of Independence”, **Vanderbilt Law Review**, C. 42, No: 3, 2009, s. 819 Dipnot 260.

⁶³⁰ Berdal Aral, “Kollektif Bir İnsan Hakkı Olarak ‘Halkların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı’”, **İnsan Hakları Yıllığı**, C. 21-22, 1999, s. 112.

⁶³¹ Ertuğrul, Güler, “Ayrılıkçı Hareketlerin Ulusal Kurtuluş Hareketi Statüsü Kazanması: Hukuki ve Siyasi Boyutlar”, s. 333.

⁶³² Abdullahzade, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, s. 177-187.

Bir devletten ayrılma yoluyla gerçekleştirilebilecek yeni bir devletin, self-determinasyon hakkının kullanılması biçiminde değerlendirilememesinin sebebi, uluslararası hukukta bugün yerleşmiş bir ilke olan devletin ülkesinin bütünlüğü ilkesinin varlığıdır. Anılan ilkeye göre bir devletin ülkesinin bütünlüğü, ancak o devletin rızası ile hukuksal geçerliliği olan değişikliklere uğrayabilecektir. Böylece bir devletin ülkesinde yerleşmiş olan çeşitli toplulukların yalnızca bu farklılık ögesine dayanarak ilgili devlet ülkesini parçalamalarına karşı çıkılmış olmaktadır.⁶³³

Dolayısıyla, bir devletin ülkesinin tümünde geçerli olan kurallara bağlı olup herhangi bir ayrıma tabi tutulmayan ülke parçalarında yaşayan azınlıklar gibi kimi toplulukların, değişik özelliklere sahip olmalarından bahisle self-determinasyon hakkından yararlanmaları mümkün değildir.⁶³⁴ Ancak hiçbir ayrım yapmadan tüm toplumu temsil eden bir hükümete sahip devletlerde self-determinasyon ilkesinden yararlanılamayacağına öngörülmesi nedeniyle, öğretide *a contrario* bir yorum ile, tüm toplumun temsil edilmediği devletlerde self-determinasyon hakkının kullanılabileceği yorumu yapılmakta olup bu uygulanan uluslararası hukuk tarafından teyit edilmiş değildir.⁶³⁵ Bu konuya takip eden başlıkta değinilmiştir.

2.4.4.2. Self-Determinasyon Hakkı ve Ekonomi-Politik Dinamikler

Self-determinasyon hakkının yakın geçmişini dört farklı dönemde ele almak mümkündür. Birinci dönem 20. yüzyılın başı ile II.Dünya Savaşı arasındaki süreci kapsamaktadır. İkinci dönem, II. Dünya Savaşı sonundan Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar geçen süreci (1945-1990 yılları arasına denk düşen) kapsar. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanına kadarki süreye tekabül eden dönem üçüncü dönem olarak isimlendirilmektedir. Dördüncü dönem ise Kosova'nın tanınmasından sonraki sürece karşılık gelmektedir.⁶³⁶

Dördüncü dönem konumuz bağlamında Kosova meselesini ve günümüzdeki etkilerini anlamak açısından önemlidir. Halen süregiden bu son dönemi anlamak için ilk üç dönemin özelliklerini kavrayabilmek gereklidir çünkü kendi kaderini tayin (self-

⁶³³ Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap**, s. 9.

⁶³⁴ Pazarcı, **a.g.e.**, s. 10.

⁶³⁵ Pazarcı, **a.g.e.**, s. 9.

⁶³⁶ Alpözen, Özdemir, "1977 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası Bağlamında Kendi Kaderini Tayin Meselesi", s. 7-11.

determinasyon) meselesi, her dönemde farklı bağlamlar, ideolojik yaklaşımlar ve küresel güç dengeleri içinde şekillenmiştir.

İlk dönem, klasik emperyalizm çağında ulusal sorunların ve bağımsızlık taleplerinin ortaya çıktığı ve *Lenin* ile *Wilson* gibi figürlerin fikirleriyle çerçevelendiği bir zemin sunar. 'Kendi kaderini tayin çağı' olarak nitelendirilen bu dönemde başlangıçta *Wilson Prensipleri* ile bir ilke ve hak olarak gündeme gelen self-determinasyon, sömürge halklarına hitap etmemekte ancak savaşta yenilecek olan imparatorlukların tebaasıyla sınırlı bir düşman cezalandırma edimi görünümü sergilemektedir.⁶³⁷ *Wilson* önerisi özgürleştirici bir politika olmaktan ziyade 1990'lardan sonra sıkça gözlemlediğimiz emperyalist müdahale süreçlerinde olduğu gibi bağımlı/mikro milliyetçilik girişimlerinin kendi doğal-tarihsel haklarını emperyalizmle işbirliği içerisinde ileri sürmeleri şeklinde biçimlenmiştir. Ancak ABD Başkanı *Wilson*'un çabalarına rağmen self-determinasyon meselesi, kendi sömürgelerini eski usulde yöneten galip devletler cephesinde siyasi istikrarsızlığa neden olacağı gerekçe gösterilerek olumlu karşılanmamış ve Milletler Cemiyeti Misakında yer bulmamıştır. Dolayısıyla azınlıkların korunması için temel oluşturmuş olsa da bir uluslararası hukuk kuralı haline gelmemiştir.⁶³⁸

İkinci dönem, II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan hegemonyası ve Sovyetler Birliği'nin sosyalist bloğu temsil ettiği bir dönemi kapsar. Bu dönemde, kendi kaderini tayin meselesi, ideolojik bir mücadele ve Soğuk Savaş bağlamında ele alınmıştır. Bu dönemde, klasik emperyalizmin, "sadece sömürgeler üzerinden faaliyet gösterme" anlayışı geçerliliğini yitirmiştir. Bunun yerine, çok uluslu şirketlerin enerji, finans ve diğer stratejik sektörlerde küresel değer üretimini kontrol ettiği ve merkez kapitalist devletlerin uluslararası ekonomi ve politikayı yönlendirdiği bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, merkez kapitalist ülkeler, hukukun evrensel ilkelerini kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde yerel devletlere benimsetmiş ve parlamenter sistemin güçler ayrılığı prensibiyle kurumsallaşmasını sağlamıştır. Sömürgecilikten bağımsızlığını kazanan yeni ülkeler ise, doğal kaynaklar üzerinde tam egemenlik tesis etmekte zorlanmış ve eski sömürgeci güçlerle olan ekonomik bağımlılık ilişkilerini büyük ölçüde devam ettirmiştir. Sömürgelerin yerel yönetimlere devri ve mülkiyet yapılarına dokunulmaması, yeni

⁶³⁷ Milletler Cemiyeti de, eski imparatorlukların sömürgelerini veya topraklarını yönetmek amacıyla kurulmuş ve bir bakıma, galip devletler için ortak bir sömürge yönetimi olarak şekillenmiştir. Antony Anghie, **Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law**, 1. bs, Cambridge University Press, 2005, s. 127-127'den aktaran; Alpözen, Özdemir, "1977 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası Bağlamında Kendi Kaderini Tayin Meselesi", s. 9.

⁶³⁸ Alpözen, Özdemir, "1977 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası Bağlamında Kendi Kaderini Tayin Meselesi", s. 8-10.

bağımsız devletlerin ekonomik özgürlüğünü sınırlandırmıştır. Bu bağlamda, sömürgelerin biçimsel bağımsızlığı genellikle ekonomik bağımsızlıkla bütünleşememiştir. Sonuç olarak, bu dönem, ekonomik bağımlılığın yeniden şekillendiği ve biçimsel bağımsızlığın ekonomik kalkınmaya dönüşmekte yetersiz kaldığı bir süreç olarak öne çıkmaktadır.⁶³⁹

Üçüncü dönem ise Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle sonuçlanan ve neo-liberal küreselleşmenin etkili olduğu bir süreçtir. Bu dönemde, sosyalist bloktan ayrılan ülkelerin kapitalist sisteme entegrasyonu ve Amerika'nın küresel etkisinin artışı dikkat çeker. 1991 sonrası dönemde düzenli kapitalizmin sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle şekillenen bu dönemde, self-determinasyon iddiaları, kolektif emperyalist merkezlerin ekonomik ve siyasi çıkarlarına hizmet eden devlet biçimi dayatma politikaları ile örtüşmüştür. Ekonomi politik perspektiften, bu dönemdeki self-determinasyon talepleri, özellikle Sovyetler Birliği'nden ayrılan eski federe devletlerle sınırlı kalmış ve bu talepler, bu ülkelerin ekonomik düzenlerinin kapitalist sisteme entegrasyonu sürecine paralel olarak değerlendirilmiştir. Sosyalist düzenlerin yerini alan yeni yapılar, ekonomik bağımlılık ilişkileri çerçevesinde şekillenmiş ve bu iddialar, büyük ölçüde ekonomik liberalizasyon ve merkez kapitalist ülkelerin yönlendirmesi altında gelişmiştir. Böylece, self-determinasyon hakkı, bu dönemde yalnızca siyasi değil, aynı zamanda ekonomik bir dönüşüm aracı olarak da kullanılmıştır.⁶⁴⁰

Dördüncü dönem, Kosova'nın tanınmasıyla başlayan ve self-determinasyon sorunuyla yeni bir aşamayı ifade eden bir süreçtir. Üçüncü dönemde Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'ndaki federe devletler, anayasalarında tanınan ayrılma hakları çerçevesinde self-determinasyon hakkını kullanmıştır. Ancak Kosova, bir federe devlet olmaması ve ayrılma hakkının anayasal olarak tanınmaması nedeniyle, bu hakkın uygulanmasında yeni bir örnek oluşturmuştur. Dördüncü dönem talepleri, üçüncü dönemden farklı olarak sosyalist devrim için bir araç olmaktan çok, emperyalist müdahalelere açık ve ekonomik çıkarlarla bağlantılı talepler olarak öne çıkmaktadır. Bu talepler genellikle, doğal haklar söylemiyle desteklenen, ancak emperyalist güçlerin müdahalelerine dayalı ve bireysel mülkiyeti ön plana çıkaran gerici bir niteliğe sahiptir.⁶⁴¹

⁶³⁹ Alpözen, Özdemir, **a.g.e.**, s. 10-11.

⁶⁴⁰ Alpözen, Özdemir, **a.g.e.**, s. 11.

⁶⁴¹ Alpözen, Özdemir, **a.g.e.**, s. 11-12.

Kosova'nın bağımsızlığı ile başlayan dördüncü dönem, self-determinasyon meselesinin Batılı menfaatlara hizmet edecek şekilde dönüşümünü ifade etmektedir. Bu dönemde, toplumsal oluşumlar emperyalist müdahalelere açık oldukları ölçüde desteklenmekte, kolektif varlıklarını bireysel mülkiyete tahvil etme sözü vermektedirler. Mikro-milliyetçilik akımları, bu taleplerini doğal hak söylemlerine dayandırmakta ve merkezi devletlerin zayıflamasıyla ulus-devletlerin savunma kabiliyetleri azalmaktadır. Kosova'nın bağımsızlığı, uluslararası hukuk dayanağı aranmayan girişimlerin başlangıcı niteliğindedir. Bu dönemde uluslararası müdahaleler kaotik ve çıplak şiddet şeklinde ortaya çıkmıştır. Batılı emperyalist ülkeler, Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrası self-determinasyon kavramını kendi devlet biçimlerini dayatmak için kullanmışlardır. Kosova ve benzeri örnekler (Abhazya, Güney Osetya, Kırım gibi), federe devlet ya da sömürge statüsünde olmadan ayrılma iddialarında bulunmuşlardır. Bu dönemde self-determinasyon, emperyalist gelişimin ilerlemesi için araçsallaştırılmıştır ve doğal kaynakların kolektiften bireysele aktarılmasını hedefleyen taleplerle ilişkilendirilmiştir.⁶⁴²

2.4.4.3. Telafi Edici Ayrılma (*Remedial Secession*) Hakkının Belirsiz Teorisi

Devletlerin iç örgütlenmesine ilişkin olup bir halkın yönetim biçimini herhangi bir dış baskı altında olmadan seçebilmesi suretiyle gerçekleşebilecek içsel self-determinasyon; demokrasi, insan hakları ve azınlıkların korunması gibi yükselen değerlerle birlikte bir halkın bağımsız devlet kurmak dahil dilediği devlete bağlı olmayı seçebildiği dışsal self-determinasyonla ilişkilendirilmeye başlanmıştır.⁶⁴³

Dolayısıyla uygulanabilir uluslararası hukuk tarafından devlet egemenliği ve toprak bütünlüğü ilkeleri ile bağdaşmazlığı nedeniyle teyit edilmese de, günümüzde içsel self-determinasyon hakkının bir sonucu görülen ayrılıkçı self-determinasyon iddialarının haklılığı savunulmaya başlanmıştır.⁶⁴⁴

Uluslararası hukukta ayrılma yoluyla kendi kaderini tayin hakkı geleneksel olarak sadece eski sömürge topraklarındaki ve işgal altındaki halklara verilmiştir. Ancak; demokratik hakların engellendiği baskı altındaki toplumlara bir son çare olarak verilen ayrılma hakkının da son yüzyılda self-determinasyon hakkı kapsamında yorumlanmaya

⁶⁴² Renk, "Kendi Kaderini Tayin Meselesi ve Mikro-Milliyetçilik", s. 611-612.

⁶⁴³ Kurubaş, "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determinasyon Sorunu", s. 149.

⁶⁴⁴ Kurubaş, **a.g.e.**, s. 154.

başladığı görülmektedir.⁶⁴⁵ Yeni gelişen bu teori çerçevesinde, içsel self-determinasyon talepleri reddedilen, insan hakları ihlallerinden mustarip ve baskı ile yok sayılan halklara son çare olarak dışsal self-determinasyon girişiminde bulunarak ayrılma hakkı verilebileceği öngörülmektedir.⁶⁴⁶

Self-determinasyon hakkı açısından uluslararası hukukta yer edinen telafi edici ayrılma⁶⁴⁷ (remedial secession); sistematik ayrımcılık, ağır insan hakları ihlalleri ve dayanılmaz zulüm halinde etnik grup ve azınlıkların son çare olarak ayrılma hakkına başvurabileceğini ifade eden bir teoridir. Bu yaklaşım, ayrımcılık ve baskı ile karşı karşıya kalan insanların o devletten ayrılmaları hakkını demokratik bir değer olarak kabul etmektedir.⁶⁴⁸

Buchheit, dışsal self-determinasyonun ön koşulunu kültürel, dinsel veya dilsel değerlerin yok edilmekten ve zarara uğramaktan kurtarılması olduğunu, sistematik bir sömürünün ve ayrımcılığın söz konusu olması halinde son çare olarak ayrılmanın meşruluk kazanabileceğini belirtmektedir.⁶⁴⁹

Buchanan'a göre, bir grubun haksızlığa maruz kalması, soykırım tehlikesiyle karşı karşıya kalması, kültürel özerkliğinin ihlal edilmesi veya grubun insan haklarının sistematik olarak ihlali söz konusu ise, son çare olarak ayrılma hakkı meşru ve kendini korumaya yönelik bir hak olarak değerlendirilebilecektir.⁶⁵⁰

Summers da bu çizgiyi takip ederken, iyileştirici teorinin bir devletin temsil edilemez olduğu ve nüfusunun bir kısmını dışladığı veya zulmettiği her durumda uygulanması gerektiğini öne sürmektedir.⁶⁵¹

⁶⁴⁵ Jure Vidmar, "Remedial Secession in International Law: Theory and (Lack of) Practice", **St Antony's International Review**, C. 6, No: 1, 2010, s. 37-43.

⁶⁴⁶ Ieva Vezbergaitė, "Remedial Secession As An Exercise of to Right to Self-Determination of Peoples", Budapest/Hungary, Central European University, L.L.M. Thesis Tezi, 2011, s. 1-4.

⁶⁴⁷ Bu çalışmada 'remedial secession' teriminin Türkçe karşılığı olarak 'telafi edici ayrılma' kavramı tercih edilmiş olmakla beraber; bunun yerine 'düzeltici ayrılma', 'iyileştirici ayrılma' yahut 'son çare olarak ayrılma' kavramlarının kullanıldığı da görülmektedir.

⁶⁴⁸ Abdullahzade, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, s. 197.

⁶⁴⁹ Abdullahzade, a.y.; Lee C. Buchheit, **Secession: The Legitimacy of Self-Determination**, New Haven, Conn., Yale University Press, 1978, s. 220'den aktaran.

⁶⁵⁰ Allen Buchanan, "Theories of Secession", **Philosophy & Public Affairs**, C. 26, No: 1, 1997, s. 34-38.

⁶⁵¹ James Summers, **Peoples and International Law: How Nationalism and Self-Determination Shape a Contemporary Law of Nations**, Leiden ; Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2007, s. 343-344.

Telafi edici ayrılma teorisinde ülkesel bütünlük ilkesine mutlak bir değer atfedilmemektedir. Ayrılma genellikle iki temel zorunluluğun bir arada bulunması haliyle sınırlandırılmaktadır. Bunlardan birincisi, etnik grup veya azınlığa karşı ağır, devamlı ve sistematik insan hakları ihlalleri, baskı, zulüm ve ayrımcılıkta bulunulmasıdır. İkincisi ise, insan hakları ihlalleri ile ilgili durumun ulaştığı vahamet düzeyi itibarıyla hakların korunması için ayrılmaktan başka çare kalmamasıdır.⁶⁵²

Elbette uluslararası hukukta yardımcı şekli kaynak olan öğretinin telafi edici ayrılma teorisine tek başına hukuki temek oluşturması mümkün değildir. Diğer bir yardımcı kaynak olan içtihat da bu konuda yeterli dayanak sağlamamakta olup hiçbir mahkeme kararından telafi edici ayrılmaya doğrudan atıf bulunmamaktadır.⁶⁵³

Günümüzde halen ağırlıklı görüş, telafi edici ayrılmanın hiçbir uluslararası anlaşmada açıkça düzenlenmediği, BM kararlarının ayrılmayı meşrulaştıracak bir yoruma imkân vermediği, BM Genel Kurulu'nun bu husustaki kararlarının bağlayıcılıktan yoksun esnek hukuk normları olduğu (*soft law*) ve devlet uygulamalarının eksikliği nedeniyle sert uluslararası hukuk normlarına dönüşmediği yönündedir.⁶⁵⁴

Teorinin en etkili savunucularından biri olan *Allen Buchanan*'ın, böyle bir hakkın ciddi adaletsizliklerin sürekli bir örüntüsüne karşı son çare olarak bir çözüm olması gerektiğini öne süren yaklaşımına karşıt bir *Seymour, Buchanan*'a adaletsizliklerin yalnızca insan hakları ihlallerine, toprakların ilhakına veya önceki devlet içi özerklik düzenlemelerinin ihlaline değil, aynı zamanda adil temsile ve içsel self-determinasyon ilkelerine uyulmamasına da dayandığını belirterek itiraz etmektedir.⁶⁵⁵

Krüger, uluslararası hukukun temel ilkelerinin devletlerarası ilişkilerden ve temel belgelerden anlaşılabilir durumda olması halinde hukuki inançla desteklenmiş devlet uygulamalarının varlığının kabul edilebileceğini, bu nedenle telafi edici ayrılmanın uluslararası hukukun temel ilkesi olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmektedir.⁶⁵⁶ Bu hakkın doktrinde ve devlet uygulamalarında yeterli desteğe sahip olmadığını düşünen

⁶⁵² Buchanan, "Theories of Secession", s. 37-40.

⁶⁵³ Abdullahzade, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, s. 199.

⁶⁵⁴ Abdullahzade, **a.g.e.**, s. 198.

⁶⁵⁵ Michel Seymour, "Secession as a Remedial Right", **Inquiry**, C. 50, No: 4, 2007, s. 395-423.

⁶⁵⁶ Heiko Krüger, **The Nagorno-Karabakh Conflict: A Legal Analysis**, Berlin, Heidelberg, Springer Berlin Heidelberg, 2010, s. 68-74.

Vidmar da aynı neticeye ulaşmaktadır.⁶⁵⁷ *Potier*, uluslararası hukukta ayrılma hakkı diye bir hakkın hiçbir zaman var olmadığını ve olamayacağını düşünmektedir.⁶⁵⁸

Uluslararası hukuk mantığında telafi edici ayrılma argümanlarının kabulü, 1970 tarihli BM Antlaşmasına Uygun Olarak Devletler Arasındaki İşbirliğine ve Dostça İlişkilere İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi⁶⁵⁹ içeriğinde izlenebilir. Bu doktrin, 1970'lerden bu yana, uluslararası hukukun daha geniş bir ahlaki reformu bağlamında, akademik çevrelerde başarı kazanmış ve tartışılmaz etik çekiciliği nedeniyle geniş bir yankı uyandırmıştır. Ancak, aynı zamanda uluslararası düzenin temel bir ilkesi olan toprak bütünlüğü ilkesini zayıflatıyor gibi görünmektedir.⁶⁶⁰ Bildirideki ifadelere bakıldığında, eşit haklara ve self-determinasyon ilkesine uymayan devletin ülkesel bütünlük ilkesinden yararlanamayacağı ve sömürgeler dışında self-determinasyon hakkına sahip halkların bulunduğu sonucuna ulaşmaya elverişli ima ve ifadelerin varlığı bir gerçektir. Ancak net ifade eksikliği, bu hususu yoruma ve tartışmaya açık hale getirmektedir.⁶⁶¹

Bu teorinin savunucusu akademisyenlere göre telafi edici ayrılma, devlet yönetimi tarafından içsel self-determinasyon hakkını gerçekleştirme çabalarının tamamının engellendiği durumlarda ileri sürülebilir. Bu durum, temsiliyet eksikliği ve insan hakları ihlalleri gibi olgularla açıkça görülebilir. Bu tür durumlar, self-determinasyonun meşru insani müdahalenin ötesine geçen istisnai bir çözüm teşkil ettiği ayrık durumlardır ve çoğu zaman gerçekleştirilmesi zor bir girişim olabilir.⁶⁶²

1921'de *Åland Adaları* meselesi, bu doktrine erken bir örnek olarak gösterilir. Milletler Cemiyeti, adaların Finlandiya'dan ayrılmasını reddetmiş ve baskı kanıtı bulunmadığı için ayrılmanın son çare olarak kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. *Loizidou v. Türkiye* davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, halkların insan hakları ihlal edildiğinde veya temsil edilmediğinde self-determinasyon hakkı kazanabileceğini belirtmiştir.

⁶⁵⁷ Vidmar, "Remedial Secession in International Law: Theory and (Lack of) Practice", s. 38.

⁶⁵⁸ Tim Potier, **Conflict in Nagorno-Karabakh, Abkhazia and South Ossetia: A Legal Appraisal**, The Hague, Kluwer Law International, 2001, s. 36.

⁶⁵⁹ United Nations General Assembly, "Resolution 2625(XXV)" Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations.

⁶⁶⁰ Florio Simone, "Exit Law, Enter Politics: The Foundations and the Legacy of the Contested Independence of Kosovo", **Law, Political Science (Revista de Paz y Conflictos)**, No: 4, 2010, s. 14-17.

⁶⁶¹ Abdullahzade, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, s. 201.

⁶⁶² Juan Francisco Escudero Espinosa, **Self-Determination and Humanitarian Secession in International Law of a Globalized World: Kosovo v. Crimea**, 2017, Cham, Springer International Publishing : Imprint: Springer, 2017, s. 261 Bölüm 8.1.

Kanada Yüksek Mahkemesi de *Quebec* davasında, ayrılmanın yalnızca sömürgecilik, yabancı boyunduruk veya self-determinasyon hakkının engellenmesi durumunda geçerli olabileceğini ifade etmiştir. Kosova ve Bangladeş örnekleri son çare olarak ayrılmaya dayandırılan nadir vakalar arasında yer alır. Ancak Kosova örneği bile tüm uluslararası toplum tarafından oybirliğiyle kabul edilmemiştir. Uluslararası Adalet Divanı, Kosova davasında doğrudan telafi edici ayrılma hakkını tanımaktan kaçınmış ve bu doktrinin uluslararası teamül hukuku olarak kabul edilmediği sonucuna varılmıştır. Telafi edici ayrılma doktrini tartışmalı bir konudur ve uluslararası hukukta net bir kural olarak kabul edilmemiştir. Uygulamada sadece birkaç örnek bu teoriyle ilişkilendirilmiş, ancak geniş çapta bir uluslararası kabul görmemiştir.⁶⁶³

Telafi edici ayrılmanın devlet uygulamalarındaki yerine bakıldığında, Bangladeş son çare olarak ayrılmanın en net örneği olarak geniş çapta tanınmaktadır. Eritre, Hırvatistan, Slovenya, Baltık Cumhuriyetleri, Güney Sudan ve Kosova'da benzer durumlar yaşanmış ve akademisyenler tarafından örnek gösterilmiştir. Güney Rodezya, Katanga, Çeçenistan, Güney Osetya ve Abhazya, bu ayrılma girişimlerinin başarılı olamadığı ve uluslararası toplum tarafından çoğunlukla tanınmayan örneklerdir. Bangladeş ve Kosova, tek taraflı ayrılma süreçlerinden sonra kabul görmüş iki temel örnek olarak öne çıkmaktadır. Uluslararası uygulamada telafi edici ayrılmayı destekleyen yaygın ve tutarlı bir uygulama bulunmamaktadır. Birçok hukukçu, devletlerin ayrılmaya hak kazandıracak gerekçeleri kabul etme konusunda son derece isteksiz olduğunu belirtmektedir. Sömürgecilik sonrası devlet kurma uygulamaları, telafi edici ayrılma hakkını destekleyen yaygın bir devlet pratiğine işaret etmemektedir.⁶⁶⁴

Uluslararası uygulamada telafi edici ayrılmayı açıkça destekleyen bir örüntü bulunmadığı için, bunun uluslararası teamül hukuku kapsamında bir norm olarak kabul edilip edilemeyeceği tartışmalıdır. Örnekler incelendiğinde, telafi edici ayrılmayı bir hak olarak tanıyan genel bir uygulamanın mevcut olmadığı görülmektedir. Eğer *opinio juris* (hukuki bağlayıcılık inancı) yeterince güçlü şekilde mevcut olursa, telafi edici ayrılma hakkının teamül hukuku oluşturma açısından yeterli olabileceğini ileri sürmeye elverişli uluslararası emareler mevcuttur. Zira *opinio juris*'in varlığı, devletlerin ayrılmayı tanıyan uygulamalarına yönelik sessiz kabulü veya açık tanınmasıyla gösterilebilir. Bangladeş örneğinde, birçok devletin insan hakları ihlalleri, içsel self-determinasyonun reddi ve

⁶⁶³ Escudero Espinosa, **a.g.e.**, s. 262-264 Bölüm 8.1.1.

⁶⁶⁴ Escudero Espinosa, **a.g.e.**, s. 265-266 Bölüm 8.1.2.

çözölemeyen durumlar nedeniyle ayrılmayı tanıdığı belirtilmiştir. Uluslararası Adalet Divanı (UAD), *Nikaragua Davası*'nda, geniş çaplı bir uygulama olmasa bile güçlü bir *opinio juris* varsa, bunun uluslararası teamül hukukunu oluşturabileceğini ifade etmiştir. Ancak geniş bir hukuk doktrini, telafi edici ayrılmanın uluslararası teamül hukukunun bir parçası olarak kabul edilemeyeceği görüşünü desteklemektedir.⁶⁶⁵

Bu noktada bir önceki başlık altında ırkçı rejimlere mücadele eden halkların self-determinasyon iddialarının meşruiyetini destekleyen uluslararası hukuk belgelerini bir kez daha hatırlatmak faydalı mütalaa edilmektedir. ırkçı rejimlerin karakterinin ağır insan hakları ihlallerini, ayrımcılığı ve hatta soykırım dahi içerebilecek türden rejimler olabileceği nazara alındığında, uluslararası toplumun ırkçı rejimlere yönelik hak tanımlama eğiliminin telafi edici ayrılma doktrini ile uyumlu olduğunu belirtmek gerekir.

Sonuç olarak, uluslararası hukuk kaynaklarında telafi edici ayrılma hakkı (son çare olarak ayrılma veya iyileştirici/düzeltilici/telafi edici ayrılma) hakkı bakımından bir uzlaş bulunmadığı görölmektedir. Yazılı kaynakların belirsiz doğası, yetersiz devlet uygulamaları ve zayıf *opinio juris* mevcudiyeti, bu hakkın bir örf ve adet hukuku kuralı olarak belirginleşmesini engellemekte ve hakkın bir uluslararası hukuk temel ilkesi halini almasına mani olmaktadır. Uluslararası hukukun ağır insan hakları ihlallerine maruz kalanlar veya zulüm görenler dâhil etnik grup ve azınlıklara bu hakkı açıkça tanımadığı ve bu durumun günümüz uluslararası hukuku açısından da geçerli olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Etnik grup ve azınlıklar halen insan haklarını koruma yöntemlerini kullanmaya mecbur görünmektedirler. Uluslararası toplum, çok zor ve karmaşık olan etnik grup ve azınlıkların ayrılma hakkını henüz hukuki bir çözüme kavuşturamamıştır. Uluslararası hukukta genel eğilim, önceliğin ülkesel bütünlük ilkesine verilmesi yönündedir.⁶⁶⁶ Dolayısıyla bağımsızlığını elde etmiş bir devletin içerisinde bulunan herhangi bir azınlık veya etnik grubun bu devletten ayrılarak ayrı bir bağımsız devlet kurma yönündeki taleplerinin self-determinasyon kapsamında değerlendirilmesi günümüz uluslararası hukuk teorisinde kabul edilebilir görölmemektedir. Aksine bir durumu kabul etmek, BM Antlaşması'nın 2/4'üncü maddesi ile ifadesini bulan devletlerin ülkesel bütünlüğü ilkesinin ihlali anlamına gelecektir.⁶⁶⁷

⁶⁶⁵ Escudero Espinosa, **a.g.e.**, s. 266-268 Bölüm 8.1.3.

⁶⁶⁶ Abdullahzade, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, s. 213.

⁶⁶⁷ Yusuf Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk 1**, 3. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2015, s. 203.

Bununla beraber, Kosova ve Bangladeş örnekleri, telafi edici ayrılma hakkının uluslararası hukukta doğrudan bir hak olarak yer aldığını kanıtlamasa da, uluslararası toplumun ciddi insan hakları ihlalleri karşısında ayrılmayı meşru bir çözüm olarak kabul etmeye istekli olduğunu göstermiştir.⁶⁶⁸ Bu aşamada, telafi edici ayrılmanın hukuka uygunluğuna dair bir *opinio juris*'in gelişmekte olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır.

2.4.4.4. Kosova ve Self-Determinasyon Hakkı

İşgal ve sömürge yönetimi altındaki halklar dışında self-determinasyon hakkının dışsal boyutu ile uygulanmasına kuşkulu yaklaşan uluslararası toplum, Yugoslavya'nın dağılması ile gündeme gelen ayrılıkçı hareketler ekseninde, söz konusu hakkın daha geniş uygulanabilirliği sorunuyla karşılaşmıştır.⁶⁶⁹ 1992 yılında Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte self-determinasyon ilkesinin sömürge ve işgalci güçlerle mücadele eden halklar dışında da uygulanması gündeme gelmiştir. Yugoslavya'dan ayrılan devletler, bu ilkeye dayanmışlardır. Bu yeni devletlerin özelliği, federal bir devletin federe kanatları olarak önceki anayasalarında self-determinasyon hakkına sahip oldukları iddiası ile hareket etmiş olmalarıdır.⁶⁷⁰

Kosova içinse durum bağımsızlık kazanan devletlerden daha farklıdır. Zira Kosova, YFC döneminde self-determinasyon hakkı teyit edilmiş bir federe devlet değildir. Hatırlanacağı üzere Yugoslavya'nın dağılması sürecinde ortaya çıkan hukuki sorunları inceleyen Badinter Tahkim Komisyonu Kosovalı Arnavutların self-determinasyon hakkının olmadığı belirtilmiştir.⁶⁷¹ Kosova açısından sömürgeleikten kurtulma yahut işgal halinin bulunmadığına şüphe yoktur. Kosova'nın YFC döneminde ırkçı bir ayrılıkçı girişimin ve muamelenin süjesi olup olmadığı ise derin tartışma gerektiren bir husustur. Zira YFC ve Sırbistan Cumhuriyeti'nin motivasyonunun ayrılıkçı bir hareketle mücadeleye ilişkin olduğu ağırlıklı olarak öne çıksa da, Kosova Arnavutlarına yönelik uygulamaların bir bütün olarak ırk ve inanç ekseninde şekillendiğini ileri sürmek teorik bir olasılıktır. Bu çalışmada Kosova Arnavutlarının ırkçı rejim zorbalığına maruz kalıp kalmadığı hususu incelenmemiş olmakla birlikte, bu yaklaşım teoride de

⁶⁶⁸ Escudero Espinosa, **Self-Determination and Humanitarian Secession in International Law of a Globalized World**, s. 270 Bölüm 8.2.

⁶⁶⁹ Abdullahzade, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, s. 163.

⁶⁷⁰ Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap**, s. 9.

⁶⁷¹ Oisín Tansey, "Democratization without a State: Democratic Regime-Building in Kosovo", **Democratization**, C. 14, No: 1, 2007, s. 150 Dipnot 72.

benimsenebilecek düzeyde desteklenmemektedir. Yine de bu husus bakımından bu başlığın son kısmında bir önermede bulunulmuştur.

Sömürgecilik ve işgal dışı durumlarda self-determinasyon hakkının dışsal uygulamalarına genel yaklaşım ve bir halkın zulme uğradığı ve ciddi insan hakları ihlallerine maruz kaldığı hallerde ayrılma hakkına ilişkin (*remedial secession*) olarak bu ayrılıkçı hareketin değerlendirilmesi uygun olacaktır.

Kosovalı Arnavutların siyasi felsefesi, çoğunluğun self-determinasyon hakkına dayanmaktadır. Tarihteki çoğu devlet oluşum sürecinde olduğu gibi, bu barış ve devlet inşası anlayışı, milliyetçilik anlatıları, etnik farklılıkların belirginleştirilmesi, güç hiyerarşilerinin pekiştirilmesi ve çatışmacı tarihlerin yeniden üretilmesiyle beslenmiştir. Bu bağlamda, Kosovalı Arnavutların büyük bir kısmı için barışın anlamı çok etnisiteli bir yapı değil, devlet olma ve demografik üstünlük ile tarihsel adalet dayalı siyasi, ekonomik ve sosyal üstünlük hakkı olmuştur. Özetle, Kosovalı Arnavutlar, açıkça belirlenmiş ve uluslararası olarak tanınmış sınırlara sahip, BM'de bir koltuğu olan, profesyonel bir orduya sahip ve hem Kosova'daki Sırlar hem de bölgedeki Arnavutlar için karşılıklı haklar sağlayan bağımsız bir devlet talep etmiştir. Pratikte, Kosovalı Arnavutlar için çok etnisitelilik, barış inşası ve uzlaşma, bağımsızlığa ulaşmanın bir aracı olmuştur.⁶⁷²

Bağımsızlık ilanı, Kosovalı Arnavutların self-determinasyon iradesini gerçekleştirmiş olsa da, bu durum azınlıklarla karşıtlık oluşturma ve uzlaşma sürecini dondurma pahasına gerçekleşmiştir.⁶⁷³ Self-determinasyon hakkının varlığı argümanına dayanan bağımsızlık ilanı, pek çok yönüyle tartışmaya açık ve henüz hazmedilememiş bir gerçekliktir.

Yukarıda izah edildiği üzere, Kosova örneği ile gündeme gelen ayrılma uluslararası toplum tarafından 1966 tarihli Birleşmiş Milletlerin Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi⁶⁷⁴ ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nden⁶⁷⁵ müteşekkil ikiz sözleşmeler bağlamında vasıflandırılmamıştır.⁶⁷⁶

⁶⁷² Gëzim Visoka, **Shaping Peace in Kosovo: The Politics of Peacebuilding and Statehood**, Cham, Palgrave Macmillan, 2017, s. 81-82.

⁶⁷³ Visoka, **a.g.e.**, s. 106.

⁶⁷⁴ United Nations, "International Covenant on Civil and Political Rights".

⁶⁷⁵ United Nations, "International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights".

⁶⁷⁶ Christian Tomuschat, "Secession and Self-Determination", **Secession**, ed. Marcelo G. Kohen, 1. bs, Cambridge University Press, 2006, s. 26, doi:10.1017/CBO9780511494215.003.

Son derece tartışmalı olan Kosova meselesi bakımından uluslararası toplumun ayrılma talepleri ile ilgili tutumu tek tiplik göstermekten uzaktır. Self-determinasyon hakkının dış yönü ve ayrılma, Kosova halkına şiddet gösterilmesine rağmen başlangıçta kabul görmüş bir yaklaşım değildir. BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı⁶⁷⁷, sadece geniş kapsamlı bir özyönetim ve özerklik statüsü öngörmüştür. Dolayısıyla 1244 sayılı Karar'ın Kosova Arnavutları bakımından self-determinasyonun sadece iç yönünü teyit ettiğini vurgulamak gereklidir.⁶⁷⁸

BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'nin Kosova'ya ilişkin olarak 1244 öncesi kararlarında⁶⁷⁹ self-determinasyon hakkına ilişkin bir belirleme mevcut değildir. Kosova'nın nihaî statüsüne ilişkin Genel Sekreterin Özel Elçisi *Ahtisaari*'nin Kosova'nın Gelecekteki Statüsü Hakkındaki Raporu'nun açıkça bağımsızlığı Kosova'nın nihaî statüsü için bir çözüm olarak sunduğu, oysa bu raporun ekinde gönderilen ve sonradan anayasal bir nitelik kazanacak olan Kosova Statüsü Çözümü için Kapsamlı Teklifi (*Ahtisaari Planı*)⁶⁸⁰ içeriğinde bağımsızlıktan açıkça hiç söz etmediği belgelerde de self-determinasyon hakkına ilişkin açık bir vurgulama mevcut değildir.⁶⁸¹ *Ahtisaari*'nin esasen farklı bir nitelik taşıyan bir self-determinasyon süreci de öngördüğünü düşünen yazarlar mevcuttur. Bu yaklaşıma göre sürecin temel amacı, çok etnik yapıları bir varlığın siyasi olarak istikrara kavuşturulmasıdır. Bu amaca ulaşmak için self-determinasyon süreci belirli koşullara tabi tutulabilir.⁶⁸² Farklı değerlendirmelere rağmen *Ahtisaari Planı*, dışsal bir self-determinasyonu meşru kılmaya yetecek bir uluslararası hukuk kaynağı olmadığı gibi bu yönde bir referans da içermediği kanaatine varılmıştır.

Uluslararası Adalet Divanı'nın 2010 tarihli Danışma Görüşü⁶⁸³ Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanını uluslararası hukuka aykırı kabul etmese de, Kosova bağlamında self-determinasyon hakkına ilişkin bir belirleme yapmaktan özenle kaçınmıştır.⁶⁸⁴ Divan

⁶⁷⁷ United Nations Security Council, "Resolution 1244 (1999)".

⁶⁷⁸ Abdullahzade, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, s. 184.

⁶⁷⁹ United Nations Security Council, "Resolution 1160 (1998)"; United Nations Security Council, "Resolution 1199 (1998)"; United Nations Security Council, "Resolution 1203 (1998)"; United Nations Security Council, "Resolution 1239". (Bunlarla beraber genel olarak Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yayınlanan diğer karar ve belgeler de dahil olmak üzere bir bütün olarak.)

⁶⁸⁰ *Ahtisaari*, "Ahtisaari Planı (The Ahtisaari Plan)".

⁶⁸¹ Bu belgelerin içeriğine yönelik detaylı inceleme için *Bkz.* 2.Bölüm.

⁶⁸² Peter Hilpold (ed.), **Kosovo and International Law: The ICJ Advisory Opinion of 22 July 2010**, Boston, Brill | Nijhoff, 2012, s. 19.

⁶⁸³ International Court of Justice, "Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion".

⁶⁸⁴ International Court of Justice, **a.g.e.**, s. 6.

kararında, "Kendi kaderini tayin hakkının (self-determinasyon) kapsamı ve herhangi bir 'telafi edici ayrılma' hakkının varlığına ilişkin konular, Genel Kurul tarafından yöneltilen sorunun kapsamı dışındadır." belirlemesi ile bilinçli olarak bu konudan uzak kalmıştır. Dolayısıyla Divan'ın Kosova bakımından bu hakkı onayladığı ileri sürülemez. Esasen Genel Kurul, Kosova bağımsızlık bildirgesinin hukuka uygunluğu konusundaki danışma görüşü talebiyle Divan'a, self-determinasyon ve telafi edici ayrılma hakkını açıklığa kavuşturma konusunda eşsiz bir fırsat vermiş ancak Divan bundan kaçınarak tarihsel bir fırsatı da ıskalamıştır.⁶⁸⁵

Uti possidetis ilkesi bakımından Kosova meselesindeki hak iddialarına gelindiğinde ise, bu ilkenin kolonyal gücün iç birim sınırlarını uluslararası sınırlara dönüştüren geçmişe etkili (*rétroactif*) bir ilke olduğu hatırlanarak değerlendirmeye başlanmalıdır. *Uti possidetis* ilkesi, sömürge rejimi altında bulunup yeni bağımsızlığını kazanan devlete bağımsızlığını kazandığı andan itibaren doğrudan uygulanmaktadır. Bu ilkenin uygulanmasıyla ülkesel hak (*titre territorial*) yeni kurulan devlet lehine dondurulmakta ve bu devlet eski kolonyal iç birim sınırları dahilinde egemen güç haline gelmektedir.⁶⁸⁶ Aslında *uti possidetis* ilkesinin, içsel self-determinasyon (yani, sömürge topluluğunun tüm halkının demokratik katılımı) meselelerinin az ya da hiç rol oynamadığı dekolonizasyonun büyük ölçüde barışçıl bir şekilde yürütülmesinde son derece faydalı olduğu bilinmektedir. Ancak Yugoslavya'daki dağılma sürecindeki durum tamamen farklıdır. Yugoslavya'nın dağılma süreci bir sömürge bağlamına ait değildi ve içsel self-determinasyon ve demokratik katılım ilkelerini görmezden gelmek mümkün değildi.⁶⁸⁷ Yani Kosova bir sömürge rejiminden kurtulan yeni bir devlet niteliğinde olmadığından işin içinden *uti possidetis* ilkesine sığınarak çıkmak da mümkün değildir.

Etnik grupların ve azınlıkların ayrılma hakkı bakımından tek tip hukuki inancın (*opinio juris*) yokluğu, Kosova örneğinde belirgin bir şekilde görülmektedir.⁶⁸⁸ Kosova'yı tanıyan başta ABD olmak üzere Avrupa devletlerinin davranışlarının siyasi motiflerle paralellik gösterdiği, hukuki boyutun ikinci planda kaldığı anlaşılmaktadır.⁶⁸⁹ Devletlerin açık hukuki hipotezlerden sakınarak Kosova'nın ekonomisini iyileştirmek ve güvenliğe

⁶⁸⁵ Bayıllıoğlu, "Uluslararası Adalet Divanı Kosova'nın Kendi Kaderini Tayin Hakkını Onayladı mı?", s. 306.

⁶⁸⁶ Tuğrul Çakır, "Uti Possidetis (Mevcut Sınırların Korunması) İlkesi Üzerine Bir Değerlendirme", **Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, No: 2, 2022, s. 608.

⁶⁸⁷ Hilpold, **Kosovo and International Law**, s. 6.

⁶⁸⁸ Abdullahzade, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, s. 186.

⁶⁸⁹ Bayıllıoğlu, "Uluslararası Adalet Divanı Kosova'nın Kendi Kaderini Tayin Hakkını Onayladı mı?", s. 306'dan aktaran. Abdullahzade, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, s. 186.

sağlamak hususuna odaklandığı, bu uğurda da hukuki motifler ve anlayış hususunda sessiz kalarak hukuki sonuçları bertaraf etmek amacıyla hareket ettiği anlaşılmaktadır.⁶⁹⁰

Self-determinasyon hakkının kullanımı kural olarak sömürge altındaki halkların bağımsızlık ilanı ve işgal altındaki halkların kurtuluş mücadelesiyle sınırlandırılmış olsa da, meşruiyeti tartışmalı olmakla beraber ırkçı rejime maruz halkların bağımsızlık mücadelesi bakımından da bu hakkın varlığı öne sürülebilmektedir. Yukarıda açıklandığı üzere devletler topluluğu, bu hakkın uygulanmasına bağımsız devletlerdeki ırkçı rejime maruz kalan yurttaşlar bakımından da açık bir kapı bırakmıştır.⁶⁹¹ 1973 yılında BM Genel Kurulunun, 3103 sayılı Sömürge ve Yabancı Üstünlüğüne Karşı Mücadele Veren Savaşçıların Hukukî Statüsüne İlişkin Kararı ırkçı rejimlere karşı mücadele eden halkların self-determinasyon hakkını kullanması ve bağımsızlık için mücadele etmesinin uluslararası hukuk ilkelerince meşru olduğunu belirtmiştir. Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol; self-determinasyon hakkının kullanımına ilişkin kapsamı, ırkçı rejimler karşısında kullanılabilir bir yöntem olarak belirlemiştir. 1970 tarihli Dostça (Dostane) İlişkiler Bildirisi içeriğinde de mefhum-u muhalif bir yorumla ırk ve inanç ayrımı yapan devletlerin toprak bütünlüğü iddiasından yararlanamayacağına yönelik zayıf bir imanın bulunduğu çıkarımını yapma ihtimali söz konusudur.⁶⁹²

Buradan hareketle, Kosova örneğinde Arnavut nüfusun ırkçı bir rejime karşı hareket ettiğini ve bu ırkçı rejim baskısından kurtulmak için self-determinasyona müracaat ettiğini ileri sürerek Kosova ayrılıkçı hareketinin kısmî bir meşruiyet kazanması mümkün olabilir. Ancak YFC ve Sırbistan Cumhuriyeti'nin Kosova Arnavutlarına yönelik eylemlerinin ırkçı bir rejim eylemi olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı kuşkuludur. Öğretide bunu destekleyecek genel bir eğilim bulunmadığı gibi tarihsel sürecin tetkiki de bu sonuca kesin olarak varmaya elverişli değildir. 1974'ten itibaren anayasal bir özerklik arayışında olan Kosova Arnavutlarının bu süreci bir bağımsızlık hareketine dönüştürmüş olmaları bakımından, Sırbistan perspektifi bir ayrılıkçı hareketle (hatta UÇK görünümünde bir terör örgütüyle) mücadeleye işaret etmektedir.⁶⁹³ Müslüman ve Arnavut asıllı çoğunluk

⁶⁹⁰ Heiko Krueger, "Implications of Kosovo, Abkhazia and South Ossetia for International Law: The Conduct of the Community of States in Current Secession Conflicts", *Caucasian Review of International Affairs*, C. 3, No: 2, 2009, s. 139-140; Abdullahzade, *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu*, s. 186.

⁶⁹¹ Kalaycı, "Kendi Kaderini Tayin Kimlerin Hakkı?", s. 187-189.

⁶⁹² Bu hususun detaylı tartışması için ilgili bölümü önceki başlık içeriğinden tetkik ediniz.

⁶⁹³ BM Güvenlik Konseyi'nin 1160 sayılı Karar içeriğinde Sırbistan'ın sivilere yönelik eylemlerinin 'aşırı güç kullanımı' ve UÇK'nın faaliyetlerinin 'terörist eylem' olarak vasıflandırıldığı ve Arnavut liderlere terörist faaliyetlerin kınanması hususunda çağrıda bulunulduğu hususuna dikkat çekmek gerekmektedir. ABD yetkilileri de UÇK eylemlerini başlangıçta terör eylemi olarak tanımlamıştır.

Kosova haklı açısından ise durum; tarihsel olarak hak kazanılmış bir bağımsızlık arayışında (önceden hak edilmiş bir self-determinasyon hakkına dayanan) inanç ve ırk temelli bir ayrımcılığın ve gayri insani muamelenin getirdiği haklı ve son çare karşı duruştur. Dolayısıyla Kosova Arnavutlarının ırkçı bir rejime muhatap olup olmadıkları hususundaki tespitlere göre self-determinasyon talebinin meşruiyetine ilişkin ayrık sonuçlara ulaşmak da mümkündür.

Bazı görüşler Kosova'nın self-determinasyon talebini ırkçı rejim baskısı düzleminde temellendirmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşıma göre sorunlar, Belgrad'ın Kosova'da yürüttüğü etnik temelli cinayet ve sürgün kampanyasının, NATO'nun Yugoslavya'yı bombalamasının, on yıl süren kurumsallaşmış *apartheid*⁶⁹⁴ ve Arnavutlara yönelik baskının, buna karşılık ise kitlesel bir Arnavut ayrılıkçı hareketinin yarattığı travma, etnik düşmanlık ve yıkımdan kaynaklanmaktadır. Ayrıca, ciddi bir reform çabası gösterilmemiş başarısız bir sosyalist ekonominin mirası ve Sırbistan'ı yöneten saldırgan, otoriter bir rejim bu sorunların kökenindedir.⁶⁹⁵ Bu görüşte vurgu yapılan 'kurumsallaşmış *apartheid*' rastlantısal bir seçim değildir. 1960'da Afrika devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmaya başlamasının ardından birçok Afrika ülkesinde sömürgeci düzenin ırksal, dinsel ve bölgesel vb. ayrımcılık politikalarına karşı büyük tepkiler başlamıştır. Bu tepkiler sonucu Birleşmiş Milletler, ülkelerin kendi geleceğini kendilerinin tayin edebilmesi için bir dizi düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Bu süreçten en çok etkilenen sömürge sistemi ise 'Apartheid Rejimi' olmuştur.⁶⁹⁶ Yani ırkçı rejimlere ilişkin self-determinasyon hakkının meşruiyetine ilişkin çıkış noktası Afrika'da yaşanan insani travmadır. Esasen hak bu kapsama özgüdür. Kosova krizini bu eksene çekmeye çalışan bu görüşün, isabetli kıyas ve temellendirme için *apartheid* terimine başvurmuş olması olasıdır.

Kosova bakımından uluslararası toplumun benimsediği sürekli geçici nitelikteki esnek müdahaleciliğin ve Kosova için hemen self-determinasyonu destekleme konusundaki isteksizliğin, yerel direniş hareketlerinin ortaya çıkmasının ana nedenlerinden biri olduğu belirtilmektedir. Bu durum, uluslararası toplumun müdahale ve barış inşası süreçlerinde Kosova halkının kendi kaderini tayin etme hakkını ertelemesi ve bu hakkı

⁶⁹⁴ 'Apartheid Rejimi', 1948'de Ulusal Parti'nin Güney Afrika'da iktidara gelmesinin ardından ırkçı ve ayrımcı politikalara dayanan yönetim sistemine verilen addır. Ülkede 1948 - 1994 yılları arasında azınlık konumunda bulunan beyazların, ülkenin asıl sahibi olan siyahlara uyguladığı ırkçı kurumsallaşmış yönetim sistemini tanımlar. Hatice Zehra Büyüktavşan, "Güney Afrika'daki ırkçı Apartheid Rejimi: 1948 – 1994", *Africana*, C. 1, No: 1, 2021, s. 1.

⁶⁹⁵ Bieber, Daskalovski, *Understanding the War in Kosovo*, s. 195 Bölüm yazarı: Besnik Pula.

⁶⁹⁶ Büyüktavşan, "Güney Afrika'daki ırkçı Apartheid Rejimi: 1948 – 1994", s. 39.

sınırlı şekilde tanınmasının, yerel düzeyde tepkilere ve direnişin yükselmesine yol açtığını göstermektedir.⁶⁹⁷ Eleştirel ve çatışmacı post-kolonyal politikalar çerçevesinde Kosova'daki yerel direniş hareketleri, uluslararası misyonları ve barış-devlet inşası projelerini doğası gereği antidemokratik ve Kosova halkının self-determinasyon hakkını zayıflatan yapılar olarak tanımlamıştır.⁶⁹⁸ Kosova Arnavutları açısından self-determinasyon hakkının varlığını destekleyen bu görüş, hem uluslararası politik ve askeri müdahalenin hem de buna karşı oluşan yerel direnişin self-determinasyon hakkına negatif tesirinden yakınmaktadır.

Kosova örneğinde devletler, duruma farklı yaklaşımlar geliştirerek⁶⁹⁹ genel anlamda telafi edici ayrılma hakkını teyit etmemişlerdir. UAD'nin Kosova'ya ilişkin Danışma Görüşü'nde, uluslararası hukukun kendi kaderini tayin hakkının, mevcut bir devletin bir bölümüne o devletten ayrılma hakkı verip vermediği konusunda katılanların görüşleri arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Benzer şekilde, uluslararası hukukun bir telafi edici ayrılma (*remedial secession*) hakkı sağlayıp sağlamadığı ve sağlıyorsa hangi koşullarda sağladığı konularında da farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Kosova'da telafi edici ayrılma hakkını doğuracak koşulların mevcut olup olmadığı konusunda da keskin bir görüş ayrılığı vardır.⁷⁰⁰ Siyasi içeriğine rağmen, Uluslararası Adalet Divanı'nın birçok kararına esas teşkil eden self-determinasyon ilkesi, *erga omnes* özelliği⁷⁰¹ ile artık uygulanan uluslararası hukukun en temel ilkelerinden biri olarak değerlendirilse de, self-determinasyonun dışsal boyutu bakımından ülkesel bütünlük ülkesi halen önemli bir sınırlama teşkil etmektedir.⁷⁰²

Kosova (Bangladeş ile birlikte), tek taraflı ayrılma süreçlerinden sonra kabul görmüş iki temel örnek olarak öne çıkmakta olsa da Kosova'nın daha tartışmalı bir konumu vardır. Kosova örneği bile tüm uluslararası toplum tarafından tam anlamıyla *remedial* ayrılma

⁶⁹⁷ Visoka, **Shaping Peace in Kosovo**, s. 120-121.

⁶⁹⁸ Visoka, **a.g.e.**, s. 114.

⁶⁹⁹ UAD'ye konuyla ilgili görüş bildiren 36 devletten 11'i telafi edici ayrılmanın uluslararası hukuk kuralı olduğunu, 6'sı Kosova sorununun *sui generis* örnek oluşturduğunu, 14'ü ise uluslararası hukukta telafi edici ayrılmadan bahsedilemeyeceğini ifade etmiştir. Abdullahzade, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, s. 212 Dipnot 324.

⁷⁰⁰ International Court of Justice, "Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion", par. 82 Detaylı bilgi için çalışmanın Danışma Görüşü'nü inceleyen kısmına bakınız.

⁷⁰¹ Yukarıda belirtildiği gibi, bütün eleştirilerine rağmen self-determinasyon (kendi kaderini tayin hakkı) uluslararası hukukta sağlam bir şekilde yerleşmiştir ve zaman içinde yorumu ve uygulanması önemli ölçüde değişmiş olsa da, artık *erga omnes* (herkese karşı ileri sürülebilir) bir yükümlülük olarak kabul edilmektedir. Bu gerçeği tamamen görmezlikten gelerek çıkarılacak sonuçlar da hatalı olacaktır.

⁷⁰² Abdullahzade, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, s. 236.

kriterlerini karşılayan bir vaka olarak görülmemektedir. Eleştirmenler, Kosova'nın ayrılma iddialarının 1998'deki insan hakları ihlallerine dayandığını, ancak 2008'deki bağımsızlık ilanının bu gerekçelerle tam olarak örtüşmediğini savunmaktadır. NATO müdahalesi sonrası değişen koşullar, 2008'de Kosova'nın ayrılmasının meşruiyetini sorgulanabilir kılmıştır.⁷⁰³

Milano, Kosova vakasını hukuki bir emsal olarak çerçeveleme niyetinin, telafi edici ayrılma etiğine başvurunun göz ardı edilmesini gerektirdiğini belirtmektedir. Ayrıca, telafi edici ayrılma hakkının uluslararası hukukta kristalize olduğu varsayılsa bile, 'son çare' seçeneği kavramı çağdaş Kosova'nın gerçekliğine uymamaktadır. *D'Argent*, Kosova vakasına uygulanan *sui generis* (eşsiz) etiketinin, telafi edici ayrılmaya yapılan bu tür bir başvuruyu ahlaki olarak daha az çekici hale getirdiğini belirtmektedir. Ayrıca, Kosova'nın gerçekliğinin *Milošević* rejiminden bu yana önemli ölçüde değiştiğini, bu nedenle bu durumda ayrılmanın artık bir çözüm gibi görünmediğini ifade etmektedir.⁷⁰⁴ Son olarak, *Vidmar*, Quebec'in Ayrılma Kararı'na atıfta bulunarak, "bir halk, içsel olarak self-determinasyon hakkını anlamlı bir şekilde kullanmaktan alıkonulduğunda, son çare olarak ayrılma yoluyla bu hakkını kullanmaya yetkilidir" sonucuna varıldığını hatırlatmaktadır. Ancak ona göre de, devlet uygulamasının eksikliğine ek olarak, tek taraflı ayrılma önlemi yalnızca son çare olarak değerlendirilmelidir.⁷⁰⁵

Kosova'daki durum ise NATO müdahalesi ve ardından gelen UNMIK Misyonu sayesinde insan hakları ihlallerinin sona erdiğini ve Kosovalı Arnavutların bölgesel ve uluslararası kuruluşlar tarafından garanti edilen önemli bir özyönetimden yararlandıklarını göstermektedir. Telafi edici ayrılma doktrininin uygulanabilmesi için 'çatışmanın barışçıl çözümü için başka gerçekçi ve etkili çözümlerin kalmamış olması gerektiği' görüşüne katılınabilir. Bu durumda, Kosova'nın bu kategoriye girip girmediğinin belirlenmesi zorunludur. Açıkça, tarafların görüşleri bir kez daha tamamen zıt olacaktır. Ancak, hukuksallığı tartışmalı bu ayrılma hakkına müracaattan kaçınmak için daha fazla girişimde bulunulabileceğine dair makul argümanlar vardır. Bu değerlendirmeler ışığında, telafi edici ayrılma talebi bir dereceye kadar ikna edici olsa da, Kosova'nın bağımsızlığı için tartışmasız bir hukuki temel değildir. Daha net bir şekilde ifade edilmiş olsaydı, 21. yüzyılın devletler arası rejimi için bir tür temel taş oluşturabilirdi. Bunun

⁷⁰³ Escudero Espinosa, **Self-Determination and Humanitarian Secession in International Law of a Globalized World**, s. 265 Bölüm 8.1.2.

⁷⁰⁴ Simone, "Exit Law, Enter Politics: The Foundations and the Legacy of the Contested Independence of Kosovo", s. 15.

⁷⁰⁵ Simone, **a.g.e.**, s. 16.

yerine, Kosova'nın ayrılmasını telafi edici teoriler temelinde 'eşsiz' olarak tasvir etmek (en azından bağımsızlık karşıtlarına göre), ahlaki gerekçeler sunulabilecek bir dizi gayrimeşru müdahalenin en sonuncusu gibi görünmektedir.⁷⁰⁶

Kosova'nın 1980'lerden itibaren bir cumhuriyet olarak yeniden tanımlanması arzusu ve self-determinasyon hakkı (buna ayrılma da dahil) yönünde artan Arnavut baskısı⁷⁰⁷, uluslararası varlığın Kosova'da sağladığı Sırp müdahalesinden uzak ortamda, bağımsızlık ilanına giden yolu açmıştır. Bununla beraber self-determinasyon hakkının hukuksal niteliği geri plana atılmış ve oturmamış hukuki kavramsal çerçeve üzerine istisnâî bir yaklaşım bina edilmiştir.

Uluslararası hukukta telafi edici ayrılma hakkının meşruiyeti ve uygulanabilirliği konusundaki tartışmalar, özellikle Kosova ve Bangladeş gibi örneklerle şekillenmiştir. Ancak, bu tür ayrılmaların hukuka uygunluğu konusunda açık ve yerleşik bir uluslararası norm veya teamül bulunmamaktadır. Bununlar beraber, ayrılmayı ideal bir çözüm olarak benimsemese de, diğer tüm yolların tükenmesi durumunda tutarlı ve gerçekçi bir seçenek olarak gören bazı alternatif yaklaşımların belirdiği izlenmektedir. *Espinosa* tarafından kavramsallaştırılmaya çalışılan ve 'insancıl ayrılma (*humanitarian secession*)' adıyla türetilen bu kavram; uluslararası toplumun insan haklarını savunma konusundaki kararlılığı çerçevesinde, uluslararası hukukta ayrılma kavramının belirsiz bağlamında yeni bir bakış açısı sunmaktadır.⁷⁰⁸

Yaklaşım, bazı egemen devlet eylemlerinin insanlığa karşı 'bir tür bakım yükümlülüğü' bilincini oluşturduğunu, insan hakları ve uluslararası insanî hukuk kapsamında devletlerin yükümlülüklerini içeren bu 'insanî koruma şemsiyesi' ile, telafi edici ayrılma teorisinin sınırlılıkları göz önünde bulundurularak bu kavramın mevcut uluslararası hukuk düzeni içinde yeniden değerlendirilmesini gerekli kıldığını savunmaktadır. İnsancıl ayrılma fikri, *jus cogens* (üstün normlar) niteliğindeki insan hakları normlarına dayanmaktadır. Bu fikre göre, bir devlet içindeki tanımlanabilir bir gruba yönelik ciddi insan hakları ihlalleri, bu devletin egemenlik hakkının sınırlandırılmasını meşru kılar. İçsel veya dışsal egemenlik ve bu egemenliği garanti altına alan ilkeler (müdahale yasağı ve toprak bütünlüğü ilkesi), belirli bir grubun temel insan hakları ağır ve sistematik şekilde

⁷⁰⁶ Simone, a.y.

⁷⁰⁷ Henry H. Perritt Jr., "Final Status for Kosovo", *Chicago-Kent Law Review*, C. 80, No: 1, 2005, s. 7.

⁷⁰⁸ Escudero Espinosa, *Self-Determination and Humanitarian Secession in International Law of a Globalized World*, s. 270-271 Bölüm 8.2.

ihlal edildiğinde sınırlandırılabilir. Bu gibi durumlarda, etnik temizlik veya soykırım gibi davranışlar, ilgili grubun tamamen yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olabilir. İnsancıl ayrılma, telafi edici ayrılmadan farklı olarak temel insan haklarının korunmasının, devletin egemenliğinden daha öncelikli olduğu durumlarda uluslararası toplumun müdahalesiyle gerçekleşir. Bu, genellikle soykırım, etnik temizlik veya kitlesel insan hakları ihlalleri gibi durumlarda gündeme gelir. Kosova'nın bağımsızlık ilanı, uluslararası toplumun bir kısmı tarafından insancıl ayrılma çerçevesinde meşru görülmüştür. Avusturya ve İsviçre gibi ülkeler, Kosova'nın bağımsızlığını, insan hakları krizinin bir sonucu olarak ve diğer tüm yolların tükendiği bir durumda tanımışlardır.⁷⁰⁹

İnsancıl ayrılma fikri; bir halkın insan haklarının ağır ve sistematik olarak ihlal edilmesi, siyasi katılımın reddedilmesi ve self-determinasyon (kendi kaderini tayin) hakkının engellenmesi gibi durumlardan daha ağır, acil ve vahim hallerde (soykırım, etnik temizlik veya kitlesel insan hakları ihlalleri gibi) insan haklarının korunması için uluslararası toplumun egemenlik ilkelerini sınırlamasına ilişkin güzel bir önermedir. Ancak bu yaklaşım da hamdır ve bu hususta gelişmekte olan *opinio juris*'e yeni ve alternatif bir kavramsal çerçeve sunmaktan öteye gitmemektedir. Uluslararası hukukta tıpkı telafi edici ayrılma hakkı gibi, insancıl ayrılma hakkının hukuka uygunluğu konusunda da net bir norm bulunmamaktadır. İnsancıl ayrılma fikri, Kosova örneğinden hareketle uluslararası toplumun ağır insan hakları ihlalleri karşısında son çare olarak bir halkın korunmasını sağlamak amacıyla müdahale etmesini meşrulaştırmaya çabalasa da, bu yaklaşımı ahlaki önermeler dışında destekleyecek yeterli hukuksal argüman mevcut değildir. Öte yandan, bu türden evrensel bir çözümün varlığına ihtiyaç bulunduğu da kuşkusuzdur.

Nihayet Kosova açısından self-determinasyon meselesini çözümlerken; sömürgecilik ve işgal ile mücadele eden halklara yönelik kabul edilebilir ayrılık taleplerinin Kosova için uygulanabilir olmadığını kesin olarak tespit etmek gereklidir. Klasik uluslararası hukuk öğretisi azınlık ve etnik grupların bağımsız devletten kopmasına ilişkin yaklaşımlara ülkesel bütünlük ilkesinden dolayı mesafelidir.⁷¹⁰

⁷⁰⁹ Escudero Espinosa, *a.g.e.*, s. 270-274.

⁷¹⁰ Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk 1**, s. 203.

Ancak; 1970 Dostça İlişkilere İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi⁷¹¹ ile açık olmasa da ima edilen telafi edici ayrılma kavramı ile BM Genel Kurulu'nun 3103 sayılı Kararı⁷¹² ve Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol⁷¹³ ile ırkçı rejimlere karşı mücadeleye yönelik meşruiyet vurgusu, öğretilerdeki insancıl ayrılma ile birlikte harmanlanarak Kosova ayrılıkçı hareketine meşru bir temellendirme aranabilir. Uluslararası hukuk yazını ve içtihat bu hususta halen yetersiz ve istikrarsızdır. Ancak bu bileşen, hukuksallık arayışı için bir çıkış noktası olarak önerilebilir görülmektedir.

Kosova ve self-determinasyon hakkı tartışmasını burada tamamlarken son olarak iki esaslı noktaya vurgu yapmak gerekir. Bu temas noktaları, uluslararası hukuk teorisi ile ekonomi-politik perspektifin birlikte analizi bakımından önem arz etmektedir.

Bunlardan birincisi uluslararası hukukun normlarına ilişkindir. Uluslararası hukukta self-determinasyon hakkına dayalı olarak ülkesel bütünlük ilkesi, içişlerine karışmama ilkesi ve devletlerin egemen eşitliği ilkelerinin işlevsiz kılınmasına ve öne sürülemez kabul edilmesine dayanak teşkil edecek açık bir düzenleme yoktur. Kosova bakımından da ülkesel bütünlük ilkesine tercih edilebilir bir zarureti hukuk bilimi kaynaklarıyla açıklamak oldukça güçtür. Bu meselesinin etik popülizme uygun şekilde insani unsurlarıyla izahatı mümkün olsa da aynı yönde hukuksal bir sonuca varmak mümkün olmamıştır. Self-determinasyon hakkının uluslararası hukukta bir *jus cogens* norm ve bu bağlamda bir *erga omnes* yükümlülük teşkil ettiği uygulamada ve uluslararası yargı kararlarında teyit edilmekte olsa da, bu hakkın kullanılmasının belirli bir oranda ana devletin iradesine bağlı olduğu da unutulmamalıdır.⁷¹⁴

Vurgulanması önemli görülen ikinci noktada da self-determinasyon hakkının tarihsel sürecinde dördüncü dönemi başlatan Kosova örneğinin ekonomi-politik motivasyonuna ilişkindir. Kosova'nın bağımsızlığı ve sonrasındaki gelişmeler, self-determinasyon kavramını şekillendirmiş ve bu süreç dördüncü kuşak tartışmalar olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde bağımsızlık iddiasında bulunan Kosova, önceki dönemden farklı olarak federe devlet statüsünde değildir ve anayasal olarak ayrılma hakkına sahip

⁷¹¹ United Nations General Assembly, "Resolution 2625(XXV)" Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations.

⁷¹² United Nations General Assembly, "Resolution 3103 (XXVIII)".

⁷¹³ Geneva Conventions, Additional Protocol I, "Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)", art. 1/4.

⁷¹⁴ Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk 1**, s. 203-204.

olmamıştır.⁷¹⁵ Aynı zamanda Kosova, sömürge statüsünde de değerlendirilmemektedir. Kosova, başlattığı yeni dönemin tipik bir özelliği olarak, emperyalist müdahalelere açık olduğu ölçüde self-determinasyon hakkı ile ilgili destek bulmuştur. Kosova, kendi coğrafyalarındaki kolektif varlıkları bireysel mülkiyete dönüştürme vaatleriyle hareket etmiş, bu iddialar ise çoğunlukla uydurma doğal hak söylemleriyle desteklenmiş ve başka bir temele dayanmamıştır.⁷¹⁶

⁷¹⁵ Kosova'nın da anayasal olarak ayrılma hakkında sahip bir varlık olarak görülmediği daha önce açıklanmıştır.

⁷¹⁶ Renk, "Kendi Kaderini Tayin Meselesi ve Mikro-Milliyetçilik", s. 620.

3. BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA TANIMA KURUMU ÇERÇEVESİNDE KOSOVA'NIN BİR DEVLET OLARAK TANINMASI SORUNSAĞI VE EGEMENLİĞİ KISITLAYAN UNSURLAR

3.1. ULUSLARARASI HUKUKTA DEVLETİN KURUCU ÖĞELERİ VE TANIMA KURUMU KAPSAMINDA KOSOVA MESELESİ

3.1.1. Devlet Olgusuna İlişkin Genel Kabul Gören Öncüller ve Hukuki Kriterler

Bir varlığın devletin niteliklerini taşıyıp taşımadığı bir olgu meselesidir. Ancak, devlet olgusunun kriterlerinin neler olduğu bir hukuk meselesidir.⁷¹⁷ *James Crawford*'un doğru bir şekilde ifade ettiği gibi, "Bir devlet, bir sandalyenin bir olgu olması anlamında bir olgu değildir; bir devlet, bir antlaşmanın bir olgu olduğu anlamda bir olgudur: yani, belirli kurallar gereğince belirli bir durumla ilişkili olan bir hukuki statüdür."⁷¹⁸ Bir varlığı devlet yapan hukuki niteliklerin esasen bir olgu meselesi olduğu doğrudur ancak bu olgudan bir hukuki sonucun çıkarıldığı böylesi bir varlık bir devlettir.⁷¹⁹

Devletin yaygın olarak kullanılan tanımı, Devletlerin Hak ve Yükümlülüklerine İlişkin Montevideo Sözleşmesi'nin 1. maddesinde yer almaktadır. Buna göre devlet, uluslararası hukukun bir kişisi olarak şu niteliklere sahip olmalıdır: Sürekli bir insan topluluğu (kalıcı bir nüfus), belirli bir ülke (tanımlanmış bir toprak), hükümet, diğer Devletlerle ilişki kurma kapasitesi (yeteneği).⁷²⁰

İnsan topluluğu ilkesi, topluluğun sayısını değil sürekliliğini esas alan bir ilke olarak, uluslararası hukuktaki anlamı önceki başlıkta açıklanan kendi kaderini tayin hakkı

⁷¹⁷ Pavel Šturma, "The Case of Kosovo and International Law", *Polish Yearbook of International Law*, No: XXIX, 2009, s. 54.

⁷¹⁸ James Crawford, *The Creation of States in International Law*, Oxford, Clarendon Press, 1979, s. 4.

⁷¹⁹ C. Warbrick, "States and Recognition in International Law", *International Law*, ed. M. Evans, Oxford, Oxford University Press, 2003, s. 220.

⁷²⁰ Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap*, s. 9.

dairesinde devlet olgusunun kurucu unsurlarından ilkinin teşkil eder.⁷²¹ Devletin bir diğer kurucu ögesi olarak ülke sınırlarının belirli olması kriteri aranmaktadır. Tanımlanmış bu toprak parçasının üzerinde yaşayan insan topluluğu ile ilişkisi ise ağırlıklı görüşe göre o ülkede sürekli bir biçimde yerleşmiş olma kriterine dayandırılmaktadır. Bununla birlikte o ülke toprağı üzerindeki insanlar yönünden ortak siyasi bir örgütlenmeyi kriter olarak arayan görüşler de mevcuttur.⁷²² Devlet üçüncü kurucu unsuru ise başka bir otoriteye bağımlı olmayan siyasi yönetimin var olabilmesidir. Bu, siyasi ve hukuksal açıdan örgütlenmiş bir kamu otoritesinin varlığı ve bu otoritenin egemen ya da bağımsız olmasını gerektirmektedir. Uygulanan uluslararası hukuka göre egemenlik veya bağımsızlık, devletin hukuksal açıdan başka bir dış ya da üstün iktidara bağılı olmadan ve yalnızca uluslararası hukuk kuralları ya da kendi kabul ettiği bağlantılarıyla sınırlanan, serbestçe karar verme yetkisini ifade eder. Yine 'hükümet' olarak Montevideo Sözleşmesi'nde tasvir edilen öge ile geniş anlamda bir kamu örgütlenmesi kastedilmektedir. Uluslararası hukuk böyle bir yapının klasik anlamda yasama, yürütme ve yargı görevlerini yerine getirebilecek bir yapının varlığını yeterli saymakta, herhangi belirli bir yapı koşulu aramamakta ve bu tercihi devletlere bırakmaktadır.⁷²³ Son unsur ise uluslararası ilişkilere girebilme yeteneği olarak ifade edilmiştir ki esasen uluslararası bağlantılar yapma yetkisi bizzat devlet egemenliğinin bir sonucudur.⁷²⁴

Montevideo Sözleşmesi'nin devlet statüsü kazanmaya ilişkin kriterleri uluslararası örf ve âdet hukuku statüsü kazanmıştır. Uluslararası örf ve âdet hukukunda bu sözleşmenin devlet olmanın gerekliliklerini genel hatlarıyla yansıttığı şeklinde genel kabul mevcuttur. Ancak, devletin hak ve yükümlülüklerini talep eden varlığın yalnızca etkinliğiyle ilgilenen bu gerekliliklerin, son zamanlarda başka kriterlerle desteklendiğine dair bazı kanıtlar vardır.⁷²⁵

Montevideo Sözleşmesi'nin devlet olma kriterleri (kalıcı bir nüfus, tanımlanmış bir toprak parçası, hükümet ve diğer devletlerle uluslararası ilişkiler kurma kapasitesi) genellikle etkinlik (*effectiveness*) ilkesine dayandığı için eleştirilmektedir. Bu ilke, 19. yüzyıl uluslararası hukukunun temel bir özelliğiydi. O dönemde, bu kriterleri karşılayan ve varlığını sürdüren herhangi bir oluşumun devlet olarak tanınması mümkündü. Ancak,

⁷²¹ Pazarıcı, **a.g.e.**, s. 6-7.

⁷²² Pazarıcı, **a.g.e.**, s. 13-14.

⁷²³ Pazarıcı, **a.g.e.**, s. 16-19.

⁷²⁴ Pazarıcı, **a.g.e.**, s. 21.

⁷²⁵ Vidmar, "International Legal Responses to Kosovo's Declaration of Independence", s. 818-819.

modern uluslararası hukuk, sadece etkinlik ilkesinin ötesine geçen ek ilkeleri içerecek şekilde değişim göstermektedir. Bu ek kriterler⁷²⁶, devlet olma hukukundan ziyade uluslararası hukukun diğer alanlarından türetilmiş ve devlet olma sürecini etkileyen unsurlar haline gelmiştir.⁷²⁷

Temel ek kriterler şunlardır: Kuvvet kullanma yasağının ihlal edilmemiş olması, self-determinasyon hakkının ihlal edilmemiş olması, ırksal ayrımcılık veya yönetim yoluyla devlet kurulmamış olması. Yani bu ek kriterler dairesinde bağımsızlığın self-determinasyon ilkesine uygun olarak elde edilmesi, ırkçı politikaların izlenmesi suretiyle gerçekleştirilmemesi ve bağımsızlığın ilanı sürecinde BM Anlaşması'na aykırı kuvvet kullanımına müracaat edilmemiş olması gerekmektedir.⁷²⁸

Uluslararası sistemde yaşanan değişimlere rağmen, Montevideo Sözleşmesi'nde bir oluşumun devlet olarak kabul edilmesi için öngörülen koşulların genel hatlarıyla aynı kaldığı söylenebilir. Ancak zamanla, uluslararası sistem üzerinde etkili olan bazı devletlerin, yeni devletleri tanıırken Montevideo Sözleşmesi'ni esas almakla birlikte, daha geniş kapsamlı kriterler geliştirdikleri gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, tanıma sürecinde belirleyici rol oynayan güçlü devletlerden İngiltere, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından benimsenen standartların farklılıklara sahip olduğu görülmektedir.⁷²⁹

Devletlerin egemenlik kazanma usulleri işgal, zamanaşımı, fetih, devir ve katılma şeklinde sıralanabilecek yöntemlerin yanı sıra; coğrafi bitişiklik, coğrafi devamlılık, self-determinasyon ve *uti possidetis* gibi tali yöntemlerden oluşmaktadır. Günümüzde işgal, ancak *res nullius*⁷³⁰ için bir kazanma yöntemi olabilir. Zamanaşımı yoluyla egemenlik kazanımı ise egemenliğe tabi kıılma niyeti ile arazi üzerinde çekişmesiz ve yeterli süre ile fiili egemenliğin sergilenmesi suretiyle gerçekleşen bir egemenlik kazanımıdır. Devirde karşılıklı rıza ile bir tasarruf mümkündür. Fetih ise bugünkü hukuk

⁷²⁶ Belirtilmesi gerekir ki bu ek kriterler bütün yazarlar tarafından benimsenmiş değildir. Bu konudaki eleştirel yaklaşımlar için Bkz. S. Talmon, "The Constitutive Versus the Declaratory Theory of Recognition: Tertium Non Datur?", **British Yearbook of International Law**, C. 75, No: 1, 2005, s. 101-181.

⁷²⁷ James Crawford, **The Creation of States in International Law**, Second Edition, Oxford, Clarendon Press, 2006, s. 55-107; Vidmar, "International Legal Responses to Kosovo's Declaration of Independence", s. 822.

⁷²⁸ Vidmar, "International Legal Responses to Kosovo's Declaration of Independence", s. 822.

⁷²⁹ Mesut Şöhret, "Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınmasının Hukuki Boyutu ve Tanınma ile İlgili Başlıca Normlar", **TAAD**, C. 11, No: 38, 2019, s. 82.

⁷³⁰ Herhangi bir devletin egemenliğine tabi olmayan ama iktisap edilebilir sahihsiz alanlar.

sisteminde geçerli bir iktisap yöntemi değildir.⁷³¹ Bağımsızlıklarına kavuşan sömürgelerin, bağımsızlıklarına kavuştuklarında mevcut sınırlarına saygı göstermelerini öngören *uti possidetis* ilkesi ise sömürge rejimlerinin dağılması ile esasen son bulmuştur. Günümüzün en yaygın egemenlik kazanma iddiasının self-determinasyon teorisine dayandığını ifade etmek mümkündür.

3.1.2. Devletin Kurucu Unsurları, Self-Determinasyon İlkesi ile Yeni Devlet Oluşumu ve Tanıma İlişkisi

Devlet tanıma sürecinde hukuk ve siyaset arasındaki bir denge olduğunu akılda tutmak gerekmektedir. Zira yeni oluşan bir devleti tanıma işlemi her zaman hukuksal bir karaktere sahip değildir. Bunun çoğunlukla siyasi bir tercihle gerçekleşen uluslararası tek taraflı işlem olduğunu hatırlayarak incelemeye devam etmek uygun olacaktır. 'Devlet tanıma' teriminin anlamına ilişkin bir tanım arayışı, uluslararası hukuk alanında derin bir bölünmeye yol açan ve uzun süredir devam eden bir tartışmaya takılıp kalmıştır: Tanıma, devlet olmanın temel bir gerekliliği midir –*kurucu (constitutive) teori*– yoksa önceden var olan fiili bir durumun teyidi midir –*açıklayıcı (declaratory) teori*?⁷³²

Bu konunun kapsamlı bir şekilde incelenmesi, bu çalışmanın kapsamı dışında kalsa ve aslında tatmin edici sonuçlara ulaşmasa da, her teorinin temel argümanlarını gözden geçirmek yine de faydalı olacaktır.

Kurucu (*constitutive*) teori, tanınmayı uluslararası hukuk kişiliğinin kurucu öğelerinden biri olarak kabul eder. Bu görüşe göre devlet, uluslararası hukukta ancak tanıma ile varlığını kazanabilmektedir. Günümüzde yazarların çoğu ve uluslararası içtihat ile yaygın şekilde benimsenen ikinci görüşe ise açıklayıcı (*declaratory*) teori olarak isimlendirilmektedir. Bu görüşe göre ise devletin tanınması işlemi fiili durumun açıklanmasından başka bir şey olmayıp uluslararası hukuk açısından devletin varlığının bir koşulu değildir.⁷³³

Tanımanın açıklayıcı bir işlem olduğunun kabulü, tanıma işlemi ile tanıyan ve tanınan devlet arasında birtakım kurucu etkilerin olmadığı anlamına gelmemektedir. Tanıma ile

⁷³¹ Gündüz, **Milletlerarası Hukuk**, s. 154.

⁷³² Cedric Ryngaert, Sven Sobrie, "Recognition of States: International Law or Realpolitik? The Practice of Recognition in the Wake of Kosovo, South Ossetia, and Abkhazia", **Leiden Journal of International Law**, C. 24, No: 2, 2011, s. 469.

⁷³³ Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap**, s. 3.

tanıyan devlet, tanınan devletin siyasal belirsiz durumuna kendisi açısından son vermekte ve hukuksal bir belirginlik getirmektedir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, tanıma işlemi tanıyan devlet ile tanınan devlet arasında sınırlı bir ilişki biçimidir. Tanıyan devlet, tanınan devletin uluslararası hukuk kişiliğini yalnızca kendisi açısından kabul etmiş olur. Fakat böylesi bir tanıma, tanınan devletin tüm uluslararası toplumun üyesi olduğu anlamına gelmeyecektir.⁷³⁴

Uluslararası hukuk kişiliği kazanarak devlet olma iddiasındaki bir oluşumun hangi temel ölçütleri sağlaması gerektiği sorusunun cevabı, devletin kurucu unsurlarında ifadesini bulmaktadır. Yani devlet olma iddiası sunan bir varlık, asgari bazı gereksinimleri karşılamalıdır. Bir toplumsal oluşumun bu ölçütleri sağlayıp sağlamadığı ve neticesinde devlet statüsünü kazanıp kazanamayacağına karar verilmesi ise uluslararası hukukun en karmaşık konularından birisidir. Bu objektif ölçütlerin varlığına her devlet kendi takdir yetkisi kapsamında karar verecek ve söz konusu oluşum devlet olup olmadığını sadece kendisini bağlar biçimde belirleyecektir.⁷³⁵ Bu belirlemeye göre de yeni oluşumu tanıyacak veya tanımayacaktır.

Ancak bu tanıma müessesesi, yukarıda da ifade edildiği gibi kurucu teori çerçevesinde bir oluşumun devlet olmasına ilişkin bir ön koşul değildir. Bu sadece tanıyan devletin tespit edici yani açıklayıcı bir işlemidir.⁷³⁶

Devlet olma iddiasındaki oluşumun kurucu unsurlara tam olarak ilk andan itibaren sahip olunması beklenemeyecektir. Bu koşulların hangi andan itibaren devlet iddiası öne süren oluşumda aranacağı ve bunların ne zaman tamamlanacağı hususunda belirgin bir ölçüt yoktur. Fakat henüz bağımsız hale gelmemiş bir toplumun dahi fiili durum itibarıyla da olsa kurucu unsurlar bakımından asgari bazı gereksinimleri karşılıyor olması beklenecektir. Bunlar bağımsızlık iddiasının ileri sürüldüğü anda görece zayıf, sonradan gelişen ve güçlenen bir yapı sunabilir. Aksi de mümkün olabilir.

Bugün baskın görüş, hukukun yasakladığı durumlarda bir tanımama yükümlülüğünün bulunduğu ve bunun dışındaki hallerde devletin siyasal takdir yetkisi ölçeğinde kurucu unsurların varlığına ilişkin serbest bir değerlendirme hakkı bulunduğunu göstermektedir. Öğretide ve uygulamada bir devletin tanınması için genellikle bağımsız bir yönetimin

⁷³⁴ Pazarcı, **a.g.e.**, s. 4.

⁷³⁵ Acer, Kaya, **Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı**, s. 129.

⁷³⁶ Acer, Kaya, **a.y.**

belirli bir ülke üzerinde fiili bir otorite kurmuş olması koşullarının arandığını göstermektedir.⁷³⁷

Bir toprak parçası üzerinde hak iddiasında bulunmak; hak talep edenin bu topraklar üzerinde hâkim otorite gibi hareket etme amaç ve kararlılığının yanı sıra egemen otorite kurduğuna dair azımsanmayacak miktarda kanıt göstermesini gerektirmektedir. Fakat çoğu zaman bu iddia sahibinin fiili otoritesi, ayrılma iddiasında bulunduğu devletin otoritesinden çok daha cılız kaldığından devletin üniter yapısına tercih edilebilir bir durum olarak kabul görmemektedir.⁷³⁸

Öte yandan; azınlık topluluğun müşterek bir kimliğe sahip olması, sahip olduğu kolektif kimliği koruma arzusu taşıması, belirli bir toprak parçası üzerinde çoğunluğu oluşturması ve bu topluluğu temsil etme yetkinliğinde örgütlü bir yapıya sahip olması gibi kriterler, halk olmanın temel koşulları olarak belirlenmiştir. Ancak halk niteliği gösteren her topluluğun da self-determinasyon hakkında sahip olacağının peşinen kabulü mümkün değildir.

Yeni oluşumun bağımsızlığı, ülke üzerindeki otoritesi ve ülkedeki istikrara göre geçici ve sınırlı nitelikte *de facto* tanıma yapılması⁷³⁹ ya da yeni devletin koşulları sağlama durumuna göre⁷⁴⁰ tanımanın bütün hukuksal etkilerini gerçekleştiren *de jure* tanıma yapılması mümkündür.⁷⁴¹

Tanımaya bağlanan olumsuz koşullar da mevcut olup öteki devletlerin içişlerine karışmama ilkesi, kuvvete başvurma yasaklanması ilkesi ve self-determinasyon ilkesine aykırı şekilde devletlerin tanınmasının da uluslararası hukuka aykırı düştüğü genel olarak kabul görmüştür.⁷⁴² Devletlerin içişlerine karışmama ilkesinin ihlali, ekseriyetle ülkesel bütünlük ilkesine aykırı şekilde ayrılıkçı hareketlerin tanınması ya da

⁷³⁷ Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap**, s. 7.

⁷³⁸ Taras, Ganguly, **Understanding Ethnic Conflict**, s. 37-38.

⁷³⁹ Sonradan yeni devletin kurucu unsurlara ilişki yeterliliğinin negatif yönde değişmesi halinde *de facto* tanımanın geri alınması da mümkündür.

⁷⁴⁰ Devletin yapacağı tanıma işlemi, tanınan devletin koşullarına göre *de facto* veya *de jure* olarak gerçekleştirilebilir. *De jure* tanıma devleti tam olarak tanımayı, yani bütün kurucu unsurların sağlandığını kabul etmeyi ifade eder. *De facto* tanıma ise, devletin bağımsızlığı, ülke üzerindeki otoritesi ve ülkedeki istikrara ilişkin kuşkular mevcuttur. Bu nedenle tanıma işlemi geçici ve sınırlı olarak tesis edilmektedir. Charles Crozat, "Devletler Hukukunda Tanıma", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 19, No: 1-2, 1954, s. 15-17.

⁷⁴¹ Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap**, s. 9.

⁷⁴² Örneğin self-determinasyon hakkına sahip olmayan toplulukların devlet ilan etmesi durumunda bu devletlerin tanınmaması gerektiği BM Güvenlik Konseyi'nin çeşitli kararlarında yer almıştır. Pazarcı, **a.g.e.**, s. 8.

bağımsızlık hareketinin güvenli ve sürekli biçimde sonuçlanmasından önceki tanımları ifade eder.⁷⁴³

Uluslararası hukuka aykırı bir biçimde kuvvet kullanma sonucu yahut üçüncü bir devletin ya da örgütün uluslararası hukuka aykırı bir müdahalesi ile self-determinasyon hakkı bulunmayan bir ayrılıkçı hareketin devamında kurulan bir devletin tanınması, uluslararası hukukun yasakladığı hallerden kabul edilebilir.⁷⁴⁴ Dolayısıyla self-determinasyon hakkının varlığının açık olarak yine bir uluslararası hukuk kaynağına dayandırılarak tespit edilmemiş olduğu vakalarda; eğer hakkın varlığı subjektif kalmakta ise, uluslararası örgütlerin organları bunlara temastan kaçınıyorsa ve yeterli *opinio juris* mevcut değilse, tanıma işlemi kuşkulu hale gelmektedir.⁷⁴⁵

Devletlerin ve BM organlarının tutarlı uygulamaları, yalnızca etkinliğin (geleneksel kriterleri karşılamayan) devlet olma için yeterli olmadığını; eğer bir oluşum self-determinasyon hakkının ihlali sonucunda kurulmuşsa, devlet statüsü elde edemeyeceğini göstermektedir.⁷⁴⁶

Bütün bu yaygın kabul gören kurallara rağmen, unsurları karşılayan devletlerin uzun süre tanınmadığı, karşılamayan devletlerin ise tanınabildiği uygulamada karşılaşılan örneklerdir.⁷⁴⁷

Devletlerin tanınması bakımından ortaya çıkan bir hukuksal sorun da belirli koşulları yerine getiren devletleri tanımanın zorunlu olup olmadığı meselesidir. Devletlerin, maddi bütün koşullara sahip yeni doğan bir devleti tanıma yönünde bir yüküm altında bulunduğu konusunda bir uluslararası hukuk kuralının varlığını ileri süren görüşler mevcuttur. *Lauterpacht*'a göre yeni devletin fiilen var olması ve süreklilik arz edeceğine dair makul bir akıl yürütmenin varlığı halinde devletler tanıma yükümlülüklerini getirmekle

⁷⁴³ Pazarıcı, **a.g.e.**, s. 7.

⁷⁴⁴ Pazarıcı, **a.y.**

⁷⁴⁵ K.K.T.C.'nin hukuka aykırı kuvvet kullanımı sonucu kurulduğunu ifade eden BM Güvenlik Konseyi, 541 (1983) sayılı kararı ile K.K.T.C.'nin ayrılmasını hukuksal açıdan batıl ilan edip tanımama çağrısında bulunmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs'a karışmasının Garanti Anlaşması'na dayalı olmasını ve Kıbrıs Türk toplumunun self-determinasyon hakkını hesaba katmayan bu Konsey kararları, K.K.T.C.'nin Türkiye dışında başka devletler tarafından tanınmamasının başlıca nedenidir. Pazarıcı, **a.g.e.**, s. 8 .Bununla beraber K.K.T.C. meselesinde son derece belirgin bir hakkı görmezden gelen Konsey, görece zayıf ve UAD tarafından tartışmaktan kaçınılan bir hakkın Kosova meselesindeki kullanımına itiraz etmemiştir.

⁷⁴⁶ Vidmar, "International Legal Responses to Kosovo's Declaration of Independence", s. 823.

⁷⁴⁷ Acer, Kaya, **Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı**, s. 130.

mükelleftir.⁷⁴⁸ Devletin yetkisi tanımaya ilişkin koşulların varlığının değerlendirilmesi ile sınırlıdır. Buna karşılık yazarların çoğunluğu devletlerin yeni doğan devletleri tanıma yükümlülüğü bulunmadığını kabul etmektedir. Bu ikinci görüşü benimseyen yazarların temel argümanı, uluslararası hukukun tanıma konusunda istikrarlı ölçütler benimseyememiş olmasıdır. Uygulamada da bütün maddi koşulları yerine getirmekle birlikte uzun süre tanınmayan devletlerin varlığı, ikinci görüşü doğrular nitelikte görülmektedir.⁷⁴⁹

Devletlerin tanımanın bir özelliği de bu işlemin tek taraflı hukuksal bir işlem olmasıdır. Dolayısıyla tanıma iradesi ve hukuksal değeri yalnızca bu iradenin sahibi ile bağlıdır. Yani tanıma, sadece sahibinin takdir yetkisi ile oluşan ve bütünüyle tanıyan devletin takdir yetkisine tabi bir işlemdir. Tanıma şeklinde bir tek taraflı işlem, tanınan devletin kabulüne bağlı olmayan ve hukuksal etkisi sadece tanıyan devleti bir hukuksal yükümlülük ile bağlayan, hakeza diğer devletleri bağlamayan göreceli etkili bir uluslararası hukuk işlemidir.⁷⁵⁰

Tanıma konusunda yapılan birçok akademik çalışmada vurgulanan tutarsızlık ve uzlaşma eksikliği, temelde devletlerin siyasi çıkarları ve dış politika öncelikleri doğrultusunda yeni bir siyasal otoriteyi tanıyıp tanınamalarından kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle, uluslararası sistemde mevcut devletler arasında bu konuda ortak bir standart veya yerleşik bir uygulama bulunmadığı için, ortaya çıkan yeni siyasal oluşumlar bazı devletler tarafından devlet statüsüyle kabul edilirken, diğerleri tarafından yasa dışı bir ayrılıkçı hareket olarak değerlendirilmektedir.⁷⁵¹

3.1.3. Kosova Örneğinde Tanıma Sürecinin Hukuksal Temelleri ve Kriterlerin Karşılanmasına Yönelik Değerlendirme

Kosova'nın bağımsızlık süreci, modern devletleşme pratikleri ile siyasi ve hukuki tanıma mekanizmalarının kesişim noktasında yer alan *sui generis* bir örnektir. Kosova'nın bağımsızlığı, geleneksel devlet kurucu unsurlarına yönelik esaslı bir değerlendirme ve tespitten ziyade, uluslararası toplumun desteği ve müdahalesiyle şekillenmiştir. Bu

⁷⁴⁸ Hersch Lauterpacht, **Recognition in International Law**, Cambridge, 1948, s. 51'den aktaran; Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap**, s. 4.

⁷⁴⁹ Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap**, s. 4-5.

⁷⁵⁰ Pazarıcı, **a.g.e.**, s. 5.

⁷⁵¹ Şöhret, "Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınmasının Hukuki Boyutu ve Tanınma ile İlgili Başlıca Normlar", s. 84.

durum, klasik Montevideo kriterlerinin ötesinde, uluslararası siyasetin devletleşme sürecinde ne denli belirleyici olduğunu göstermektedir.

Uluslararası hukukta devlet tanıma süreci, uzun süredir devam eden bir belirsizlik alanıdır. Bir devletin uluslararası toplumda resmi olarak tanınması, belirli hukuki çerçevelerin ötesinde siyasi faktörlere de dayanmaktadır. Bu durum, devlet tanımının standart bir kurala bağlı olmamasına ve farklı devletlerin çıkarları doğrultusunda değişkenlik göstermesine neden olmaktadır. Kosova'nın tanıma süreci de, uluslararası toplumun rolü ve devlet tanıma rejiminin esnekliğini gözler önüne sermiştir.

3.1.3.1. Kosova'nın Tanınma Sürecini Şekillendiren Olgusal ve Hukuksal Argümanlar

Kosova'nın devlet olma durumu lehine olan argümanlar hem olgusal hem de hukuki nitelikte karşımıza çıkmaktadır. Olgusal argümanlar; Kosova'nın bağımsızlığının bir gerçeklik olduğunu, demokratik olarak seçilmiş bir hükümet tarafından yönetildiğini ve barış içinde olduğunu belirtmektedir. Olgusal argümanlar, Kosova'nın bağımsızlığının Yugoslavya'nın şiddetli parçalanmasını sona erdirdiğini ve *sui generis* (kendine özgü) bir durum teşkil ettiğini, bu suretle toprak bütünlüğü ile egemenlik meselelerini tartışmaya açıp bunlara tezatlık gösteren bir yanı olmadığını öne sürmektedir. Lehe hukuksal argümanlar ise; Kosova'nın bağımsızlığının 1244 (1999) sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı uyarınca Kosova'nın statüsünü tanımlama sürecinin bir sonucu olduğunu bildirmektedir. Hem olgusal hem de hukuki argümanların bir karışımı olarak Kosova'nın bağımsızlığı, uluslararası toplumun 'etnik temizlik ve soykırım girişimini' sona erdirmek için müdahale ettiği benzersiz bir vaka olarak self-determinasyon ilkesine dayanan haklı gerekçelerle tamamlanmıştır.⁷⁵²

Kosova'nın devlet olma durumu aleyhine sunulan argümanlar, yukarıdaki analiz ışığında, büyük ölçüde 'olgular' yerine 'hukuka' dayanmaktadır. Bununla birlikte, hukuki tartışmaların çerçevesi, bazı olgusal nitelikteki ilgili argümanları da ortaya koyabilir. Bağımsız bir Kosova'ya karşı çıkanlar öncelikle devletlerin egemen eşitliği ilkesini öne sürmektedir. Bu ilke, 1970 tarihli Bildirge'de yer aldığı şekliyle, 'devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığının ihlal edilemez' olduğunu belirtir. Ayrıca, kendi kaderini tayin ilkesi bile mutlak bir ilke olarak kabul edilmemekte; bu ilke, bazı

⁷⁵² Şturma, "The Case of Kosovo and International Law", s. 56-57.

sınırlamalar ve istisnalar içermektedir. Egemen ve bağımsız bir devletin kurulması, halkların kendi kaderini tayin hakkını kullanmasının BM Antlaşması'nın amaç ve ilkelerine ve devletlerin toprak bütünlüğüyle ilgili uluslararası hukukun ilgili normlarına uygun bir şekilde olmalıdır.⁷⁵³ Son olarak, tüm bu hukuki argümanlar, özellikle Kosova'da etkili bir hükümetin bulunmaması gibi olgulara dayanan argümanlarla tamamlanmaktadır.⁷⁵⁴

3.1.3.2. Geleneksel Montevideo Kriterleri ve Kosova

Devletler topluluğunun devlet olma iddiasındaki Kosova'yı tanımadan önce devlet olma koşullarını yerine getirip getirmediğini değerlendirirken ne derece objektif olduğu tartışmalıdır.

Kosova'nın kalıcı bir nüfusa ve tarihi sınırları içinde belirli bir toprak parçasına sahip olduğu konusunda hiçbir şüphe yoktur. Daha sorunlu olan ise hükümet ve diğer devletlerle ilişki kurma kapasitesi kriterleridir. Hükümet kriteri, devlet olmanın en önemli kriteri olarak tanımlanmıştır. Çünkü diğer tüm unsurlar buna bağlıdır. Bunun nedeni, hükümet otoritesinin devletler arası normal ilişkilerin temeli olmasıdır. Bir devletin eyleminin ne olduğu esas olarak hükümet organlarına, yasama, yürütme veya yargıya atıfta bulunarak tanımlanır.⁷⁵⁵ Bir devletin hükümeti sadece bir otorite olarak var olmakla kalmamalı, aynı zamanda devletin toprakları üzerinde etkili bir şekilde kontrol uygulamalı ve diğer devletlerin hükümetlerinin otoritesinden bağımsız hareket etmelidir.⁷⁵⁶

1244 sayılı Karar ve Anayasal Çerçeve Kosova'nın geçici özyönetim kurumlarını kurmuştur. Bu kurumların fonksiyonları itibarıyla bağımsızlık ilan tarihinde Kosova'nın Sırbistan'dan (dönemin Yugoslavya Federal Cumhuriyeti) bağımsız bir hükümete sahip olduğu söylenebilir. Zira 1244 sayılı Karar ile YFC ve Sırbistan Cumhuriyeti Kosova üzerindeki kontrolünü fiilen kaybetmiştir. Ancak, devlet olma kriteri olarak hükümet, başka bir otoriteye bağımlı olmayan siyasal yönetimin var olabilmesini ve bu kamu otoritenin egemen ya da bağımsız olmasını gerektirmektedir. Self-determinasyona bağlı

⁷⁵³ Badinter Tahkim Komisyonu'nun 1992 tarihli 2 numaralı görüşünde Kosova (Sırbistan Cumhuriyeti'nin bir parçası) ve Krajina'nın (Hırvatistan Cumhuriyeti'nin bir parçası) kendi kaderini tayin hakkına sahip birimler olarak kabul edilmediğini belirtmesidir. Bu halkların, yeni devletlerin azınlık hakları çerçevesinde korunmaları gerektiği ifade edilmiştir.

⁷⁵⁴ Şturma, "The Case of Kosovo and International Law", s. 57-59.

⁷⁵⁵ Vidmar, "International Legal Responses to Kosovo's Declaration of Independence", s. 819; Crawford, **The Creation of States in International Law**, s. 56'dan aktaran.

⁷⁵⁶ Vidmar, "International Legal Responses to Kosovo's Declaration of Independence", s. 819.

bir ayrılımda bunun ilk aşamada mümkün olamayacağı düşünülse bile sonradan bu egemenliğin etkin şekilde kazanılması gerekmektedir. 1244 sayılı Karar, Kosova'nın bağımsızlık ilanından sonra bile yürürlükte kaldığından ve hala uluslararası bir bölgesel yönetim mevcut olduğundan, Kosova'nın gerçekten böyle bir hükümete sahip olup olmadığı tartışmalıdır.⁷⁵⁷

Aslında, bu bölge Şubat 2008'de ve hala, yerel Kosova kurumlarının uluslararası yönetim (Kosova'daki BM Misyonu) ve KFOR birliklerinin gözetiminde geliştiği bir toprak parçasıdır. Kosova'daki bir diğer uluslararası aktör ise Avrupa Birliği'nin Kosova'daki Hukukun Üstünlüğü Misyonu (EULEX) olmuştur. Bu tür yapıların Kosova'nın egemen rejimine etkileri, Kosova'nın tüm devlet olma kriterlerini karşılayıp karşılamadığı ve devlet olarak tanınmasına hak kazandırıp kazandırmadığı konusunda ciddi şüpheler doğmaktadır.⁷⁵⁸

BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararına dayanarak Kosova'da bulunan uluslararası sivil varlık ve uluslararası güvenlik gücü (KFOR), hala egemen devletin bazı yetkilerini kısıtlayacak düzeyde etkindir. Öyle ki UNMIK yönetimi etkinliğini yitirmiş olsa da, 1244 sayılı Karar ile kurulan hukuk rejimi halen yürürlükte. Uluslararası sivil varlığın unsurları UNMIK, AGIT ve EULEX, belirli düzeylerde gözlem görevleri yerine getirmekte olup egemen devletin mutlak yetkilerine müdahale yeteneğine ve imkanına sahiptir. Uluslararası güvenlik kuvveti KFOR, Kosova'da güvenli ve emniyetli bir ortamın idamesi için egemen devlet tarafından kısıtlanamayacak kararlar vermeye yetkilidir. O kadar ki, Kosova BM ve NATO gibi uluslararası örgütlerin tarafsızlık yaklaşımı çerçevesinde bir devlet olarak tanınmadığı gibi, 'ordu' adı altında bir askeri varlığa da sahip olamamaktadır. Devletin varlığı yönünden ismi 'ordu' olan bir güvenlik gücü zarurî olmasa da, Kosova Güvenlik Kuvvetleri (Kosova Security Force) çok ciddi uluslararası kısıtlamalar altında varlığını sürdürmektedir.⁷⁵⁹ Dolayısıyla ne bağımsızlık ilanı tarihinde ne de günümüzde Kosova'da tam bağımsız bir egemenliğin tesis edilmediğini, sınır geçişleri de dahil olmak üzere yoğunlukla uluslararası varlık ve kısmen de Sırbistan tarafından kısıtlanan bir hükümetin var olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Kosova, iç karar alma süreçlerinde önemli yetkilere sahip uluslararası yönetim altına alınan ve bu nedenle devlet yetkililerinin kararlarını geçersiz kılabilecek bir uluslararası

⁷⁵⁷ Vidmar, *a.g.e.*, s. 819-820.

⁷⁵⁸ Šturma, "The Case of Kosovo and International Law", s. 58.

⁷⁵⁹ Bu hususlardaki detaylı inceleme ve açıklamalar için çalışmanın ilgili bölümlerine bakınız.

yönetim etkisindeki bir devlettir.⁷⁶⁰ Uluslararası yönetimin geniş yetkilerine rağmen, bağımsızlık üzerindeki kısıtlamalar konusunda *Charlesworth* ve *Chinkin*, bunların gönüllü olarak kabul edilmeleri durumunda devlet olmayı ihlal etmediğini ve geçerli olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre tam egemen bir varlık, faaliyetlerine yönelik kısıtlamaları ancak gönüllü olarak kabul edebilir.⁷⁶¹

Buna karşılık, 1244 sayılı Karar ve Anayasal Çerçeve, Kosova bağımsızlığını ilan etmeden önce kabul edilmiştir. Her ikisinin de hükümleri, Kosova'nın bağımsızlık ilanından sonra yürürlükte kalmış ve bu da Kosova'nın bağımsızlık üzerindeki kısıtlamaları gönüllü olarak değil, topraklarını yöneten mevcut yasal düzenlemelere uymak amacıyla kabul ettiğini göstermektedir. Kosova bağımsızlık ilanın ardından Ahtisaari Planı ile uyumlu bir anayasa benimseyerek 1244 hukuksal çerçevesine ve uluslararası hukuka sadık kalmak için uluslararası varlığı dışlamaktan kaçınmıştır. Belki de bu durum Kosova'nın bağımsızlık ilanının kabulü için bir koşuldur. Nitekim bağımsızlık ilanının ardından bağımsızlık bildirisi ve Kosova anayasası uluslararası varlığın yetkilerini kabullenmektedir. Sonradan yapılan anayasa değişiklikleri ile bu hususta bir 'egemenlik artışına' çabalanmış olsa da uluslararası tahakküm ortadadır. Bu nedenle, Kosova'nın devlet olma kriteri olan bağımsız hükümet koşulunu karşılaması eksik olarak değerlendirilebilir.⁷⁶²

Öte yandan Kosova hükümetleri, özellikle bağımsızlık ilanını takip eden yıllarda ve oldukça anlamlı bir ölçekte halen Kosova'nın kuzeyinde Sırp azınlığın yaşadığı 4 belediye bölgesinde ve İdari Hudut Hattı (ABL) bölgesinde etkin kontrolü sağlayamamıştır.⁷⁶³ Uluslararası askeri varlığın müdahalesini gerektiren geçmiş tarihli etnik temelli çatışmalar ve mevcut potansiyel güvenlik riskleri bu durumu teyit etmektedir. Bu durum da bağımsız ve egemen siyasi güç koşulu eksikliğini güçlendiren bir nedendir.

Vidmar'a göre, diğer devletlerle ilişki kurma kapasitesi kriteri de Kosova için bir sorun teşkil etmektedir. Bu kapasite, devletin toprakları üzerinde yargı yetkisini kullanan egemen ve bağımsız bir hükümetin bir sonucu olup, 'devlet olmanın bir kriteri değil daha

⁷⁶⁰ Örneğin Kosova Hükümeti, 2024 yılında Kosova'nın Mitrovica kentinde Ibar Nehri'ni geçen ve Güney Mitrovica ile Kuzey Mitrovica'yı birbirine bağlayan Yeni Köprü'yü (Mitrovica Köprüsü , Ibar Nehri Köprüsü , Ibar Köprüsü veya gayri resmî adı Austerlitz Köprüsü olarak da bilinir) tek taraflı kararı ile araç trafiğine açamamıştır. Uluslararası sivil ve askeri varlığın güvenlik endişeleri kapsamında bu hükümet fonksiyonuna müdahale edilmiştir. Konuya ilişkin detaylar için *Bkz. 5. Bölüm*.

⁷⁶¹ Hilary Charlesworth, Christine Chinkin, **The Boundaries of International Law: A Feminist Analysis**, Manchester, Juris Pub. : Manchester University Press, 2000, s. 134.

⁷⁶² Vidmar, "International Legal Responses to Kosovo's Declaration of Independence", s. 821.

⁷⁶³ Kuzu, "Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova'nın Tanınması Sorunu", s. 126.

ziyade bir sonucu' olarak tanımlanır.⁷⁶⁴ Bu kriter bu nedenle kendi kendini gerçekleştiren bir yapıya sahiptir. Kosova, onu bir devlet olarak tanıyan devletlerle ilişki kurma kapasitesine sahiptir. Ancak, onu tanımayan devletler karşısında bu kapasiteye sahip değildir.⁷⁶⁵ Fakat bu olasılık yeni kurulan her devlet için tanımayan devletlerle ilişkide mevcut olacağından, devlet olarak tanımayı sakatlayacak bir nitelik arz ettiği hususunda *Vidmar* ile aynı keskin yaklaşım benimsenememektedir.

Uluslararası ilişkilere girme kabiliyeti bakımından, Belgrad Priştine Diyalogu sürecinde tarafların birbirlerinin uluslararası ilişkilere girmesini ve uluslararası örgütlere üyeliğini kısıtlamayacağına dair belirli düzeyde uzlaşa sağlanmıştır. Ancak bu anlaşmalar teknik nitelikli ve bağlayıcılığı olmayan anlaşmalar olup siyasi gereksinimlere göre böyle bir icazetin Sırbistan tarafından reddedilme yahut görmezden gelinme olasılığı her daim mevcuttur. Dolayısıyla, özellikle BM ve NATO'nun Kosova'ya ilişkin sürdürdüğü tarafsızlık politikası ve Sırbistan'ın bir BM üye devleti olarak Rusya ve Çin desteğiyle Kosova'nın bazı uluslararası katılımlarına muhalif olması gerçekleriyle, halihazırda Kosova'nın uluslararası ilişkilere girme yeteneğinin de tam olduğu kuşkuludur.

Yani Kosova'nın tanımayan devletlerle ilişkileri bakımından kısıtlanmış olması tek başına bu kriteri karşılamaya bir engel teşkil etmese de, tanımayan devletler Kosova'nın uluslararası örgütlerde tanınmış bir devlet olarak temsiline engel olmaktadır. Tanımayan devletlerin tahdit ettiği ilişkiler, Kosova'nın uluslararası arenada varlığını kısıtlamakta ve uluslararası ilişkilere girme kabiliyetini daraltmaktadır.

3.1.3.3. Temel Ek Kriterler Yönünden Kosova'nın Tanınmasına Bakış

Kosova ayrılıkçı hareketinin üç temel ek kriter ekseninde değerlendirilmesi somut durumun içeriği bakımından isabetlidir. Bu kriterler hatırlanacak olursa; bağımsızlığın self-determinasyon ilkesine uygun olarak elde edilmesi, ırkçı politikaların izlenmesi suretiyle gerçekleştirilmemesi ve bağımsızlığın ilanı sürecinde BM Anlaşması'na aykırı kuvvet kullanımına müracaat edilmemiş olması gerekmektedir.

Kosova bağımsızlık hareketinin ırkçı politikaların izlenmesi ve ırkçı gerekçelere dayalı bir ayrılma talebi içermediği açıktır. Yani ırkçı politikalara dayalı olarak self-determinasyon

⁷⁶⁴ Bu görüş, uluslararası bağlantılar yapma yetkisi bizzat devlet egemenliğinin bir sonucu kabul eden *Pazarcı*'nın yaklaşımı ile de örtüşmektedir. *Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap*, s. 21.

⁷⁶⁵ Vidmar, "International Legal Responses to Kosovo's Declaration of Independence", s. 821.

hakkını geçersiz kılacak bir olgu mevcut değildir. O halde bu kriterin Kosova bağımsızlık hareketinde sağlandığının kabulü gerekir.

Diğer bir ek kriter ise bağımsızlığın self-determinasyon ilkesine uygun olarak elde edilmesidir. Kosova halkının bağımsızlık ilanı açısından self-determinasyon hakkının varlığına ilişkin kuşku ve tartışmalar, telafi edici ayrılma olasılığı ile birlikte oldukça detaylı olarak '*Kosova ve Self-Determinasyon Hakkı*' başlığı altında incelenmiştir. Dolayısıyla burada Kosova'nın self-determinasyon hakkının bulunduğu hususunda çözüme kavuşmamış bir tartışmanın süregittiği hatırlatılarak ilgili bölüme gönderme yapılacaktır. Aynı kapsamın tekrarına düşmeksizin ifade etmek gerekir ki; Kosova'nın self-determinasyon hakkını uluslararası hukuka uygun olarak kullandığı yönünde derin şüphe mevcuttur. Dolayısıyla bu ek kriterin sağlam bir zeminde karşılandığından söz etmek mümkün değildir.

Self-determinasyon hakkının hukuka uygun olarak kullanımına ilişkin kriterin karşılanması noktasında; 1974 Anayasası ile Kosova'ya verilen özerkliğin YFC son döneminde haksız olarak askıya alınması, Kosova nüfusunun yaklaşık %90'ını temsil eden Kosovalı Arnavutların kendi kaderini tayin hakkı açısından bir 'halk' olarak nitelendirilebilmesi, bağımsızlık konusunda halkın iradesinin açık olması ve son olarak insanlık dışı muameleye varan baskıcı uygulamaların varlığı hususlarına yapılan vurgularla self-determinasyon hakkının hukuka uygun olarak kullanıldığına ve kriterin karşılandığına işaret eden görüşler vardır.⁷⁶⁶

Ayrık görüşlere rağmen bu çalışma ile ulaşılan sonuç⁷⁶⁷, uygulanan uluslararası hukukun, Kosova tarafından self-determinasyon hakkının ihlal edilmediğini ve Kosova'nın telafi edici ayrılma hakkı yahut yeni bir kavram olarak insancıl ayrılma hakkına sahip olduğunu teyit edememiş olduğudur. Dolayısıyla self-determinasyon hakkının hukuka uygun olarak kullanılması ek kriterinin Kosova bağımsızlık hareketinde uygun şekilde karşılandığını ileri sürece yeterli dayanak elde edilememiştir.

Tüm fiili devletler, kendi kaderini tayin hakkı iddiasında bulunur. Bazı durumlarda bu iddialar, ulusal kimliğe dayandırılırken, diğerlerinde tarihsel sürekliliğe vurgu yapılır. Fiili devletlerin çoğu, kendi kaderini tayin hakkına ek olarak, telafi edici ayrılma (*remedial secession*) iddiasında da bulunur. Kolonyal bağlam dışında, self-determinasyon hakkı

⁷⁶⁶ Vidmar, a.g.e., s. 825-826.

⁷⁶⁷ Bu çalışmanın '4.4.3. Kosova ve Self-Determinasyon Hakkı' başlığına gönderme ve burada tartışılan içeriğin bir bütün olarak nazara alınması suretiyle.

evrensel bir ilke olarak tanınmamış olsa da, telafi edici ayrılma hakkı daha tartışmalı bir konudur. Bu argüman, yönetici rejimin gayrimeşru yapısının ayrılma hakkı doğurduğunu öne sürer. Ancak, 1990'ların sonlarına gelindiğinde, neredeyse tüm fiili devletler yeni bir meşruiyet stratejisi benimsemeye başlamıştır. Bu liderler, etkili ve demokratik yapılar kurarak tanınmayı kazanabilecekleri sonucuna varmışlardır. Bunun bir sonucu olarak, devlet inşası ve demokratikleşme retoriği (ve büyük ölçüde uygulamaları) yaygınlaşmıştır. Kosova örneğinde uluslararası sistem tarafından tasarlanan bu türden yönetim varlıkları, sadece toprak kontrolünü sağladıklarını değil, aynı zamanda temel kamu hizmetlerini sağlayabilen etkili kurumlar inşa ettiklerini öne sürmektedir. Böylece, kendilerini Soğuk Savaş sonrası güvenlik stratejilerinde tehdit olarak görülen başarısız devletlerin zıttı olarak sunmaktadırlar.⁷⁶⁸

Ayrıca, demokratik standartlara yapılan vurgu yenidir. Bu tanınma anlayışı, ayrılmayı özgür bir seçim olarak gören liberal haklar geleneğiyle benzerlik taşır. Ancak bu strateji, yalnızca bağımsızlık için halk desteği olduğunu belirtmekle kalmaz. Demokratik kurumların yaratılması, meşruiyet stratejisinin bir parçasıdır. Bu revize edilmiş strateji, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra devlet tanıma kriterlerindeki değişiklikleri doğrudan yansıtmaktadır.⁷⁶⁹

İşte Kosova'nın self-determinasyon ve türevlerine dair önermelerine, bu stratejinin bir parçası olan ancak uluslararası hukukta kesin bir temellendirilmesi yapılamayan nispî bir hukuksallık ve kabul edilebilirlik yükleyerek self-determinasyona dair ek kriterin karşılanma derecesini zayıf olarak nitelemek gerektiği düşünülmüştür.

Araştırılacak son temel ek kriter ise bağımsızlık sürecinde BM Anlaşması'na aykırı kuvvet kullanımına müracaat edilmemiş olması gerekliliğidir. Kosova açısından bu durum da oldukça tartışmalıdır. Ek kriter belirlenirken uluslararası hukukun *jus cogens* bir kuralı olan kuvvet kullanma yasağı özelinde daraltılmış, diğer evrensel ilkelere vurgu yapılmamıştır.

Sadece kuvvet kullanma yasağı bakımından yapılacak bir incelemede, kuvvet kullanımı bağlamında, Kosova devletinin kurulmasının NATO müdahalesinin bir sonucu olup olmadığı değerlendirilmelidir. Yukarıda da tartışıldığı gibi, NATO müdahalesi, güç kullanımına ilişkin uluslararası hukukun geçerli normlarının ihlaliydi; ancak etik temellere

⁷⁶⁸ Nina Caspersen, "The Pursuit of International Recognition After Kosovo", **Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations**, C. 21, No: 3, 2015, s. 395-396.

⁷⁶⁹ Caspersen, a.y.

dayanan meşruiyet argümanlarıyla ayakta tutulmaya çalışılmıştı. Dolayısıyla, NATO müdahalesinin gayri meşruiyetinin, Kosova devletinin kurulmasının hukukiliğini belirleyip belirlemediği hala açık bir sorudur.⁷⁷⁰

Bir argümana göre, Kosova'nın bağımsızlık ilanı NATO müdahalesinin bir sonucu değildir. Eğer öyle olsaydı, dış güç kullanımıyla desteklenen telafi edici ayrılma (*remedial secession*) olarak haklı görülebilir ve bu durum Bangladeş örneğiyle paralellik gösterebilirdi. Bunun yerine, 1244 sayılı Karar uyarınca uluslararası bir yönetim ve özyönetim organları kurulmuştur. Nihayetinde, bu özyönetim organları bağımsızlık ilan etmiştir. Bu bağlamda, bağımsızlık ilanı, 1244 sayılı Karar tarafından oluşturulan yasal düzenlemelerden kaynaklanmış ve Kosovalı Arnavutların self-determinasyon hakkını gerçekleştirmelerine olanak sağlamıştır. Sonuç olarak bu görüş, Kosova devletinin kurulmasını yalnızca 1244 sayılı Karar ile kurulan çatışma sonrası yasal düzenlemelere ve self-determinasyon hakkının kullanılmasına atfetmektedir. Bu nedenle, NATO müdahalesinin meşruiyet sorunu, Kosova devletinin kurulmasının hukuksallığına ilişkin sorunu etkilememektedir. Kosova devletinin kurulmasının meşruiyeti, bu ek devletleşme kriterleri açısından tartışmalı değildir.⁷⁷¹

Görüleceği üzere bu yaklaşım, Kosova'nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukukun emredici nitelikteki bir hükmü olan kuvvet kullanma yasağını ihlal etmediği sonucuna ulaşmaktadır. NATO'nun müdahalesi kuvvet kullanma yasağının ihlalini teşkil etse de Kosova'nın ayrılmasının bu müdahalenin bir sonucu olmadığı kabul edilmektedir.⁷⁷²

Vidmar'ın devlet tanımaya dair geleneksel kriterlere ilave olarak *McGinley*⁷⁷³ ve *Crawford*'a⁷⁷⁴ referansla üç ek kriter ile yaptığı sınıflandırma⁷⁷⁵, güç kullanımının hukuka aykırı olması, kendi kaderini tayin hakkına saygı gösterilmesi ve ırk ayrımcılığının yasaklanması ilkelerine dayanmaktadır. Sadece bu üç ilke ekseninde daraltılmış şekilde yapılan analizde Kosova bağımsızlık hareketinin kriterleri sağlar görüldüğü ileri sürülebilecek olsa da NATO müdahalesinin meşruiyet sorununa neden olan kuvvet

⁷⁷⁰ Vidmar, "International Legal Responses to Kosovo's Declaration of Independence", s. 826.

⁷⁷¹ Vidmar, *a.g.e.*, s. 826-827.

⁷⁷² Kuzu, "Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova'nın Tanınması Sorunu", s. 129.

⁷⁷³ Gerald McGinley, "The Creation and Recognition of States", **Public International Law: An Australian Perspective**, 2005.

⁷⁷⁴ Crawford, **The Creation of States in International Law**.

⁷⁷⁵ Vidmar, "International Legal Responses to Kosovo's Declaration of Independence", s. 822 Bkz. Dipnot 287.

kullanma yasağı ihlalinin, Kosova devletinin kurulmasının hukuksallığına ilişkin sorunu etkilemediği değerlendirilmesine tam olarak iştirak edemiyoruz.

Kosova olayında NATO'nun hukuka aykırı kuvvet kullanımının, 1244 (1999) sayılı Güvenlik Konseyi kararının kabul edilmesi nedeniyle illiyet bağıını kaybettiği yönündeki değerlendirmeyi⁷⁷⁶ aşırı bir yorum olarak mütalaa ederek, dolaylı olarak bağımsızlık ilanına katkı sağladığını değerlendiriyoruz. Zira bu müdahale doğrudan bağımsızlık ilanının nedeni değil gibi görünse de, kuvvet kullanma yasağının ihlali Kosova'nın bağımsızlık ilanına yönelik şartları hazırlamak suretiyle anılan ek kriterin karşılanmasına engeldir.

Vidmar'ın bu üç ek kriterle yaptığı vasıflandırma katî değildir. Bu üç kriter, alanında yetkin hukukçulara atıfla geleneksel Montevideo kriterlerinde bir genişleme yaratmıştır. Ancak farklı kriterleri devlet tanıma dinamiklerine dahil etmeyi yasaklayacak bir örf ve âdet kuralı da yoktur. Montevideo Sözleşmesi'ni esas almakla birlikte, daha geniş kapsamlı kriterlere ilişkin gelişmeler ve bu bağlamda, tanıma sürecinde belirleyici rol oynayan güçlü devletlerden İngiltere, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından başkaca kriterlerin de benimsendiği yukarıda açıklanmıştır.⁷⁷⁷ Dolayısıyla farklı tanıma standartlarının da oluşturulabileceği hususunda kanaat edinmek mümkündür.⁷⁷⁸

Bu standartlar keyfi şekilde genişletilemeyecek olsa da uluslararası hukukun bazı evrensel ilkelerinin devlet tanımada aranacak birer koşul olarak aranması olasıdır. Bu hususa takip eden başlıkta değinilmiştir.

3.1.3.4. Uluslararası Hukukun Bazı Evrensel İlkeleri Çerçevesinde Kosova'nın Bağımsızlık İlanı ve Tanınmasının Meşruiyeti

Uluslararası hukukun evrensel bazı ilkeleri, genel kabul görmüş çeşitli yasaklamalar meydana getirmektedir. Bu yasakların bir kısmı *jus cogens* norm niteliği kazanmıştır.⁷⁷⁹

⁷⁷⁶ Kuzu, "Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova'nın Tanınması Sorunu", s. 130.

⁷⁷⁷ Şöhret, "Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınmasının Hukuki Boyutu ve Tanınma ile İlgili Başlıca Normlar", s. 82.

⁷⁷⁸ Şöhret, **a.g.e.**, s. 76-84.

⁷⁷⁹ Ancak bütün genel uluslararası hukuk ilkeleri ve kuralları emredici olamaz. Emredici olanların tespitinde ise belli bir ölçüt bulunmamaktadır. Detaylı bilgi için Bkz İrem Karakoç, "Uluslararası Hukukta Emredici Kural (Jus Cogens=Peremptory Norms) Olgusuna Tarihsel Bir Yaklaşım", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 8, No: 1, 2006, s. 87-122.

Uluslararası hukukun yasakladığı durumlarda bir tanımama yükümlülüğünün bulunduğu kabul edilmektedir.⁷⁸⁰

Kosova örneği ile ilişkili olarak bu kuralları belirlemeye çalışacak olursak; uluslararası hukukun büyük ilkesi olarak tabir edilen ‘kuvvet kullanma yasağı’⁷⁸¹; ‘devlet ülkesinin bütünlüğü ilkesi’⁷⁸²; egemenlik hakkına bağlı önemli ilkeleri oluşturan ‘devletlerin egemen eşitliği ilkesi’, ‘içişlerine karışmama ilkesi’ ve ‘doğal kaynaklar üzerinde sürekli egemenlik ilkesi’⁷⁸³; hukukta birtakım koşullarda kabul edildiği gözlenen ‘self-determinasyon ilkesi’⁷⁸⁴; ve nihayet ‘hakkın kötüye kullanılmaması ilkesi’⁷⁸⁵ bu bağlamda sunulabilecek öncül ilkelere aittir.

Devletlerin içişlerine karışmama ilkesi, kuvvete başvurma hakkının yasaklanması ilkesi ve self-determinasyon ilkesine aykırı şekilde aykırı şekilde tanımda bulunulmaması gerekmektedir.⁷⁸⁶

Doğrudan bağımsızlık ilanı ile illiyet bağı bulunmadığı değerlendirilmesiyle Kosova ayrılışında ihlal olarak nitelendirilmesi hususunda uluslararası hukuk literatüründe kuşku bulunan NATO’nun kuvvet kullanma yasağına aykırı müdahalesi sadece bu ilke sınırlı kalmamıştır. Kosova meselesinde NATO’nun meşruiyeti kuşkulu müdahalesi hem ‘kuvvet kullanmanın yasaklanması ilkesi’ bakımından bir aykırılık olarak görülmüş, hem de farklı ilkelerin ihlalini beraberinde getirmiştir.

BM Kararı’na dayanmayan NATO müdahalesinin, ardından imzalanan Askeri Teknik Anlaşma’nın ve 1244 sayılı Karara istinaden kurulan geçici özyönetimin uluslararası hukuk açısından eleştirileri, çalışmanın ilgili bölümlerinde detaylı olarak yapılmış ve dayanakları sunulmuştur. Bu müdahale ile YFC ve Sırbistan Cumhuriyeti’nin yönelik olarak ‘kuvvet kullanma yasağı’, ‘devlet ülkesinin bütünlüğü ilkesi’, ‘devletlerin egemen eşitliği ilkesi’ ve ‘içişlerine karışmama ilkesi’ yönünden pek çok ihlal olasılığı tartışılmıştır. Öğreti

⁷⁸⁰ Oppenheim, **International Law**, C. I, 9th Edition, Harlow, 1992, s. 131-133; Lauterpacht, **Recognition in International Law**, s. 416-421; J.J.A. Salmon, **Droit Des Gens**, Tome III, Bruxelles, 1986, s. 632-639’dan aktaran; Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap**, s. 7.

⁷⁸¹ Karakoç, “Uluslararası Hukukta Emredici Kural (Jus Cogens=Peremptory Norms) Olgusuna Tarihsel Bir Yaklaşım”, s. 90-91.

⁷⁸² Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap**, s. 15.

⁷⁸³ Pazarıcı, **a.g.e.**, s. 15-27.

⁷⁸⁴ Pazarıcı, **a.g.e.**, s. 7.

⁷⁸⁵ Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 1. Kitap**, 15. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2021, s. 238.

⁷⁸⁶ Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap**, s. 7.

de bu gelişmelerden bir kısmı 'hakkın kötüye kullanılmaması ilkesi' hilafında dayatmacı yaklaşımlar olarak nitelendirilmiştir. Sırbistan'ın Kosova'ya girişine engel olan Askeri Teknik Anlaşma hükümleri yönünden 'doğal kaynaklar üzerinde sürekli egemenlik ilkesi' hususunda bir kısıtlamanın da varlığı ayrıca söz konusu edilebilecektir. 'Self-determinasyon ilkesi' bağlamına uluslararası hukukun gri bölgesi olarak tarif edilebilecek alana ilişkin çekinceler de uzunca ele alınmıştır. Bu bölümde her bir ilkenin ihlali olasılıklarına ve iddialarına ayrıca değinmeye lüzum görmeden çalışmanın ilgili bölümlerine gönderme yapmakla yetinilecektir.

Rusya ve Sırbistan, Sırbistan'ın topraklarının ve sınırlarının değişikliğine rıza göstermediği sürece herhangi bir yasal tanımanın yapılamayacağını savunmaktadır. Uluslararası toplumun belirli koşullar altında ayrılmanın meşruluğunu kabul etmeye başladığını savunan görüşe göre, bu argüman da mutlak bir şekilde doğru olamaz. Yine bu görüşe göre bir egemen devletin (Sırbistan) sınırlarının değiştirilmesi, Kosova'nın bağımsızlığını doğrudan yasadışı kılmaz. Ayrıca, self-determinasyon hakkına ilişkin analizler oldukça olguya dayalıdır ve bu nedenle mutlak hukuka aykırılık argümanları zorlayıcı hale gelir. Bu görüşü savunan *Borgen*'e göre; devlet uygulamaları, hukuka aykırılığın açıkça belirtilmediği durumlarda, devletlerin bir aday devleti tanıyıp tanımama konusunda önemli bir siyasi takdir yetkisine sahip olduğunu göstermektedir. Uluslararası toplumun hukuka aykırılığını işaret ettiği bir örnek, Güvenlik Konseyi'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tanınmasını kınayan bir karar çıkarmasıdır. Ancak Kosova örneğinde böyle bir karar bulunmamakta, aksine Kosova'nın bağımsızlık bildirisinin kabul edilmesine yönelik artan bir eğilim bulunmaktadır. Bu durum, Kosova'nın ayrılmasını doğrudan hukuka uygun hale getirmese de, ayrılma durumlarında hukukun ve siyasetin özellikle iç içe geçtiğini göstermektedir.⁷⁸⁷ Geleneksel kriterleri ve teamül hukukunu bir kenara itip, tanımanın açık hukuka aykırılığına yönelik tespiti BM Güvenlik Konseyi'nin tanımayı kınayan bir kararının varlığına indirgeyen ve bunu güçlü bir ölçüt sayan *Borgen*'in değerlendirmesine iştirak etmek mümkün görülmemektedir.

Her durumda, geleneksel modele göre, uluslararası hukuk yalnızca, uluslararası hukukun emredici bir normunun ciddi şekilde ihlal edilmesiyle yaratılan bir durumun yasal olarak tanınmasını yasaklamaktadır. Ancak bir ayrılmanın *jus cogens* (emredici hukuk normları) normlarının ciddi bir ihlali teşkil edip etmediği tartışmalıdır. Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'nın Kosova ile ilgili görüşü dikkatlice okunduğunda, ayrılmanın uluslararası

⁷⁸⁷ Borgen, "Kosovo's Declaration of Independence: Self-Determination, Secession and Recognition".

hukukun ihlali olup olmadığı bile şüpheyeye açıktır. Divan, “Toprak bütünlüğü ilkesinin kapsamı, devletler arası ilişkiler alanıyla sınırlıdır” ifadesini kullanarak, tek taraflı ayrılmaların devlet içi ilişkiler alanına (bir alt devletin ana devletten ayrılması) ait olduğunu ve bu nedenle toprak bütünlüğü ilkesini ihlal etmediğini ima etmiştir.⁷⁸⁸

Bu bağlamda, Kosova’nın tanınmasının uluslararası hukuka aykırı olmayacağı anlaşılmaktadır. Ancak, NATO’nun 1999’da gerçekleşen muhtemelen hukuka aykırı güç kullanımı, BM geçiş yönetiminin kurulmasına ve nihayetinde Kosova’nın bağımsızlığına yol açtığından, bu durumun (belki de birden fazla) *jus cogens* normunu ihlal ettiğine inananlar için Kosova’nın tanınmasının yasaklanması gerektiği düşünülebilir.⁷⁸⁹

Bir devletin, ayrılıkçı bir hareketin devlet olmanın kurucu unsurlarını sağladığına kanaat getirmesi halinde bu tanıma işlemi yapabileceği, hatta bunun artık bir gereklilik olarak kabul edilebileceğini düşünen akademik görüşler mevcuttur. Fakat devletlerin tanınması konusunun teorik ve pratik anlamda kesin bir çözüme kavuşmadığı, tanıma hususunda çelişkili kararların bulunduğu da bir gerçektir.⁷⁹⁰ Bu türden ayrılıkçı örnekler sadece toprak bütünlüğü ilkesini baltalamakla kalmamakta, aynı zamanda çok uluslu bir devletin insanları arasındaki potansiyel çatışmalara ve toprak mücadelelerine de kapı açmaktadır.⁷⁹¹

Bağımsızlık ilan edildiği tarihte, Kosova’nın *de facto* olarak ayrılıkçı gruplar tarafından fiilen yönetildiği şeklinde oldukça esnek ve iddialı bir varsayım yapıldığında dahi, bu ayrılıkçı unsurların bağımsızlığı, etkili oldukları toprak üzerindeki otoritesi ve özyönetimlerinin istikrarına ilişkin kuşkular ortadan kalkmamaktadır. Zira ortada bir uluslararası yönetim egemenliği bulunmaktadır. Bu nedenle; bağımsızlığın ilan edildiği tarihte ilk aşamada *de facto* bir tanıma yoluna gitmeksizin doğrudan *de jure* tanıma işleminin de derhal tanıyan devletler bakımından dayanaksız kalacağı değerlendirilmektedir.

Egemen bir devletten bağımsızlık ilanı ile ayrılma sonucu oluşmakta olan ya da oluşan yeni bir devletin zamanından önce tanınması olarak kabul edilen tanıma çeşidi ‘erken tanıma’ olarak isimlendirilmektedir. Devlet olmanın fiili koşullarını yerine getiremeyen bir

⁷⁸⁸ Ryngaert, Sobrie, “Recognition of States”, s. 479.

⁷⁸⁹ Ryngaert, Sobrie, a.y.

⁷⁹⁰ Hans Kelsen, “Recognition in International Law: Theoretical Observations”, **The American Journal of International Law**, C. 35, No: 4, 605, s. 605-617.

⁷⁹¹ Sofia Cavandoli, “The Unresolved Dilemma of Self-Determination: Crimea, Donetsk and Luhansk”, **The International Journal of Human Rights**, 2016, s. 886.

devletin zamanından önce tanınması, içişlerine müdahale yasağının ihlali olarak sorumlu tutulmasına sebep olabilecektir. Erken tanıma ile bir başka devletin içişlerine müdahale edilmesi arasında genellikle zor ve belirsiz bir ayırım vardır.⁷⁹² Uluslararası varlığın desteğiyle ayrı *de facto* yönetimler oluşturmuş bulunan Kosova'nın tanınması bir erken tanıma olarak değerlendirilmektedir.⁷⁹³ Bu örnek, Rusya'nın Güney Osetya ve Abhazya bölgelerinin tanınması ile benzeşmektedir.⁷⁹⁴ Esasen Luhansk ve Donetsk örneği de buna oldukça yakındır.

Erken tanıma uluslararası hukukta sakıncalı kabul edilen bir müessese olup bazı siyasi sonuçlar doğurmaktadır. Açıklayıcı teori çerçevesinde tanımada, yalnızca tanıyan devlet tanıma işleminin doğuracağı hukuksal yükümlülükler altına girer. Bir devletin diğer bir devleti tanınması, diğer devletleri de bağlayacak hukuki bir durum meydana getirmez. Yani bir devletin yeni bir devleti tanınması, diğer devletler açısından bir zorunluluk veya bağlayıcılık meydana getirmez. Ancak bazen büyük bir devletin, sağlam temelde ortaya çıkmamış yeni bir devleti tanınması, diğer devletlerin tanınması yolunu da açabilir.⁷⁹⁵ Bu nedenle büyük devletlerin yapacağı uluslararası hukuka aykırı tanımanın, tanınan devlet lehine ve egemen devlet aleyhine sonuçlar doğurma riski de vardır.

Devletlerin tek taraflı yetkisinde bulunan bir tanıma işleminin, tanımama yükümlülüğünü ortaya çıkaracak uluslararası hukuk ihlalleri dışında, tek başına uluslararası hukuka aykırı kılmaya yetecek dayanak bulunmadığı sonucuna ulaşıldığı bir varsayımda dahi, Kosova'nın bağımsızlık ilan tarihinde hemen tanınmasının erken tanıma niteliğinde bir tanıma işlemi olduğu değerlendirilmiştir.

Bu istikamette konuya yaklaşıldığında, devletleri tanımama yükümlülüğü altına sokabilecek birden fazla yasağın ihlalinde bahsetmek mümkündür. Oysaki Kosova meselesinde devletlerin tanıma müessesesi bağlamında bu değerlendirmeleri hangi hukuksal ölçütlerle ve objektif kriterlerle yaptıklarını ortaya koymak çok da olası değildir. Bu nedenle, Kosova'nın tanınması bakımından devletlerin tanımama yükümlülüğünü

⁷⁹² Malcolm N. Shaw, **Uluslararası Hukuk**, ed. İbrahim Kaya, çev. Yücel Acer, M.Turgut Demirtepe, G.Engin Şimşek, Tüba Bilimler Akademisi, 2018, s. 327.

⁷⁹³ Devlet olmanın geleneksel koşullarını taşımayan bir yapının tanınması mevcut uluslararası hukuk uyarınca erken tanıma ve esas devletin içişlerine müdahale teşkil eder. Kuzu, "Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova'nın Tanınması Sorunu", s. 133.

⁷⁹⁴ Shaw, **Uluslararası Hukuk**, s. 328.

⁷⁹⁵ Bu hususta kapsamlı değerlendirme ve tanımanın diğer devletler bakımından etkileri için Bkz. Lassa Oppenheim, **International Law**, Longmans Green & Co, 1905, s. 111.

ortaya çıkaracak birden fazla norm ihlalinin bulunabileceği değerlendirmesi yapılabilecektir.

Buna rağmen, erken tanıma (ve bu durumun mutlaka hukuka aykırı olmadığı) ihtimali dışlanamasa da, tanımanın, bağımsızlığın fiilen ilanından sonra ifade edilmesi devletler topluluğunca normal ve meşru görülmüştür. Kosova örneğinde, onu bir devlet olarak tanıyan devletlerin sayısı yavaş ama istikrarlı bir şekilde artmış ve tanımanın geri alınması dikkate değer düzeyde gözlenmemiştir.⁷⁹⁶

3.2. ÇATIŞAN PARADİGMALARIN YANSIMALARI VE MEŞRUIYET BOŞLUĞU

Kosova'nın tanınması, uluslararası hukukun sınırlarında bir vakadır. Kosova'nın tanınma sürecinde uluslararası hukuk ve siyasi dinamikler iç içe geçmiş, hukuki çerçevelerin ötesinde siyasi çıkarların da belirleyici olduğu bir dönem yaşanmıştır. Kosova örneği, uluslararası hukuk düşünce sisteminde belirli bir dönemde hâkim olan son derece tartışmalı bir kavramsal çerçeve, model ve bakış açısı yaratmıştır.

Kosova'nın tanınma süreci; egemenlik, uluslararası siyaset ve hukukun bir araya geldiği kritik bir kavşaktır. Tanınma sürecinde çatışan meşruiyet tartışmaları ve uluslararası hukukun farklı yorumları, yaratıcı bir paradigmalardan bütünü sunmuştur.

Uluslararası Adalet Divanı (UAD), 22 Haziran 2010'da verdiği ve bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka aykırılık teşkil etmediğini ifade ettiği tartışmalı görüşte; bağımsızlık ilanının, Kosova'daki BM Misyonu'nu kuran 1999 tarihli ve 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı, 2001 Kosova Anayasal Çerçevesi veya genel uluslararası hukukla uyumsuz olmadığını belirtmiştir. Ancak, UAD, bağımsızlık ilanının sonuçları ve Kosova'nın tanınması gibi konularda sessiz kalmıştır.⁷⁹⁷

Aslında, UAD'ye göre Kosova'nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka aykırı olmaması (ki öyle olmadığı belirtildi) mümkünken, Kosova'nın devlet olarak tanınmasının uluslararası hukuka aykırı olması da mümkündür. Kosova'nın ayrılma hakkı bağlamında Divan, "Tek taraflı bir bağımsızlık ilanı gibi belirli bir eylemin uluslararası hukuku ihlal

⁷⁹⁶ Alain Pellet, "Kosovo—The Questions Not Asked", **The Law and Politics of the Kosovo Advisory Opinion**, kitap editörü Marko Milanovic, Oxford University Press, 2015, s. 4.

⁷⁹⁷ Ryngaert, Sobrie, "Recognition of States", s. 479.

etmemesi, bu eylemin uluslararası hukuk tarafından tanınan bir hakkın kullanımı anlamına gelmeyebilir” ifadesini kullanmıştır.⁷⁹⁸

Pratikte, Kosova’nın tanınması sürecinde hukuk ikinci planda kalmıştır. Ulusal uygulamalar perdesi diplomatik bir şekilde siyasi çıkarları örtmüş ve uluslararası hukukun tanıma sürecindeki rolü arka plana itilmiştir.⁷⁹⁹

Çalışmanın bu kısmına kadar izah edilen pek uluslararası hukuk sorunu göz ardı edilmiş, uluslararası hukuk doktrininin ideal olmaktan oldukça uzak tasarımı ortaya çıkan realiteye tatminkâr cevaplar sunamamıştır.

17 Şubat 2008 tarihli bağımsızlık ilanının ardından, uluslararası toplum Kosova’nın bağımsız bir devlet olarak tanınması konusunda fikir ayrılıklarına düşmüştür. Bağımsızlık ilanının hemen ardından Kosova, ABD ve İngiltere gibi BM Güvenlik Konseyi’nin bazı daimî üyeleri tarafından tanınırken, Rusya bu tanımayı reddetmiştir. Türkiye ise Kosova’yı tanıyan ilk ülkeler arasında yer almıştır.⁸⁰⁰

Günümüzde Kosova, bağımsızlığın 17. yılında, 119 devlet tarafından tanınmaktadır. Singapur, Bangladeş, Madagaskar, Barbados ve İsrail, Kosova’yı son tanıyan devlet örneklerini oluşturmaktadır.⁸⁰¹ İspanya, Romanya, Yunanistan, Slovakya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi gibi AB üyeleri Kosova’yı tanımazken pek çok AB üyesi tanımaktadır.

AB Konseyi’nin, üye devletlerinin siyasi tercihlerine göre karar vermelerine mâni olmayacak şekilde son derece dikkatli seçilmiş ifadelerle Kosova’nın bağımsızlık ilanına yaklaştığı izlenmektedir. Konsey, üye devletlerin Kosova ile ilişkilerini ulusal uygulamalarına ve uluslararası hukuka uygun olarak belirleyeceğini belirtmekle beraber, BM Antlaşması ve Helsinki Nihai Senedi’nde belirtilen ilkelere, özellikle egemenlik, toprak bütünlüğü ve tüm BM Güvenlik Konseyi kararlarına bağlılığını dile getirmektedir. BM Güvenlik Konseyi’nin 1244 sayılı Kararı çerçevesinde uzun süredir devam eden uluslararası yönetim süreci göz önüne alındığında, Kosova’nın bu ilkeler ve kararları sorgulamaya açmayan *sui generis* (kendine özgü) bir durum teşkil ettiği yönündeki

⁷⁹⁸ Ryngaert, Sobrie, **a.y.**

⁷⁹⁹ Ryngaert, Sobrie, **a.g.e.**, s. 479-480.

⁸⁰⁰ Kuzu, “Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova’nın Tanınması Sorunu”, s. 124.

⁸⁰¹ “Kosovo Thanks You – Thank You from the Kosovar People!”, 17.02.2024, (Çevrimiçi) <https://www.kosovothanksyou.com/>, 05.01.2025.

inancını vurgulamaktadır.⁸⁰² Batı Balkanlar bölgesinin istikrarına olan uzun süreli taahhüdünü hatırlayan Konsey, Avrupa Birliği'nin bölgedeki istikrarı güçlendirmede lider rol oynamaya hazır olduğunu ve BM, KFOR, AGİT ve diğer uluslararası aktörlerle iş birliğini sürdüreceğini bildirerek uluslararası varlığa dahil olma iradesini ortaya koymuştur.⁸⁰³

ABD Dışişleri Bakanı *Rice*, Kosova'nın tanınmasına ilişkin yaptığı açıklamada, Kosova'nın özel bir olay olduğunu ve bugün Dünya'da mevcut olan hiçbir olaya emsal teşkil edemeyeceğini belirtmiştir.⁸⁰⁴ Bu yönüyle Kosova örneği, uluslararası hukukun temel ilkelerinin ihlal edildiğinin vurgulandığı Güney Rodezya, K.K.T.C, Abhazya ve Güney Osetya gibi örneklerden ayrıştırılmıştır.

Kosova'nın tanınması, Soğuk Savaş sonrası dönemde devlet tanıma konusundaki belirsizliklere yenilerini eklemiş ve siyasi faktörlerin bu süreçte ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Ancak bu durum, devletlerin uygulamalarında bazı değişikliklerin sinyalini de vermiştir. Kosova'nın 'statüden önce standartlar' politikası, fiili devletlerin meşruiyet stratejilerinde önemli bir rol oynadığından, bu süreç bazı yeniden değerlendirmeleri de beraberinde getirmiştir. Bu durum, Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya'yı tanımasının ardından daha da belirgin hale gelmiştir. 1990'ların başlarında, self-determinasyon hakkı bir federasyonun bileşen birimlerine genişletilirken, Kosova'nın tanınması bu hakkı bu statüye sahip olmayan idari birimlere de yaymıştır. *Rick Fawn*'a göre, Kosova, eski komünist federasyonlardan herhangi birinin uluslararası tanınmaya layık görülen ilk alt-federal birimi olmuştur. Bu durum, Kosova'nın tanınmasını benzer konumda olan diğer fiili devletler için son derece önemli kılmıştır. Dahası, bu tanıma,

⁸⁰² 1244 sayılı karar ile Kosova'da kurulan uluslararası yönetim yapısı, bir yönüyle de devlet inşası modelinin yeni bir tasarımıdır. Ancak *Kuzu*'ya göre *lex specialis* Kosova'nın ayrılmasını sınırlayan bir yapıdadır. BM Güvenlik Konseyi'nin oluşturduğu geçici yönetimi ne geçici özyönetim kurumlarının yönetimin ne de Kosova halkının temsilcilerinin tek taraflı olarak ortadan kaldırma yetkisi yoktur. Diğer yandan BM'nin bir organı olan Güvenlik Konseyi'nin kararıyla oluşturulan özyönetimin bağımsızlık ilanı bir anlamda Güvenlik Konseyi'nin zımnî kabulü anlamına gelmiştir. Bu da bir örgüt olarak BM'nin uluslararası sorumluluğunu doğurur. Ne var ki Divan'ın bildirinin yazarlarına ilişkin niyete dayalı tespiti bu sorumluluğun önünü kesmiştir. Doğu Timor'da görülen ve Filistin'de de gerçekleşmesi beklenen uluslararası kurumlar aracılığıyla devlet inşasının bir örneği de Kosova'da gerçekleşmiştir. Uluslararası uygulamadaki bu gelişme uluslararası tanıma hukukunu derinden etkileme potansiyeline sahiptir. Topluluklar etkin kontrolü, uluslararası kurumlar desteğiyle sağlamakta ve bu şekilde kurumsal yapılarını demokratik bir yapıda oluşturmaktadırlar. Uluslararası toplum önce devleti tanıyıp daha sonra kurumlarını inşa etmekte ve etkin kontrolü sağlayıncaya kadar denetimini sürdürmektedir. Bu gelişme 21. yüzyılda uluslararası tanıma hukukunun yönünü belirleyecek temel etken olacaktır. Kuzu, "Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova'nın Tanınması Sorunu", s. 132-133.

⁸⁰³ General Affairs and External Relations (2851st meeting), "Council of the European Union Press Release", C/08/41 6496/08 (Presse 41), 18.02.2008, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/pres_08_41, 05.01.2025.

⁸⁰⁴ Kuzu, "Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova'nın Tanınması Sorunu", s. 129.

telafi edici (*remedial secession*) doktrini güçlendirmiştir. Kosova'nın tanınması ve ardından Abhazya ve Güney Osetya'nın tanınması, self-determinasyon hakkının genişletilmesini desteklemiş ve bağımsızlık hayali kuran diğer devlet adaylarında yeni umutlar doğurmuştur. Ancak Kosova'nın tanınması, fiili devletlerin 'kazanılmış egemenlik' (*earned sovereignty*) kavramına duyduğu umudu zayıflatmış gibi görünmektedir.⁸⁰⁵

Kosova'nın nihai statüsünün uluslararası hukukta bir 'gri alana' dokunduğu iddiası, *sui generis* (kendine özgü) argümanı ile birleştirilmiştir. Bu bağlamda, İsveç, kararının kolay alınmadığını belirtmiş ve en önemli faktörün Kosova'nın neredeyse on yıldır uluslararası gözetim altında olması ve bu süre zarfında Sırbistan'ın egemen bir parçası olmaması olduğunu ifade etmiştir. Kosova'yı tanıyan birçok devlet, Kosova'nın 'yeni' statüsüne rağmen uluslararası gözetim altında kalacak olmasını kabul etmekte zorlanıyor gibi görünmektedir. Afganistan, BM Antlaşması'ndaki uluslararası vesayet hükümlerine atıfta bulunurken, İtalya Kosova'nın bağımsızlığını 'uluslararası gözetim çerçevesinde' tanımaktadır. Almanya, Macaristan ve İsveç, tanımalarının bir tür şartı olarak 'devam eden uluslararası varlığı' vurgulamakta ve belirsiz bir süre boyunca Kosova'da kalacak Avrupa liderliğindeki Avrupa Birliği Kosova Hukukun Üstünlüğü Misyonu'na (EULEX) atıfta bulunmaktadır. İsveç'e göre, 'uluslararası gereklilikleri karşılayan bir Kosova Devleti inşa etmek için zor ve talepkâr bir süreç şimdi başlamaktadır'. Benzer bir yaklaşımla Avustralya, 'yapılması gereken çok şey olduğunu' kabul etmiştir.⁸⁰⁶

BM'nin çok taraflı çerçevesinin Kosova'nın bağımsızlık ilanına nasıl tepki verileceği konusunda ortak bir pozisyon oluşturamaması, tanımının koşulları ve şartları, tanımaların nihai amaçları ve etkileri hakkında radikal bir görüş ayrılığının varlığını açıkça göstermektedir. Bu durum, mevcut mekanizmaların bu tür anlaşmazlıkları yönlendirme ve çözme konusundaki yetersizliğine de işaret etmektedir.⁸⁰⁷

Modern uluslararası hukuk açısından, Kosova'nın bağımsızlığa ulaşma şekli, uluslararası kurumlara (özellikle BM yönetimi ve çatışma sonrası bölgelerdeki 'devlet inşası' süreçleri) duyulan güvene ve hukukun üstünlüğüne açıkça zarar vermektedir.

⁸⁰⁵ Caspersen, "The Pursuit of International Recognition After Kosovo", s. 396-397.

⁸⁰⁶ Jessica Almqvist, "The Politics of Recognition: The Question about the Final Status of Kosovo", **Statehood and Self-Determination (Reconciling Tradition and Modernity in International Law)**, ed. Duncan French, 1. bs, Cambridge University Press, 2013, s. 175-176, (Çevrimiçi) https://www.cambridge.org/core/product/identifier/9781139248952%23c02933-2679/type/book_part, 16.11.2024.

⁸⁰⁷ Almqvist, **a.g.e.**, s. 184-185.

Ayrıca, Kosova örneği, Avrupa'nın ve dünyanın diğer bölgelerindeki ayrılıkçı hareketler için tehlikeli bir emsal oluşturma riski taşımaktadır.⁸⁰⁸

Günümüz uluslararası hukuk anlayışına göre, eğer kazanılmış statü uluslararası hukuka aykırı bir şekilde elde edilmişse, bu durum devlet olmanın klasik doktrinine, özellikle de üstün otorite şartına uymaz. Zira hukuka aykırı eylemler hukuka uygun haklar doğurmaz (*ex iniuria ius non oritur*⁸⁰⁹).⁸¹⁰ Dolayısıyla Kosova meselesindeki hukuka aykırılıklardan Kosova Arnavutları lehine hukuka uygun haklar doğmaz.

Kosova'nın bağımsız bir devlet olma sürecinde ciddi eleştirilere konu olmuş derin bir meşruiyet boşluğu vardır. Bu boşluk günümüzde dahi Kosova'nın hakimiyet sağlamaya çalıştığı ülke üzerinde egemenliğini sağlamlaştırmasına engel olmaktadır. Uygulanan uluslararası hukuk, bu boşluğu gidermede yetersiz kalmıştır. Öğreti, ortaya çıkan paradigma çatışmasını tespit etmede ve ileri sürmede cüretkâr davranmıştır. Böylece siyasi tercihlerin sonradan uluslararası hukuk eliyle ihya edilmesi mümkün olmamıştır.

3.3. BELGRAD PRİŞTİNE DİYALOĞU (BPD)

3.3.1. Diyalog Sürecinin Hukuksal Dayanakları ile Yetki ve Sorumluluklar

Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova Danışma Görüşü'nün ardından 9 Eylül 2010'da BM Genel Kurulu, istişari görüşün kabulünün yanı sıra Belgrad ve Priştine arasındaki diyalogu sağlamak için Avrupa Birliği'nin yetkilendirildiği bir karar almıştır.⁸¹¹

Genel Kurul, 8 Ekim 2008 tarihli 63/3 sayılı Kararı ile tek taraflı bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygunluğu konusunda sorduğu soruya ilişkin UAD'den bir istişari görüş vermesini talep etmişti.

⁸⁰⁸ Şturma, "The Case of Kosovo and International Law", s. 62.

⁸⁰⁹ Adaletsizlikten hukuk meydana gelmez, hukuksuzluk hukuk kuralı oluşturmaz, haksızlıktan hak doğmaz. (Unjust acts cannot create law)

⁸¹⁰ Abdullahzade, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, s. 237.

⁸¹¹ United Nations General Assembly, "Resolution 64/298", UN Doc. A/RES/64/298, 13.10.2010.

İşte 13 Ekim 2010 tarihli ve 64/298 sayılı Karar⁸¹² ile bu kez de Genel Kurul, 'Kosova'nın Tek Taraflı Bağımsızlık İlanının Uluslararası Hukuka Uygunluğu' konusunda Uluslararası Adalet Divanı tarafından verilen ve Genel Kurul'un talebine yanıt olarak sunulan istişari görüşün içeriğini kabul ettiğini bildirmektedir.⁸¹³

Genel Kurul ayrıca bu Karar ile, Avrupa Birliği (AB)'nin taraflar arasında bir diyalog sürecini kolaylaştırmaya yönelik hazırlığını memnuniyetle karşıladığını ifade etmekte; bu diyalog sürecinin bölgedeki barış, güvenlik ve istikrar için bir etken olacağını ve bu diyalogun iş birliğini teşvik ederek, Avrupa Birliği'ne giden yolda ilerleme kaydetmek ve halkların yaşamlarını iyileştirmek amacıyla gerçekleştirileceğini belirtmiştir.⁸¹⁴

Görüleceği üzere Karar aslında AB'yi resmi olarak sürece dahil edecek şekilde yetkilendirmektedir. BM'nin en yüksek karar organı Genel Kurul, AB'ye Belgrad ve Priştine arasındaki siyasi uzlaş platformunu kurması ve çalıştırması için yetki vermektedir.

Bu durum, BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı ile de uyumludur. BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı'nın 17. maddesi; Kosova krizinden etkilenen bölgenin ekonomik kalkınması ve istikrara kavuşturulması için Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kuruluşlar tarafından yürütülen kapsamlı yaklaşım geliştirme çalışmalarına zaten yetki vermiştir.⁸¹⁵ Dolayısıyla doğrudan 'diyalog' sürecine ilişkin bir yetkilendirme olmasa da AB'nin Kosova meselesinin çözüm sürecinde yer alacağına dair izleri 1244 sayılı Karar içeriğinde görmek mümkündür.

Nitekim 13 Ekim 2010 tarihli ve 64/298 sayılı Karar ile bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygunluğu yönündeki istişari görüşü kabul ederek benimseyen Genel Kurul, AB'nin Kosova ve Sırbistan arasındaki sorunların çözümü için diyalog sürecini kolaylaştırma konusundaki istekliliğini ve bu sürecin önemini ifade etmiştir.

Avrupa Birliği, taraflar⁸¹⁶ arasında arabulucu veya kolaylaştırıcı bir rol üstlenmeye hazır olduğunu belirtmiştir. Bu, AB'nin bölgedeki diplomatik çözümlere aktif bir şekilde

⁸¹² Karar 13 Ekim 2010 tarihinde yayınlanmış olmakla birlikte 9 Eylül 2010 tarihli ve 120. tam oturumlu toplantıda alınan kararının yayımına ilişkindir. Yani karar yayım tarihi 13 Ekim 2010, imza tarihi ise 9 Eylül 2010'dur. United Nations General Assembly, **a.y.**

⁸¹³ United Nations General Assembly, **a.g.e.**, art. 1.

⁸¹⁴ United Nations General Assembly, **a.g.e.**, art. 2.

⁸¹⁵ United Nations Security Council, "Resolution 1244 (1999)", art. 17.

⁸¹⁶ 'Taraflar' terimi, bu Genel Kurul Kararı'na dayanarak kurulacak Belgrad-Priştine Diyalogu platformu kapsamında 'Belgrad' ve 'Priştine' olarak belirlenmiştir. Yani her iki yönetim biriminin merkezleri taraf olarak

katıldığını göstermektedir. Diyalog sürecinin, bölgedeki barış, güvenlik ve istikrara doğrudan katkıda bulunacağı ifade edilmiştir. AB'nin Balkanlar'daki barış ve iş birliği hedefi, taraflar arasında sürdürülebilir bir diyalog süreci oluşturmanın bir aracı olarak vurgulamaktadır. AB, bu sürecin tüm bölge için olumlu etkiler yaratacağına inanmaktadır.

Bu diyalogu yürütmek için AB tarafından belirli zaman aralıklarında görev yapmak üzere bir Özel Temsilci atanmaktadır. AB Özel Temsilcisi'nin yetkisi, Kosova ve Sırbistan arasındaki ilişkilerin kapsamlı bir şekilde normalleştirilmesini sağlamak⁸¹⁷, Batı Balkanlar'daki ortaklar arasında iyi komşuluk ilişkilerini ve uzlaşmayı geliştirmek, geçmişin mirasını aşmalarına yardımcı olmak, kamu diplomasisi yoluyla AB'nin görünürlüğünü ve etkinliğini artırmak ve Batı Balkanlar'daki AB eylemlerinin tutarlılığını ve etkinliğini destek şeklinde ifade edilmektedir.⁸¹⁸

Diyalog, Batı Balkanlar'daki AB katılımının merkezindedir ve tamamen AB tarafından kavramsallaştırılmış, tasarlanmış ve yürütülmüştür. BM Genel Kurulu'nun 64/298 (2010) sayılı Kararı'nın kabul edilmesinin ardından başlatılmıştır.⁸¹⁹

Belgrad-Priştine Diyalogu'nun uluslararası hukuksal dayanakları ve oluşumunu anladıktan sonra bu sürecin pratikte nasıl şekillendiğini ve süreç kapsamındaki gelişmeleri incelemekte yarar vardır.

3.3.2. Belgrad-Priştine Diyalogu'nun Kökenleri ve Normalleşme Süreci

BPD, AB'nin Kosova ile ilgili ikinci önemli rol üstlenişidir. Bundan önce, Kosova'daki BM Misyonu'nun (UNMIK) bağımsızlık ilanının ardından AB tarafından teşkil edilen

isimlendirilmiştir. Böylece hem Kosova'nın bir devlet olarak Kosova adıyla sürece muhatap edilmemesi suretiyle Sırbistan'ın tepkileri dizginlenerek tarafsızlık ve toprak bütünlüğü ilkesi gözetilmiş, hem de Kosova'nın eşit bir muhatap olmasının politik bir yolu bulunmuştur. Zira Sırbistan bir egemen devlet olarak değil de başkentinin ismiyle sürece dahil edilerek egemenlik baskısı ve Kosova'nın bağımsızlık ilanının yok sayılmasının da önüne geçilmiştir. Bu durum ileride açıklanacak olan BM'nin tarafsızlık yaklaşımı ile paraleldir. Ancak yine de AB'nin diyalogu yürütmekle görevli birimi olan Avrupa Dış İlişkiler Servisi'nin (European External Action Service - EEAS) dahi sürecin taraflarını Kosova ve Sırbistan olarak isimlendirildiğine de rastlanmaktadır.

⁸¹⁷ Bu tanımlama, statüye ilişkin tutumlara halel getirmeksizin yapılmış olup, BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı Kararı ve Kosova'nın bağımsızlık ilanına ilişkin Uluslararası Adalet Divanı'nın görüşü ile uyumludur. "Belgrade-Pristina Dialogue: EU Appoints a New Special Representative", **Consilium**, (20.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/04/03/belgrade-pristina-dialogue-eu-appoints-a-new-special-representative/>, 20.01.2025.

⁸¹⁸ "Belgrade-Pristina Dialogue | EEAS", (16.11.2024), (Çevrimiçi) https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue_en, 16.11.2024.

⁸¹⁹ a.y.

EULEX⁸²⁰ ekibi, Kosovalı polis, savcı ve yargıçların ofislerinde çalışarak onlara rehberlik ettiği uygulamalı bir yaklaşımı benimseyerek UNMIK tarafından denenmiş bir yöntemle AB'nin Kosova konusuna dahil olmasını sağlamıştır. Kosova'nın bağımsızlık ilanından sonra AB ve BM desteğiyle güçlü bir devlet inşa etme çalışmalarının bir parçası olarak, güçlü kurumlar ve bir sivil toplum inşa etmek, AB üyeliği hedeflerine ulaşmak için gerekli dönüşümü sağlamak gibi amaçlarla bir yönüyle Kosova'nın bağımsızlığını destekleyen AB, sürece görünüşte BM'nin Kosova'nın statüsüne dair 'kesin tarafsızlık' politikası ekseninde dahil olmuştur.⁸²¹

AB'nin Kosova meselesine yönelik ikinci girişimi ise daha politik bir kanattan gelmekte olup AB, bağımsızlık ilanının ardından Belgrad ile Priştine arasındaki ilişkileri normalleştirme yolunda aracılık etme rolünü üstlenmiştir. Mart 2011'de, BM Genel Kurulu'nun 64/298 sayılı Kararı'nın kabul edilmesinden bir yıl sonra, Belgrad ve Priştine, AB aracılığıyla bir diyalog sürecine girmiştir. Diyalogun temel işlevsel motivasyonu hem Sırbistan hem de Kosova'nın AB üyelik sürecindeki ilerlemesi için temel bir ön koşul olan ilişkilerin 'kapsamlı normalleşmesi' hedefini sağlamak için tarafları uzlaştırmaktır.⁸²²

AB tarafından kolaylaştırılan⁸²³ Diyalog, Kosova ve Sırbistan arasında, her iki tarafın da Avrupa yolunda ilerlemesini sağlamak, yeni fırsatlar yaratmak ve vatandaşlarının yaşamlarını iyileştirmek amacıyla, mevcut sorunları ele alan kapsamlı ve yasal olarak bağlayıcı bir normalleşme anlaşmasına ulaşmayı hedeflemektedir. Taraflar arasında bir anlaşma, aynı zamanda tüm bölgenin güvenliği, istikrarı ve refahı için de faydalı olacaktır.⁸²⁴

AB, 2011 yılında Belgrad-Priştine Diyalogu'nun başlatılmasıyla Kosova-Sırbistan ilişkilerinin normalleşmesini aktif bir şekilde takip etmeye başlamıştır. Ancak, 'normalleşme' kavramının ne anlama geldiği konusunda kesin bir netlik bulunmamaktadır. AB, Belgrad-Priştine Diyalogu'ndaki normalleşme söylemini, 'bütün mevcut ikili sorunların çözümüne yönelik bir yaklaşma süreci' olarak tanımlamıştır. Bu

⁸²⁰ Detaylı bilgi için çalışmanın EULEX ile ilgili kısmına bakınız.

⁸²¹ Elizabeth Pond, "The EU's Test in Kosovo", *The Washington Quarterly*, C. 31, No: 4, 2008, s. 102-110.

⁸²² Branislav Stanicek, "Belgrade-Pristina Dialogue the Rocky Road Towards a Comprehensive Normalisation Agreement", *EPRS | European Parliamentary Research Service*, 2023, s. 2.

⁸²³ 'EU-facilitated Dialogue' terimi ile ifade edilen sürecin Türkçe 'ye çevirisi 'AB tarafından kolaylaştırılan diyalog' olarak kullanılmış olsa da, AB tarafından yürütülen yahut öncülük edilen diyalog olarak da tasviri mümkündür.

⁸²⁴ "Belgrade-Pristina Dialogue | EEAS", (20.01.2025), (Çevrimiçi) https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue_en, 20.01.2025.

kapsam, sınır düzenlemeleri, savaş tazminatları ve mülteci geri dönüşünü içermektedir. Ancak Brüksel'de gerçekleşen müzakerelerle yürütülen diyalog, taraflar arasındaki en kritik sorunu olan '**Kosova'nın devlet statüsü**' konusunu doğrudan ele almaktan kaçınmıştır.⁸²⁵

Normalleşme, devletler arası ilişkilerin kurulması veya yeniden tesis edilmesini içerir. Bu süreç, karşılıklı diplomatik tanımayı ve devletler topluluğu içinde normal işlev görmeyi gerektirir. Hukuki düzenlemeler, siyasi, ekonomik ve toplumsal önlemler ile çeşitli şekillerde (örneğin, gayri resmi tartışmalar, ortak açıklamalar veya resmi anlaşmalar yoluyla) gerçekleştirilebilir. Kosova-Sırbistan normalleşme süreci, hem Kosova'nın normalleşmesine hem de bölgesel barış ve iş birliğine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Normalleşme söylemi, Kosova'nın nihai statüsünün yeniden müzakere edilmeyeceği güvencesini taşımaktadır. Bu süreç, ikili sorunların çözümüne odaklanan bir yakınlaşma süreci olarak tasarlanmıştır. Normalleşme, Kosova'nın durumunun hala 'anormal' olduğu algısından kaynaklanmıştır. Bu söylem, dış müdahaleleri meşru kılmak, olağanüstü dayatmaları haklı çıkarmak ve dış şartların kabul edilmesini kolaylaştırmak için kullanılmıştır. Normalleşme söylemi, Kosova'da barışı sağlama konusunda daha önceki başarısız uluslararası politikaların ötesine geçmeyi hedeflemiştir. Diplomatik teoride 'normalleşme', barış ile eş anlamlı kullanılabilir; ancak bu bağlamda, egemen devletler arasındaki sorunların çözümüne yönelik bir uğraşmayı çağrıştırmaktadır.⁸²⁶

Sırbistan ve Kosova arasındaki çatışma, bir ayrılıkçı çatışmadır. Çatışmanın temelinde, Kosova'nın tek taraflı olarak Sırbistan'dan ayrılması, yani Sırbistan'ın (ana devlet) toprak ve nüfusundan çekilerek bu topraklarda yeni bir devlet kurulması yatmaktadır. Bu süreç, ana devletin rızası olmadan gerçekleşmiştir. Ayrılıkçı çatışmalar ve tartışmalı devlet statüsü üzerine yapılan çalışmalarda, bir ana devlet ile ayrılıkçı bir oluşum arasındaki ikili normalleşme, 'aralarındaki barışçıl bir birlikte yaşam ve artan etkileşimlere doğru ilerleme süreci' olarak anlaşılmaktadır. Bu sürecin çatışmanın yeniden alevlenme olasılığını azaltması beklenir, ancak taraflar arasındaki temel uyuşmazlıkların çözümüne her zaman yol açmaz.⁸²⁷

⁸²⁵ Vera Axyonova, Argyro Kartsonaki, "The European Union's Normalisation Policies for Kosovo: Contributing to a Durable Peace?", *Ethnopolitics*, 2024, s. 1-2.

⁸²⁶ Visoka, *Shaping Peace in Kosovo*, s. 186-188.

⁸²⁷ Axyonova, Kartsonaki, "The European Union's Normalisation Policies for Kosovo", s. 2.

Gerçekten de BPD süreci, Sırbistan ile Kosova arasındaki sorunları çözmede yeterli olmamış, bir takım ilerlemeler kaydedilmiş olsa da diyalog dönemsel olarak durma noktasına gelmiştir. Bunun temel nedenlerinden biri, Sırbistan'ın Kosova'yı tanıma anlamına gelebilecek hiçbir ön kabul hareket etmemesidir. Diğer bir temel neden de Kosova'nın bu diyalog sürecinin başarısını koşulsuz bir tanınma ile bağdaştırmasıdır.

BPD müzakerelerinin başlangıcında Sırp tez ve şerhleri, Kosova'nın BM idaresinde bir Sırp bölgesi olduğu ve bağımsız olmadığı, Sırbistan'ın BPD sürecinin hiçbir aşamasında Kosova'yı tanımaya zorlanamayacağı yönündedir.

Müzakere usulüne gelince, toplantılar Brüksel'de gerçekleşmektedir. AB Yüksek Temsilcisi, AB Komisyonu Başkan Yardımcısı ve AB Dış İlişkiler (Eylem) Servisinden⁸²⁸ bir ekip toplantı ve görüşmelere aracılık etmektedir. Toplantılar; şef müzakereciler, başbakanlar ve cumhurbaşkanları iştiraki ile teknik ve politik seviyede gerçekleşebilmektedir.⁸²⁹

3.3.3. Diyalog Çerçevesinde Yapılan Anlaşmalar

Aynı zamanda '*Brüksel diyalogu*' olarak da bilinen AB Belgrad-Priştine Diyalogu (BPD), Mart 2011'de başlatılmış olup taraflar arasındaki ilişkilerin 'normalleştirilmesi', uzun süredir devam eden anlaşmazlıkların çözülmesi ve dolayısıyla her iki tarafın da Avrupa entegrasyonu perspektiflerini ilerletmesi amacıyla yürütülmektedir.

Kosova ve Sırbistan, aralarındaki ilişkilerin normalleştirilmesi ve açık sorunların çözümü çerçevesinde birçok anlaşmaya varmıştır. 2011-2016 yılları arasında, AB öncülüğündeki diyalog kapsamında Kosova ve Sırbistan 38 anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmalar genellikle bazı alt alt anlaşmalarla tamamlanmıştır, ancak bu sınıflandırmanın temel alındığı faktörler kesin olarak belirlenmiş değildir. Bununla birlikte, bu sınıflandırmanın tipik biçimi konulara dayalıdır ve bu da 15 (on beş) anlaşma ve 23 (yirmi üç) alt anlaşma olarak ayrılmasına yol açmaktadır. Anlaşmalar genellikle niteliklerine göre, teknik veya siyasi

⁸²⁸ **The European External Action Service (EEAS)**, Avrupa Birliği'nin tüm uluslararası ilişkilerini yürüten diplomatik hizmettir. EEAS, aynı zamanda Dışişleri Konseyi Başkanı ve Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı olan Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi (HR/VP) tarafından yönetilir ve Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (CFSP) ile Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (CSDP) kapsamındaki faaliyetleri yürütür. Mauro Gatti, **European External Action Service: Promoting Coherence Through Autonomy and Coordination**, Leiden Boston, Brill Nijhoff, 2016.

⁸²⁹ "Belgrade–Pristina Negotiations", **Wikipedia**, 12.12.2024, (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Belgrade%E2%80%93Pristina_negotiations&oldid=1262580869, 21.01.2025.

olarak sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda, 10 (on) anlaşma siyasi, geri kalan 28 (yirmi sekiz) anlaşma ise teknik olarak değerlendirilmektedir.⁸³⁰

Diyaloğun birinci aşaması (2011-2013) 'teknik diyalog' olarak bilinen, taraflar arasında teknik görüşmelerden oluşmuş ve Sırbistan ile Kosova arasında dokuz anlaşmanın imzalanmasına yol açmış bir süreci kapsamaktadır. En acil sorunlara ilişkin pek çok anlaşma yapılmış olsa da, pek çoğu tam olarak uygulanamamıştır.⁸³¹

Teknik diyalog kapsamında öncelikle Kosova kuzeyinde yaşayan Sırp azınlığın fiilen Kosova egemenliği altında bulunduğu gerçeğinden hareketle, taraflar için acil olarak çözülmesi gereken ve politik kararlar içermeyen teknik konular ele alınmıştır. Müzakereler 8 Mart 2011 tarihinde başlamış ve 2011 yılı içinde '7 Tur' görüşme gerçekleşmiştir. Teknik diyalog anlaşmaları; tarafların ekonomik işbirliği, telekomünikasyon, hava trafiği, gümrük, tapu defterleri, sivil kayıtlar (ölüm, evlilik, doğum kayıtları), elektrik, hareket serbestisi, Kosova'nın bölgesel girişimlere katılımı, gümrük, araç plakalarının tescili, diplomaların tanınması, kadastro kayıtları, kayıp şahıslar, kültürel varlıklar gibi konuların ele alındığı, toplumun yaşamasını sürdürmesi için zorunlu gereksinimlere çözümler arandığı ve politik unsurlardan uzak konulardır.⁸³²

⁸³⁰ "Agreements", **The Dialogue**, (23.01.2025), (Çevrimiçi) <https://dialogue-info.com/agreements/>, 23.01.2025.

⁸³¹ Ioannides Isabelle, **Peace and Security in 2018: An Evaluation of EU Peacebuilding in the Western Balkans: Study**, Brussels, EPRS | European Parliamentary Research Service, 2018, s. 18.

⁸³² Detaylar için Bkz. "New Round of Talks Between Belgrade, Pristina on April 15: Emg: Business News from Serbia 2010", (21.01.2025), (Çevrimiçi) <https://web.archive.org/web/20110415235658/http://www.emg.rs/en/news/serbia/152623.html>, 21.01.2025; "Breaking News, World News and Video from Al Jazeera", (21.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.aljazeera.com/>, 21.01.2025; "Belgrade-Pristina Negotiations"; "B92 - News - Teams Report 'Progress' in Kosovo Meetings", (21.01.2025), (Çevrimiçi) https://web.archive.org/web/20110530132559/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=03&dd=29&nav_id=73488, 21.01.2025; "B92 - News - Priština Team Head Announces Next Round of Talks", (21.01.2025), (Çevrimiçi) https://web.archive.org/web/20111012013721/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=10&dd=09&nav_id=76771, 21.01.2025; "B92 - News - Next Round of Talks Scheduled for Late June", (21.01.2025), (Çevrimiçi) https://web.archive.org/web/20110615084423/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=06&dd=11&nav_id=74859, 21.01.2025; "B92 - News - Deputy PM expects EU to be strict, 'but not unfair'", (21.01.2025), (Çevrimiçi) https://web.archive.org/web/20110623064937/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=06&dd=22&nav_id=75046, 21.01.2025; "B92 - News - Belgrade-Priština talks postponed", (21.01.2025), (Çevrimiçi) https://web.archive.org/web/20110326172003/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=03&dd=22&nav_id=73368, 21.01.2025; "B92 - News - 'Belgrade-Priština Dialogue Will Continue'", (21.01.2025), (Çevrimiçi) https://web.archive.org/web/20110924071832/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=09&dd=22&nav_id=76506, 21.01.2025; "B92 - Info - Kosovo Talks Produce Deal on Customs Stamps", (21.01.2025), (Çevrimiçi) https://web.archive.org/web/20121105133134/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=09&dd=02&nav_id=76200, 21.01.2025; "B92 - Info - Kosovo Talks 'Nearing

Müzakereler sonucunda; ABL⁸³³,den (Sırbistan'a göre idari sınır) kişi ve araç geçişlerindeki serbestlik (hareket serbestisi / FoM⁸³⁴), Kosova'ya tapu, ölüm, doğum ve evlilik kayıtlarının teslim edilmesi, karşılıklı olarak üniversite diplomalarının tanınması, Kosova gümrük damgasında 'Kosova Gümrüğü' ibaresinin kullanılması, karşılıklı ticari ambargoların kaldırılması, ticareti yeniden inşa süreci, Kosova kuzeyindeki geçiş noktalarının birlikte müşterek işletilmesi, Priştine otoritelerinin bölgesel örgütlerdeki temsili, AB misyonlarında görev yapmak üzere Priştine-Belgrad arasında irtibat görevlileri mübadelesi hususlarında uzlaşmıştır. Enerji iş birliği ve telekomünikasyon konularında ise uzlaşa sağlanamamıştır.⁸³⁵

Görüleceği gibi, teknik diyalog çerçevesinde anlaşılan konuları, her ne kadar Sırbistan Kosova'yı kendisine bağlı bir idari bölge olarak görmekte olsa da, bir dereceye kadar egemen devlet yetkilerine benzer yetkiler tanımlamaktadır. Sırbistan teknik diyalog kapsamındaki hususların egemenlik yetkilerini ihlaline bir noktada göz yummak durumunda kalmıştır. Zira tek taraflı bağımsızlık ilanının ardından devletler topluluğunun meseleye yaklaşımı, Sırbistan'ı en azından Kosova'da yaşayan vatandaşlarının günlük hayatlarına ilişkin işlerde bazı çözümler yaratmaya itmiştir.

İkinci aşama, diyalogu hükümetler düzeyine yükseltmiş (üst seviye diyalog) ve Nisan 2013'te imzalanan 'İlişkilerin Normalleştirilmesine İlişkin İlkeler Üzerine İlk Anlaşma' (Brüksel Anlaşması) ile tarihi bir aşama kaydetmiştir. Bu anlaşma, özellikle Sırp çoğunluklu belediyeler birliğinin/komitesinin kurulması ve Kuzey Kosova'daki Sırbistan'a ait paralel yapıların dağıtılması ile ilgili çok kritik konuları ele almıştır. O kadar ki bu konular, tarafların egemenlik iddialarını destekleyecek yahut zayıflatabilecek son derece elzem detaylar içermektedir. Konuların hassasiyeti nedeniyle Brüksel Anlaşması'nın

Agreement' on Some Issues", (21.01.2025), (Çevrimiçi)
https://web.archive.org/web/20121105023425/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=05&dd=19&nav_id=74411, 21.01.2025; "B92 - Info - Kosovo Govt. Announces New Round of Talks", (21.01.2025), (Çevrimiçi)
https://web.archive.org/web/20121105084159/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=07&dd=16&nav_id=75469, 21.01.2025; "Afp: Talks Delayed as Violence Flares in Northern Kosovo", (21.01.2025), (Çevrimiçi)
<https://archive.md/20130124165836/http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5gla8RX8HGYPm25TPw2GpwLLlbrtA?docId=CNG.4ec18362289b76ca984f309c220adac5.ab1>, 21.01.2025; B92, "First Round of Belgrade-Priştina Talks Ends", **B92.net**, (21.01.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.b92.net/o/eng/news/politics-article>, 21.01.2025.

⁸³³ Administrative Boundary Line

⁸³⁴ Freedom of Movement

⁸³⁵ Bkz. Bir önceki dipnotta sunulan içerik.

uygulanması en iyi ihtimalle kısmi kalmış barış inşasından ziyade gerginlik kaynağı olmuştur.⁸³⁶

BPD'nin ikinci aşamasının temelini oluşturan Brüksel Anlaşması⁸³⁷ ile girilen süreç, Sırbistan Hükümeti'nin sürecin hiçbir safhasında Kosova'yı egemen bir devlet olarak tanımayacağını bildirmesi⁸³⁸ ve Priştine ile ilişkileri normalleştirme süreci olarak algılaması sebebiyle Kosova'nın beklentilerini karşılayamayan ve tarafların tam bir uzlaşısına imkân tanımayan bir hal almıştır. Belgrad'da, bu anlaşma protestocular tarafından Kosova'nın bağımsızlığının onaylanması olarak eleştirilmiştir.⁸³⁹

Çalışmamız bakımından BPD'nin önem arz eden kısmı da işte bu egemenlik hakları ve Kosova'nın bir devlet olarak tanınmaması nedeniyle anlaşmaların nasıl yorumlanacağı hususundaki açmazlardır. Şimdi bu süreçteki önemli anlaşmaların analizi ile normalleşme sürecinin incelenmesine geçilecektir. Her anlaşmanın detaylı tetkikinde, bu anlaşmaların yarattığı resmi ve fiili durumun Kosova'nın egemenliğini genişletme ve güçlendirme hususundaki etkisine dikkat çekilecektir. Bu kapsamda 3 (üç) farklı anlaşma ile BPD sürecinin rotası ortaya konulacaktır.

3.3.3.1. Entegre Sınır Yönetimi Anlaşması (Agreement on Integrated Border/ Boundary Management) (2011)

3.3.3.1.1. Öncesi

Bu anlaşmanın konusu, Kosova ve Sırbistan arasındaki hudut/idari hat geçiş noktalarına ilişkin sorunları çözmeye yönelik olup konunun anlaşılması için konunun gelişimini inceledikten sonra anlaşmanın detaylarına girmek zorunludur. Burada açıklığa kavuşacak sınır/idari hat tartışması, egemenlik iddiasındaki yeni devletle (Kosova) bunu

⁸³⁶ Ioannides Isabelle, **Peace and Security in 2018**, s. 18.

⁸³⁷ Anlaşma, Avrupa Birliği'nin himayesi altında Brüksel'de müzakere edilmiş ve sonuçlandırılmış olup, 19 Nisan 2013 tarihinde imzalanmıştır. Müzakereler, Sırbistan Başbakanı *Ivica Dačić* ve Kosova Başbakanı *Hashim Thaçi* tarafından yürütülmüş ve AB Dışişleri Yüksek Temsilcisi *Catherine Ashton*'ın aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

⁸³⁸ "BiEPAG - EU-Balkans Integration, Hand in Hand With Kosovo-Serbia Dialogue", (21.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.biepag.eu/blog/eu-balkans-integration-hand-in-hand-with-kosovo-serbia-dialogue>, 21.01.2025.

⁸³⁹ B92, "Dveri Protiv 'Briselskog Sporazuma'", **B92.net**, (21.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.b92.net/o/info/vesti/index>, 21.01.2025.

tanımayan egemen devletin (Sırbistan), çatışan egemenlik iddialarını ortaya koymakta oldukça önemlidir.

Askeri Teknik Anlaşma ile tesis edilen ve halihazırda Sırbistan ve KFOR arasında anlaşma taraflarının askeri kara ve hava unsurları için ayırıcı hat niteliği taşıyan İdari Hudut Hattı (Administrative Boundary Line / ABL) konusunda çalışmanın ilgili bölümünde bilgi verilmişti. Bu hat hiçbir zaman Kosova ile Sırbistan arasında bir sınır olarak tasarlanmamıştı. Bu hat, temel olarak bir ateş yasak hattı olarak belirlenmişti. Ancak Sırbistan (Anlaşma zamanındaki tanımı ile YFC ve Sırbistan Cumhuriyeti) tarafından bu hattı geçmek mümkün olmadığından, fiili durumda Kosova Geçici Özyönetim Kurumları'nın özerk kontrol alanı fiilen bu hatla şekillenmiştir. Esasen siyasi bir anlamı olmayan bu hat *de facto* olarak bir sınır görünümü teşkil etmiştir.

Kosova ile Sırbistan'ı günümüzde birbirinden ayıran birden fazla hattın bulunduğu ifade edilebilir. Sırbistan bakımından Sırbistan'ın BM kontrolündeki bir vilayeti olarak Kosova ile arasında varlığını kabul ettiği bir il sınırı (*provincial line*) mevcuttur. Bu il sınırı YFC döneminden beri mevcut olan sınırdır. Bunun yanı sıra kadastro hattı (*cadastral line*) olarak bilinen, il sınırı ile yüksek oranda örtüşen ve kadastro kayıtları için esas alınan bir hat da mevcuttur. Bu iki YFC dönemi hatta ilave olarak bir de Askeri Teknik Anlaşma ile üçüncü bir askeri amaçlı hat belirlenmiştir ki bu da Administrative Boundary Line (ABL) / İdari Hudut Hattı'dır. Bu aşamada belirtmek gerekir ki bu hatların hiçbirisi bir devlet sınırı olarak belirlenmemiş ve öngörülmemiştir. O kadar ki Askeri Teknik Anlaşma'nın imzalanmasının ardından ABL'e ilişkin koordinatlar resmen Kosova otoriteleri ile paylaşılmamıştır. Ancak Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanının ardından Kosova Cumhuriyeti, bir devlet sınırı ilan etmiştir. Bu devlet sınırı, ile yukarıda sayılan diğer hatlar arasında metrik farklar bulunmakla birlikte tam olarak çakışmadıkları bilinmektedir.

Ancak UNMIK Yönetimi döneminde Kosova ve Sırbistan arasındaki geçişler bakımından, kontrollü ve güvenli geçişin sağlanması, emniyet zafiyeti yaratacak geçişlerin önlenmesi ve kontrolü için bazı düzenlemeler yapılmıştır. UNMIK Düzenlemeleri, 'idari hat/sınır (*boundary line*)' terimini Kosova ile Sırbistan ve Kosova ile Karadağ⁸⁴⁰ arasındaki ayrım çizgileri olarak tanımlarken, 'sınır çizgisi (*border line*)' terimini ise Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ile eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ile Arnavutluk arasındaki uluslararası olarak tanınan sınırları ifade etmek

⁸⁴⁰ Düzenleme tarihlerinde Sırbistan-Karadağ devleti olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir.

için kullanmıştır.⁸⁴¹ Yani UNMIK, BM'nin tarafsızlık politikası itibarıyla taraflar arasında devlet sınırı olarak anlaşılabilecek herhangi bir belirlemeden kaçınmıştır.

24 Mayıs 2001 tarihli ve 2001/10 sayılı UNMIK Düzenlemesi (Yetkisiz Sınır/İdari Hat Geçişlerinin Yasaklanması Hakkında), Genel Sekreterin Özel Temsilcisi'nin, KFOR Komutanı ve UNMIK Polis Komiseri ile istişare ederek 'izin verilen sınır ve idari hat/hudut/ayırım geçiş noktalarını' belirleme yetkisini tanımlamıştır. Buna göre izin verilen sınır ve idari hat geçiş noktalarının belirlenmesi, idari düzenleyici işlemler ile yapılacaktır. Sınır geçiş noktaları, devletlerle olan uluslararası sınırlar ve İdari Hudut Hattı (ABL) üzerindeki geçiş noktaları olarak ayrıştırılmıştır. İşte bu şekilde, aslında askeri amaçlı olan ABL'e farklı fonksiyonlar da yüklenmeye başlanmıştır. Geçiş izni verilmeyen sınır ve idari hat geçiş noktaları da ayrıca tanımlanmıştır.⁸⁴²

Genel Sekreterin Özel Temsilcisi, 2001/10 sayılı UNMIK Düzenlemesi'nin uygulanması için idari düzenleyici işlemler yapmaya yetkilidir. Bu yetki uyarınca 24 Mayıs 2001 tarihli ve 2001/5 sayılı UNMIK İdari Düzenlemesi (Yetkisiz Sınır/İdari Hat Geçişlerinin Yasaklanması Hakkında UNMIK Düzenlemesi No. 2001/10'un Uygulanması) ile Genel Sekreterin Özel Temsilcisi, 19 yetkili sınır/idari hat geçiş noktasını belirlemiş ve kamuya duyurmuştur.⁸⁴³ Bunlardan 11'i ABL (Askeri Teknik Anlaşma ile belirlenen İdari Hudut Hattı) üzerindedir (o dönemdeki izin verilen geçiş noktaları).⁸⁴⁴

Bu geçiş noktalarının denetimi ve kontrolü sorumluluğunun sivil geçici özyönetim kurumlarına devredileceği belirlenmiştir. Bununla birlikte, KFOR'un orta veya yüksek riskli bölgelerde nokta güvenliği sağlamaya devam etmesi gerekmiştir. Geçiş noktalarının kontrolünün amaçları; mal hareketlerinin kontrolü, yasa dışı göçün önlenmesi ve teröristlerin veya silahlı grupların ve silahlarının hareket özgürlüğünün engellenmesi olarak belirtilmiştir. Sınır ve idari hat kontrolü, gümrükler, vergi toplama noktaları, göç noktaları ve askeri kontrol noktalarının (KFOR) bir kombinasyonu ile gerçekleştirilmiştir. Bazı sınır hattı geçiş noktalarında yalnızca KFOR yetkilendirilmiştir.

⁸⁴¹ United Nations Mission in Kosovo (UNMIK), "UNMIK Press Release, UNMIK Designates 19 Border and Boundary Crossing Points", UNMIK/PR/586, 28.05.2001.

⁸⁴² United Nations Mission in Kosovo (UNMIK), "UNMIK Regulation 2000/47, on the Status, Privileges and Immunities of KFOR and UNMIK and Their Personnel in Kosovo".

⁸⁴³ United Nations Mission in Kosovo (UNMIK), "UNMIK Press Release, UNMIK Designates 19 Border and Boundary Crossing Points".

⁸⁴⁴ United Nations Mission in Kosovo (UNMIK), "UNMIK Administrative Direction No. 2001/5, Implementing UNMIK Regulation No. 2001/10 on the Prohibition of Unauthorized Border/Boundary Crossings", UNMIK/DIR/2001/5, 24.05.2001.

Daha sonra yürürlüğe konulan 30 Temmuz 2003 tarihli ve 2003/18 sayılı UNMIK İdari Düzenlemesi (2001/5 sayılı UNMIK İdari Düzenlemesinin Değiştirilmesi ve UNMIK Düzenlemesi No. 2001/10'un Uygulanması, Yetkisiz Sınır/İdari Hat Geçişlerinin Yasaklanması Hakkında) ile, izin verilen geçiş noktalarının yeni bir listesi yayınlanmış ve ABL üzerindeki konumlar ve geçiş noktalarının sayısında bir değişiklik olmamıştır.⁸⁴⁵

8 Nisan 2005 tarihli ve 2005/16 sayılı başka bir UNMIK Düzenlemesi ile geçiş noktalarından geçiş yapabilecek kişilerin sınırlandırılması ve kontrolüne ilişkin ilave düzenlemeler getirilmiştir. Bu kapsamda bir kişiye Kosova'ya giriş ve kalma yetkisi verilmesinin reddedilmesine ilişkin kriterler sağlanmıştır. Geçiş noktalarındaki memurlar, kamu güvenliği ve sağlıkla ilgili makul gerekçelere sahip olmaları durumunda bir kişiye giriş izni vermeme hakkına sahip kılınmıştır. Giriş için seyahat belgesine sahip olunmasının ve bu belgenin bir memura ibrazı ve incelenmesinin zorunlu olduğu belirtilmiştir.⁸⁴⁶

UNMIK döneminde yapılan düzenlemelerden de izlenebileceği üzere, KFOR ve YFC güçleri bakımından ABL ile belirlenen sınırlamaların denetimi, Askeri Teknik Anlaşma ve devamındaki hukuksal düzenlemelerle görece daha sistemli ve sıkı rejime tabi olsa da, sivillerin Sırbistan-Kosova arasındaki geçişleri ziyadesiyle denetimsiz kalmış ve buna tedbir getirilmeye çalışılmıştır. Elbette UNMIK tarafından yapılan bu düzenlemelerle Sırbistan'ın ülke sınırlarının değiştirilmesi yahut bunlara hâlel getirilmesi resmîyetle hiç amaçlanmamıştır. Buradaki amaç, anlamlı ve esaslı özyönetim kurumlarının belirli bir süreç içerisinde Kosova içerisinde güvenliği sağlayabilecek şekilde geçiş noktalarının güvenliğini sağlayabilmesidir. Bu olana kadar da uluslararası varlık eliyle yetkisiz geçiş noktalarına (kaçakçılar tarafından kullanılan ve yasa dışı sınır geçişlerinde kötüye kullanılan) giden bazı yolların bariyerlerle kapatılması, ABL üzerindeki belirli alanların kapatılması ve düzenleyici talimatlar yayınlanması gibi yöntemlerle politik hassasiyetlere rağmen bir dönemin geçişe açık il sınırı, daha sıkı güvenlik rejimine evrilmiştir.

Dolayısıyla 2011 yılına gelindiğinde, bir zamanlar YFC ve Sırbistan Cumhuriyeti'nin vilayeti olan Kosova ile arasındaki il sınırı olarak tespit edilen hatta çok küçük farklarla çakışık İdari Hudut Hattı (ABL) üzerinde toplamda 11 geçiş noktası bulunduğunu,

⁸⁴⁵ United Nations Mission in Kosovo (UNMIK), "UNMIK Administrative Direction No. 2003/18, Amending UNMIK Administrative Direction No. 2001/5 and implementing UNMIK Regulation No. 2001/10 on the Prohibition of Unauthorized Border/Boundary Crossings", UNMIK/DIR/2003/18, 30.07.2003.

⁸⁴⁶ United Nations Mission in Kosovo (UNMIK), "UNMIK Regulation 2005/16, On the Movement of Persons into and out of Kosovo", UNMIK/REG/2005/16, 08.04.2005.

bunlardan bazılarının KFOR tarafından bir süre kontrol edilip işletildiğini, diğer bir kısmının ise UNMIK ve sivil yönetim ortaklığında işletildiğini, ekseriyetle sivillerin geçiş serbestisi bulunan hat üzerinde kamu güvenliği gerekçesiyle bazı kısıtlamalara gidildiğini, bu kısıtlamalarınsa uluslararası sivil varlık tarafından BM geçici idaresi namına yapılan yönetsel eylemler dahilinde olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak 2008 yılından itibaren tek taraflı bağımsızlık ilanı ile UNMIK'in fiilen görevlerinin sona erdiği ve Kosova otoritelerinin Kosova kuzeyinde aktif olmaya çalıştığı süreçte, idari hudut hattı geçişlerinde ortaya çıkan kontrolsüzlük ve denetim eksikliği, Kosova'da yaşayan tüm halklar bakımından tehdit yaratacak ve kamu güvenliği ve sağlığına olumsuz tesir edecek vahamet düzeyine ulaşmıştır. İşte BPD sürecinde, bu hususta çözüm üretilmesi amaçlanmıştır. Sırbistan denetim ihtiyacının bilincinde ancak *de facto* bir ülke sınırına mâni olma çabası ile anlaşma müzakerelerine girişmiştir.

3.3.3.1.2. Anlaşma ile Ortaya Çıkan Fiili ve Hukuki Durum

Kosova ve Sırbistan (belki de daha doğru bir ifadeyle Belgrad ve Priştine), vatandaşların güvenliği ve kamu düzeni hassasiyetiyle 2 Aralık 2011'de Entegre Sınır Yönetimi (IBM) Anlaşması'na varmışlardır.⁸⁴⁷ IBM kısaltmasıyla bilinen Anlaşma, Kosova ile Sırbistan arasındaki altı sınır/idari hat geçiş noktasında ortak geçiş noktalarının kurulmasını, AB'nin IBM modeli doğrultusunda öngörmektedir.

Teorik olarak, her iki tarafın yasalarını AB mevzuatı (*acquis*) ile uyumlu hale getirmesi ve özellikle IBM konseptini uygulaması gerektiği belirtilmiştir. Zira her iki taraf da AB'nin Batı Balkanlar gündeminin bir parçasıdır. Pratikte ise AB, Kosova'nın kuzeyindeki belediyelerde⁸⁴⁸ güvenlik tehditlerinin, şiddetin, barikatların, kargaşanın ve ayrımcılığın yaygın hale geldiği durumlarda gerilimi önlemek için bu anlaşmayı kolaylaştırmıştır. Bir yıl sonra, 23 Şubat 2012'de, Kosova ve Sırbistan IBM'nin uygulanmasına ilişkin bir teknik protokol üzerinde de anlaşmaya varmışlardır.⁸⁴⁹

Anlaşmaya göre, taraflar AB'nin finansal desteğiyle aşamalı olarak ortak geçiş noktalarını oluşturacaklardır. Bu geçiş noktalarından üçü Kosova'da, diğer üçü ise Sırbistan'da yer alacaktır. IBM bölgelerinde, taraflar kendi yetki alanlarına ait sembolleri

⁸⁴⁷ "Integrated Border/Boundary Management (IBM) Agreed Conclusions", 02.12.2011.

⁸⁴⁸ Kuzey Mitrovicë/a, Zvečan/Zveçan, Zubin Potok ve Leposavić/Leposaviq.

⁸⁴⁹ "Technical Protocol for implementation of the IBM Agreed Conclusions of the Dialogue of 2 December 2011", 23.02.2012.

sergilememeyi kabul etmişlerdir. İlk kez Brüksel diyalogunda IBM, her iki tarafın yargı yetkisine ilişkin hukuki sorumlulukların ve yükümlülüklerin açık bir şekilde atanmasını sağlamıştır. IBM, sınır polisi, gümrük, veteriner ve bitki sağlığı hizmetleri gibi kurumlar arasındaki koordinasyonu artırarak ve açık ama güvenli sınırları sağlayarak, insanların ve malların serbest dolaşımını tesis etmeyi hedeflemiştir. IBM kapsamında Sistematik Elektronik Veri Değişimi Projesi (SEED) işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu proje ile gümrük alanında bilgi paylaşımı, kaçak ticaretle mücadele gibi hususlarda ortak çözümler yaratılmıştır.⁸⁵⁰

Şu ana kadar yalnızca *Mutivodë/Mutivode* ve *Merdarë/Merdare* geçiş noktaları tamamlanmıştır. Ancak Sırbistan, yeni tesisleri kullanmayı reddetmiş; Sırp polisi geçici tesislerde çalışmaya devam ederken, Kosova polisi ve sınır yetkilileri yeni tesislere taşınmıştır. Kalan dört geçiş noktasının inşaatı ise henüz başlamamıştır ve IBM anlaşması hâlâ eksik durumdadır. IBM'nin farklı yorumlanmasından kaynaklanan zorluklar ve Sırbistan ile Kosova'daki siyasi gelişmeler, bu gecikmelerin nedenlerinden bazılarıdır. Ayrıca, bu durum yetkililer arasındaki toplantı ve düzenli temasların akışını da engellemiştir. Yine de IBM Anlaşması ile Kosova ve Sırbistan polis, gümrük ve diğer kurumları arasında sınır ötesi işbirliği ve iletişim kurulması sağlanmış, insanların ve malların serbest dolaşımı kolaylaşmış, sınır kontrolü tesis edilmiş ve güvenliği artırılmış, istikrarlı bir durum yaratılmıştır.⁸⁵¹

Entegre Sınır Yönetimi Anlaşması'nın 1 numaralı dipnotu dikkat çekicidir. Buna göre taraflardan biri hattı (çizgiyi) sınır (*border*) olarak, diğeri ise idari ayırım/hudut olarak (*administrative boundary*) tanımaktadır.⁸⁵² Bu durum oldukça ilginçtir. Sırbistan'ın böylesi bir girdiyi kabul ederek anlaşmayı imzalaması beklenen bir durum olmadığı gibi BPD'nin sonraki yıllarda gerginleşen ve çıkmaza giren kısır döngüsünde benzer bir irade uyuşmasını da ummak zordur.

⁸⁵⁰ Balkans Policy Research Group, "Integrated Border/Boundary Management", **The Dialogue**, 02.12.2011, (Çevrimiçi) <https://dialogue-info.com/integrated-border-boundary-management/>, 21.01.2025.

⁸⁵¹ Balkans Policy Research Group, **a.y.**

⁸⁵² Footnote 1 "Integrated Border/Boundary Management (IBM) Agreed Conclusions".

3.3.3.1.3. Anlaşmanın Bazı Etkileri ve Neden Olduğu Tartışmalar

Öncelikle BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı'nın Kosova için bağımsızlık ilanından sonra da uluslararası hukuksal çerçeve olduğu ve bu Karar'ın halen yürürlükte olup uluslararası varlığın yetki ve sorumluluklarını tanımladığı daha önce ele alınmıştır.

Dolayısıyla her ne kadar UNMIK fiili otoritesi bağımsızlık ilanı ile ortadan kalkmış olsa da, UNMIK Düzenlemeleri yürürlükte olup yine Kosova Cumhuriyeti'nin iç hukuk düzenlemeleri ile fiilen ilga edilmektedir. Daha iyi bir anlatımla, UNMIK tarafından yapılan hukuksal düzenlemelerin, Kosova yasaları ile doğrudan mülga olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Kosova Cumhuriyeti yasaları, hem BM tarafından tanınmayan bir devlet olması, hem de 1244 yasal rejiminin halen yürürlükte olması sebebiyle UNMIK Düzenlemelerine karşı *lex specialis* değildir. Ancak 2008'den itibaren artık UNMIK, düzenleme yürürlüğe koymamıştır ve Kosova iç hukuk düzenlemelerinin fiilen UNMIK geçici yönetimi altındaki düzenlemelerin yerini aldığı ifade edilmektedir. Bu durum neresinden bakarsak bakalım tuhaftır.

UNMIK bazı düzenlemelerini yürürlükte saymaktadır.⁸⁵³ Bunun amacı, bilhassa uluslararası varlığa ilişkin güvenceleri korumaktır. Ancak Kosova'daki olağan yaşama, kamu düzenine veya başkaca bir anlatımla klasik iç hukuk düzenine ilişkin bağımsızlık ilanından sonraki Kosova yasalarına karşı UNMIK Düzenlemelerinin önceliği ileri sürülmektedir. Ancak UNMIK hemen hemen hiçbir düzenlemesini de resmi olarak geri almamıştır. Yani bu düzenlemeler, yeni Kosova yasaları ile birlikte yürürlükte ve bazıları aynı alanı düzenlemektedir. IBM Anlaşması ile belirlenen geçiş noktalarının sayısının UNMIK Düzenlemeleri ile belirlenenlerden farklı oluşu da bu çatışmayı örneklendirmeye uygundur. Yukarıda anılan UNMIK Düzenlemeleri yürürlükten kaldırılmamıştır. IBM anlaşması ve buna bağlı olarak çıkarılan Kosova iç hukuk düzenlemelerinin de UNMIK Düzenlemelerini *ipso facto*⁸⁵⁴ olarak ortadan kaldırması da mümkün değildir. İşte bu tezat durum, örneğin ABL üzerinde hukuka uygun ve yetkilendirilmiş/izin verilmiş kaç geçiş noktası bulunduğu, UNMIK Düzenlemelerinin mi yoksa güncel BPD Anlaşmalarının mı bu noktada esas alınacağı hususlarında tenakuzlara sebebiyet verebilmektedir.

⁸⁵³ Örneğin 2000/47 sayılı KFOR ve UNMIK personelinin statü, ayrıcalık ve bağışlıklarını düzenleyen regülasyon. United Nations Mission in Kosovo (UNMIK), "UNMIK Regulation 2000/47, on the Status, Privileges and Immunities of KFOR and UNMIK and Their Personnel in Kosovo".

⁸⁵⁴ Kendiliğinden, gerçeğin kendisinden dolayı.

Anlaşma ile tek taraflı bağımsızlık ilanını takip eden süreçte, Kosova'nın fiili egemenliğinin kendi lehine genişlediği ve Sırbistan tarafından devlet sınırı olarak kabul edilmese de uygulamada bu nitelikte bir idari hudut/ayırım hattının sınır benzeri bir uygulamaya evrildiğini ileri sürmek temelden yanlış kabul edilemez. Bu yönüyle, Kosova, uluslararası varlık tarafından sağlanan Sırbistan müdahalesinden uzak bir alanda AB kolaylaştırıcı rolü altında diyalog sürecinde fiili egemenlik açısından avantaj elde etmiştir.

3.3.3.2. Brüksel Anlaşması (First Agreement of Principles Governing the Normalisation of Relations) (2013)

İki taraf arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi amacıyla, AB Belgrad ve Priştine arasında üst düzey bir diyalog sürecine öncülük etmiş ve bu süreç, Nisan 2013'te Brüksel Anlaşması'nın imzalanmasıyla önemli bir aşama kaydetmiştir. Bu anlaşmanın Sırbistan ve Kosova Başbakanları tarafından imzalanması, ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik önemli bir pratik ve sembolik adım olmuştur.⁸⁵⁵

3.3.3.2.1. Anlaşmanın İçeriği

Anlaşmanın ilk 6 maddesi, kurulması planlanan Sırp Belediyeleri Birliği/Topluluğu (Association/Community of Serb Municipalities)⁸⁵⁶ ile ilgilidir. Buna göre Kosova'da Sırp çoğunluklu belediyelerden oluşan bir 'birlik'⁸⁵⁷ olacaktır. Üyelik, mevcut üyelerin mutabık kalması koşuluyla diğer belediyelere açık olacaktır. Birlik kanunla oluşturulacaktır. Fesih ancak katılan belediyelerin kararı ile gerçekleşebilecektir. Yasal güvenceler, yürürlükteki yasa ve anayasa hukuku (2/3 çoğunluk kuralı dahil) tarafından sağlanacaktır. Birliğin yapısı, Kosova Belediyeler Birliği'nin mevcut tüzüğü ile aynı temelde kurulacaktır (örn. Başkan, Başkan Yardımcısı, Meclis, Konsey). Avrupa Yerel Özyönetim Şartı ve Kosova yasası tarafından verilen yetkilere uygun olarak, katılan belediyeler, birlik aracılığıyla toplu olarak yetkilerini kullanma konusunda işbirliği yapma hakkına sahip olacaktır. Birlik, ekonomik kalkınma, eğitim, sağlık, şehir ve kırsal planlama alanlarında tam bir genel

⁸⁵⁵ Argyro Kartsonaki, "Playing with Fire: An Assessment of the EU's Approach of Constructive Ambiguity on Kosovo's Blended Conflict", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, C. 22, No: 1, 2020, s. 111.

⁸⁵⁶ Taraflar, ASM/CSM'nin ismi de dahil olmak üzere temel konularda anlaşmazlık yaşamaya devam etmektedir. Sırbistan, başlangıçtan itibaren bu yapıya "Topluluk" derken, Kosova bunu "Birlik" olarak adlandırmaktadır. Bu dil farklılığı, anlaşmanın metninde dahi yansıtılmaktadır. Balkans Policy Research Group, "The Dialogue", **The Dialogue**, (23.01.2025), (Çevrimiçi) <https://dialogue-info.com/>, 23.01.2025.

⁸⁵⁷ Çalışmanın devamında 'Sırp Belediyeleri Birliği' terimi tercih edilmiştir. Bu tercihin tarafların siyasal yaklaşımları ile bağlantısı bulunmamaktadır.

bakışa sahip olacaktır. Merkezi makamlar tarafından devredilebilecek diğer ek yetkileri kullanacaktır. Birlik, merkezi makamlarda temsili bir role sahip olacaktır ve bu amaçla toplulukların danışma konseyinde bir sandalyesi olacaktır. Bu rolün beraberinde bir izleme işlevi öngörülmektedir.⁸⁵⁸

Anlaşmanın 7 ila 9. maddeleri, Kosova Polisi ve güvenlikle ilgilidir. Kosova'da 'Kosova Polisi' adında bir polis gücü olacaktır. Kuzey Kosova'daki tüm polis birimleri, Kosova Polisi çerçevesine entegre edilecektir. Ödemeler sadece Kosova Polisi'nden alınacaktır. Diğer Sırp güvenlik yapılarının üyelerine eşdeğer Kosova yapılarında bir pozisyon teklif edilecektir. Sırpların çoğunlukta olduğu dört kuzey belediyesi (*Kuzey Mitrovica, Zvecan, Zubin Potok ve Leposaviç*) için bir 'Polis Bölge Komutanı'⁸⁵⁹ kadrosu ihdas edilecektir. Bu bölgenin komutanı, Sırp Belediyeleri Birliği adına dört belediye başkanı tarafından sağlanan bir listeden İçişleri Bakanlığı tarafından atanan bir Kosovalı Sırp olacaktır. Kuzeydeki Kosova Polisi'nin bileşimi, dört belediyenin nüfusunun etnik bileşimini yansıtacaktır (*Güney Mitrovica, Skenderaj ve Vushtrri belediyeleri için başka bir Bölge Komutanı olacaktır*). Dört kuzey belediyesinin Bölge Komutanı, diğer Bölge Komutanlarıyla işbirliği yapacaktır.⁸⁶⁰

Anlaşmanın son beş maddesi (10-15) ise farklı alanları düzenlemekle birlikte özellikle uygulanacak hukuk düzeni yönünden çok önemli bazı hükümler ihtiva etmektedir. Yargı makamları Kosova'nın yasal çerçevesine entegre edilecek ve bu çerçeve içinde faaliyet gösterecektir. Priştine'deki Temyiz Mahkemesi, tüm Kosova Sırp çoğunluklu belediyeleriyle ilgilenmek üzere çoğunluğu K/S (Kosovalı Sırp) hakimlerden oluşan bir heyet kuracaktır. Bu Temyiz Mahkemesi'nin bir bölümü, hem idari personel hem de hakimlerden oluşarak Kuzey Mitroviça'da (Mitroviça Bölge Mahkemesi) kalıcı olarak görev yapacaktır. Bu bölümdeki her bir heyet, çoğunluğu K/S hakimlerden oluşacaktır. Uygun hakimler, davanın niteliğine bağlı olarak görev yapacaktır. Kuzeydeki belediyelerde 2013 yılında Kosova yasaları ve uluslararası standartlara uygun olarak, AGİT'in desteği ile belediye seçimleri düzenlenecektir. Enerji ve Telekomünikasyon konularındaki tartışmalar iki taraf arasında yoğunlaştırılacak ve tamamlanacaktır. Hiçbir tarafın diğer tarafın kendi AB yolundaki ilerlemesini engellemeyeceği veya başkalarını

⁸⁵⁸ "First Agreement of Principles Governing the Normalisation of Relations", 19.04.2013, art. 1-6.

⁸⁵⁹ 'Police Regional Commander' teriminin çevirisi 'Polis Bölge Komutanı' olarak yapılmıştır.

⁸⁶⁰ "Brussels Agreement", arts. 7-9.

bunu yapmaya teşvik etmeyeceği konusunda anlaşılmıştır. AB'nin yönlendirmesinde, taraflarca bir uygulama komitesi oluşturulacaktır.⁸⁶¹

3.3.3.2.2. Anlaşmanın Yorumu ve Önemi

Bu anlaşmanın Kosova'daki Sırp çoğunluklu belediyelerden birliğine ayrılan kısmı, Kosova genelindeki Sırp'ların entegrasyonunu hedeflemektedir. Bu birlik özellikle, Kosova'nın kuzeyindeki Sırp'ların Sırbistan'ın sisteminden Kosova'nın sistemine geçişini sağlamak ve kuzeydeki Sırp paralel kurumlarının (sağlık ve eğitim yapıları dahil) tam entegrasyonunu kolaylaştırmak amacıyla oluşturulmuştur.⁸⁶²

Birlik, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Ahtisaari Planı'na dayanmaktadır. Anlaşmaya göre Sırp Belediyeleri Birliği'nin yetkileri kolektif olarak kullanılacak ve ekonomik kalkınma, eğitim, sağlık ve sosyal bakım, kentsel ve kırsal planlama alanlarında tam bir denetim sağlayacaktır. Bu durum, yerel halkın güvenini, desteğini ve kurumlara olan meşruiyet algısını artırmayı hedeflemektedir. Kosova'nın yetki alanında Sırp belediyelerinin kurulması ve seçimlerin düzenlenmesi taraflar arasında farklı şekilde değerlendirilmiştir.

- Belgrad için: Bu durum, aynı anlaşmanın bir parçası olan Sırp Çoğunluklu Belediyeler Birliği/Topluluğu'nun (ASM/CSM) kurulması için zemin oluşturacaktı.
- Priştine için: Bu durum, Kosova'daki tüm belediyelerin yasal işleyişini sağlamak (bu bölgedeki yetkisini genişletmek) ve kuzeydeki Sırp'ların entegrasyonunu güvence altına almak anlamına geliyordu.⁸⁶³

Bir başka ifade şekliyle, Kosova bu anlaşmayla Kosova'nın kuzeyinde bulunan Sırp çoğunluklu şehirlerde faaliyet gösteren 'paralel yapıları'⁸⁶⁴ Kosova iç hukuk sistemine

⁸⁶¹ a.g.e., arts. 10-15.

⁸⁶² Balkans Policy Research Group, "Local Elections/Establishment of Serb-majority Municipalities", **The Dialogue**, 19.04.2013, (Çevrimiçi) <https://dialogue-info.com/local-elections-establishment-of-serbian-municipalities/>, 23.01.2025.

⁸⁶³ Balkans Policy Research Group, a.y.

⁸⁶⁴ Sırbistan tarafından finanse edilen ve Kosova'da yaşayan Sırp azınlığın birer Sırbistan vatandaşı olarak eğitim, sağlık, nüfus, tapu vb. kamu hizmetlerinden yararlanmasını sağlayan, Kosova'nın bağımsız bir devlet olarak görülmemesi sebebiyle Kosova kuzeyindeki Sırp'lar için Sırbistan'ın devlet egemenliğini sürdürmesine yardımcı olan kuruluşları ifade etmektedir. Bunların bir kısmı sivil koruma hizmetleri altında kolluk faaliyetlerinde dahi yer almış, sonradan bu paralel yapıların bazıları Kosova tarafından hukuk dışı örgütlenmeler olarak sınıflandırılmıştır. Sırbistan tarafından desteklenen paralel yapıları çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıca değinilmiştir.

entegre etmeyi planlarken Sırbistan ise belediyeler birliği adı altında Kosova'da yaşayan Sırp'lar üzerindeki etkisini devam ettirmek ve bunları Kosova yönetiminin tek taraflı inisiyatifine bırakmamayı, bunlar üzerindeki kontrolü sürdürmeyi hedeflemektedir.

Anlaşmanın Kosova Polisi ile ilgili kısmı ise kuzeydeki Sırp polisinin paralel yapılarına son verilmesi, bu personelin Kosova Polisine entegrasyonu ve Sırbistan bütçesinden maaş ödemelerinin kesilmesini öngörmektedir. Polis entegrasyonu planı ile Sırbistan, İçişleri Bakanlığı (MUP)⁸⁶⁵ ofislerini kapatmış⁸⁶⁶, ekipmanlarını EULEX denetiminde Kosova'ya devretmiş ve belirli aşamalarla entegrasyon sağlanmıştır. Bu durum, kuzey Kosova'da yıllarca Sırp yasal çerçevesi ve Sırbistan İçişleri Bakanlığı'nın (MUP) komutası altında yetkisiz bir şekilde faaliyet gösteren Sırp polisinin işleyişine bir son verme sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁸⁶⁷

Kosova kuzeyinde polis entegrasyonu sadece tarafların bir normalleşme çabası değildir. Kosova'nın fiili egemenliği bakımından çok büyük bir gelişme ve uluslararası hukuksal avantaj sağlayan bu durum, Sırbistan açısından özünde büyük bir tavizdir. Sırbistan'ın bu türden bir düzenlemeyi kabul etmesi, kanımızca toplumsal bazı zorunluluklardan da kaynaklanmıştır.

Brüksel Diyalogu (BPD)'ndan kaynaklanan bu anlaşmadan önce, Kosova'nın kuzeyinde Sırp, Kosovalı ve uluslararası kurumlar arasında resmi sınırlar olmadan bir fonksiyon alanı çatışması mevcuttu. Kamu hizmetleri, etnik menşeli ayrı yapılar içinde paralel olarak sağlanmaktaydı. Örneğin Sırp azınlık için Sırbistan tarafından finanse edilen

⁸⁶⁵ Sırbistan Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı (Sırpça kısaltması; **MUP**)

⁸⁶⁶ Esasen Askeri Teknik Anlaşma'ya göre zaten kara güvenlik bölgesi dışında Kosova'da Sırbistan İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir polis unsurunun bulunması, KFOR Komutanının izin verdiği haller haricinde mümkün değildir. Kosova kuzeyinde 2013 yılında kadar görev yapan MUP bağlı polis güçlerinin (Kosova açısından paralel yapılar) KFOR Komutanı onayı ile orada bulunduklarına dair herhangi bir belge tespit edilememiştir. Dolayısıyla bu yapıların fiilen orada bulunmaları da Askeri Teknik Anlaşma'nın ihlali olarak yorumlanabilecektir.

⁸⁶⁷ Balkans Policy Research Group, "Police", **The Dialogue**, 19.04.2013, (Çevrimiçi) <https://dialogue-info.com/police/>, 24.01.2025 Sırbistan personelinin erken emeklilik planına dahil etti. Sırbistan, emekli maaşı (%60) ve sağlık sigortası ödemelerine devam edeceğini belirtti. Kosova, 19 Eylül 2013'te, belirli suçlardan hüküm giymiş veya yargılanma riski olan Sırp güvenlik personeline af sağlayarak entegrasyonu kolaylaştıran bir yasa çıkardı. 22 Temmuz 2013'te, Kosova kuzeyde dört belediyeyi kapsayan bir Polis Bölge Müdürlüğü kurdu. Müdür bir Kosovalı Sırp, yardımcısı bir Kosovalı Arnavut olarak atandı. Kuzey Mitroviça'daki polis karakolu entegrasyon sonrası 170 polis memuruna ulaştı. Belgrad, entegre edilecek 337 MUP personelinin listesini sundu. Kosova Polisi, 287'sini entegrasyon sürecine dahil etti. Uygunluk eğitimiyle Kosova'nın yasal ve operasyonel sistemine uyum sağladılar. Bazıları sabıka kontrollerini geçemediği, emekliliğe yakın olduğu veya 'Sadakat Beyanı' imzalamayı reddettiği için entegre edilmedi.

kolluk yapıları kolluk hizmeti görürken, aynı zamanda Arnavut Kosova Polisi de aynı bölgede faaliyet göstermeye çalışmaktaydı.⁸⁶⁸

2011 tarihli Uluslararası Kriz Grubu raporunda bu karmaşa şu şekilde ifade edilmektedir: "Oradaki çoğunluk Sırp ve azınlık Arnavut toplulukları, ayrı sosyal, siyasi ve güvenlik yapıları içinde yaşamaktadır. İşbirliğinin kaçınılmaz olduğu bu paralel sistemler arasında pragmatik yollar geliştirmişlerdir. Ancak, bazı alanlarda — özellikle ceza hukuku alanında — işbirliği mevcut değildir ve suçun önündeki tek engel toplumsal baskıdır."⁸⁶⁹ Anlaşmanın polis entegrasyon kısmı, bu sorunlardan bazılarını çözmeyi amaçlamıştır. Brüksel Anlaşması'nın imzalanmasından önceki döneme kıyasla durum belirgin şekilde farklılaşmış kolluk görevleri ile suçla mücadele bakımından önemli aşama kaydedilmiştir.

Anlaşmanın adalet sistemine ilişkin kısmı ise, Kosova hukuk düzeninin Kosova'da uygulanabilir olmasını sağlayan daha devrimci bir aşamadır. Buna göre yargı makamları Kosova'nın yasal çerçevesine entegre edilecek ve bu çerçeve içinde faaliyet gösterecektir. Sırp çoğunluklu belediyelerle ilgilenmek üzere çoğunluğu Sırp hakimlerden oluşan bir heyet oluşturacaktır. Bu mahkemelerin takip edeceği hukuk rejimi meselesi karışık olmakla beraber, konusuna göre Yugoslav hukuk normlarına dönem dönem müracaat edildiği, ancak genel olarak Kosova yasaları ve uluslararası standartlara göre yargılama yaptıkları bilinmektedir. Ancak Kosova hukuksal çerçevesinin bu aşamadan sonra Kosovalı Sırplar bakımından da uygulanabilir kabul edildiğini ifade etmek gerekir.

Brüksel Anlaşması, diğer hususların yanı sıra, kuzey belediyelerindeki Sırp paralel yargı makamlarının Kosova'nın sistemine entegrasyonu için bir temel oluşturulmuştur. Yıllarca Kosova, adalet kurumlarının tüm topraklarında faaliyet göstermesini sağlamada zorluklar yaşamıştır çünkü kuzeydeki belediyelerde Sırbistan'ın işlettiği yargı kurumları bulunmaktaydı. Bu nedenle, bu kurumların faaliyetlerine son vermek ve tüm ülkede etkili ve iyi organize edilmiş bir adalet sistemi sağlamak amacıyla, Sırbistan ve Kosova, Brüksel Anlaşması'nın yarattığı temel anlayıştan hareketle 9 Şubat 2015'te Adalet Anlaşması'na varmıştır. Anlaşma'nın kuzey Kosova'da hukuki güvenliğini arttırdığı,

⁸⁶⁸ Bojan Ellek, "Policing in North Kosovo after Brussels Agreement", **Kosovo Serbia Policy Advocacy Group (KSPAG) (Online Articles)**, (24.01.2025).

⁸⁶⁹ International Crisis Group (ICG), "North Kosovo: Dual Sovereignty in Practice (Europe Report N°211)", Refworld: A Global Law and Policy Database operated by the UN High Commissioner for Refugees (UNHCR)., 14.03.2011, s. i, (Çevrimiçi) <https://www.refworld.org/reference/countryrep/icg/2011/en/78216>, 24.01.2025.

mülkiyet haklarının daha iyi korunmasını sağladığı ve tüm bölgede hukuk düzenini sağlamaya katkı sunduğu ifade edilebilir.⁸⁷⁰

3.3.3.2.3. Anlaşmanın Etki ve Sonuçları

Anlaşmaya ilişkin Sırbistan perspektifinden yapılan en belirgin eleştiri, anlaşmanın Sırbistan Anayasası ve Birleşmiş Milletler Şartı'nı ihlal ettiğini ve Kosova'nın bağımsızlığının dolaylı bir şekilde tanınması anlamına geldiğini ileri süren görüşten gelmektedir.⁸⁷¹ Bu anlaşma, Kosova'daki muhalefet ve genel kamuoyu tarafından eleştirilmiştir. Ülkede benzeri görülmemiş bir krize yol açarak kitlesel protestoları tetiklemiştir.

Kosova Meclisi, Kosova Anayasa Mahkemesi'nin itirazlarına rağmen⁸⁷² anlaşmayı onaylamış ve Belediyeler Birliği'nin kurulması gerektiğine karar vermiştir. Bu kapsamda anlaşmayı yasalarına dahil etmiş ve bunu bir 'uluslararası anlaşma' olarak değerlendirmektedir.⁸⁷³

Artan gerginlikler nedeniyle, Kosova Cumhurbaşkanı 31 Ekim 2015'te Kosova Anayasa Mahkemesi'nden Sırp Belediyeleri Birliği'nin 'genel ilkelerinin/temel unsurlarının' Anayasa ile uyumluluğunu değerlendirmesini istemiştir. Anayasa Mahkemesi, bu ilkelerin tamamen Anayasa ile uyumlu olmadığını ve şu noktalarda Kosova Anayasası'nı aştığını tespit etmiştir: Birliğin hedefleri, yapısal organizasyonu, bütçesi, destek ve genel hükümleri yerel özerkliğin Kosova Anayasası standartlarını aşmaktadır. Yasama girişimi hakkı yalnızca Kosova Cumhurbaşkanı, Hükümet, Meclis milletvekilleri veya en az on bin vatandaş tarafından sağlanabilir. Birlik, merkezi makamlarla ilişkilerde Kosova Sırp topluluğunun çıkarlarını teşvik etmek için tam ve münhasır yetkilere sahip olamaz. Karar sonrasında anlaşmanın uygulanması imkansız hale gelmiştir. Kosova ve Sırbistan, daha fazla uzlaşmaya yanaşmamaktadır. Priştine, anlaşmanın Anayasa Mahkemesi'nin

⁸⁷⁰ Balkans Policy Research Group, "Justice", **The Dialogue**, 19.04.2013, (Çevrimiçi) <https://dialogue-info.com/justice/>, 24.01.2025.

⁸⁷¹ "Brussels Agreement (2013)", **Wikipedia**, 05.11.2024, (Çevrimiçi) [https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Brussels_Agreement_\(2013\)&oldid=1255558766#cite_note-19](https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Brussels_Agreement_(2013)&oldid=1255558766#cite_note-19), 24.01.2025.

⁸⁷² Ivona Ladjevac, "Serbia Political Briefing: Brussels Agreement: Ten Years After", **Weekly Briefing China CEE-Institute**, C. 61, No: 1, 2023.

⁸⁷³ Kosova Cumhuriyeti Meclisi (Skupština Republike Kosova), "Kosova Cumhuriyeti ve Sırbistan Cumhuriyeti Arasındaki İlişkilerin Normalleştirilmesini Düzenleyen İlk Uluslararası İlkeler Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Kanun (O Ratifikaciji Prvog Međunarodnog Sporazuma Principa Koji Uređuju Normalizaciju Odnosa Između Republike Kosovo I Republike Srbije)", C. Kanun No. 04/L-199, C. Kanun No. 04/L-199 §, (2013).

kararına uygun olarak, Sırp Belediyeleri Birliği'ne yürütme yetkisi verilmeden uygulanmasında ısrar etmektedir. Belgrad ise yalnızca 2015 yılında kabul edilen genel ilkeler/temel unsurlara ve yetkilere uygun olarak Sırp Belediyeleri Birliği'nin kurulmasını kabul etmektedir.⁸⁷⁴

Nitekim Brüksel Anlaşmasının Sırp Belediyeleri Birliği'ne ilişkin hükümleri halen uygulanamamış durumdadır. Yakın gelecekte de uygulanması mümkün görülmemektedir. Anlaşmanın diğer maddeleri büyük çoğunlukla uygulanmıştır. Ancak 2022 yılında cereyan eden toplumsal olayların ardından gelen toplu istifalardan sonra özellikle Kosova Polisi ve Kosova Yargısı'nın kuzeydeki etnik çoğunluğa göre dağılım kriterleri karşılanamaz olduğundan, bu husus anlaşmanın uygulanabilirliğini ve toplu Kosovalı Sırp istifalarının kuruluşların meşruiyetine etki edip etmediğini tartışmalı hale getirmiştir.⁸⁷⁵

Brüksel Anlaşması'nın 14. maddesi, *"hiçbir tarafın diğer tarafın kendi AB yolundaki ilerlemesini engellemeyeceği veya başkalarını engellemeye teşvik etmeyeceği"* yönünde bir madde içermektedir. Bu nedenle, anlaşma Belgrad tarafından resmi bir uluslararası tanıma olmasa da, Sırbistan ve Kosova arasında komşuluk ilişkileri çerçevesinde *de facto* bir devletlerarası ilişki kurulmasına olanak sağlamaktadır.⁸⁷⁶

Anlaşma, Kosova'nın kuzeydeki egemenliğinin fiilen tanınmasına ve bu bölgenin Kosova'nın hukuk ve idari sistemine entegrasyonuna yönelik Sırbistan tarafından yapılan temel tavizlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Yargı, güvenlik ve siyasi entegrasyon, Kosova'nın ülke genelinde egemenliğini güçlendiren önemli gelişmeler olmuştur.⁸⁷⁷

⁸⁷⁴ Balkans Policy Research Group, "Association/ Community of Serb - Majority Municipalities", **The Dialogue**, 19.04.2013, (Çevrimiçi) <https://dialogue-info.com/association-community-of-serb-majority-municipalities/>, 24.01.2025.

⁸⁷⁵ "Serbs Stage Mass Resignation from Kosovo State Institutions | Balkan Insight", (24.01.2025), (Çevrimiçi) <https://balkaninsight.com/2022/11/05/serbs-stage-mass-resignation-from-kosovo-state-institutions/>, 24.01.2025; "Serb MPs and Police Resign En Masse in Kosovo Amid Licence Plate Spat", **Euronews**, 19:32:07 +01:00, (Çevrimiçi) <https://www.euronews.com/2022/11/05/serb-mps-and-police-resign-en-masse-in-kosovo-amid-licence-plate-spat>, 24.01.2025; "Kosovo Serbs Continue Mass Resignations from State Institutions | Balkan Insight", (24.01.2025), (Çevrimiçi) <https://balkaninsight.com/2022/11/07/kosovo-serbs-continue-mass-resignations-from-state-institutions/>, 24.01.2025; "Resignation of Kosovo Serb Judges and Prosecutors a Setback for Integration and Rule of Law in Mitrovicë/Mitrovica, OSCE Mission Report Says", (24.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/562545>, 24.01.2025.

⁸⁷⁶ Kartsonaki, "Playing with Fire", s. 111.

⁸⁷⁷ Silvo Devetak, "Anetrec – Academic Network Supporting the EU Policy Towards the Western Balkans", ed. Milan Jazbec, **European Perspectives: International Scientific Journal on European Perspectives**, C. 13, No: 1(23), 2022, s. 109-112.

Brüksel Anlaşması, Kosova ile Sırbistan arasındaki diyalog sürecinde çelişki ve gerginlik kaynağı olmaktadır. Sırbistan Ulusal Meclisi, bu anlaşmayı uluslararası bir anlaşma olarak ele almamış ve uluslararası bir anlaşmanın onaylanması için gerekli prosedürü uygulayarak onaylamamıştır. Ancak, 'Priştine'deki geçici kurumlarla AB'nin arabuluculuğunda yürütülen siyasi ve teknik diyalog süreci ve bu süreçte varılan anlaşmaların uygulanması' konusundaki hükümet raporunu kabul etmiştir. Belgrad'daki Anayasa Mahkemesi, anlaşmanın anayasaya uygunluğu sorusuna yanıt vermemiş ve Aralık 2014'te bu meselenin hukuki değil, siyasi bir konu olduğunu belirtmiştir.⁸⁷⁸ Sırbistan Cumhurbaşkanı *Aleksandar Vučić*, 2018 yılında yaptığı bir açıklamada, Brüksel Anlaşması'nın Sırbistan için zor bir uzlaşma olduğunu, ancak Sırbistan'ın tüm yükümlülüklerini yerine getirdiğini ifade etmiştir.⁸⁷⁹ 24 Mart 2022'de ise *Vučić*, Brüksel Anlaşması'nın 'artık mevcut olmadığını' iddia etmiştir. Bu iddiasını, Mitroviça Mahkemesi Başkanı *Ljiljana Stevanović*'in Kosova Yargı Konseyi tarafından görevden alınması ve Kosova Polis Gücündeki tüm Sırp komutanların görevden alınması planlarına dayandırmıştır. Başbakan *Ana Brnabić* de benzer açıklamalarda bulunarak, Kosova'daki Sırp toplumunun temel insan haklarının ihlal edildiğini savunmuştur.⁸⁸⁰

Özetle ifade etmek gerekir ki, Brüksel Anlaşması başlı başına Sırbistan'ın egemenlik haklarından bir taviz olup Sırp azınlığın yargı ve polis organlarında belirli oranlarda ve makamlarda temsiline dayanmaktadır. Bunun Sırp Belediyeleri Birliği ile ilgili kısmı Kosova tarafından uygulanmamıştır. 2022 yılından itibaren Sırp kamu görevlilerinin Kosova kurumlarından toplu istifası ile Brüksel Anlaşması'nın geçerlilik koşulları ve uygulanabilirliği de sorgulanır olmuştur.

⁸⁷⁸ “‘Briselski sporazum je politički’ - B92”, (24.01.2025), (Çevrimiçi) https://www.b92.net/o/info/vesti/index?yyyy=2014&mm=12&dd=14&nav_category=12&nav_id=936315, 24.01.2025; “Brussels Agreement (2013)”.

⁸⁷⁹ Beta, “President Vucic Says He Will ‘Tell the Truth’ at Un Security Council Session”, **N1**, 16.12.2018, (Çevrimiçi) <https://n1info.rs/english/news/a444538-President-Vucic-says-he-will-and39tell-the-truthand39-at-UN-Security-Council-session/>, 24.01.2025.

⁸⁸⁰ Radio Slobodna Evropa, “Vučić Poručio Da Briselski Sporazum Više Ne Postoji”, **Radio Slobodna Evropa**, (18:45:40Z), blm. Vesti, (Çevrimiçi) <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-kosovo-briselcki-sporazum/31769091.html>, 24.01.2025; Radio Slobodna Evropa, “Suspendovana Predsednica Suda U Mitrovici Zbog Učešća Na Sastanku Sa Vučićem”, **Radio Slobodna Evropa**, (17:46:55Z), blm. Vesti, (Çevrimiçi) <https://www.slobodnaevropa.org/a/kosovo-sud-mitrovica-suspenzija/31769033.html>, 24.01.2025; “Brnabić: ‘Briselski sporazum je mrtav’; Vulin: ‘Ovo je prvi korak ka uvlačenju Srbije u oružane sukobe’ - B92”, (24.01.2025), (Çevrimiçi) https://www.b92.net/o/info/vesti/index?yyyy=2022&mm=03&dd=24&nav_category=640&nav_id=2128082, 24.01.2025; “Brussels Agreement (2013)”.

3.3.3.3. Brüksel-Ohri Anlaşmaları (Agreement on the Path to Normalisation between Kosovo and Serbia and Implementation Annex) (2023)

Kosova kuzeyinde 2022 yılında araç plakaları ve araç tescili meselesi ile patlak veren ve ciddi bir güvenlik sorununa dönüşen gerginliklerin⁸⁸¹ ardından taraflar 2023 yılında bir kez daha normalleşme yolunda uzlaşma masasına oturabilmiştir.

Bölgede görev yapan Fransız ve Alman diplomatlar tarafından Başlangıçta 'Fransız-Alman teklifi' olarak bilinen anlaşma tasarlanmış ve Soğuk Savaş dönemindeki 'iki Almanya' modelinden ilham alan bu taslak anlaşma 5 Aralık 2022'de Avrupa Birliği'nce AB-Batı Balkanlar Zirvesi'nde hem Kosova hem de Sırbistan'a sunulmuştur.⁸⁸²

27 Şubat 2023'te, Sırbistan Cumhurbaşkanı *Aleksandar Vučić* ve Kosova Başbakanı *Albin Kurti*, Brüksel'de bir araya gelerek AB'nin taslağını kabul ettiklerini açıklamışlardır. AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi *Josep Borrell*, planın kendisiyle ilgili başka bir tartışmaya gerek olmadığını, gelecekteki müzakerelerin uygulamaya odaklanacağını belirtmiştir.⁸⁸³ Bu çerçevede 27 Şubat 2023'te Brüksel'de gerçekleşen sözlü uzlaşma sonucunda 'Kosova ve Sırbistan Arasında Normalleşme Yolunda Anlaşma (Agreement on the Path to Normalisation between Kosovo and Serbia)⁸⁸⁴ ortaya çıkmıştır.⁸⁸⁵

Kurti ve Vučić, 18 Mart'ta Kuzey Makedonya'nın Ohri kentinde tekrar bir araya gelerek anlaşmanın uygulanması için bir yol haritasını sözlü olarak kabul etmişlerdir.⁸⁸⁶ Bu ikinci

⁸⁸¹ "Kosovo: Fresh Clashes as NATO Troops Called in to Northern Towns", (24.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-europe-65748024>, 24.01.2025; "NATO Soldiers Injured in Kosovo Clashes with Serb Protesters | Reuters", (24.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.reuters.com/world/europe/nato-soldiers-deploy-around-kosovo-town-halls-standoff-with-serb-protesters-2023-05-29/>, 24.01.2025.

⁸⁸² "EU Drafts New Proposal for Kosovo-Serbia Ties - Senior EU Diplomat | Reuters", (24.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.reuters.com/world/europe/kosovo-apply-eu-membership-by-year-end-president-2022-12-06/>, 24.01.2025.

⁸⁸³ "Serbia and Kosovo Move Closer on Deal to Normalize Ties - Bloomberg", (24.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-02-27/serbia-and-kosovo-move-closer-on-deal-to-normalize-ties>, 24.01.2025.

⁸⁸⁴ Bu anlaşma BPD kapsamında yapılan bir diğer Brüksel Anlaşması'nı ifade eder ki, esasen II.Brüksel yahut 2023 Brüksel Anlaşması olarak anılmaya başlanması, 2013 yılında yapılan ilk Brüksel Anlaşması ile karışıklığı da önleyecektir. Bu çalışmada, 2013 Anlaşması'ndan farklılığını vurgulamak için, hemen akabinde gerçekleşen ve buna ek olan Ohri Anlaşması ile birlikte kullanımı tercih edilmiştir.

⁸⁸⁵ Brussels, "Agreement on the Path to Normalisation Between Kosovo and Serbia", EEAS Press Team, 27.02.2023, (Çevrimiçi) https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-agreement-path-normalisation-between-kosovo-and-serbia_en.

⁸⁸⁶ "Belgrade-Pristina Dialogue: Statement by High Representative Josep Borrell after High Level Meeting in Ohrid | EEAS", (24.01.2025), (Çevrimiçi) https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-statement-high-representative-josep-borrell-after-high-level-meeting_en, 24.01.2025; "Media Advisory - Belgrade-Pristina Dialogue: Next High-Level Meeting on Saturday 18 March in Ohrid | EEAS", (24.01.2025),

tur görüşmenin ardından ise 'Kosova ve Sırbistan Arasında İlişkilerin Normalleşmesi Yolunda Anlaşma'nın Uygulama Ek Belgesi (Implementation Annex to the Agreement on the Path to Normalisation of Relations between Kosovo and Serbia)⁸⁸⁷ ortaya çıkmıştır.⁸⁸⁸

İşte bu iki tur görüşmenin ardından ortaya çıkan bir temel anlaşma (Brüksel Anlaşması) ve bir uygulama ekinde (Ohri Anlaşması) oluşan anlaşma serisi, BPD kapsamında tarafların son anlaşmasıdır ve uygulanmaz şekilde BPD sürecinin de yeniden kilitlenmesine neden olmuştur.

3.3.3.3.1. Anlaşmaların Kapsamı

Brüksel Anlaşması (2023); barışı koruma sorumluluğu taşıyan taraflar arasında Avrupa'da bölgesel işbirliği ve güvenliği desteklemek amacıyla hazırlanmıştır. Temel hükümler özetle şunlardır⁸⁸⁹:

- Komşuluk İlişkileri ve Tanıma: Taraflar eşit haklar temelinde iyi komşuluk ilişkileri geliştirecek, birbirlerinin belgelerini ve ulusal sembollerini tanıyacaktır.
- BM İlkeleri: Egemen eşitlik, toprak bütünlüğü, insan hakları ve ayrımcılık yapmama gibi BM Şartı'nın temel ilkelerine uyulacaktır.
- Barışçıl Çözüm: Taraflar, anlaşmazlıklarını yalnızca barışçıl yollarla çözmeyi ve güç kullanımından kaçınmayı taahhüt eder.
- Uluslararası Temsil: Taraflardan hiçbirisi diğerinin adına uluslararası arenada hareket edemez. Sırbistan, Kosova'nın uluslararası örgütlere üyeliğine itiraz etmeyecektir.
- AB Süreci: Taraflar, birbirlerinin AB üyelik yolunu engellememeyi kabul eder.

(Çevrimiçi) https://www.eeas.europa.eu/eeas/media-advisory-belgrade-pristina-dialogue-next-high-level-meeting-saturday-18-march-ohrid_en?s=321, 24.01.2025.

⁸⁸⁷ Ohri Anlaşması olarak bilinen bu ikinci tur görüşme sonucunda ulaşılan sözlü uzlaşısı, aslında kendisinden önce gelen Brüksel Anlaşması'nın uygulama ekidir.

⁸⁸⁸ Ohrid, "Implementation Annex to the Agreement on the Path to Normalisation of Relations between Kosovo and Serbia", EEAS Press Team, 18.03.2023, (Çevrimiçi) https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-implementation-annex-agreement-path-normalisation-relations-between_en.

⁸⁸⁹ Brussels, "Agreement on the Path to Normalisation Between Kosovo and Serbia".

- Genişleyen İşbirliği: Taraflar, ekonomi, bilim, sağlık, çevre gibi birçok alanda işbirliğini derinleştirecek ve AB aracılığıyla yeni anlaşmalar yapacaktır.
- Sırp Toplumu Hakları: Kosova'daki Sırp topluluğu için öz yönetim düzenlemeleri yapılacak ve Sırp Ortodoks Kilisesi'nin statüsü korunacaktır.
- Daimi Misyonlar: Her iki taraf, karşılıklı olarak Daimi Misyonlar oluşturacaktır.
- Yatırım ve Destek: AB ve diğer bağışçılar, taraflar arasındaki ortak projeler için özel bir finansman paketi sağlayacaktır.
- Uygulama İzleme: AB başkanlığında bir ortak komite, anlaşmanın uygulanmasını takip edecektir.
- Yol Haritası: Taraflar, anlaşmanın uygulanması için belirlenen yol haritasına uyacaktır.

Ohri Anlaşması (2023); temel anlaşmanın ayrılmaz bir parçasıdır ve taraflar, bu ekteki tüm maddelere hızlı ve iyi niyetle uyacaklarını taahhüt ederler. Anlaşma ve Ek, Kosova ve Sırbistan'ın AB üyelik süreçlerinin bir parçası olacak, Sırbistan'ın 35. Fasıllar kriterleri ve Kosova'nın Normalleşme Özel Grubu buna göre güncellenecektir. Taraflar, Kayıp Kişiler Deklarasyonu'nu acilen kabul edecek, Kosova ise Sırp topluluğu için öz yönetim düzenlemeleri konusunda derhal müzakerelere başlayacaktır. Ayrıca, 30 gün içinde tüm hükümlerin uygulanmasını denetleyecek bir Ortak İzleme Komitesi kurulacaktır. AB, 150 gün içinde bir donör konferansı düzenleyerek Kosova ve Sırbistan için yatırım ve mali yardım paketi oluşturacak, ancak ödemeler Anlaşmanın tam olarak uygulanmasına bağlı olacaktır. Maddeler birbirinden bağımsız olarak uygulanacak ve sıralama, uygulanma sırasını etkilemeyecektir. Taraflar, herhangi bir maddeyi engellememeyi kabul ederken, Anlaşma, Ek veya önceki diyalog anlaşmalarına uyulmaması, tarafların AB süreci ve mali yardımlarını olumsuz etkileyecektir. Tüm uygulama süreçleri, AB kolaylaştırıcılığıyla yürütülecektir.⁸⁹⁰:

⁸⁹⁰ Ohrid, "Implementation Annex to the Agreement on the Path to Normalisation of Relations between Kosovo and Serbia".

3.3.3.3.2. Anlaşmaların Bağlayıcılık Sorunu ve Uygulanması

Brüksel Anlaşması ve eki olan Ohri Anlaşması, içerikleri itibarıyla Kosova'nın bağımsızlığının Sırbistan tarafından neredeyse tanınması anlamına gelecek düzeydedir.

Kosova Başbakanı *Albin Kurti*, 18 Mart 2023'te yaptığı açıklamada, Sırbistan'ın 27 Şubat 2023'te anlaşma şartlarını kabul ederek Kosova'yı *de facto* olarak tanıdığını ifade etmiştir.⁸⁹¹ Ayrıca, *Vučić*'in belgeyi fiziksel olarak imzalamamasına rağmen, Avrupa Birliği'nin anlaşmanın taraflar üzerinde hukuki ve uluslararası bağlayıcılığını sağlaması gerektiğini belirtmiştir.⁸⁹² 20 Mart 2023'te Priştine'deki yabancı diplomatlarla yaptığı bir toplantıda *Kurti*, anlaşma sayesinde Kosova'nın Avrupa Konseyi'ne katılma yolunun açıldığını söylemiştir.⁸⁹³ 23 Mart 2023'te Kosova Meclisi'nde yaptığı konuşmada, anlaşmanın uygulanması konusunda AB ve ABD'den garanti aldığını belirterek, bu anlaşmayı Kosova için en iyi şekilde kullanılması gereken 'güçlü bir silah' olarak nitelendirmiştir.⁸⁹⁴

Sırbistan Cumhurbaşkanı *Aleksandar Vučić*, 27 Şubat 2023'te Brüksel'de yapılan üst düzey toplantıda ana anlaşma metnini kabul ettiğini belirtmesine rağmen, ertesi gün bir TV röportajında pozisyonunu değiştirerek "Bir anlaşma yok" demiş ve "Kosova'yı BM'ye almayacağım" ifadesini kullanmıştır. *Vučić*, bu açıklamaları milliyetçi ve aşırı sağ partilerin 'ulusal çıkarlara ihanet' suçlamasından⁸⁹⁵ sonra yapmıştır.⁸⁹⁶ 18 Mart 2023'te Ohri'deki toplantının ardından *Vučić*, ertesi gün canlı yayında anlaşmayı, Kosova'nın bağımsızlığını *de jure* olarak tanımak veya BM üyeliğini desteklemek zorunda kalmadığı

⁸⁹¹ Özellikle kaynağın "reactions" bölümünü inceleyiniz. "Ohrid Agreement (2023)", **Wikipedia**, 16.01.2025, (Çevrimiçi) [https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Ohrid_Agreement_\(2023\)&oldid=1269780346#cite_note-16](https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Ohrid_Agreement_(2023)&oldid=1269780346#cite_note-16), 25.01.2025.

⁸⁹² Alexandra Brzozowski, "Serbia, Kosovo 'Gentlemen's Agreement' on EU-Backed Deal Unpacked", **Euractiv**, 20.03.2023, (Çevrimiçi) <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/serbia-kosovo-gentlemens-agreement-on-eu-backed-deal-unpacked/>, 25.01.2025.

⁸⁹³ "X'te Xhemajl Rexha: '#Kosovo PM, @albinkurti says the country's road to become a member of @coe is now open after the #Ohrid Agreement with #Serbia. This after meeting all the ambassadors accredited in Prishtina. <https://t.co/TzJDjTqNPC>' / X", **X (formerly Twitter)**, 20.03.2023, (Çevrimiçi) https://x.com/xhemajl_rexha/status/1637839194625134598, 25.01.2025.

⁸⁹⁴ "Ohrid Agreement (2023)".

⁸⁹⁵ 24 Mart'ta Belgrad'da aşırı sağ ve milliyetçi parti destekçileri, anlaşmaya karşı protestolar düzenleyerek yolları kapattı. Birçok protestocu *Vučić*'in istifasını talep etti.

⁸⁹⁶ M3 Web- <http://m3web.bg>, "Vucic: There is No Agreement - I will Not let Kosovo into the UN, Kurti will Not form the CSM - Novinite.com - Sofia News Agency", (25.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.novinite.com/articles/219061/Vucic%3A+There+is+No+Agreement+-+I+will+Not+let+Kosovo+into+the+UN%2C+Kurti+will+Not+form+the+CSM>, 25.01.2025.

sürece uygulayacağını ifade etmiştir.⁸⁹⁷ Vučić bu iki konuyu 'kırmızı çizgi' olarak tanımlamıştır. Ayrıca hiçbir anlaşmayı şu anda veya önümüzdeki dört yıl içinde imzalamayacağını belirtmiş ve bunu "sağ elimde şiddetli bir ağrı var, sadece sağ elimle imza atabiliyorum ve bu ağrının dört yıl boyunca süreceği tahmin ediliyor" şeklinde mizahi bir ifadeyle açıklamıştır.⁸⁹⁸

Kosova ve Sırbistan arasında 'kapsamlı normalleşme' odaklı olarak Brüksel ve Ohri'de varılan anlaşmalar, farklı tepkiler ve yorumlarla karşılanmıştır. AB heyeti, anlaşmayı (Brüksel) ve ekini (Ohri) yerine getirme taahhüdünü vurgulayarak iyimser bir tutum sergilerken⁸⁹⁹, Sırbistan Cumhurbaşkanı *Aleksandar Vučić* anlaşmayı kısmi ve nihai olmayan bir uzlaşi olarak tanımlamıştır. Anlaşmanın uluslararası hukuk açısından bağlayıcı bir statüsü bulunmadığı yönündeki görüşüm ana kaynağı taraflarca imzalanmamış olmasıdır.⁹⁰⁰ Profesör *Daniel Serwer* gibi eleştirmenler, açık karşılıklı taahhütler veya uygulama için net bir takvim içermemesi nedeniyle bu sürecin daha fazla karmaşa yaratabileceğini savunmaktadır.⁹⁰¹

Farklı görüşlerin kaynağı, 'normalleşme' kavramına yönelik farklı yorumlardan kaynaklanmaktadır. Kosova, süreci karşılıklı tanıma olarak görürken, eski Başbakan *Avdullah Hoti* ve Başbakan *Albin Kurti*, AB önerisini ilerlemek için sağlam bir temel olarak desteklemiştir. Buna karşılık, Sırbistan Kosova'nın bağımsızlığını tanımayı reddetmekte

⁸⁹⁷ "Serbia Wants to Normalise Ties with Kosovo but Will Not Sign Any Agreement | Reuters", (25.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.reuters.com/world/europe/serbia-wants-normalise-ties-with-kosovo-will-not-sign-any-agreement-2023-03-19/>, 25.01.2025.

⁸⁹⁸ Alice Taylor-Braçe, "Kurti: Kosovo Has EU, US Guarantees to Implement Serbia Agreement", **Euractiv**, 24.03.2023, (Çevrimiçi) <https://www.euractiv.com/section/politics/news/kurti-kosovo-has-eu-us-guarantees-to-implement-serbia-agreement/>, 25.01.2025.

⁸⁹⁹ Josep Borrell, AB Dışişleri Bakanlarına, anlaşmanın uygulanmasının her iki ülke ve AB tarafından oluşturulan yasal bağlayıcılığa sahip bir komisyon tarafından denetleneceğini bildirmiştir. 23 Mart 2023'teki Avrupa Konseyi zirvesinde Borrell, Sırbistan ve Kosova liderlerine, "Anlaşmayı sorgulama girişimleri beyhude. Bu anlaşma kabul edildi ve uygulanmak zorunda. Seçme şansı yok. Kim uygular, kim uygulamaz, bunu yakından izleyeceğiz," demiştir. RTKLive, "EU-US Demand the Implementation of the Agreement", **RTKLive**, (25.01.2025), (Çevrimiçi) <http://www.rtklive.com/en/news-single.php?ID=22953>, 25.01.2025; "Live Blog: European Council Summit – Politico", (25.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.politico.eu/article/live-blog-european-council-summit-23-march-2023/>, 25.01.2025; "Questioning Serbia-Kosovo Agreement Is Futile: Eu's Borrell - Serbia - Ansa.it", (25.01.2025), (Çevrimiçi) https://www.ansa.it/nuova_europa/en/news/countries/serbia/2023/03/23/questioning-serbia-kosovo-agreement-is-futile-eus-borrell_f89a223e-07fe-450f-a441-6dd3888db210.html, 25.01.2025; "X'te Josep Borrell Fontelles: 'At #EUCO, I will brief leaders on - the historic agreement reached to supply 1M rounds of artillery to #Ukraine & boost #EUdefence industry manufacturing capacity - Agreement on the path to normalisation of relations btwn Kosovo & Serbia, which now needs to be swiftly implemented https://t.co/fQSzbe57mK' / X", **X (formerly Twitter)**, 23.03.2023, (Çevrimiçi) <https://x.com/JosepBorrellF/status/1638902706235400192>, 25.01.2025.

⁹⁰⁰ Nen Si, "Vucic Addresses Serbs: Why Didn't I Sign in Ohrid", **Euronews Albania**, 19.03.2023, (Çevrimiçi) <https://euronews.al/en/vucic-addresses-serbs-why-didnt-i-sign-in-ohrid/>, 25.01.2025.

⁹⁰¹ Stanicek, "Belgrade-Pristina Dialogue the Rocky Road Towards a Comprehensive Normalisation Agreement", s. 3-4.

ve Cumhurbaşkanı *Vučić* ile diğer yetkililer, egemenlik meselesi yerine ekonomik normalleşme ve pratik işbirliğine odaklanmaktadır. Sırbistan'ın bu tutumu, Kosova'nın kendi topraklarının ayrılmaz bir parçası olduğunu belirten anayasasına ve BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararına dayanmaktadır. Bu temel anlaşmazlık, yasal olarak bağlayıcı ve kapsamlı bir normalleşme anlaşması sağlama konusundaki devam eden zorluğu gözler önüne sermektedir. Kosova, bu süreci küresel tanınmaya giden bir yol olarak görürken, Sırbistan, Kosova üzerindeki iddialarını korumaya çalışmakta ve egemenlik tanımadan ekonomik ve pratik işbirliğine odaklanmaktadır.⁹⁰²

3.3.3.3. Anlaşmaların Güncel Algılanış Biçimine Dair

Bugün Brüksel ve Ohri Anlaşmaları, sözlü bir siyasal taahhüt niteliğinde kalmıştır. Kosova ve AB bu anlaşmalara bağlayıcılık kazandırmak istese de uluslararası hukukun mevcut normatif yapısında, imzalanmamış bir metne bu bağlayıcılığı yüklemek zordur.

Sırbistan, anlaşmaları bağlayıcı saymamaktadır. O kadar ki *de facto* yahut *de jure* tanıma anlamına gelebilecek her türlü bakış açısını reddetmektedir. Kosova bu anlaşmalar serisinden bir tanıma emaresi çıkarmak istese de arzu ettiği sonuca ulaşamamıştır.

Brüksel ve Ohri görüşmelerinden çıkan sonucu bir anlaşma olarak ifade etmek zor görünmektedir. Zira burada bir irade uyuşmasının varlığı da kuşkuludur. Bu hususun *Vučić*'in tereddüdünden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Eğer gerçekten böyle bir anlaşma imzalanmış ve usulüne uygun olarak yürürlüğe girmiş olsaydı, artık en azından *de facto* bir tanımadan bahsetmek mümkün olacaktır. Ancak mevcut durumda Brüksel ve Ohri görüşmelerinden çıkan sonucu 'ölü doğmuş bir anlaşma' olarak nitelendiriyoruz.

3.3.4. Diyalogun Yarattığı Sonuçlar ve Geleceği

Kosova ile Sırbistan arasındaki diyalog, 2011'de Belçika'nın Brüksel kentinde başlamıştır. Sürecin ilk aşaması (genel olarak 2011-2013 dönemi) teknik diyalog dönemi olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde, Kosova ve Sırbistan vatandaşlarının yaşamlarını iyileştirmeyi hedefleyen teknik konularla ilgili birçok önemli anlaşma gerçekleştirilmiştir. Diyalogun niteliği, 19 Nisan 2013'te Kosova ve Sırbistan'ın ilişkilerin Normalleşmesini İlişkin İlkeler Üzerine İlk Anlaşma'yı (2013 Brüksel Anlaşması) kabul etmesiyle

⁹⁰² Stanicek, a.y.

değişmiştir. Bu tarihten itibaren siyasi diyalog süreci başlamış ve müzakereler, Kosova ve Sırbistan'ın en üst düzey temsilcileri (Cumhurbaşkanları ve Başbakanlar) arasında yürütülmüştür. Diyalog kapsamında yapılan pek çok anlaşmadan en önemlileri yukarıda incelenmiştir.⁹⁰³

Bugüne kadar, diyalog süreci ve yapılan tüm toplantılarla ilgili eksik veriler nedeniyle yeterli bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Bazılarına göre bu durum şeffaflık eksikliğinden kaynaklanırken, diğerleri bunu sürecin doğasına bağlamaktadır.⁹⁰⁴ Kanaatimizce tarihsel olarak görece yeni ve halen devam eden bir siyasal süreçte bu türden belirsizlikler ve kamuoyuna tamamen açılmamış müzakereler oldukça doğaldır. Bu nedenle uluslararası hukuk yazını, bilhassa son yıllarda BPD kapsamında gerçekleşen anlaşmaların hukuki niteliğine yönelik kesin söylemlerden ve iddialı belirlemelerden kaçınılmaktadır.

'Normalleşme', çatışmaların yeniden tırmanma olasılığını azaltarak barışçıl bir birlikte yaşamı teşvik eden bir süreç olarak tanımlanır. AB'nin Kosova'daki normalleşme (normalizasyon) politikaları, siyasi, ekonomik ve toplumsal alanları kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Ancak, sonuçlar karmaşık olmuştur. Siyasi normalleşme kapsamında,

⁹⁰³ Burada belirtmek gerekir ki AB tarafından kolaylaştırılan ve öncülük edilen BPD kapsamı dışına çıkıp AB idaresinde olmasa da, tarafların ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik ABD öncülüğünde attığı önemi bir adım daha vardır. **Washington Anlaşması (Kosovo and Serbia Economic Normalization Agreements) (2020)** BPD dışında kalsa da taraflar arasındaki önemli siyasal gelişmelerden olup bahse değerdir. 'Kosova ve Sırbistan Ekonomik Normalleşme Anlaşmaları' (gayri resmi adıyla Washington Anlaşması)⁹⁰³ Kosova ile Sırbistan'ın kendi aralarında ekonomik normalleşmeyi kolaylaştırmayı kabul ettikleri bir dizi belgeden oluşmaktadır. Bu belgeler, 4 Eylül 2020'de Beyaz Saray'da, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı *Donald Trump*'ın huzurunda, Kosova Başbakanı *Avdullah Hoti* ve Sırbistan Cumhurbaşkanı *Aleksandar Vučić* tarafından imzalanmıştır.

Washington Anlaşması, Kosova ve Sırbistan arasında ekonomik işbirliğini teşvik etmek ve diplomatik normalleşme sağlamak amacıyla imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında, Sırbistan Kosova'yı tanımamaya yönelik çabalarını bir yıl boyunca askıya almayı, Kosova ise aynı süre içinde uluslararası örgütlere üyelik başvurusunda bulunmamayı kabul etmiştir. Taraflar, Belgrad-Priştine demiryolu projeleri, sınır geçiş noktalarının açılması, 5G altyapısında güvenlik düzenlemeleri ve Gazivode/Ujmani Gölü'nün ortak kullanımı gibi ekonomik ve teknolojik projelerde işbirliği yapmayı taahhüt etmiştir. Ayrıca taraflar, din özgürlüğünü koruma, diplomaların karşılıklı tanınması, mini Schengen bölgesine katılım ve Hizbullah'ı terör örgütü olarak tanıma gibi sosyal ve siyasi taahhütlerde bulundular. Anlaşma, Kudüs'te büyükelçilik açmayı da içeren önemli diplomatik kararlarla dikkat çekmektedir.

Washington Anlaşması'nın hukuki niteliği tartışmalıdır. Bir görüş, anlaşmayı ABD, Kosova ve Sırbistan arasında üç taraflı bir anlaşma olarak görürken, Sırbistan Cumhurbaşkanı *Vučić* bunu reddederek anlaşmayı ABD ile ayrı ayrı yapılan iki taraflı siyasi taahhüt olarak değerlendirmiştir. Hukuken bağlayıcı bir anlaşma olarak kabul edilmemekle birlikte, Kosova ve Sırbistan'ın ABD'ye karşı verdikleri tek taraflı beyanlar olarak değerlendirilebileceği öne sürülmüştür. Anlaşma, Kosova ve Sırbistan arasındaki ekonomik normalleşmeyi teşvik etmektedir. *Biden* yönetimi, karşılıklı tanımayı hedefleyerek Kosova ve Sırbistan arasında bağlayıcı bir anlaşma için çalışmayı planlamıştır. Ancak, Kosova Başbakanı *Albin Kurti*, Washington Anlaşması'na karşı olduğunu ve Sırbistan ile diyalogu öncelikli görmediğini açıklamıştır. Anlaşmanın uygulanabilirliği, özellikle Kudüs Büyükelçiliği konusu, taraflar ve ABD'nin gelecekteki tutumuna bağlıdır. "Washington Agreement", 04.09.2020; Robert Muharremi, "The 'Washington Agreement' Between Kosovo and Serbia", **The American Society of International Law**, C. 25, No: 4, 2021.

⁹⁰⁴ "Introduction to the Dialogue", **The Dialogue**, (25.01.2025), (Çevrimiçi) <https://dialogue-info.com/the-dialogue/>, 25.01.2025.

Sırp çoğunluklu belediyeler birliğinin/topluluğunun (ASM/CSM) kurulması hedeflenmiş, ancak bu mümkün olmamıştır. Ekonomik normalleşme çerçevesinde bazı ilerlemeler kaydedilmiş, ticaret ve uluslararası telefon kodu gibi konularda adımlar atılmıştır. Toplumsal normalleşme alanında kimlik belgelerinin karşılıklı kabulü gibi bazı gelişmeler sağlanmış, ancak mültecilerin dönüşü ve etnik güvenlik sorunları gibi temel meseleler çözülememiştir. AB'nin müzakereleri, yerel düzeydeki çatışmaları yeterince ele alamamış ve karşılıklı güvensizliği azaltmamıştır. Yönetilen bir 'istikrarsızlık' ortamı oluşmuş ve bu durum, tarafların kendi çıkarlarına göre gerilimi artırıp azaltmasına yol açmıştır. Sonuç olarak, normalizasyon politikalarının çatışma çözümüne katkısı sınırlı kalmış ve temel sorunlar çözülmeden devam etmektedir.⁹⁰⁵

Devlet inşasında en önemli unsurlardan biri, savaş sonrası ülkelerde istikrarlı bir iç ortam yaratmaktır. Geleneksel güvenlik mekanizmaları önemli olmakla birlikte, devlet ve toplum arasındaki ilişkilerin istikrarı da öncelik taşınmalıdır. Bu güveni sağlamak için temel kamusal hizmetler gibi ortak çıkarlar üzerinden bir bağlantı kurulabilir. Etkin kamusal hizmetler devlet meşruiyetini güçlendirir ve uzun vadeli sosyo-ekonomik kalkınmayı güçlendirir.⁹⁰⁶ BPD süreci ile AB'nin desteklediği model, aslında devlet inşası anlamında küresel güçlerin yönlendirmesi ile yeni kurulan devletin meşruiyetini pekiştirmeyi üstü kapalı bir hedef seçmiş görünmektedir. Ancak Sırbistan'ın tanımama ve egemenliği kaybı olacak anlaşılabilir her çeşit yaklaşıma direnci, normalleşme adı altında Kosova'nın fiili egemenliğini tamamlamasına engel olmaktadır.

2011'den beri devam eden AB öncülüğündeki Brüksel Diyaloğu, hükümetler arası iletişimi geliştiren ve Kosova'nın kuzeyindeki gerginlikleri azaltan anlaşmalar gibi bazı ilerlemeler sağlamıştır. Ancak, bu süreç gerçek bir normalleşme duygusu yaratmada başarısız olmuş, çünkü her iki hükümet ve siyasi elitleri, bu süreci daha çok iç politikada koz olarak kullanmış, gerçek uzlaşma çabalarına yeterince yatırım yapmamıştır. Kosova ile Sırbistan arasındaki açık sorunların çözümü ve karşılıklı tanınma, iki ülkenin potansiyelini açığa çıkarmak ve bölgeyi istikrara kavuşturmak için önemli görülmektedir. Ancak, her iki tarafın da önemli tavizler vermesi gerekmektedir ve bu tavizler, Kosova ve Sırbistan'da hâlâ tartışmalı bir konu olarak kalmaktadır.⁹⁰⁷

⁹⁰⁵ Axyonova, Kartsonaki, "The European Union's Normalisation Policies for Kosovo", s. 12-14.

⁹⁰⁶ David Roberts, "Post-Conflict Statebuilding and State Legitimacy: From Negative to Positive Peace?", **Development and Change**, C. 39, No: 4, 2008, s. 18-19.

⁹⁰⁷ Naim Rashiti, "Kosovo-Serbia Dialogue: Path to the Agreement", **Balkans Policy Research Group Policy Article**, 2020, s. 5-11.

Diyalog, ilerleme dönemi (2011-2016) ve durgunluk dönemi (2017-2022) olarak da ikiye ayrılmıştır. İlerleme döneminde AB, taraflar arasında etkisini genişleten bir aktörken, durgunluk döneminde ilişkilerini savunan ve daha sert yöntemlere başvuran bir role dönüşmüştür. AB, her iki dönemde de üyelik perspektifini teşvik olarak kullanmış, ancak durgunluk döneminde fon kesintisi gibi olumsuz teşviklere başvurmuştur. Ayrıca, durgunluk döneminde daha fazla katkı sağlayarak ve ceza yöntemlerini devreye sokarak arabuluculuk yaklaşımını değiştirmiştir. Bu, AB'nin tarafsız bir hakem rolünden, kendi çıkarlarını gözetten bir katılımcıya evrildiğini göstermektedir. 2023'te varılan Brüksel-Ohrid Anlaşması, diyalogun durgunluk döneminden çıkması için bir fırsat sunmuştur. Ancak, AB'nin bu yeni arabuluculuk rolü ve yöntemlerinin uzun vadede normalleşme sağlayıp sağlamayacağı belirsizdir. Gelecekteki araştırmalar, anlaşma metninin analizine veya medya raporlarına odaklanarak AB'nin Kosova ile Sırbistan'a yönelik farklı yaklaşımlarını inceleyebilecektir.⁹⁰⁸ Bu aşamada, son dönem gelişmelerine rağmen diyalogun durgunluk döneminden çıkamadığı kanaatindeyiz.

AB üyeliği, Batı Balkanlar'da değişim ve barış inşası için temel bir itici güç olmaya devam etmektedir. İyi yönetim, hukukun üstünlüğüne saygı, azınlıkların korunması, toplumun direnci ve siyasi kültürün dönüşümü gibi unsurlar, AB'nin katılım kriterlerinin temel taşlarını oluşturmaktadır. Hem Sırbistan hem de Kosova, nihaî olarak AB'ye katılım hedefiyle bu süreçte yer almaktadır. AB'nin dış müdahalelerinin ve Batı Balkanlar'daki barış inşasına yönelik desteğinin sınırları vardır. AB'nin mali yardımları ve genişleme politikaları, Bosna-Hersek ve Kosova'daki etno-milliyetçi güç dengelerini ya da Kosova-Sırbistan ilişkilerini tek başına değiştiremez. Değişim, bölge içinden, özellikle yerel ve ulusal otoritelerden gelmelidir. Güvenlik, hukukun üstünlüğü ve egemenlik gibi hassas reformlar ile barışma süreçlerinin başarısı, Batı Balkanlar'daki yerel liderlik ve sahiplenme ile mümkündür.⁹⁰⁹

Dolayısıyla yerel düzeyde Kosova'nın statüsüne ilişkin bir uzlaşma olmadığı sürece başka uluslararası aktörlerin bu meseleyi çözmesi de mümkün görülmemektedir. Belgrad-Priştine Diyalogu'nun geleceği, taraflar arasındaki güvenin yeniden inşasına ve diyalog sürecinin kapsamının genişletilmesine bağlıdır. Katılımcılar, mevcut durgunluğun diyalogun dar bir formatta yürütülmesi ve tarafların net bir vizyon geliştirememesi nedeniyle oluştuğunu vurgulamaktadır. Diyalogun yeniden başlaması için, her iki tarafın

⁹⁰⁸ Samuli Graves, "The Evolving Role of the European Union in Facilitating the Belgrade-Pristina Dialogue", Helsinki, University of Helsinki, Yüksek Lisans Tezi, 2023, s. 51-52.

⁹⁰⁹ Ioannides Isabelle, **Peace and Security in 2018**, s. 54-55.

da kısa vadede güven artırıcı adımlar atması gerekmektedir. Ayrıca, diyalogda statü meselesinin geri plana itilmesi ve teknik konulara odaklanması önerilmektedir. Nihai bir siyasi anlaşma olmaksızın tam normalleşmenin mümkün olmadığı belirtilirken, bu sürecin sürdürülebilirliği için AB'nin tarafsız ve etkin bir kolaylaştırıcı rol üstlenmesi gerektiği ifade edilmektedir.⁹¹⁰

3.3.5. Diyalogun Kosova'nın Meşruiyetine ve Fiili Egemenliğine Tesiri

Diyalog süreci, hiçbir aşamada Sırbistan'ın Kosova'nın bağımsızlığını kabul etmesi ve Kosova'nın uluslararası örgütlere üyeliği ile serbestçe uluslararası ilişkilere girmesini kabullenmesi anlamına gelmemiştir.

Bununla birlikte Kosova, BPD kapsamındaki anlaşmalar düzleminde Kosova'daki egemenliğini ve fiili kontrolünü pekiştirmiştir. Bilhassa teknik diyalog anlaşmaları ile Kosova topraklarında yaşayan azınlıklar da dahil olmak üzere tüm ikamet edenler genelinde egemen yetkilere benzer yetkiler kazanmıştır.

2013 tarihli Brüksel Anlaşması ile Kosova içerisindeki kolluk yetkileri ve yargılama yetkisi ile uygulanacak hukuk rejimi bakımından önemli avantajlar elde etmiştir. Kosova'da tek bir polis gücünün kuzey azınlık bölgeleri de dahil yetki kazanması, fiili egemenliği pekiştiren en önemli etkenlerdendir.

Sırbistan Kosova Polisi de dahil olmak üzere Kosova güvenlik güçlerinin tamamını gayri meşru kuruluşlar olarak tanımlamaktadır. Bununla beraber 2013 Brüksel Anlaşması ile üzerinde uzlaşılmış ve uygulamaya geçirilmiş bir Kosova Polisi kolluk fonksiyonu yeknesaklığı da mevcuttur. Bu artık yerleşik uygulama halini almış, Kosova Polisi, Sırp azınlıklar da dahil olmak üzere Kosova genelinde Kosova hukuk düzeninin uygulanmasına çalışmaktadır.

2013 Brüksel Anlaşması'ndan sonra Sırbistan, kendi paralel yapılarını belirli bir düzeyde işletmeye devam etmiş olsa da Kosova'nın bilhassa siyasal nitelikli Brüksel Anlaşması ile yerleşik uygulama ve kabullere dayalı bir fiili egemenlik geliştirmeye başladığı söylenebilecektir.

⁹¹⁰ Council for Inclusive Governance, "The Future of the Belgrade-Pristina Dialogue", 2019.

3.4. GÜNÜMÜZDE KOSOVA'NIN ÖNÜNDEKİ BAZI EGEMENLİK ENGELLERİ

Kosova'nın meşru bir egemen devlet olması, ayrılıkçı bir harekete dayanması nedeniyle bir çırpıda gerçekleşebilecek bir durum değildir. Bununla birlikte bu türden ayrılıkçı hareketlerin egemenliklerini geliştirme ve pekiştirme çabaları bir süreçtir. Bu sürecin uluslararası toplum tarafından kabullenilme ve benimsenme durumu, egemenlik iddiasındaki devletin meşruiyetini de güçlendirmektedir.

Kosova her alanda, egemenlik yetkilerini geliştirecek siyasi adımları atmakta ve Kosova'da bağımsızlık ilan ettiği topraklar üzerinde egemen erklerini kullanmak için çalışmaktadır.

Tanınma tek başına bir egemenlik koşulu ve sembolü olmasa da, Kosova'nın tanınma sorunu meşruiyetine bakışta ayrıca bir etkidir. Bu tanınma sadece devletler değil, uluslararası örgütler bakımından da önem arz etmektedir. Zira uluslararası arenada etkin iki büyük uluslararası örgüt olan BM ve NATO halihazırda Kosova'yı tanımış değildir.

Güncel durumda Kosova'nın tam fiili egemenliğine mâni olan ve dolayısıyla geleneksel Montevideo kriterleri bakımından da kurucu unsurların varlığını kuşkulu duruma düşüren bazı engeller mevcuttur. Kosova'nın egemen bir devlet iddiasının kabul edilebilirliğine gölge düşüren farklı durumlar belirlenebilmektedir. Bu engeller, Kosova'nın bağımsız bir devlet statüsü elde etmesi bakımından ortaya çıkan meşruiyet boşluğuna paydaştır.

3.4.1. Uluslararası Varlık ve Yetkileri (Tarafsızlık Yaklaşımı ve Uygulanabilir Uluslararası Hukuk Dairesinde)

Uluslararası toplumun 'denetimi', Kosova'nın egemenliğini sınırlamaktadır. Birleşmiş Milletler'in 1244 sayılı Kararı, Kosova'ya askeri güçlerin (KFOR) konuşlandırılmasını ve bir sivil yönetimin kurulmasını yetkilendirmiştir. Bu durum başlı başına egemen bir devletin toprakları üzerindeki mutlak yetkisi sınırlandıran bir husustur.⁹¹¹

⁹¹¹ Devetak, "Anetec – Academic Network Supporting the EU Policy Towards the Western Balkans", s. 12-13.

Egemen bir devletin topraklarına konuşlanan bir uluslararası varlık, Kosova örneğinde aslında YFC'nin yetkilerini geçici olarak sınırlandırmıştır. Bu geçici idare altındaki topraklarda yeni bir devlet bağımsızlık iddiasında bulunmuştur. İşte bu yeni doğmakta olan devletin zaten geçici yönetim ve güvenlik sağlayan uluslararası varlığın denetiminde var olması, Kosova Cumhuriyeti'nin fiili egemenliği sağlayabildiği hususundaki kuşkulardan biridir.

BM Genel Sekreteri'nin 12 Haziran 2008 tarihli Kosova'daki Birleşmiş Milletler Geçici Yönetim Misyonu Hakkındaki Raporu'nun I numaralı Eki olan 12 Haziran 2008 tarihli 'Genel Sekreter'in Sayın Boris Tadić'e Yazdığı Mektup', BM'nin Kosova'ya ilişkin tarafsızlık yaklaşımının resmi beyanıdır. Buna göre; BM'nin Kosova'nın statüsü konusundaki tutumu, kesin bir şekilde 'tarafsızlık statüsü (*status neutral*)' olmuştur.⁹¹² Kosova'nın 17 Şubat 2008'de tek taraflı bağımsızlık ilanını takiben, bazı üye devletler Kosova'yı egemen bir devlet olarak tanırken, diğerleri tanımamıştır. Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı Kararı, Güvenlik Konseyi başka bir karar almadığı sürece yürürlükte kalmaya devam etmektedir. Bu mektupta açıkça belirtilen bir başka husus da uluslararası varlığın yeniden yapılandırılmasının statü meselesine etki etmeyeceğidir.⁹¹³

Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova Danışma Görüşü de 1244 sayılı Karar ile kurulan hukuksal rejimin Kosova açısından halen yürürlükteki uluslararası hukuk olduğunu teyit etmiştir.⁹¹⁴ BM Genel Sekreteri, Danışma Görüşü'nün ardından da Kosova'ya ilişkin tarafsızlık yaklaşımını sürdürmüştür. Dolayısıyla BM ve 1244 yetkisiyle KFOR'un Kosova'nın bağımsızlığını ne tanımaları ne de reddetmeleri mümkündür. Bu tarafsızlık,

⁹¹² BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı'na dayanarak Kosova'da bulunan KFOR da bu tarafsızlık yaklaşımını takip etmektedir. Esasen buna mecburdur. Dolayısıyla NATO'nun da Kosova'nın statüsüne ilişkin tarafsızlık yaklaşımı BM ile paraleldir. Ancak NATO '*status neutral*' terimi yerine tarafsızlık yaklaşımını '*impartiality*' terimi ile açıklamaktadır. Bu tercihin sebebi, NATO'nun barışı destekleme harekâtı olarak kabul ettiği KFOR Harekâtı için, barışı destekleme konsepti çerçevesinde eylemli bir tarafsızlık algısına sahip olmasıdır. NATO'nun tarafsızlık yaklaşımı, gelişmelere tamamen uzaktan bakan ve 'karışmama' ilkesine dayalı 'status neutral' tutumdan farklı olarak, güvenliği sağlamak için gerektiğinde 'müdahil olma' imkânı veren 'impartial' bir tutumdur. Bu metot, 1244 sayılı Karar ve Askeri Teknik Anlaşma ile üstlendiği görevlerin gereği olarak bazı hallerde güvenliğe ilişkin durumlarda aktif tavır almayı gerektirmektedir. Ayrıca NATO üyesi olup Kosova'yı tanımayan ülkeler (İspanya, Romanya, Yunanistan, Slovakya), NATO'nun politikasının 'status neutral' olmasına da itiraz etmekte, kendi yaklaşımlarının bu olmadığını öne sürmektedirler. Bu nedenle NATO dokümanlarında '*impartiality*' terimi gözlenir. Bu çok ince bir ayırım olup teferruatı bu çalışmanın konusu olmadığından içeriğe dahil edilmemiştir. Yalnızca ayırma yüzeysel bir vurgu ile yetinilmiştir. 'Tarafsızlık' terimi Türkçe karşılığı itibarıyla bu nüansı önemsiz kılmaktadır. Bununla beraber İngilizce dilinde etimolojik olarak '*neutrality*' ve '*impartiality*' terimlerinin tam olarak eş anlamlı kabul edilmesinin doğru olmayacağını ifade etmek gerekir.

⁹¹³ Annex I (Letter dated 12 June 2008 from the Secretary-General to His Excellency Mr. Boris Tadić) United Nations Security Council, "Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, UN Doc. S/2008/354".

⁹¹⁴ International Court of Justice, "Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion".

Kosova'nın nihaî statüsüne ilişkin bir hareketsiz kalma ve bir seçeneği benimsememiş olma halidir.

Bu durumda, uluslararası varlığın BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı bağlamında oluşan yasal çerçeveye sadık olduğu ve bu hukuksal zeminin Kosova'daki misyonlar için uygulanabilir kabul ettiği sonucuna varmak mümkündür.

Uluslararası varlık; BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı ile sahip olduğu yetkileri sürdürmektedir. Özel olarak KFOR da Askeri Teknik Anlaşma ile kendi sorumluluklarını ve yetkilerini devam ettirmektedir. Bu yetki ve sorumluluklar, dönemsel olarak Kosova otoritelerinin bazı hususlarda alacağı kararları uluslararası yetkiler çerçevesinden değerlendirmeyi, bu hususlarda görüş açıklamayı, yönlendirmeyi gerektirmektedir. Uluslararası varlığın halihazırdaki en etkin temsilcisi KFOR bakımından ise, güvenliğin gerektirdiği bazı hallerde doğrudan Kosova makamlarının yürütme ve yasama fonksiyonlarında aktif angajman ve sınırlamaları gerektirmektedir.⁹¹⁵

Bu perspektiften bakıldığında, uluslararası varlık Kosova için bir egemenlik kısıtıdır. Kosova bazı egemen yetkilerini kullanamayacak şekilde kısıtlıdır. Günümüzde bu kısıtlamalar neredeyse tamamen KFOR görev sorumlulukları ile ilişkilidir.

3.4.2. Hava Sahası Kısıtları

Askeri Teknik Anlaşma kapsamında Kosova üzerindeki hava sahasının kullanımının kontrol ve koordinasyon sorumluluğu KFOR'a aittir. KFOR Komutanı, normal sivil hava faaliyetlerinin kontrolünü, operasyonları izlemek, uluslararası güvenlik gücü (KFOR) hava trafiği hareketlerini düzenlemek ve hava trafik sisteminin sorunsuz ve güvenli bir şekilde işletilmesini sağlamak amacıyla uygun sivil otoritelere⁹¹⁶ devredebilir.⁹¹⁷

⁹¹⁵ Buna bir somut örnekle kısaca değinmek isabetli olacaktır. 2024 yılında Kosova Hükümeti'nin Mitrovica kentinde bulunan, Arnavut ve Sırp arasında sembolik bir ayrım ve tarihsel çatışmaların bir hatırası olan Ibar Nehri üzerindeki köprünün (Ibar/Mitrovica/Austerlitz Köprüsü gibi farklı isimlerle anılmaktadır) açılması kararına güvenlik perspektifinden yaptığı değerlendirme ile müdahil olmasıdır. Kontakt Plus, "KFOR: Decision on the Bridge in Mitrovica through Dialogue and Coordination with the International Community", **Kontakt Plus**, 10.09.2024, (Çevrimiçi) <https://radiokontaktplus.org/en/News/kfor-decision-on-the-bridge-in-mitrovica-through-dialogue-and-coordination-with-the-international-community/81302/>, 25.01.2025.

⁹¹⁶ Esasen Askeri Teknik Anlaşma'da hava trafik sisteminin sorunsuz ve güvenli bir şekilde işletilmesini sağlamak amacıyla uygun Federal Yugoslavya Cumhuriyeti (FRY) kurumlarına devri öngörülse de uygulama böyle olmamıştır.

⁹¹⁷ "Military Technical Agreement (MTA)", art. 2/3-c.

Bu çerçevede KFOR, Kosova'nın 10.000 feet üzerindeki üst hava sahasının yönetimini sivil havacılık gereksinimleri ile paralel olarak 2014 yılında imzalanan bir anlaşma ile Macaristan'a devretmiştir.⁹¹⁸ Bu yetki devri, KFOR Komutanı'nın gerekli hallerde hava sahasının kontrol ve koordinasyonuna ilişkin sorumluluğu ortadan kaldırmaz. Üst hava sahasındaki uçuşlar, Kosova hava sahasındaki sivil ticari trafiğin 80'lik kısmını oluşturmaktadır ve Macaristan tarafından yönetilmektedir.⁹¹⁹

Kosova'nın alt hava sahasının yönetimine ilişkin olarak ise KFOR, İzlanda ile⁹²⁰ ayrıca bir çerçeve anlaşma imzalamıştır. KFOR, BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı ve 1999 tarihli Askeri Teknik Anlaşması uyarınca, Kosova'nın alt hava sahasındaki güvenlik yetkisini elinde bulundurmaktadır. Alt hava sahası, Priştine Havalimanı'na gelen ve giden uçuşlar haricinde sivil hava trafiğine kapalıdır. İzlanda, Kosova'nın alt hava sahasını normalleştirme çabalarına destek sağlayarak KFOR misyonuna katkıda bulunmaktadır.⁹²¹ Bu anlaşma ile Kosova'nın alt hava sahasında yeni uçuş rotalarının güvenli ve düzenli bir şekilde açılması için gerekli tüm koşulların oluşturulması amaçlanmıştır.⁹²²

Bu açıklamaların ardından anlaşılacağı üzere, Kosova kendi kara ülkesinin üzerindeki hava sahasında mutlak egemenlik yetkisini kullanamamaktadır. Hava sahası yönetimi, KFOR eliyle uluslararası toplum adına yönetilmektedir. KFOR Komutanı, gerekli gördüğü her halde Kosova hava sahasını kapatabilir. Kosova'nın sahip olduğu ve askeri amaçlarla kullanılması mümkün olmayan (insancıl yardım/afet/arama kurtarma/sivil

⁹¹⁸ "Implementing Agreement Between the Government of Hungary and International Security Force in Kosovo (KFOR) for the Provision of Air Navigation Services and Other Relevant Activities in the Designated Airspace over Kosovo", 2014.

⁹¹⁹ Die Morina, "Hungary to Keep Control Over Skies Over Kosovo", **Balkan Insight**, 02.02.2019, (Çevrimiçi) <https://balkaninsight.com/2019/02/02/hungary-control-over-kosovo-s-airspace-extended-01-29-2019/>, 25.01.2025.; "Hungary Continues to Control the Airspace over Kosovo", **Telegrafi**, 31.01.2019, (Çevrimiçi) <https://telegrafi.com/en/Hungary-continues-to-control-the-airspace-over-Kosovo/>, 25.01.2025.

⁹²⁰ Esasen hava sahası, İzlanda'nın bir dizi yetki devri ile Kosova Sivil Havacılık Otoritesi (CAA) tarafından yönetilmekte olsa KFOR ile yapılan anlaşmanın tarafı İzlanda'dır. Müteakip yetki devirleri İzlanda ile diğer aracı kuruluşlar arasında yapılmıştır. Bu husus, KFOR'un Kosova Cumhuriyeti'ni bir devlet olarak tanımaması ve bu nedenle doğrudan Kosova Sivil Havacılık Otoritesi yahut başkaca bir Kosova makamı ile uluslararası anlaşma ilişkisine girememesindedir. KFOR (daha genel olarak NATO), BM'nin benimsediği tarafsızlık politikası gereği Kosova Hükümeti'nin uluslararası hukuk kişiliğini tanımamaktadır. Bu nedenle de doğrudan uluslararası anlaşmalar akdetmemektedir.

⁹²¹ Jelena Ćirić, "Iceland to Manage Kosovo's Airspace", **Iceland Review**, 13.02.2020, (Çevrimiçi) <https://www.icelandreview.com/news/politics/iceland-to-manage-kosovos-airspace/>, 25.01.2025.

⁹²² "KFOR AND ICELAND SIGN TECHNICAL AGREEMENT ON LOWER AIRSPACE", **Jfcrnaples.Nato.Int**, (25.01.2025), (Çevrimiçi) <https://jfcnaples.nato.int/kfor/media-center/archive/news/2020/kfor-and-iceland-sign-technical-agreement-on-lower-airspace.aspx>, 25.01.2025; "Iceland to Manage Kosovo's Airspace", (25.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.icelandreview.com/news/politics/iceland-to-manage-kosovos-airspace/>, 25.01.2025; Get link vd., "Iceland to manage Kosovo's lower airspace", 11.02.2020, (Çevrimiçi) <https://www.exyuaviation.com/2020/02/iceland-to-manage-kosovos-lower-airspace.html>, 25.01.2025.

operasyon amaçlarıyla izah edilip uçurulan) hava araçları dahi KFOR izni ile ve belirlenen irtifa ve bölgelerde uçabilmektedir.

Kosova'nın egemenlik yetkilerinin diğer bir kısıtı da, KFOR Komutanı'nın en üst düzey askeri otorite olmasından kaynaklanmaktadır. KFOR Komutanı'nın izin verdiği haller hariç Kosova'ya herhangi bir ülkenin askeri güçlerinin konuşlanması ve hatta transit geçişi dahi mümkün değildir. Askeri Teknik Anlaşma kapsamında Kosova'daki güvenliğe ilişkin her türlü tedbiri almaya yetkili KFOR Komutanı, Kosova'da bulunan güvenlik güçleri dahil her türlü güvenliği tehdit eden faaliyeti durdurmaya yetkilidir.⁹²³

3.4.3. Kosova Güvenlik Kuvvetleri (KSF) Hakkındaki Kısıtlar

Başka bir hususta Kosova Güvenlik Kuvvetleri'nin (Kosovo Security Force / KSF) Kosova Hükümeti tarafından bir devlet ordusu gibi egemenlik alanında serbestçe kullanımına ilişkin bazı kısıtlarla ilgilidir.

Kosova Savaşı'nın ardından, 1999'da BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararıyla Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) dağıtılarak bazı üyeleri Kosova Koruma Birlikleri'ne (Kosovo Protection Force / KPC) katıldı. Kosova Koruma Birlikleri'nin görevleri; afet müdahalesi, arama-kurtarma, insani yardım, mayın temizleme ve altyapının yeniden inşasına destek vermektir, ancak savunma veya güvenlik işlevleri mevcut değildi. 2008'de Kosova'nın bağımsızlık ilanının ardından, Ahtisaari Planı'na uygun olarak, Kosova Güvenlik Kuvvetleri (KSF) başlangıçta sınırlı güvenlik görevleriyle faaliyet göstermek üzere kurulmuştur.⁹²⁴

Bu kuvvetin görevleri, 2008 yılındaki bağımsızlık ilanının ardından askeri vazifelerden ayrık şekilde belirlenmiştir. Yani başlangıçta bir ordu olarak tasarlanmamıştır. 2008 tarihli Kosova Güvenlik Kuvvetleri Hakkında Kanun'un⁹²⁵ 10. maddesi, Kosova Güvenlik Kuvvetlerinin görevlerini aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır:

⁹²³ "Military Technical Agreement (MTA)".

⁹²⁴ "Kosovo Security Force", **Wikipedia**, 18.01.2025, (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Kosovo_Security_Force&oldid=1270196887, 25.01.2025.

⁹²⁵ The Assembly of the Republic of Kosovo, "Law on the Kosovo Security Force", C. LAW NO. 03/L-046, C. LAW NO. 03/L-046 §, (2008).

- Kriz müdahale operasyonlarına, barış destek operasyonları da dahil olmak üzere katılmak. (Bu, Kosova Cumhuriyeti sınırları dışında davet edildikleri operasyonları da kapsayacaktır);
- Doğal afetler ve diğer felaketler ile acil durumlara müdahalede sivil yetkililere destek sağlamak, bölgesel veya uluslararası bir müdahale çabasının parçası olarak hareket etmek;
- Patlayıcı mühimmat imhası gerçekleştirmek;
- Sivil koruma operasyonları yoluyla sivil yetkililere destek sağlamak.

NATO Kosova Güvenlik Kuvvetleri'nin varlığını 'esas yetki (original mandate)' olarak isimlendirdiği bu görevler kapsamında tanımaktadır. Yani NATO'nun Kosova'yı bir devlet olarak tanımamasının bir sonucu olarak, Kosova Güvenlik Kuvvetleri'ni de bir ordu olarak görmesi mümkün olmadığından bu ilk yetkisi ile tanımaktadır. NATO'ya göre KSF Kosova'da bulunan bir ordu değil, sivil bazı tanımlanmış vazifelerle sınırlı hafif silahlı bir güvenlik kuvvetidir.

Ancak ilerleyen süreçte (bağımsızlık ilanını takip eden yıllarda), uluslararası denetimin sona ermesiyle birlikte Kosova, kendi bağımsız kurumlarını ve yönetim yapısını tam anlamıyla devreye sokarak egemenliğini pekiştirmeyi hedeflemiştir. Bu kapsamda, bağımsızlık sonrası yönetim ve egemenliğin tesisi için gerekli yasal düzenlemeleri ve değişiklikleri yapmaya başlamıştır. 7 Eylül 2012 tarihli Kosova'nın Bağımsızlığının Uluslararası Denetiminin Sona Erdirilmesiyle İlgili Yasaların Değiştirilmesi ve Tamamlanmasına Dair Kanun⁹²⁶ ile bir dizi kanun değişiklikleri yapılmıştır. Bu kapsamda başlatılan yasama süreci sonunda Kosova Güvenlik Kuvvetleri Hakkında Kanun da bazı değişikliklere tabi tutulmuştur. 2019 tarihli yeni Kosova Güvenlik Kuvvetleri Hakkında Kanun'un⁹²⁷ 4. maddesi, Kosova Güvenlik Kuvvetleri'nin (KSF) yeni görevini şöyle

⁹²⁶ The Assembly of the Republic of Kosovo, "On Amending and Supplementing the Laws Related to the Ending of International Supervision of Independence of Kosovo", C. Law No. 04/L-115, C. Law No. 04/L-115 §, (2012).

⁹²⁷ The Assembly of the Republic of Kosovo, "On Kosovo Security Force", C. LAW NO. 06/L-123, C. LAW NO. 06/L-123 §, (2019).

tanımlamaktadır: ‘Kosova Güvenlik Kuvvetleri, Kosova Cumhuriyeti’nin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü, vatandaşlarını, mülklerini ve çıkarlarını savunacaktır.’⁹²⁸

Görüleceği üzere bu ifade artık egemen bir devletin ordusuna verilen farklı bir görevi tanımlamaktadır. NATO, KSF’i bu yeni yetkisi ile tanımamaktadır. KSF’in bu dönüşüm çabası karşısında, dönemin Kosova Cumhuriyeti Başbakanı *Hashim Thaçi* ve NATO Genel Sekreteri *Anders Fogh Rasmussen* arasındaki bir dizi mektup teatisi ile KSF’in KFOR Komutanı’nın icazet verdiği haller haricinde Kosova kuzeyine⁹²⁹ çıkmaması hususunda bir uzlaşya varılmıştır.

Hashim Thaçi tarafından *Rasmussen*’e yazılan ilk mektupta⁹³⁰, NATO’nun (KFOR) Kosova’da güvenli bir ortam sağlamak ve serbest hareket kabiliyetini garanti etmekte kritik bir rol oynadığı belirtilmiştir. Kosova Güvenlik Kuvvetleri’nin (KSF), kriz müdahale operasyonlarına katılım, doğal afet ve diğer acil durumlara müdahale, patlayıcı mühimmat imhası ve sivil koruma operasyonlarında sivil otoritelere destek sağlamak gibi görevleri olduğu ifade edilmiştir. KSF’in, NATO liderliğindeki KFOR’un ön onayı olmadan Kuzey Kosova’da herhangi bir operasyon yapmayacağı taahhüt edilmiştir. Bu yaklaşımın, Kosova’nın NATO ile olan yükümlülüklerine tam olarak uyduğu ve bu yükümlülüklerin Kosova Hükümeti tarafından büyük bir ciddiyetle ele alındığı vurgulanmıştır. Ayrıca, KFOR’un, kendi yetkisi dahilinde, Kosova kuzeyindeki yerel toplumun meşru temsilcileriyle iş birliği yapabileceği belirtilmiştir. Bu taahhütler, Kosova’nın güvenlik ve istikrarına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Mektupla Kosova Hükümeti adına dönemin Başbakanı, KSF’in Ibar Nehri kuzeyinde kendi inisiyatifi ile harekât icra edemeyeceği ve konuşlanmayacağı taahhüt edilmektedir.⁹³¹

⁹²⁸ Kanun değişiklik süreci ve yasama düzenlemelerinin gelişimi için Bkz. “LAW NO. 06/L-123 ON KOSOVO SECURITY FORCE”, (25.01.2025), (Çevrimiçi) <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18375&langid=2>, 25.01.2025.

⁹²⁹ ‘Kosova’nın kuzeyi’ kavramından ne anlaşılması gerektiği ayrı ve karmaşık bir inceleme konusudur. Bu çalışmada konunun detaylarına değinilmeyecektir. Bazı kaynaklarda Sırp çoğunluğun yaşadığı dört il kastedilirken bazı kaynaklarda bu kavram Ibar Nehri kuzeyini ifade etmektedir. Bu mektup teatisi bakımından Ibar Nehri kuzeyi olarak anlaşılması yerindedir.

⁹³⁰ Hashim Thaçi, “Letter to NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen Concerning the Role of KFOR and Kosovo Security Force Operations.”, Republic of Kosovo, Office of the Prime Minister, 19.04.2013.

⁹³¹ Kosova’nın şimdiki Başbakanı Kurti, bu gizli anlaşmanın Kosova Anayasası’nı ihlal ettiğini ifade etmiştir. EWB, “The Office of the PM of Kosovo: Thaçi Signed a Secret Agreement and Violated the Constitution; Dismissal Required”, **European Western Balkans**, 26.02.2020, (Çevrimiçi) <https://europeanwesternbalkans.com/2020/02/26/the-office-of-the-pm-of-kosovo-thaci-signed-a-secret-agreement-and-violated-the-constitution-dismissal-required/>, 25.01.2025.

NATO Genel Sekreteri *Anders Fogh Rasmussen* yanıt mektubu⁹³² ile, Kosova Güvenlik Gücü'nün (KSF) Kosova kuzeyinde sadece KFOR'un ön onayı ile operasyon gerçekleştireceği taahhüdünü kabul etmektedir. *Rasmussen*, bu düzenlemenin KFOR'un görevini etkilemeyeceğini ve Kosova'daki genel güvenlik çerçevesine uygun olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, KFOR Komutanı'nın Kosova'daki meşru yerel toplum liderleriyle iş birliği yaparak güvenlikle ilgili konuları ele almasının önemine vurgu yapmıştır. Mektup, KFOR'un rolünün devam edeceğini ve Kosova'nın güvenlik durumunun dikkatle ele alınacağını teyit etmektedir.

Kosova Başbakanı *Hashim Thaçi* NATO Genel Sekreteri *Anders Fogh Rasmussen*'e 24 Mart 2014 tarihli bir mektup daha göndermiştir.⁹³³ Mektup, Kosova Hükümeti'nin güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kararlarını ve bu kararların Euro-Atlantik iş birliği ile uyumlu olduğunu ifade etmektedir. *Hashim Thaçi*, Kosova'nın güvenlik sektörü reform sürecinde attığı adımları ve Kosova Güvenlik Kuvvetleri'nin (KSF) rollerine ilişkin kararların dikkatli bir inceleme süreciyle şekillendirildiğini belirtmiştir. Başbakan, Kosova'nın ulusal güvenlik ihtiyaçlarını karşılama kapasitesinin gerçekçi bir şekilde değerlendirildiğini ve alınan kararların, NATO'nun rehberlik ettiği ilkelerle uyumlu olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, NATO'nun Güneydoğu Avrupa'daki liderlik rolüne duyduğu minnettarlığı ifade etmektedir. *Thaçi*, KSF'in NATO ile uyum içinde çalışmaya devam edeceğini ve yalnızca NATO'nun ön onayı ile Kosova kuzeyindeki operasyonlara katılacağını bir kez daha teyit etmiştir. Bu bağlamda, Kosova'nın NATO yükümlülüklerini ciddiyetle ele aldığı ifade edilmiştir. Ayrıca, güvenlik sektörü reformlarının Kosova'nın bölgesel barışa katkı sağlamak ve gelecekteki NATO entegrasyonu için önemli bir adım olduğu vurgulanmıştır.

Yukarıda detaylı olarak açıklanan mektup teatisi ile bir ordu olma yolunda dönüşüme başlayan KSF, Kosova kuzeyinde KFOR Komutanı ön onayı olmadan harekât icra edemeyecek şekilde kısıtlanmıştır. Bu durum, bir devletin ordusu bakımından açık bir egemenlik kısıtı olup fiili egemenliği tahdit eden bir diğer unsurdur.

⁹³² Anders Fogh Rasmussen, "Letter to Mr. Hashim Thaçi Regarding Kosovo Security Force Operations and KFOR's Role", NATO Secretary General, 19.04.2013.

⁹³³ Hashim Thaçi, "Letter to NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen Regarding Kosovo's Security Reforms and NATO Cooperation", Republic of Kosovo, Office of the Prime Minister, 24.03.2014.

3.4.4. 1244 Hukuki Rejiminin Bağlayıcılığı Üzerine

Kosova'nın 1244 sayılı Karar ve Askeri Teknik Anlaşma'dan kaynaklanan uluslararası hukuk rejimi ile bağlı olup olmadığı konusu da bu tartışmada ve Kosova'nın egemenliğine getirilen kısıtların hukuksal dayanaklarının tespiti anlamında oldukça önemlidir. Bilindiği üzere Kosova BM üyesi değildir. Kosova Askeri Teknik Anlaşma'nın tarafı da değildir. Bu nedenle bazı hallerde egemenliğini yayma iradesi ile Kosova otoritelerinden temkinli şekilde de olsa Askeri Teknik Anlaşma'nın kendilerini ilgilendirmedeği ve 1244 yasal çerçevesinin bağımsızlık ilanı ile anlamsız kaldığı anlamına gelebilecek söylemler işitmek mümkündür. Bu Kosova Cumhuriyeti'nin egemenlik yetkilerini gölgeleyen hukuksal argümanların ortadan kaldırılmasına yönelik bilinçli ve dikkatli bir söylemdir. Uygulamasında ise ısrar edildiğine pek rastlanmamıştır.

BM Kararları kural olarak üye devlet için bağlayıcıdır. Uluslararası anlaşmalar ise taraf olmayan üçüncü devletlere *erga omnes* yükümlülükler yükleyebilecek nitelikte olsa da yine kural olarak tarafları açısından bağlayıcıdır. Ancak BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı ve Askeri Teknik Anlaşma uluslararası varlık için Kosova'da herkese karşı ileri sürülebilecek sorumluluklar ihdas etmektedir. UAD'nin Kosova Danışma Görüşü ile de ortaya konulduğu üzere Kosova'da geçerli olan uygulanabilir uluslararası hukuk 1244 rejimi ile sağlanmaktadır. Bu kapsamda; tek taraflı bağımsızlık ilanı ile devlet olma iddiasındaki Kosova otoriteleri açısından KFOR'un Askeri Teknik Anlaşma'dan kaynaklanan sorumlulukları çerçevesinde aldığı kararlara uymak bir zorunluluktur. Bunun aksine yaklaşımlar, genel anlamda BM Antlaşması çerçevesinde uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye sokacak haller olarak kabul edilebilir. Bu nedenle uluslararası varlık, bazı hallerde barış ve güvenliğin idamesi için Kosova otoritelerini kısıtlayıcı kararlar alabilecektir. Bu da Kosova'nın egemenliği üzerindeki hukuksal rejimden kaynaklanan bir kısıt olarak görülebilir.

3.4.5. Kısıtların Sonuçları

Yukarıda sunulan bağlam, Kosova Cumhuriyeti'nin bir devlet olarak tâbi olduğu kısıtların ve egemenlik yetkilerine ilişkin sınırlamaların sadece belirgin örnekleridir. Bu örneklerle çoğaltılabilir.

Bunlar veya benzer birtakım uluslararası toplum menşeli yahut dolaylı yönden uluslararası varlık ile ilgili kısıtlamalara, bir de Sırbistan'ın Kosova'yı bir devlet olarak

tanımamasından kaynaklanan ve Kosova Polisi⁹³⁴ ve Kosova Güvenlik Kuvvetleri başta olmak üzere bazı kamu kuruluşlarının meşruiyetine ısrarlı muhalif duruşu eklenince, Kosova Hükümeti'nin Kosova ülkesi ve üzerindeki hava sahası üzerindeki fiili egemenliği belirli ölçüde tahdit edilmiş bir görünüm sergilemektedir.

Günümüzde Kosova Cumhuriyeti'nin tüm gayreti, egemenlik haklarını tam olarak elde üzerinedir. Bunun içerisinde yasama çalışmaları, güçlü yürütme ve yargısal işlevlerin tamamı sayılabilir.

Kosova'nın bir devlet olma yolunda ilerlemekte olduğu ve egemenliği pekiştirme çabalarının uzun vadede uluslararası arenada kabul gördüğü bir gerçektir. Bunun son belirgin örneği, Kosova'nın Avrupa Konseyi'ne üyelik yolundaki anlamlı ilerlemesidir.⁹³⁵

Bununla beraber, Kosova'nın egemenlik yetkilerine ilişkin mevcut kısıtlamaların, meşru ve bağımsız bir devlet olma hususunda katedilmesi gereken bazı aşamaların varlığını ortaya koyduğu kuşkusuzdur.

⁹³⁴ 2013 Brüksel Anlaşması ile Kosova Polisi'nin büyük ölçüde meşruiyet kazandığı ve tarafların iradesi ile tüm Kosova'da tek yasal kolluk kuvveti olarak görev yaptığını belirtmek gerekir. Bu yönüyle, Sırbistan'ın Kosova Polisi'ni tamamen gayri meşru bir yapı olarak sayan yaklaşımına katılamıyoruz.

⁹³⁵ "PACE Recommends That Kosovo* Becomes a Member of the Council of Europe", **Portal**, (25.01.2025), (Çevrimiçi) https://www.coe.int/en/web/portal/-/pace-recommends-that-kosovo*-becomes-a-member-of-the-council-of-europe, 25.01.2025; "Why the green light for Kosovo joining the Council of Europe is likely to be delayed | Euronews", (25.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.euronews.com/2024/05/09/why-the-green-light-for-kosovo-joining-the-council-of-europe-is-likely-to-be-delayed>, 25.01.2025.

SONUÇ

Kosova'nın bağımsızlık ilanı ve uluslararası toplumda bir devlet olarak yerini alma süreci; uluslararası hukukun normatif yapısındaki eksiklikleri, küresel sermayeyi elinde tutan güçlerin siyasi çıkarlarının hukuki ilkeler üzerindeki etkisini ve uluslararası sistemin işleyişindeki tutarsızlıkları gözler önüne sermiştir. Bu süreç, hem uluslararası hukukun temel ilkelerinin yetersizliğini hem de bu ilkelerin siyasi çıkarlar doğrultusunda yeniden yorumlanabilirliğini ortaya koyarak, uluslararası hukukun sınırlarının belirsizliğini ve esnekliğini açığa çıkarmıştır.

Kosova'nın bağımsızlık ilanı ve devletlik statüsü, ne uluslararası hukuk açısından kesin bir meşruiyet zemini bulabilmiş ne de tamamen hukuki bir reddi beraberinde getirmiştir. Bu durum, Kosova'nın devletleşme sürecinin hukuki açıdan bir muğlaklık (*ambiguitas*) barındırdığına işaret etmekte ve uluslararası hukuk ile siyasi gerçeklik arasındaki derin uyumsuzluğu belirginleştirmektedir.

Kosova, uluslararası hukukun *jus cogens* kuralları niteliğindeki kuvvet kullanma yasağı, toprak bütünlüğü ve devletlerin egemen eşitliği ilkelerinin tartışmalı da olsa ihlali suretiyle gerçekleşen bir uluslararası müdahalenin ardından, *de facto* bir uluslararası geçici yönetim altında alınmıştır. Akabinde, yine uluslararası hukukta açık karşılığı bulunmayan self-determinasyon hakkı iddiası ile BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı uyarınca tasarlanan anayasal çerçevenin dışına çıkan ve bu Karar'ın öngördüğü anlamlı özerklik ile esaslı özyönetim tasarımının ötesine geçen bir bağımsızlık ilanı söz konusu olmuştur. Dolayısıyla Kosova'ya gerçekleştirilen uluslararası askeri müdahaleden bağımsızlık ilanına kadar izlenen gelişmelerde birden fazla uluslararası hukuk ihlali yahut en azından meşruiyeti tartışmalı hususlar mevcuttur. Benzer meşruiyet tartışmaları, Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'ya ilişkin Danışma Görüşü içeriğindeki gerekçelendirme eksikliği, Kosova'nın tanınma süreci ve devamında günümüze kadar devam eden egemenliğe ilişkin kısıtlamalar nedeniyle de süregitmektedir.

Kosova'nın bağımsızlık süreci, uluslararası hukukun özellikle kuvvet kullanma yasağı, toprak bütünlüğü, devletlerin egemen eşitliği gibi temel ilkelerinin ve hukuki niteliği tartışmalı olsa da self-determinasyon hakkı/ilkesi gibi kavramların seçici biçimde uygulanabildiğini göstermiştir. NATO'nun 1999 yılında Kosova'ya yönelik müdahalesi, hukuki açıdan tartışmalı bir temel üzerine inşa edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin açık bir yetkilendirmesi olmaksızın gerçekleştirilen bu müdahale, uluslararası hukukun kuvvet

kullanma yasağına aykırılık teşkil etmiştir. Ancak askerî harekât, ‘insancıl müdahale’ doktrini çerçevesinde meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu durum, uluslararası hukukun normatif yapısındaki esneklik ve çifte standartların altını çizmektedir. Sonradan BM Güvenlik Konseyi’nin 1244 sayılı Kararı ile sağlanmaya çalışılan *ex post facto* bir onaylamanın da müdahalenin meşruiyetini sağlamada yeterli olmadığı görülmüştür.

Kosova’nın bağımsızlık ilanında self-determinasyon hakkına atıfta bulunulmuş, ancak bu hakkın işgal ve sömürgecilik bağlamı dışındaki uygulamalarına dair uluslararası hukukta bir netlik bulunmamaktadır. Self-determinasyon hakkının Kosova gibi bir örnekte, özellikle telafi edici ayrılma (*remedial secession*) doktriniyle ilişkilendirilerek kullanımı, devletler topluluğunun uluslararası hukukun belirsiz teorilerine nasıl sığınabildiğini bir kez daha ortaya koymuştur. Kosova örneğinde, büyük güçlerin siyasi çıkarlarının belirleyici rol oynadığı ve hukukun evrensel uygulanabilirliğinin yerine bölgesel ve duruma özgü çözümlerin tercih edildiği açıkça görülmüştür.

BM Güvenlik Konseyi’nin 1244 sayılı Kararı, Kosova’nın nihaî politik uzlaşya kadar geçici özerkliğini tanıyan ve bölgedeki durumu düzenlemeyi amaçlayan bir çerçeve sunmuş, ancak aynı zamanda üye devletlerin toprak bütünlüğüne saygıyı da ifade etmiştir. Rambouillet Anlaşması gibi siyasi dayatmaların zemininde şekillenmiş ve hukuki temellerden ziyade fiili gerçeklikleri esas almış bu Karar, Kosova’nın bağımsızlık ilanını engelleyememiş ve Sırbistan’ın toprak bütünlüğü korunamamıştır. Bunun ardından ise bağımsızlık ilanının uluslararası hukukla ne derece uyumlu olduğu konusundaki tartışmaları derinleşmiştir.

Uluslararası Adalet Divanı’nın (UAD) 2010 yılında verdiği Danışma Görüşü, Kosova’nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka aykırı olmadığını belirtmiş, ancak bu karar uluslararası hukukun ayrılma ve self-determinasyon konularındaki belirsizliklerini ortadan kaldırmamıştır. Divan, bağımsızlık ilanını yasaklayan bir uluslararası norm bulunmadığını ifade ederek, dar bir çerçevede hüküm vermiştir. Ancak bu yaklaşım, toprak bütünlüğü ilkesi ve ayrılma hakkı gibi temel kavramlara dair hukuki bir rehberlik sunmaktan kaçındığı için eleştirilmiştir. Hukuksal dayanak olmaması nedeniyle *non liquet* tuzağına düşmekten sakınan ve karar verememekten çekinen Divan, açıklamanın açıklanandan daha belirsiz olduğu *obscurum per obscurius* bir sonuç meydana getirmiştir.

Kosova’nın bağımsızlık ilanı sonrası uluslararası tanınma süreci, erken tanıma gibi olguların ışığında, uluslararası hukukun tanıma rejimindeki belirsizlikleri de gün yüzüne

çıkarmıştır. Kosova'yı tanıyan devletlerin bir kısmı, Kosova'nın devlet olmanın fiili koşullarını tam anlamıyla karşılamadığı bir dönemde tanımayı gerçekleştirmiştir. 'Montevideo kriterleri' kıstas alınarak yapılan bir değerlendirmede, Kosova'nın bağımsız bir hükümet ve etkili egemenlik konularında yetersiz kaldığı gözlemlenmiştir. Uluslararası yönetim organlarının (UNMIK, KFOR, EULEX gibi) bölgedeki etkinliği, Kosova'nın tam egemen bir devlet olma iddiasını zayıflatmıştır.

Kosova'nın bağımsızlık süreci, uluslararası sistemin meşruiyet krizini daha da derinleştirmiştir. İnsani değerler ile siyasi çıkarlar arasındaki dengenin kurulamaması, uluslararası hukukun temel ilkelerinin sorgulanmasına neden olmuştur. NATO'nun müdahalesi ve sonrasında BM'nin 1244 sayılı Kararı ile şekillenen süreç, uluslararası hukuk ilkelerinin siyasi hedefler doğrultusunda esnetilebildiğini göstermiştir. Bu durum, yalnızca Kosova bağlamında değil, gelecekteki benzer ayrılıkçı talepler için de emsal teşkil edebilecek bir risk yaratmıştır.

Kosova'nın emsal teşkil etmesine engel olacak bir söylem geliştirmeye çalışan Batılı yaklaşım, bu durumu *sui generis* bir örnek olarak sunma yolunda gitmiştir. Bu soyutlama çabası, özünde uluslararası hukuka aykırılığı açıkça dillendirmenin mümkün olmadığı bir kurguda temellendirme arayışından ileri gelmektedir. Oysa hukuka aykırı eylemler hukuka uygun haklar doğurmaz (*ex iniuria ius non oritur*)⁹³⁶ ve uluslararası hukukun ihlal edilmesiyle ortaya çıkan kurallar, yeni bir kural olarak diğer durumlara uygulanamaz.⁹³⁷ Dolayısıyla Kosova'nın emsal teşkil edemeyişi özgünlüğünden değil meşruiyet boşluğundandır.

Bu yeni ve kuşku vaka, uluslararası hukukun modern ihtiyaçlara yanıt vermekte ne derece yetersiz kaldığını ve uluslararası sistemin yeniden yapılandırılmasının önemini ortaya koymuştur. Uluslararası hukuk, güç siyaseti karşısında bağımsız bir normatif çerçeve oluşturmali ve evrensel uygulanabilirlik sağlamak için reforme edilmelidir. İnsancıl müdahale ve telafi edici ayrılma gibi tartışmalı kavramlar, açık ve uygulanabilir kriterlere bağlanmalı; aynı zamanda, uluslararası toplum, ayrılıkçı hareketlerin meşruiyetini belirleyecek açık ve bağlayıcı normlar geliştirmelidir.

BM Güvenlik Konseyi gibi mekanizmaların daha demokratik ve tarafsız bir yapıya kavuşması, uluslararası hukuk ve meşruiyet arasındaki boşlukların giderilmesi için kritik

⁹³⁶ Abdullahzade, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, s. 237.

⁹³⁷ "Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia", 09.2009.

bir adımdır. Kosova'nın bağımsızlık ilanı ve uluslararası toplumdaki konumu, sadece Kosova özelinde değil, uluslararası hukuk ve siyaset ilişkisi bağlamında gelecekteki tartışmaların yönünü belirleyecek niteliktedir. Bu süreç, uluslararası hukukun gelecekteki uygulamaları için kritik dersler sunmakta ve uluslararası sistemin yeniden yapılandırılmasına yönelik ihtiyaçları vurgulamaktadır.

Uluslararası hukukun sosyal hayatı düzenleme, öngörülebilirlik, adalet ve düzen sağlama işlevlerini yerine getirebilmesi için kuralların mümkün olduğunca net olması ve geniş ölçüde saygı görmesi gereklidir. Uluslararası bir kuralın yeterli *opinio juris* oluşmadan bağlayıcılığı söz konusu olamayacağından, bir kuralın gelişiminde uluslararası toplumun desteği kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, özellikle bölgesel güvenlik organizasyonlarının güç kullanımı konusundaki belirsizliklerin giderilmesi ve uluslararası hukuki rejimin yeniden inşa edilmesi gereklidir. Aksi takdirde, belirsizliklerin devam etmesi, uluslararası toplumun hukuktan faydalanma olanaklarını zayıflatacak ve hukukun sağladığı kazanımları geriye götürecektir. Aynı zamanda uluslararası hukukun yerleşik ilkelerine aykırılıkların birer istisna olarak ihya edilmesi mümkün olmayacağı gibi bu girişimler hukuka olan güvene de gölge düşürecektir.

BM Güvenlik Konseyi'nin mevcut yapısı ve işleyişi, Kosova müdahalesi gibi durumlarda uluslararası toplumun beklentilerini karşılamakta yetersiz kalmıştır. Güvenlik Konseyi'nin, özellikle daimî üyeler arasındaki veto hakkı nedeniyle, birçok önemli konuda karar alma mekanizmaları kilitlenmiş ve bu durum uluslararası hukukun etkinliğini zayıflatmıştır. Ayrıca, Kosova müdahalesi gibi örnekler, BM Güvenlik Konseyi'nin yetkisinin bölgesel güvenlik organizasyonları tarafından göz ardı edilebildiği bir ortam yaratmıştır.⁹³⁸

Uygulanan uluslararası hukukta günümüz koşullarında meşru müdafaa istisnası dışında BM Güvenlik Konseyi onayına ihtiyaç duymaksızın müdahalelere imkân tanıyan bir seçenek yoktur. Aksine hukuk rejimi önerileri de demokratik değerlere aykırılık ve BM'nin otoritesini zayıflatacağı eleştirileriyle karşılanmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin birincil yetkisini koruyarak, bölgesel organizasyonların insani müdahaleler için belirli koşullarda yetkilendirilmesini öneren modellerle esneklik sağlanması hedeflense de bunları destekleyecek hukuksal altyapı mevcut değildir. Geriye Kosova müdahalesini bir istisna

⁹³⁸ Uluslararası hukukta ve BM Güvenlik Konseyi'nde reform ihtiyacı giderek daha fazla gündeme gelmiştir. Reform önerileri arasında Güvenlik Konseyi'nin daimî üye sayısının artırılması, daha kapsayıcı ve temsil gücü yüksek bir yapı oluşturulması ve veto yetkisinin sınırlandırılması gibi fikirler bulunmaktadır. Bu reformların amacı, BM'nin meşruiyetini ve uluslararası toplumun kurallara uyumunu güçlendirmektir.

olarak değerlendirerek, BM Güvenlik Konseyi'nin yetkisinin korunma ve uluslararası hukukun mevcut kurallarının uygulanmaya devam etme seçeneği kalsa bu istisna hali meşru bir zeminde açıklamaya elverişli argümanlar eksiktir.⁹³⁹

Self-determinasyon hakkı ve toprak bütünlüğü ilkesi, uluslararası hukukun temel unsurlarıdır ve genellikle birbiriyle çelişmez. Ancak, bu hak sömürgecilik veya yabancı işgal bağlamı dışındaki tek taraflı ayrılma taleplerine uygulanmak istendiğinde hukuki belirsizlikler ortaya çıkmaktadır. Telafi edici ayrılma (*remedial secession*) kavramı, ciddi insan hakları ihlalleri veya sürekli ayrımcılık durumlarında tartışılrsa da, bu görüş uluslararası hukukta bir norm haline gelmemiştir.⁹⁴⁰

Tüm bu gerekçelerle Kosova'nın devlet statüsü kazanmasında çekinmeden eleştirilmeye değer bir meşruiyet boşluğu bulunduğu ve uygulanabilir uluslararası hukukun bu boşluğu doldurmaya elverişli şüpheden uzak argümanlar sunamadığı, netice olarak da Kosova bakımından belirsiz bir statünün (*status incertus*) varlığını sürdürdüğü sonucuna varılmıştır.

⁹³⁹ O'Connell, "The UN, NATO, and International Law after Kosovo", s. 83-89.

⁹⁴⁰ "Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia", s. 131-141.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR VE MAKALELER:

Abdullahzade, Cavid: **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2013.

Acer, Yücel, İbrahim Kaya: **Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı**, 13. Baskı., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2022.

Akkutay, Ali İbrahim: “Silahlı Çatışmalar Hukukunda İç Silahlı Çatışmaların Uluslararasılaşması”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 65, No: 1, 2016.

Aksar, Yusuf: **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk 1**, 3. Baskı., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2015.

Almqvist, Jessica: “The Politics of Recognition: The Question about the Final Status of Kosovo”, **Statehood and Self-Determination (Reconciling Tradition and Modernity in International Law)**, ed. Duncan French, 1. bs, Cambridge University Press, 2013, s. 165-186.

Alpözen, İrem, Ali Murat Özdemir: “1977 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Anayasası Bağlamında Kendi Kaderini Tayin Meselesi”, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, No: 1, 2022, s. 1-36.

Anghie, Antony: **Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law**, 1. bs, Cambridge University Press, 2005.

Aral, Berdal: “Kollektif Bir İnsan Hakkı Olarak ‘Halkların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı’”, **İnsan Hakları Yıllığı**, C. 21-22, 1999.

Axyonova, Vera, Argyro Kartsonaki: “The European Union’s Normalisation Policies for Kosovo: Contributing to a Durable Peace?”, **Ethnopolitics**, 2024, 1-18.

Bailey J. B. A., Richard Iron, Hew Strachan, (ed.): **British Generals in Blair’s Wars**, London, Routledge, 2016.

- Bastian**, Jens: "Kosovo's Independence and International Repercussions", **European Institute of Mediterrenian**, (2009).
- Bayilloğlu**, Uğur: "Uluslararası Adalet Divanı Kosova'nın Kendi Kaderini Tayin Hakkını Onayladı mı?", **TBB Dergisi**, No: 92, 2011.
- Bekaj**, Armend R.: **The KLA and the Kosovo War: From Intra-State Conflict to Independent Country**, Berlin, Berghof-Stiftung für Konfliktforschung, 2010.
- Bieber**, Florian, Zidas **Daskalovski**, (ed.): **Understanding the War in Kosovo**, Portland, Oregon, Frank Cass Publishers, 2003.
- Borgen**, Christopher J.: "Kosovo's Declaration of Independence: Self-Determination, Secession and Recognition", **The American Society of International Law (Online Ed.)**, 2008.
- Bothe**, Michael: "Kosovo – So What? The Holding of the International Court of Justice Is Not the Last Word on Kosovo's Independence", **German Law Journal**, C. 11, No: 7-8, 2010, s. 837-839.
- Bozkurt**, Enver: **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı**, Ankara, Asil Yayınevi, 2007.
- Bozkurt**, Giray Saynur: "Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, No: 2, 2010, s. 51-95.
- Brownlie**, Ian, C. J. **Apperley**: "Kosovo Crisis Inquiry: Further Memorandum on the International Law Aspects", **The International and Comparative Law Quarterly**, C. 49, No: 4, 2000, s. 905-910.
- Brzozowski**, Alexandra: "Serbia, Kosovo 'Gentlemen's Agreement' on EU-Backed Deal Unpacked", **Euractiv**, 20.03.2023, (Çevrimiçi)
- Buchanan**, Allen: "Theories of Secession", **Philosophy & Public Affairs**, C. 26, No: 1, 1997, s. 31-61.
- Buchheit**, Lee C.: **Secession: The Legitimacy of Self-Determination**, New Haven, Conn., Yale University Press, 1978.
- Büyüktavşan**, Hatice Zehra: "Güney Afrika'daki Irkçı Apartheid Rejimi: 1948 – 1994", **Africana**, C. 1, No: 1, 2021.

- Caplan**, Richard: "The ICJ's Advisory Opinion on Kosovo", **United States Institute of Peace (Peace Brief)**, No: 55, 2010.
- Caspersen**, Nina: "The Pursuit of International Recognition After Kosovo", **Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations**, C. 21, No: 3, 2015, s. 393-412.
- Cavandoli**, Sofia: "The Unresolved Dilemma of Self-Determination: Crimea, Donetsk and Luhansk", **The International Journal of Human Rights**, 2016.
- Charlesworth**, Hilary, Christine **Chinkin: The Boundaries of International Law: A Feminist Analysis**, Manchester, Juris Pub. : Manchester University Press, 2000.
- Chinkin**, Christine M.: "Kosovo: A 'Good' or 'Bad' War?", **American Journal of International Law**, C. 93, No: 4, 1999, s. 841-847.
- Christakis**, Theodore: "The ICJ Advisory Opinion on Kosovo: Has International Law Something to Say about Secession?", **Leiden Journal of International Law**, C. 24, No: 1, 2011, s. 73-86.
- Ćirić**, Jelena: "Iceland to Manage Kosovo's Airspace", **Iceland Review**, 13.02.2020, (Çevrimiçi), 25.01.2025.
- Clapham**, Andrew: **Brierly's Law of Nations: An Introduction to the Role of International Law in International Relations**, Seventh Ed., Oxford University Press, 2012.
- Corson**, Mark W., Clemson G. **Turregano**: "Spaces of Unintended Consequences: The Ground Safety Zone in Kosovo", **GeoJournal**, C. 57, No: 4, 2002, s. 273-282.
- Crawford**, Emily: "Armed Conflict, International", **The Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Oxford University Press (Onl.Ed.), 2008.
- Crawford**, James: **The Creation of States in International Law**, Oxford, Clarendon Press, 1979.
- Crawford**, James: **The Creation of States in International Law**, Second Edition., Oxford, Clarendon Press, 2006.

Crawford, James, Pierre **Bodeau**: “Second Reading of the ILC Draft Articles on State Responsibility Further Progress”, **International Law Forum Du Droit International**, C. 2, No: 1, 2000.

Crozat, Charles: “Devletler Hukukunda Tanıma”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 19, No: 1-2, 1954.

Cullen, Anthony: “Key Developments Affecting the Scope of Internal Armed Conflict in International Humanitarian Law”, **Military Law Review**, C. 183, 2005.

Çağlayan: “BM Güvenlik Konseyi Rezolüsyonları Nedir? Nasıl Okunur?”, **TAAD**, C. 12, No: 46, 2021.

Çakır, Tuğrul: “Uti Possidetis (Mevcut Sınırların Korunması) İlkesi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, No: 2, 2022, s. 595-623.

Çevikbaş, Ahmet: “Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO’nun Kosova’ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarından Değerlendirilmesi”, **Savunma Bilimleri Dergisi**, C. 10, No: 2, 2011, s. 18-57.

Çiftçi, Barış: “Bozkurt-Lotus Davası’nın Hukuki Değerlendirmesi ve Türkiye Açısından Önemi”, **Journal of Political Administrative and Local Studies**, C. 6, No: 1, 2023, s. 43-55.

Detrez, Raymond: **Kosovo: De Uitgestelde Oorlog (Kosovo: The Deferred War)**, Antwerpen, 1999.

Devetak, Silvo: “Anetrec – Academic Network Supporting the EU Policy Towards the Western Balkans”, ed. Milan Jazbec, **European Perspectives: International Scientific Journal on European Perspectives**, C. 13, No: 1(23), 2022.

Duran, Hasan: “Yeni Bir Müdahale Şekli: İnsani Müdahale”, **SDÜ İİBF Dergisi**, C. 6, No: 1, 2001.

Ecemiş Yılmaz, Hatice Kübra, Ali Said **Çimen**: “NATO’nun Kosova ve Aktif Gayret Operasyonlarının Silahlı Çatışma ve Kuvvet Kullanma Yasağı Kavramları

Perspektifinden Değerlendirilmesi”, **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 17, No: 2, 2022.

El Ouali, Abdelhamid: **Territorial Integrity in a Globalizing World: International Law and States’ Quest for Survival**, Berlin, Heidelberg, Springer Berlin Heidelberg, 2012.

Elden, Stuart: “Contingent Sovereignty, Territorial Integrity and the Sanctity of Borders”, **SAIS Review of International Affairs**, C. 26, No: 1, 2006, s. 11-24.

Ellek, Bojan: “Policing in North Kosovo after Brussels Agreement”, **Kosovo Serbia Policy Advocacy Group (KSPAG) (Online Articles)**, (24.01.2025).

Erdal, Selcen: “Uluslararası Hukukta Tanıma Kurumu ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 13, No: 1, 2005.

Ertuğrul, Ümmühan Elçin, Tuğba Sarıkaya **Güler**: “Ayrılıkçı Hareketlerin Ulusal Kurtuluş Hareketi Statüsü Kazanması: Hukuki ve Siyasi Boyutlar”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, No: 129, 2017.

Escudero Espinosa, Juan Francisco: **Self-Determination and Humanitarian Secession in International Law of a Globalized World: Kosovo v. Crimea**, 1st ed. 2017., Cham, Springer International Publishing : Imprint: Springer, 2017.

Evropa, Radio Slobodna: “Suspendovana Predsednica Suda U Mitrovici Zbog Učešća Na Sastanku Sa Vučićem”, **Radio Slobodna Evropa**, (17:46:55Z), blm. Vesti, (Çevrimiçi)

Evropa, Radio Slobodna: “Vučić Poručio Da Briselski Sporazum Više Ne Postoji”, **Radio Slobodna Evropa**, (18:45:40Z), blm. Vesti, (Çevrimiçi)

Fedyszyn, Tom: “Winning Ugly: NATO’s War to Save Kosovo”, **Naval War College Review**, C. 55, No: 1, 2002.

Franchini, Daniel, Antonios **Tzanakopoulos**: “The Kosovo Crisis—1999”, **The Use of Force in International Law**, ed. Tom Ruys, Olivier Corten, Alexandra Hofer, 1. bs, Oxford University Press, 2018, s. 594-622.

Franck, Thomas M., **The Power of Legitimacy Among Nations**, New York Oxford, Oxford University Press, 1990,

Franck, Thomas M., "Legitimacy in the International System", **American Journal of International Law**, C. 82, No: 4, 1988, s. 705-759.

Gallucci, Gerard M.: "The Ahtisaari Plan and North Kosovo", 2011.

Gatti, Mauro: **European External Action Service: Promoting Coherence Through Autonomy and Coordination**, Leiden Boston, Brill Nijhoff, 2016.

Georgiadou, Stella: "The Law and Politics of the Kosovo Advisory Opinion", **Europe-Asia Studies**, C. 68, No: 6, 2016, s. 1100-1101.

Guicherd, C.: "International Law and the War in Kosovo", **Survival**, C. 41, No: 2, 1999, s. 19-34.

Güdekli, D.: "Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 11(44), 2014.

Gündüz, Aslan: **Milletlerarası Hukuk**, ed. Reşat Volkan Günel, 11. Baskı., Ankara, Savaş Yayınları, 2021.

Haraszti, Miklós: "The Role of the Media in the March 2004 Events in Kosovo", Organization for Security and Co-operation in Europe, Vienna, 2004.

Heraclides, Alexis: "Secession, Self-Determination and Non-Intervention: In Quest of a Normative Symbiosis", **Journal of International Affairs**, C. 45, No: 2, 1992.

Heraclides, Alexis: **The Self-Determination of Minorities in International Politics**, London, Frank Cass, 1991.

Hilpold, Peter, (ed.): **Kosovo and International Law: The ICJ Advisory Opinion of 22 July 2010**, Boston, Brill | Nijhoff, 2012.

Hurd, Ian, "Legitimacy and Authority in International Politics", **International Organization**, C. 53, No: 2, 1999, s. 379-408.

Ioannides, Isabelle: **Peace and Security in 2018: An Evaluation of EU Peacebuilding in the Western Balkans: Study**, Brussels, EPRS | European Parliamentary Research Service, 2018.

Ioannidis, Michael: "Kosovo's Declaration of Independence and the Creation of a New Legal Order: Can a Revolution Against International Law Be Legal?", **EUI Working Papers**, 2011.

Jakupi, Amir: "Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti İçindeki Kosova Özerk Bölgesi Sorunu (1980-1989)", **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi / Journal of Balkan Research Institute**, C. 6, No: 1, 2017, s. 189-215.

Janev, Igor: "Legal Aspects Related to the Termination of the Kumanovo Agreement (1999) and Possibilities for Serbian Armed Forces to Return to Kosovo in case of Termination of that Agreement", **Journal of Political Science and International Relations**, C. 5, No: 2, 2022, s. 58-68.

Judah, Tim, (ed.): **The Serbs: History, Myth, and the Destruction of Yugoslavia**, 2nd ed., New Haven, Conn, Yale University Press, 2000.

Kalaycı, Hüseyin: "Kendi Kaderini Tayin Kimlerin Hakkı?", **Kış Bahar**, No: 52-53, 2009.

Karakoç, İrem: "Uluslararası Hukukta Emredici Kural (Jus Cogens=Peremptory Norms) Olgusuna Tarihsel Bir Yaklaşım", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 8, No: 1, 2006, s. 87-122.

Kartsonaki, Argyro: "Playing with Fire: An Assessment of the EU's Approach of Constructive Ambiguity on Kosovo's Blended Conflict", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, C. 22, No: 1, 2020, s. 103-120.

Kelsen, Hans: "Recognition in International Law: Theoretical Observations", **The American Journal of International Law**, C. 35, No: 4, 605, s. 1941.

Ker-Lindsay, James: **Kosovo: The Path to Contested Statehood in the Balkans**, London New York, I.B. Tauris, 2009.

Kohen, Marcelo G., Katherine **Del Mar**: "The Kosovo Advisory Opinion and UNSCR 1244 (1999): A Declaration of 'Independence from International Law'?", **Leiden Journal of International Law**, C. 24, No: 1, 2011, s. 109-126.

- Kostovicova**, Denisa: "Legitimacy and International Administration: The Ahtisaari Settlement for Kosovo from a Human Security Perspective", **International Peacekeeping**, C. 15, No: 5, 2008, s. 631-647.
- Kritsiotis**, Dino: "The Kosovo Crisis and NATO's Application of Armed Force Against the Federal Republic of Yugoslavia", **International and Comparative Law Quarterly**, C. 49, No: 2, 2000, s. 330-359.
- Krueger**, Heiko: "Implications of Kosovo, Abkhazia and South Ossetia for International Law: The Conduct of the Community of States in Current Secession Conflicts", **Caucasian Review of International Affairs**, C. 3, No: 2, 2009.
- Krüger**, Heiko: **The Nagorno-Karabakh Conflict: A Legal Analysis**, Berlin, Heidelberg, Springer Berlin Heidelberg, 2010.
- Kurubaş**, Erol: "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determinasyon Sorunu", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 59, No: 3, 2004.
- Kuzu**, Ender: "Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'ya İlişkin Danışma Görüşü'nün Değerlendirilmesi", **Milletlerarası Hukuk Ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C. 30, No: 1-2, 2012, s. 1-25.
- Ladjevac**, Ivona: "Serbia Political Briefing: Brussels Agreement: Ten Years After", **Weekly Briefing China CEE-Institute**, C. 61, No: 1, 2023.
- Ladjevac**, Ivona: "Serbia Political Briefing: Twenty Five Years of the Military-Technical Agreement and the Resolution 1244", **China-CEE Institute**, C. 74, No: 1, 2024.
- Lambeth**, Benjamin S.: **NATO's Air War for Kosovo: A Strategic and Operational Assessment**, Santa Monica, RAND Corporation, 2001.
- Landau**, Dana M.: "The Quest for Legitimacy in Independent Kosovo: The Unfulfilled Promise of Diversity and Minority Rights", **Nationalities Papers**, C. 45, No: 3, 2017, s. 442-463.
- Lauterpacht**, Hersch: **Recognition in International Law**, Cambridge, 1948.
- Lekaj**, Fadil, Ragip Ramadani: "Military Presence in Kosovo Since 1999", t.y.
- Leurdijk**, Dick, Dick Zandee: **Kosovo: From Crisis to Crisis**, 1. bs, Routledge, 2018.

- Lopez**, Laura: "Uncivil Wars: The Challenge of Applying International Humanitarian Law to Internal Armed Conflicts", **NYU Law Review**, C. 69, 1994.
- Malcolm**, Noel: **Kosovo: A Short History**, 1. Paperback Ed., London, Pan, 2002.
- McCoubrey**, Hilaire, Nigel D. **White: International Organizations and Civil Wars**, Aldershot, Hants, Eng. ; Brookfield, Vt., USA, Dartmouth Pub. Co., 1995.
- McGinley**, Gerald: "The Creation and Recognition of States", **Public International Law: An Australian Perspective**, 2005.
- Meray**, Seha: **Devletler Hukukuna Giriş**, C. 1, Ankara, 1968.
- Mertus**, Julie A.: **Kosovo: How Myths and Truths Started a War**, Berkeley (Calif.), University of California Press, 1999.
- Mertus**, Julie A.: "Operation Allied Force: Handmaiden of Independent Kosovo", **International Affairs**, C. 85, No: 3, 2009, s. 461-476.
- Milano**, E.: "Security Council Action in the Balkans: Reviewing the Legality of Kosovo's Territorial Status", **European Journal of International Law**, C. 14, No: 5, 2003, s. 999-1022.
- Muharremi**, Robert: "The 'Washington Agreement' Between Kosovo and Serbia", **The American Society of International Law**, C. 25, No: 4, 2021.
- Murphy**, Sean D.: "Reflections on the ICJ Advisory Opinion on Kosovo", **The Law and Politics of the Kosovo Advisory Opinion**, kitap editörü Marko Milanovic, Oxford University Press, 2015.
- Mutlu**, Erdem İlker: **Savaşın ve Barışın Hukuku: Modern Dönem Etik İkilemleri**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2016.
- Mutua**, Makau, (ed.): **Human Rights NGOs in East Africa: Political and Normative Tensions**, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2009.
- NATO Legal Deskbook**, Second Edition., 2010.
- Nijman**, Jan, Michael **Shin**, Peter O. **Muller**: **Geography: Realms, Regions, and Concepts**, 18th Edition., 2020.

Nollkaemper, André: "The Court and its Multiple Constituencies", **The Law and Politics of the Kosovo Advisory Opinion**, kitap editörü Marko Milanovic, Oxford University Press, 2015.

Ntovas, Alexandros X. M.: "The Paradox of Kosovo's Parallel Legal Orders in the Reasoning of the Court's Advisory Opinion", **Statehood and Self-Determination (Reconciling Tradition and Modernity in International Law)**, ed. Duncan French, 1. bs, Cambridge University Press, 2013, s. 139-164.

O'Connell, Mary Ellen: "The UN, NATO, and International Law after Kosovo", **Human Rights Quarterly**, C. 22, No: 1, 2000, s. 57-89.

Oduncu, Tunahan: "1999 Kosova Krizi ve NATO'nun Kosova Müdahalesi", **MAKÜ-BİFD**, C. 2, No: 1, 2019, s. 1-15.

O'Neill, William G.: **Kosovo: An Unfinished Peace**, Boulder, Co, Lynne Rienner Publishers, 2002.

Oppenheim: International Law, C. I, 9th Edition., Harlow, 1992.

Oppenheim, Lassa: **International Law**, Longmans Green & Co, 1905.

Orakhelashvili, Alexander: "The International Court's Advisory Opinion on the UDI in Respect of Kosovo: Washing Away the 'Foam on the Tide of Time'", **Max Planck Yearbook of United Nations Law Online**, No: 15, 2011.

Özbay, İskender, Rezzan **Ünalp**, Betül **Turan**: **Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 2009.

Pazarcı, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk Dersleri 1. Kitap**, 15. Baskı., Ankara, Turhan Kitabevi, 2021.

Pazarcı, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap**, 12. Baskı., Ankara, Turhan Kitabevi, 2021.

Pazarcı, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2019.

- Pazarcı**, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk Dersleri. 4. Kitap**, Gözden geçirilmiş 3. baskı., Ankara, Turhan Kitabevi, 2016.
- Pellet**, Alain: "Kosovo—The Questions Not Asked", **The Law and Politics of the Kosovo Advisory Opinion**, kitap editörü Marko Milanovic, Oxford University Press, 2015.
- Pellet**, Alain: "The Opinions of the Badinter Arbitration Committee A Second Breath for the Self-Determination of Peoples", **European Journal of International Law**, C. 3, No: 1, 1992, s. 178-185.
- Perritt Jr.**, Henry H.: "Final Status for Kosovo", **Chicago-Kent Law Review**, C. 80, No: 1, 2005.
- Perritt, Jr.**, Henry H.: **Kosovo Liberation Army: The Inside Story of an Insurgency**, Urbana, University of Illinois Press, 2008.
- Petersen**, John: "ECMI: Minority Figures in Kosovo Census to be used with Reservations", **European Centre for Minority Issues Kosovo**, (2013), (Çevrimiçi)
- Pond**, Elizabeth: "The EU's Test in Kosovo", **The Washington Quarterly**, C. 31, No: 4, 2008, s. 97-112.
- Popovski**, Vesselin and **Turner**, Nicholas, "Legality and Legitimacy in International Order", United Nations University, (2008).
- Potier**, Tim: **Conflict in Nagorno-Karabakh, Abkhazia and South Ossetia: A Legal Appraisal**, The Hague, Kluwer Law International, 2001.
- Pula**, Besnik: "The Emergence of the Kosovo 'Parallel State', 1988–1992", **Nationalities Papers**, C. 32, No: 4, 2004, s. 797-826.
- Rasheed**, Qudsi: "The Practicalities of Representing a Client in Complex Multiparty Proceedings", **The Law and Politics of the Kosovo Advisory Opinion**, kitap editörü Marko Milanovic, Oxford University Press, 2015.
- Rashiti**, Naim: "Kosovo-Serbia Dialogue: Path to the Agreement", **Balkans Policy Research Group Policy Article**, 2020.

- Renk**, Tuncay: "Kendi Kaderini Tayin Meselesi ve Mikro-Milliyetçilik", **Kırıkkale Hukuk Mecmuası**, C. 4, No: 2, 2024, s. 599-626.
- Riedel**, Eibe H.: "Recognition of Belligerency", **Encyclopedia of Public International Law**, C. 4, Amsterdam/New York/Oxford, North-Holland Publishing Company, 1982.
- Roberts**, Adam: "NATO's 'Humanitarian War' over Kosovo", **Survival**, C. 41, No: 3, 1999, s. 102-123.
- Roberts**, David: "Post-Conflict Statebuilding and State Legitimacy: From Negative to Positive Peace?", **Development and Change**, C. 39, No: 4, 2008, s. 537-555.
- Ronzitti**, Natalino: "Options for Kosovo's Final Status", **The International Spectator**, C. 35, No: 2, 2000, s. 103-112.
- Ryngaert**, Cedric, Sven **Sobrie**: "Recognition of States: International Law or Realpolitik? The Practice of Recognition in the Wake of Kosovo, South Ossetia, and Abkhazia", **Leiden Journal of International Law**, C. 24, No: 2, 2011, s. 467-490.
- Salmon**, J.J.A.: **Droit Des Gens**, Tome III., Bruxelles, 1986.
- Samancı**, Uğur: "Uluslararası Adalet Divanının Kosova'nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, No: 2, 2009.
- Seymour**, Michel: "Secession as a Remedial Right", **Inquiry**, C. 50, No: 4, 2007, s. 395-423.
- Shaw**, Malcolm N.: **Uluslararası Hukuk**, ed. İbrahim Kaya, çev. Yücel Acer, M.Turgut Demirtepe, G.Engin Şimşek, Tüba Bilimler Akademisi, 2018.
- Simone**, Florio: "Exit Law, Enter Politics: The Foundations and the Legacy of the Contested Independence of Kosovo", **Law, Political Science (Revista de Paz y Conflictos)**, No: 4, 2010.
- Sklias**, Pantelis, Spyros **Roukanas**: "Development in Post-Conflict Kosovo", **South-Eastern Europe Journal of Economics**, C. 2, 2007, s. 267-287.

Solana, Javier: "NATO's Success in Kosovo", **Foreign Affairs**, C. 78, No: 6, 1999.

Sole, Sefa: "Yugoslavya'nın Dağılışı: Bir Devrin Sonu", **Stratejik Ortak**, 16.12.2016, (Çevrimiçi), 17.11.2024.

Soydan, Başar Emre: **Silahlı Çatışmalar Hukukunda Askeri Gereklilik İlkesi**, 1. Baskı., Ankara, Turhan Kitabevi, 2021.

Stahn, Carsten: "Constitution Without a State? Kosovo Under the United Nations Constitutional Framework for Self-Government", **Leiden Journal of International Law**, C. 14, No: 3, 2001, s. 531-561.

Stanicek, Branislav: "Belgrade-Pristina Dialogue the Rocky Road Towards a Comprehensive Normalisation Agreement", **EPRS | European Parliamentary Research Service**, 2023.

Šturma, Pavel: "The Case of Kosovo and International Law", **Polish Yearbook of International Law**, No: XXIX, 2009.

Summers, James: **Peoples and International Law: How Nationalism and Self-Determination Shape a Contemporary Law of Nations**, Leiden ; Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2007.

Szászdi, Lajos F.: **Russian Civil-Military Relations and the Origins of the Second Chechen War**, Lanham, University Press of America, Inc, 2008.

Şahin, Seçil: "Kosova'nın Bağımsızlık İlanının Uluslararası Adalet Divanı Kararı ve Self Determinasyon İlkesi Çerçevesinde İncelenmesi", **Ankara Barosu Dergisi**, No: 3, 2015, s. 519-533.

Şahin, Selver B.: "The Use of the 'Exceptionalism' Argument in Kosovo: An Analysis of the Rationalization of External Interference in the Conflict: Themes", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, C. 11, No: 3, 2009, s. 235-255.

Şöhret, Mesut: "Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınmasının Hukuki Boyutu ve Tanınma ile İlgili Başlıca Normlar", **TAAD**, C. 11, No: 38, 2019.

- Talmon**, S.: "The Constitutive Versus the Declaratory Theory of Recognition: Tertium Non Datur?", **British Yearbook of International Law**, C. 75, No: 1, 2005, s. 101-181.
- Tansey**, Oisín: "Democratization without a State: Democratic Regime-Building in Kosovo", **Democratization**, C. 14, No: 1, 2007, s. 129-150.
- Taras**, Raymond, Rajat **Ganguly: Understanding Ethnic Conflict**, 4th Ed., New York, Longman, 2010.
- Taşar**, M. Murat: "Kosova Arnavutlarının Bağımsızlık Mücadelesi", **Ülke Dergisi**, No: 33, 1999.
- Taşdemir**, Fatma: "İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk Açısından Türkiye'nin Ayrılıkçı Terör Örgütü PKK ile Mücadelesi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 16, No: 1, 2021.
- Tatjana**, Papić: "The Political Aftermath of the ICJ's Kosovo Opinion", **The Law and Politics of the Kosovo Advisory Opinion**, kitap editörü Marko Milanovic, Oxford University Press, 2015.
- Tekin**, Segah: **İnsani Müdahale Kavramı ve Libya'nın Geleceği**, Ankara, Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2011.
- Tomuschat**, Christian: "Secession and Self-Determination", **Secession**, ed. Marcelo G. Kohen, 1. bs, Cambridge University Press, 2006, s. 23-45.
- Ukshini**, Sylë: "Kosovo: From the Ottoman Empire through Yugoslavia to Independence", **Journal of Balkan and Black Sea Studies**, No: 6, 2021, s. 239-286.
- Uluçevik**, Tugay: "Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova Hakkındaki Kararı ve KKTC Gerçeği", **TÜRKSAM**, 2010.
- Uz**, Abdullah: "Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 3, No: 9, 2007, s. 60-81.
- Uzun**, Elif: **Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu**, 2. bs, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016.

Vankovska, Biljana: "Civil-military Relations in the Third Yugoslavia", **Copenhagen Peace Research Institute**, C. 19, 2000.

Vashakmadze, Mindia, Matthias **Lippold**: "'Nothing But a Road Towards Secession'? – The International Court of Justice's Advisory Opinion on Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo", **Goettingen Journal of International Law**, C. 2, No: 2, 2010, s. 619-647.

Vickers, Miranda: **Between Serb and Albanian: A History of Kosovo**, Columbia University Press, 1998.

Vidmar, Jure: "International Legal Responses to Kosovo's Declaration of Independence", **Vanderbilt Law Review**, C. 42, No: 3, 2009.

Vidmar, Jure: "Remedial Secession in International Law: Theory and (Lack of) Practice", **St Antony's International Review**, C. 6, No: 1, 2010.

Vidmar, Jure: "Territorial Integrity and the Law of Statehood", **George Washington International Law Review**, C. 44, 2013.

Visoka, Gëzim: **Shaping Peace in Kosovo: The Politics of Peacebuilding and Statehood**, Cham, Palgrave Macmillan, 2017.

Warbrick, C.: "States and Recognition in International Law", **International Law**, ed. M. Evans, Oxford, Oxford University Press, 2003.

Warbrick, Colin: "I. Kosovo: The Declaration of Independence", **International and Comparative Law Quarterly**, C. 57, No: 3, 2008, s. 675-690.

Webber, Mark: "The Kosovo War: A Recapitulation", **International Affairs**, C. 85, No: 3, 2009, s. 447-459.

Weitsman, Patricia A.: **Waging War: Alliances, Coalitions, and Institutions of Interstate Violence**, Stanford University Press, 2013.

Weller, Marc: **Contested Statehood**, Oxford University Press, 2009.

Weller, Marc: "Initial Settlement Attempts", **Contested Statehood: Kosovo's Struggle for Independence**, Oxford University Press, 2009.

- Weller**, Marc: "Negotiating the Final Status of Kosovo", Paris, European Union Institute for Security Studies, 2008.
- Weller**, Marc: "The Contents of the Ahtisaari Package", Negotiating the Final Status of Kosovo, European Union Institute for Security Studies (EUISS), 2008.
- Weller**, Marc: "The Outbreak of Violence and the Hill Negotiations", **Contested Statehood: Kosovo's Struggle for Independence**, Oxford University Press, 2009.
- Weller**, Marc: "The Sounds of Silence", **The Law and Politics of the Kosovo Advisory Opinion**, kitap editörü Marko Milanovic, Oxford University Press, 2015.
- Wheeler**, N. J.: **Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society**, Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Wittke**, Cindy: **Law in the Twilight: International Courts and Tribunals, the Security Council and the Internationalisation of Peace Agreements Between State and Non-State Parties**, First paperback edition., Cambridge New York, NY Port Melbourne New Delhi Singapore, Cambridge University Press, 2019.
- Woodward**, Susan L.: "Compromised Sovereignty to Create Sovereignty: Is Dayton Bosnia a Futile Exercise or an Emerging Model?", **Problematic Sovereignty**, ed. Stephen D. Krasner, Columbia University Press, 2001, s. 252-300.
- Yamaner**, Melike Batur vd.: **12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri**, C. 42, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2009.
- Yılmaz**, Elçin: "Genç Cumhuriyetin İlk Deniz Hukuku Zaferi Bozkurt Lotus Davası ve Uluslararası Yankıları Üzerine Örnekler", **Recent Period Turkish Studies**, No: 44, s. 101-121.
- Yılmaz**, Murat: **Kosova Bağımsızlık Yolunda**, İstanbul, İlke Yayıncılık, 2005.
- Yılmaz**, Yağmur Ekim: "Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı Kapsamında Rusya'nın Ukrayna'ya Müdahalesi", **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi**, C. 5, No: 2, 2022, s. 58-80.

TEZLER:

Aytođu, Çağatay Oğuzhan: “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları Doğrultusunda İnsani Müdahale”, İstanbul, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Baş, Numan: “Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkanlar Üzerine Etkileri”, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Çaycı, Sadi: “Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları Hukuku Açısından Güneydoğu Olayları”, Ankara, Doçentlik Tezi, 1997.

Dövcü, Berat: “İnsani Müdahale Söylem ve Pratiğinin Kosova Bağımsızlık Sürecine Etkisi”, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Ferizi, Valdrin: “Kosova-Türkiye Diplomatik İlişkileri 1990-2015”, Konya, Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Graves, Samuli: “The Evolving Role of the European Union in Facilitating the Belgrade-Pristina Dialogue”, Helsinki, University of Helsinki, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Kuzu, Ender: “Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova’nın Tanınması Sorunu”, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Peral, Natalia Andrea: “Civic Nation Building as a Tool for Conflict Transformation: An Analysis of the Ahtisaari Plan and the Independence Process in Kosovo”, İstanbul, Sabancı University, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Yavlal, Nermin: “İnsancıl Müdahale, Etik, Hukuksal ve Siyasal Sorunlar”, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Vezbergaitė, Ieva: “Remedial Secession As An Exercise of to Right to Self-Determination of Peoples”, Budapest/Hungary, Central European University, L.L.M. Thesis Tezi, 2011.

ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR:

“Agreement on Temporary Operating Procedures Concerning the Air Safety Zone After Its Full Relaxation”, 19.11.2015.

“Agreement on Temporary Operating Procedures Defining the Regulations Concerning the Air Safety Zone After Its Partial Relaxation”, 27.12.2001.

“Agreement on Temporary Operating Procedures Defining the Regulations Concerning the Air Safety Zone After Its Partial Relaxation”, 10.01.2003.

“Agreement on Temporary Operating Procedures for Cooperation and Coordination Astride the Kosovo Administrative Boundary”, 17.08.2001.

“Amendment of the Agreement on Temporary Operating Procedures for Cooperation and Coordination Astride the Kosovo Administrative Boundatry Line dated 17 August 2001”, 21.02.2002.

“First Agreement of Principles Governing the Normalisation of Relations”, 19.04.2013.

“General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina”, 14.12.1995.

Geneva Conventions: “Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field”, Geneva, 12.08.1949, (Çevrimiçi) <https://ihl-databases.icrc.org>, 13.12.2024.

Geneva Conventions: “Convention (II) for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea”, Geneva, 12.08.1949, (Çevrimiçi) <https://ihl-databases.icrc.org>, 13.12.2024.

Geneva Conventions: “Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War”, Geneva, 12.08.1949, (Çevrimiçi) <https://ihl-databases.icrc.org>, 13.12.2024.

Geneva Conventions: “Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War”, Geneva, 12.08.1949, (Çevrimiçi) <https://ihl-databases.icrc.org>, 13.12.2024.

Geneva Conventions, Additional Protocol I: “Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of

International Armed Conflicts (Protocol I)", Geneva, 08.06.1977, (Çevrimiçi)
<https://ihl-databases.icrc.org>, 13.12.2024.

Geneva Conventions, Additional Protocol II: "Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)", Geneva, 08.06.1977, (Çevrimiçi)
<https://ihl-databases.icrc.org>, 13.12.2024.

Brussels: "Agreement on the Path to Normalisation Between Kosovo and Serbia", EEAS Press Team, 27.02.2023, (Çevrimiçi)
https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-agreement-path-normalisation-between-kosovo-and-serbia_en.

"Directions for Implementation of the Temporary Operating Procedures Agreement Astride the Kosovo Administrative Boundary", 14.03.2002.

"Implementing Agreement Between the Government of Hungary and International Security Force in Kosovo (KFOR) for the Provision of Air Navigation Services and Other Relevant Activities in the Designated Airspace over Kosovo", 2014.

"Integrated Border/Boundary Management (IBM) Agreed Conclusions", 02.12.2011.

"Military Technical Agreement (MTA)", UN Doc. S/1999/682, 09.06.1999.

North Atlantic Treaty Organization (NATO): "The North Atlantic Treaty", 04.04.1949.

Ohrid: "Implementation Annex to the Agreement on the Path to Normalisation of Relations between Kosovo and Serbia", EEAS Press Team, 18.03.2023, (Çevrimiçi)
https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-implementation-annex-agreement-path-normalisation-relations-between_en.

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE): "Helsinki Final Act", 1975, (Çevrimiçi) OSCE Helsinki Final Act.

Rambouillet Interim Agreement: "Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo (Rambouillet Accords)", 1999.

"Statute of the International Court of Justice (ICJ Statute)", United Nations, 1945.

“Technical Protocol for implementation of the IBM Agreed Conclusions of the Dialogue of 2 December 2011”, 23.02.2012.

“Undertaking of Demilitarisation and Transformation by the UCK”, 20.06.1999, (Çevrimiçi) <https://peacemaker.un.org/node/9379>, 23.12.2024.

United Nations: “International Covenant on Civil and Political Rights”, 1966.

United Nations: “International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, 1966.

United Nations: “United Nations Charter”, San Francisco: United Nations, 1945.

United Nations: “Vienna Convention on the Law of Treaties”, United Nations Treaty Series, Vol.1155, 23.05.1969.

United Nations: “Vienna Convention on the Representation of States in their Relations with International Organizations of a Universal Character”, UN Doc. Doc. A/CONF.67/16, 14.03.1975.

“Washington Agreement”, 04.09.2020.

“Yugoslav Agreement on Succession Issues (2001) | Public International Law”, (08.01.2025), (Çevrimiçi) <https://web.archive.org/web/20120526192918/http://www.dipublico.com.ar/ingles/yugoslav-agreement-on-succession-issues-2001/>, 08.01.2025

BELGELER, RAPORLAR, KARARLAR, MEVZUAT:

Ahtisaari, Martti: “Martti Ahtisaari’s Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement”, UN Doc. S/2007/168/Add.1, 2007.

“Contact Group Statements”, 09.03.1998.

Council for Inclusive Governance: “The Future of the Belgrade-Pristina Dialogue”, 2019.

“Council Decision (CFSP) 2023/1095”, ST/8603/2023/INIT, 05.06.2023.

“Council of the European Union, Press Release, S223/08”, 21.06.2008.

“Decisions of the CSCE Committee of Senior Officials”, Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE), 14.08.1992.

“FR Yugoslavia Investment Profile”, **EBRD Annual Meeting**, t.y.

General Affairs and External Relations (2851st Council meeting): “Council of the European Union Press Release”, C/08/41 6496/08 (Presse 41), 18.02.2008, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/pres_08_41, 05.01.2025.

Global Security: “Operation Allied Force - Collateral Damage Incidents”, (05.12.2024), (Çevrimiçi) https://www.globalsecurity.org/military/ops/allied_force-damage.htm, 05.12.2024.

“Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia”, 09.2009.

International Court of Justice: “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion”, Un Doc. A/64/881, 22.07.2010.

International Court of Justice: “Application for Review of Judgement No. 273 of the United Nations Administrative Tribunal, Advisory Opinion”, I.C.J. Reports, 1982.

International Court of Justice: “Interpretation of the Agreement of 25 March 1951 between the WHO and Egypt, Advisory Opinion”, I.C.J. Reports, 1980.

International Court of Justice: “Interpretation of the Greco Turkish Agreement of 1 December 1926 (Final Protocol, Article IV), Advisory Opinion”, P.C.I.J., Series B, No. 16), 1928.

International Court of Justice: “Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion”, I.C.J. Reports, 1971.

International Court of Justice: “Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion”, I.C.J. Reports 2004, 09.07.2004.

International Court of Justice: “Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion”, I.C.J. Reports 1996, 08.07.1996.

International Court of Justice: “Western Sahara, Advisory Opinion”, I.C.J. Reports 1975, 16.10.1975.

International Crisis Group (ICG): “North Kosovo: Dual Sovereignty in Practice (Europe Report N°211)”, Refworld: A Global Law and Policy Database operated by the UN High Commissioner for Refugees (UNHCR)., 14.03.2011, (Çevrimiçi) <https://www.refworld.org/reference/countryrep/icg/2011/en/78216>, 24.01.2025.

Kosova Cumhuriyeti Meclisi (Skupština Republike Kosova): Kosova Cumhuriyeti ve Sırbistan Cumhuriyeti Arasındaki İlişkilerin Normalleştirilmesini Düzenleyen İlk Uluslararası İlkeler Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Kanun (O Ratifikaciji Prvog Međunarodnog Sporazuma Principa Koji Uređuju Normalizaciju Odnosa Između Republike Kosovo I Republike Srbije), C. Kanun No. 04/L-199, C. Kanun No. 04/L-199 § (2013).

Krasniqi, Jakup: “Kosovo Declaration of Independence”, Assembly of Kosova, 17.02.2008.

“LAW NO. 06/L-123 ON KOSOVO SECURITY FORCE”, (25.01.2025), (Çevrimiçi) <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18375&langid=2>, 25.01.2025.

NATO: “Bi-SC Directive 15-3 on the Preparation and Control of International Agreements”, t.y.

Office of the High Representative and EU Special Representative: “Reports on Kosovo Crisis”, 1998.

Official Journal of the European Union: “Council Joint Action”, Doc.No. 2006/304/CFSP, 10.04.2006.

OSCE Mission in Kosovo: “Assembly Support Initiative Newsletter”, (2004).

Solana, Javier: “NATO SecGen Press Conference”, 13.10.1998, (Çevrimiçi) <https://www.nato.int/docu/speech/1998/s981013b.htm>, 06.12.2024.

“Statement of the Contact Group Foreign Ministers”, New York, 24.09.1997.

Thaçi, Hashim: "Letter to NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen Concerning the Role of KFOR and Kosovo Security Force Operations.", Republic of Kosovo, Office of the Prime Minister, 19.04.2013.

Thaçi, Hashim: "Letter to NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen Regarding Kosovo's Security Reforms and NATO Cooperation", Republic of Kosovo, Office of the Prime Minister, 24.03.2014.

The Assembly of the Republic of Kosovo: Law on the Kosovo Security Force, C. LAW NO. 03/L-046, C. LAW NO. 03/L-046 § (2008).

The Assembly of the Republic of Kosovo: On Amending and Supplementing the Laws Related to the Ending of International Supervision of Independence of Kosovo, C. Law No. 04/L-115, C. Law No. 04/L-115 § (2012).

The Assembly of the Republic of Kosovo: On Kosovo Security Force, C. LAW NO. 06/L-123, C. LAW NO. 06/L-123 § (2019).

UN Security Council: "3989th meeting", UN Doc. S/PV.3989, 26.03.1999.

UN Security Council: "Letter Dated 4 June 1999 from the Permanent Representative of France to the United Nations Addressed to the Secretary-General", UN Doc. S/1999/648, 07.06.1999.

United Nations General Assembly: "Report of the International Law Commission on the Work of its Fifty-Third Session (Draft Articles on State Responsibility)", UN Doc. A/56/10, 2001.

United Nations General Assembly: "Request for an Advisory Opinion of the International Court of Justice on Whether the Unilateral Declaration of Independence of Kosovo Is in Accordance with International Law (22nd plenary meeting)", UN Doc. A/63/PV.22, 08.10.2008.

United Nations General Assembly: "Resolution 49/204", UN Doc. A/RES/49/204, 23.12.1994.

United Nations General Assembly: "Resolution 50/190", UN Doc. A/RES/50/190, 22.12.1995.

United Nations General Assembly: "Resolution 51/111", UN Doc. A/RES/51/111, 12.12.1996.

United Nations General Assembly: "Resolution 52/139", UN Doc. A/RES/52/139, 03.03.1998.

United Nations General Assembly: "Resolution 53/164", UN Doc. A/RES/53/164, 25.02.1999.

United Nations General Assembly: "Resolution 63/3", UN Doc. A/RES/63/3, 08.10.2008.

United Nations General Assembly: "Resolution 64/298", UN Doc. A/RES/64/298, 13.10.2010.

United Nations General Assembly: "Resolution 377 (V)", UN Doc. A/RES/377 (V), 03.11.1950.

United Nations General Assembly: "Resolution 1514 (XV)", UN Doc. A/RES/1514 (XV), 14.12.1960.

United Nations General Assembly: "Resolution 2625(XXV)", UN Doc. A/RES/2625(XXV), 24.10.1970.

United Nations General Assembly: "Resolution 3103 (XXVIII)", UN Doc. A/RES/3103(XXVIII), 12.12.1973.

United Nations Mission in Kosovo (UNMIK): "UNMIK Administrative Direction No. 2001/5, Implementing UNMIK Regulation No. 2001/10 on the Prohibition of Unauthorized Border/Boundary Crossings", UNMIK/DIR/2001/5, 24.05.2001.

United Nations Mission in Kosovo (UNMIK): "UNMIK Administrative Direction No. 2003/18, Amending UNMIK Administrative Direction No. 2001/5 and implementing UNMIK Regulation No. 2001/10 on the Prohibition of Unauthorized Border/Boundary Crossings", UNMIK/DIR/2003/18, 30.07.2003.

United Nations Mission in Kosovo (UNMIK): "UNMIK Press Release, UNMIK Designates 19 Border and Boundary Crossing Points", UNMIK/PR/586, 28.05.2001.

United Nations Mission in Kosovo (UNMIK): "UNMIK Regulation 1999/1, On the Authority of the Interim Administration in Kosovo", UNMIK/REG/1999/1, 25.07.1999.

United Nations Mission in Kosovo (UNMIK): “UNMIK Regulation 1999/8, On the Establishment of the Kosovo Protection Corps”, UNMIK/REG/1999/8, 20.09.1999.

United Nations Mission in Kosovo (UNMIK): “UNMIK Regulation 2000/1, On the Kosovo Joint Administrative Structure”, UNMIK/REG/2000/1, 14.01.2000.

United Nations Mission in Kosovo (UNMIK): “UNMIK Regulation 2000/47, on the Status, Privileges and Immunities of KFOR and UNMIK and Their Personnel in Kosovo”, UNMIK/REG/2000/47, 18.08.2000.

United Nations Mission in Kosovo (UNMIK): “UNMIK Regulation 2005/16, On the Movement of Persons into and out of Kosovo”, UNMIK/REG/2005/16, 08.04.2005.

United Nations Security Council: “5839th Meeting Report”, UN Doc. S/PV.5839, 18.02.2008.

United Nations Security Council: “6367th Meeting”, UN Doc. S/ PV.6367, 03.08.2010.

United Nations Security Council: “Letter Dated 5 June 1999 from the Chargé D'affaires A.i. of the Permanent Mission of Yugoslavia to the United Nations Addressed to the Secretary-General”, UN Doc. S/1999/646, 07.06.1999.

United Nations Security Council: “Letter Dated 6 May 1999 from the Permanent Representative of Germany to the United Nations Addressed to the President of the Security Council”, UN Doc. S/1999/516, 06.05.1999.

United Nations Security Council: “Letter Dated 7 June 1999 from the Permanent Representative of Germany to the United Nations Addressed to the President of the Security Council”, UN Doc. S/1999/649, 07.06.1999.

United Nations Security Council: “Letter dated 26 March 2007 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council”, UN Doc. S/2007/168, 26.03.2007.

United Nations Security Council: “Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo”, UN Doc. S/1999/779, 12.07.1999.

United Nations Security Council: "Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo.", UN Doc. S/2008/211, 28.03.2008.

United Nations Security Council: "Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, UN Doc. S/2008/354", UN Doc. S/2008/354, 12.06.2008.

United Nations Security Council: "Resolution 223 (1998)", UN Doc. S/1998/223, 12.03.1998.

United Nations Security Council: "Resolution 855 (1993)", UN Doc. S/RES/855, 09.08.1993.

United Nations Security Council: "Resolution 1160 (1998)", UN Doc. S/RES/1160(1998), 31.03.1998.

United Nations Security Council: "Resolution 1199 (1998)", UN Doc. S/RES/1199(1998), 23.09.1998.

United Nations Security Council: "Resolution 1203 (1998)", UN Doc. S/RES/1203(1998), 24.10.1998.

United Nations Security Council: "Resolution 1239", UN Doc. S/RES/1239, 14.05.1999.

United Nations Security Council: "Resolution 1244 (1999)", UN Doc. S/RES/1244, 10.06.1999.

U.S. Department of State (Office of Historian): "A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Serbia", (10.12.2024), (Çevrimiçi) <https://history.state.gov/countries/serbia>, 10.12.2024.

Rasmussen, Anders Fogh: "Letter to Mr. Hashim Thaçi Regarding Kosovo Security Force Operations and KFOR's Role", NATO Secretary General, 19.04.2013.

İNTERNET KAYNAKLARI:

“2004 Unrest in Kosovo”, **Wikipedia**, 13.12.2024, (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=2004_unrest_in_Kosovo&oldid=1262973310, 27.12.2024.

2024 Census of Population, Family Economy and Housing (REKOS 2024): “Population and Housing Census in Kosovo 2024”, 05.05.2024, (Çevrimiçi) <https://ask.rks-gov.net/Rekos>; https://unece.org/sites/default/files/2024-09/WS_1UNMIKENG.pdf.

“Afp: Talks Delayed as Violence Flares in Northern Kosovo”, (21.01.2025), (Çevrimiçi) <https://archive.md/20130124165836/http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5gla8RX8HGYpm25TPw2GpwLLlbrtA?docId=CNG.4ec18362289b76ca984f309c220adac5.ab1>, 21.01.2025.

“Agreements”, **The Dialogue**, (23.01.2025), (Çevrimiçi) <https://dialogue-info.com/agreements/>, 23.01.2025.

Allied Joint Force Command Naples (JFCNP) / NATO: “Operation Allied Force”, **JFCNP**, (05.12.2024), (Çevrimiçi) <https://jfcnaples.nato.int/page6322744/16-operation-allied-force-.aspx>, 05.12.2024.

“Arnavutluk Tarihi | Sırbistan, Bayrak, Harita, Ülke ve Kosova | Britannica”, (08.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/topic/history-of-Albania>, 08.01.2025.

B92: “Dveri Protiv ‘Briselskog Sporazuma’”, **B92.net**, (21.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.b92.net/o/info/vesti/index>, 21.01.2025.

B92: “First Round of Belgrade-Priština Talks Ends”, **B92.net**, (21.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.b92.net/o/eng/news/politics-article>, 21.01.2025.

“B92 - Info - Kosovo Govt. Announces New Round of Talks”, (21.01.2025), (Çevrimiçi) https://web.archive.org/web/20121105084159/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=07&dd=16&nav_id=75469, 21.01.2025.

“B92 - Info - Kosovo Talks ‘Nearing Agreement’ on Some Issues”, (21.01.2025), (Çevrimiçi)

https://web.archive.org/web/20121105023425/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=05&dd=19&nav_id=74411, 21.01.2025.

“B92 - Info - Kosovo Talks Produce Deal on Customs Stamps”, (21.01.2025), (Çevrimiçi)
https://web.archive.org/web/20121105133134/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=09&dd=02&nav_id=76200, 21.01.2025.

“B92 - News - ‘Belgrade-Priština Dialogue Will Continue’”, (21.01.2025), (Çevrimiçi)
https://web.archive.org/web/20110924071832/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=09&dd=22&nav_id=76506, 21.01.2025.

“B92 - News - Belgrade-Priština talks postponed”, (21.01.2025), (Çevrimiçi)
https://web.archive.org/web/20110326172003/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=03&dd=22&nav_id=73368, 21.01.2025.

“B92 - News - Deputy PM expects EU to be strict, ‘but not unfair’”, (21.01.2025), (Çevrimiçi)
https://web.archive.org/web/20110623064937/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=06&dd=22&nav_id=75046, 21.01.2025.

“B92 - News - Next Round of Talks Scheduled for Late June”, (21.01.2025), (Çevrimiçi)
https://web.archive.org/web/20110615084423/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=06&dd=11&nav_id=74859, 21.01.2025.

“B92 - News - Priština Team Head Announces Next Round of Talks”, (21.01.2025), (Çevrimiçi)
https://web.archive.org/web/20111012013721/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=10&dd=09&nav_id=76771, 21.01.2025.

“B92 - News - Teams Report ‘Progress’ in Kosovo Meetings”, (21.01.2025), (Çevrimiçi)
https://web.archive.org/web/20110530132559/http://www.b92.net/eng/news/politics-article.php?yyyy=2011&mm=03&dd=29&nav_id=73488, 21.01.2025.

Balkans Policy Research Group: “Association/ Community of Serb - Majority Municipalities”, **The Dialogue**, 19.04.2013, (Çevrimiçi) <https://dialogue-info.com/association-community-of-serb-majority-municipalities/>, 24.01.2025.

Balkans Policy Research Group: “Integrated Border/Boundary Management”, **The Dialogue**, 02.12.2011, (Çevrimiçi) <https://dialogue-info.com/integrated-border-boundary-management/>, 21.01.2025.

Balkans Policy Research Group: “Justice”, **The Dialogue**, 19.04.2013, (Çevrimiçi) <https://dialogue-info.com/justice/>, 24.01.2025.

Balkans Policy Research Group: “Local Elections/Establishment of Serb-majority Municipalities”, **The Dialogue**, 19.04.2013, (Çevrimiçi) <https://dialogue-info.com/local-elections-establishment-of-serbian-municipalities/>, 23.01.2025.

Balkans Policy Research Group: “Police”, **The Dialogue**, 19.04.2013, (Çevrimiçi) <https://dialogue-info.com/police/>, 24.01.2025.

Balkans Policy Research Group: “The Dialogue”, **The Dialogue**, (23.01.2025), (Çevrimiçi) <https://dialogue-info.com/>, 23.01.2025.

Banac, Ivo: “Josip Broz Tito | Biography & Facts |”, **Britannica**, Son Güncelleme.2024, (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/biography/Josip-Broz-Tito>, 17.11.2024.

“Belgrade-Pristina Dialogue | EEAS”, (16.11.2024), (Çevrimiçi) https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue_en, 16.11.2024.

“Belgrade-Pristina Dialogue | EEAS”, (20.01.2025), (Çevrimiçi) https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue_en, 20.01.2025.

“Belgrade-Pristina Dialogue: EU Appoints a New Special Representative”, **Consilium**, (20.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/04/03/belgrade-pristina-dialogue-eu-appoints-a-new-special-representative/>, 20.01.2025.

“Belgrade-Pristina Dialogue: Statement by High Representative Josep Borrell after High Level Meeting in Ohrid | EEAS”, (24.01.2025), (Çevrimiçi) https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-statement-high-representative-josep-borrell-after-high-level-meeting_en, 24.01.2025.

“Belgrade–Pristina Negotiations”, **Wikipedia**, 12.12.2024, (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Belgrade%E2%80%93Pristina_negotiations&oldid=1262580869, 21.01.2025.

Beta: "President Vucic Says He Will 'Tell the Truth' at Un Security Council Session", **N1**, 16.12.2018, (Çevrimiçi) <https://n1info.rs/english/news/a444538-President-Vucic-says-he-will-and39tell-the-truthand39-at-UN-Security-Council-session/>, 24.01.2025.

"BiEPAG - EU-Balkans Integration, Hand in Hand With Kosovo-Serbia Dialogue", (21.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.biepag.eu/blog/eu-balkans-integration-hand-in-hand-with-kosovo-serbia-dialogue>, 21.01.2025.

"Bozkurt-Lotus Davası", (12.01.2025), (Çevrimiçi) <https://mahmutesatbozkurt.com/bozkurt-lotus-davasi>, 12.01.2025.

"Breaking News, World News and Video from Al Jazeera", (21.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.aljazeera.com/>, 21.01.2025.

"Briselski sporazum je politički' - B92", (24.01.2025), (Çevrimiçi) https://www.b92.net/o/info/vesti/index?yyyy=2014&mm=12&dd=14&nav_category=12&nav_id=936315, 24.01.2025.

"Brnabić: 'Briselski sporazum je mrtav'; Vulin: 'Ovo je prvi korak ka uvlačenju Srbije u oružane sukobe' - B92", (24.01.2025), (Çevrimiçi) https://www.b92.net/o/info/vesti/index?yyyy=2022&mm=03&dd=24&nav_category=640&nav_id=2128082, 24.01.2025.

"Brussels Agreement (2013)", **Wikipedia**, 05.11.2024, (Çevrimiçi) [https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Brussels_Agreement_\(2013\)&oldid=1255558766#cite_note-19](https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Brussels_Agreement_(2013)&oldid=1255558766#cite_note-19), 24.01.2025.

"Demographics of Kosovo", **Wikipedia**, 30.10.2024, (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Demographics_of_Kosovo, 18.11.2024.

"EU Drafts New Proposal for Kosovo-Serbia Ties - Senior EU Diplomat | Reuters", (24.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.reuters.com/world/europe/kosovo-apply-eu-membership-by-year-end-president-2022-12-06/>, 24.01.2025.

"EULEX Resmi Web Sitesi - European Union Rule of Law Mission in Kosovo", (09.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,1>, 09.01.2025.

EWB: "The Office of the PM of Kosovo: Thaçi Signed a Secret Agreement and Violated the Constitution; Dismissal Required", **European Western Balkans**, 26.02.2020, (Çevrimiçi) <https://europeanwesternbalkans.com/2020/02/26/the-office-of-the-pm-of-kosovo-thaci-signed-a-secret-agreement-and-violated-the-constitution-dismissal-required/>, 25.01.2025.

"G8", **Vikipedi**, 03.11.2024, (Çevrimiçi) <https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=G8&oldid=34166176>, 12.12.2024.

[Http://m3web.bg](http://m3web.bg), M3 Web-: "Vucic: There is No Agreement - I will Not let Kosovo into the UN, Kurti will Not form the CSM - Novinite.com - Sofia News Agency", (25.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.novinite.com/articles/219061/Vucic%3A+There+is+No+Agreement+-+I+will+Not+let+Kosovo+into+the+UN%2C+Kurti+will+Not+form+the+CSM>, 25.01.2025.

"Hungary Continues to Control the Airspace over Kosovo", **Telegrafi**, 31.01.2019, (Çevrimiçi) <https://telegrafi.com/en/Hungary-continues-to-control-the-airspace-over-Kosovo/>, 25.01.2025.

"Iceland to Manage Kosovo's Airspace", (25.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.icelandreview.com/news/politics/iceland-to-manage-kosovos-airspace/>, 25.01.2025.

"International Civilian Representative for Kosovo", **Vikipedi**, 22.12.2024, (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=International_Civilian_Representative_for_Kosovo&oldid=1264450040, 27.12.2024.

"Introduction to the Dialogue", **The Dialogue**, (25.01.2025), (Çevrimiçi) <https://dialogue-info.com/the-dialogue/>, 25.01.2025.

JFCNP / NATO: "Conflict Background", **Jfcnaples.Nato.Int**, (08.12.2024), (Çevrimiçi) <https://jfcnaples.nato.int/kfor/about-us/history/conflict-background.aspx>, 08.12.2024.

"KFOR AND ICELAND SIGN TECHNICAL AGREEMENT ON LOWER AIRSPACE", **Jfcnaples.Nato.Int**, (25.01.2025), (Çevrimiçi)

<https://jfcnaples.nato.int/kfor/media-center/archive/news/2020/kfor-and-iceland-sign-technical-agreement-on-lower-airspace.aspx>, 25.01.2025.

“Kosova Demokratik Birliği”, **Wikipedi**, 21.06.2024, (Çevrimiçi)
https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Kosova_Demokratik_Birli%C4%9Fi&oldid=33333685, 30.11.2024.

“Kosova Kurtuluş Ordusu”, **Wikipedi**, 01.05.2024, (Çevrimiçi)
https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Kosova_Kurtulu%C5%9F_Ordusu&oldid=32655576, 30.11.2024.

“Kosovo Declaration of Independence”, **Refworld**, (17.02.2008), (Çevrimiçi)
<https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2008/en/56552>, 08.01.2025.

“Kosovo: Fresh Clashes as NATO Troops Called in to Northern Towns”, (24.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-europe-65748024>, 24.01.2025.

“Kosovo in Crisis After LDK Quits Government (setimes.com)”, (30.11.2024), (Çevrimiçi)
https://web.archive.org/web/20101022024337/http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2010/10/18/feature-01, 30.11.2024.

“Kosovo MPs Proclaim Independence”, (17.02.2008), (Çevrimiçi)
<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/7249034.stm>, 08.01.2025.

Kosovo Online: “Preliminary Census Results in Kosovo: What Statistics Revealed and Concealed”, 16.07.2024, (Çevrimiçi) <https://www.kosovo-online.com/en/news/analysis/preliminary-census-results-kosovo-what-statistics-revealed-and-concealed-16-7-2024>, 18.11.2024.

“Kosovo Security Force”, **Wikipedia**, 18.01.2025, (Çevrimiçi)
https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Kosovo_Security_Force&oldid=1270196887, 25.01.2025.

“Kosovo Serbs Continue Mass Resignations from State Institutions | Balkan Insight”, (24.01.2025), (Çevrimiçi) <https://balkaninsight.com/2022/11/07/kosovo-serbs-continue-mass-resignations-from-state-institutions/>, 24.01.2025.

“Kosovo Thanks You – Thank You from the Kosovar People!”, 17.02.2024, (Çevrimiçi)
<https://www.kosovothanksyou.com/>, 05.01.2025.

“Legal Framework”, **UNDP**, (12.12.2024), (Çevrimiçi) <https://www.undp.org/serbia/legal-framework>, 12.12.2024.

Link, Get vd.: “Iceland to manage Kosovo’s lower airspace”, 11.02.2020, (Çevrimiçi)
<https://www.exyuaviation.com/2020/02/iceland-to-manage-kosovos-lower-airspace.html>, 25.01.2025.

“Live Blog: European Council Summit – Politico”, (25.01.2025), (Çevrimiçi)
<https://www.politico.eu/article/live-blog-european-council-summit-23-march-2023/>, 25.01.2025.

“Mandate”, **UNMIK**, 17.02.2016, (Çevrimiçi) <http://unmik.unmissions.org/mandate>, 21.12.2024.

Mappr: “Kosovo Flag Unveiled: Colors, Meaning, Coat of Arms, Flag Map, and Similar Flags | Mappr”, 31.01.2021, (Çevrimiçi) <https://www.mappr.co/flag-maps/kosovo/>, 18.11.2024.

“Media Advisory - Belgrade-Pristina Dialogue: Next High-Level Meeting on Saturday 18 March in Ohrid | EEAS”, (24.01.2025), (Çevrimiçi)
https://www.eeas.europa.eu/eeas/media-advisory-belgrade-pristina-dialogue-next-high-level-meeting-saturday-18-march-ohrid_en?s=321, 24.01.2025.

“Mission”, **Jfcnaples.Nato.Int**, (21.12.2024), (Çevrimiçi)
<https://jfcnaples.nato.int/kfor/about-us/welcome-to-kfor/mission.aspx>, 21.12.2024.

Morina, Die: “Hungary to Keep Control Over Skies Over Kosovo”, **Balkan Insight**, 02.02.2019, (Çevrimiçi) <https://balkaninsight.com/2019/02/02/hungary-control-over-kosovo-s-airspace-extended-01-29-2019/>, 25.01.2025.

NATO: “Kosovo Air Campaign – Operation Allied Force (March - June 1999)”, **NATO**, (05.12.2024), (Çevrimiçi) https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49602.htm, 05.12.2024.

NATO: "NATO's Role in Kosovo", **NATO**, (23.12.2024), (Çevrimiçi)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48818.htm, 23.12.2024.

"NATO Soldiers Injured in Kosovo Clashes with Serb Protesters | Reuters", (24.01.2025),
 (Çevrimiçi) <https://www.reuters.com/world/europe/nato-soldiers-deploy-around-kosovo-town-halls-standoff-with-serb-protesters-2023-05-29/>, 24.01.2025.

"New Round of Talks Between Belgrade,pristina on April 15 : Emg :Business News from Serbia 2010", (21.01.2025), (Çevrimiçi)
<https://web.archive.org/web/20110415235658/http://www.emg.rs/en/news/serbia/152623.html>, 21.01.2025.

"Ohrid Agreement (2023)", **Wikipedia**, 16.01.2025, (Çevrimiçi)
[https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Ohrid_Agreement_\(2023\)&oldid=1269780346#cite_note-16](https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Ohrid_Agreement_(2023)&oldid=1269780346#cite_note-16), 25.01.2025.

"PACE Recommends That Kosovo* Becomes a Member of the Council of Europe", **Portal**, (25.01.2025), (Çevrimiçi) https://www.coe.int/en/web/portal/-/pace-recommends-that-kosovo*-becomes-a-member-of-the-council-of-europe, 25.01.2025.

Plus, Kontakt: "KFOR: Decision on the Bridge in Mitrovica through Dialogue and Coordination with the International Community", **Kontakt Plus**, 10.09.2024, (Çevrimiçi) <https://radiokontaktplus.org/en/News/kfor-decision-on-the-bridge-in-Mitrovica-through-dialogue-and-coordination-with-the-international-community/81302/>, 25.01.2025.

"Questioning Serbia-Kosovo Agreement Is Futile: Eu's Borrell - Serbia - Ansa.it", (25.01.2025), (Çevrimiçi)
https://www.ansa.it/nuova_europa/en/news/countries/serbia/2023/03/23/questioning-serbia-kosovo-agreement-is-futile-eus-borrell_f89a223e-07fe-450f-a441-6dd3888db210.html, 25.01.2025.

"Resignation of Kosovo Serb Judges and Prosecutors a Setback for Integration and Rule of Law in Mitrovicë/Mitrovica, OSCE Mission Report Says", (24.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/562545>, 24.01.2025.

RTKLive: “EU-US Demand the Implementation of the Agreement”, **RTKLive**, (25.01.2025), (Çevrimiçi) <http://www.rtklive.com/en/news-single.php?ID=22953>, 25.01.2025.

“Self-Determination Movement”, **Wikipedi**, 05.01.2025, (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Self-Determination_Movement&oldid=1267517064#External_links, 09.01.2025.

“Serb MPs and Police Resign En Masse in Kosovo Amid Licence Plate Spat”, **Euronews**, 19:32:07 +01:00, (Çevrimiçi) <https://www.euronews.com/2022/11/05/serb-mps-and-police-resign-en-masse-in-kosovo-amid-licence-plate-spat>, 24.01.2025.

“Serbia and Kosovo Move Closer on Deal to Normalize Ties - Bloomberg”, (24.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-02-27/serbia-and-kosovo-move-closer-on-deal-to-normalize-ties>, 24.01.2025.

“Serbia Wants to Normalise Ties with Kosovo but Will Not Sign Any Agreement | Reuters”, (25.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.reuters.com/world/europe/serbia-wants-normalise-ties-with-kosovo-will-not-sign-any-agreement-2023-03-19/>, 25.01.2025.

“Serbs Stage Mass Resignation from Kosovo State Institutions | Balkan Insight”, (24.01.2025), (Çevrimiçi) <https://balkaninsight.com/2022/11/05/serbs-stage-mass-resignation-from-kosovo-state-institutions/>, 24.01.2025.

“Sırbistan-Karadağ”, **Wikipedi**, 01.05.2024, (Çevrimiçi) <https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=S%C4%B1rbistan-Karada%C4%9F&oldid=32646285>, 08.01.2025.

Si, Nen: “Vucic Addresses Serbs: Why Didn’t I Sign in Ohrid”, **Euronews Albania**, 19.03.2023, (Çevrimiçi) <https://euronews.al/en/vucic-addresses-serbs-why-didnt-i-sign-in-ohrid/>, 25.01.2025.

Taylor-Braçe, Alice: “Kurti: Kosovo Has EU, US Guarantees to Implement Serbia Agreement”, **Euractiv**, 24.03.2023, (Çevrimiçi) <https://www.euractiv.com/section/politics/news/kurti-kosovo-has-eu-us-guarantees-to-implement-serbia-agreement/>, 25.01.2025.

“The History Behind a Declaration of Independence: Kosovo and Its Impact on the World”, **Ruwanthika Gunaratne and Public International Law**, 01.06.2013, (Çevrimiçi) <https://ruwanthikagunaratne.wordpress.com/2013/06/02/kosovo-declaration-of-independence/>, 08.01.2025.

“What is EULEX? - EULEX - European Union Rule of Law Mission in Kosovo”, (27.12.2024), (Çevrimiçi) <https://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,16>, 27.12.2024.

“Why the green light for Kosovo joining the Council of Europe is likely to be delayed | Euronews”, (25.01.2025), (Çevrimiçi) <https://www.euronews.com/2024/05/09/why-the-green-light-for-kosovo-joining-the-council-of-europe-is-likely-to-be-delayed>, 25.01.2025.

Wikipedia: “Josip Broz Tito”, 13.11.2024, (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Josip_Broz_Tito, 16.11.2024.

“X’té Josep Borrell Fontelles: ‘At #EUOCO, I will brief leaders on - the historic agreement reached to supply 1M rounds of artillery to #Ukraine & boost #EUdefence industry manufacturing capacity - Agreement on the path to normalisation of relations btwn Kosovo & Serbia, which now needs to be swiftly implemented <https://t.co/fQSzbe57mK>’ / X”, **X (formerly Twitter)**, 23.03.2023, (Çevrimiçi) <https://x.com/JosepBorrellF/status/1638902706235400192>, 25.01.2025.

“X’té Xhemajl Rexha: ‘#Kosovo PM, @albinkurti says the country’s road to become a member of @coe is now open after the #Ohrid Agreement with #Serbia. This after meeting all the ambassadors accredited in Prishtina. <https://t.co/TzJDjTqNPC>’ / X”, **X (formerly Twitter)**, 20.03.2023, (Çevrimiçi) https://x.com/xhemajl_rexha/status/1637839194625134598, 25.01.2025.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 14/09/2026

Tez Başlığı *Uluslararası Hukuk Bakışıyla Kosova'nın Devlet Olma Mücadelesi ve Meşruiyet Sorunu.*

Yukarıda başlığı verilen tezimin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 272 sayfalık kısmına ilişkin, 14/09/2026 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %10'dur.

Uygulanan filtrelemeler**:

- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- ☒ Kaynakça hariç
- ☒ Alıntılar hariç
- ☐ Alıntılar dâhil
- ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezimin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Başar Emre SOYDAN

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Başar Emre SOYDAN	
	Öğrenci No	N21149643	
	Enstitü Anabilim Dalı	Kamu Hukuku	
	Programı	Kamu Hukuku	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Doç.Dr.Erdem İlker MUTLU

*Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dahil, 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF PUBLIC LAW

Date: 14/09/2026

Thesis Title (In English): *Kosovo's Struggle for Statehood and the Question of Legitimacy: An International Law Perspective.*

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 14/09/2026 for the total of 272 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 10 %.

Filtering options applied**:

- ☐ Approval and Declaration sections excluded
- ☒ References cited excluded
- ☒ Quotes excluded
- ☐ Quotes included
- ☒ Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Başar Emre SOYDAN

Student Information	Name-Surname	Başar Emre SOYDAN	
	Student Number	N21149643	
	Department	Public Law	
	Programme	Public Law	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Assoc. Prof. Erdem Iker MUTLU

**As mentioned in the second part [article (4)/3] of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding reference, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 25/09/2026

Tez Başlığı *Uluslararası Hukuk Bakışıyla Kosova'nın Devlet Olma Mücadelesi ve Meşruiyet Sorunu.*

Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır.
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir.
4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir.
5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Başar Emre SOYDAN

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Başar Emre SOYDAN	
	Öğrenci No	N21149643	
	Enstitü Anabilim Dalı	Kamu Hukuku	
	Programı	Kamu Hukuku	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Doç.Dr.Erdem İlker MUTLU

* Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF PUBLIC LAW

Date: 25/09/2026

ThesisTitle (In English *Kosovo's Struggle for Statehood and the Question of Legitimacy: An International Law Perspective.*

My thesis work with the title given above:

1. Does not perform experimentation on people or animals.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview.
5. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions.

I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.

I respectfully submit this for approval.

Başar Emre SOYDAN

Student Information	Name-Surname	Başar Emre SOYDAN	
	Student Number	N21149643	
	Department	Public Law	
	Programme	Public Law	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED

Assoc. Prof. Erdem Iker MUTLU